JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Aslan Fazlija, Miladin Gvozdenov, Slavko Janevski, Edvard Kardelj, Lazar Koliševski, Miha Marinko, dr Josip Mirnić, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović, Boris Ziherl, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, dr Nikola Babić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Milan Matić, dr Josip Mirnić, Pero Morača, dr Ivan Perić, Miladin Perović, dr Branko Petranović, Milan Rakas, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Milan B. Matić

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 5

Istraživanje, priprema za štampu,
napomene, hronologija i registri
dr Pero Damjanović

Jezički redaktor
Milorad Simonović

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM PETI

SEPTEMBAR 1939 — SEPTEMBAR 1940.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO-KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1983.

su bile u nastupanju, odnosno orijentacije drugog dijela eksponenata vladajuće buržoazije na zapadne krugove kao na svoj oslonac. Kolebljivost i neodlučnost vladajućih krugova jugoslovenskog društva kao bitna obilježja njihove politike toga vremena vodile su sve većoj nestabilnosti opšteg položaja Jugoslavije i najzad očiglednom kapitulantstvu njenih upravljača pred agresivnim fašističkim silama.

Našavši se u okolnostima da iznosi poglede KPJ na novu situaciju koja je nastala s izbijanjem drugog svjetskog rata i posebno poslije zaključenja sporazuma o nenapadanju između sovjetske vlade i vlade Trećeg Rajha, Tito u ovim izvještajima polazi od toga da novi događaji i posebno spoljnopolitički potezi vlade SSSR-a ne bi trebalo da utiču na osnovnu orijentaciju komunističkih partija i njihove zadatke, jer je sporazum s Njemačkom stvar sovjetske vlade, njenog nastojanja da dobije u vremenu kako bi se rat što više odgodio i udaljio od granica SSSR-a. U tim izmijenjenim, neizvjesnim i mutnim okolnostima Tito je smatrao da je borba protiv fašizma i ratne opasnosti i dalje najvažniji zadatak međunarodnog revolucionarnog pokreta. Pri tom je posebno isticao značaj omladinskog fronta za odbranu zemlje i uopšte rada na okupljanju demokratskih snaga sve do jačanja uticaja komunista u vojsci. Međutim, Izvršni komitet Kominterne na svojoj sjednici od 23. novembra 1939. godine, kada je razmatrao ove izvještaje i ocjenjivao stanje u KPJ u cjelini i djelatnost samog Josipa Broza Valtera, dao je sasvim drukčiju ocjenu i fašizma i osnovnih zadataka međunarodnog komunističkog pokreta.

Rukovodstvo Kominterne je tada izvršilo jedan od karakterističnih zaokreta u svojoj politici u tom smislu što je istaklo tezu da u tadašnjoj međunarodnoj konstelaciji najglavniji zadatak progresivnih snaga nije više borba protiv fašizma, tj. odbrana demokratskih tekovina od fašističkog nasilja i mračnjaštva, jer se, prema tadašnjoj ocjeni Kominterne, odnosno po Staljinovoj ocjeni, »pregrupisavanje unutrašnjih snaga u zemlji [. . .] već ne vrši po liniji ‚antifašizma' i ‚demokratije', već po liniji zaoštravanja klasne borbe između buržoazije i radnih masa, po liniji produbljivanja kapitalističke eksploatacije i ugnjetavanja, po liniji jačanja borbe radnih masa protiv buržoazije«. (Vid. str. 195.)

Ovom ocjenom Kominterna je u stvari bitno odstupila od svoje ranije politike, od one politike koja je bila ugrađena u temelje odluka njenog VII kongresa i jedno vrijeme snažno inspirisala rad na razvijanju antifašističkog pokreta. Time je ona inaugurisala zaokret u komunističkom pokretu u pravcu vraćanja na politiku iz početka prvog svjetskog rata, utičući i na promjene u strategijskoj orijentaciji i koncipiranju opštih političkih zadataka, koji su se počeli postavljati i shvatati po analogiji sa situacijom uoči prvog svjetskog rata. Iz istih razloga komunistički pokret je učinio zaokret i u politici savezništva, koja je nekoliko godina ranije svojom širinom pogodovala ukorjenjavanju komunističkog pokreta u širokim narodnim masama, a svojim opštim karakterom posebno

je doprinosila premošćavanju davnašnjeg jaza koji je oštro dijelio radnički pokret na komunističko i socijaldemokratsko krilo.

Koliko je bila uspješna dotadašnja politika revolucionarnih snaga u tom pogledu svjedočilo je i to što je upravo u ljeto 1939. godine gotovo došlo do uspostavljanja čvršće saradnje između komunističkih i socijaldemokratskih partija, a osobito je napredovala politika objedinjavanja sindikalnog pokreta. Međutim, ova nova politika u komunističkom pokretu, politika oštre klasne konfrontacije i zanemarivanja fašističke opasnosti — što je bilo samo druga strana te politike — vodila je ponovnom produbljivanju ranije podvojenosti i izazvala tzv. krizu savezništva i ponovne međusobne optužbe predstavnika ta dva krila u inače sve jedinstvenijem radničkom pokretu. U nekim slučajevima ta politika odvela je komunističke partije i na pozicije defetizma u odnosu na opasnost od fašizma koja je prijetila njihovim zemljama. Ono što prvenstveno karakteriše Titove tekstove iz toga doba jeste upravo odsustvo svakog duha defetizma, što će se vidjeti iz njegovih radova iz narednog perioda, a posebno iz praktično-političke orijentacije koja je u sve većoj mjeri ukorjenjivana u komunističkom pokretu Jugoslavije već u toku 1940. godine.

Za vrijeme boravka u Moskvi Tito je uz ova dva veća rada napisao i dva manja priloga — jedan o rukovodstvu emigracije u Francuskoj, a drugi o organizaciji pomoći žrtvama reakcije u Jugoslaviji, tj. o Narodnoj pomoći (ranijoj Crvenoj pomoći).

Tito je u to isto vrijeme za organ Kominterne »Die Welt« (koji je 1939. godine upravo počeo da izlazi u Stokholmu) napisao dva članka: *O situaciji u Jugoslaviji* i *O pokretu protiv rata u Jugoslaviji*, i to uglavnom na osnovu novinskih vijesti i izvjesnih partijskih materijala koji su u veoma šturom obliku tada stizali do njega iz zemlje. Ovi članci upotpunjavaju opštu sliku o zbivanjima u zemlji koja je data u prethodnim radovima i ujedno govore o tome da je Tito, i pored toga što se privremeno nalazio van zemlje i bio odvojen od pokreta, stalno pažljivo pratio zbivanja i uticao na pokret u zemlji, jer su međunarodni organi komunističkog pokreta, iako su štampani u ograničenom broju, dospijevali u Jugoslaviju, gdje su čitani, prevođeni i korišćeni kao uputstva za rad. Promijenjene okolnosti nastale s izbijanjem drugog svjetskog rata uticale su i na pravac Titovog povratka u zemlju. Umjesto da putuje brodom ili avionom preko nordijskih zemalja ili vozom preko srednjoevropskih zemalja, kako je to ranije činio, Tito se ovog puta uputio u domovinu preko Crnog mora i Turske. Došavši vozom do Odese, produžio je brodom za Istanbul s namjerom da tu nabavi pogodnije isprave kako bi lakše i bezbjednije stigao u zemlju. Međutim, neočekivano, tu je naišao na nove teškoće, usljed kojih je bio prinuđen da u Istanbulu ostane više od tri mjeseca (od kraja novembra 1939. do 8. marta 1940. godine). U vrijeme tog boravka u Istanbulu Tito takođe nije mirovao. Sačuvano je nekoliko dokumenata koje je tada napisao. Pored dva pisma i dvije

dopisnice kojima se javljao Josipu Kopiniču, u stvari rukovodstvu Kominterne u Moskvi, i s njime se dogovarao o načinu dolaska u zemlju, što je prethodno bilo utanačeno i s generalnim sekretarom Kominterne Georgi Dimitrovom u cilju osnivanja Kominterninog punkta za vezu s pojedinim balkanskim i srednjoevropskim komunističkim partijama, Tito je napisao tri nova članka za već pomenuti časopis »Die Welt«, i redigovao članak, u stvari uputstvo za proučavanje *Kratkog kursa historije SKP(b)* koji je već bio preveden i poslat u zemlju da bi poslužio školovanju partijskih kadrova.
Članak *Borba žena Jugoslavije za ravnopravnost i mir* Tito je, kao i naprijed pomenuti članak o borbi omladine protiv rata, pisao na osnovu informacija koje je nalazio u jugoslovenskoj štampi, posebno u »Politici«. Ovaj list je poslije zaključenja sporazuma Cvetković—Maček, dakle u vrijeme unekoliko liberalnije cenzure, donosio šire informacije i o konferencijama i mitinzima omladine i žena, nabrajajući govornike i navodeći fragmente iz rezolucija, te je to Titu poslužilo uglavnom kao izvorni materijal za pisanje načelnih i sintetičkih članaka o toj borbi. Iz istih izvora je crpao najviše materijala i za svoja dva članka — jedan o konferenciji Balkanske antante, a drugi o ofanzivi reakcije u Jugoslaviji protiv radnih masa. I ovi članci se odlikuju produbljenom analizom i jasnim označavanjem najvažnijih zadataka koji su se u vezi s tim postavljali pred revolucionarni pokret.

Nakon povratka u domovinu, sredinom marta 1940, Tito se intenzivno uključuje u rješavanje osnovnih problema i zadataka koji su stajali pred Partijom i revolucionarno-demokratskim pokretom, što se odrazilo i u velikom broju njegovih raznovrsnih radova koji se objavljuju u ovom tomu.

U periodu od sredine marta 1940. godine do kraja septembra iste godine, tj. do kraja perioda koji obuhvata ovaj tom, Tito je napisao još oko 30 radova razne vrste, počev od proglasa CK KPJ povodom komadanja Čehoslovačke i ulaska njemačkih trupa u tu zemlju, pa preko prvomajskog proglasa i raznih proglasa povodom pojedinih štrajkova (tramvajaca u Zagrebu, aeronautičkih radnika u Beogradu), povodom kapitulacije Francuske ili, malo kasnije, povodom triju godišnjica (početka drugog svjetskog rata, potpisivanja sporazuma Cvetković—Maček i godišnjice pakta između njemačke i sovjetske vlade), zatim razne članke u »Proleteru«, »Srpu i čekiću«, i posebne informacije odnosno saopštenja Centralnog komiteta i Sekretarijata Centralnog komiteta, koji su se u međuvremenu pojavili, a koji su takođe posvećeni nekim važnijim, naročito međunarodnim događajima.

Već i samo nabrajanje ovih radova ukazuje na obim i raznovrsnost Titovog stvaralaštva i otkriva jednu od odlika njegove ličnosti koju su zapažali i mnogi njegovi saradnici. Naime, on je koristio svaku priliku da piše članke, proglase, da sastavlja uputstva za članove Partije ili da na drugi način doprinosi rasvjetljavanju pojedinih pitanja koja su stajala

pred komunističkim pokretom, odnosno pred cijelim revolucionarno-demokratskim pokretom u Jugoslaviji.

U središtu Titove pažnje bili su partijska organizacija, njeno političko i organizaciono jačanje i osposobljavanje za avangardnu ulogu, jačanje jedinstva partijskih redova, izgradnja i školovanje rukovodećih partijskih kadrova, posebno uzdizanje radnika u partijska rukovodstva.

Radi sagledavanja kontinuiteta Titovih koncepcija i stila njegovog rada treba reći da je Tito stalno naglašavao postojanje dovoljnog broja dobrih kadrova među radnicima. On je, na primjer, u razgovoru koji je vodio s Francom Honerom 5. maja 1940. godine u Zagrebu isticao da među radničkim povjerenicima u preduzećima postoji veliki broj članova Partije i »da se radi na tome da se najsposobniji među njima postave za rukovodstvo lokalne partijske organizacije ili organizacije u preduzeću«. Ali za to je potrebno, nastavlja Tito, »da samo partijsko rukovodstvo dođe *lično* u dodir s tim povjerenicima (podvučeno u originalu — *P. D.*) — ukoliko to dopuštaju obziri potrebne konspiracije, što se činilo na nekim već održanim partijskim pokrajinskim konferencijama, a što se i dalje čini na nekim takvim konferencijama«. (Str. 199.)

Iz Titovih radova koji se odnose na razvitak Partije, borbu za obezbjeđenje njenog jedinstva i dalje izgradnje obuhvaćenih ovim tomom prvi put doznajemo kakvi su bili stvarni karakter i rezultati savjetovanja rukovodećeg aktiva KPJ koje je održano u junu 1939. godine pod Šmarnom gorom. O tome savjetovanju Tito je dao potpunije informacije u svojim izvještajima koje je pisao za Kominternu u jesen te godine. U njima je razmotrio i osnovne koncepcije daljeg rada na snaženju partijskih organizacija i na izgrađivanju partijskih kadrova, a pisao je i o slabostima u pojedinim oblastima rada. Pri tome je upozoravao na štete koje Partija trpi zbog nepostojanja ili nedovoljne izgrađenosti partijskih organizacija u pojedinim industrijskim i rudarskim središtima, a naročito na slab rad Partije na selu. S druge strane, isticao je neophodnost učvršćenja saveza radničke klase i seljaštva, koje je nemoguće ostvariti bez snažne partijske organizacije na selu i bez uključivanja problema milionskog radnog seljaštva u svakodnevnu praksu i politiku komunističkog pokreta, svakog člana i svake organizacije KPJ.

Istim problemima su posvećeni i Titovi radovi o savjetovanju KP Hrvatske, a posebno njegovo pismo komunistima Dalmacije, koje se ovdje prvi put objavljuje.

Radeći na jačanju partijskih organizacija i razrađujući njihovu politiku u raznim oblastima djelatnosti, čemu je poklanjao pažnju i prisustvovanjem na nacionalnoj konferenciji KP Slovenije i KP Hrvatske (uz prethodno učešće u radu pokrajinske konferencije KPH za Dalmaciju), zatim pokrajinskoj konferenciji za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju (u okviru priprema za V konferenciju KPJ), Tito se neposredno interesovao za rad SKOJ-a i angažovao se u njegovoj izgradnji.

Prelom u jačanju omladinskog pokreta na novim osnovama konstatovala je već V konferencija SKOJ-a, koja je održana u ljeto 1939. godine i o čemu takođe nalazimo prve informacije u ovim Titovim radovima. Međutim, sa stanovišta stvarnog razvitka SKOJ-a i njegove uloge u antifašističkom i revolucionarnom pokretu u zemlji uopšte naročito je značajna njegova VI konferencija, održana početkom septembra 1940. u Zagrebu. Učestvujući u njenom radu, Tito je dao poseban doprinos razradom nekih načelnih pitanja uloge i karaktera SKOJ-a i teorijskim razjašnjavanjem dijalektike autonomnosti i organizacione samostalnosti SKOJ-a i njegovog djelovanja u okvirima jedinstvenog oslobodilačkog i revolucionarnog pokreta. O tome je dragocjena svjedočanstva ostavio Ivo Lola Ribar u svom istupanju, mjesec dana kasnije, na V konferenciji KPJ. Neposredno poslije završetka te konferencije Tito je napisao i poseban članak pod naslovom *Borba za mladu generaciju*, namijenjen za časopis SKOJ-a, ali koji nije bio objavljivan prije drugog svjetskog rata, jer se nije stiglo da se taj časopis pokrene.

Vodeći kurs na osamostaljivanju Komunističke partije Jugoslavije Tito i u ovim radovima potvrđuje potrebu njenog finansijskog osamostaljivanja. Za ilegalnu revolucionarnu organizaciju, a osobito kad ona djeluje u uslovima neprekidnih progona od strane režima, pitanje obezbjeđenja potrebnih finansijskih sredstava uvijek se postavlja kao jedno od prvorazrednih ne samo tehničkih nego i političkih pitanja. Ukoliko pak ta sredstva prima kao pomoć od nekog sa strane kao što je bila praksa u okviru KI, onda se tu javlja opasnost raznovrsne zavisnosti onoga ko prima pomoć od onoga koji je daje. To pitanje se još oštrije postavljalo ukoliko je rukovodstvo takve organizacije bilo prinuđeno da se nalazi u inostranstvu, odvojeno od svog pokreta, kao što je bio slučaj s KPJ sredinom tridesetih godina. Imajući različita iskustva te vrste, Tito je već u razgovorima s Georgi Dimitrovom 1938. godine postavio pitanje vlastitih izvora finansiranja, a zatim je to iznio i na pomenutom savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ 9. juna 1939, orijentišući komuniste i cijelu Partiju na stvaranje sopstvenih izvora finansiranja. Iznoseći u tom smislu predlog na tome savjetovanju, Tito u svom izvještaju koji je napisao za Kominternu kaže da je taj predlog jednoglasno prihvaćen od svih učesnika savjetovanja. Kako je u istu svrhu još ranije poveo akciju i među jugoslovenskom ekonomskom emigracijom u drugim zemljama da prikupljaju finansijska sredstva za potrebe revolucionarne borbe u domovini i time doprinesu snaženju i osamostaljivanju svoje Partije, Tito i u nekim drugim dokumentima iznosi i rezultate te inicijative i navodi podatke o prikupljenim finansijskim sredstvima, bilo u okviru direktnih priloga članstva i simpatizera komunističkog pokreta, bilo u posrednom vidu, tj. uspješnim rasturanjem pojedinih partijskih i drugih radničkih listova, koji su nailazili na širok odziv u jugoslovenskoj javnosti i, razumije, se, imali i određeni finansijski efekat.

U okviru napora na snaženju subjektivnih faktora revolucionarnog pokreta, Tito je veliku pažnju poklanjao jačanju i odbrani jedinstva sindikalnog pokreta. Mada su URS-ovi sindikati dobrim dijelom bili u rukama komunista (većina oblasnih odbora bila je pod neposrednim uticajem KPJ, a na IV kongresu URS-ovih sindikata, u aprilu 1938, bio je postignut sporazum sa socijaldemokratima da i u Centralni odbor URSSJ uđu komunisti, kao i u redakciju »Radničkih novina«), nakon izbijanja drugog svjetskog rata, posebno poslije zaključenja sporazuma između sovjetske i njemačke vlade, što je, između ostalog, uticalo i na poremećaj odnosa između socijaldemokrata i komunista — zaprijetila je opasnost i jedinstvu sindikalnog pokreta. Otuda je Tito u svojim radovima posvećivao veliku pažnju odbrani tog jedinstva i podsticao komuniste da i u novim uslovima jačaju svoj uticaj uz istovremeno ukazivanje na slabosti i kolebljivost socijaldemokratskog vođstva, koje je odstupalo od ranije prihvaćene zajedničke politike.

Sindikatima je zaprijetila opasnost i od reakcionarnog režima, koji nije uspio da ostvari uticaj na radnički pokret stvaranjem takozvanih režimskih sindikata (JUGORAS-a), a sve slabiji je bio uticaj HRS-a, koji je poslije sporazuma Cvetković—Maček takođe otvorenije ispoljavao svoj poslodavački karakter. U slučaju tih sindikata potvrdilo se ono na šta su komunisti svojevremeno i upozoravali, naime da je pomoću tih sindikata hrvatska buržoazija željela da otupi klasnu oštricu radničkog pokreta Hrvatske propovijedajući tobožnje »jedinstvo« Hrvata.

U odbrani sindikalnih sloboda, a posebno jedinstva sindikalnog pokreta, komunisti su pod Titovim vođstvom težište svoje aktivnosti usmjeravali u ova dva najvažnija pravca. Prvi pravac je jačanje radničkih aktiva u tvornicama kao novih organizacionih formi nastalih u dotadašnjim borbama i koji »obuhvataju svjesne i aktivne radnike svih sindikata [. . .], pa i neorganizirane«. Ti će aktivi, ističe dalje Tito, »rukovođeni komunistima i preko njih vezani u jedinstveni pokret, predstavljati žarišta ne samo ekonomske borbe u najširem smislu te riječi nego i najvažniju transmisiju radničke avangarde s radničkom klasom, najvažnije organe radničke klasne borbe, koji će u budućnosti, u još zaoštrenijim borbama, postati još važniji«. (Str. 172.)

Drugi pravac djelatnosti sastojao se u odbrani sindikalnih sloboda uopšte. Polazeći od toga da ovi aktivi ne mogu zamijeniti *klasni* sindikalni pokret, radnička klasa, po Titovom shvatanju, mora »mobilizirati sve svoje snage da spriječi udar po klasnom sindikalnom pokretu«, čime buržoazija želi »da onemogući borbu radničke klase za svoje ekonomske zahtjeve«. U tim uslovima komunisti članovi sindikata morali su da »poduzmu sve mjere kako bi pokrenuli radničke mase u odlučnu borbu protiv zločinačkih namjera vlade i buržoaske reakcije uopće«. (Ibid.) Kao što je već napomenuto, unutrašnji društveno-politički problemi u zemlji izbili su u prvi plan politike KPJ ne samo zbog sporazuma Cvet-

ković—Maček, već i zbog problema koji su nastali s izbijanjem rata u Evropi i svih nedaća koje je rat donio radnom svijetu, posebno radničkoj klasi i siromašnom seljaštvu. Oko 15 Titovih radova u ovom tomu gotovo u cjelini je posvećeno unutrašnjim društveno-političkim problemima, privrednom životu zemlje i novim teškoćama koje je izazvala ratna situacija.

Poslije prvih ocjena sporazuma Cvetković—Maček, koje je dao još u Moskvi čim je shvatio njegov pravi karakter, Tito je s cijelim rukovodstvom KPJ stalno pratio realizaciju i uticaj politike sporazuma na prilike u zemlji, otkrivajući sve više njegov pravi smisao i njegovu ulogu u pojedinim oblastima političkog života. U Titovim radovima se jasno reflektuje cijela evolucija tog sporazuma od najavljenih velikih reformi u pravcu demokratizacije političkog života, donošenja novog izbornog zakona i niza drugih zakona (o pravu zbora i dogovora, političkog organizovanja itd. preko ideja o organizovanju posebnih nacionalnih jedinica), do postepenog odstupanja od tih obećanja sve do uvođenja raznih reakcionarnih zakonskih akata i odredaba (kao što je bila odredba o uskraćivanju biračkog prava omladini do 24. godine, dok je ranije važila odredba o pravu glasa s navršenom 21. godinom), ili donošenje pogoršane uredbe o pravu radnika na štrajk (pri čemu su takođe bili isključeni mladi radnici iz odlučivanja itd.).

Međutim, izvjesna reorganizacija političkog sistema u Jugoslaviji u pravcu federalizma započeta tim sporazumom (faktičko priznanje hrvatskog pitanja i od strane vladajućih vrhova), posredno je aktuelizirala i rješavanje nacionalnog pitanja i ostalih neravnopravnih i ugnjetenih naroda Jugoslavije, naročito nacionalno pitanje makedonskog naroda i pitanje Crne Gore. Tito konstatuje da su se ti problemi postavljali u sve oštrijem obliku i izbijali u prvi plan političkih odnosa i tadašnjih društvenih borbi u zemlji. Ta pitanja će malo kasnije naći razvijen izraz u materijalima i rezoluciji V zemaljske konferencije ili u nekim posebnim Titovim radovima specijalno posvećenim, na primjer, makedonskom nacionalnom pitanju. (O tome vid. više u 6. tomu.)

Spoljnopolitička problematika zauzima jedno od centralnih mjesta u Titovim preokupacijama u tom periodu i toj problematici je posvećeno relativno najviše priloga u ovom tomu (djelimično ili u cjelini oko 20 radova). U njima nalazimo ocjenu karaktera drugog svjetskog rata, u kojoj su vidljivi uticaji ocjena koje je davalo rukovodstvo Kominterne odnosno na koje su uticali tadašnja politika Sovjetskog Saveza, posebno njegov pakt o nenapadanju s Trećim Rajhom, i zapleti nastali malo kasnije, nakon izbijanja rata s Finskom, koji su zaoštrili političke odnose SSSR-a naročito sa zapadnoevropskim zemljama.

Shvatajući politiku i spoljnopolitičke poteze sovjetske vlade u tadašnjim međunarodnim odnosima kao nastojanje Sovjetskog Saveza da pojača svoju odbrambenu moć i da se što duže održi van ratnog konflikta, Tito je, naravno, kao i većina rukovodstava tadašnjih komunističkih partija,

u svojim radovima branio tu politiku Sovjetskog Saveza. Ta shvatanja su se odražavala i u ocjeni karaktera rata, pa i ratnih konflikata u koje je neposredno bio uvučen Sovjetski Savez, uključiv i njegov rat s Finskom. Iz istog ugla gledanja Tito je ocjenjivao i spoljnopolitičke akcije sovjetske vlade u odnosu na baltičke zemlje (u jesen 1939. i u proljeće 1940) i na Bukovinu i Besarabiju u ljeto 1940), tj. neposrednije prisustvo Sovjetskog Saveza na Baltiku, u Podunavlju i na Balkanu.

Međutim, kao što je već pomenuto, sve ovo nije uticalo na promjenu osnovne strategijske orijentacije KPJ u pogledu odbrane nezavisnosti Jugoslavije od prijetećeg fašizma. Naprotiv, uprkos navedenim upozorenjima od strane Kominterne (vid. str. 195), iz Titovih radova je primjetno da je on već u proljeće 1940. godine počeo da vrši korekcije nekih aspekata dotadašnje spoljnopolitičke orijentacije koji su provijavali naročito u pojedinim dokumentima Centralnog komiteta donošenim u zemlju dok se on nalazio u Sovjetskom Savezu odnosno u Istanbulu. Direktna korekcija te politike bila je njegova intervencija da se skine s dnevnog reda parola o demobilizaciji u vojsci; ta intervencija je dobila svoj epilog na pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru avgusta 1940, a potpunije je razrađena još ranije u Titovom radu *Od koga Jugoslaviji prijeti opasnost da bude uvučena u rat*, koji je objavljen u »Proleteru«, br. 3—4, april—maj 1940 (vid. str. 86—89), u kome je kao neposredne agresore koji ugrožavaju nezavisnost naroda Jugoslavije označio imperijalističke sile Italiju i Njemačku.

Istim pitanjima Tito se bavio u još nekoliko radova pisanih sredinom 1940. godine, kao, na primjer, u pismu i saopštenjima povodom kapitulacije Francuske, a naročito u člancima *Protiv »novog poretka« totalitarnog režima*, *Pred godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi*, ili u proglasu upućenom *Radnicima i namještenicima! Svim izrabljenim i ugnjetenim!* Potrebu za jedinstvom borbe protivu fašističke opasnosti i za socijalne zahtjeve radnih i ugnjetenih Tito je izrazio i u jedinstvenoj paroli »Živjela borba za hljeb i slobodu naroda!« (Str. 124.)

Opasnosti od totalitarnog režima, tj. od uvođenja sistema po uzoru na nacističku Njemačku i fašističku Italiju, a time i ugrožavanje nezavisnosti naroda Jugoslavije od strane tih imperijalističkih sila, Tito naročito počinje da naglašava od juna 1940. godine. Tito je jasno uočio zaokret u politici jugoslovenske buržoazije već u danima sloma Francuske i govorio komunistima da moraju biti budni kad se »ujedinjuju sve reakcionarne i nazovidemokratske sile u borbi protiv radničke klase i njene oslobodilačke borbe, kada sve te reakcionarne sile žure da putem tzv. totalitarnog sistema zaustave pobjedonosni pohod izrabljivanih i ugnjetenih k velikoj i sretnijoj budućnosti . . . « (Str. 106.) Tito ističe kako jugoslovenska buržoazija, čiji je režim već počeo »očijukati s Berlinom i Rimom«, ima namjeru da pođe »putem francuske buržoazije, koja je jasno pokazala da joj je milije tuđe gospodstvo, da su joj preči profiti i njeni klasni interesi no interes nacije«. Ona je sprem-

na da »sama preda zemlju vanjskim zavojevačima i porobljivačima naroda«. (Str. 113.)

Ovakva orijentacija u Titovim člancima i u zvaničnim proglasima pisanim i objavljivanim u ime partijskog rukovodstva u to vrijeme izbija u prvi plan, da bi nekoliko mjeseci kasnije našla svoj najpotpuniji izraz u dokumentima i zaključcima V zemaljske konferencije.

Tito naročito ističe da se Partija kao avangardna snaga radničke klase i oslobodilačkog pokreta u razobličavanju tih »raznih zločinstava koja vladajuća klasa vrši nad radnim narodom« ne može zadovoljiti samo ukazivanjem na ta zločinstva, već i da mora neumorno raditi »na organizovanju borbe radnih masa protiv svih vrsta zločina i bezakonja, da organizujemo i vodimo borbu širokih radnih masa grada i sela za njihove svakodnevne interese i za bolju i sretniju budućnost«. (Str. 162.)

Tito predočava da će borba za nezavisnost i mir i za bolji život radnih masa i naroda Jugoslavije istovremeno biti i borba »za jednu istinsku narodnu vlast« koja će se oslanjati na savez radnika i seljaka. (Str. 152.)

Vjerovatno je Tito dao najpotpuniju ocjenu jugoslovenskog režima — njegovog defetističkog i protivnarodnog karaktera i ujedno iznio programsku osnovu revolucionarnih i patriotskih snaga jugoslovenskog društva na čelu s KPJ u svom članku *Vojnici se bore za poboljšanje svog položaja.* Stoga to mjesto zaslužuje da ga ovdje opsežnije navedemo. Otkrivajući razloge nezadovoljstva u vojsci, koje ide sve do otkazivanja poslušnosti i raznih vrsta pobuna, Tito je, između ostalog, govorio: »Komunisti su bezbroj puta naglašavali: režim Cvetković—Maček—Korošec sprovodi jednu *protunarodnu, defetističku i kapitulantsku* politiku kada otima radnim masama politička prava i slobode, kada nasiljem i ubijanjem te koncentracionim logorima guši opravdanu narodnu borbu, kada reakcionarnim uredbama koči i guši ekonomsku borbu radničke klase i ostalih radnih masa, kada dozvoljava špekulantima da gule kožu radnim masama, kada daje porodicama mobiliziranih mjesto potpore *milostinju* od pet dinara dnevno; kada prepušta vojnike režimu oficirskih šikana, gladi i svakodnevnim patnjama; kada u svojoj spoljnoj politici stupa u službu zakletih neprijatelja radnih masa Hitlera i Musolinija; kada dozvoljava antisovjetsku hajku i kampanju i sam provodi jednu antisovjetsku politiku; kada guši masovni pokret za prijateljstvo i savez sa SSSR-om, sa zemljom socijalizma koju mase svih naroda vole, čuvaju i gaje povjerenje u nju; kada produžuje sistem nacionalnog ugnjetavanja makedonskog, crnogorskog, slovenskog [naroda] i drugih naroda Jugoslavije; kada provodi diktaturu najcrnjeg policijskog nasilja nad narodima Jugoslavije; kada — još posebice u Hrvatskoj — hrvatska gospoda, koja su zasjela [u] vrhove HSS-a, na *čitavoj* liniji izdaju ciljeve junačke i ustrajne dvadesetogodišnje borbe hrvatskih masa. Režim s takvom politikom i država s takvim režimom jesu neprijatelji sopstvenog naroda, i narod ne može drugačije da očuva svoju istinsku nezavisnost nego tako da sruši takav režim u tuđoj službi«. (Str. 146.)

Otuda nezadovoljstvo radnika i seljaka »u vojničkim uniformama« takvim režimom, otuda i njihovo nezadovoljstvo stanjem u vojsci, u kojoj su se prelamale sve protivrječnosti jugoslovenskog društva i odražavala se i cjelokupna politika nenarodnog režima. Međutim, iako je to tako, Tito ističe da to ne znači da komunisti treba da preporučuju vojnicima da bježe kućama. S jedne strane, to bi bio izraz slabosti rada komunista u vojsci, a s druge, komunisti »ne podupiru anarhističko bježanje kućama, niti čisto anarhističko lomljenje discipline samo radi lomljenja discipline«. (Str. 147.)

I ovim koncepcijama Tito je odbacivao politiku defetizma, politiku demobilizacije rezervista iz vojske koja je jedno vrijeme — u proljeće 1940. godine — zaprijetila da nanese veliku štetu političkom ugledu Partije u narodu, utoliko više što je opasnost od fašističke agresije na Jugoslaviju bila sve očiglednija.

Razradom ovih i sličnih koncepcija, marksističkom analizom stvarnosti i preciznim određivanjem zadataka komunista Tito je, u stvari, pripremao Partiju za avangardnu ulogu u narednim borbama koje su se brzo primicale i koje je on u svojim člancima predviđao.

Tri rada koji se donose u Prilozima u ovom tomu veoma su interesantni i specifični naročito po svom nastanku. Prvi rad sastoji se iz više zabilježaka koje su vođene u organima Kominterne u toku septembra 1939. na osnovu razgovora odnosno Titovih informacija o pojedinim ličnostima jugoslovenskog revolucionarnog, posebno omladinskog i ženskog pokreta i o onim komunistima iz aparata CK KPJ koje je Tito neposredno poznavao ili s njima sarađivao. Pored kraće biografije Lovre Kuhara (Voranca Prežihova), koja je uključena u osnovni tekst, ovdje nalazimo biografske podatke o članovima CK SKOJ-a Ivi Loli Ribaru, Dušanu Mamuli, Vilku Vresku, Veljku Vlahoviću itd., zatim o urednicima studentskih i drugih listova i aktivistkinjama ženskog pokreta, Milutinu Ivkoviću, uredniku »Mladosti« i ondašnjem popularnom fudbaleru, Magdi Bošković, Marijani Lozar, Ozrenu Novoselu i drugim. Među više od dvadeset biografskih zapisa ove vrste tu je takođe i informacija o doktoru Pavlu Saviću i njegovom naučnom radu. Drugi prilog čini odluka Sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne u kojoj se ocjenjuje Titova djelatnost i postavljaju zadaci Komunističkoj partiji Jugoslavije, a u stvari i ovaj rad je pisan najvećim dijelom na osnovu Titovih referata koje je podnio rukovodstvu Kominterne. Treći prilog je sastavljen, isto tako, na osnovu razgovora jednog od funkcionera Kominterne — Honera (predstavnika KP Austrije) s Titom, vođenog u Zagrebu 5. maja 1940, a koji je Honer malo kasnije, nakon dolaska u Moskvu, zabilježio i dostavio rukovodstvu Kominterne. Taj izvještaj sadrži Titove ocjene o stanju u KPJ i opštim prilikama u Jugoslaviji, kao i neke njegove poruke Kominterni. Između ostalog, tu je i Titova ideja o održavanju kongresa Partije.

S obzirom na ilegalne uslove u kojima je bio prinuđen da djeluje i na opšte okolnosti u kojima se kretao i pisao svoje radove, Tito se i ovoga puta često morao služiti pseudonimima i inicijalima. Pored imena kojima se služio na pasošima i legitimacijama (Spiridon Mekas i Slavko Babić), Tito je svoje radove u ovom tomu potpisivao sljedećim pseudonimima: A. Tito, Dragomir, F. Valter, Spiridon, T., Tito, T.T., V., Valter, Viktor, W. Tito, W. Wiek i W. Wik.

Autorizaciju svojih radova Tito je obavio u više navrata. Prvi put neposredno poslije oslobođenja, u vrijeme pokretanja časopisa CK KPJ — »Komunist«, kada je bilo planirano objavljivanje i nekih radova iz doratnog perioda, pa je tada trebalo i da se utvrdi njihovo autorstvo. Sistematski pregled i autorizaciju svih radova koji su ušli u ovaj tom izvršio je u martu 1977. godine.

I ovaj tom Titovih radova u okviru naučno-informativnog aparata sadrži 378 napomena u kojima se objašnjavaju najvažnija zbivanja, institucije ili drugi pojmovi, a daju se i informacije o uslovima i načinu nastanka radova obuhvaćenih ovim tomom. Hronologija sadrži informacije o najvažnijim Titovim kretanjima i aktivnostima, kao i susretima s mnogobrojnim ličnostima iz tadašnjeg revolucionarnog pokreta kojima je davao pojedine zadatke, s njima sarađivao ili ih uključivao na razne načine u revolucionarnu borbu. U vezi s Hronologijom treba napomenuti da je bilo dosta teškoća u preciziranju i upotpunjavanju pojedinih podataka, jer u većini slučajeva nisu bili sačuvani podaci u odgovarajućim dokumentima. Dragocjenu pomoć u njenom sastavljanju pružili su pojedini Titovi saradnici iz toga vremena.

U ovom tomu se pominje izuzetno mnogo ličnosti, pa su utoliko bili teži prikupljanje i sastavljanje biografskih podataka za njih. Pored problema koji su se javljali i u prethodnim tomovima — neujednačenosti biografskih podataka u istorijskoj literaturi i pojedinim enciklopedijama koji su korišćeni kao izvori, velike teškoće su proizilazile iz toga što se mnoge ličnosti ovdje prvi put pominju, pa je i o njima trebalo dati osnovne biografske podatke.

Priređivač zahvaljuje svim drugovima i drugaricama koji su davanjem podataka ili upućivanjem na izvore doprinijeli obradi ovog toma. Takođe zahvaljuje recenzentima dr Živku Avramovskom i Peri Morači, naučnim savjetnicima Instituta za savremenu istoriju.

U Beogradu, maja 1978.

Dr Pero Damjanović

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
septembar 1939 — septembar 1940.

RAD PARTIJSKE ĆELIJE[1]

Ćelija je osnova Partije, njen temelj na kome ona počiva, izdiže se i snaži. KP se ne može ni zamisliti bez ćelije. Bez nje KP ne bi mogla odigrati ulogu prvoborca, avangarde proletarijata. Treba odmah napomenuti da je KP jedina partija koja više vodi računa o kvalitetu nego o kvantitetu svojih članova. Ovo nimalo ne znači da Partija ne nastoji da poveća broj svojih članova jer za Partiju nije svejedno da li će imati 100 ili 200 članova. Snaga se Partije, pored ostalog, mjeri i po broju njenih članova prekaljenih u borbi, osposobljenih masovika koji uživaju povjerenje masa, u kojima mase radnika i radnog naroda gledaju svoje prvoborce. Bez dovoljnog broja članova Partija ne može da otaljava sve poslove, da se normalno razvija.

Praksa je pokazala da je najbolje stvarati ćelije po preduzećima — preduzetne ćelije.[2] Ćelija u preduzeću — to je u pravom smislu ćelija na izvoru klasne borbe. To je plodno tlo za rad svakog pravog borca, svakog člana Partije, svakog svjesnog i poštenog čovjeka. Smjelo i pravilno sijanje u poduzeću donosi siguran plod i naša zalaganja neće ostati uzaludna jer će oni koji se zalažu i bore za bolji život radnika steći i njihovo povjerenje. Oči radnika su bistre i one će vidjeti ko je njihov i za kim treba da pođu.

Ali ne ostaje sistem preduzetnih ćelija kao jedini, pogotovu ne za selo, gdje su uslovi rada zbog naročitih prilika drugačiji. Svaka ćelija mora imati svoju bazu, a ova baza nije isključivo u preduzeću. Klasna borba se ne vodi samo u preduzeću. Naročito danas nema nijednog kuta gdje se nisu zaoštrile klasne suprotnosti. Samo, negdje su one vidnije, a negdje pritajenije. Mi komunisti moramo biti elastični i pratiti ova društvena gibanja prilagođavajući svoj rad nastalim promjenama. Ćelija se može oformiti i u jednom kraju grada, u jednom kvartu grada, u jednoj ulici, pa i u jednoj kući samo ako ima uslova za njeno puno djelanje.

Ćelija se može formirati ako ima najmanje tri člana. Moramo odmah reći da je ovakva ćelija dosta slaba i da ne daje dovoljno garancije, naročito danas, da može potpuno uspješno organizovati rad.

Također je pogrešno tumačenje da ćelija ne može da ima više od pet članova, jer se njihov broj ne može ograničiti. Veći broj se pokazao kao dobar sistem šire ćelije, jer se rad bolje organizuje, a time biva i

vaspitanje plodnije. Koliki će broj članova imati jedna ćelija, zavisi u prvom redu od toga koliko imade radnika koji imaju uslove da budu članovi. Sve ostale prepreke se spretnim radom mogu savladati. Članovi jedne ćelije u prvom redu moraju da izvrše raspodjelu rada, dajući svakom onu dužnost koja mu najbolje odgovara i za koju on ima najviše volje. O ovome se mora voditi računa, što, opet, ne znači da se mora ići toliko daleko da se toga treba kruto držati ako to nije u interesu uspješnog rada. Pitanje ko će dobiti kakav posao vezano je za mogućnosti i za najbolji izgled na uspjeh.

Ćelijski sastanci moraju imati svoju sadržinu. Ćelije se i formiraju zbog toga da bismo vršili organizovan uticaj u redovima radnika i radnog naroda boreći se protiv eksploatatorske klase i njenih sluga, za poboljšanje života, politički podižući mase, boreći se za socijalizam. Komunistička ćelija nije zavj[erenička] grupa, jer nju sačinjavaju ljudi izrasli iz masa, prokušani u borbama i akcijama, najbolji među najboljima, i baš zato ona budno prati sve akcije na onom sektoru za koji je odgovorna i njima rukovodi. Njeni članovi ne smiju biti izolovani od masa. Oni žive, rastu, bore se i vaspitavaju u krilu onih s kojima treba da se bore od najsitnijih zahtjeva sve do najveće od svih pobjeda, sve do vlasti proletarijata. Ćelija mora da bude pokretač svih akcija.

Prisno vezana za mase, politički dovoljno budna, ona će odgovoriti zadacima koje Partija pred nju postavlja samo ako razvija akcije i njima rukovodi. Na konkretnim »sitnim« akcijama komunisti zidaju veliki pokret potlačenih i obespravljenih polazeći od osvještanog principa da nema revolucionarne prakse bez revol[ucionarne] teorije i da bez revol[ucionarne] teorije nema revol[ucionarnog] pokreta. Ćelijski sastanci moraju biti ispunjeni praktičnim i teoretskim problemima. Praktični dio se sastoji u stvaranju plana budućeg rada s kritičkim gledanjem na rezultat postavljenih zadataka, analizirajući neuspjehe, nedostatke, propuste i pogreške. Sve pogreške i nedostatke moramo oštro uočiti i ukloniti da ih ubuduće ne bismo ponovili. Kad se kod nekih naših drugova iste greške ponavljaju, to je znak nedovoljnog shvatanja, znak nedovoljne partijnosti. Takav je slučaj s nekim drugovima koji nisu izvukli iskustva iz jedne nedovoljno pripremljene akcije, pa su se iste greške ponovile. Ti drugovi ne shvataju sav značaj boljš[evičkog] učenja da se komunisti na greškama uče, da se možemo uzdizati i učiti samo na vlastitim greškama.

Nema rada bez organizovanog rada. Zato ćelija mora biti i organizator i to dobar organizator. Nije dobar komunista koji sam svršava sve poslove. Ne može biti dobar rukovodilac onaj koji nije dobar organizator. Svim poslovima u preduzeću i oko njega rukovodi ćelija. To znači da ona sama mora pronaći šta i kako treba da radi, a ne da čeka da forumi za sve daju uputstva i direktive. Pored toga što su drugovi iz ćelije neposrednije vezani za preduzeće ili koju drugu bazu, nije ni s vaspitne tačke gledišta najbolje da drugi rješava o njihovim proble-

mima i zadacima. (Dovoljna je politička pomoć višeg foruma.) Ako se ćelija saživjela s uslovima rada i borbe masa i s nedaćama koje ih tište, ona mora biti i organizator i rukovodilac na svom terenu. Onda se može reći da je ćelija pravilno shvatila svoju dužnost i da će pojedinci izaći kao inicijativni rukovodioci i organizatori na svakodnevnom poslu. Ne smijemo se plašiti odgovornosti u radu i zbog toga kočiti posao, jer »slab je komunista onaj koji se plaši odgovornosti«, kaže naš veliki učitelj drug Staljin.[3]

Najmoćnije oružje revol[ucionarnog] proletarijata uz organizaciju jeste ideološka i pol[itička] zrelost, jasno uočavanje konačnih ciljeva i puteva kojima treba, kojima se jedino može doći do njih. Zato mi komunisti moramo svoje znanje proširivati naukom Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina, moramo se naoružati naukom koja pokazuje da borba za bolji život, za socijalizam, nije utopija, već da je nužnošću društvenog života proletarijat predodređen da zbaci s vlasti klasu eksploatatora i uspostavi svoju vlast. »Komunisti moraju poznavati osnovne zakone razvitka društva, razvitka proleterske revolucije, razvitka socijalizma i pobjede komunizma.«[4] Razumije se da ne treba sastanke ćelije suviše opteretiti teoretskim pitanjima, već se izgrađivati van sastanka, pojedinačno i u grupama, nastojeći da se teoretska i pol[itička] pitanja vezuju s praktičnim pitanjima. Članovi ćelije kao pojedinci i ćelija kao cjelina moraju pravilno shvatiti princip demokratskog centralizma i poštovati ga.[5] Svaki član ima ne samo pravo nego i dužnost da ukazuje na nedostatke svojih drugova i part[ijskih] foruma. Kritika mora biti zdrava, konstruktivna. Njen cilj mora biti jačanje jedinstva Partije, učvršćenje part[ijske] linije, svestrana pomoć Partiji. Umiruća klasa, kapitalistička klasa i njene partije ne znaju za zdravu kritiku i zdravu kritiku-samokritiku. Tu osobinu posjeduje danas samo revol[ucionarna] klasa, klasa proletarijata, a pogotovo njen prvi odred, KP. Mi komunisti gajimo kritiku i samokritiku jer nas snaži i podiže. Nije dobar komunista koji nema snage da podnese kritiku i koji nije spreman da se sam raskritikuje. Jasno je da ovdje treba biti budan da se iza kritike ne krije haranga protiv Partije i njene linije, protiv naših dobrih drugova. Takva kritika bi bila neprijateljska i nama komunistima strana. Prirodno je da među članovima ćelija moraju da vladaju puna iskrenost i ljubav jednih prema drugima. Ne može biti nijedne lične stvari koju ne bismo mogli reći svojim drugovima. Ulazeći u Partiju, postajemo njen dio. Svi naši uspjesi i* . . .

Pisano u vrijeme pripreme za štampu referata sa savjetovanja rukovodećeg aktiva KPJ održanog u junu 1939. u Tacenu.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1939/2-a.

* Ovdje se rukopis prekida, nedostaje jedna šapirografisana stranica. — *Red.*

IZVJEŠTAJ DRUGA VALTERA O SITUACIJI U JUGOSLAVIJI

[Uz izvještaj jugoslovenskog druga Valtera Vilhelm Pik Georgi Dimitrovu[6]]

Povjerljivo

2. oktobra 1939.

Dragi druže Dimitrov,

U prilogu šaljem izvještaj jugoslovenskog druga *Valtera* sastavljen na osnovu našeg zajedničkog savjetovanja o situaciji u zemlji, o položaju Partije i o njenim zadacima. Molim te da ovaj izvještaj razdijeliš članovima Sekretarijata kao materijal za savjetovanje i da jugoslovensko pitanje što prije staviš na dnevni red savjetovanja u Sekretarijatu da bi drug Valter mogao ponovo da otputuje. U Sekretarijatu će Valter podnijeti usmeni izvještaj na osnovu ovog dokumenta.*

S najljepšim pozdravom
Pik

Pisano u Moskvi.

A-CK SKJ, Fond KI, 1939/11.

Prevod s njemačkog

---

* Preko teksta ovog Pikovog pisma Dimitrov je napisao rukom: »Drugu Krilovu. Razdijeliti svim članovima Sekretarijata radi razmatranja na sjednici Sekretarijata. 5.10. 39. G. D.« — *Red.*

IZVJEŠTAJ DRUGA VALTERA O SITUACIJI U JUGOSLAVIJI

Politička situacija u Jugoslaviji

Uzrok Stojadinovićevog pada bio je njegov poraz na decembarskim skupštinskim izborima 1938. godine.[7] Iz rezultata izbora se vidjelo da je narod nezadovoljan kako spoljnom tako i unutrašnjom politikom. Poslije izbora borba masa bila je još intenzivnija. Stojadinović je htio da zadrži vlast u svojim rukama po svaku cijenu. On je ubrzano pripremao fašističku diktaturu.[8] U početku, poslije izbora, izgledalo je da je Stojadinović spreman da vodi pregovore s Hrvatima radi rješenja hrvatskog pitanja. U vezi s tim održan je sastanak između njega i Mačeka, ali je Maček poslije ovog susreta odbio svaki kontakt sa Stojadinovićem.[9]

Tada je Stojadinović odlučio da strogim mjerama i terorom »umiri« Hrvate. To je bio uzrok Stojadinovićeve krize, jer se s tim nisu saglasili Korošec i Spaho, predstavnici slovenačkih klerikalaca i bosanskih muslimana, a osim njih ni ministar Cvetković, koji je kasnije došao na čelo nove vlade.[10]

U novu vladu Jugoslavije ušli su najvećim dijelom demokratski elementi. U vladu su ušli petorica Hrvata i jedan Srbin iz Hrvatske, zatim neki predstavnici demokratskih stranaka srpske opozicije.[11] Prema sporazumu, Hrvatska je dobila autonomiju i svoj parlament (Sabor), a geografski se već razgraničila. Spojene su dvije banovine (Savska i Primorska), a za Bosnu je određen plebiscit. Kao centralni organi ostali su samo Ministarstvo pošta, Ministarstvo vojske i Ministarstvo spoljnih poslova. Ostale ustanove su ili u potpunosti ili djelimično dobili Hrvati po sporazumu.[12]

Široke narodne mase u Hrvatskoj su zasad zadovoljne rješenjem nacionalnog pitanja, ali da li će dugo biti zadovoljne? Seljačke mase u Hrvatskoj, koje čine ogromnu većinu stanovništva, očekuju sada da se ispune obećanja koja su im dali vođi hrvatske stranke.[13] Ta obećanja su često bila veoma demagoška, kao, na primjer, smanjenje poreza, potpuna agrarna reforma, povećanje cijena poljoprivrednih proizvoda i uopšte poboljšanje njihovog položaja. Može li ovo da ispuni hrvatska buržoazija? Ja mislim da ne može. Zbog toga treba očekivati nezadovoljstvo seljaka i demagošku agitaciju hrvatskih fašista-frankovaca[14], koji

su protivnici ovog sporazuma i koji se zalažu za otcjepljenje Hrvatske od Srbije. Usljed toga sada je naš zadatak da pojačamo rad među seljacima u borbi za ostvarenje njihovih zahtjeva.

Kakve su pozitivne, a kakve negativne strane ovog sporazuma? Pozitivno je, prvo, to što je Jugoslavija postala jedinstvenija, što su Hrvati spremni, isto tako kao i Srbi, da brane nezavisnost Jugoslavije, što Hrvati priznaju Jugoslaviju kao cjelinu, što je opasnost od cijepanja Jugoslavije postala manja i, najzad, što su u vladu ušli neki demokratski elementi, što će morati da se u izvjesnoj mjeri odrazi na demokratizaciju zemlje. Negativno je to što je sporazum postignut bez učešća naroda, što su Hrvati odbili da ukinu reakcionarni Ustav donijet 1931.* godine, za vrijeme fašističke diktature[15], koji će predstavljati smetnju demokratizaciji zemlje. Ovaj sporazum još nije narodni sporazum. Predstavnici Hrvata nisu postavili pitanje demokratizacije; oni nisu postavili ni pitanje Makedonije i drugih ugnjetenih naroda u Jugoslaviji. Srpski hege monisti sada imaju još veću mogućnost za ugnjetavanje ostalih malih naroda Jugoslavije, jer će odgovornost za ovo snositi Hrvati. Ali se ne može poricati da su sada mogućnosti za borbu za našu Partiju za rješavanje svih ovih pitanja veće.

Sada je naročito važno postaviti *makedonsko pitanje i pitanje Crne Gore*, gdje je talijanski fašizam čvrsto zakoračio i gdje i pomoću svojih agenata sprovodi svoju propagandu.[16]

Nova vlada je raspustila Skupštinu i Senat i preduzela neke mjere za pripremanje novih zakona, na primjer izbornog zakona, zakona o štampi itd.[17]

U spoljnoj politici ova vlada se drži kursa neutralnosti i sve tješnjeg prijateljstva s balkanskim narodima, u prvom redu s Bugarskom.[18]

Rad Komunističke partije Jugoslavije na odbrani zemlje

Još u vrijeme okupacije Austrije naša Partija je dala znak za uzbunu ukazujući na opasnost koja prijeti narodima Jugoslavije.[19] U tom pravcu KPJ uporno radi sve do danas. Poslije okupacije Čehoslovačke u martu ove godine KPJ je uputila poziv svim narodima i vojsci Jugoslavije da zbiju svoje snage za odbranu nezavisnosti Jugoslavije.[20] Taj poziv je bio najprije odštampan u 8 000 primjeraka, a potom je u nekim krajevima preštampavan. On je ostavio snažan utisak u cijeloj zemlji. Antikomunistički bilten u Beogradu je preštampao gotovo dvije trećine ovog poziva ukazujući kakve opasne oblike borbe koriste komunisti u Jugoslaviji.[21] Za vrijeme okupacije Češke u Jugoslaviji je došlo do velike panike. Naročito je toga bilo u Sloveniji, gdje su Hitlerovi agenti

* U tekstu pogrešno navedeno 1932, umjesto 1931. — *Red.*

pojačali svoju aktivnost i drsko se ponašali.[22] Komunisti su bili prvi koji su pružili otpor agentima fašizma. Komunistička partija Slovenije je često objavljivala letke u kojima je ukazivala na opasnost i pozivala na jedinstvo u borbi protiv njemačkih fašista. Na predlog KP Slovenije, u saradnji sa svim strankama počelo je u cijeloj Sloveniji formiranje zajedničkih odbora odbrane za borbu protiv njemačkog i talijanskog fašizma. Otpočela je intenzivna kampanja da se Nijemcima ne prodaje zemlja u pograničnim oblastima. Predstavnici organizacije omladine, Sokola i komunisti zajedno su obilazili razna mjesta da bi podigli duh seljaka i građana.[23] Takođe i da pobiju laž hitlerovskih agitatora, koji su imali dosta uspjeha među seljacima, koji su govorili: neka dođe Hitler, biće nam bolje nego pod Srbima. Ove godine je Njemačka primila oko 12 000 radnika za poljske radove. Od ovih radnika odabirani su iz svake opštine po jedan ili dvojica, davan im je malo bolji posao, a kasnije su ih Nijemci obrađivali za svoje agente u Sloveniji.[24]

Većina ovih radnika nije mogla poslati u zemlju ni dinara uštеđevine, a mnogi su se vratili u Jugoslaviju. Tek poslije toga obmanuti seljaci počeli su napuštati predstavu o hitlerovskom raju.

Na provokacije hitlerovaca energično smo reagovali. Bijele fašističke čarape često su na ulici premazivane katranom ili crnom bojom. Na ulicama su otkidane fašističke značke, vršen je pretres, pri čemu je često nalažen propagandni fašistički materijal. Slovenački fašisti su planirali da proslave Hitlerov rođendan paljenjem vatri na planinskim vrhovima. Međutim, zajednički odbrambeni odbori pod rukovodstvom naših drugova mobilisali su oko hiljadu ljudi i zaposjeli sve planine, tako da nijedna vatra nije mogla biti zapaljena.[25] U aprilu su se pronijeli glasovi da hitlerovci iz Austrije namjeravaju da zauzmu Maribor. Naši drugovi su uputili delegaciju od tri člana komandantu mariborskog garnizona da bi saznali kako će reagirati vojska u slučaju da hitlerovci napadnu Maribor. Komandant garnizona je lijepo primio naše drugove i pitao ih u čije su ime došli. Oni su odgovorili da su došli u ime lijevo orijentisanih radnika i da žele da znaju da li će vojska braniti zemlju ako je hitlerovci napadnu. Komandant je odgovorio: »Prvo, recite da ste došli u ime komunista i nimalo se ne bojte, ovo nije policija. A drugo, mi ćemo braniti zemlju, bez obzira na to kakav stav bude zauzela vlada. Veoma nam je prijatno kada vidimo da ste i vi spremni da se borite za odbranu svoje otadžbine.«[26] Kada je kasnije policija uhapsila jednog od ovih drugova, komandant garnizona je intervenisao, te je policija morala da ga pusti.[27] Isto takav kontakt je uspostavljen s komandantom garnizona u Ljubljani.[28] I tamo su drugovi bili dobro dočekani. Uspostavljen je takođe kontakt s vojnim krugovima u Srbiji. Borci koji su se vratili iz Španije najprije su se krili od policije. Ali vojna komanda, saznavši da su se vratili, pozvala ih je na vojne manevre obećavši im da ih niko neće dirnuti kada se manevri završe. Takvih i sličnih primjera ima mnogo.[29] To dokazuje da su se odnosi između vojnih

krugova i komunista izmijenili zahvaljujući uticaju KP na mase i zbog njenog uspješnog rada na odbrani nezavisnosti zemlje.

Ali naša Partija nailazila je u tom radu i na teškoće. U Hrvatskoj, na primjer, linija naše Partije na odbranu zemlje nailazila je na veliki otpor dok još nije bilo riješeno hrvatsko pitanje.[30] Na takav otpor ona je naišla čak i kod nekih rukovodećih komunista, koji su se nalazili pod uticajem nekih nacionalista. Takvi komunisti čak su govorili da Hrvati ne treba da brane Jugoslaviju ako se ne riješi hrvatsko pitanje. Mi smo, naprotiv, govorili da treba ujediniti sve snage u odbrani nezavisnosti zemlje od agresije, ali da bi ta odbrana bila uspješna treba zadovoljiti zahtjeve Hrvata i dati demokratska prava cijelom narodu Jugoslavije.

S druge strane, u Srbiji su drugovi poklanjali veliku pažnju pitanjima odbrane zemlje, a manju pitanjima borbe radnika za njihove svakodnevne zahtjeve. U Srbiji se takođe osjećalo i to da su naši drugovi otišli suviše daleko u popularisanju demokratskih država, dok su nedovoljno popularisali Sovjetski Savez. Na ovo je ukazano i na savjetovanju KPJ, te je sada ovo već ispravljeno.[31]

Radnička partija

Inicijativni odbori Radničke partije sada su legalni.[32] Za vrijeme izbora u decembru prošle godine Stojadinovićeva vlada je uhapsila gotovo sve članove Centralnog inicijativnog odbora Radničke partije. Kasnije su na sudu svi oni bili oslobođeni. Sud nije našao razloge za zabranu rada inicijativnih odbora. U vrijeme izbora inicijativni odbori su bili veoma aktivni, bez obzira na Stojadinovićev teror. Istupanje partije radničke klase na izborima kao samostalnog faktora izazvalo je kod radnika veliko interesovanje i entuzijazam.[33] Samo u Zagrebu i okolini Partija je sakupila oko 50 000 dinara među radnicima za izborni fond. Pošto su rukovodeći drugovi u Hrvatskoj učinili grešku povukavši svoje kandidate s Mačekove liste, iz svih krajeva zemlje radnici su upućivali pisma nazivajući to izdajom radničke klase.[34]

U posljednje vrijeme inicijativni odbori Radničke partije opet su veoma aktivni.Oni organizuju mnogobrojne zborove i mitinge, na kojima razjašnjavaju političku situaciju. Ranije su ovakvi sastanci održavani u prostorijama s ograničenim brojem učesnika. Sada se održavaju javni skupovi na kojima ponekad prisustvuje i po nekoliko hiljada ljudi. Takvih primjera ima naročito u Hrvatskoj. Prije godinu dana inicijativni odbori su stvarani uglavnom u Hrvatskoj i Srbiji. Sada se oni stvaraju u svim krajevima Jugoslavije.[35]

U Radničkoj partiji ima dosta aktivista. Tamo rade svi oni koji iz konspirativnih razloga ne mogu da rade u ilegalnom aparatu, kao i svi simpatizeri KP. Ali rukovodećim drugovima iz Radničke partije

još nismo zadovoljni. Zbog grešaka na izborima i otpora liniji naše Partije morali smo da isključimo jednog člana rukovodstva Radničke partije u Hrvatskoj, a ostale smo kaznili. U centralnom rukovodstvu Radničke partije učinili smo izvjesne izmjene, ali pravu reorganizaciju još nismo uspjeli da sprovedemo, jer nije bilo vremena. U Srbiji takođe stvar nije u redu s rukovodstvom Radničke partije. U njemu se nalaze i ljudi kao što je, na primjer, profesor Ljuba Radovanović, desna ruka Sime Markovića u minuloj frakcionaškoj borbi. Nadali smo se da je on iživio ostatke frakcionaštva, ali smo se prevarili. On nastoji da iskoristi Radničku partiju kao bazu ostataka desne frakcije u Srbiji. On stvara u unutrašnjosti Srbije brojne inicijativne odbore, ali ometa uspostavljanje kontakta s Partijom na terenu i vodi sistematsku borbu protiv Partije. U izvjesnoj mjeri njegova je krivica što su partijske organizacije u unutrašnjosti još slabe. Osim toga, on je u inicijativne odbore ubacio razne likvidatore i polutrockističke elemente. Mi smo mu napomenuli da se stvar može loše završiti po njega ako i dalje nastavi da ide tim putem. Uvjeren sam da će on morati da bude isključen iz KPJ i iz rukovodstva Radničke partije kada se završi ispitivanje njegove antipartijske djelatnosti.[36] Tek je otpočelo provjeravanje kadrova i čišćenje komunista u Radničkoj partiji. Biće potrebno da ovdje postepeno uzdižemo mlađe kadrove.

Radnička partija ima svoju štampu. U Zagrebu je izdavan nedjeljni list pod različitim nazivima. Posljednji list se zvao »Naše novine«.[37] On je bio objavljen pomoću sredstava koja su sakupljena u vrijeme izbora. U posljednje vrijeme Radnička partija koristi naš sindikalni list »Sindikalni glasnik«[38], koji ima tiraž od oko 20 000 primjeraka i koji objavljuje političke članke u duhu linije naše Partije. Novonastali uslovi vjerovatno će nam omogućiti da ojačamo našu legalnu štampu. Ali Radnička partija povremeno objavljuje letke i cirkularna pisma.

Sindikati

KPJ ima najviše uspjeha u sindikalnom pokretu. Klasni sindikati rukovodili su ove godine mnogobrojnim radničkim štrajkovima, koji su se u 90 odsto slučajeva završavali uspješno. Borba klasnih sindikata za poboljšanje životnih uslova radnika dala je dobre rezultate, koji su se ispoljili u ogromnim uspjesima na izborima za radničke povjerenike u toku posljednja dva mjeseca. Izbori su počeli još u proljeće, ali ih je vlada odložila za jul i avgust da bi imala mogućnosti da svojim sindikatima pripremi pobjedu putem terora itd. Ali ispalo je sasvim obrnuto, radnici su rekli svoje. Do sada imamo konačne rezultate samo za Sloveniju. Tri sindikata koji su se zajednički borili protiv vlade, u Sloveniji su dobili 25 000 glasova, a JUGORAS, vladin sindikat, dobio je samo 4 900 glasova. Od 25 000 glasova URS je dobio 13 000.[39] U Bosni,

gdje vlada ima svoja preduzeća i rudnike uglja, rezultati su sljedeći: klasni sindikati su dobili 67 mandata, hrvatski Mačekov sindikat 30 mandata, a vladin sindikat samo 15 mandata.[40] U nekim preduzećima državnog monopola održani su izbori i rezultat je ovakav: klasni sindikati dobili su 81 mandat, vladini 15 mandata, a Mačekov hrvatski sindikat 4 mandata.[41] Ovako velika pobjeda klasnih sindikata svjedoči da je vlada pretrpjela neuspjeh s vještačkim stvaranjem sindikata. Ta pobjeda svjedoči i o klasnoj svijesti radnika; ona potvrđuje i to da se poboljšala djelatnost komunista u sindikatima.

U radu u sindikatima ima još dosta nedostataka i grešaka. Učinjena je greška kada su klasni sindikati gotovo bez borbe prepustili svoje radničke komore vladi.[42] Klasni sindikati ni do danas nisu ostvarili sindikalno jedinstvo s neklasnim sindikatima. Oni nisu iskoristili akciono jedinstvo za ovaj cilj. Učinjena je i greška što klasni sindikati nisu objedinjeni s ORS-om, koji imaju oko 6 000 članova, koji su takođe klasni, iako na njihovom čelu stoji polufašist Haramina, koji sada postaje oslonac trockista.[43] Nedostaci borbe klasnih sindikata ogledaju se i u tome što je ova borba još necentralizovana, što klasni sindikati u svakoj oblasti vode borbu izolirano itd.

Naši drugovi još nisu sasvim iživjeli sektaški odnos prema neklasnim sindikatima, ali se stanje u ovom pogledu umnogome popravilo u posljednje vrijeme.

Uspjesi komunista u klasnim sindikatima ogledaju se i u tome što su oni uspjeli da postignu sporazum sa socijalistima o uključivanju šegrta i stvaranju omladinske sekcije u klasnim sindikatima.[44]

Svi ovi uspjesi komunista u sindikatima stvaraju velike mogućnosti za uspješnu borbu za sindikalno jedinstvo.

Klasni sindikati imaju nekoliko svojih listova. U uređivanju »Radničkih novina« u Beogradu učestvuju i naši drugovi, iako redakciju čine uglavnom socijalisti.[45] »Sindikalni glasnik« je naš list, a ostala dva-tri lista nalaze se u rukama socijalista, koji ih izdaju u malom tiražu.[46]

Do sada socijalisti nisu narušili sporazum o radu u klasnim sindikatima, dok kad je riječ o Socijalističkoj stranci stvar stoji sasvim drukčije.[47] U rukovodstvu sindikata su lijeviji socijalisti, na primjer Belić i drugi, koji održavaju kontakt s masama i poznaju njihovo raspoloženje. To ih primorava da čuvaju jedinstvo klasnih sindikata i da budu u izvjesnoj mjeri lojalni prema nama. Političko rukovodstvo socijalista, naprotiv, opet nas napada, naročito u posljednje vrijeme; čini provokatorske ispade protiv nas itd. Jedan dio socijalista u Zagrebu, zajedno s trockistima, vodi žestoku kampanju protiv Sovjetskog Saveza, naročito poslije pakta o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemačke.[48]

Socijalisti Jugoslavije su do sada uporno odbijali da zajedno s nama stvore Radničku partiju. Oni pripremaju stvaranje svoje socijali-

stičke stranke.[49] U tom pravcu su pojačali svoju aktivnost u vezi s novom političkom situacijom u Jugoslaviji. Vjerovatno će im nova vlada uskoro dozvoliti legalan rad partije da bi preko nje vršila uticaj na radnike. Zbog toga se pred nas postavlja u još oštrijoj formi pitanje stvaranja Radničke partije.

Stanje u Partiji

Poslije mog dolaska u zemlju novo rukovodstvo održalo je svoj prvi sastanak početkom marta.[50]

Na sastanku su razmotrena važna pitanja, kao što je odbrana zemlje, jer je upravo u to vrijeme Hitler okupirao Čehoslovačku. Odmah smo razmotrili i objavili proglas cijelom narodu i vojsci Jugoslavije podvlačeći našu jasnu orijentaciju u ovom pitanju. Dalje, pretresena su i pitanja izbora, sindikalno pitanje i pitanje stvaranja Radničke partije. Odlučeno je da se pristupi provjeravanju kadra i čišćenju Partije. Odmah su isključeni neki antipartijski elementi u zemlji i u inostranstvu, kao i oni koji su ovdje uhapšeni*, a članovi su KPJ.[51] Donijeta je i odluka o savjetovanju rukovodećih drugova KPJ: članova nacionalnih centralnih komiteta, pokrajinskih komiteta, okružnih komiteta i mjesnih komiteta.[52] Odlučeno je da se objavi centralni organ partije »Proleter« i da se izvrše pripreme za njegovo štampanje u zemlji. Odmah su prodiskutovani i određeni članci za »Proleter«, a uređivanje je povjereno meni.[53] Provjeravanje učesnika savjetovanja uglavnom sam izvršio ja lično, a za ostale su primili na sebe odgovornost drugovi u Sloveniji i Crnoj Gori.[54]

Savjetovanje je održano oko 20. juna.** Na njemu je učestvovalo 29 rukovodećih drugova i dva gosta — člana Partije. Savjetovanje je trajalo neprekidno 20 časova. Na dnevnom redu su bila ova važna pitanja: 1. Organizacioni referat Valtera. 2. Referat o spoljnoj i unutrašnjoj političkoj situaciji druga Birka [Edvarda Kardelja]. 3. Referat o SKOJ-u druga Fišera [Ive Lole Ribara], sekretara SKOJ-a. 4. Referat o sindikatima druga Leskošeka i druga Leke [Aleksandra Rankovića]. Osim toga, pročitana je rezolucija CK, koju je potvrdio IK KI u januaru ove godine.*** Rezolucija je jednoglasno primljena k znanju. Takođe su potvrđeni novo rukovodstvo i cio njegov rad i mjere koje je ono preduzelo do ovog savjetovanja.

---

* Autor misli na isključenja iz Partije onih jugoslovenskih revolucionara koje su hapsili i osudili represivni organi SSSR-a u vrijeme Staljinovih »čistki« uoči drugog svjetskog rata. Kasnije je utvrđeno da su svi ovi ljudi nevini osuđeni. O ovome vid. više u autorovoj bilješci na str. 173 u 4. tomu. — *Red.*

** Odnosi se na savjetovanje u Tacenu, koje je održano 9. i 10. juna 1939. Autor je naveo 20. jun iz konspirativnih razloga. — *Red.*

*** Vid. str. 144—152. u 4. tomu ovog izdanja. — *Red.*

Na savjetovanju je konstatovano brzo jačanje naše Partije poslije rješenja našeg pitanja u KI.[55] Iz Partije je izbačen cio niz Partiji tuđih elemenata, raznih trockista i polutrockista. Likvidirana je grupaška borba na robiji u Mitrovici. Isključeni su iz Partije Petko Miletić i dva njegova frakcionaška saradnika Korski i Vojnilovič, koji su godinama na robiji raspaljivali grupaštvo i kvarili poštene partijske ljude.[56] Sada je na robiji mirno. Drugovi izučavaju *Historiju SKP(b)* i postali su odani jedinstvu Partije.[57] Na savjetovanju su konstatovani uspjesi naše Partije, naročito u oblasti [odbrane] nezavisnosti zemlje i u sindikalnom radu. Ali je ukazano i na mnoge slabosti i nedostatke, do kojih je došlo [ne samo krivicom drugova već i*] zbog štetočinskog rada ranijih rukovodilaca. Na savjetovanju su takođe razmotrene i greške koje je počinilo rukovodstvo u Hrvatskoj, te su bile preduzete mjere da se reorganizuje rukovodstvo KPH, što je kasnije djelimično i učinjeno.[58]

Kod svih delegata mogao se zapaziti veliki entuzijazam. Savjetovanje je mnogo dalo delegatima, naročito u pogledu razmjene iskustava iz drugih oblasti. Ono ima posebno veliki značaj za mobilizaciju aktiva u cilju konsolidacije i jačanja Partije. Na savjetovanju su sve odluke donijete jednoglasno.

Važno je ovdje istaći** da su se svi delegati složili da Partija treba da stvori sopstvena finansijska sredstva. Odlučeno je da se organizuje partijska nedjelja radi sakupljanja sredstava za Partiju. Kasnije je ova mjera sprovedena, iako ne istovremeno u svim krajevima. Ona je Partiji donijela oko 80 000 dinara. Samo u Beogradu je sakupljeno 20 000 dinara. CK je najprije odlučio da ostavi . . .*** odsto pokrajinskim i okružnim komitetima, ali kasnije smo dali centralnim komitetima, pokrajinskim i okružnim komitetima svih 100 odsto radi jačanja rada. To nije bilo prosto sakupljanje novca, već politički rad među radnicima, partijcima i vanpartijcima. Na primjer: nekoliko komunista iz fabrike sakupljaju radnike po grupama, od 15 do 40 ljudi, i izvode ih van grada na izlet. Tamo se čita neki od partijskih javnih organa, na primjer centralni organ »Proleter«, ili proglas o odbrani zemlje i odmah su sami radnici-vanpartijci pokretali pitanje da Partiju treba pomagati materijalno. To je praktikovano naročito uspješno u Beogradu, i niko nikada nije bio uhapšen. Ukupno je Partija sakupila za posljednjih 5—6 mjeseci oko 200 000 dinara.

Poslije savjetovanja KPJ održano je savjetovanje CK Slovenije, na kome je učestvovalo oko 30 rukovodećih drugova iz Slovenije.[59] I ovo savjetovanje je od velikog značaja za KP Slovenije, za poboljšanje njenog rada i jačanje njene organizacije.

---

* Riječi u uglastim zagradama autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

** Poslije ove riječi bilo je napisano: »Kad sam ja na savjetovanju postavio pitanje partijskih sredstava«, pa je naknadno precrtano. — *Red.*

*** Nečitka brojka. — *Red.*

U julu je organizovana konferencija SKOJ-a. Na konferenciji je učestvovalo 17 delegata iz najvažnijih krajeva Jugoslavije i član CK KPJ. Na konferenciji su usvojene rezolucije, koje je objavio centralni organ »Proleter« i koje su dostavljene KOI. Iz izvještaja sekretara SKOJ-a i diskusije vidi se da je SKOJ sada konsolidovan, da shvata liniju VI kongresa KOI, da dobro radi, jer su već poznati uspješni rezultati njegovog rada među masovnim omladinskim organizacijama naročito u Srbiji. Na konferenciji je izabrano novo rukovodstvo CK SKOJ-a.[60]

Oba savjetovanja i konferencija protekli su bez ijedne provale. To svjedoči da je naša Partija u izvjesnoj mjeri uspjela da očisti svoje redove od raznih sumnjivih elemenata i da umije bolje da radi, naročito u pogledu konspiracije.

Nismo uspjeli da utvrdimo tačan broj članova Partije u svim krajevima. Dobili smo tačne podatke samo iz Slovenije i Crne Gore. U ostalim pokrajinama drugovi to još nisu uspjeli da srede. Do aprila KP Slovenije je imala tačnu evidenciju članova, prema kojoj je članarinu plaćalo samo 450 ljudi. Kasnije se ovaj broj brzo povećao, jer je Partija primila veliki broj članova u fabrikama, obuhvatila je organizacije koje ranije nisu imale veze s njom i komuniste koji su ranije bili pasivni. Sada u organizacijama KP Slovenije ima već oko 800 članova. Na partijskom savjetovanju KP Slovenije drugovi su obećali da ovaj broj do decembra povećaju na 1 000 članova. U Hrvatskoj ima oko 1 000 članova uključujući i grad Split; od toga se 350 članova nalazi u Zagrebu. O Dalmaciji nemamo podataka, jer je tamo partijsko rukovodstvo bilo smijenjeno. Ali prije godinu dana bilo je u Dalmaciji oko 500 članova. U Srbiji ima oko 800 članova, od toga u Beogradu 320, u Vojvodini oko 300, u Bosni 170, u Metohiji 100, u Makedoniji oko 140 ljudi. To su članovi koji su obuhvaćeni partijskim organizacijama i povezani s pokrajinskim komitetima. Osim toga, postoji još mnogo divljih organizacija koje nisu povezane s Partijom. Ima dosta komunista koji su izgubili vezu s Partijom za vrijeme provala itd. Postoji velika masa simpatizera, koji su zreli za Partiju i koji se sada primaju u Partiju kao aktivisti u raznim legalnim sektorima. Da to nije stvarni broj članova može se suditi i po tome što je samo kroz zatvore prošlo oko 3 000 komunista. Među španskim borcima u Francuskoj nalazi se još 250 članova Partije.[61] S druge strane, to pokazuje da naše partijske organizacije imaju još dosta nedostataka u organizacionom radu i jačanju partijskih organizacija, bez obzira na izvjesne uspjehe u posljednje vrijeme. Zbog toga i govorim da je organizaciono pitanje najvažnije pitanje za našu Partiju.

Politička i teoretska priprema kadrova

Na savjetovanju je odlučeno da se hitno organizuju i održe partijski kursevi, jer većina našeg partijskog kadra nije dovoljno politički i teorijski pripremljena. Sada se *Historija SKP(b)* izučava grupno i

individualno. Organizovani su niži kursevi za obične članove i viši kursevi za rukovodeći sastav: članove nacionalnih centralnih komiteta, pokrajinskih i okružnih komiteta. U Sloveniji su ti kursevi dobro organizovani i rade uspješno. U ostalim pokrajinama osjeća se oskudica u predavačima. *Historija SKP(b)* počela je da dolazi u zemlju već u martu na hrvatskom jeziku, na srpskom kasnije, a na slovenačkom tek odnedavno. Ali u svim pokrajinama drugovi su koristili onu koja bi prva došla. Drugovi intelektualci i studenti dobijaju na njemačkom i engleskom jeziku udžbenik *Historija SKP(b)*. Odmah smo poslali udžbenike u robijašnice, te tamo sada drugovi završavaju s izučavanjem *Historije SKP(b)*. U Jugoslaviji je *Historija SKP(b)* naišla na veliko interesovanje ne samo u radničkoj sredini već i kod drugih, ali je dobijena veoma mala količina — oko 1 200 primjeraka do mog odlaska. Dio ovih knjiga dopao je u ruke vanpartijaca i građanskih elemenata, [koji su ih zadržali za sebe*], tako da se sada osjeća nedostatak *Historije SKP(b)* u partijskim organizacijama. Radi izučavanja *Historije SKP(b)* u partijskim organizacijama i među širim slojevima radnika, odlučili smo da preštampamo pojedine glave, ali za ovo nam je potrebno odobrenje Kominterne [tj. zbog toga da bismo je štampali u zemlji*].[62]

Kadrovi su naše bolno mjesto, naročito u Srbiji, gdje se osjeća veliki nedostatak rukovodećih kadrova. Stvar ne stoji bolje ni u Bosni i Makedoniji. Samo je u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori situacija s kadrovima bolja. KP Slovenije raspolaže dosta brojnim politički i teoretski pripremljenim kadrom. CK Slovenije ne stoji loše, Oblasni komitet u Mariboru takođe. U Sloveniji ima 8 okružnih komiteta i svi imaju dobra rukovodstva. U to sam se uvjerio na savjetovanju KP Slovenije, a to pokazuju i rezultati rada KP Slovenije.[63] Njene organizacije su u poređenju s drugim bolje konsolidovane i ojačane.

U Hrvatskoj stvari stoje malo gore kad je riječ o sposobnosti sadašnjeg rukovodećeg kadra. Ali ovdje ima ljudi, samo mi nismo uspjeli da ih odaberemo. To je karakteristično i za ostale pokrajine. Nedostatak kadrova se naročito osjeća u ilegalnom partijskom aparatu. U Radničkoj partiji, u sindikatima i u omladinskoj organizaciji taj nedostatak se toliko ne osjeća zato što se u ove organizacije šalju gotovo svi drugovi koji izlaze s robije, ali njima se ne mogu povjeriti rukovodeće funkcije u ilegalnom partijskom aparatu kako bi policija imala manje mogućnosti da organizuje provale. Ispostavilo se da je to pravilno, jer je u toku posljednje godine bilo veoma malo provala.

U ovom trenutku je u pogledu rukovodstva stanje sljedeće: CK KPJ, CK Hrvatske, CK Slovenije, Pokrajinski komitet u Srbiji, Pokrajinski komitet u Bosni i Hercegovini, Pokrajinski komitet u Crnoj Gori, Pokrajinski komitet u Dalmaciji, Oblasni komitet u Metohiji (Kosovo) i Oblasni komitet u Mariboru. U Makedoniji smo pristupili stvaranju

* Riječi u uglastim zagradama autor je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

Pokrajinskog komiteta i obnavljanju organizacije, zbog čega je CK poslao tamo jednog svog člana.[64] Osim toga, postoje okružni i mjesni komiteti: u Hrvatskoj 8, u Srbiji i ostalim pokrajinama nema tačnih podataka. U Zagrebu i Beogradu postoje mjesni komiteti, kao i u nekim drugim gradovima.

Kako rade ova rukovodstva? CK Slovenije obavlja dobro svoje političke zadatke. U CK Hrvatske dosad većinu čine drugovi koji su istovremeno i rukovodioci sindikata, tako da je ispalo da sindikati rukovode Partijom, umjesto da bude obrnuto. Zbog toga je bilo dosta grešaka oportunističkog karaktera. Osim toga, drugovi su posvećivali veću pažnju sindikatima, a manju partijskom radu i drugim organizacijama, organizacionom jačanju Partije, partijskom vaspitanju kadrova itd. Zbog toga se tamo manje i osjećala politička aktivnost Partije, zbog toga su pali pod uticaj nacionalne sitnoburžoaske ideologije čak i neki rukovodioci u Hrvatskoj. Mi smo sada reorganizovali CK Hrvatske, kooptirali smo tri nova druga, jedan od njih je španski borac.[65] Ta tri druga čine sekretarijat CK. Ali još nisam zadovoljan rukovodstvom u Hrvatskoj. Vjerovatno ćemo tamo morati odstraniti neke članove CK i izabrati nove ljude.

U Srbiji su rukovodioci dobro politički pripremljeni, iako su to gotovo sasvim mladi ljudi. Oni gotovo uvijek umiju da se pravilno politički orijentišu, ali, ono što je njihova velika slabost jeste nedovoljno organizaciono iskustvo. Oni ni do sada nisu uspjeli da ozbiljno pristupe stvaranju i jačanju Partije u unutrašnjosti Srbije. U Srbiji ima cio niz industrijskih centara gdje su partijske organizacije veoma slabe ili uopšte ne postoje. To isto je karakteristično i za Bosnu. U Crnoj Gori i Vojvodini je malo bolja situacija. Uopšte uzevši, organizaciono pitanje je sada za našu Partiju najvažnije pitanje i savjetovanje mu je posvetilo najveću pažnju. U posljednjem broju našeg centralnog organa »Proleter« najviše mjesta je posvećeno organizacionom pitanju, jer to zahtijevaju naši drugovi iz raznih pokrajina.[66]

Novo rukovodstvo je nastavilo svoju djelatnost poslije prve sjednice na sljedeći način: drugovi su ostali u svojim pokrajinama i rukovodili radom na terenu, a rukovodstvo se samo jednom sakupilo na sjednicu. Osim toga, često su održavani sastanci užeg biroa. Naime, na prvom sastanku smo odlučili da u onom mjestu u kome se ja nalazim zajedno s drugovima iz rukovodstva koji se takođe nalaze u tome mjestu rukovodim tekućim poslovima Partije s pravom donošenja odluka o raznim pitanjima.

CK je odlučio da se reorganizuje i aktivizira rad Centralne sindikalne komisije, u koju ulaze pet drugova iz Hrvatske i samo po jedan iz Srbije i Slovenije.[67] Zbog toga se dešavalo da je komisija uglavnom obraćala pažnju na sindikalni rad u Hrvatskoj, a manje na rad u ostalim pokrajinama. Ali i ovdje je učinjeno nekoliko grešaka u radu. Ovu komisiju još nismo uspjeli da temeljno reorganizujemo tako da ona

postane stvarni organ CK KPJ za rukovođenje sindikalnim pokretom u cijeloj Jugoslaviji. Nismo uspjeli zbog toga što smo imali suviše malo vremena. Nismo stigli da formiramo i druge komisije pri CK KPJ, na primjer komisiju za agitaciju i propagandu itd. Međutim, počeli smo time što biramo i provjeravamo kadrove za rad u ovim komisijama.

Trockisti

U posljednje vrijeme trockisti u Jugoslaviji postali su aktivniji. Oni su se sada ugnijezdili kod socijalista, kao na primjer, u Zagrebu u sindikatu ORS, koji još nije uključen u Ujedinjene klasne sindikate. Oni rade i u drugim organizacijama, naročito demokratskim, mada nisu svi razobličeni ni u redovima naše Partije. Koliko nam je poznato, u Beogradu postoji nekakvo oblasno rukovodstvo, ali ono još ne djeluje otvoreno.[68] Oni sada okupljaju sve one koji su isključeni iz naše Partije, kao i sitnoburžoaske elemente. Oni se trude na svaki način da oslabe redove naše Partije klevetanjem rukovodećih drugova. Među radnicima zasad nemaju nikakvog uspjeha, već uglavnom među inteligencijom i među tzv. salonskim komunistima. Sada smo počeli da otvoreno raskrinkavamo u svojoj štampi svakoga ko je sumnjiv bilo kao trockist ili njihov pomoćnik. Ovaj metod je veoma koristan, jer ih se radnici zatim čuvaju.

Trockisti djeluju i na književnom poprištu. Oni u obliku revizije marksizma unose zbrku među inteligencijom. Mi još od marta izdajemo u Beogradu teoretski legalni časopis pod nazivom »Nauka i kritika«, u kojem sarađuje iz Bugarske drug Pavlov člancima protiv neopozitivista.[69] Grupa oko Krleže, na primjer Ristić, Rihtman, Podhorski i Bogdanov u osnovi sporovodi tu revizionističku kampanju. Mi smo ih raskrinkali u prvom broju »Proletera«.* Osim toga, partijske organizacije izdaju brošure umnožene na šapirografu, u kojima se oni raskrinkavaju.[70]

Pisano u Moskvi u toku septembra 1939.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/11 *Prevod s ruskog*

---

* Povodom sporova na tzv. književnoj ljevici, koji su s obzirom na period kada su vođeni — neposredno pred drugi svjetski rat i fašističku invaziju — imali veoma štetne reperkusije na jedinstvo revolucionarnih snaga u Jugoslaviji, rukovodstvo KPJ je oštro osuđivalo pojedine učesnike u tim sporovima sve do optužbe za trockizam. Kako su pomenuti sporovi među dijelom lijeve inteligencije bili izazvani i tadašnjim zbivanjima u SSSR-u (Staljinove »čistke« itd.), postojala je opasnost da se sijanjem nevjerice u socijalizam ugrozi jedinstvo Partije i cjeline revolucionarno-demokratskog pokreta, što je slabilo otpor naprednih snaga pred fašizmom. O tome vid. više u autorovoj bilješci uz članak *Trockizam i njegovi pomagači*, na str. 97. u 4. tomu. — *Red.*

SITUACIJA U JUGOSLAVIJI, KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE I NJENI PREDSTOJEĆI ZADACI

Povjerljivo

Valterov izvještaj*
26. IX 1939.

I. Situacija u zemlji

Profašističko-reakcionarna unutrašnja politika ugnjetavanja [i ekonomskog porobljavanja**] radnih masa nesrpskih nacionalnosti koju je sprovodila bivša jugoslovenska Stojadinovićeva vlada i njena spoljna politika pristupanja Jugoslavije osovini Rim—Berlin odgovarale su interesima krupne srpske buržoazije, slovenačke buržoazije i bosanskih begova.[71] Ali ta reakcionarna politika Stojadinovićeve vlade nailazila je na [sve snažniji**] otpor radničke klase, koja je povela široku štrajkašku borbu [za svakodnevne ekonomske interese**] radnih ljudi grada i sela (niz velikih demonstracija u vezi s pitanjima spoljne politike i demokratije, krvavi sukobi seljaka s policijom u Dalmaciji, Hrvatskoj i drugdje), zatim hrvatske buržoazije, koja je rukovodila pokretom hrvatskog naroda za autonomiju, kao i [borba] svih drugih ugnjetenih nacionalnih manjina u Jugoslaviji.[72] Blok svih opozicionih stranaka na decembarskim skupštinskim izborima 1938. godine, koji su sprovedeni na osnovu starog arhireakcionarnog izbornog zakona, dobio je mali broj mandata, ali većinu glasova.[73] Sve je to srpskoj buržoaziji pokazalo da ona ne može i dalje održavati svoj monopol vlasti i svoju vladavinu sredstvima terora i oslanjajući se na spoljne snage i bilo je uzrok pada Stojadinovićeve vlade.[74]

Stojadinovićevu vladu smijenila je Cvetkovićeva vlada, koja je isprva nastavila staru politiku, ali je u isto vrijeme počela pregovore s Hrvatima o mirnom rješenju hrvatskog pitanja s minimalnim ustupcima srpskog kapitala.

Vladajuće klase Srbije i Hrvatske, kao i cijele Jugoslavije, bojeći se da se država ne raspadne u novom imperijalističkom ratu i da time one ne izgube svoju klasnu dominaciju, postigle su sporazum o pitanju autonomije Hrvatske. Da bi tako ojačala svoju vladavinu i političku vlast, krupna buržoazija Jugoslavije, pošto je riješila protivurječnosti u svojoj sredini, morala je da učini neke ustupke nacionalnom pokretu Hrvata i pokretu za demokratiju i ravnopravnost nacija koji se širio po

---

* Naknadno dopisano rukom. — *Red.*

** Riječi u uglastim zagradama autor je dopisao naknadno rukom. — *Red.*

cijeloj zemlji: Hrvatskoj je bila data pokrajinska autonomija; stvorena je nova vlada Cvetkovića—Mačeka s demokratskijim sastavom; koja je počela da ukida mnoge reakcionarne zakone ranijeg diktatorskog profašističkog režima.

Međutim, kompromisno rješenje hrvatskog pitanja i izvjesna formalna demokratizacija režima nisu ni izdaleka doveli do nacionalnog jedinstva Jugoslavije niti do zadovoljenja stvarnih interesa radnih masa naroda Jugoslavije. Udovoljavanje zahtjevu hrvatskog naroda za autonomijom Hrvatske ne rješava seljačko pitanje u toj zemlji (mali posjedi, veliki porezi), a hrvatski seljaci su očekivali rješenje tog pitanja.[75] Vlada Cvetkovića—Mačeka čak nije ni pokušala da riješi pitanje nacionalne ravnopravnosti drugih nacionalnosti u Jugoslaviji, iako se pojačao pokret za autonomiju Slovenije i Crne Gore, za ravnopravnost stanovništva Makedonije, Bosne, Vojvodine itd. Narodu nisu vraćeni demokratska prava i slobode. Radnička klasa, seljaštvo i druge radne mase nalaze se u vanredno teškoj ekonomskoj situaciji, što izaziva veliko nezadovoljstvo u najširim masama seljaštva i novo jačanje štrajkaškog pokreta radnika.

Vlada Cvetkovića—Mačeka je izraz kompromisnog sporazuma između srpske, hrvatske i slovenačke buržoazije o zajedničkoj eksploataciji zemlje. Ona se oslanja na dvije najmasovnije stranke u zemlji — na stranke Cvetkovića i Mačeka, kao i na srpsku Zemljoradničku stranku.[76] Kao desna opozicija prema vladi ostale su fašističke grupe Stojadinovića, Ljotića, Hođere i frankovaca u Hrvatskoj.[77] Sve ove grupe vode borbu protiv demokratizacije zemlje i protiv bratstva naroda Jugoslavije. Lijevu opoziciju čine demokratske stranke: Ace Stanojevića, Davidovića, slovenačka opozicija i socijaldemokrati.[78] Ove stranke su imale rezervisan stav prema sporazumu o hrvatskom pitanju zato što je on zaključen bez njihovog učešća. Komunistička partija pozdravlja sporazum kao korak naprijed k postizanju nacionalne ravnopravnosti u zemlji, ali ne vidi da je sadašnja vlada spremna da izmijeni reakcionarni kurs prema radničkoj klasi i da obnovi demokratska prava i slobode naroda.

Sadašnja vlada će tek pod demokratskim pritiskom narodnih masa biti prinuđena da tim masama učini izvjesne ustupke. Međutim, može se očekivati da će ona u odnosu na radničku klasu pokušati da nastavi reakcionarnu Stojadinovićevu politiku, o čemu svjedoče represalije protiv klasnih sindikata i podrška razbijačkim sindikatima vladinih stranaka (JUGORAS, HRS), neobuhvatanje komunista sada datom amnestijom i drugo.[79]

Spoljna politika vlade Cvetkovića—Mačeka, za razliku od Stojadinovićeve politike, nije politika potčinjavanja zahtjevima Njemačke i Italije. Ona je proklamovala politiku neutralnosti. U odnosu na SSSR sadašnja vlada nije preduzela ništa za uspostavljanje veza s njim. Ona će biti prinuđena da uspostavi odnose sa SSSR samo pod snažnim pri-

tiskom najširih narodnih masa, koje odavno zahtijevaju najtješnje zbližavanje sa SSSR-om.

Realna je opasnost da imperijalisti uvuku Jugoslaviju u novi imperijalistički rat*. U samoj Jugoslaviji postoje otvorene agenture obiju zaraćenih imperijalističkih strana. Njemački agenti su grupe Stojadinovića, Ljotića, Hođere, frankovci, njemački Kulturbund.[80] A buržoazija, zbijena oko sadašnje vlade, ne predstavlja garantiju neutralnosti Jugoslavije. U vladi ima prijatelja i Italije, i Engleske i Francuske. Pod vladinom parolom o miru i neutralnosti, koja je popularna u narodu, buržoazija koristi sadašnju situaciju da bi na ratnoj trgovini sa zaraćenim stranama stekla veliku dobit. Polazeći od svojih egoističkih klasnih interesa, ona uvijek može da uvuče zemlju u rat, bilo na jednoj ili na drugoj strani. Rat neposredno prijeti narodima Jugoslavije, bez obzira na zvanično proklamovanu neutralnost.

Radnička klasa u Jugoslaviji se nalazi u teškoj situaciji usljed žestoke ofanzive kapitala, koju državna vlast podržava još od trenutka uspostavljanja kraljevske diktature (1929) pa sve do danas. Ali ona vodi aktivnu borbu za svoje svakodnevne interese. Štrajkaški radnički pokret dostigao je visok nivo. U mnogobrojnim štrajkovima, u borbi za povećanje najamnine i za kolektivne ugovore nije bilo štrajkbrehera u krupnim preduzećima, računajući i državna preduzeća. Štrajkove su često podržavali seljaci. Međutim, slabost je u tome što ovi štrajkovi nisu iskorišćeni u borbi za politička i druga prava radnika.**

Klasni sindikati, u kojima preovlađuje uticaj komunista, stoje na čelu borbe ogromne većine radnika, bez obzira na represalije vlasti, koje su iz radničkih komora isključile URS i predale ove komore u ruke JUGORAS-a.[81] Nedavni ponovni izbori radničkih odbora u preduzećima završili su se pobjedom klasnih sindikata (URS) i porazom vladinih sindikata (JUGORAS). Prethodni rezultati su sljedeći: URS je dobio 58% glasova, JUGORAS 16%, nacionalni sindikati 26%.[82]

Radnici učestvuju i u borbi omladinskog fronta za odbranu zemlje, u kampanjama demokratskih stranaka i Radničke partije protiv fašizma, za mir, demokratiju i nacionalnu ravnopravnost.[83] Radnici su u izborima masovno podržali listu Udružene opozicije.[84] Ali radnik još nije istupio kao samostalni odlučujući politički faktor.*** KPJ djeluje aktivno u klasnim sindikatima, u omladinskom frontu za odbranu zemlje i učestvuje u svim političkim akcijama demokratskih stranaka, čime uvlači radnike u političku borbu.

---

* Umjesto ove rečenice, koju je autor naknadno dopisao rukom, prvobitno je napisao pa precrtao sljedeću rečenicu: »Realna je opasnost da Francuska i Engleska stvore južni front protiv Njemačke na Balkanu i da na taj način pretvore Jugoslaviju u pozornicu ratnih dejstava.« — *Red.*

** Ovu rečenicu autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

*** Ovu rečenicu autor je naknadno dopisao rukom. — *Red.*

Socijaldemokratski vođi sada nastoje da obnove Socijaldemokratsku partiju s ciljem da izazovu rascjep u taboru klasno svjesnih radnika, čija se ogromna većina nalazi pod političkim uticajem KP. Često socijal-demokratski vođi (oko lista »Slobodna riječ«) zauzimaju trockističke stavove. Drugi (Ž. Topalović) stoje na imperijalističkim pozicijama Druge internacionale.[85] Samo jedan dio njih sarađuje zasad s komunistima u URS-u, ali ne ide na jedinstveni front s nama u političkoj borbi radnika.

Trockisti, koji nemaju samostalne organizacije, vode podrivačku djelatnost među pojedinim komunistima i socijaldemokratima i koriste legalnu buržoasku i socijaldemokratsku štampu za svoju antikominternovsku i antisovjetsku agitaciju.

Položaj radnog seljaštva Jugoslavije se sve više pogoršava: posjedi se sve više smanjuju (67 odsto gazdinstava ima do 5 hektara zemlje) i raste zaduženost[86]; s porastom proizvodnje tehničkih kultura rastu eksploatacija i pljačka njihovih proizvođača od strane trgovačkog i industrijskog kapitala (niske cijene za duvan, šećernu repu i drugo). Ove godine prirodne stihije su uništile ljetinu desetina hiljada seljačkih gazdinstava, koja nisu dobila nikakvu pomoć od države.[87] Seljaci u Jugoslaviji bore se za smanjenje poreza i zaduženosti, za zemlju, za povoljnije cijene.

Radni seljaci često istupaju zajedno s radnicima i sve više ima uslova za stvaranje snažnog saveza radničke klase i seljaštva za odbranu njihovih zajedničkih interesa: za vrijeme velikog broja radničkih štrajkova u Hrvatskoj i Srbiji seljaci iz obližnjih rejona donosili su namirnice radnicima koji su štrajkovali; seljaci su zajedno s radnicima učestvovali u nizu demokratskih demonstracija za mir, a protiv fašizma. U mnogim pokrajinama je uticaj KPJ u selima znatan. Među cjelokupnim seljaštvom u Jugoslaviji SSSR je vanredno popularan zbog uspjeha u stvaranju boljeg života za kolhoznike i zbog svoje dosljedne miroljubive politike.

Široke narodne mase grada i sela u svakoj prilici su izražavale i izražavaju svoju mržnju prema fašizmu, odanost demokratiji i želju za uspostavljanjem odnosa sa Sovjetskim Savezom. U posljednje vrijeme u vezi s Minhenom i neiskrenim pregovorima Engleske sa SSSR-om, kod narodnih masa došla je do izražaja i mržnja prema imperijalističkim vladama Engleske i Francuske.[88] Time se objašnjava činjenica da mnogi buržoaski listovi odobravaju zaključenje pakta o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke.[89]

Omladinski front za odbranu zemlje obuhvata glavne omladinske organizacije.[90] U njegovom pokretu za nezavisnost zemlje, za demokratiju, za ravnopravnost nacionalnosti učestvuje i radnička omladina. Front omladinskih organizacija uživa podršku i saradnju najširih narodnih masa demokratskih stranaka i vojske. Omladinski front je stvoren

zahvaljujući najtješnjoj saradnji komunista i skojevaca i on predstavlja demokratski faktor u zemlji. Međutim, zbog jednostranosti njegovog pokreta — u prvom planu je organizacija odbrane zemlje, i zbog toga što nema borbe za odbranu neposrednih interesa radne omladine — nacionalistički krugovi mogu da iskoriste ovaj pokret za svoje antiproleterske ciljeve, što zahtijeva od komunista koji rade u tom pokretu da budu naročito budni.

U Hrvatskoj, pošto joj je data autonomija, došlo je do specifične situacije. Nezadovoljstvo velikog, siromašnog dijela seljaštva i radničke klase rašće uporedo s neispunjavanjem velikih obećanja Mačekove stranke da će zadovoljiti njihove zahtjeve. To nezadovoljstvo težiće da iskoriste hrvatski fašisti (frankovci) ako KPH ne uspije da na vrijeme stane na čelo borbe nezadovoljnih masa za ispunjavanje Mačekovih obećanja.

II. Stanje KPJ

Zahvaljujući pomoći IK KI, KPJ se oporavila od raspadanja i cijepanja, do čega je je doveo štetočinski rad bivših rukovodilaca Partije, koji su bili strani agenti u njenim redovima.[91] Pošto je ispravljena politička orijentacija Partije u duhu odluka Kominterne, komunistički kadrovi, koji su odani Partiji i Kominterni, zbili su se oko novog partijskog rukovodstva i Partija je politički i organizaciono znatno ojačala. Godine 1939. preduzete su mnoge organizacione mjere (partijske konferencije i skupovi) i vođena je borba protiv frakcionaških elemenata, protiv sektaša i oportunista. Počelo je čišćenje Partije od trockističkih, polutrockističkih i drugih neprijateljskih i tuđih elemenata. U Sloveniji Partija ima jako rukovodstvo i relativno veće i jače organizacije. Jaka je i partijska organizacija u Crnoj Gori. Ojačano je partijsko rukovodstvo i u Hrvatskoj, ali zbog niza grešaka CK KPH partijske organizacije nisu ovdje tako brojne i jake. Što se tiče Srbije, gdje je politički uticaj Partije veliki i gdje bi trebalo da partijska organizacija predstavlja oslonac Partije u cijeloj zemlji, organizaciono stanje Partije nije zadovoljavajuće. Nedovoljno je ojačana partijska organizacija u Bosni, Vojvodini i Dalmaciji.*[92] U Makedoniji se tek sada pristupilo stvaranju organizacije.[93]

KPJ je 1939. razvila široku usmenu i pismenu agitaciju i propagandu i druge oblike masovno-političkog rada: objavljena su u zemlji dva obimna broja centralnog organa Partije »Proleter« sa samokritičkim i direktivnim člancima o svim pitanjima partijske djelatnosti, s dokumentima CK Partije u tiražu od 2 000 primjeraka.[94] Istovremeno su objavljeni mnogi leci i proglasi CK, koji su rasturani u nekoliko hiljada primjeraka. U zemlji izlazi legalno 12 listova i časopisa, koji faktički predstavljaju organe Partije i SKOJ-a.[95] U zemlju je uneseno 1200 primjeraka *Historije SKP(b)* na tri jugoslovenska jezika.[96] Na skupštin-

* Riječi »Vojvodini i Dalmaciji« autor je dodao naknadno. — *Red.*

skim izborima u decembru 1938. godine Partija je učestvovala sa svojim kandidatima na opozicionim listama u nizu pokrajina i u Sloveniji dobila 20 000 glasova, u Srbiji i drugdje je dobila veliki broj glasova, a u mnogim mjestima Bosne i Hercegovine većinu glasova, ali bez poslaničkih mjesta. U Crnoj Gori imamo jednog izabranog poslanika.[97] Komunisti aktivno rade u mnogim masovnim organizacijama, u klasnim sindikatima, u omladinskom frontu i nekim drugim organizacijama.

Intenzivnije se radi na formiranju inicijativnih odbora za stvaranje legalne Radničke partije, u čije ime KPJ razvija svoju legalnu masovnu djelatnost. Oko ovih odbora organizuju se i oni naši kadrovi koji ne mogu biti obuhvaćeni ilegalnim organizacijama KP.

Međutim, i pored svih navedenih uspjeha, KPJ još nije uspjela da uzme u svoje ruke samostalno faktičko rukovođenje ekonomskom i političkom borbom radničke klase. U tome je sada njena osnovna slabost. Osim toga, treba posebno ukazati na sljedeće krupne slabosti u radu KPJ:

KPJ, koja ima veliki uticaj u klasnim sindikatima (URS), ne koristi ga dovoljno za to da URS vodi energičniju borbu radničke klase za njene neposredne klasne interese, za radničke komore, za mir, demokratiju i ravnopravnost nacionalnosti. URS nedovoljno aktivno sprovodi taktiku jedinstvenog radničkog fronta, nedovoljno energično se bori za sindikalno jedinstvo.[98] Potcjenjivanje rada i borbe za okupljanje svih, sada među sobom zaraćenih sindikalnih organizacija u jedinstvenu konfederaciju, ogleda se i u činjenici da su komunisti veoma slabo radili ili nikako nisu radili u drugim sindikatima, naročito u vladinom sindikatu (JUGORAS), kao i u tome što o pitanjima jedinstvenog fronta ne vode pregovore s običnim pristalicama Socijaldemokratske stranke, već isključivo s njenim vrhovima.

Iako na terenu pojedini komunisti u selima rade dobro, ipak našim partijskim organizacijama nedostaje sistematski rad među seljaštvom i u seljačkim organizacijama. Partija nema konkretnog programa za rad na selu. Neposredni zahtjevi seljaštva ne izučavaju se uvijek, a naše organizacije ne rukovode borbom seljaštva. To isto se može reći i o nacionalnim zahtjevima nacionalnih manjina u Jugoslaviji, gdje se KPJ najčešće zadovoljava propagiranjem parole o ravnopravnosti.[99]

U masovnim seljačkim organizacijama, naročito u zadrugama u Srbiji, koje broje preko milion članova, KPJ još nije počela da radi kako treba. Uopšte uzevši, može se reći da rad KPJ u masovnim organizacijama, uključujući i one na selu, još karakterišu mnoge slabosti i nedostaci, iako Partija ima veliki uticaj na selu, naročito u Srbiji. Jednom riječju, rad KPJ na stvaranju i jačanju saveza radničke klase i seljaštva apsolutno je nedovoljan.

U rukovodstvu KP Hrvatske bilo je tendencija prirepaškog karaktera, sakrivanja samostalnog lica Partije, što je naročito snažno došlo

do izražaja u odbijanju Partije da samostalno učestvuje u skupštinskim izborima u korist Mačekove stranke, iako ova nije bila protiv isticanja naših kandidatura na njenim listama.[100]

KPH nije vodila dovoljno energičnu borbu protiv grupe Haramine, koji je potpuno pod trockističkim uticajem, i protiv socijaldemokratske grupe oko lista »Slobodna riječ« u Zagrebu, koja se neprijateljski odnosi prema Partiji, Kominterni i Sovjetskom Savezu, kao ni protiv razbijačke inicijative socijaldemokratskih vođa da obnove Socijaldemokratsku stranku.[101]

III. Zadaci KPJ

1. KPJ ukazuje narodnim masama Jugoslavije da je sadašnji rat u Evropi imperijalistički rat, za koji su na ovaj ili onaj način zainteresovani kapitalisti svih zemalja; da je on usmjeren protiv životnih interesa radnih ljudi cijelog svijeta, uključujući i radne ljude Jugoslavije. Drugi imperijalistički rat, koji je počeo samo dvadeset godina poslije prvog imperijalističkog rata, još jednom dokazuje da kapitalizam za narode znači eksploataciju, ugnjetavanje i rat. Zbog toga se pred sve narode kojima prijeti rat, kao i pred radnike, seljake i sve trudbenike Jugoslavije, sada postavlja pitanje oslobođenja od kapitalizma. Socijalistički Sovjetski Savez je svojom miroljubivom politikom na djelu pokazao da jedino socijalizam obezbjeđuje narodima mir, nacionalnu slobodu, samostalnost i blagostanje.

2. KPJ smatra da Jugoslavija može izbjeći da bude uvučena u rat samo ako jugoslovenski narod stvori sebi takav državni režim koji će izražavati volju najširih radničkih i seljačkih masa i biti sposoban da likvidira svaki pokušaj agenata imperijalizma u zemlji da je gurnu u rat; koji će se oslanjati na Sovjetski Savez, koji svojom moći i svojom miroljubivom politikom predstavlja najjačeg neprijatelja imperijalističkog rata * i garantiju nezavisnosti i mira malih zemalja.

3. Pred licem prijeteće ratne opasnosti koja se nadvila nad zemljom, KPJ poziva radnike, seljake i sve trudbenike da zahtijevaju od vlade kao prvu mjeru obezbjeđenja neutralnosti zemlje — hitno uspostavljanje odnosa sa Sovjetskim Savezom, tijesno zbliženje i saradnju sa socijalističkom zemljom, jedinom, ali najmoćnijom radničko-seljačkom državom u svijetu.

4. KPJ poziva sve radnike, seljake, sve istinski narodne omladinske i druge organizacije grada i sela da se ujedine u jedinstveni front borbe:

---

* Riječi od zvijezdice do kraja rečenice autor je naknadno dopisao rukom, mastilom. — *Red.*

a) protiv rata koji je počeo u Evropi — za mir;

b) za hitno uspostavljanje odnosa i za najtješnje zbliženje sa Sovjetskim Savezom — kao sredstvom obezbjeđenja zemlje od uvlačenja u imperijalistički rat;

c) za zbliženje i prijateljstvo balkanskih naroda u ime mira na Balkanu;

d) za hitne skupštinske izbore na bazi opšteg, neposrednog, proporcionalnog i tajnog glasanja;

e) za uspostavljanje svih demokratskih prava i sloboda naroda. Za ukidanje vanrednih zakona. Za amnestiju svih političkih zatvorenika i emigranata. Za ravnopravnost svih nacionalnosti u Jugoslaviji. Za zadovoljenje svih svakodnevnih zahtjeva trudbenika i omladine grada i sela. Za borbu protiv špekulacije, sve do konfiskovanja imovine špekulanata. Samo će na taj način biti ojačana odbrambena sposobnost zemlje.

5. KPJ će još energičnije nastaviti borbu protiv reakcije i fašizma, protiv njihovih saveznika trockista i reakcionarnih socijaldemokratskih vođa, koji predstavljaju agente imperijalističkih pljačkaša i koji rade na uvlačenju Jugoslavije u rat.

6. Jedan od najvažnijih zadataka KPJ ostaje ostvarenje sindikalnog jedinstva. Radi postizanja ovog cilja komunisti moraju sistematski da rade u organizacijama svih sindikata. Svojom aktivnošću u URS-u oni treba da postignu da ovi sindikati svojom politikom i radom odgovaraju zahtjevima stotina i stotina hiljada radnika koji štrajkuju, da pojačaju borbu za svakodnevne i za društveno-političke zahtjeve radnika, za jedinstveni radnički front i radničko jedinstvo. Radeći u JUGORAS-u i u HRS-u komunisti treba da se bore za njihovu demokratizaciju, za njihovo osamostaljivanje od vladinih stranaka, za njihovo pretvaranje u klasne radničke organizacije, za jedinstvo njihove akcije i objedinjavanje sa svim sindikatima. Jedinstveni radnički front i radničko jedinstvo zahtijevaju svestranu podršku borbe radnika za njihove svakodnevne zahtjeve. KPJ će istupiti pred radničku klasu s konkretnim programom radničkih zahtjeva jedinstvenog radničkog fronta.

7. Snaga naroda Jugoslavije zavisi od saveza radnika i seljaka. KPJ svestrano podržava borbu seljaka za njihove neposredne interese. Partija stavlja u dužnost svim komunistima da prouče konkretne uslove života seljaka u svim oblastima u zemlji i da privuku radnike iz grada u zajedničku borbu sa seljacima kako za opšte političke zahtjeve naroda tako i za svakodnevne zahtjeve seljaka. Komunisti u selima treba da postanu najbolji zadrugari i da djeluju u drugim seoskim organizacijama. KPJ, KPH i KPS istupaju s detaljnim programom zahtjeva seljaka iz svih krajeva.

8. Komunisti treba da rade u svim masovnim organizacijama grada i sela kako bi svestrano doprinijeli njihovom pretvaranju u organe

borbe za demokratska prava i slobode. Komunisti, kao istaknuti borci u borbi naroda za hljeb, slobodu i mir, treba tjesno da se povežu s narodnim masama u svim njihovim organizacijama.

9. U Hrvatskoj KP treba da učestvuje u izborima za hrvatsku skupštinu samostalno pod parolom saveza radnika i seljaka Hrvatske u borbi za mir, odbranu hrvatske nezavisnosti, za zaštitu rada radnika i seljaka od eksploatacije kapitalista, veleposjednika i kulaka, za smanjenje njihovog poreskog opterećenja, za zemlju, za učešće radnika i seljaka u svim organima uprave u Hrvatskoj.

10. KPJ će morati da preduzme energične mjere za svoje organizaciono jačanje u svim pokrajinama zemlje. Prije svega, ona mora da likvidira svoje organizacione i političke slabosti u Srbiji. U najskorije vrijeme partijska organizacija Srbije treba da postane vodeća organizacija komunističkog pokreta Jugoslavije.

KPJ treba da udvostruči svoje napore za organizaciono i političko jačanje Partije vodeći odlučnu borbu protiv frakcionaštva i grupašenja, protiv oportunističkih i sektaških skretanja i nastavljajući da čisti svoje redove od trockističkih i drugih neprijateljskih i tuđih elemenata. Nepoštedna borba protiv trockizma-fašizma, koji svoja istupanja za reviziju marksizma često prikriva raznim filozofskim maskama, veoma će mnogo pomoći boljševičkom vaspitanju naših kadrova.[102]

11. KPJ treba da obrati ozbiljnu pažnju pripremanju novih i starih kadrova i podizanju njihovog političkog nivoa, da nastoji da oni steknu marksističko-lenjinističku kulturu, da partijski kadrovi ovladaju boljševičkom budnošću i disciplinom. U tom poslu Komunistička partija treba široko da koristi *Kratki kurs historije SKP(b)*, kao i drugu marksističko-lenjinističko-staljinističku literaturu.

12. KPJ pozdravlja inicijativu radničkih masa za stvaranje legalne Radničke partije. Komunisti u svim krajevima zemlje treba da pruže svestranu pomoć ovoj radničkoj inicijativi. U predstojećoj izbornoj kampanji komunisti će se energično boriti za izborni program Radničke partije, za uspjeh njene liste.

Pisano u Moskvi.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/8. *Prevod s ruskog*

RUKOVODSTVO EMIGRACIJE U FRANCUSKOJ[103]

1. *Kuhar* (Luj, Valič) do sada je bio predstavnik naše Partije u Parizu i rukovodio našom knjižarom, patronatima (za pomoć žrtvama reakcije) i radom među emigracijom. Nije u potpunosti uspio da ovlada tim poslom. Protiv njega su bile razne žalbe od strane španskih dobrovoljaca da on politički nije dosljedan, da je birokrat itd. Ja smatram da sve to nije istina, ali da je zaista tačno da nije mogao da savlada posao zbog preopterećenosti i da zaista nije politički dosljedan i čvrst. Ne umije uvijek da se ponaša s ljudima. Ali protiv njega su vodili borbu i oni elementi koji su isključeni iz Partije kao frakcionaši, Željezar [Ivan Marić], Robert [Labud Kusovac] i drugi.[104]

Protiv druga (Luja) Kuhara postoje izvjesne sumnje i podozrenja o njegovoj prošlosti, ali teško mi je da povjerujem u istinitost tih optužbi. Ipak sam imao u vidu te optužbe i kada sam sve to saznao, odnosio sam se prema Luju s izvjesnom rezervom. U toku rada nisam mogao lično da se uvjerim u to i u tom smislu nisam vidio ništa sumnjivo. On radi veoma mnogo, čak je suviše preopterećen. Samo sam vidio da u odnosu na svoju ženu on nije konspirativan i da nešto nije u redu u njegovom privatnom životu, naročito sa ženom. Ali on sam živi prilično skromno, ne pije itd. *Nije tačna* optužba da on održava vezu sa svojim bratom.[105] To sam provjerio preko drugova u Sloveniji i oni su utvrdili da to nije tačno.

Drug Kuhar (Luj) danas je jedan od najboljih pisaca u Sloveniji. Napisao je jednu obimnu knjigu o događajima u pograničnoj zoni s Austrijom iz vremena po završetku svjetskog rata 1918. godine.[106] Cjelokupna kritika daje najbolju ocjenu [o] ovoj knjizi i njegovim djelima uopšte.

CK KPJ skinuo ga je s dužnosti u Parizu s tim da legalno ode u zemlju radi bavljenja literarnim radom.

4. X 1939. god.

F. Valter

Pisano u Moskvi.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/27.

ORGANIZACIJA POMOĆI ŽRTVAMA REAKCIJE U JUGOSLAVIJI

U Jugoslaviji postoji dosta široka organizacija pomoći žrtvama reakcije, koja se naziva »Narodna pomoć« (ranije »Crvena pomoć«).[107] Od 1937. godine ova organizacija ne dobija nikakvu materijalnu pomoć iz inostranstva.[108] »Narodna pomoć« je uspjela do izvjesne mjere da stvori u zemlji sopstvenu materijalnu bazu. Ona je redovno pomagala i pomaže političke zatvorenike na robiji, kojih ima nekoliko stotina. Ova pomoć se sastoji u slanju paketa s namirnicama i novcem. Dalje, ona pomaže sve one koji su uhapšeni, ili su zbog svoje političke djelatnosti pod istragom u policiji i na sudu. Ovakvih ima ponekad veoma mnogo. Pomoć dobijaju takođe i neke porodice zatvorenika kojima je ona potrebna. Osim toga, »Narodna pomoć« daje sredstva za liječenje i onim drugovima poslije izdržane robije čije se zdravlje nalazi u lošem stanju.

Struktura »Narodne pomoći« je ovakva: postoji Centralni komitet koji rukovodi radom svih pokrajina — izdvaja sredstva, organizuje pravnu pomoć zatvorenicima itd. U CK ima pet drugova. Osim CK, postoje pokrajinski i mjesni komiteti »Narodne pomoći«. Dalje, »Narodna pomoć« ima svoje povjerenike u raznim mjestima u unutrašnjosti, u raznim ustanovama, fabrikama, organizacijama: sindikalnim, sportskim, kulturnim i drugim, koji kontrolišu ubiranje sredstava i organiziraju sakupljanje priloga za organizaciju »Narodne pomoći«. Članovi KP plaćaju obaveznu članarinu »Narodnoj pomoći«.

Ne znam tačno koliko se mjesečno sakupi sredstava za organizaciju »Narodne pomoći«. Znam da se u Zagrebu sakupi mjesečno oko 12 000 dinara, u Beogradu — 8 000, u Ljubljani — oko 3 000 dinara itd. Tačna cifra biće poznata kada stigne izvještaj CK »Narodne pomoći«.

Osim organizacije »Narodne pomoći« u zemlji, među našom ekonomskom emigracijom u Americi, Kanadi, Australiji itd. postoje tzv. »patronati«, koji su sakupljali sredstva za pomoć žrtvama reakcije u Jugoslaviji.[109] Iznosi koje su ostvarivali »patronati« premašivali su 1 000 dolara godišnje, ali u posljednje vrijeme ovaj novac je gotovo u cjelini trošen u inostranstvu za pomoć političkim emigrantima u Francuskoj i španskim borcima iz Jugoslavije. »Patronatima« je rukovodio drug Valič [Voranc Prežihov], koji se nalazi u Parizu.

Organizacija »Narodne pomoći« nije loše postavljana, ona je danas znatno šira nego prije tri godine i pruža prilično redovnu materijalnu pomoć žrtvama reakcije itd. Ali u njenom radu ima još dosta slabosti. Ona je još ostala u izvjesnom smislu organizacija koja pomaže uglavnom komuniste. Nju većinom čine komunisti i simpatizeri, iako je učinjen izvjestan prelom kako bi se likvidirale ove slabosti.

29. X. 1939. F. Valter

Pisano u Moskvi.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/9. *Prevod s ruskog*

DES BERNARDINS U PARIZU U
STANOVAO 1938—1939.

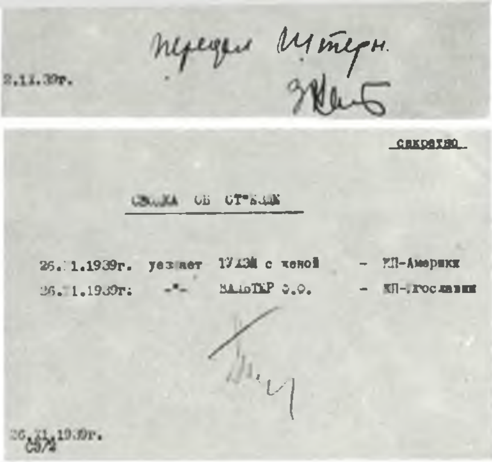

передать Штерн.

2.11.39г.

секретно

[illegible]

26.[illegible]1.1939г. уезжает [illegible] с женой – КП-Америки
26.[illegible]1.1939г. -"- ВАЛЬТЕР [illegible] – КП-[illegible]

26.[illegible].1939г.
С574

PRIJAVA O DOLASKU (2. SEPTEMBRA) I O ODLASKU (26. NOVEMBRA 1939) JOSIPA BROZA VALTERA IZ HOTELA »LUKS« U MOSKVI

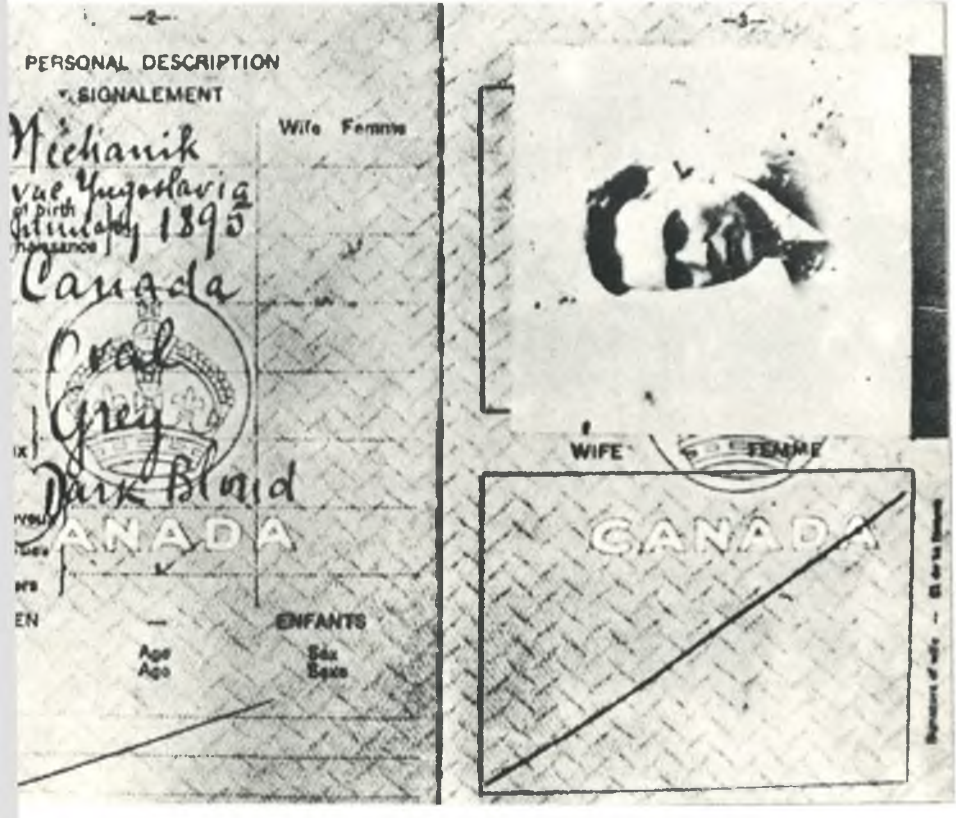

PASOŠ JOSIPA BROZA TITA NA IME KANADSKOG DRŽAVLJANINA SPIRIDONA MEKASA S KOJIM JE ON ILEGALNO PUTOVAO 1939—1940.

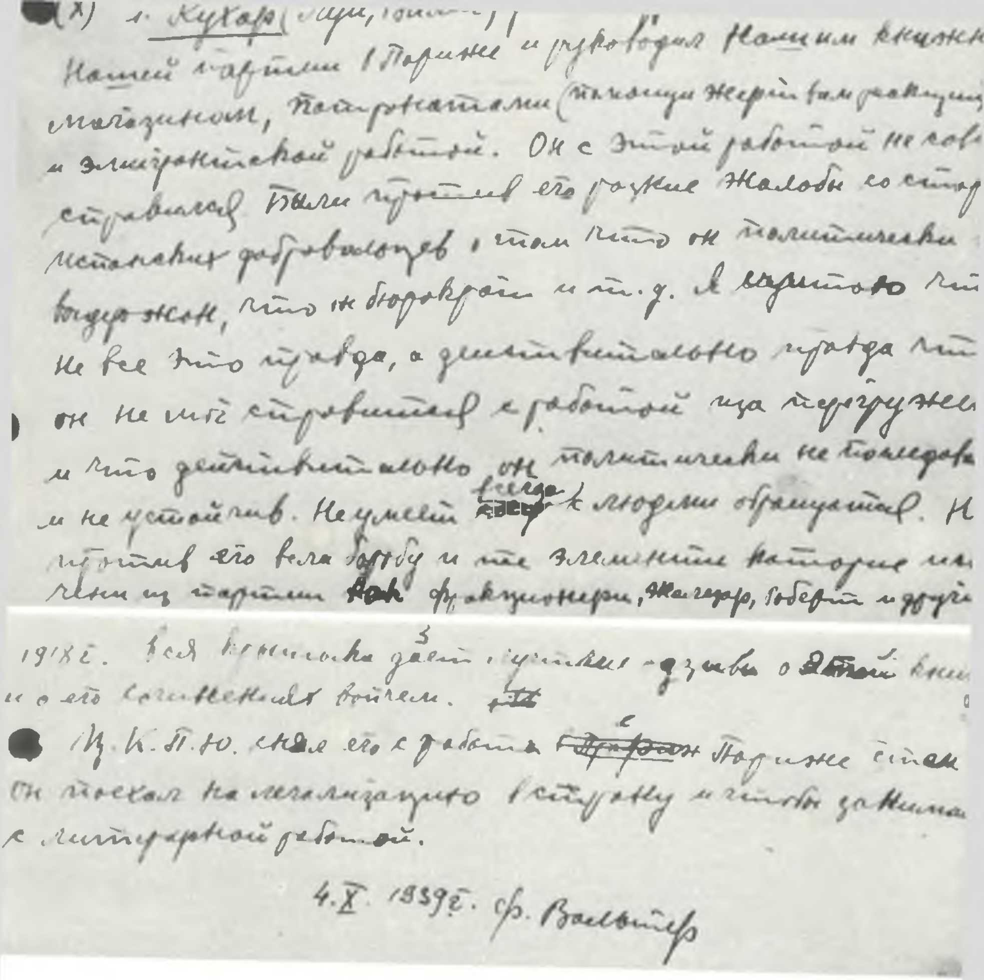

(x) 1. Кухар (Луди, ...)
Нашей партии в Париже и руководил нашим книжн...
магазином, типографиями (типография Жерти вам редакцией)
и эмиграционной работой. Он с этой работой не спр...
справлялся. Были против его разные жалобы со стор...
испанских добровольцев, что что он политически ...
вырожден, что он бюрократ и т.д. Я считаю что
не все это правда, а действительно правда что
он не мог справиться с работой из-за перегружен...
и что действительно он политически не последова...
и не устойчив. Не умел всегда к людям обращаться. Н...
против его вела борьбу и те элементы которые ис...
чены из партии как фракционеры, Жагар, Губерт и други...

1938 г. Вся книжка дает хорошие отзывы о этой книг...
и о его сочиненных бойцах.
Ц.К. К.П.Ю. сняло его с работы в Париже стал...
Он поехал на легализацию в страну и чтобы заниматься
с литературной работой.

4.X.1939 г. В. Вальтер

[1] FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANICE TITOVOG RUKOPISA *RUKOVODSTVO EMIGRACIJE U FRANCUSKOJ* OD 4. OKTOBRA 1939.

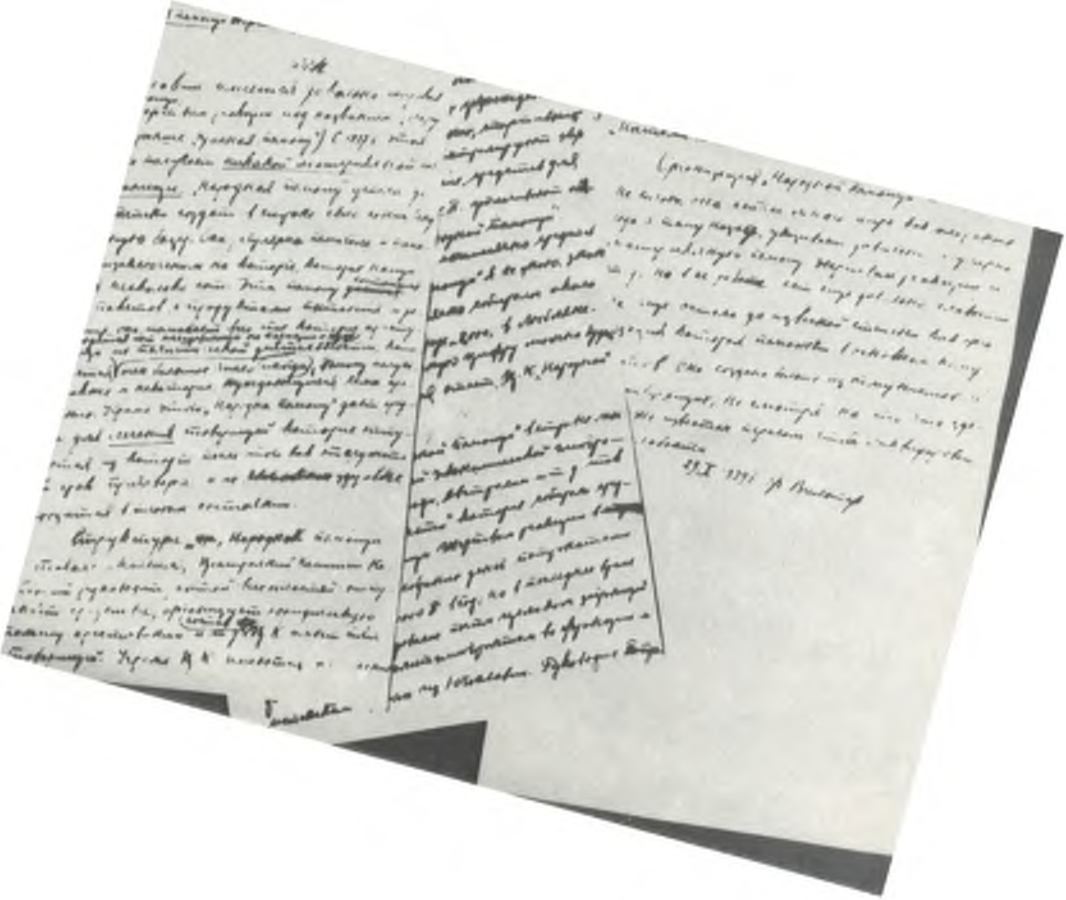

AKSIMIL RUKOPISA TITOVE INFORMACIJE O ORGANIZACIJI POMOĆI ŽRTVAMA
EAKCIJE U JUGOSLAVIJI (»NARODNE POMOĆI«) OD 29. OKTOBRA 1939.

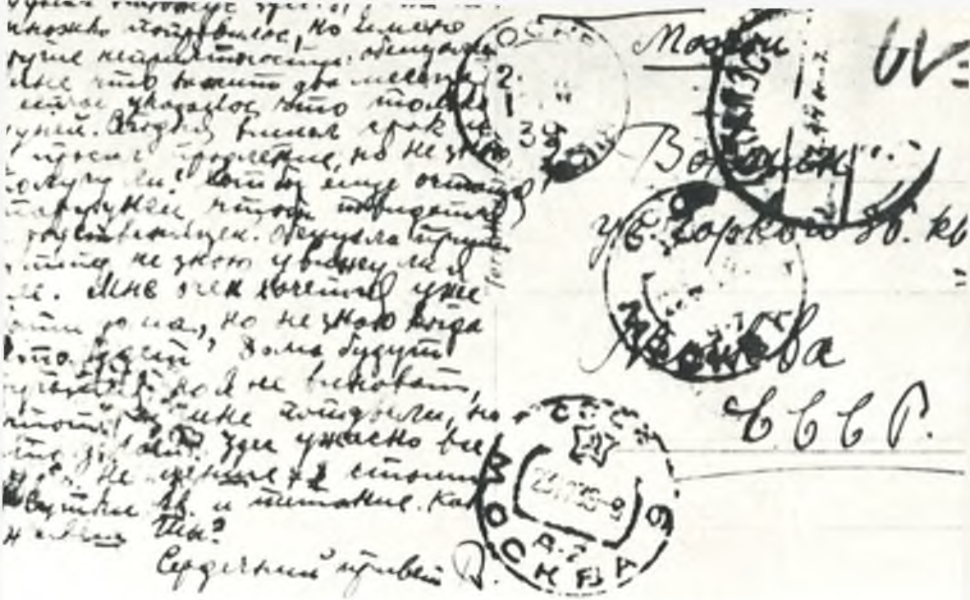

FAKSIMIL DOPISNICE OD 13. DECEMBRA 1939. KOJOM SE TITO IZ ISTANBULA JAVIO KOPINIČU U MOSKVI

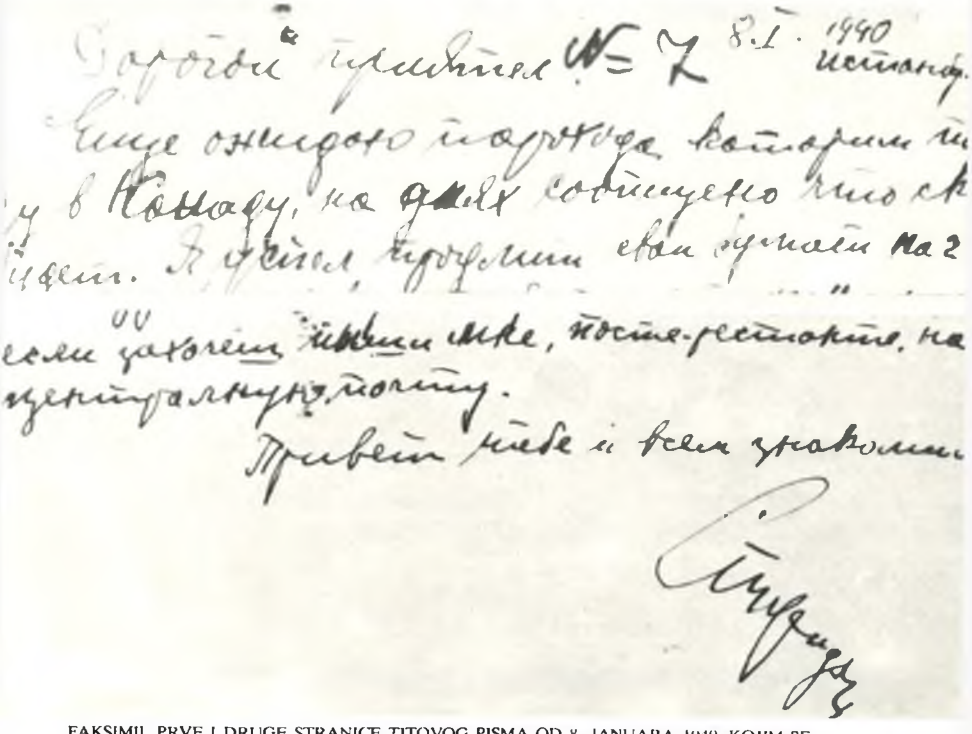

FAKSIMIL PRVE I DRUGE STRANICE TITOVOG PISMA OD 8. JANUARA 1940. KOJIM SE ON IZ ISTANBULA JAVIO KOPINIČU U MOSKVU

c:

ach der Konferenz der Balkan-Entente

renz der Balkan-Entente ihr an die Türkei, Grie- mänien und Jugoslavien), 4. Februar in Belgrad ge- weder die Hoffnungen des zösischen Kriegsblocks auf der Balkanländer in den noch die Antagonismen Balkan selbst und unter isten um den Balkan be- t. Trotzdem der Balkan- eitere 7 Jahre verlängert weiterhin alle strittigen n geblieben und keiner führt worden.

-Entente wurde auf Grund ages geschaffen, der im von Rumänien, Jugosla- enland und der Türkei in eichnet wurde. Dieser En- lgarien nicht bei, denn es eine revisionistischen For-

des dazu führen, einen Balkan-Kriegs-block zusammenzuschweissen. Dieser Block sollte die Staaten der Balkan-Entente unter Einbeziehung Bulgariens und Ungarns umfassen.

Der englisch-französische Block verfolgt das Ziel, die Länder der Balkanhalbinsel unmittelbar und völlig seinem Einfluss zu unterstellen, um den Blokkadering um Deutschland enger zusammenzuziehen und ihm die Zufuhr der Lebensmittel und des Petroleums zu sperren. Die englisch-französischen Imperialisten wollen sich über dem Balkan den Weg nach dem Vorderen Orient mit seinen reichen Petroleumfeldern freihalten. Sie wollen den Balkan als direktes Ausfallstor gegen Deutschland benützen, von dem aus sie nach Österreich einzudringen hoffen und auf diese Weise Deutschland zu zwingen, an zwei Fronten zu kämpfen.

schlechter Information, oder aus anderen Beweggründen. Jedenfalls fordert diese Sorge nicht im geringsten die Sache des Friedens und der Ruhe auf dem Balkan.»

Die italienischen Imperialisten ihrerseits trachteten danach, die entstandene »Konjunktur» auszunützen, um ihre diplomatische und militärische Hegemonie auf dem Balkan zu festigen. Die Begegnung, die einige Tage vor der Konferenz der Balkan-Entente zwischen dem italienischen und ungarischen Aussenminister in Venedig stattfand, war dazu bestimmt, die Geschlossenheit des italienisch-ungarischen Blocks zu demonstrieren und so einen Druck auf die Orientierung der Balkanstaaten auszuüben.

Die englisch-französischen Imperialisten haben sich in letzter Zeit nicht wenig Mühe gegeben, um die auf dem

FAKSIMIL POČETKA TITOVOG ČLANKA *POSLIJE KONFERENCIJE BALKANSKE ANTANTE*, OBJAVLJENOG U ČASOPISU »DIE WELT« BR. 10 OD 8. MARTA 1940.

ZGRADA U ULICI PAVLEKA MIŠKINA BR. 107 (RANIJE SV. DUHA BR. 103) U ZAGREBU U KOJOJ JE TITO STANOVAO, S UNUTRAŠNJIM IZGLEDOM GARSONJERE KOJE JE SNIMIO SAM TITO

narodni praznik rada Prvi Maj, praznuje ove godi-
lasa čitavog svijeta u znaku drugog imperijalističkog
prošlo 20 godina što je svršio prošli svjetski im-
t, koji je uništio preko 10 milijuna života radnog
su imperijalistički zločinci zapalili novi ratni požar
iznova zapali cijeli svijet i da učini još strašnije
samo na frontovima, nego i u pozadini među
ištvom.

ovim podlim izdajicama nad radničkom klasom. Radnička klasa i sav radni narod čitavog svijeta upire danas sa nadom i dubokom vjerom svoje oči u veliku socijalističku državu — tog najdosljednijeg pobornika za mir, tog zaštitnika i prijatelja svih ugnjetenih i izrabljenih.

Radnici, radnice i ostali radni narode Jugoslavije!

vi jedni drugima protivnici, da su vaši interesi
i seljače, zar ti možeš vjerovati da ti je sin, kći,
protivnik zato što je radnik? Ne! gospoda kapita-
bog toga, da vas posvađe i onda lakše nad vama
ci i seljaci, vi ste prirodni saveznici i braća po
ite zajedno u jedan front i onda će vaša sila biti
vaša borba protiv kapitalističkih izrabljivača za sva-
interese, za bolju i sretniju budućnost treba da
a.

Narode grada i sela! Već je osam mjeseci
došlo do tzv. sporazuma i što se nalazi na vlasti
ček. Što ste vi očekivali, a što vam je dao taj
ste očekivali da će tim sporazumom biti riješeno
je i dan zemlji mir, sloboda, demokratija i blago-
to postignuto? Ne, nije. Nije zbog toga što nije
između srpskog i hrvatskog naroda, nego između
ske gospode. Hrvatski radnik, seljak i građanin ne-
oga sporazuma nego naprotiv još veće poreze i
ski seljak nije dobio zemlju i šume. Kad je on to
skočili su razni Krnjevići i drugi gospodski vođe
stelina i veleposjednika. Radi očuvanja „reda" uve-
v. seljačka i građanska zaštita u koju su se razo-
seljaci i građani, jer se preko nje sprovodi teror,
n i stje razdor među seljaštvom i građanstvom.
zum donio smirenje u zemlji? Nije, jer se sada
na borba između srpske i hrvatske gospode oko
krajina koje bi zapravo trebale same odlučiti o
To su: Bosna i Hercegovina, te Vojvodina. Ras-
i hrvatski šovinizam, a o nacionalnim pravima
ne Gore, Slovenije itd. ne vodi se briga. Dali je
voje slobode i demokratska prava? Nije, umjesto
kracije jedan veliki dio naroda — radnička klasa
ncentracione logore, dobio je zabranu svoje štam-
e samo političkog nego i sindikalnog udruživanja.
Cvetković-Maček ne samo da nije izvršio svoja
ravio nepravdu koja je učinjena narodu sa strane
Nego je još u mnogome pogoršano to stanje. U
i ovaj režim sve više plovi u imperijalističke vode

Dolje imperijalistički rat!

Dolje ratni huškači!

Živio sovjetski savez!

Živila komunistička internacionala!

Živila komunistička partija Jugoslavije!

Živjelo jedinstvo radničke klase Jugoslavije!

Dolje zakon o zaštiti države!

Tražimo amnestiju svih političkih osuđenika!

Tražimo povratak naših španjolskih boraca iz francuskih koncetracionih logora!

Tražimo ukidanje uredbe o prijekom sudu!

Borimo se za nacionalna prava ugnjetenih naroda Jugoslavije!

Borimo se za demokratska prava i slobode!

Borimo se za prava koalicije zbora i dogovora!

Tražimo progresivno oporezovanje bogataša, a oslobadjanje od poreza svih siromašnih seljaka i sitnih obrtnika!

Tražimo punu agrarnu reformu i raspodjelu veleposjedničkih imanja među siromašne seljake!

U borbu protiv skupoće i ratnih lihvara!

Tražimo istinsku narodnu vladu koja će osigurati narodima Jugoslavije mir, kruh i slobodu!

Živio Prvi Maj — internacionalni praznik rada i solidarnosti!

T.

1940

CENTRALNI KOMITET KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE.

OČETNI I ZAVRŠNI TEKST PRVOMAJSKOG PROGLASA CK KPJ ZA 1940. S PARAFOM
OJI JE TITO DAO PRILIKOM AUTORIZACIJE

Proleter

AN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLA

. br. 3—4 APRIL — MAJ D

ZAR ĆE SE PRODUŽITI SA DVOLIČNOM VANJSKOM I UNUTARNJOM POLITIKOM?

Prilikom uspostavljanja trgovačkih veza sa Sovjetskim Savezom, zavladalo je silno oduševljenje kod cjelokupnog radnog naroda Jugoslavije. Narodu je odlakšalo, kao da mu je pao težak kamen sa grudi, koji ga je 20 godina pritiskao. Dvadesetgodišnju politiku ignorisanja Sovjet...

od režima Cvetković-Maček svirepi napad na radničku klasu, koji se ne samo produžav nego još i pogoršava.

Uspostava trgovinskih odnosa sa SSSR-o biće bez sumnje od ogromne koristi u eko nomskom pogledu za našu zemlju, ali u danai njoj teškoj i opasnoj po zemlju situaciji ...

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE »PROLETERA« OD APRILA—MAJA 1940. S TITOVIM UVODNIKOM

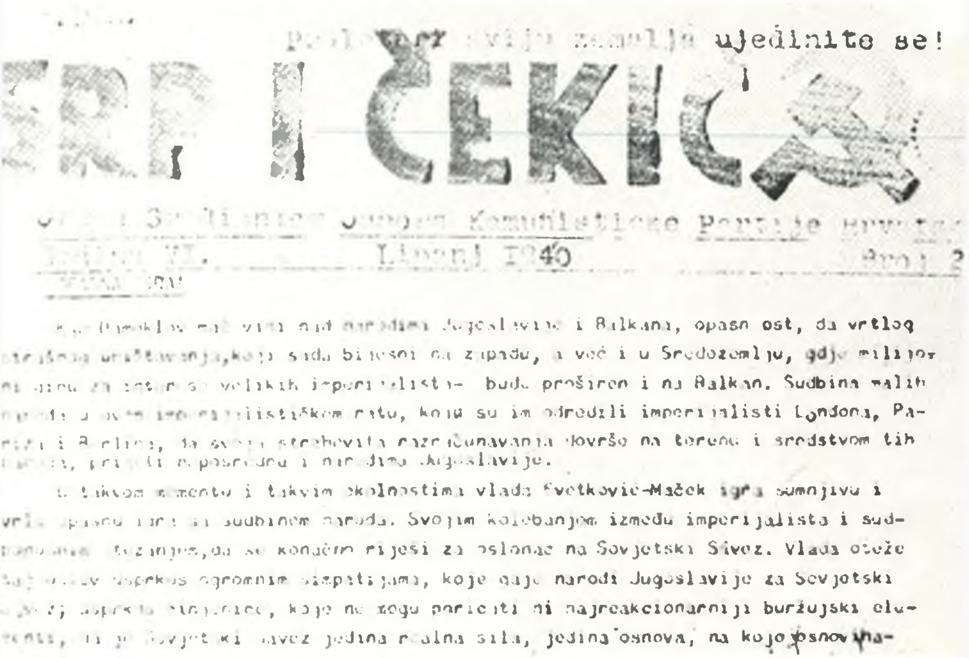

... svih zemalja ujedinite se!

SRP I ČEKIĆ

... Komunističke Partije Hrvatske

... Lipanj 1940 ... Broj 2

... nad narodima Jugoslavije i Balkana, opasnost, da vrtlog ... uništavanja, koji sada bjesni na zapadu, a već i u Sredozemlju, gdje milijo... velikih imperijalista — bude proširen i na Balkan. Sudbina malih ... imperijalističkom ratu, koju su im odredili imperijalisti Londona, Pa... i Berlina, ... strahovita razračunavanja dovrše na terenu i sredstvom tih ... naroda Jugoslavije.

U takvom momentu i takvim okolnostima vlada Cvetković-Maček igra sumnjivu i vrlo opasnu igru sa sudbinom naroda. Svojim kolebanjem između imperijalista i ... da se konačno riješi za oslonac na Sovjetski Savez. Vlada oteže ... uprkos ogromnim simpatijama, koje gaje narodi Jugoslavije za Sovjetski ... uprkos ... koje ne mogu poreći ni najreakcionarniji buržujski elementi, da je Sovjetski Savez jedina realna sila, jedina osnova, na kojoj osnov...

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE »SRPA I ČEKIĆA« OD JUNA 1940. S TITOVIM UVODNIKOM
OPASNA IGRA

O SITUACIJI U JUGOSLAVIJI[110]

Engleska i Francuska vrše sve jači pritisak na Jugoslaviju da je uvuku u rat na svoju stranu.

Jugoslavija je posljednjih godina imala vodeću ulogu među balkanskim državama. Bila je glavni inicijator u stvaranju Male antante, ali je bila i njen grobar, jer je tadašnja Stojadinovićeva vlada sa svojom spoljnopolitičkom orijentacijom na Berlin i Rim vodila likvidaciji Male antante.[111] Isto toliko važnu ulogu igrala je Jugoslavija, pored Turske, u stvaranju Balkanske antante, s tom razlikom što grobar Balkanske antante nije bila Jugoslavija, već Turska sa svojim paktom s Engleskom i Francuskom. Jugoslavija je sada u veoma teškom položaju jer joj prijeti opasnost da bude uvučena u imperijalistički rat, koji se već razbuktao.

Ima dovoljno razloga za takvu bojazan. Jugoslavija je geografski gotovo potpuno okružena dvjema velikim silama, Njemačkom i Italijom, koje su mnogo zainteresovane za korišćenje sirovina i poljoprivrednih proizvoda Jugoslavije, u kojima sada naročito oskudijevaju. Engleska i Francuska će, razumije se, raditi svim sredstvima da to spriječe.[112] U proizvodnji bakra Jugoslavija se nalazi na trećem mjestu u Evropi.[113] Ona izvozi velike količine najboljeg boksita na svijetu, olovo, mangan i cink. Osim toga, ona ima još mnoge druge rude, koje se malo eksploatišu, kao, na primjer, željezo, ugalj, srebro i zlato. Pored ruda, Jugoslavija je bogata i šumama i poljoprivrednim proizvodima. Ona izvozi samo pšenice oko 70 000 do 80 000 vagona godišnje. Pored toga, izvozi živu stoku, naročito konje i svinje. Zbog toga nije nimalo čudno što se sada u vezi s ratom između dviju zaraćenih strana vodi borba za vladanje ovim bogatstvima. Pojačano interesovanje koje sada Engleska pokazuje za jugoslovensko tržište potiče otuda što Njemačka hoće da opljačka ovaj rezervoar sirovina i drugih proizvoda. Engleska je u tome prilično opasan konkurent, jer je spremna da plaća u gotovoj valuti. Već je poznato da je u Beograd stigla jedna engleska trgovinska komisija radi pregovora i kupovine poljoprivrednih i drugih proizvoda.[114]

Do sada je gotovo 40 procenata cjelokupnog izvoza iz Jugoslavije odlazilo u Njemačku. Na drugom mjestu bila je Italija. Engleska i Francuska ranije se gotovo nimalo nisu interesovale za kupovinu poljoprivrednih i drugih proizvoda u Jugoslaviji.[115]

U Jugoslaviji je 50 procenata cjelokupnog investiranog kapitala strani kapital. Na prvom mjestu stoji Engleska, na drugom Francuska, a na trećem — poslije okupacije Čehoslovačke i Austrije — Njemačka. Njemačka ima u Jugoslaviji ukupno 1 milijardu i 162 miliona dinara investiranog kapitala i izdatog kredita. U rudarstvu 77,73 procenta čini strani kapital — Engleska od toga posjeduje 40 procenata, Francuska 28 procenata. Iz ovih podataka se vidi da su Engleska i Francuska najjače po investiranim kapitalima u Jugoslaviji. Ovo će nesumnjivo pojačati njihov uticaj i pritisak da Jugoslaviju uvuku u rat na svoju stranu, pogotovo što joj sada daju još jedan zajam za naoružavanje, kao što je bio slučaj s Turskom.[116] Uz to, one iskorišćavaju izvjesne građanske krugove, koji su još iz prošlog svjetskog rata iz finansijskih razloga ili tradicionalnim simpatijama povezani s Engleskom i Francuskom.

Jugoslavija je zemlja s mnogo nacionalnosti i s 16 miliona stanovnika na 248 000 kvadratnih kilometara.[117] Vlast i hegemoniju za 20 godina postojanja Jugoslavije imali su Srbi, koji su prema ostalim nacionalnostima primjenjivali gotovo polukolonijalne metode. U tom cilju uvedeni su posebni reakcionarni zakoni i uspostavljena je vojna diktatura. Naročito jak otpor pružali su Hrvati, koji po svojoj brojnosti stoje na drugom mjestu, poslije Srba (ima ih oko 5 miliona). Godine 1928. ova borba je dobila krajnje oštar karakter, a poslije ubistva Radića, predsjednika Hrvatske seljačke stranke, kao i trojice njenih vođa, Hrvati su prekinuli sve veze sa Srbima, a kralj Aleksandar je ponovo uspostavio reakcionarnu vojnu diktaturu da bi sačuvao velikosrpsku hegemoniju.[118]

Pod pritiskom borbe masa, 1935. godine je pala vojna diktatura poslije parlamentarnih izbora, u kojima je blok Udružene opozicije oborio Jevtićevu vladu.[119] Na vlast je došla nova, Stojadinovićeva vlada s obećanjem da će narodima dati demokratska prava i slobode i da će riješiti nacionalno pitanje Hrvata. Poslije gotovo tri i po godine vladavine krajnje nepopularna Stojadinovićeva vlada je zbog svoje reakcionarne unutrašnje i spoljne politike doživjela istu sudbinu kao i Jevtićeva vlada. Jedanaestog decembra 1938. Stojadinovićeva vlada je na parlamentarnim izborima takođe pretrpjela poraz i morala da se povuče, jer nije ispunila ni jedno jedino obećanje koje je dala prilikom svoga stupanja na vlast, već se trudila da se održi na vlasti pomoću reakcionarnih zakona i diktatorskih sredstava kao i prethodna vlada.

U martu 1939. obrazovana je nova, Cvetkovićeva vlada, koja je pred opasnošću koja je prijetila nezavisnosti Jugoslavije usljed spoljnih događaja, počela da sprovodi neke reforme i sklopila sporazum s Hrvatima, na osnovu kojeg su Hrvati dobili autonomiju. Prema ovom sporazumu, u avgustu ove godine obrazovana je nova vlada, vlada Cvetković—Maček, u koju je ušlo pet Hrvata i nekoliko drugih demokratskih elemenata, kao na primjer, po jedan predstavnik samostalnih demokrata

(Pribićevića), demokrata i starih Stanojevićevih radikala.[120] Ova vlada se sada ne oslanja samo na stranke Jugoslovenske radikalne zajednice (Koroščeve slovenačke klerikalce, Spahove bosanske muslimane i mladoradikale), već i na predstavnike Hrvata i na pojedine ljude iz drugih stranaka.[121] Iako je sporazum s Hrvatima u stvari sporazum između srpske i hrvatske buržoazije, on ima donekle pozitivan značaj.

Vlada Cvetković—Maček učinila je izvjestan zaokret u pravcu demokratizacije zemlje. Cenzura štampe je unekoliko blaža. Priprema se novi izborni zakon na osnovu opšteg, tajnog prava glasa itd. Ali ima razloga da se ne vjeruje u obećanja koja je dala vlada Cvetković—Maček. Na primjer, vlada se požurila da 12. novembra sprovede izbore za Senat, još prije parlamentarnih izbora, na osnovu starog reakcionarnog izbornog zakona, po kojem na izborima učestvuju samo banovinska vijeća i imenovani predsjednici opštinskih vijeća. Teži se stvaranju reakcionarnog Senata, koji će po francuskom uzoru kočiti rad Skupštine i njene odluke. Ista stvar je i s amnestijom političkih zatvorenika. Vlada je u septembru amnestirala samo Hrvate i hrvatske nacionaliste (frankovce), dok veliki dio komunističkih političkih osuđenika nije amnestiran. Ova vlada, koja sebe, doduše, naziva narodnom vladom, ne pruža nikakvu garanciju da će biti riješena makar i najvažnija pitanja koja sve više sazrijevaju: uspostavljanje demokratskih prava naroda, nacionalna ravnopravnost i seljačko pitanje, koja zahtijevaju brzo rješenje. Agrarno pitanje je u Jugoslaviji nekoliko puta rješavano, ali uvijek u korist zemljoposjednika, a ne seljaka. Od 1 985 722 seljačka gazdinstva 1 348 149 gazdinstava posjeduje samo 2 981 112 hektara zemlje od ukupno 10 645 980 hektara, što znači da na svako gazdinstvo dolazi otprilike 2 1/2 hektara, dok 54 470 kulaka i 1 801 zemljoposjednik ima 2 460 095 hektara zemlje, 334 436 seljaka ne posjeduje ni 1/4 hektara zemlje.*[122]

Nacionalno ugnjeteni Crnogorci, Makedonci, Slovenci, narodi Vojvodine i Bosne sve energičnije traže svoja prava. U pogledu Slovenije i Crne Gore vlada je bila gotovo prisiljena da narodima ovih pokrajina iziđe u susret utoliko što i oni treba da dobiju izvjesnu autonomiju.

Sve ovo svjedoči o tome da se vladajući krugovi jugoslovenske buržoazije, naročito srpske, sve više zapliću u suprotnosti i da stoje pred tako važnim pitanjima koja nisu u stanju da riješe, a koja će se sve više zaoštravati. Nacionalno pitanje ne može se riješiti po uzoru na hrvatsko pitanje, koje predstavlja sporazum između srpske i hrvatske buržoazije, jer ono ostavlja neriješeno upravo najvažnije pitanje — seljačko pitanje.

---

* O položaju seljaštva, imovinskim odnosima na selu i o strukturi poljoprivrednih gazdinstava vid. više u Titovom radu *Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata* u 6. tomu, str. 100—120. — *Red.*

Narodima Jugoslavije prijeti velika opasnost da ih izvjesni vladajući krugovi reakcionarne buržoazije, koji na taj način traže izlaz iz situacije, uvuku u rat. Radni narod Jugoslavije ne želi rat, on gaji velike simpatije prema moćnoj zemlji socijalizma, Sovjetskom Savezu, u kome vidi zaštitnika svih malih i podjarmljenih naroda. Pakt o uzajamnoj pomoći između Sovjetskog Saveza i Njemačke i ulazak sovjetskih trupa u zapadnu Bjelorusiju i u zapadnu Ukrajinu radi oslobođenja svoje braće izazvali su oduševljenje širokih masa jugoslovenskog naroda.[123] Narodi Jugoslavije su shvatili koliko to olakšava borbu za nezavisnost njihove zemlje. To se jasno može vidjeti iz štampe, koja više ne može da prenebregava raspoloženje narodnih masa Jugoslavije. Iz toga se isto tako jasno može vidjeti da vlada Jugoslavije ne može više lako da prelazi preko raspoloženja naroda u pitanju spoljne politike i da dvadesetogodišnja zločinačka politika, politika izolacije naroda Jugoslavije od Sovjetskog Saveza, koja je vođena pod uticajem bjelogardejaca i monarhističko-kapitalističkih krugova Jugoslavije, nailazi na sve veće teškoće.[124]

Pisano u Moskvi sredinom novembra 1939.
»Die Welt«, 30. novembar 1939, br. 13.
»Napredak« (Australija i Novi Zeland),
22. februar 1940, br. 103. *Prevod s njemačkog*
Potpis: *W. Tito*

POKRET PROTIV RATA U JUGOSLAVIJI[125]

Pokret protiv imperijalističkog rata u Jugoslaviji postaje, naročito među omladinom, sve jači i jači.

Krajem oktobra, kako javlja najčitaniji list u Jugoslaviji beogradska »Politika« od 26. oktobra 1939. godine, Ujedinjena studentska omladina Beogradskog univerziteta — njoj pripadaju studenti srpske Zemljoradničke stranke, Samostalne demokratske stranke i Narodna studentska omladina — izdala je proglas protiv rata, za mir i demokratiju.[126] U ovom proglasu između ostalog je rečeno: »Svakome je već jasno da se ovaj rat ne vodi za slobodu i demokratiju, za nezavisnost malih naroda, za odbranu kulture i civilizacije, nego za ponovnu podelu teritorija i za interese krupnih kapitalista.«[127]

O paktu prijateljstva* između Sovjetskog Saveza i Njemačke u proglasu se kaže: »Istorijsko značenje ovoga pakta sastoji se zbog miroljubive politike Sovjetske Rusije u tome što je svim malim narodima, ali naročito i u prvom redu balkanskim narodima, data mogućnost da ostanu izvan ratnog sudara i da se miroljubivo bore za stvar mira.«

O reakcionarnim snagama Jugoslavije koje interesuje rat rečeno je: »U ovoj političkoj situaciji za naše narode u našoj zemlji leži preteća opasnost u politici poznatih antinacionalnih klika, koje se spremaju da narode Jugoslavije uvuku u klanicu rata. Borba za mir, rad za to da naša zemlja ponovo stane na normalne koloseke, znači borbu protiv svih potpaljivača rata u zemlji.«

U proglasu su formulisane sljedeće dužnosti mladih generacija u datoj situaciji: »Danas, kada su milioni mladih uvučeni u strahote rata . . . naša prva dužnost je da ostvarimo jedinstvo svih naroda Jugoslavije u borbi protiv rata. To nalažu životni interesi naše zemlje, koja u ovom ratu nema šta da traži. To će biti naš doprinos borbi mladih generacija čitavog sveta koji ovaj rat nije želeo«. U proglasu je postavljen, između ostalog, sljedeći zahtjev:

»Za hitno uspostavljanje diplomatskih odnosa i saveza sa Sovjetskom Rusijom, jer samo na taj način Jugoslavija može ostati van ratnog požara i sačuvati svoju državnu samostalnost. Poslednji pokušaji da se balkanske zemlje odvoje od Rusije i da budu odvedene na drugu stranu predstavljaju dobro promišljen plan da se balkanske zemlje uvuku u rat u određenom trenutku u kome to potpaljivači rata budu smatrali nužnim.«[128]

* Misli se na pakt o nenapadanju koji je zaključen 23. avgusta 1939. — *Red.*

Ista ta Ujedinjena studentska omladina organizovala je 27. oktobra na Beogradskom univerzitetu veliki skup za zaštitu mira. O ovom skupu »Politika« od 28. oktobra donosi sljedeći izvještaj:

»Sala predviđena za preko 3 000 lica bila je prepuna i nije mogla primiti sve one koji su želeli da čuju govornike mladih studenata. Organizatori ove skupštine morali su zbog toga postaviti zvučnike izvan sale. U njihovim žarkim mladalačkim govorima govornici su postavili glavne zahteve studentske omladine:, Stroga neutralnost u sadašnjoj evropskoj situaciji, sloboda u zemlji i borba protiv svih onih koji žele da uvuku zemlju u rat . . . omladina će stalno biti protiv toga što bi je uvuklo u jedan takav rat, u kome milioni nedužnih zbog tuđih interesa srljaju u propast.'[129]

Student Novaković u svom govoru je pozvao na stvaranje čvrstog fronta mira. Studentkinja Milosavljević izjavila je u svom govoru: ,Žene celoga sveta neće rat. Kada bi rat bio vođen za kulturni napredak, da nikada više rata ne bi bilo, onda bi žene za takve ideale položile svoje živote. Sada, međutim, nije o tome reč, i zato se žene zalažu za mir'.«[130]

Dvadeset devetog oktobra u Beogradu je na ulicama i u centru grada demonstrirala radnička i demokratska omladina pod parolom »Za mir i za savez sa Sovjetskim Savezom«. Desetine mladih ljudi policija je uhapsila i izbatinala.[131] Francuski socijalistički list »Populaire«[132] od 30. oktobra u svome izvještaju iz Beograda pokušava da umanji značaj ovih demonstracija i tvrdi da su u demonstracijama navodno učestvovali samo komunisti i njihovi simpatizeri. Tada je ipak Blumov organ morao, duboko ožalošćen, dodati da su pod parolom »Protiv rata i za savez sa Sovjetskim Savezom« »u demonstracijama učestvovali isti oni mladi ljudi koji su demonstrirali za demokratiju i protiv hitlerizma, formirali dobrovoljačke bataljone i svakodnevno izvodili vojne vježbe za zaštitu zemlje«.

Demonstracije protiv rata održavali su i studenti Zagrebačkog univerziteta.[133]

U borbi za mir i za približavanje Sovjetskom Savezu nije istupila u Jugoslaviji samo radnička i druga napredna omladina, već su istupili i ugledni političari, i to i na riječima i na djelu.

Zagrebački list »Nova riječ«, organ Samostalne demokratske stranke, donosi u svom broju od 12. oktobra jedan članak pod naslovom *Robna razmjena sa Rusijom.* Pisac ovog članka na osnovu ekonomskog položaja, koji se u Jugoslaviji usljed pomorske blokade sve više pogoršava, ukazuje na nužnost uspostavljanja trgovinskih i diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom.[134]

Iste te novine u svom broju od 2. novembra donose jedan članak nekadašnjeg jugoslovenskog diplomate Smodlake[135] u kome se ukazuje na značaj koji bi za Jugoslaviju predstavljala pomoć Sovjetskog Saveza.

Ugledni hrvatski poljoprivrednik i političar dr Bićanić založio se, prema saopštenju zagrebačkog lista »Hrvatska straža« od 3. novembra, u jednom govoru u Splitu za približavanje Jugoslavije Sovjetskom Savezu. On je podsjetio na to da je u srednjoj Evropi Rusija stupila kao nova snaga i da će se njen uticaj na Balkanu sve više osjećati, a zatim je rekao: »Nema nikakve sumnje da je priznanje Rusije više u našem interesu nego u interesu same Rusije.«[136]

Glas vodećih javnih krugova Jugoslavije za mir i za približavanje Sovjetskom Savezu nailazi na živ odjek među narodnim masama u zemlji.

Pisano u Moskvi u drugoj polovini novembra 1939.
»Die Welt«, 21. decembar 1939, br. 16.
Potpis: W. Wik *Prevod s njemačkog*

JOSIPU KOPINIČU[137]

SSSR
Moscou
Gr[ađanin] Vokšin
Ul. Gorkog 36, st. 191
Moskva
SSSR
13. XII 1939.

Dragi,

Evo već se 14 dana nalazim ovdje.[138] Zdravlje mi se nešto popravilo, ali imam druge neprilike: obećali su mi da će [viza] važiti dva mjeseca, a sada se ispostavilo da [važi] samo 14 dana. Danas je istekao rok i ja sam molio za produženje, ali ne znam da li ću ga dobiti. Barem da ostanem još nekoliko dana da bih mogao da se sastanem s rođakom. Obećala je da dođe, a sada ne znam da li ću je vidjeti.[139] Mnogo bih želio da sam već kod kuće, ali ne znam kada će to biti. Kod kuće biće grdnje. . . ja nisam kriv što sam morao ostati, podvalili su mi, ali šta da se radi. Ovdje je strahovito skupo, stan i hrana staju najmanje 7 $ dnevno. Kako si ti?

Srdačan pozdrav
V.

Dopisna karta poslata
iz Instanbula u Moskvu.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/29.

Prevod s ruskog

JOSIPU KOPINIČU

SSSR
Moscou
Gr[ađanin] Vokšin
Ul. Gorkog 36, st. 191
Moskva
SSSR
20. XII 1939.

Dragi prijatelju,

Uspio sam da produžim [vizu] za 14 dana; do 27. moram da otputujem kući, ali ne znam da li će to biti moguće. Kod mene je bila moja rođaka i već je otišla.[140] Ona je veoma dobra i mnogo se brine o meni. Ona želi da ostanem kod kuće i da se vjenčam s njom. Vjerovatno ću tako i učiniti, dosta je biti neženja.

Moram da ti kažem da je po ovakvom vremenu bolje sjedeti kod kuće nego ići okolo. Vrijeme je veoma loše, a ako je već potrebno putovati, onda se treba obući kako valja*, zbog toga sam i nazebao**, pa još i danas osjećam posljedice.[141]

Doviđenja!
V.

Dopisna karta poslata
iz Istanbula u Moskvu.

A-CK SKJ, Fond KI, 1939/30.

Prevod s ruskog

---

* Autor pod ovim misli da treba imati ispravan pasoš. — *Red.*

** Izložen opasnosti da bude uhapšen. — *Red.*

JOSIPU KOPINIČU
29. XII 1939.

Dragi prijatelju,

Oprosti mi što ti tako dugo ne pišem; stvarno sam ja sâm kriv — što se toga tiče ponekad sam lijen. Zasad živim dosta dobro, svoje poslove sam sredio. Ispalo je prilično skupo, ali drugog izlaza nije bilo. Čak sam srećan što je i tako ispalo, jer je moglo biti mnogo gore.[142] Rođaci mi pišu da stvari kod kuće ne idu kako valja. Ovaj rat je već donio dosta nevolja. Mnogi žele sada da se na toj nesreći obogate. Konkurent naše firme [Partije], na primjer, razvio je široku aktivnost i povukao na svoju stranu preko 350 najboljih radnika, pa čak i neke inženjere.[143] On nije žalio sredstava za to kada je uvidio da je za našu firmu konjunktura dobra zato što je ona robu davala jevtinije.

Sada me moji hitno traže kući da bih se brinuo da bar porodica [Partija] zbog toga ne strada.

Izgleda, dragi prijatelju, da baš nemam naročitu sreću u životu. Ovih dana htio sam se oženiti*, bila je kod mene i moja djevojka i o svemu sam se s njom dogovorio, a sada mi piše da treba još čekati oko mjesec dana zbog cijele te tarapane u posljednje vrijeme.[144]

Hitno sam pozvao kući svoju mlađu braću Andrjušu [Božidara Maslarića?] i Vokija [Josipa Kopiniča]; oni su sada veoma potrebni kod kuće.[145] Ovaj posljednji će, po svoj prilici, stići u najskorije vrijeme. Ja tako mislim. Mnogo bih želio da oni prisustvuju mom vjenčanju. Žao mi je što ti nećeš biti.

Ovdje je velika skupoća i potrebno mi je mnogo novca da bih proveo mjesec dana u drugorazrednom hotelu. Najmanje 8 funti ili 6 $ dnevno. Meni se inače grad dopada, Donedavno vrijeme je bilo veoma lijepo, ali sada je pao snijeg i pada kiša. Ali ja ne mislim da ovdje još dugo ostanem, možda još 2—3 nedjelje. Za to vrijeme će vjerovatno i Voka već biti kod kuće i mnogo se radujem susretu s njim.

Za sada mi se ovdje može pisati na poste-restante, ako naumiš da mi što pišeš.

Sve najbolje želi ti
Viktor

Pisano u Istanbulu
i poslato u Moskvu.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/31.

Prevod s ruskog

---

* Autor pod ovim podrazumijeva putovanje u domovinu. — *Red.*

JOSIPU KOPINIČU

8. I 1940.
Istanbul

Dragi prijatelju,

Još čekam na brod kojim ću krenuti u Kanadu; ovih dana je javljeno da će to uskoro biti.[146] Uspio sam da produžim svoje papire za dva mjeseca. Pred odlazak želio sam da vidim brata i njegovu ženu, ali sada je malo vjerovatno da ću uspjeti.[147] Ako budeš zaželio, piši svojima. Miranda Morić mnogo tuguje za tobom. Ona sada stanuje u Basaričekovoj ul. 18, II kat u Z[agrebu] i ona mi je govorila da joj pišeš kad budeš* na putu, inače nije potrebno, jer se plaši svojih da je ne izgrde. Ti znaš da je njena majka veoma stroga i da ne želi ni da čuje za vašu vezu.[148] — Ja sam sada već potpuno ozdravio i dobro se oporavio, ali se jedino nerviram zbog toga što treba dugo da čekam, a to staje mnogo novca. Ovdje je strahovita skupoća, a, osim toga, dolar staje 1,25 tursku funtu. Dnevno je potrebno najmanje 6 $. Poslije 14 dana preselio sam se u drugi, jevtiniji stan.

Ovdje ću ostati još najmanje 14 dana[149]; ako zaželiš, piši mi, poste-restante na centralnu poštu.

Pozdrav tebi i svim poznanicima
Spiridon

Pisano u Istanbulu i
poslato u Moskvu.
A-CK SKJ, Fond KI, 1940/1.

Prevod s ruskog

* U originalu je precrtana riječ »dolazio«. — *Red.*

BORBA ŽENA JUGOSLAVIJE ZA RAVNOPRAVNOST I MIR[150]

U posljednje vrijeme u Jugoslaviji se razvija širok pokret žena u borbi za mir, za ponovno uspostavljanje demokratskih sloboda, za pravo glasa i ravnopravnost. Povod za ovaj pokret bila je okolnost da je vlada preduzela izradu novog izbornog zakona povodom planiranih parlamentarnih izbora.

Po do sada važećem reakcionarnom izbornom zakonu žene u Jugoslaviji nisu imale pravo glasa. Ali žene Jugoslavije nisu obespravljene samo politički već i socijalno. Jugoslovenska radnica ne uživa ni minimalna prava ni minimalnu zaštitu koju postojeći zakoni pružaju jugoslovenskim radnicima.[151] Postojeći zakoni u Jugoslaviji ni na koji način ne štite materinstvo.[152]

Rat i njegove posljedice još više su otežali položaj radnih žena. Hapšenje (odvođenje) muškaraca, poskupljenje, besposlica i potpuna bijeda, koje je rat donio sobom za radno stanovništvo, posebno su teško i osjetljivo pali na ramena žena.

Prema saopštenju beogradske »Politike« od 24. novembra 1939. godine, na inicijativu redakcije progresivnog časopisa »Žena danas«, sazvana je 23. novembra u Beogradu jedna konferencija, na kojoj su se pojavile predstavnice svih organizacija žena Jugoslavije.[153] U sali za konferenciju bilo je otprilike 3 000 žena — delegata i gostiju.

Žena koja je otvorila konferenciju, između ostalog, je kazala:[154]

»Današnja vlada stavila je u svoj program kao prvi korak ka opštoj demokratizaciji zemlje donošenje slobodnih političkih zakona. . . Prema tome, u opštoj demokratiji i žene moraju dobiti mogućnost da se bore za svoje potrebe i zahteve, moraju dobiti opšte aktivno i pasivno pravo glasa kao prvi korak ka ravnopravnosti. . . Mi tražimo pravo odlučivanja o svim sudbonosnim pitanjima svoje zemlje i svog naroda. Kao majke mi nemamo pravo da odlučujemo o sudbini svog deteta; kao manuelne radnice mi isti posao koji radi muškarac radimo za mnogo manju nadnicu; kao intelektualke s univerzitetskom spremom mi teže dobijamo službu, do koje već teško dolaze i naši muževi; kao žene nas svuda potiskuju s posla, vraćaju nas u dom. . .

Zar može ženi da bude svejedno da li će biti rat ili mir, da li će njen dom biti razoren, da li će joj sinovi ili muž poginuti? Zar da ne može da digne svoj glas protiv toga?«

Delegat »Jugoslovenskog saveza žena«, koji broji oko 50 000 članova, izjavila je:[155]

»Našu borbu za ravnopravnost žena smatramo samo kao prvu etapu kroz koju moramo proći, da bismo se mogle snažnije boriti za uništenje svih onih uzroka koji održavaju nejednakost među polovima, rasama i društvenim klasama... Tražimo danas pravo glasa, za mir i slobodu čovečanstva.«

Delegat »Ženske lige za mir i slobodu« izjavila je u svom govoru:[156]

»Događaji ogromnog značaja jure pored nas vrtoglavom brzinom... Najveći i najkulturniji narodi su u krvavom sukobu. Nestaje vekovnih tekovina naroda. Sloboda se guši, a krvavi ratovi proždiru najbolje sinove naroda. Svetle ideale čoveka, mir i slobodu, obavija sumrak...« Sve to nas uvjerava u to da »ako hoćemo da izbegnemo krvave sukobe i ratove, svet se mora postaviti na temelje pravde, jednakosti i slobode. Ne može se dalje trpeti da su neki narodi, klase i društvene grupe povlašćeni, a neki porobljeni...

Žene su se uvek borile za bolje društvene odnose, za novo društvo u kome se neće praviti razlika među rasama, religijama, društvenim slojevima ni polovima.«

Svoj govor ova delegatkinja završila je pozivom: »Daćemo svoj glas za mir, slobodu i napredak.« Ovaj poziv publika je burno pozdravila. Sala je kao u jednom glasu odgovorila sa velikim oduševljenjem: »Mi zahtevamo mir, mi zahtevamo slobodu!«

Na konferenciji je govorila i jedna radnica, koja je najizrazitije opisala težak i bespravan položaj.[157]

Posle toga govorile su predstavnice činovnika, poštanskih službenika, učiteljica, studentkinja, jedna je govorila u ime vanbračne dece, druga u ime seljanki.[158] Sve žene govorile su o svom nepodnošljivom položaju, o političkom i socijalnom bespravlju radnih žena u Jugoslaviji i o nužnosti organizovanja borbe.

U rezoluciji konferencije istaknuto je da ograničavanje učešća žena u privrednom životu zemlje predstavlja reakcionarni i antinarodni akt. Traži se ravnopravnost žena u fabrikama, ista nagrada za isti rad, zaštita na radu, zaštita materinstva, građanska i politička prava žena. »Danas, naročito, mi žene, majke i sestre, naglašavamo tu potrebu« — kaže se u rezoluciji — »jer su nam dragi životi naši, naših muževa, braće i sinova, jer su nam dragi životi naše dece i omladine i hoćemo da se borimo za njihovo očuvanje.«[159] Na kraju rezolucije se zahtijeva od vlade da održi obećanje i da ponovo uspostavi demokratske slobode u zemlji.

24. novembra 1939. održan je u Zagrebu, na inicijativu klasnih sindikata, veliki zbor radnica. U njihovoj rezoluciji zbor je zahtijevao ista prava za žene u fabrikama, istu nagradu, slobodu organizovanja za radne žene, borbu protiv skupoće i špekulacija, borbu za mir, za demokratska prava i slobodu.[160]

26. novembra 1939. održan je veliki sastanak u Beogradu uz učešće nekoliko hiljada žena. Ovaj skup sazvala je »Alijansa pokreta žena«, jedna organizacija za građanska prava žena.[161] Sala je bila ukrašena transparentima na kojima je stajalo: »Zahtevamo aktivno i pasivno pravo glasa«, »Za isti rad ista nagrada«, »Ujedinimo se u borbi za prava i sreću naše dece, za mir«.

Predsjednica Alijanse rekla je u svom govoru prilikom otvaranja:

»Ono što se danas širom sveta naziva demokratijom samo je kulisa iza koje se politički neprosvećenim masama obično spremaju sasvim nedemokratske uredbe i ustanove. Mi ne želimo da žena pojačava tu masu neprosvećenih glasača, već želimo da žena postane onaj politički faktor koji će svom snagom truditi se da ruši lažnu demokratiju u kojoj su sakriveni uzroci svih strahota koje proživljavaju danas narodi: ratovi, glad, nezaposlenost.«[162]

Jedna druga žena opisala je u svome izlaganju težak položaj seljanki. Ona je ukazala na zastrašujući broj smrtnih slučajeva među seljankama, kao posljedice nepostojanja sanitarnih uslova pri rađanju i premorenosti na selu, kao i na pojave trgovine djevojkama u nekim krajevima Jugoslavije, pri čemu se djevojke daju onima »ko da više«.[163]

Na kraju svog govora delegat časopisa »Žena danas« rekla je:

»Mi, evo, na svojim skupovima, jedinstvenošću svoga zahteva, glasamo iako se to glasanje ne priznaje, ali mi glasamo: za mir, hleb i demokratsku slobodu naroda!«[164]

Rezolucija ovog skupa izrazila je zahtjeve žena koje su govorile.[165]

Slični skupovi održani su i u drugim gradovima Jugoslavije.[166]

Ovaj pokret radnih žena Jugoslavije nije stajao izolovano, već je najuže bio povezan s cjelokupnom borbom radnih masa protiv rata, protiv skupoće i špekulacija, protiv nezaposlenosti, za mir i demokratske slobode.

Na zborovima, sastancima i demonstracijama u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i drugim gradovima u posljednje vrijeme osjećaju se, bez obzira na jak teror, sve moćniji zahtjevi radnog naroda Jugoslavije.

Pisano u Istanbulu u
drugoj polovini decembra 1939.
»Die Welt«, 19. I 1940. br. 3, str. 69—70.
Potpis: W. Wik

POSLIJE KONFERENCIJE BALKANSKE ANTANTE[167]

Konferencija Balkanske antante (kojoj pripadaju Turska, Grčka, Rumunjska i Jugoslavija), koja je održana od 2. do 4. februara u Beogradu, niti je ispunila nade englesko-francuskog vojnog bloka za uključivanje balkanskih zemalja u rat, niti je riješila antagonizme koji postoje na samom Balkanu i među imperijalistima zbog Balkana. Iako je Balkanski pakt produžen za još 7 godina, sva sporna pitanja su ostala otvorena i nikakvo rješenje nije postignuto.[168]

Balkanska antanta stvorena je na osnovu ugovora koji su u februaru 1934. godine potpisale Rumunjska, Jugoslavija, Grčka i Turska u Atini. Ovoj antanti nije pristupila Bugarska, jer se nije htjela odreći svojih revizionističkih zahtjeva, nije htjela priznati status quo (sadašnje stanje) na Balkanu, nije željela da svojim potpisom sankcionira nepravdu koja joj je učinjena mirovnim ugovorom.[169] Nepristupanje Bugarske Balkanskoj antanti zadalo je težak udarac stvaranju balkanskog bloka. Ovaj blok je još više uzdrman kada su Jugoslavija i Bugarska u januaru 1937. godine sklopile ugovor o nenapadanju i vječnom prijateljstvu.[170] Na ovakav ugovor između dvije slovenske zemlje Turska i Grčka su odgovorile sklapanjem međusobnog vojnog saveza.[171] U Balkanskoj antanti počeli su, dakle, da se formiraju antagonistički blokovi.

Balkanska antanta pokazuje sve veću zatvorenost prema državama izvan balkanskog područja, što je naročito jasno došlo do izražaja kada su talijanski imperijalisti anektirali Albaniju.[172]

Ipak je najteži udarac Balkanskoj antanti zadat kada je u oktobru prošle godine sklopljen vojni pakt za uzajamnu pomoć između englesko-francuskog bloka i Turske.[173] Ovim paktom imperijalisti su uspjeli ne samo da privuku Tursku na stranu englesko-francuskog vojnog bloka nego i da stvore bazu za raspirivanje plamena rata na Balkanu.

Od tada su englesko-francuski imperijalisti počeli da vrše svim sredstvima pritisak na balkanske zemlje. Oni su ulagali sve napore da pomoću blokade na moru, diplomatskog, finansijskog i privrednog pritiska odsijeku Njemačku od životnih namirnica i sirovina Balkana, od balkanskog tržišta. Svi njihovi napori trebalo je da dovedu do toga da se stvori balkanski vojni blok. Ovaj blok trebalo je da obuhvati Bugarsku i Mađarsku.

Englesko-francuski blok imao je za cilj da zemlje Balkanskog poluotoka neposredno i potpuno podredi svom uticaju da bi stvorio što potpuniju blokadu oko Njemačke i zatvorio joj dovoz životnih namirnica i petroleja. Englesko-francuski imperijalisti su htjeli da oslobode put preko Balkana prema Bliskom istoku s njegovim bogatim petrolejskim poljima. Oni su htjeli da koriste Balkan kao direktnu kapiju za napad na Njemačku, odakle su se nadali da prodru u Austriju i da na taj način prisile Njemačku da se bori na dva fronta. Uključivanjem Balkana u svoju sferu uticaja englesko-francuski imperijalisti su očekivali da će vezati za sebe i Italiju, koja je željela da se što jače učvrsti u balkanskim zemljama i da ih veže za sebe. Oni bi Italiji dali izvjesne koncesije da bi je na taj način suprotstavili Njemačkoj.[174] Istovremeno su željeli da podbadaju balkanske zemlje protiv Sovjetskog Saveza i da ih koriste u borbi protiv zemlje socijalizma. Ove kratke napomene pokazuju kakav interes ima na Balkanu englesko-francuski imperijalizam.

Još od objavljivanja rata Njemačkoj saveznici su počeli sa svojim provokativnim spletkama na Balkanu. Mobilizirali su cjelokupnu štampu koju su potkupili, cjelokupni aparat najmljenih agenata, stavili u pokret sva sredstva zastrašivanja, laži i kleveta da bi dokazali nužnost stvaranja takozvanog »neutralnog bloka« na Balkanu.[175] O kakvoj se vrsti »neutralnog« bloka ovdje radi nije potrebno ni objašnjavati.

Englesko-francuski imperijalisti širili su glasine o rastućoj »boljševičkoj opasnosti« na Balkanu, o »ofanzivnim planovima Kominterne« i o »pripremanju komunističke revolucije u balkanskim zemljama« i slična buncanja sve u cilju stvaranja raspoloženja koje bi pogodovalo ostvarenju njihovih ratnih planova u jugoistočnom dijelu Evrope.

Povodom ove podle kampanje ratnih potpaljivača čak je i jedan takav buržoaski list kao što je beogradska »Politika« bio prinuđen da 26. decembra 1939. godine piše:

»U stvari je briga koju pokazuje izvestan deo strane štampe u pogledu daljeg razvoja situacije na Balkanu potpuno suvišna. Ona je rezultat ili loših informacija ili drugih pobuda. U svakom slučaju, ta briga ni najmanje ne doprinosi stvari mira na Balkanu.«[176]

Talijanski imperijalisti su sa svoje strane nastojali da iskoriste nastalu »konjunkturu« da bi učvrstili svoju diplomatsku i vojnu hegemoniju na Balkanu. Susret između talijanskog i mađarskog ministra inostranih poslova do koga je došlo u Veneciji nekoliko dana prije konferencije Balkanske antante bio je udešen za to da demonstrira zatvorenost talijansko-mađarskog bloka i da tako izvrši pritisak na orijentaciju balkanskih država.[177]

Englesko-francuski imperijalisti u posljednje vrijeme imali su ne malo muke da bi izgladili ili ublažili suprotnosti koje postoje na Balkanu. Ove suprotnosti stvorene su versajskim sistemom, čiji su organizatori, kao što je poznato, bili sami englesko-francuski imperijalisti. Bugarska

zahtijeva reviziju ugovora zaključenog u Neiju*: ona traži da joj se vrate Dobrudža i zapadna Trakija, koje su anektirale Rumunjska i Grčka. Isto tako, Mađarska traži reviziju Brijan-Kelogovog pakta i želi da od Rumunjske povrati Transilvaniju.[178] Sva nastojanja englesko-francuskog bloka i Italije da nađu kompromisno rješenje na toj bazi što bi Mađarska i Bugarska odložile svoje teritorijalne pretenzije do završetka rata ostala su bez uspjeha. Uoči konferencije Balkanske antante turska štampa je, po nagovoru Londona i Pariza, donijela čak predlog da Rumunjska Dobrudži i Transilvaniji dade »široku autonomiju«, što bi trebalo da bude baza za nagodbu između Rumunjske, Bugarske i Mađarske. Ministar spoljnih poslova Turske dao je i formalno na konferenciji Balkanske antante predlog u istom smislu.[179]

Rumunjska je ipak odbila ovaj predlog.[180] U ovome su Rumunjsku podržavale Jugoslavija i Grčka, koje su se plašile da to ne bude presedan koji bi još više pojačao pokret nacionalnih manjina za autonomiju u njihovim sopstvenim zemljama, a naročito među Makedoncima.

U Balkanskoj antanti postoji niz unutrašnjih suprotnosti. Naročito su oštre suprotnosti između Turske, koja se uvrstila u front englesko-francuskog vojnog bloka i koja nastoji da uvuče Balkansku antantu u rat, i ostalih članica ove antante, koje se zalažu za politiku neutralnosti. Suprotnosti ima, s jedne strane, i između Rumunjske i Grčke, kojima su Engleska i Francuska dale garancije, i Jugoslavije, s druge strane, koja formalno nije ni s kim vezana, iako se nalazi pod jakim pritiskom Italije.[181] Ovaj naročiti položaj u Balkanskoj antanti primorao je Jugoslaviju da potraži što tješnju saradnju s Bugarskom, koja je bila van Antante.

Bez obzira na sve ove suprotnosti, englesko-francuski imperijalisti polagali su u konferenciju Balkanske antante u Beogradu velike nade. Oni su stavili u pokret sve poluge koje imaju u balkanskim zemljama u nadi da će Bugarska i Mađarska na ovu konferenciju uputiti svoje delegate ili barem posmatrače i da će se pitanje proširenja Balkanske antante približiti rješenju uključenjem ovih dviju zemalja. Oni su se nadali da će se na ovoj konferenciji konačno organizirati privredni front protiv Njemačke kao prvi korak ka uključenju balkanskih zemalja u englesko-francuski ratni blok. Oni su se konačno nadali da će na ovoj konferenciji biti objavljen »krstaški rat protiv boljševizma«.

Talijanski imperijalisti sa svoje strane očekivali su od Beogradske konferencije da se balkanske zemlje priključe talijansko-mađarskom bloku i da priznaju hegemoniju Italije na Balkanu.

---

* Neuilly-sur-Seine — mjesto u Francuskoj u kojem je 1919. godine potpisan mirovni ugovor između zapadnih saveznika i Bugarske (Vid. nap. 169). — *Red.*

Ove nade nisu ispunjene usvojenim zaključcima na konferenciji održanoj u Beogradu. Predstavnik Turske, koga je podržao predstavnik Rumunjske, sa svojim predlogom za stvaranje »Balkanskog odbrambenog saveza« doživeo je pravi fijasko. U stvari, prihvatanje ovog predloga bi značilo pripremanje puta za ratne avanture.

Konferencija se izjasnila za očuvanje mira u jugoistočnoj Evropi. U zaključcima konferencije ne govori se o »neutralnosti«, već o »ostajanju na zauzetim pozicijama prema sadašnjem ratu«, što je formulacija koja odražava postojeće unutrašnje suprotnosti.[182]

Okolnost da je pakt Balkanske antante produžen za narednih sedam godina ni izdaleka nije izraz unutrašnje kompaktnosti i jedinstva. Naprotiv, postoje mnogi znaci koji ukazuju na to da se i unutrašnje i spoljnje suprotnosti Balkanske antante zaoštravaju i da će se i dalje zaoštravati. Ono što članice Balkanske antante u izvjesnom stepenu još drži zajedno jeste njihov zajednički interes za održavanje status quo-a na Balkanu, naročito što se tiče Bugarske. Ove nacionalne države se plaše raspada do koga bi moglo doći pri najmanjem sukobu na Balkanu.

Po završetku balkanskog zasjedanja, mađarska štampa je pojačala kampanju protiv Rumunjske. Mađarska je izjavila da se nikada neće odreći revizije svoje granice prema Rumunjskoj, iako — kako je mađarska štampa pisala »radi umirenja« — ne misli da pribjegne upotrebi sredstava sile. Talijanska štampa pruža podršku Mađarskoj i koristi mađarske zahtjeve za revizijom istovremeno kao sredstvo pritiska da bi Rumunjsku učinila poslušnom i da bi podigla cijenu za svoju eventualnu podršku planova englesko-francuskog bloka na Balkanu.

Situacija na Balkanu ostaje alarmantna. Englesko-francuski blok ne preza ni od kakvih sredstava da bi raspirio rat na Balkanu i da bi balkanske narode pretvorio u topovsku hranu za interese britanskog imperijalizma. U ovom pogledu karakteristična je žestoka kampanja koju vode englesko-francuski ratni potpaljivači zbog rumunjske nafte. Karakteristična je i činjenica rastućeg ugrožavanja Balkana s jugoistoka od armije generala Vegana na Bliskom istoku.[183]

Reakcionarni balkanski režimi ne pružaju ni najmanje garancije za održavanje mira. Narodne mase balkanskih zemalja su na oprezu. One će svojom borbom protiv rata, za hljeb i demokratske slobode primorati vladajuće krugove da u očuvanju mira na Balkanu računaju s njihovom voljom.

Pisano u Istanbulu sredinom februara 1940. i poslato u Stokholm.
»Die Welt«, 8. mart 1940, br. 10.
Potpis: W. Wiek *Prevod s njemačkog*

OFANZIVA REAKCIJE U JUGOSLAVIJI PROTIV RADNIH MASA[184]

U posljednje vrijeme sve više se pojačava ofanziva reakcije u Jugoslaviji protiv životnih interesa radnih masa, protiv njihovih prava i sloboda. U Jugoslaviji se sprovodi za radne mase režim bespravlja, vojnog i policijskog terora, koji se veoma malo razlikuje od režima iz vremena diktature. Pri tome se ne smije gubiti iz vida da takav reakcionarni kurs podržava i vlada, u kojoj je zastupljena i Hrvatska seljačka stranka s Mačekom na čelu, poznata po svojem hvalisavom »demokratizmu«. Sam Maček postao je potpredsjednik vlade.

Vlada Cvetković—Maček po sporazumu zaključenom krajem avgusta 1939. godine između Beograda i Zagreba uspostavila je »autonomni« režim u Hrvatskoj. Ona je došla na vlast s bučnim oglašavanjem da u Jugoslaviji tek počinje »demokratska era«. Svojim reakcionarnim djelima ona je ipak veoma brzo otkrila svoje pravo lice zakletog neprijatelja radnika i svih radnih ljudi grada i sela.

Već pola godine je vlada Cvetković—Maček na vlasti, a ništa nije učinila na ostvarenju ni jednog jedinog datog obećanja. Ona je narodnim masama obećala demokratske slobode, brzo sprovođenje parlamentarnih i opštinskih izbora, izradu zakona o slobodi štampe, zakona o slobodi udruživanja i pravu zbora i dogovora.

Pod izgovorom vlade da je zaoštrena međunarodna situacija spriječila sprovođenje izbora, zemlja je već više od šest mjeseci bez parlamenta; u njoj se upravlja diktatorskim metodama; termin izbora se stalno odlaže. Svi izuzetno reakcionarni zakoni ranijeg diktatorskog režima i danas su na snazi. Čak se sve više pooštravaju represalije i likvidiraju ostaci političkih sloboda narodnih masa. U oblasti zakonodavstva početkom 1940. godine dekretirane su još reakcionarnije i drakonske dopune Zakona o zaštiti države.[185] Na osnovu ovih dekreta ustanovljeni su koncentracioni logori, pri čemu policija ima pravo da svakog građanina »koji povrijedi javni red i mir« uhapsi i pošalje na neodređen rok na prinudni rad u logor. Po sili ovih srednjovjekovnih odredaba, na prinudni rad u koncentracione logore otjerano je ili je bačeno u zatvore već nekoliko stotina naprednih radnika i intelektualaca, političkih funkcionera, kao i pripadnika nacionalno ugnjetenih naroda.[186] Cjelokupna legalna štampa naprednog radničkog pokreta i

svaka politička i kulturna djelatnost radnika su zabranjene.[187] Pripremljen je i udarac protiv klasnih sindikata i svih legalnih radničkih organizacija. U posljednje vrijeme beogradski listovi donijeli su saopštenje da vlada priprema jedan propis o pravu udruživanja kojim će biti utvrđeno koje stranke i organizacije smiju legalno postojati i funkcionirati. Ovaj propis, razumije se, neće pogoditi takozvanu Socijaldemokratsku partiju.[188] Vrh ove partije teži da se pred vlastima predstavi kao zaslužan za sramotnu hajku protiv komunista i protiv svega što je progresivno u radničkom pokretu i da uz pomoć vlasti nastavi svoju izdajničku razbijačku ulogu u radničkom pokretu Jugoslavije. Novi izborni zakon predviđa sve da radničku klasu, siromašno seljaštvo i nacionalno ugnjetene narode spriječi da na parlamentarnim izborima istupe samostalno. Cjelokupna reakcionarna jugoslovenska, a naročito velikosrpska buržoazija mnogo strahuje od rastuće političke svijesti radnih masa grada i sela; ona se plaši dubokog nezadovoljstva koje vlada među nacionalno ugnjetenim masama u Makedoniji, Crnoj Gori, na Kosovu, u Bosni i Hercegovini i Vojvodini, kao i pokreta za autonomiju koji nastaje u tim pokrajinama.

Sve ove reakcionarne mjere usmjerene su na to da se zaustavi talas nezadovoljstva koji je zahvatio sve radne slojeve Jugoslavije i koji sve više raste usljed nepodnošljivog položaja širokih narodnih masa koji je prouzrokovao rat. Režim ne preduzima ništa djelotvorno da bi zaustavio poskupljenje i špekulacije koji su u neprekidnom porastu.

Nivo života radničke klase pao je daleko ispod norme egzistencijalnog minimuma. Dobra polovina seljaštva Jugoslavije gladuje. Monopolisti i špekulanti su unaprijed pokupovali po selima i uskladištili velike količine žita i drugih sredstava za život i sada koriste konjunkturu i to isto žito prodaju po trostrukoj i višestrukoj cijeni gladnim seljacima i radnim masama u gradovima. Industrijalci koriste neznatan uvoz sirovina i polufabrikata iz inostranstva za to da bi snizili nadnice i produžili radno vrijeme. Mnogobrojni radnici se izbacuju na ulicu, pošto se fabrike zatvaraju.

Istovremeno jugoslovenska buržoazija, koja se grozničavo priprema za rat, teži da na leđa radništva natovari sve terete koji su vezani za naoružanje i mobilizaciju. Pod izgovorom izmjene poreskog sistema radi tobožnjeg olakšanja stanja sitnog seljaštva (režim sistematski razvija demagogiju koja ima za cilj da odvoji seljaštvo od radničke klase), porezi radnih masa sela i grada su u posljednje vrijeme povećani još za milijardu dinara.[189]

Sve je to izazvalo masovno nezadovoljstvo među radnicima i ispoljilo se posljednjih mjeseci u moćnom talasu štrajkova kakav Jugoslavija još nikada nije doživjela. U svim privatnim i državnim preduzećima radnici i namještenici traže povećanje plata. U velikim gradovima, kao što su Beograd, Zagreb, Ljubljana, Split, Sušak, štrajkački pokret je u decembru 1939. godine prerastao u masovne demonstracije, na

kojima su bile istaknute parole: »Za hljeb i demokratske slobode«, »Protiv propagande agenata englesko-francuskog bloka za uvlačenje Jugoslavije u rat«, »Za punu podršku miroljubivoj politici Sovjetskog Saveza«, »Za neodložno uspostavljanje političkih i trgovinskih odnosa sa Sovjetskim Savezom«. Kako u Srbiji i Sloveniji tako i u »autonomnoj« Hrvatskoj policija se s nevjerovatnom brutalnošću obračunava s radnicima štrajkačima i demonstrantima. U mnogim mjestima došlo je do krvavih sukoba s policijom, u kojima je ubijeno i ranjeno na desetine radnika.[190] Stotine radnika bačene su u zatvor. Da bi našao opravdanje za ovu krvavu presudu radnicima štrajkačima, beogradski zvanični list »Samouprava« (od 23. decembra 1939) piše da jugoslovenska vlada ne može trpjeti nikakve demonstracije pod parolom »Dole rat — živeo mir«.[191]

Među vladajućim krugovima Jugoslavije ima dosta agenata englesko-francuskog vojnog bloka, koji revnosno rade na tome da Jugoslaviju uvuku u rat i da prolijevaju krv jugoslovenskih naroda za tuđe interese. Politika režima nalazi se u zavisnosti od talijanskog imperijalizma, koji teži da Jugoslaviju pretvori u sredstvo svojih planova za hegemoniju na Balkanu. Ali radne mase Jugoslavije shvataju da je pitanje neuključivanja njihovih zemalja u rat pitanje njihovog zbijanja i njihove odlučnosti da nastave borbu za mir, hljeb i demokratske slobode.

Pisano u Istanbulu u drugoj polovini februara 1940; poslato u Stokholm.
»Die Welt«, 21. mart 1940, br. 12.
Potpis: W. Wiek *Prevod s njemačkog*

KRATKI KURS HISTORIJE SKP(b)[192]

Izašla je nedavno i na našem jeziku knjiga *Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika)*, skraćeno SKP(b). Svaki drug koji pročita ovu knjigu može da vidi da se tu ne radi o nekoj običnoj knjizi iz naše literature, već o jednoj knjizi koja je u stvari jedna kratka i jezgrovita enciklopedija, koja obuhvata osnovno učenje marksizma-lenjinizma. Učenje o partiji novog tipa (boljševičkoj — komunističkoj partiji), učenje o putevima i etapama revolucije, učenje o izgradnji socijalizma u jednoj zemlji, učenje o diktaturi proletarijata, o strategiji i taktici, o nacionalnom i seljačkom pitanju, o dijalektičkom i historijskom materijalizmu — sve je to prikazano u ovoj knjizi razumljivo i živo, ne knjiški, već u vezi sa životom, u vezi s teškom borbom ruske Boljševičke partije. Zbog toga ta nas knjiga uči kako će naša Partija postati onakvom kakva je ruska Boljševička partija, kako treba naša Partija da se *boljševizira*.[193]

Boljševička partija imala je uspjeha jer je bila čvrsta i izdržljiva u prevladavanju teškoća, jer je vodila nemilosrdnu borbu protiv svih oportunista i slabića unutar radničkog pokreta i Partije. Ona je bila uvijek jaka jer su njeni članovi dobro shvatili Lenjinovu izreku da bez revolucionarne teorije nema ni revolucionarnog pokreta.[194]

Značaj *Kratkog kursa historije SKP(b)* je ogroman. Pet velikih komunističkih partija (KP Francuske, Engleske, Njemačke, Amerike i Italije) izdale su jedan proglas u kojem se kaže:

»Pojava *Kratkog kursa historije SKP(b)* je jedan od najvažnijih događaja u životu komunističkog svjetskog pokreta... Pisan s neposrednim učešćem druga Staljina i odobren od CK SKP(b), *Kratki kurs* zauzima među klasičnim djelima marksizma-lenjinizma posebno mjesto.«[195]

Otkuda toliki značaj proučavanja *Kratkog kursa* baš danas? To imade više razloga:

1. Primjenjujući taktiku VII kongresa KI stekli smo veliki broj novih pristaša.[196] Ali usljed našeg nedovoljnog rada nismo u dovoljnoj mjeri uspjeli da te nove ljude učvrstimo znanjem marksizma-lenjinizma, te su i mnogi naši dobri drugovi često zanemarivali teoretski rad. Mi smo otišli u širinu, ali nismo dovoljno otišli u dubinu. Jasno je da ako bi to stanje duže potrajalo prijetila bi nam opasnost da izgubimo ono

što smo stekli a nismo dovoljno dobro učvrstili. Prijetila bi nam opasnost da se unese zabuna u naše redove, da drugovi zastupaju pogrešne stavove. Iz toga proizlazi da mi moramo taj nedostatak što prije otkloniti, da moramo sistematski na posebnim sastancima — večernjim *kursevima* proučavati marksizam-lenjinizam da bismo tako podigli teoretsku izgrađenost drugova, da bismo im tako omogućili da se njihov rad temelji na čvrstoj osnovi naše revolucionarne teorije.

2. Buržoazija upotrebljava sva sredstva (teror, laži štampe, radija, crkve itd.) pokušavajući tako *da istrijebi iz rad*[*ničke*] *klase vjeru u svoju vlastitu moć*, vjeru u neminovnost pobjede proleterske revolucije. Sve građanske novine trube na sav glas o tobožnjoj »propasti komunizma« i sl. Jasno je da reakcionarne vođe socijaldemokratije pomažu svoje gospodare u toj galami. Drug Staljin je rekao na XVIII kongresu SKP(b) (1939):

»*Buržoazija sviju zemalja, kao i njihovi reformistički prirepci, teže u prvom redu za time da iskorijene iz rad*[*ničke*] *klase vjeru u vlastitu snagu, vjeru u mogućnost i neminovnost svoje pobjede, da bi tako ovjekovječili kapitalističko ropstvo.*«[197]

Iz toga proizlazi da moramo naoružati naše drugove i radničku klasu jakim oružjem marksističke teorije, koja se jedino može suprotstaviti buržoaskom otrovu koji se ubrizgava u radničku klasu, otrovu koji treba da slabi vjeru proletarijata u svoju vlastitu snagu. *Historija SKP(b)* uči nas tvrdoglavoj i nepokolebljivoj borbi, uči nas kako treba biti izdržljiv i hladnokrvan ne samo za vrijeme pobjede već i za vrijeme privremenih poraza. *Historija SKP(b)* pojačava vjeru radničke klase u svoju snagu, jer pokazuje puteve i mogućnosti uspješne borbe. Stoga je ona oštro oružje protiv pokušaja buržoazije da *ideološki* razoruža proletarijat.

3. Poslije VII kongresa KI, čije su historijske direktive omogućile širok i masovan rad, jedno vrijeme je lijevo sektaštvo bilo najveća opasnost i smetnja za uspješan rad. Međutim, poslije izvjesnog vremena *glavna opasnost postaje desni oportunizam*, likvidatorstvo. Desnooportunistički elementi izvrtali su odluke VII kon[gresa], odricali se kritike građanskih partija, odricali se samostalnosti proleterskog pokreta (prilikom izbora). Sva ta zastranjenja, izdajničke stavove unose u naš pokret proletarijatu strani elementi.

Historija SKP(b) uči nas da trebamo voditi odlučnu borbu protiv svih oportunista i kapitulanata. A tu borbu mogu voditi samo teorijom potkovani drugovi, koji se ne daju zavesti slatkorječivim pričanjem raznih oportunista. Koliki se značaj pridaje učenju *Hist*[*orije*] *SKP(b)* vidi se i po spomenutom proglasu SKP [svjetskih komunističkih partija], u kojem se veli:

»*Najvažnije mjerilo za stepen boljševičke zrelosti jedne KP i njenog CK biće to kako su riješili zadaću da masovno rasturaju i organizuju*

studij ‚Kratkog kursa', kako su dobro organizovali propagandu marksizma-lenj[inizma].«

Što važi za KP i za CK važi i za pojedince:

»*... Pravi boljševik može biti samo taj koji studira ‚Kratski kurs'...*«

To osobito važi za zemlje s ilegalnom KP gdje je »*...Pravilna organizacija studije ‚Kratkog kursa'... najvažnija poluga za stvaranje jedne čvrste ilegalne KP*«.[198] Otkuda *osobit* značaj proučavanja marksizma-lenjinizma kod nas? Otuda što mi usljed terora imamo manje mogućnosti da masama (pa i drugovima) tumačimo iskustva svjetskog kom[unističkog] pokreta. To mi i sami osjećamo kad se tužimo da »nema dovoljno izgrađenih drugova«, kad govorimo da su drugovi »žedni« literature. Baš zbog toga kod nas *organizovano* izučavanje marksizma-lenjinizma silno učvršćuje drugove, Partiju i pomaže stvaranju novog kadra, novih članova Partije, sposobnih drugova koji su iznikli iz borbe, iz praktičnog rada, ali nemaju dovoljno teoretskog znanja.

Rasturanje ‚Kratkog kursa'

Rasturanje *Kratkog kursa* kod nas ne ide u dovoljnoj mjeri. Imade tomu i objektivnih razloga: teška mogućnost da se dođe do štampanih primjeraka *Kratkog kursa.* Ali to treba nadoknaditi najširom inicijativom drugova u pojedinim pokrajinama, čija je dužnost da umnože *Kratki kurs* glavu po glavu. Pod ilegalnim uvjetima nedostatak literature moraju drugovi vrlo često sami nadoknaditi i najprimitivnijim umnožavanjem i prekucavanjem u nekoliko primjeraka.

Kratki kurs treba da unese preokret u širenju naše ideologije u najširim masama. To znači da tu knjigu mora imati na raspolaganju *svaki partijac.* Ali to nije dovoljno. Što veći broj radnika, osobito aktivnih drugova, što veći broj aktivnih omladinaca, što veći broj borbenih seljaka mora doći do te knjige. Cijeli taj rad na širenju *Kratkog kursa* ne smije biti slučajan ili privremen, već sistematski i stalno rukovođen od svih komiteta i jedinica naše Partije. Jasno je da pri tome trebamo paziti na to da se to širenje vrši što konspirativnije. Zato je najbolje da drugovi u mjestima gdje ima dovoljno primjeraka *Kratkog kursa* šalju poštom na adresu simpatizera i drugova u provinciji.

Organizovanje učenja

Rasturivanje *Kratkog kursa* (sem u nekim pokrajinama) ide vrlo slabo, ali njegovo organizovano proučavanje ide još slabije. U prvom redu u većini slučajeva slab je i raspoređaj postojećih primjeraka, tako da se dešava da odgovorni forumi uopće ne raspolažu *Kratkim kursom,* dok isti leži mjesecima kod nečlanova Partije (većinom intelektualaca).

Zatim, vrlo često drugovi ako su dobili knjigu pročitaju [je] na brzinu i — gotovo. To je velika greška. *Kratki kurs* (kao i drugu literaturu) treba proučavati. To znači da našu literaturu treba ne samo pročitati već je više puta čitati, zajednički prodiskutovati, referisati o njoj na sastancima ćelije, tako da uđe u krv i meso svakom drugu.

U spomenutom proglasu pet velikih kom[unističkih] partija kaže se:

»*U mnogim kom*[*unističkim*] *partijama postoji politički jaz između političkog rukovodstva i propagandističkog rada. Propagandistički rad se još često smatra kao drugorazredna stvar i kao usko specijalno područje nekolicine drugova koji stoje postrance od rukovodstva i političke djelatnosti partije.*«[199]

Trebamo se čuvati te opasnosti jer ona dovodi do zanemarivanja propagande uopće, što je kod nas postojalo do sada u priličnoj mjeri. Sve to, u vezi s bijesnom hajkom buržoaskih partija protiv revolucionarne teorije proletarijata, zahtijeva od nas da izvršimo odlučan preokret u našem propagandističkom radu. Najvažnije mjere u tom preokretu su sljedeće:

1. *Stvaranje partijskih škola (kurs).* Svaki član Partije mora da uči — i to ne samo sâm već i zajednički. Osnovna literatura su *Kratki kurs* i *Pitanja lenjinizma* od Staljina.[200] Kurs treba držati barem jedanput u sedam dana. Bolje je na kurs ne donositi literaturu sa sobom (zbog konspiracije), već svi neka pročitaju unaprijed onaj dio koji se uči, a jedan referiše o tom dijelu (poslije čega se vodi diskusija). Stalan partijski kurs je stoga obavezan za svaku partijsku jedinicu od ćelije do CK.

2. *Stvoriti kadar propagandista* koji rade na organizovanju kurseva. Za njih se organizuju viši tečajevi. Dužnost je svakog partijskog funkcionera da on sâm uči i da podučava druge.

3. *Izgraditi plan* za kurseve, za širenje literature itd. (od ćelije pa do CK). Na svakom sastanku svake jedinice i foruma mora se pretresati pitanje propagande i odrediti za stanovito vrijeme plan rada.

4. *Naći forme rada* za stvaranje kružoka i za nepartijce, pazeći pri tom na konspiraciju. Drugovi u svim mjestima treba dobro da pretresu sva pitanja u vezi s propagandom i teoretskim izgrađivanjem, a osobito u vezi s *Kratkim kursom*, da bi na osnovu iskustava i predloga mogle da se daju nove upute za rad.

Ne zaboravimo: proučavanje *Kursa* je glavna poluga za stvaranje jedne jake ilegalne KP i najvažnije mjerilo za stepen boljševičke zrelosti svake organizacije i pojedinog člana Partije.

Pisano u Istanbulu u početku 1940.
(tačan datum se nije mogao utvrditi).

»Proleter«, januar—februar 1940,
br. 1—2.

RADNOM NARODU JUGOSLAVIJE

Međunarodni praznik rada Prvi maj praznuje ove godine radnička klasa čitavog svijeta u znaku drugog imperijalističkog rata. Jedva je prošlo dvadeset godina od završetka prošlog svjetskog imperijalističkog rata, koji je uništio preko deset milijuna života radnog naroda. I opet su imperijalistički zločinci zapalili novi ratni požar, koji prijeti da iznova zapali cijeli svijet i da učini još strašnije pustošenje ne samo na frontovima nego i u pozadini među mirnim stanovništvom.

Kao što se vodio prvi, tako se vodi i ovaj drugi imperijalistički rat radi nove podjele svijeta.[201] Engleski i francuski imperijalisti napali su prije sedam mjeseci drugu imperijalističku silu — Njemačku, da je pokore i prisile na kapitulaciju i da na taj način osiguraju svoje gospodstvo u svijetu, da produže bez konkurencije pljačku nad kolonijalnim i polukolonijalnim narodima. Laž i bajka su sve priče o tome da engleski i francuski imperijalisti ratuju za demokraciju, za slobodu, za nezavisnost malih naroda. Sudbina Abisinije, Španije, Austrije, Češke itd. pobija tu demagogiju. Nečuvena reakcija nad radničkom klasom i njezinom avangardom — Kompartijom — u Francuskoj potpuno raskrinkava laž o nekoj borbi za demokraciju.[202] Baš engleski i francuski imperijalisti trgovali su slobodom i nezavisnošću malih naroda da bi na taj način organizovali napad na Sovjetski Savez, a da bi Njemačka poslužila kao udarna sila pri tome pohodu. Ogromna sila velike socijalističke zemlje srušila je te paklene planove engleskih i francuskih imperijalista; izjalovili su se ovi njihovi planovi da drugi vade za njih kestenje iz vatre. Godinama kovano oružje protiv Sovjetskog Saveza okrenulo se protiv njih samih. Engleski i francuski imperijalisti teško se odlučuju da započnu svojim silama pravi rat na Zapadu protiv Njemačke: oni se boje posljedica, boje se svoga naroda i zato još neprestano traže nova ratišta i nastoje uvući u rat druge države da za njih ratuju i da na taj način upropaste druge narode. Kapitulacijom finskih ratnih provokatora i agenata imperijalističkih sila Engleske, Francuske itd. uništena je baza za napad na Sovjetski Savez koji su dvadeset godina pripremale najveće imperijalističke sile Evrope.[203] Ali engleske i francuske imperijalističke sile razvijaju i dalje najveću aktivnost da privuku neutralne zemlje u ratna kola na svojoj strani. One se pri tom služe svim sredstvima: novcem, zastrašivanjem, raznim obećanjima, kršenjem neutralnosti malih država itd. Na taj način uspjeli su engleski i francuski impe-

rijalisti proširiti rat na skandinavske zemlje. Agenti tih tzv. »demokratskih« sila poplavili su neutralne države jugoistočne Evrope, gdje se svim silama trude da nađu nove ratne saveznike i organizuju novu bazu za napad na Sovjetski Savez. Armija generala Vegana na Bliskom istoku ima da posluži samo kao mamac da se privuku balkanske države u rat na strani engleskih i francuskih imperijalista protiv Sovjetskog Saveza, toga najvećeg protivnika ratnih huškača i zaštitnika nezavisnosti malih naroda.

Radni narod Engleske, Francuske i ostalih zemalja neće ovog imperijalističkog rata, koji prijeti da se pretvori u najstrašnije krvoproliće što ga pamti historija. A i ovog puta je zločinački imperijalizam našao svoga najvjernijeg saveznika u licu reakcionarnih i izdajničkih socijaldemokrata. Reakcionarni socijaldemokratski vođi stavili su se u službu engleskog i francuskog imperijalizma.[204] Pomoću ovih slugu kapitalizma zavodi se nečuvena reakcija nad radničkom klasom gotovo u svim kapitalističkim zemljama. Ove sluge kapitalizma pokazale su se kao najbjesomučniji podstrekači napada na državu radnika i seljaka — na Sovjetski Savez. Ove kapitalističke sluge su inicijatori najgadnijih kleveta i laži protiv zemlje socijalizma. Ali radnička klasa više ne vjeruje ovim podlim izdajnicima radničke klase. Radnička klasa i sav radni narod čitavog svijeta upiru danas s nadom i dubokom vjerom svoje oči u veliku socijalističku državu, tog najdosljednijeg borca za mir, tog zaštitnika i prijatelja svih ugnjetenih i izrabljivanih.

Radnici, radnice i ostali radni narode Jugoslavije!

Ratni požar koji su zapalili engleski i francuski imperijalisti prijeti da zahvati i Jugoslaviju. Engleski i francuski imperijalisti uz pomoć svojih agenata u vladajućim i ostalim reakcionarnim krugovima Jugoslavije pokušavaju na sve moguće načine da strovale narode Jugoslavije u propast — u rat na strani tobožnjih demokratskih sila.

Gotovo sva buržoaska štampa Jugoslavije do štampe socijaldemokratskih izdajica, pod utjecajem engleske i francuske propagande kipti od mržnje puna laži i kleveta protiv Sovjetskog Saveza. Sjetimo se samo pisanja te štampe u vrijeme sukoba Sovjetskog Saveza s finskim ratnim provokatorima. Ta ogavna hajka produžuje se i dalje. Sve se to radi u cilju da se kod radničke klase i ostalog radnog naroda Jugoslavije pokoleba vjera *u zemlju socijalizma, u zemlju gigantskog napretka i blagostanja, u zemlju najveće slobode, u zemlju staljinske konstitucije.*[205]

Radnici i radnice Jugoslavije!

Ove godine vi slavite svoj veliki praznik rada — Prvi maj — pod vrlo teškim okolnostima. Već ste dvadeset godina od donošenja Zakona o zaštiti države lišeni svojih prava i slobode.[206] Svi režimi koji su se

izređali na vlasti do današnjeg dana proganjali su vas i uništavali vaše tekovine. Sa sporazumom Mačeka i Cvetkovića, tj. sa sporazumom srpske i hrvatske gospode, vaš je položaj postao još teži. Oduzete su vam sve vaše institucije, oduzeto vam je pravo na štrajk, to jedino oruđe u borbi protiv nečovječnog izrabljivanja. Uništavaju se vaše klasne sindikalne organizacije i silom vas se hoće natjerati u poslodavačke i režimske organizacije u — HRS i JUGORAS.

Radnici i radnice!

Ovaj imperijalistički rat koji su započeli engleski i francuski imperijalisti teško je pogodio i vas i sav radni narod Jugoslavije. Ratni liferanti, razni špekulanti i lihvari danas likuju jer zgrću goleme profite na vaš račun i na račun ostalih siromašnih slojeva zemlje. Ratni špekulanti dižu strahovitom brzinom cijene životnim namirnicama i ostalim za život potrebnim produktima, a vaše bijedne nadnice ne samo da ne rastu nego vam se još i smanjuju. Nenarodni sporazumaški režim Cvetković—Maček ne uzima vas u zaštitu, nego kapitaliste i špekulante, kao i lihvare, jer je za vas on stvorio koncentracione logore i prijeki sud. Vaši najbolji borci bacaju se u koncentracione logore i pred sud, u zatvore, na robiju.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Izdajnički i reakcionarni socijaldemokratiski vođi u Jugoslaviji isto tako kao i njihova bratija u ostalim zemljama na koljenima nude svoje usluge i svoju pomoć kapitalistima u Jugoslaviji. Oni već punom parom rade na razbijanju jedinstva radničke klase. Oni raspuštaju pomoću policije čitave sindikalne klasne organizacije. Oni vrše provokatorsku ulogu u borbi protiv avangarde radničke klase, protiv Kompartije Jugoslavije. Njihove dvije-tri brošure koje su nedavno izdali jasno govore o njihovoj lakejskoj, izdajničkoj i provokatorskoj ulozi.[207] Radnici koji se još nalaze pod njihovim utjecajem mogu se ubijediti baš iz tih brošura u Judinu ulogu socijaldemokratskih vođa. Zato svi pošteni radnici treba da dadu dostojan odgovor socijaldemokratskim reakcionarnim i izdajničkim vođama na taj način što će se još čvršće povezati s istinskim pobornicima jedinstva radničke klase u borbi za svakodnevne životne interese radničke klase, u borbi za bolju i sretniju budućnost.

Radnici i seljaci!

Vas vladajuća kapitalistička klasa stalno razdvaja i pokušava posijati razdor među vama. Ona na vještački način hoće da stvori miš-

ljenje i kod jednih i kod drugih da ste vi jedni drugima protivnici, da su vaši interesi različiti itd. Ali, seljače, zar ti možeš vjerovati da ti je sin, kći, brat, otac itd. protivnik zato što je radnik? Ne! Gospoda kapitalisti to rade zbog toga da vas zavade i onda lakše nad vama vladaju. Radnici i seljaci, vi ste prirodni saveznici i braća po muci. Vi spadate zajedno u jedan front i onda će vaša sila biti nesalomljiva. Vaša borba protiv kapitalističkih izrabljivača za svakodnevne vaše interese, za bolju i sretniju budućnost treba da bude zajednička.

Radni narode grada i sela!

Već je prošlo osam mjeseci otkako je došlo do tzv. sporazuma i otkad se nalaze na vlasti Cvetković i Maček, šta ste vi očekivali, a šta vam je dao taj sporazum? Vi ste očekivali da će tim sporazumom biti riješeno hrvatsko pitanje i zemlji dati mir, sloboda, demokracija i blagostanje. Da li je to postignuto? Ne, nije. Nije zbog toga što to nije bio sporazum između srpskog i hrvatskog naroda, nego između srpske i hrvatske gospode. Hrvatski seljak nema ništa od tog sporazuma, nego, naprotiv, još veće poreze i namete. Hrvatski seljak nije dobio zemlju i šume. Kad je on to htio da uzme, skočili su razni Krnjevići i drugi gospodski vođi u odbranu vlastelina i veleposjednika. Radi očuvanja »reda« uvedena je bila tzv. Seljačka i Građanska zaštita, u koju su se razočarali hrvatski seljaci i građani, jer se preko nje sprovode teror, batinaški sistem i sije razdor među seljaštvom i građanstvom.[208] Je li ovaj sporazum donio smirenje u zemlji? Nije, jer se sada vodi bjesomučna borba između srpske i hrvatske gospode oko podjele onih pokrajina koje bi zapravo trebale same odlučiti o svojoj sudbini. To su Bosna i Hercegovina i Vojvodina. Raspiruje se srpski i hrvatski šovinizam, a o nacionalnim pravima Makedonije, Crne Gore, Slovenije itd. ne vodi se briga. Da li je narod dobio svoje slobode i demokratska prava? Nije. Umjesto slobode i demokracije jedan veliki dio radnog naroda — radnička klasa — dobio je koncentracione logore, dobio je zabranu svoje štampe i zabranu ne samo političkog nego i sindikalnog udruživanja.

Režim Cvetković—Maček ne samo da nije izvršio svoja obećanja i ispravio nepravdu koja je učinjena narodu sa strane prošlih režima, nego je još umnogome pogoršao to stanje. U vanjskoj politici ovaj režim sve više plovi u imperijalističke vode tzv. zapadnih demokracija i time stavlja zemlju u strašnu opasnost da bude uvučena u rat. Jugoslavija nema šta tražiti od ovog imperijalističkog rata. Narodi Jugoslavije ne smiju također dozvoliti da Jugoslavija bude uvučena u ratnu avanturu protiv Sovjetskog Saveza, tog najvećeg pobornika mira. Narodi Jugoslavije trebaju odlučno tražiti uspostavu diplomatskih odnosa i stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom. Samo na taj način

narodi Jugoslavije moći će izbjeći ratnim strahotama i očuvati svoju nezavisnost.

Dolje imperijalistički rat!
Dolje ratni huškači!
Živio Sovjetski Savez!
Živjela Komunistička internacionala!
Živjela Komunistička partija Jugoslavije!
Živjelo jedinstvo radničke klase Jugoslavije!
Dolje Zakon o zaštiti države!
Dolje koncentracioni logori!
Tražimo amnestiju svih političkih osuđenika!

Tražimo da se hitno poduzmu mjere za povratak naših španjolskih dobrovoljaca iz Francuske!

Tražimo ukidanje uredbe o prijekom sudu!
Borimo se za nacionalna prava ugnjetenih naroda Jugoslavije!
Borimo se za demokratska prava i slobode!
Borimo se za pravo koalicije, zbora i dogovora!

Tražimo progresivno oporezivanje bogataša, a oslobađanje od poreza svih siromašnih seljaka i obrtnika!

Tražimo punu agrarnu reformu i raspodjelu veleposjedničkih imanja među siromašne seljake!

U borbu protiv skupoće i ratnih lihvara!
Živio Prvi maj — internacionalni praznik rada i solidarnosti!

Pisano u drugoj polovini marta 1940.
Objavljeno kao letak i u »Proleteru«,
april—maj 1940, br. 3—4.

ZA BOLJŠEVIZACIJU I ČISTOTU PARTIJE

[Prva varijanta][209]

...No takvih pojava nema samo u Zagrebu nego i u Beogradu i drugim većim mjestima. U Beogradu, npr., vodi se sada izvana borba protiv Partije od strane nekih isključenih, koji šire najogavnije laži protiv rukovodstva Partije. Takav tip kao što je, npr., neka N. N.*, koja uopće nema pojma o tome ko je danas u rukovodstvu, širi ogavne klevete protiv današnjeg CK, koji ima puno povjerenje KI. Ovdje ne može biti sumnje da je ona svjesno oružje klasnog neprijatelja. Drugovi iz Beograda treba da znaju da je ona bila u najintimnijim odnosima s onim provokatorima i špijunima koji su se bili uspjeli uvući čak u vrhove naše Partije i koji su bili 1937—38. god. likvidirani iz KPJ.** Takvih elemenata ima još ne malo i u raznim drugim pokrajinama. Svi ti elementi bili su digli kao svoj barjak Petka Miletića, za koga je danas već utvrđeno da je radio na razbijanju naše Partije, zbog čega je on potpuno uklonjen iz naše Partije, tako da neće moći nikada više škoditi Partiji svojim zločinačkim radom.[210]

U Dalmaciji je bilo godinama prilično nezdravo stanje. Međusobne trzavice i grupaštvo ometali su i kočili pravilan razvitak partijske organizacije u toj pokrajini, u kojoj su najbolji uslovi u našoj zemlji da Partija postane zaista masovna, jer je u toj pokrajini divan revolucionaran elemenat među radnicima i seljacima.*** Zbog toga grupašenja među tamošnjim rukovodećim drugovima i zbog otpora sa strane istih protiv CK morale su biti preduzete oštre mjere do isključenja iz Partije.[211] Iako su te mjere bile u većini slučajeva vaspitnog karaktera da kažnjeni drugovi izvuku pouke iz toga i da izvan Partije svojim radom dokažu da su im zaista na srcu samo interesi Partije i radn[ičke] klase, mi se do danas nismo mogli ubijediti u to da su se ti drugovi popravili. Članovi KP u Dalmaciji treba da znaju da je pitanje razvitka i izgradnje snažne partijske organizacije u Dalmaciji potpuno u njihovim rukama, ali da će im CK KPH i CK KPJ u tom radu pomagati svim silama. Praksa pređašnjih rukovodećih drugova pokazala se štetnom u pogledu

---

* Priređivač nije uspio da identifikuje lice označeno ovim inicijalima. — *Red.*

** Misli se na pojedine članove ranijeg partijskog rukovodstva; vid. o tome autorovu bilješku na str. 173—174. u 4. tomu. — *Red.*

*** O prilikama u partijskoj organizaciji u Dalmaciji vid. str. 104—107. — *Red.*

zanemarivanja stvaranja jednog širokog rukovodećeg kadra. Mi se nadamo da će svi drugovi u Dalmaciji pravilno shvatiti sve mjere CK KPJ po pitanju »čistke« i reorganizacije u Dalmaciji i da će svim silama i sami pomoći sprovoditi mjere CK.

Imajući u vidu razne neprijatelje naše Partije, mi moramo ovdje upozoriti svoje članstvo da ne potcjenjuje zločinački rad trockista u našoj zemlji kao najgoreg neprijatelja naše Partije. Treba računati s time da će trockisti kod nas nastojati i organizaciono okupiti sve naprijed navedene elemente. Ovi agenti buržoazije rade vrlo vješto i na razne načine, i to od teorijskog iskrivljavanja marksizma i lenjinizma pa do običnih provokacija u Partiji.

Slučaj spora između tzv. lijevih književnika zahtijeva također punu našu pažnju.[212] Baš zbog toga što se tu radi o književnicima koji imaju svoje čitaoce uglavnom među radn[ičkom] klasom i zbog toga mogu mnogo uticati bilo pozitivno ili negativno na te čitaoce, mi smo dužni da budno pratimo rad i pisanje tih književnika, jer je poznata stvar da neprijatelji radn[ičke] klase vode svoju ofanzivu i putem štampe i to na taj način što iskrivljuju marks[izam]-lenjin[izam], teoriju naših velikih proleterskih učitelja Marksa—Engelsa, Lenjina—Staljina.

Dakle, borba među tim lijevim književnicima stvorila je priličnu zabunu u redovima ne samo vanpartijske čitalačke publike nego i u redovima samih partijskih članova, tako da su se stvorila dva tabora, jer se nije znalo koja je strana u pravu. Mi ovdje nemamo namjeru da dajemo svoj sud o umjetničkoj vrijednosti literarnih radova jedne ili druge strane. Isto tako nemamo namjeru, niti se to može u ovom članku, da se upuštamo u teorijsku analizu i kritiku, već je naša dužnost da jasno još jednom kažemo svoje mišljenje o ljudima o kojima smo već govorili u majskom broju »Proletera« od prošle godine* i da na taj način upozorimo naše članstvo da ne nasijeda raznim pričanjima i sugeriranju ma s koje strane po ovoj stvari.

U vrijeme kao što je današnje, kada se zbivaju tako sudbonosni događaji, vrlo je opasno da kojekakvi nazoviteoretičari svojim pokušajem revizija ili proizvoljnog i krivog tumačenja marks[ističko]-lenjin[ističke] teorije ne unesu zabunu u redove radn[ičke] klase. To je tim opasnije što se ti ljudi vole kititi komunističkim ruhom da na taj način lakše zavedu mase. Zbog toga smo mi u prošlogodišnjem broju »Proletera« otvoreno objavili imena trojice takvih ljudi i to: Rihtmana, Bogdanova i Ristića, za koje smo kazali da svojim pisanjem vrše po Partiju i radn[ičku] klasu štetan rad i na taj način spadaju u redove neprijatelja naše Partije i radn[ičke] klase.[213] Ali, na žalost, dogodilo se to da je vrlo poznati književnik M. Krleža uzeo ove ljude otvoreno u zaštitu i izjavio da se solidariše s njima. Poslije toga su okrenuli svi antipartijski elementi

---

* Vid. str. 180—183. u 4. tomu. — *Red.*

svoje lice Krleži s nadom da će on prihvatiti njihov barjak za borbu protiv Partije. Nas mnogo čudi da on ne vidi kakva mu je uloga namijenjena, ali je naša dužnost da vodimo odlučnu borbu ne samo protiv direktnih protivnika naše Partije nego i protiv onih koji ih podržavaju. Mi ćemo se boriti za mase; borićemo se protiv antimarksističkog i antilenjinističkog utjecaja među radnim masama.

Danas, kad se već postavlja pitanje ko će koga, kada je potrebno napregnuti sve snage da se stvori jedna snažna i monolitna Partija koja će moći stajati na čelu događaja, svaki onaj koji se disciplinirano ne podvrgne tomu radu i tim zadaćama spada na drugu stranu barikada, tj. na stranu neprijatelja radničke klase.

Naša Partija je svakim danom sve jača. Ona je sposobna da pregazi sve ono što joj se stavlja na put i smeta njenom razvitku. Ona je već danas sposobna da ide zbijenim redovima u susret svim teškoćama, da ide istim putem kao što je išla herojska Boljševička partija SSSR-a, učeći se na njenom iskustvu iz *Historije SKP(b)*.

Pisano u Zagrebu krajem marta 1940.
»Proleter«, mart—april 1940,
br. 3—4.
Potpis: T. T.

NOVA VELIKA POBJEDA SSSR-a NAD RATNIM HUŠKAČIMA I ORGANIZATORIMA NAPADA NA SSSR[214]

Trinaestog marta obustavljene su* bile borbe na finskom ratištu. S probojem Manerhajmove linije i osvajanjem Viborga bjelofinske bande morale su kapitulirati pred nepobjedivom Crvenom vojskom. I ponovo je herojska radničko-seljačka vojska dala ratnim provokatorima takvu pouku da će ih zauvijek proći volja »da turaju svoju svinjsku gubicu u sovjetski vrt«.

Bjelogardejska finska reakcija bila je gurnuta u ovu avanturu od svojih engleskih i dr[ugih] imperijalističkih gospodara. Dvadeset godina pripremale su imperijalističke velesile Engleska, Francuska, Njemačka itd. u Finskoj svoju bazu za napad na SSSR. Pomogavši 1918. godine da se uguši u potocima krvi radničko-seljačka vlast, imper[ijalističke] sile su na čelu s Engleskom svim snagama pomagale da se učvrste na vlasti finski veleposjednici i kapitalisti, koji su neprekidno vještački raspirivali mržnju protiv SSSR-a, a na hiljade radnika i siromašnih seljaka bacili u tamnice. Laž i bajke su sve priče o nekoj demokraciji u Finskoj. U toku ovih 20 god[ina] Finska je bila prava tamnica radnog naroda i postepeno [je] pretvarana u pravi vojnički logor. Zemlja je bila potpuno militarizirana. Stvorene su oružane formacije od civilnog stanovništva, mahom od sinova kulaka i bogataša. U Finskoj je to bilo tim lakše jer među seljacima ima 40% kulaka. Dakle, od tih elemenata je finska reakcija stvorila sebi uporište. Te bande su bile organizirane u tzv. »Šuckoru«** i sistematski »ideološki« pripremane. Te su bande vršile nečuveni teror nad radnim narodom Finske i te iste bande su bile glavni oslonac finske reakcije u ovoj avanturističkoj provokaciji protiv SSSR-a.

Istom s probojem Manerhajmove linije (koju zapravo treba zvati Kirkova linija, jer ju je gradio engleski general Kirk) vidjelo se tačno

---

* Kako je letak štampan u Sloveniji, ponegdje je umjesto »su« štampano »so« i »in« umjesto »i«, što je ovdje ispravljeno. — *Red.*

** Šuckor (od njem. skrać. Schutzkorps) — odbrambeni korpus, tj. neredovne plaćene vojne jedinice. (U Jugoslaviji šuckori su poznati iz vremena austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine kao plaćene jedinice koje su korišćene za gušenje narodnog otpora austrougarskoj vlasti i za raspirivanje međunacionalne mržnje. Njihova svirepost je naročito došla do izražaja u prvom svjetskom ratu). „Šuckori" u Finskoj su bili nasljednici bijele garde, kontrarevolucionarnih odreda, kojom je Manerhajm ugušio finsku revoluciju 1918, a pod uticajem tih šuckora kasnije se razvio fašistički tzv. lapo pokret, koji je, naročito pod uticajem iz inostranstva, imao izrazito antikomunističko i antisovjetsko obilježje. — *Red.*

šta se sve spremalo protiv SSSR-a?[215] Manerhajmova linija je u mnogo čemu nadmašila i famoznu Mažino-liniju.[216] Osim toga, Finska je bila obilato opskrbljena svim mogućim oružjem, koje je i dalje u toku rata stizalo gotovo iz svih imp[erijalističkih] zemalja.[217] No sve to nije pomoglo. Herojska Crvena vojska je uništila to osinje gnijezdo. Nisu pomogle ni sve one ofanzive ogavnih laži i kleveta o tobožnjim imperijalističkim ciljevima SSSR-a, o slabosti Crvene vojske i mnoge druge bljuvotine koje je u svojoj bezgraničnoj mržnji protiv SSSR-a rigala međunarodna reakcija, a naročito vjerne sluge kapitalizma — soc[ijal]-demokrati u svim zemljama.

Sklapanje mira između SSSR-a i Finske novi je nepobitan dokaz miroljubive politike SSSR-a, dosljednosti koja se još više potcrtava i zbog toga što je SSSR pristao na sklapanje mira u momentu kada je otpor finskih ratnih provokatora već bio slomljen, kada su već bila zauzeta utvrđenja i otvoren put za okupaciju cijele Finske. Svaka druga država osim SSSR-a bila bi se koristila ovakvom zgodnom prilikom da potpuno podjarmi pobijeđenog protivnika, što je već bezbroj puta potvrdila historija imp[erijalističkih] ratova.[218]

Ovim mirom uništene su u prah sve one klevete kako SSSR hoće podjarmiti ne samo Finsku nego i Švedsku i Norvešku. Šireći neumorno ove laži, eng[leski] i franc[uski] imperijalisti, a naročito njihove vjerne sluge soc[ijal]demokrati, nastojali su svim silama da uvuku u rat protiv SSSR-a ove skandinavske zemlje. Ovim su mirom raskrinkane te klevete, a Engl[eska] i Franc[uska] zadobile udarac u svojoj imperijalističkoj politici koji neće nikad zaboraviti. Ova pobjeda herojske Crvene vojske jeste pobjeda nad međunarodnom buržoazijom i njezinom intervencionističkom politikom, kojoj stoji na čelu engl[eska] buržoazija od postanka ove velike proleterske države. Svojom miroljubivom ali odlučnom politikom kad se radi o interesima zemlje socijalizma, SSSR je uništio na sjeveru sve mnogo godina pripremane planove Engleske i ostalih imp[erijalističkih] sila.

Iako oružjem izazvan, SSSR je i ovog puta ostao dosljedan poštivanju nezavisnosti malih naroda. Čitav svijet znade da je SSSR učinio sve da mirnim putem riješi sva pitanja s Finskom, isto tako kao što ih je rješio s ostalim baltičkim zemljama, koje su usljed toga ne samo sačuvale svoju nezavisnost nego i postale sigurne od svake ratne opasnosti. Ali ludim, nahuškanim finskim upravljačima bilo je potrebno dati ovu ubjedljivu pouku da ih se urazumi i da konačno uvide da su zapravo bili samo slijepo oružje u rukama imper[ijalističkih] sila, koje su imale u vidu samo svoje interese, a nikako interese i nezavisnost Finske.

Ovaj poraz i neuspjeh eng[leskih] i franc[uskih] imperijalista da prošire rat na skandinavske zemlje i da drugi vadi za njih kestenje iz vatre još više će pojačati njihovu aktivnost na Jugoistoku. Danas se

već jasno vidi da se oni upinju iz petnih žila da uvuku balkanske zemlje u rat na svojoj strani.

Kod nas u Jugoslaviji oni imaju ne malo pristalica među upravljačima, koji su spremni da gurnu narode Jugoslavije na klaonicu za interese engleskih i franc[uskih] imperijalista. Ali narodi Jugoslavije trebaju budno paziti da se to ne dogodi. Narodi Jugoslavije trebaju odlučno tražiti da se uspostave diplomatski odnosi sa SSSR-om i pakt o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći, jer će samo na taj način Jugoslavija moći sačuvati svoju nezavisnost i izbjegnuti ratnim strahotama.

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

Pisano krajem marta ili početkom aprila 1940.

Objavljeno i rasturano u obliku proglasa.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/1.

ŽIVIO SAVEZ SA SSSR-om![219]

Proletarijat i radni narod Jugoslavije s velikim su oduševljenjem pozdravili najavljenu uspostavu trgovinskih odnosa sa Savezom Socijalističkih Sovjetskih Republika. Konačno su ipak vladajući krugovi odlučili da bar djelomično krenu onim putem koji su već odavno tražili proletarijat i njegova Komunistička partija, te radni narod Jugoslavije. Jasno je da vlada Cvetković—Maček to nije učinila zbog toga što je možda promijenila svoje osjećaje i simpatije, već je jugoslovenska buržoazija bila na to natjerana prijekom opasnošću da sama izgubi svoju samostalnost kao vladajuća buržoazija.

Videći sudbinu Norveške i svih njenih predšasnica, koje su engleski i francuski imperijalisti ostavili na cjedilu; nemajući dovoljno garancija za pobjedu saveznika i poučena gorkim iskustvom septembarske mobilizacije da proletarijat i narodi Jugoslavije nemaju ni volje ni interesa prolijevati krv za profite i interese velikih imperijalističkih sila, a u želji da i dalje produže plodonosnu trgovinu sa zaraćenima, vlada Cvetković—Maček je potražila put do Moskve.

Sovjetski Savez s velikim Staljinom na čelu, vjeran proletarijatu i ugnjetenima čitavog svijeta, daje iz dana u dan nove dokaze da želi sačuvati mir ne samo na svojim granicama, već da je spreman dati nesebičnu zaštitu i drugim narodima koji to žele i traže.

Danas ne bi smjelo biti niti jednog iskrenog pobornika mira koji ne bi morao uvidjeti da se mali narodi mogu uzdati jedino u Sovjetski Savez, te jedino pod njegovom zaštitom mogu izbjeći ratu i očuvati svoju nezavisnost. To jasno pokazuje primjer baltičkih država, kao i Finska, u čiju nezavisnost Sovjeti nisu dirali čim su razrušili protusovjetsku bazu imperijalista — Manerhajmovu liniju. Još jasniji dokaz širokogrudnog pomaganja i drugim narodima da se očuvaju od ratnih strahota i uništenja jest dobrovoljna pomoć koju Sovjetski Savez nudi narodima Jugoslavije, podvlačimo: narodima Jugoslavije.

Put do Moskve je jedini put da se Jugoslavija još izbavi iz opasnih kliješta velikih imperijalista, čiji se interesi na našem teritoriju i čitavom Balkanu ukrštaju.

Čitave 22 godine odbijala je buržoazija da prizna Sovjetski Savez i da uspostavi s njim normalne odnose.[220] I ne zavaravajmo se! Sada, pošto je buržoazija Jugoslavije zaglibila u gotovo bezizlazan položaj između engleskog, francuskog, njemačkog i talijanskog imperijalizma, izabrala je po nju momentano povoljnije rješenje računajući na to da će ukloniti ekonomske poteškoće u našoj privredi ako uspostavi nor-

malne trgovinske odnose sa Sovjetskim Savezom. Ali je jasno da povoljnih trgovinskih odnosa bez povoljnih i čvrstih političkih odnosa ne može biti. Tu abecedu buržoazija Jugoslavije treba dobro da zapamti.

Već po objavljivanju da će se povesti trgovinski pregovori, koji bi trebali značiti prvi korak k većem vezivanju za Sovjetski Savez, izjavili su predstavnici Italije, Njemačke, Engleske i Francuske da nemaju osvajačkih namjera na Balkanu. To pokazuje da su oni ustuknuli pred ogromnom vojnom, moralnom i ekonomskom snagom Sovjetskog Saveza.

Iako je vlada Cvetković—Maček, nalazeći se u škripcu, učinila ovaj korak, ona naglašava da to čini zbog potreba naše privrede. Cijela buržoaska štampa Jugoslavije ističe samo trgovački, dakle profiterski interes jugoslovenske buržoazije, a o gorućem zahtjevu naroda da se stvori pakt o uzajamnoj pomoći neće ni da govori. »Hrvatski dnevnik« naglašava da približenje SSSR-u ne znači da će se politički zakoni (od 6. I 1929) prema zabranjenim političkim partijama promijeniti.[221] Time buržoazija otvoreno priznaje da ne misli skinuti stege proletarijatu i radnom narodu.

Buržoazija Jugoslavije opet će krenuti starim putem čim bude mogla. Zato se proletarijat i narodi Jugoslavije ne smiju odavati iluzijama da je vlada Cvetković—Maček spremna dosljedno do kraja da provede interese naroda ove zemlje, a to su: uspostava diplomatskih odnosa i čvrst vojni savez o uzajamnoj pomoći. To je jedini spas za Jugoslaviju od ratnog uništenja. Primjeri Čehoslovačke i Poljske najbolje nam pokazuju kako je buržoazija spremna da izda interese radnog naroda. Buržoazija tih zemalja radije je pristala da baci radni narod u ropstvo njemačkog imperijalizma nego da pristane na vojnu pomoć SSSR-a.[222]

Da se to onemogući, proletarijat i radni narod treba da traže da se *smjesta* zaključi pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om. Treba da traže unutarnju slobodu naroda i poboljšanje svoga života. Treba odlučno zahtijevati da se udari po svim agentima imperijalističkih sila, da se udari po ratnim huškačima i špekulantima, da se onemogući rabota svih onih koji žele da uvuku Jugoslaviju u napadački blok protiv Sovjetskog Saveza.

Ovo je jedini put kojim se mora poći. U savezu sa SSSR-om hrvatski radnici i seljaci naći će dovoljno snage da očuvaju svoju nacionalnu nezavisnost i da izvojšte sebi slobodu.

Bez oslona na SSSR ne može biti obrane zemlje. Bez oslona na SSSR svako pričanje o »neutralnosti« je samo puka obmana!

Još jedanput: Živio Sovjetski Savez!

Pisano u Zagrebu krajem aprila
ili početkom maja 1940.

»Srp i čekić«, svibanj 1940, br. 1.

ZAR ĆE SE PRODUŽITI S DVOLIČNOM VANJSKOM I UNUTARNJOM POLITIKOM?

Prilikom uspostavljanja trgovinskih veza sa Sovjetskim Savezom zavladalo je silno oduševljenje kod cjelokupnog radnog naroda Jugoslavije.[223] Narodu je odlaknulo kao da mu je pao težak kamen s grudi, koji ga je 20 godina pritiskivao. Dvadesetogodišnju politiku ignorisanja Sovjetskog Saveza široke narodne mase osjećale su kao veliku sramotu i ljagu koja je ležala na njima — ne njihovom krivnjom, već krivnjom neodgovornih upravljača Jugoslavije, i nije čudo da je gotovo kod cjelokupnog naroda Jugoslavije spontano zavladala velika radost zbog prvih koraka koji su učinjeni za uspostavljanje normalnih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Drugi razlog toj radosti leži u tome što sav narod Jugoslavije, s isključenjem jedne šačice agenata imperijalističkih sila, gleda s pravom u tom približavanju Jugoslavije velikoj i snažnoj zemlji socijalizma jedini spas od mnogobrojnih neprijatelja, koji vrebaju čas da bi uništili nezavisnost naroda Jugoslavije.

Uslijed ovog osvajačkog imperijalističkog rata nadvila se grozna opasnost i nad Jugoslavijom. Narodi Jugoslavije strijepili su za svoju sudbinu i neprekidno su sve odlučnije i odlučnije tražili pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije da se promijeni kolebljiva i sumnjiva vanjska politika, koja je narode Jugoslavije vodila u sigurnu propast. Ali je borba za te zahtjeve, kao i borba protiv rata poprimila naročito odlučne i široke razmjere kada je počeo u jesen 1939. god. ovaj drugi imperijalistički rat. Radnička klasa Jugoslavije, na čelu sa Kom[unističkom] partijom, platila je skupo tu svoju borbu za spas nezavisnosti Jugoslavije. Zbog toga je bilo bačeno stotine radničkih boraca i komunista u koncentracione logore. Na ulicama Beograda, Splita itd. pala je krv radničkih boraca. Uništena je bila sva istinska radnička štampa. Jednom riječju, izvršen je bio od režima Cvetković—Maček svirepi napadaj na radničku klasu, koji se ne samo produžava nego još i pogoršava.

Uspostava trgovinskih odnosa sa SSSR-om biće, bez sumnje, od ogromne koristi u ekonomskom pogledu za našu zemlju, ali u današnjoj *teškoj i opasnoj po zemlju situaciji ne smije se ni časa oklijevati da se uspostave ne samo diplomatski odnosi nego i pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom* kao jedina garancija da Jugoslavija ostane izvan ovog ratnog pokolja.

U štampi se šire vijesti da će se nastaviti rad i na uspostavi diplomatskih odnosa sa SSSR-om. O tome padaju izjave i sa strane službenih lica, ali to su još uvijek samo riječi, dočim djela pokazuju sasma nešta

drugo. Djela pokazuju da i ovaj režim vodi dvoličnu vanjsku politiku. Ona pokazuju da režim nastoji raznim frazama obmanuti i umiriti narod, a s druge strane se paktira sa stranim silama i radi po uputama tih sila, koje se još uvijek nadaju povući Jugoslaviju na svoju stranu i iskoristiti je kao svoje oružje u ovom imperijalističkom ratu. Dokaz za to jesu mnogobrojni leci englesko-francuskih agenata, koji su razbacani po Beogradu i drugim mjestima, u kojima se poziva da Jugoslavija stupi u rat na strani saveznika. Da je to tako, najbolje svjedoči postupak vlasti prilikom dolaska sovjetske delegacije u Beograd da ratifikuje sklopljeni trgovinski ugovor. Javnost nije do posljednjeg momenta bila obaviještena, no kad se za to ipak saznalo, skupilo se na brzu ruku oko 4 000 do 5 000 radnika i građana da dočeka i pozdravi na stanici sovjetske predstavnike. Policija je to brutalno onemogućila rastjerujući bajonetima i kundacima sakupljenu masu, na ogorčenje čitavog građanstva, koje se u čudu pitalo zbog čega se to radi. Tom prilikom pohapsila je preko stotinu mirnih radnika i ostalih prisutnih građana i zatim ih premlatila u Glavnjači.[224] Dalje, prije nekoliko dana preveden je i štampan *Ustav Sovjetskog Saveza*, koji je cenzura najprije propustila, ali je onda, nakon nekoliko dana, na nečiju intervenciju, zabranjen. Isto je tako zabranjena brošura koja je prevedena s engleskog iz knjige *Šta sam vidio u Sovjetskom Savezu* od Hjulita Džonsona, dekana od Kenterberija.[225] Jesu li to počeci kulturnih odnosa sa Sovjetskim Savezom? Zašto se ne dozvoljava istinito prikazivanje gigantskog razvitka Sovjetskog Saveza?

Dakle, šta ovo znači? Je li to iskrena politika prema Sovjetskom Savezu?

Narodi Jugoslavije vrlo dobro znadu s kakvom su se pompom dočekivali razni grofovi Ćani i drugi predstavnici raznih kapitalističkih država. Ovaj postupak beogradske vlade jeste jedna sramota, koja baca ljagu na naš narod pred velikim sovjetskim narodom. Narodi Jugoslavije moraju još odlučnije povesti borbu protiv nepoštene kalkulacije raznih agenata imperijalističkih sila i još odlučnije tražiti oslonac i zaista iskrene veze s velikom bratskom zajednicom naroda Sovjetskog Saveza, s državom radnika i seljaka, koja je već bezbroj puta dokazala da vodi nesebičnu politiku mira i čija snaga predstavlja najbolju garanciju za očuvanje nezavisnosti svih onih malih naroda koji se staviše pod njezinu zaštitu. To želi ogromna većina naroda Jugoslavije, i radni narod će nastaviti još odlučniju borbu za ostvarenje toga, uprkos svim pokušajima raznih vanjskih i unutarnjih agenata da to onemoguće. Danas nema više te sile koja bi mogla zapriječiti zbliženje naroda Jugoslavije s velikim sovjetskim narodom, čijemu se gigantskom napretku i blagostanju narodi Jugoslavije dive.

Pisano u maju 1940.
»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4.

ODGOVOR SVIM RATNIM HUŠKAČIMA I KLEVETNICIMA NAŠE PARTIJE[226]

Proširenje rata na skandinavske zemlje i, posljednjih dana, na Belgiju i Holandiju potvrđuje činjenicu da male neutralne zemlje koje vode kolebljivu politiku neutralnosti i očijukanja s jednim ili drugim ratujućim blokom ne mogu ostati izvan ovog sukoba imperijalističkih sila, uprkos svim svojim izjavama da hoće ostati neutralne, već jedna za drugom postaju žrtve toga sukoba na taj način što se teritorije tih neutralnih malih zemalja pretvaraju u ratno poprište za obračunavanje oba imperijalistička bloka. Ovo proširenje rata na Belgiju i Holandiju izazvalo je veliku zabrinutost među malim balkanskim narodima, koji se također osjećaju ugroženi sa strane nekih imperijalističkih sila. Takva zabrinutost se naročito osjeća kod nas u Jugoslaviji, koja se ne može pohvaliti da se graniči s prijateljskim zemljama, već, naprotiv, s državama koje su do danas u raznim oblicima ispoljavale svoje pretenzije na Jugoslaviju ili na njezine pojedine pokrajine, bez obzira na njihove suprotne izjave.[227]

Dakle, narodi Jugoslavije svjesni su strašne opasnosti koja im prijeti da budu uvučeni u rat ako se hitno iz temelja ne promijeni dosadašnja spoljna politika naše zemlje, koja se nimalo ne razlikuje od spoljne politike onih malih neutralnih zemalja koje su izgubile ili su blizu da izgube svoju nezavisnost.

Komunistička partija Jugoslavije ukazivala je posljednjih godina stalno na opasnost koja prijeti Jugoslaviji, ali je istovremeno ukazivala i na put kojim treba da ide Jugoslavija da bi osigurala svoju nezavisnost i izbjegla opasnosti da bude uvučena u rat. Taj put na koji je naša Partija ukazivala bio je da *Jugoslavija uspostavi diplomatske veze sa Sovjetskim Savezom, da stvori s tom velikom i moćnom zemljom čim tješnje kulturne i ekonomske veze i konačno — što je u današnjem momentu za našu zemlju najvažnije, da stvori pakt o uzajamnoj pomoći, jer ne samo mi komunisti nego i sav ostali radni narod Jugoslavije jedino u tome vidi spas.* Dokaz za to jeste činjenica da je čitav naš narod oduševljeno pozdravio put trgovinske delegacije u Moskvu i da sada s pravom očekuje hitno ostvarenje tih veza koje smo mi gore naveli i koje smo uvijek tražili.[228]

A sada naš odgovor raznoj gospodi reakcionarima koji kleveću našu Partiju, i ne samo našu Partiju nego i naprednu omladinu Jugoslavije zbog »defetizma«, »pacifizma« itd.[229]

Još od samog početka ovog imperijalističkog rata mi smo odlučno ustali protiv toga da naša zemlja bude uvučena u ovaj rat bilo na kojoj strani. Mi smo nazvali taj rat onim što on jeste, tj. imperijalističkim, u kome se imperijalističke sile bore zbog nove podjele svijeta. Mi smo raskrinkavali engleske i francuske imperijaliste kao ratne huškače koji žele i druge narode uvući u rat da vade za njih kestenje iz vatre, raskrinkavali smo njihove laži da se oni tobože bore za nezavisnost malih naroda, za slobodu i demokratiju, jer činjenice jasno govore sasvim obrnuto, tj. da se oni ni po čemu ne razlikuju od svojih protivnika u pogledu progona radničke klase i nacionalnog ugnjetavanja. Ovakav naš stav nije se sviđao gospodi kao što su, na primjer, Vilder, Korošec, Krnjević, Košutić i drugi, i oni su nas počeli u »Novoj riječi«, »Slovencu« itd. napadati da širimo defetizam i slabimo otpornu snagu zemlje.[230] Mi znamo pozitivno da ta gospoda imaju razloga tako govoriti i pisati, jer su plaćeni od engleskih i francuskih, talijanskih i drugih imperijalista. Oni su otvoreni agenti tih imperijalističkih sila i stalno rade svim silama da Jugoslaviju gurnu u rat na strani Engleske i Francuske. Mi znamo pozitivno da gospodin Vilder i komp[anija] štampaju ne samo »Novu riječ«, nego i onaj odvratni »Alarm«, i na slovenačkom jeziku »Plat zvona«, koji su puni najodvratnijih bljuvotina i kleveta na zemlju socijalizma, na Sovjetski Savez i našu Kompartiju i naprednu omladinu.[231] Mi nismo nikakvi defetisti ni pacifisti (o tome ćete se vi još imati prilike uvjeriti), nego mi nećemo da naš narod bude gurnut u katastrofu ratnog pustošenja, nećemo da on bude oružje u rukama tzv. zapadnih lažidemokratija ili bilo koje druge imperijalističke sile u ovom imperijalističkom ratu, već odlučno tražimo i ukazujemo, kao što smo već naveli, put kojim naša zemlja treba da ide da bi izbjegla toj opasnosti. Mi tražimo odlučno da se prestane s takvom kolebljivom i sumnjivom neutralnošću, koja nosi narodu propast. Mi tražimo ponovo da se čim prije *uspostave diplomatski odnosi i pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om, s tom zaista neutralnom i najjačom silom svijeta, koja je kadra da brani i štiti svoje saveznike, koja se bori dosljedno za mir i neće dozvoliti da se ratni požar prenese na balkanske zemlje.*

Nas komuniste i radničku klasu uopće napadaju svi kapitalisti Jugoslavije bez razlike da mi tobože slabimo otpornu snagu zemlje time što se borimo za svakodnevne interese radnika, što se borimo protiv skupoće, koja strahovito brzo raste, što se borimo za veći komad hljeba itd. Nas napadaju što tražimo demokratska prava i slobode za radničku klasu i radni narod Jugoslavije uopće. Nas se napada što ustajemo protiv ove nečuvene reakcije, osobito u posljednje vrijeme, sa strane hrvatskih i ostalih kapitalista protiv radničke klase. Nama se predbacuje da mi time slabimo obrambenu snagu zemlje itd. Ali, gospodo kapitalisti, tko ovdje slabi otpornu snagu zemlje i širi defetizam — vi ili mi?! Jasno je — vi. Vi, koji oduzimate radnom narodu najosnovnija prava i slobode, vi, koji tim svojim nedjelima provocirate i ogorčavate radni narod

grada i sela, vi ste neprijatelji ove zemlje i naroda, jer vi slabite obrambenu snagu zemlje, jer narod koji je ugnjeten i strahovito izrabljivan i proganjan nema volje da brani i prolijeva krv svoju za takvu zemlju koja je za njega tamnica. Ali mi komunisti naglašavamo da ćemo uvijek biti spremni braniti zemlju zajedno s ostalim radnim narodom Jugoslavije u tom slučaju ako će se preduzeti one mjere koje tražimo mi i sav narod, a to su:

1) oslonac na Sovjetski Savez i

2) hitno uspostavljanje demokratskih sloboda i prava čitavog radnog naroda Jugoslavije.

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

Pisano u prvoj polovini maja 1940.
Objavljeno kao Komunike CK KPJ u vidu proglasa i u »Proleteru«, april—maj 1940, br. 3—4,

JEDINSTVO REAKCIJE PROTIV RADNOG NARODA[232]

Najvažnija činjenica unutarnjeg političkog stanja u Jugoslaviji jeste potpuno jedinstvo reakcionarnih snaga u napadu na radničku klasu i radni narod uopće. Na kojoj se platformi zasniva to jedinstvo?

I. Imperijalistički rat je svim svojim užasima neposredno postavio pred radni narod čitavog svijeta pitanje o potpunom uklanjanju uzroka imperijalističkih ratova. Borba protiv imperijalističkog rata, borba za mir se na taj način stvarno pretvara u borbu protiv imperijalizma uopće. *Prema tome, u pitanju je daljnji opstanak kapitalizma.* Zato se sve kapitalističke snage svom žestinom obaraju na mirovne težnje radnog naroda.

II. Borba za mir, koja se podjednako tiče čitavog radnog naroda, postaje nova podloga na kojoj se stvara savez radnika i seljaka, jedinstvo radnog naroda. Radnička klasa, koja jedino može biti svjestan i dosljedan borac i rukovodilac borbe za mir, u toj se borbi povezuje sa svojim radnim saveznicima sa sela, izolira te mase od njihovih buržoaskih rukovodstava i mobilizira ih u borbu za potpuni slom protunarodnih sistema rata i ugnjetavanja. *Da bi onemogućila taj savez radnika i seljaka,* jedinstvena se gospoštija baca najbezobzirnijim nasiljem na Komunističku partiju kao avangardu radničke klase.

III. Kao što je i radnička klasa unutar pojedinih kapitalističkih zemalja jedini istinski rukovoditelj borbe za mir, oko koje se kupe ostale mase radnog naroda, tako je na terenu međunarodne politike jedino SSSR, ta prva pobjedonosna tvorevina saveza radnika i seljaka, jedini dosljedan protivnik imperijalističkog rata, jedini iskreni zaštitnik mira i slobode malih naroda. Upravo zbog toga se radni narod čitavog svijeta sve većom ljubavlju vezuje sa zemljom socijalizma. *Sve jači postaje savez između ove velike socijalističke zemlje i radnog naroda čitavog svijeta.* Razumljivo je da zbog toga sve protunarodne snage — od krupnoburžoaskih partija pa do socijaldemokratije — ujedinjuju svoje snage da bi razbile taj savez, da bi slomile mirovnu borbu, da bi spasle imperijalistički sistem.

Evo, to je osnovna platforma jedinstva reakcije protiv radničke klase i ostalih slojeva radnog naroda. Klevetnici naše Partije blebeću kako je naša Partija »izdala« svoj nekadašnji stav za »jedinstvo demokratskih snaga«. Međutim, dovoljno je uzeti samo nekoliko primjera

današnjeg držanja tzv. demokratskih partija pa ćemo vidjeti ko je izdao svoj stav o »jedinstvu demokratskih snaga«. Pred očima naroda Jugoslavije odigrava se sa strane današnjeg režima Cvetković — Maček — Korošec jedna tako rafinirana i odvratna igra kakvu narodi Jugoslavije još nisu doživjeli. Pod frazama o »demokratizaciji« države, sprovodi se, u stvari, jedan bjesomučan napad na radni narod. Iza »demokratske« fasade jednog izbornog zakona s tajnim glasanjem uvode se koncentracioni logori i prijeki sud, bjesomučan policijski teror, potpuna samovolja policije, gaženje čak i dosadašnjih zakona ukoliko ne odgovaraju sadašnjem režimu, javni općinski izbori itd. Žandarmi pucaju u borce za slobodu, za hljeb i mir (Blaž Rek u Sloveniji), pucaju na mirne demonstracije, na policiji muče borce radnog naroda (Oreškovića, Špoljarića i druge).[233] Guše se najbezobzirnijim žandarmskim terorom radnički štrajkovi (Trbovlje, Beograd, Skoplje, Dalmacija itd.). Guše se seljačke akcije za zemlju (Hrvatska). *Dok vlada progoni svaku akciju protiv skupoće*, špekulanti uživaju zaštitu vlasti. Dok se hrvatska gospoda vesele finansijskoj »samostalnosti« Hrvatske, potpuno je neriješeno ostalo seljačko pitanje — suština hrvatskog pitanja.[234] Dok govori o neutralnosti Jugoslavije, režim dopušta da englesko-francuski agenti i ratni huškači (Korošec, Vilder, »Nova riječ« itd.), s jedne strane, a ljotićevci, frankovci, s druge strane, nesmetano rovare u zemlji, provociraju, huškaju na rat i provode nezapamćenu klevetničku kampanju protiv SSSR-a.

U toj osnovnoj »političkoj liniji« od režima se ni u čemu ne razlikuje ni tzv. »demokratska« ni nedemokratska opozicija, srpska »Udružena opozicija« ne kritikuje sporazum sa stanovišta interesa radnog naroda, nego zbog toga jer joj se čini da su sporazumom premalo zajamčeni interesi velikosrpske hegemonije. Ona ne nastupa protiv koncentracionih logora ako su u njima pravi narodni borci. Ona se samo boji da bi ih režim mogao upotrijebiti i protiv njih. Ne stoje tu nasuprot jedna nedemokratska i jedna demokratska akcija, nego se samo odigrava borba pojedinih reakcionarnih frakcija za podjelu vlasti. Uglavnom to isto važi i za ostalu buržoasku »opoziciju«, koja se kupi oko JNS.[235] Čitav mozaik slovenskih malograđanskih partija, s druge strane, koje su nastale na ruševinama JNS i JRZ: SDS, Kmečko-delavska partija Lončara, radikali, Slovenska ljudska stranka, kršćanski socijalisti itd. vuče se danas na repu HSS i englesko-francuskih imperijalista i sve se više baš u tom pitanju srozava na Koroščeve pozicije.[236] U klevetničkoj kampanji protiv komunista i SSSR-a taj je stranački konglomerat počeo da se takmiči s Korošcem. I da ne budu posljednji, podigli su u tom protunarodnom, antisovjetskom i antikomunističkom koncertu svoj glas i »socijaldemokrati«, veličajući ratne ciljeve englesko-francuskih imperijalista i pomažući režimu u borbi protiv radničke klase i pokreta radnog naroda za mir. U konačnoj liniji su se našli na istim pozicijama kao talijanski agent Korošec i hrvatski frankovci.

Može li radnička klasa da sklapa ma kakve kompromise s tim »demokratskim« partijama koje su otvoreno prešle na pozicije rata, na pozicije pljačke i nasilja protiv naroda, na pozicije odbrane imperijalizma? Razumije se da ne može, razumije se da radnička klasa mora da mijenja svoj stav prema tim partijama. Svjesni radnici su morali konstatovati da je danas bezuslovno potrebno da radnička klasa sa svojom avangardom — Komunističkom partijom vodi svoju samostalnu politiku, boreći se da oko sebe okupi jedinstveni front radnih masa i da izvojuje radnom narodu jednu istinsku demokratsku narodnu vladu, vladu radnog naroda, koja će obezbijediti narodu mir, slobodu i hljeb.

Udar režima protiv Komunističke partije pretvorio se u udar protiv radničke klase i radnog naroda uopće.[237] Zato je imao i suprotan rezultat nego što su reakcionari očekivali. Nije slučajno da se borbena akcija radnih masa pojačala naročito poslije [uvođenja] koncentracionih logora. Pokazalo se da režim nema takvih koncentracionih logora da bi u njih strpao sve one stotine, hiljade boraca koji se danas bore na platformi radničke klase, na platformi Komunističke partije: za mir, hljeb i slobodu. Režim mora da vodi borbu protiv radničke klase *u cjelini*, mora da vodi borbu protiv radnih masa *uopće*. I tu se pred masama sve više sam raskrinkava, raskrinkavajući iza »demokratske« *fasade* stvarne tendencije bezobzirne diktature reakcionarne gospoštije nad radnim masama. Time se režim i tzv. demokratska opozicija samo još više izoliraju od masa, samo još učvršćuju *savez radnika i seljaka.*

No pored svih tih otvorenih reakcionarnih metoda borbe režima protiv pokreta radničke klase i ostalih radnih slojeva, vladajuća se buržoazija služi i drugima naoko beznačajnim, ali u stvari vrlo opasnim sredstvima. Jedno od takvih sredstava jeste potpomaganje tzv. »lijevih« partija, kao što je to slučaj sa stvaranjem Narodne seljačke partije Dragoljuba Jovanovića, kojoj je namijenjena uloga da borbenu spremnost širokih seljačkih i radničkih masa kanalizira u pravcu koji neće biti opasan po interese vladajuće buržoazije.[238] Zadatak tog tzv. narodnog tribuna jeste da demagoškim parolama skrene pažnju seljačkih i radničkih masa od borbe za njihove svakodnevne interese, da otupi revolucionarnu oštricu u borbi tih masa i da ih izolira od radničke klase i njezine avangarde — Komunističke partije kao nepomirljivog protivnika eksploatatorske buržoaske klase. Na taj korak tjera vladajuću buržoaziju, s jedne strane, raspad buržoaskih partija, osobito u Srbiji, njihovo cijepanje na brojne male grupe i frakcije, do čega je došlo usljed potpune diskreditacije vođa tih partija pred narodom, i, s druge strane, sve jači uticaj Komunističke partije u širokim narodnim slojevima.

Isto tako opasni po interese radničke klase jesu i drugi saveznici vladajuće buržoazije — reakcionarne socijaldemokratske vođe, koje danas otvoreno razbijaju klasni sindikalni pokret i jedinstvo radničke klase. No, s druge strane, ne manje opasni su i neki »lijevi socijalisti«

u Sloveniji (Svetek itd.), koji pokušavaju zavaravati radničke mase time što se oni na riječima tobože slažu s vanjskom politikom Sovjetskog Saveza. Oni su za oslanjanje Jugoslavije na SSSR u vanjskoj politici, ali su oni protiv politike KPJ, koja traži nepomirljivu borbu radnog naroda protiv svirepe eksploatacije. Nasuprot tome, oni su za »građanski mir« u sadašnjoj »opasnoj« situaciji.

Oni su protiv »njemačkog fašizma« i priželjkuju pobjedu francusko-engleske »demokratije«. U stvari, ti »ljevičari« u zavijenoj formi brane ne samo reakciju Jugoslavije nego i međunarodne imperijalističke ratne huškače. Istovremeno oni predstavljaju »posljednje rezerve« buržoazije, pokušaj da se bezgraničnom demagogijom razbije jedinstvo radnika i seljaka, da ih odvuku s pravilne borbe i stvore od njih oružje buržoazije. Eto, zbog toga akcija tih lažiljevičara ne samo da se u svojoj suštini ne razlikuje od kampanje buržoaske reakcije, koja danas vodi otvorenu ofanzivu protiv radničke klase i radnog naroda uopće, nego je još opasnija.

Oportunisti, likvidatori, politički špekulanti i svakojaki tuđi elementi u redovima radničke klase opet su digli svoje glave i počeli svoje razorno djelovanje: da sabotiraju, onemogućavaju i koče rad pod izgovorom da je u zemlji reakcija. Međutim, sadašnja reakcionarna ofanziva nema ništa zajedničko s naletom buržoazije na radničku klasu 1920. ili 1929. godine kada je radnička avangarda KP, još k tome unutarnje oslabljena i nejedinstvena, stajala sama i izolirana od masa nasuprot teroru vladajuće klase.[239] Upravo u tome da je sadašnja ofanziva buržoazije uperena protiv cijelog radnog naroda, u tome se sastoji glavna slabost te ofanzive buržoazije. Protiv *radnog naroda kao cjeline ne može niko da se duže vrijeme bori.* Zato će današnja ofanziva bezuslovno da doživi svoj slom ako se komunisti ni za korak ne udalje od masa, nego se, naprotiv, čvrsto povezani, na čelu tih masa bore za njihovo jedinstvo, za savez radnika i seljaka, istrajno ubjeđujući te mase na njihovom sopstvenom iskustvu kuda ih vode reakcionarna vođstva buržoaskih partija. Ako je, dakle, ranije svojim udarcima *protiv KP* reakcionarna buržoazija pokušavala da spriječava stvaranje jedinstva radnika i seljaka, onda sa svojom sadašnjom ofanzivom protiv *cijelog radnog naroda* pokušava da razbije jedinstvo radnih masa, koje u velikoj mjeri već postoji, koje je najveći uspjeh naše borbe na bazi odluka VII kongresa KI. Zadaća se komunista *sastoji u tome da to jedinstvo očuvaju, da ga prošire, da ga učvrste*, da ostvare savez radnika i seljaka. Vidjeli smo iz gornjeg izlaganja da se to jedinstvo može i mora zasnivati na bazi:

1. *jedinstvene borbe protiv imperijalističkog rata;*

2. *jedinstvene borbe za savez Jugoslavije i balkanskih zemalja sa SSSR-om, jer je to jedini put odbrane mira;*

3. *jedinstvene borbe za političke, nacionalne i socijalne zahtjeve radnog naroda, a napose za zahtjeve seljačkih masa;*

4. *jedinstvene borbe protiv ofanzive buržoazije na radni narod i jedinstvene borbe protiv nasilja (konc[entracionih] logora) i političke prevare.*

Protunarodne su sile jedinstvene u svojoj borbi protiv radnih masa i zajednička borba protiv ovih — to je jedina tačka na kojoj je srpska, hrvatska, slovenačka i ostala buržoazija jedinstvena. U čitavom nizu pitanja ona je razbijena, nejedinstvena, puna unutarnjih protivurječja. »Sporazum« Cvetković—Maček, u stvari sporazum između srpske i hrvatske buržoazije, nije smanjio suprotnost u reakcionarnom logoru, nego [ju] je još više zaoštrio. Prisiljena junačkom borbom hrvatskog i ostalih naroda Jugoslavije, velikosrpska buržoazija je popustila hrvatskoj buržoaziji da bi u njoj našla saveznika u borbi protiv radnog naroda. Posljedica toga popuštanja hrvatskoj buržoaziji bila je drukčija nego što su mislili velikosrpski hegemonisti. Maček je odista podupro velikosrpske hegemoniste u njihovoj protunarodnoj borbi. Ali istovremeno hrvatska buržoazija — ohrabrena uspjehom za koji se nije ona sama borila — pokazala je svoje imperijalističke pipke. Zatražila je Bosnu, Vojvodinu itd., što velikosrpski hegemonisti nisu spremni dati iz svojih ruku, držeći da je ugnjetavanje Bosne i Vojvodine stvar Beograda, a ne Zagreba.

Hegemonisti su udarili u srpski šovinistički bubanj, počeli zvati »Srbe na okup«, jer su tobože u opasnosti pozicije srpskog »naroda«.[240] Velikosrpski su agenti u Hrvatskoj potkopavali pozicije svoje hrvatske »braće« koja s njima sjedi u vladi. Izdali su uredbu o prijekim sudovima, kojom nisu udarili samo po pobornicima za mir nego su zagrozili i Hrvatima. Jer kad nastupi »pripremno stanje« s prijekim sudovima, onda dobijaju i Hrvatsku u ruke srpski generali. I velikosrpski i hrvatski buržoaski agenti rade na tome da raspale šovinistički hrvatsko-srpski sukob u masama. Za svoje se pozicije uplašila i slovenačka reakcija (Korošec), koja je ranije živjela od služenja velikosrpskim hegemonistima u gušenju hrvatske oslobodilačke borbe. Opasnost su osjetili i bosanski begovi bojeći se za svoje pozicije u Bosni i Hercegovini. Tako se u buržoasko-velikoposjedničkom logoru razvila zagrižljiva unutrašnja borba za teritorijalnu podjelu Jugoslavije i za podjelu učešća u centralnoj vladi. Ta je borba toliko zatrovana da gospodski »saveznici« u vladi i opoziciji traže potporu stranih imperijalista i na taj način jedni i drugi vuku narode Jugoslavije u kandže imperijalista, u imperijalistički rat.

Odlučna i jedinstvena borba radnih masa će još više zaoštriti te suprotnosti u reakcionarnom logoru. Ukoliko će biti veći pritisak naroda, ukoliko će biti bješnjiji i reakcionarni vučji čopor između sebe, utoliko će brže nastupiti vrijeme kada će reakcionarni vrhovi početi pod pritiskom narodnog talasa da se raspadaju i da se sklanjaju pred obračunom koji će od njih tražiti radni narod.

Savez radnika i seljaka, jedinstveni narodni front odozdo, to je danas put borbe za slom protunarodne vlasti. Svuda će se na to jedinstvo oslanjati istinska narodna vlast, vlast radnika i seljaka, vlast radnog naroda, koja će narodima Jugoslavije zauvijek obezbijediti i mir, i slobodu i hljeb.

Što je došlo do sporazuma između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza po pitanju uspostave ekonomskih veza jeste, bez sumnje, u velikoj mjeri zasluga borbe radnog naroda Jugoslavije. Ali taj nas uspjeh ne smije uspavati, jer time još nije minula opasnost za narode Jugoslavije od imperijalističkih osvajača. Tu borbu treba udvostručenom snagom nastaviti za uspostavu i diplomatskih odnosa sa SSSR-om. Treba nastaviti borbu za stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći i tijesnim kulturnim vezama s ovom velikom soc[ijalističkom] zemljom, u kojoj kulturni razvitak ide gigantskim korakom naprijed. Reakcionarne sile izvana i iznutra radiće svim silama da to onemogućе, ali radni narod ove zemlje treba svojom odlučnom borbom da ukloni s puta sve ono što će smetati ostvarenju bratskog saveza sa SSSR-om, koji je jedini kadar da u današnje sudbonosno vrijeme zaštiti slobodu i nezavisnost naroda naše zemlje.

Pisano u Zagrebu u maju 1940.
»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4; »Bilten«, 1. jun 1940, br. 1.

ZA ČISTOTU I BOLJŠEVIZACIJU PARTIJE

[Druga varijanta]*

Svaki član Partije treba da bude svjestan toga da Kompartija ima da vodi borbu s jakim neprijateljem — s buržoaskom klasom, koja iskorištava sva raspoloživa sredstva u borbi protiv Kompartije. Ona u toj borbi ne upotrebljava samo grubu silu: žandare, policiju, zatvore i robiju, nego i mnoga druga, još opasnija sredstva, kao, npr., ubacivanje špijuna i provokatora u redove Partije, iskorištavanje raznih kolebljivih i nezdravih elemenata — trockista, bivših frakcionaša, bilo »lijevih« ili desnih, raznih karijerista i ljudi bolesnih ambicija, dakle, jednom riječju, direktno ili indirektno ona iskorištava sve one elemente koji na bilo koji način rade protiv interesa Partije, na njezinom slabljenju i razbijanju. Prema tome, opasnost vreba Partiju sa svih strana, i baš to zahtijeva da članovi Partije budu neprekidno budni i beskompromisni prema svim takvim elementima.

U rezoluciji CK KPJ od januara 1939. godine**, koja je bila potvrđena od Kominterne, ukazano je na potrebu još energičnijeg čišćenja Partije od svih tuđih i kolebljivih elemenata.[241] To je pitanje bilo pretresano i na zemaljskom savjetovanju u ljeto 1939. godine. Na tome savjetovanju bila je jednodušno donesena rezolucija u kojoj se pozdravlja pomoć KI po pitanju čišćenja naše Partije***, u kojoj se, dalje, ukazuje na potrebu borbe protiv svih onih koji, bilo izvana ili iznutra, pokušavaju razbiti Partiju ili oslabiti njezino jedinstvo.

Poslije izbacivanja iz redova Partije raznih frakcionaša, trockista i drugih neprijateljskih ili kolebljivih elemenata, naša se Partija počela naglo razvijati i jačati. Ona je uspjela da svojom pravilnom politikom opet zadobije povjerenje i uticaj među širokim slojevima radnog naroda grada i sela.

Ali unutar Partije bili su se privremeno pritajili još neki takvi elementi koji su opet počeli dizati glave čim je oslabila budnost u nekim partijskim organizacijama. Liberalizam i pomirljiv odnos prema takvim elementima u nekim našim organizacijama prouzrokovali su mnogo štete Partiji i borbi radničke klase. Kod mnogih članova Partije,

---

* Vid. str. 61—63. — *Red.*

** Vid. str. 144—152. u 4. tomu. — *Red.*

*** Vid. str. 209—211. u 4. tomu. — *Red.*

a i kod nekih funkcionera, postoji još takvo nakaradno mišljenje da se s tipovima koji su bili izbačeni iz Partije kao tuđi, neproleterski elementi, mogu i dalje održavati lične veze, diskutirati po kavanama, pa, štaviše, i privlačiti ih na neke poslove.

Takav stav je u najmanju ruku nepravilan i štetan, jer ne može biti nikakvog ličnog odnosa, odnosno prijateljstva s neprijateljima Partije, jer se njima na taj način samo daje mogućnost da stvaraju oslonac za daljnje rovarenje protiv Partije. Takvo pomirljivo držanje ili, bolje reći, gnjili liberalizam prema neprijateljima Partije stvorio je, npr. u Zagrebu, jednu nevjerovatno okuženu i gnjilu atmosferu, koja okužuje ne samo partijsku periferiju nego prodire i u samu Partiju. Šta može biti pogodnije tle za antipartijske planove nego baš ovakva gnjila sredina? Iako se tu uglavnom radi o nekim intelektualcima i intelektualkama, ipak od njih prijeti opasnost i radnicima, jer ti elementi nastoje uvijek da povuku na svoju stranu pokojeg radnika s autoritetom i da preko njega utječu na rad Partije, da ga skrenu s pravilnoga puta i da preko takvih ljudi sabotiraju sprovođenje linije Partije. Treba li jasnijih dokaza za naše članove Partije nego ono što se zbilo u Zagrebu prošle 1938/1939. godine, gdje se jasno vidjelo da se svim silama nastoji skrenuti Partiju s njezinog pravilnog puta po raznim važnim političkim pitanjima? Partijske odluke po pitanju izbora 1938. god., partijske odluke po pitanju vanjske politike 1939. godine bile su sabotirane, a, naprotiv, bile su sprovedene odluke iz kavana i one koje su bile sugerirane od takvih antipartijskih elemenata.[242]

U Zagrebu postoji jedna izvjesna grupa žena i muškaraca koji su bili isključeni iz Partije, koji pripadaju tzv. marksističkim krugovima i koji neprekidno huškaju i rovare, kleveću neke drugove, raznose lažne glasove itd. Takvi antipartijski elementi naročito se aktiviziraju u vrijeme kada se zbivaju takvi važni politički događaji kada je potrebno u izvjesnim naglim prekretnicama mobilizirati sve snage Partije da se nove političke smjernice objasne širokim radnim masama, što nimalo nije lako, jer neprijatelj radničke klase nastoji po svim linijama, pa i pomoću takvih elemenata, da omete sprovođenje popularizacije partijskih odluka.

Na Zagrebačkom sveučilištu je stanje tako loše za napredni omladinski pokret baš zbog toga što je poslednjih godina vrlo uspješno djelovala jedna mala ali dosta aktivna antipartijska grupa, koja se pokrivala partijskim imenom i ne samo kočila nego i direktno otvoreno radila protiv linije Partije. Ona je sabotirala svaki konstruktivni rad među studentima. Ona je organizirala otpor i protiv opće partijske linije. Pomoću tih nezdravih i sumnjivih elemenata na Sveučilištu počeli su se priređivati referati raznih nadriteoretičara i revizionista, kao što je Rihtman itd.* Ti nezdravi elementi na Sveučilištu nastoje

* Vid. autorovu bilješku na str. 97. u 4. tomu. — *Red.*

stvoriti čim jaču opoziciju Partiji u borbi protiv revizionista koji se kupe oko Krleže. Jedan od glavnih mahera te grupe jeste neki Klepac[243]. Blagodareći razornoj raboti tih ljudi na Sveučilištu, unesena je prilična zabuna među studente. Oni su takvim radom pomogli da na Sveučilištu frankovci osvoje vrlo jake pozicije. Zbog čega je moglo tako doći daleko, zbog čega su imali ti tuđi i antipartijski elementi takve uspjehe? Zbog gnjilog liberalizma i nehaja partijskih članova. Zbog toga što se nije obraćala pažnja na tu antipartijsku djelatnost, što se nije mobiliziralo studente u borbu protiv takvih ljudi i onemogućilo ih. Na Sveučilištu se ne posvećuje dovoljno pažnje raznim trockističkim tipovima koji se kriju pod partijskim imenom i nastoje putem tobožnje dobronamjerne kritike širiti trockizam među studentima. Nedavno je neki Č. [Mladen Čaldarović] napisao kritiku »Proletera« i okomio se protiv toga što se uzdiže našeg velikog učitelja i vođu međunarodnog proletarijata druga Staljina[244]. Taj spis vrvi trockističkim gledištima. Ovom prilikom treba naglasiti da partijski članovi nisu dovoljno energično postupali i javno raskrinkali toga tipa.

No takvih pojava nema samo u Zagrebu nego i u Beogradu i drugim većim mjestima. U Beogradu, npr., sada se vodi borba protiv Partije od strane nekih isključenih, koji šire najogavnije laži protiv rukovodstva Partije. Borba protiv Partije, protiv rukovodećih foruma i pojedinih odgovornih drugova vodi se i od strane mizernih ostataka bivših frakcija — desne i »lijeve«, ali naročito od desnih frakcionaša u Beogradu, pristalica Sime Markovića, kao što je Lj[uba] R[adovanović]. Ti ljudi šire glasine kako je S[ima] M[arković] ispravan član SKP(b), da ima važne naučne funkcije u SSSR-u itd., uprkos tome što smo mi već prije godinu dana objavili da je on neprijatelj radnoga naroda i isključen iz Partije. Taj Lj. R. isključen je također prošle godine iz KPJ, ali mi nismo objavili njegovo ime, no pošto njegov rad postaje za Partiju sve štetniji, mi smo prisiljeni protiv njega i njemu sličnih preduzeti još odlučnije mjere i objaviti njihovo puno ime. Mi smo saznali da se on i još nekoliko zagriženih sljedbenika Sime Markovića spremaju da osnuju nekakvu partiju starih »boljševika«, drugim riječima — pokušavaju da na taj način stvore rascjep u našoj Partiji u Srbiji, gdje su već pokušali stvarati i u prošlosti bazu za svoju frakcijsku i antipartijsku rabotu. Mi upozoravamo sve naše članove, osobito u Srbiji, da ne nasjedaju ovim neprijateljima naše Partije i radničke klase. Ti su ljudi u prošlosti nanijeli goleme štete Partiji svojim frakcionaškim radom i paktiranjem s klasnim neprijateljima. Ti su ljudi naročito vješti za obrađivanje pojedinih drugova i uspjeli su na taj način u prošlosti upropastiti mnoge drugove. Danas oni kupe oko sebe sve one koje je Partija kao tuđe ili neprijateljske elemente izbacila iz svojih redova.

S druge strane, moramo upozoriti i na štetno rovarenje protiv Partije nekolicine suradnika Petka Miletića, koji su zajedno s njime bili izbačeni iz redova Partije, kao, na primjer: I[van] K[orski], V[ojnilo-

vič] (Torej), M[ajer] S[amuel] i drugi. Ti ljudi isto tako šire glasine kako je Petko M[iletić] rehabilitiran itd., a u stvari on je uklonjen kao opasan za Partiju i njezino jedinstvo — kao tuđ i antipartijski elemenat, koji više nikada neće moći nastaviti svoj zločinački rad.

U Dalmaciji je bilo godinama prilično nezdravo stanje. Međusobne trzavice i grupaštvo ometali su i kočili pravilan razvitak partijske organizacije u toj pokrajini, u kojoj su najbolji uslovi u našoj zemlji da Partija postane zaista masovna, jer su u toj pokrajini radnici i seljaci divan revolucionarni elemenat. Zbog toga grupašenja među tamošnjim rukovodećim drugovima i zbog otpora sa strane istih protiv CK, morale su biti preduzete oštre mjere, uključivo i isključenja iz Partije. Članovi Partije u Dalmaciji treba da znaju da je pitanje razvitka i izgradnje snažne partijske organizacije u Dalmaciji potpuno u njihovim rukama, ali da će im CK KPH i CK KPJ u tom djelu svim silama pomagati. Praksa prijašnjih rukovodećih drugova pokazala se štetna jer je zanemarivala stvaranje jednog širokog rukovodećeg kadra. Mi se nadamo da će svi drugovi u Dalmaciji pravilno shvatiti sve mjere CK KPJ po pitanju »čistke« i reorganizacije u Dalmaciji i da će svim silama i sami pomoći sprovoditi mjere CK.

Imajući u vidu razne neprijatelje naše Partije, mi moramo ovdje upozoriti svoje članstvo da ne potcjenjuje nastojanja trockizma u našoj zemlji kao najgoreg neprijatelja naše Partije. Treba računati s tim da će trockisti kod nas nastojati i organizaciono okupiti sve naprijed navedene elemente. Ovi agenti buržoazije rade vrlo vješto i na razne načine, i to od teorijskog iskrivljavanja marksizma-lenjinizma, pa do običnih provokacija u Partiji.

Slučaj spora između tzv. lijevih književnika također zahtijeva punu našu pažnju. Baš zbog toga što se tu radi o književnicima koji imaju svoje čitaoce uglavnom među radničkom klasom i zbog toga mogu mnogo i utjecati bilo pozitivno ili negativno na čitaoce, mi smo dužni da budno pratimo rad i pisanje tih književnika, jer je poznata stvar da neprijatelji radničke klase vode svoju ofanzivu putem štampe, i to na taj način što iskrivljuju marksističko-lenjinističku teoriju naših velikih učitelja Marksa—Engelsa, Lenjina—Staljina.

Dakle, borba među tim lijevim književnicima stvorila je priličnu zabunu u redovima ne samo vanpartijske čitalačke publike nego i u redovima samih partijskih članova, tako da su se stvorila dva tabora, jer se nije znalo koja je strana u pravu. Mi ovdje nemamo namjeru da dajemo svoj sud o umjetničkoj vrijednosti literarnih radova jedne ili druge strane. Isto tako nemamo namjeru — niti se to može u ovom članku — da se upuštamo u teorijsku analizu i kritiku, već je naša dužnost da jasno još jednom izrazimo svoje mišljenje o ljudima o kojima smo već govorili u majskom broju »Proletera« od prošle godine i da na taj način upozorimo partijsko članstvo da ne nasijeda raznim pričanjima i sugeriranjima sa strane po ovoj stvari.

U vrijeme kakvo je danas, kada se zbivaju tako sudbonosni događaji, vrlo je opasno da kojekakvi nazoviteoretičari svojim pokušajima revizije ili proizvoljnog i krivog tumačenja marksističko-lenjinističke teorije ne unesu zabunu u redove radničke klase.To je tim opasnije što se ti ljudi vole kititi komunističkim ruhom da na taj način lakše zavedu mase. Zbog toga smo mi u prošlogodišnjem broju »Proletera«* otvoreno objavili imena trojice takvih ljudi, i to: Rihtmana, Bogdanova i Ristića, za koje smo kazali da svojim pisanjem vrše po Partiju i radničku klasu štetan rad, jer svjesno iskrivljuju nauku velikih naših učitelja Marksa, Engelsa, Lenjina i Staljina i na taj način spadaju u redove neprijatelja naše Partije i radničke klase. Ali, na žalost, dogodilo se da je vrlo poznati književnik M[iroslav] K[rleža] uzeo ove ljude otvoreno u zaštitu i izjavio da se solidariše s njima. Poslije toga su okrenuli svi antipartijski elementi svoje lice ka K. s nadom da će on prihvatiti njihov barjak u borbi protiv Partije. Nas mnogo čudi da on ne vidi kakva mu je uloga namijenjena, no mi ćemo voditi odlučnu borbu ne samo protiv direktnih protivnika naše Partije nego i protiv onih koji ih podržavaju. Mi ćemo se boriti za mase, borićemo se protiv antimarksističkog i antilenjinističkog utjecaja među radnim masama.

Danas, kad se već postavlja pitanje *ko će koga*, kada je potrebno napregnuti sve svoje snage da se stvori jedna snažna i monolitna Partija, koja će moći stajati na čelu događaja, svaki onaj koji se ne podvrgne disciplinirano tome radu i tim zadaćama spada na drugu stranu barikada, tj. na stranu neprijatelja radničke klase.

Naša je Partija svakim danom sve jača. Ona je sposobna da pregazi sve ono što joj se stavlja na put i smeta njenom razvitku. Ona je već danas sposobna da ide zbijenim redovima u susret svim teškoćama, da ide istim putem kojim je išla herojska Boljševička partija Sovjetskog Saveza učeći se na njezinom iskustvu iz *Historije SKP(b)*.

Napisano početkom maja 1940.
»Proleter«, april—maj 1940,
br. 3—4.
Potpis: T. T.

* Misli se na članak *Trockizam i njegovi pomagači* (vid. str. 180—183. u 4. tomu). — *Red.*

SAVJETOVANJE AKTIVA KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE[245]

Komunistička partija Hrvatske održala je pod konac marta ove godine savjetovanje rukovodećeg partijskog aktiva. Prisutno je bilo preko 30 delegata iz čitave Hrvatske. Od toga je bilo 60% radnika, 20% seljaka i 20% intelektualaca. Na dnevnom su redu bila ova aktuelna pitanja kao što su: 1) vanjska i unutarnja politička situacija u vezi sa sadašnjim imperijalističkim ratom, 2) organizaciono pitanje KP Hrvatske i 3) razno. Savjetovanje je proteklo u potpunom jedinstvu gledišta o svim pitanjima i donesene su jednoglasno vrlo važne odluke o zadaćama koje u ovom momentu stoje pred našim partijskim organizacijama u Hrvatskoj.

Mi ćemo u sljedećim brojevima »Proletera« pisati o nedostacima rada, a osobito o organizacionom pitanju u partijskim organizacijama u Hrvatskoj. Sada primjećujemo samo to da se prema izvještajima pojedinih delegata, osobito seljaka, vidi da naša Partija ima veliki utjecaj u širokim radnim slojevima, ali je isto tako utvrđeno slabo organizaciono stanje na selu. Slaba povezanost i pomanjkanje potrebne literature za selo, koju su delegati seljaci s pravom vrlo odlučno tražili. No, s druge strane, savjetovanje je konstatovalo da je CK KPH u posljednje vrijeme imao znatne uspjehe u svome radu, naročito što se tiče organizacionog povezivanja i reorganiziranja u nekim partijskim organizacijama, uprkos velikom teroru sa strane režima.

Mi smo uvjereni da je ovo savjetovanje dalo delegatima jakog podstreka za daljnji rad. Razmjena iskustva iz pojedinih krajeva i mjesta, kao i diskusija imaće veliki značaj za daljnji razvitak i jačanje partijskih organizacija u Hrvatskoj.

Napisano u Zagrebu
početkom maja 1940.

»Proleter«, april—maj 1940,
br. 3—4.

OD KOGA JUGOSLAVIJI PRIJETI OPASNOST DA BUDE UVUČENA U RAT

Blagodareći upornom nastojanju engleskih i francuskih imperijalista da uvuku male zemlje u rat na svojoj strani, okupirane su četiri doskora nezavisne države: Danska, Norveška, Holandija i Belgija.[246] Gradovi i sela ovih zemalja pretvoreni su u ruševine. Stotine i stotine hiljada stanovnika ostalo je bez krova nad glavom. Od užasnog bombardovanja iz aviona i topova pali su kao žrtve hiljade i hiljade žena, djece i staraca, a da i ne govorimo o izginulim i ranjenim vojnicima. Milioni bjegunaca iz okupiranih predjela kreću se bez cilja, dalje od ratnih strahota. Otjerani sa svojih domova, ovi jadnici bježe u nadi da spasu svoje gole živote, bježe u susret novim strašnim stradanjima, pa i smrti, jer su neprijateljski avioni brži; oni danas ne štede nikoga, pa ni nesretne bjegunce. Strašnu tragediju ovih malih naroda priredila je zločinačka politika engleskih i francuskih huškača. Za tu tragediju krivi su neodgovorni upravljači ovih malih zemalja sa svojom dvoličnom politikom, svojom nesposobnošću da osiguraju zemlji istinsku neutralnost i bezbjednost. Njihova politika bila je politika špekulacija i potajnog paktiranja s engleskim i francuskim imperijalistima, koji su im obećavali svoju pomoć itd., a kad tamo — danas se jasno vidi da je njima trebalo pomoći, jer su oni navikli da drugi vade za njih kestenje iz vatre. Sve je to dalo još više povoda njemačkim osvajačima da provale u te zemlje i okupiraju ih.

Izgleda da iz ove strašne tragedije nisu izvukli pouke ni jugoslovenski vlastodršci, i oni vode vrlo sumnjivu i kolebljivu politiku neutralnosti, dvoličnu politiku, koja može postati tragična za naše narode ako oni dozvole da se ta politika ostvari. Nad našom zemljom nadvila se strašna ratna opasnost. S jedne strane, susjedni imperijalistički osvajači: Italija, Njemačka itd. stalno vrebaju momenat da napadnu i rasparčaju našu zemlju, da unište nezavisnost Jugoslavije, a narodima pripreme još gori jaram i stradanja. S druge strane, agenti engleskih i francuskih imperijalista upinju se iz petnih žila da gurnu Jugoslaviju u rat na strani tih lažno demokratskih imperijalističkih sila.

Protivnarodni režim Cvetković—Maček još izbjegava da vodi takvu spoljnu politiku koja bi značila spas za nezavisnost Jugoslavije, tj. oslanjanje na SSSR. Svojom protivnarodnom politikom režim Cvetković—Maček stvara veliko nezadovoljstvo u širokim slojevima radnog na-

roda Jugoslavije. To je politika progona radničke klase: koncentracionih logora, zabrane klasnih sindikalnih organizacija, zabrane radničke štampe, zabrane štrajkova, hapšenja i prebijanja štrajkača u Glavnjači i hajka na njih po ulicama Beograda kao na divlje zvjeri, pri čemu se, naočigled vlastodržaca, događaju stvari kakve je teško naći u historiji borbe radničkog pokreta (primjer sa štrajkačima iz aeronautičkih fabrika u Beogradu: krvožedni i pijani agenti Glavnjače, plaćeni od fabrikanata aviona, organizuju na štrajkače lov po ulicama Beograda vičući za njima »Drž'te špijuna!«, »Drž'te lopova!« — da bi na taj način obmanuli publiku, koja se zgražava nad tim divljaštvom).[247]

Režim Cvetković—Maček slabi odbrambenu snagu zemlje produžavanjem politike nacionalnog ugnjetavanja. On izaziva nezadovoljstvo u narodu zbog prevare koju je učinio nad njim obećavši pri dolasku na vlast da će vaspostaviti demokratska prava i slobode, a umjesto toga nastavlja se politika nasilja i bespravlja nad ogromnom većinom radnog naroda Jugoslavije. Takva politika strašno ogorčava radni narod.To je politika po uzoru poljskih panova, Beka, Mošćickog itd.[248] Razumljivo je da narod zbog toga gubi svaku volju da se zalaže za odbranu zemlje dok vidi na čelu zemlje takve neodgovorne ljude, koje s pravom smatra svojim neprijateljima.

Danas se mnogo govori o tzv. »petoj koloni«[249] koja priprema poraz iznutra. Tom »petom kolonom« služe se današnji imperijalistički osvajači. I kod nas, u Jugoslaviji, djela takva »peta kolona«, ali je ona sastavljena vrlo šaroliko, u nju spadaju agenti obaju imperijalističkih blokova. U nju spadaju svi oni koji huškaju na rat. U nju spadaju agenti Musolinija, kao, npr., popovi, koji otvoreno s predikaonica govore da će biti sreća ako dođu Talijani (govor jednog popa u crkvi Svetog duha u Zagrebu); u nju spada rimski agent pop Korošec, koji prilično otvoreno šuruje s Rimom i vodi bjesomučnu borbu protiv normalnih odnosa sa Sovjetskim Savezom. U »petu kolonu« spadaju razni fabrikanti, kao, npr.,vlasnici aeronautičnih preduzeća u Beogradu, koji neće da popuste radnicima koji se nalaze u štrajku da bi povisili svoje mizerne plate, jer je nastala strahovita skupoća, koju danas svako veoma dobro osjeća. Ti fabrikanti na taj način otvoreno sabotiraju proizvodnju sredstava za odbranu zemlje. U »petu kolonu« spadaju razni ljotićevci i frankovci i mnogi drugi. U »petu kolonu« spadaju razni špekulanti, koji, podstrekavani od režima, lihvare i dižu cijene. Režim, doduše, goni neke sumnjive »turiste«, ali neće da vidi ove članove »pete kolone«, koji vrše ne manje opasnu rabotu.

Nas komuniste nazivaju defetistima, iako se vrlo dobro zna da mi već godinama signaliziramo opasnost koja prijeti našoj zemlji. Mi već više od tri godine ukazujemo na to šta treba učiniti da zemlja bude sposobna da se brani: tražimo nacionalnu ravnopravnost, tražimo da se učini sve što je moguéno da radni narod Jugoslavije bude donekle

zadovoljan, da bar donekle osjeti da i on ima neka prava. Mi komunisti vidimo opasnost koja prijeti našoj zemlji i zato tražimo da se hitno uspostave što čvršće veze sa Sovjetskim Savezom, da se stvori pakt o uzajamnoj pomoći s tom velikom i jakom zemljom, jer smo uvjereni da bi to spaslo našu zemlju od rata, da bi se onda razni imperijalistički grabljivci predomislili prije nego što bi navalili na našu zemlju, koju bi štitila ova miroljubiva i zaista neutralna najveća i najjača država svijeta.

Ali ako se nastavi ovakva protivnarodna politika, kako unutarnja tako i spoljna, onda mi komunisti, kao i čitava radnička klasa, ako zemlja bude napadnuta bilo od Italije ili od koga drugog, ne možemo snositi nikakvu odgovornost pred narodom za odbranu zemlje. Mi nećemo da budemo oruđe engleskih i francuskih imperijalista. Štaviše, mi smo dužni da narodu ukažemo na opasnost koja mu prijeti od tih imperijalističkih upravljača, da narodu objasnimo da oni hoće da nas iskoriste da za njih vadimo kestenje iz vatre. Ali to ne znači da ćemo mi raditi protiv odbrane zemlje, jer smo svjesni kakvu bi sudbinu narod dočekao pod jarmom imperijalističkih osvajača. Mi smo dužni da zajedno s narodom radimo na tome da se uklone sve one zapreke koje smetaju da naša zemlja osigura svoju nezavisnost, uključujući ovdje uklanjanje današnjih neodgovornih upravljača ako bi oni nastavili da ovako vratolomno vode zemlju u propast, radeći na tome da narod sam uzme odbranu u svoje ruke putem stvaranja prave narodne vlade, u koju bi sav radni narod imao povjerenja.

Talijanski imperijalisti naročito bruse zube na nas. Od njih nam prijeti zbilja velika opasnost, ali čim su bili uspostavljeni trgovinski odnosi sa SSSR-om, cjelokupnom narodu je laknulo; povukli su se talijanski i razni mali imperijalisti, ali uz pomoć svojih agenata u Jugoslaviji počeli su opet, nešto prijetnjama, nešto spletkarenjima, da ometaju dalje sporazumijevanje i zbliženje sa SSSR-om. Karakteristični su leci koje je izdalo vođstvo HSS-a pod potpisom HRS-a, u kojima se običnim lupeškim izrazima napadaju komunisti i Sovjetski Savez. U tome se ogavnom letku komunisti nazivaju ratnim provokatorima zbog toga što traže oslanjanje na Sovjetski Savez.[250] Gospoda Košutići, Krnjevići, Reberski, Pernari i ostala bratija ciknuli su kao ljute guje zbog toga što mi napadamo, kako oni kažu, njihove saveznike (jadna im majka!). U tome se letku kleveta Sovjetski Savez da on, tobože, nije branio Čehoslovačku, iako je imao s njom savez. To pišu ova gospoda sada kada svako dobro zna da su njihovi »saveznici« u Minhenu prodali Čehoslovačku i kad se zna šta je Sovjetski Savez bio spreman da učini za spas Čehoslovačke. Ovaj letačić, s ovakvim sadržajem, izdaje se nekoliko dana poslije Mačekove izjave o razgovoru sa sovjetskim poslanikom Lavrentijevom.[251] Eto, u tome je dvoličnost. U tome leži opasnost za našu zemlju. Ali mi ćemo nastaviti da raskrinkavamo ovu gospodu pred narodom. Mi ćemo nastaviti borbu protiv

njihove zločinačke politike. Mi ćemo nastaviti borbu za slobodu i spas naroda Jugoslavije, nastavićemo borbu za oslanjanje na veliku i moćnu socijalističku državu, na Sovjetski Savez, jer je to životna potreba svih naroda Jugoslavije, jer ogromna većina naroda Jugoslavije to odlučno traži i ona će to izvojevati uprkos svim agentima raznih imperijalističkih sila, bili oni u Zagrebu, Ljubljani ili Beogradu. Narodi Jugoslavije neće dozvoliti da im neodgovorni upravljači i razni agenti pripreme sudbinu sličnu sudbini četiri mala naroda u Skandinaviji i na Zapadu blagodareći zločinačkoj politici engleskih i francuskih imperijalista, koji su, osim toga, godinama uporno radili na tome da se pripremi današnje klanje. Abisinija, Španija, Austrija, Čehoslovačka itd. to potvrđuju.

Napisano krajem maja 1940.
»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4.
Potpis: Dragomir

RADNICIMA I RADNICAMA I ČITAVOM RADNOM NARODU JUGOSLAVIJE

Neodgovorni upravljači Jugoslavije, među kojima se nalaze, osim srpskih reakcionara Cvetkovića i drugih, i tzv. demokrate iz SDK — Maček, Budisavljević itd., započeli su odmah sa stupanjem na vlast u jesen 1939. žestoku navalu na radničku klasu Jugoslavije. Ta je navala počela s koncentracionim logorima, u koje su zatvorili nekoliko stotina sindikalnih funkcionera i ostalih radničkih boraca misleći da će na taj način obezglaviti radnički pokret i učiniti ga nesposobnim da se odupire kapitalističkim izrabljivačima, čiji je apetit za obogaćivanjem u ovom imperijalističkom ratu postao bezgraničan.

Ali su se vlastodršci prevarili u računu. Radnička klasa nije ostala obezglavljena, radnici se nisu dali zastrašiti tim drakonskim mjerama, nego su produžili borbu za svoj opstanak, za svoja prava. Taj otpor i odlučnost za borbu natjerali su u još silniji bijes kapitaliste, naročito u Hrvatskoj, čija mržnja protiv radnika, koji sebi neće dati iscijediti posljednu kap krvi, ne poznaje granica.

Radnici, radnice, seljaci i svi napredni i pošteni gradani ove zemlje!

Prvog maja ove godine praznovala je radnička klasa gotovo u svim mjestima zemlje ovaj svoj praznik, koji već preko 50 godina slavi radnička klasa u čitavom svijetu. Tom je prilikom pokazalo naročito radništvo u Zagrebu svoju visoku klasnu svijest na taj način što je bio potpuno obustavljen rad u svim preduzećima, a radništvo išlo na ulicu da mirno i disciplinovano ali odlučno izjavi svoje zahtjeve. Razumije se da su zajedno s ostalim radnicima *na taj dan obustavili rad i tramvajski radnici Zagreba, koji su do sada uvijek bili u prvim redovima radničke klase.* Ta solidarnost i klasna svijest, koja se ispoljila Prvog maja naročito u Zagrebu, natjerali su u histeričan bijes hrvatske kapitaliste, odnosno hrvatske vlastodršce (jer je to jedno isto), i oni su se osvetili najprije krvavim rastjerivanjem mirnih radnika koji su izašli na ulicu, a poslije i na tramvajskim radnicima na taj način što su odmah otkazali statut tramvajaca, otpustili oko 30 tramv[ajskih] radnika i dvojicu bacili u koncentracioni logor. [252]

Čime se može opravdati ovaj zločinački napadaj hrvatskih kapitalista na tramvajske radnike? Ničim. Ovaj najnoviji napadaj na radnike iz jednog preduzeća koje pripada gradu jeste obična provokacija, koja je strahovito uzbudila ne samo radnike i radnice nego i sve poštene građane u Zagrebu. Ali ovaj surovi napadaj na tramvajske radnike ne smije ostati bez odgovora. *Borbu tramvajskih radnika u Zagrebu trebaju poduprijeti ne samo svi radnici u Zagrebu, u Hrvatskoj, nego i radnička klasa čitave Jugoslavije.*

Drugi čin koji su izvršili hrvatski vlastodršci u početku maja i kojim su pokazali svoje reakcionarno lice *jesu propisi za rješavanje radnih sporova.* Takve reakcionarne uredbe nije donijela još nijedna vlada na svijetu za posljednih dvadeset godina.[253]

Radnici i radnice! Vi treba da znate da ste tim propisima predani na raspolaganje kapitalistima, da vas oni mogu izrabljivati po miloj volji. Tom se uredbom vama oduzima pravo štrajka; ona ima za cilj da se potpuno likvidiraju sve one vaše organizacije koje će stajati na braniku vaših prava, bez obzira [na to] da li su one klasne ili ne. Tom se uredbom omogućava svakom poslodavcu da odmah izbaci s rada ili preda u ruke policije svakog njemu nepoćudnog radnika. *Ta je uredba ne samo socijalna sramota nego i prava kulturna sramota za hrvatski narod uopće.* U toj uredbi je predviđeno da ni u preduzećima u slučaju tobožnjeg glasanja za štrajk nemaju pravo glasa radnici i radnice do 24 godine, iako se zna da baš oni sačinjavaju golemu većinu u preduzeću.

Omladino Hrvatske! Zapamti ovaj postupak hrvatske gospode kapitalista prema tebi. Oni ti oduzimaju svako pravo učešća ne samo na političkom polju nego i u tvornici, gdje se ti krvavo znojiš i stičeš bogatstvo za kapitaliste. Gospoda kapitalisti *lišavaju te građanskih prava u tvojim najboljim godinama, a pod prijetnjom smrti te tjeraju* da služiš vojsku i da se spremaš da svojom krvlju braniš ovu zemlju.

Radnici i radnice Hrvatske! Hrvatska gospoda kapitalisti, lakomi na obogaćivanje, izvršili su ovaj juriš na vas da ubuduće potpuno onemoguće svaku vašu borbu. Zašto su oni donijeli ovu uredbu baš sada? Zato što svakim danom strahovito raste skupoća za život potrebnih namirnica, a kapitalisti se time žele osigurati da vi ne možete tražiti povišicu vaših već ionako mizernih plata. U ovoj sjajnoj konjunkturi oni žele da nesmetano zgrću goleme profite. Ali vi ne smijete dopustiti ovaj zločin nad vama. Vi se morate odlučno oduprijeti da se ostvare te njihove namjere. Radnička klasa čitave Jugoslavije će vas pomagati u toj borbi.

Gospodo hrvatski kapitalisti! Ovaj vaš postupak miriše po provokaciji. Vi radite na tome da do krajnosti ogorčite i izazovete radništvo. Vi, gospodo hrvatski upravljači: Maček, Šubašić, Starčević, Košutić, Reberski, Krnjević itd., vi, a ne komunisti, slabite ovu zemlju pred vanjskom opasnošću takovim svojim postupkom! Vi, gospodo hrvatski

upravljači, premašili ste po svojim reakcionarnim metodama svoju braću srpske upravljače! Premašili ste i šestojanuarske diktatorske upravljače u pogledu progona radničke klase. Ali vi se varate ako mislite da ćete ovakvim mjerama zastrašiti radničku klasu. Radnička klasa će se boriti za svoja prava, borit će se protiv vas i protiv vaše zločinačke protunarodne politike.

Radnici, radnice i ostali radni narode Jugoslavije!

Hrvatska buržoazija izvršila je ovaj zločinački nalet na radnike u Hrvatskoj, ali je ona to izvršila s potporom beogradskog režima. Takav nalet se sprema i u čitavoj zemlji ako radnička klasa Jugoslavije neće dati jedinstven otpor i svim silama pomagati sadašnju borbu radničke klase u Hrvatskoj. Danas je izvršila nalet hrvatska buržoazija, sutra će to biti srpska, slovenačka itd. Ovo je vrlo rafinirana taktika vladajuće kapitalističke klase. Ona se nada da će lakše skršiti otpor radnika ako će udariti samo na pojedine pokrajine i jednu po jednu razbiti. Prema tome, ne dajte se zavarati, nego mobilizirajte hitno sve svoje snage za odbranu svojih golih života.

Radnici, radnice Jugoslavije! Pomognimo borbu zagrebačkih tramvajaca i tražimo odlučno da se smjesta vrate otpušteni radnici na posao. Tražimo da se odmah povuče uredba o ukidanju statuta tramvajskih radnika. Tražimo odlučno da se smjesta ukine reakcionarna uredba o rješavanju radnih sporova u Hrvatskoj. Tražimo pravo zbora i dogovora, pravo štrajka i demokratske slobode.

Živjela solidarnost rad[*ničke*] *klase Jugoslavije u borbi protiv kapitalističke pljačke!*

Živjeli zagrebački tramvajski radnici!

Dolje kapitalistički pljačkaši!

Borimo se protiv skupoće, a za povećanje nadnica i dostojan život radnika!

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

Pisano u Zagrebu početkom maja 1940.
Objavljeno u obliku letka.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/19.

KONTRAREVOLUCIONARNI SOCIJALDEMOKRATSKI VOĐI NA ČELU RATNIH HUŠKAČA I PROTUSOVJETSKE KAMPANJE[254]

Drug Staljin je već na 18. kongresu SKP(b) raskrinkao laž i pacifizam reakcionarnih socijaldemokratskih vođa Engleske i Francuske, pod kojim su oni skrivali svoje težnje da bi se pripremani ratni sukob okrenuo prema Istoku, protiv Sovjetskog Saveza. Truli »pacifisti« Blum, Sitrin i komp[anija], koji su odobravali minhensku politiku svojih gospodara jer su se nadali da će uspjeti okrenuti Njemačku protiv Sovjetskog Saveza, ubrzo su postali otvoreni ratni huškači.[255] Mudra i miroljubiva politika zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza srušila je njihove paklene želje i oni su počeli najgoru hajku protiv Sovjetskog Saveza i komunista u svim zemljama. Sluge kapitalista socijaldemokratski reakcionari nadali su se naći rješenje za postojeće suprotnosti među imperijalističkim silama u jednom organiziranom napadu na Sovjetski Savez.

Postojanje Sovjetskog Saveza, u kome se pobjedonosno izgrađuje socijalizam, jeste trn u oku imperijalističkim osvajačima i njihovim vjernim slugama — reakcionarnoj socijaldemokratiji. Bogatstvo i gigantski napredak velike zajednice slobodnih i zadovoljnih naroda Sovjetskog Saveza u isto vrijeme kad u kapitalističkim zemljama vladaju sve veća bijeda, glad i nezadovoljstvo, ne daju mirno spavati kapitalistima i njihovim vjernicima — socijaldemokratskim vođama. Socijaldemokratski reakcionari nisu nikada našli riječi kritike za Antikominternski pakt[256], a, naprotiv, čim je ovaj bankrotirao, sami su prihvatitili taj barjak. Njihova je glavna parola danas borba protiv Sovjetskog Saveza. Nema tako mrske laži i klevete kojima se oni ne bi služili u toj borbi. U vrijeme sovjetskog sukoba s finskim ratnim provokatorima i agentima velikih imperijalističkih sila nosili su rekord socijalistički lakeji. Oni su promukli tražeći vojničku intervenciju protiv države radnika i seljaka, a u vrijeme građanskog rata u Španjolskoj oni su bili ne samo najvatreniji zagovornici nego i tvorci pakta o »neuplitanju«. Blum, Sitrin, i kom[panija] bili su vatreni »pacifisti« kada je trebalo pomoći herojskom španjolskom narodu u borbi protiv svojih i međunarodnih reakcionara.[257]

Socijaldemokratski reakcionarni vođi gotovo u svim kapitalisčkim zemljama najvatreniji su branioci engleskog i francuskog imperijalizma. Oni su se stavili na čelo reakcije u proganjanju avangarde —

komunističkih partija — radničkih boraca vjernih svojoj klasi. Da bi omogućili imperijalistima da nesmetano pripremaju i vode imperijalistički rat, socijaldemokratski izdajnici su razbili jedinstvo radničkih sindikata, kao, na primjer, u Francuskoj. Oni traže otvoreno u štampi da se stavi komuniste izvan zakona. Blum i komp[anija] traže za radničke borce smrtne kazne, traže zabranu komunističkih listova, poništenje zastupničkih mandata komunista i raspuštanje opština koje su bile u rukama komunista. U Francuskoj su imperijalistički gospodari vrlo rado izvršili želje svojih vjernih pasa. Progoni nad dosljednim radničkim borcima sprovode se u svim kapitalističkim zemljama, a naročito gdje sjede u vladi ili je podupiru socijaldemokratski izdajnici.

Kao što su se Blum, Sitrin, Sandler i ostala reakcionarna socijaldemokratska bratija stavili dušom i tijelom u službu imperijalističkih osvajača, tako su i jugoslovenski reakcionarni »socijalisti« pošli njihovim putem. Oni su izdali već nekoliko brošura u kojima se otvoreno trude svim silama dokazati kapitalistima da su oni uvijek bili i ostaju i dalje najvjernije sluge kapitalizma u Jugoslaviji. »Gospodo kapitalisti! Vjerujte nam da vam mi nikad nismo željeli zlo. Mi smo vam uvijek pomagali gdje smo samo mogli. Vi se, gospodo kapitalisti, jako bunite i činite nam veliku nepravdu što nas miješate s komunistima. Pa, vi znate vrlo dobro da smo vam mi pomagali goniti komuniste, ali vidite, gospodo kapitalisti, da mi nismo krivi što radnici ne slušaju nas, nego komuniste. Dajte nam pomognite, gospodo kapitalisti, da mi nekako stvorimo svoju ‚socijalističku' partiju, pa ćete vidjeti kako ćemo mi sve učiniti na vašu korist.«

Evo, to je misao i to su vapaji kojima su ispunjene te brošure. Ali se ne treba zanositi iluzijom da su to samo prazne riječi što jugoslovenski reakcionarni »socijalisti« obećavaju svojim kapitalističkim gospodarima. Oni već odavno rade svoj izdajnički posao. Reakcionarni vođi jugoslovenskih »socijalista« uvijek su sabotirali jedinstvo radničke klase. Oni su često izbacivali najbolje radničke borce iz sindikata. Oni danas isključuju čitave sindikalne organizacije i tako slabe obrambenu snagu radničke klase u borbi za njezine životne potrebe i opstanak. Oni se bave provokacijom i služe policiji u borbi protiv komunista.[258] Njihove novine pune su laži i kleveta protiv Sovjetskog Saveza.

Jugoslovenski reakcionarni »socijalistički« vođi, po uzoru svoje braće u ostalim zemljama, počeli su vrlo uporno braniti tzv. »građanski mir«. Poznati po zlu Beker, u svojoj brošuri, punoj napada protiv komunista, oduševljeno citira njemačkog socijalistu Štampfera, koji kaže da je »boljševizam veće zlo od kapitalizma«, pa zato brani tzv. »građanski mir«.[259] Na osnovu toga Beker kaže: »Budući je usljed rata i nakon postignutog sporazuma situacija vrlo delikatna, to ne treba otežavati normalan razvitak stvari koje nastaju iz te nove situacije. No očito se radnici ne bi smjeli dati zavesti na nepromišljene puteve,

jer su prilike takve da se svaki krivi potez najteže osvećuje prije svega zbog kritične međunarodne situacije i zbog krajnje osjetljivog položaja cijele naše državne zajednice. To znači da se radnici ne bi smjeli dati zavesti na »krive puteve«, »otežati normalan razvitak stvari«, ili, drugim riječima, da radnici ne samo ne bi smjeli smetati nego trebaju spasavati buržoaziju da se putem rata opet izvuče iz ćorsokaka.

»Građanski mir« znači da radnici ne smiju voditi nikakve akcije, nikakvog štrajka, da na taj način ne bi slabili pozicije imperijalista u ovome imperijalističkom ratu i da na taj način ne bi ometali ratnim špekulantima, lihvarima i ostaloj kapitalističkoj gospodi da se na grbači radnog naroda bogati u ovom imperijalističkom ratu, koji je pravi Eldorado za ratne liferante.

»Građanski mir« je buržoaziji danas potreban više nego ikada. Svaka, pa ma bila čisto ekonomska borba radnih masa u sadašnjem, za buržoaziju kritičnom momentu, dobiva veliki politički značaj, koči političku snagu buržoazije i stvara preduslove za borbu kako protiv imperijalističkog rata tako i za uklanjanje uzroka imperijalističkih ratova — kapitalizma.

Ali reakcionarni »socijalisti« ne bi bili dosljedni sami sebi kada ne bi u ovim za buržoaziju kritičnim časovima priskočili u pomoć. U vrijeme rata u Finskoj, gdje se bio boj između države radnika i seljaka, tj. između Sovjetskog Saveza i međunarodnih kapitalista, »socijalisti« svih zemalja, pa i jugoslovenski, priskočili su u pomoć finskim generalima, krvnicima finskih radnika.[260] Razumije se da jugoslovenski »socijalistički« vođi nisu mogli naći nijednog dobrovoljca za finske generale, a samima [im] smrdi barut, ali su oni pomoću policije htjeli natjerati radnike da od svoje oskudne nadnice otkinu i dadu za finske bjelogardijske generale. Pri tome su, naravno, naišli na odlučan otpor kod radnika ne zato što radnici ne bi htjeli dati kad bi to bilo u interesu radnog naroda, jer su jugoslovenski radnici dali ne samo novac nego i svoje živote u oslobodilačkoj borbi španjolskog naroda[261], već zato što su radnici bili svjesni da bi time pomogli svog najgoreg neprijatelja; oni su bili svjesni da bi time pomagali pohod međunarodnih kapitalista protiv Sovjetskog Saveza.

Jugoslovenski reakcionarni »socijalisti« srozali su se još niže nego njihova braća u velikim kapitalističkim zemljama. Ovi ovdje prosto moljakaju da kapitalisti prime njihove usluge. Njihova štrajkbreherska uloga sve više dolazi do izražaja. Slučaj štrajka u Trbovlju tipičan je primjer.[262] Otvoreno su paktirali s magnatima uglja i lomili štrajk s policijom. Zajedno su s policijom proganjali rudarske radnike, koji su vodili odlučnu borbu za svoj kruh. Slučaj štrajka u tvornicama aviona u Beogradu još jasnije dokazuje štrajkbrehersku i provokatorsku ulogu ovih odvratnih lakeja buržoazije, koji traže intervenciju policije protiv radnika itd. Bacanje u koncentracione logore istaknutih sindikalnih funkcionera i ostalih boraca koji su dosljedno

branili interese radnika, velikim je dijelom zasluga tih izdajničkih »socijalističkih« vođa. Nema tako prljave rabote koje se oni ne bi prihvatili da bi se dodvorili svojim kapitalističkim gospodarima.

Zadaća komunista i svih klasno svjesnih radnika jeste da se zalažu da nijedan radnik ne nasjedne tim izdajicama. Zadaća komunista jeste da se sve prljavštine ovih kapitalističkih lakeja raskrinkaju pred radnicima. Zadaća komunista jeste da očuvaju u borbama stečeno jedinstvo radničke klase, da rade što odlučnije na okupljanju svih radnika u borbi za njihove svakodnevne potrebe.

Pisano u maju 1940.
»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4.

OPASNA IGRA[263]

Kao Damoklov mač visi nad narodima Jugoslavije i Balkana opasnost da vrtlog strašnog uništavanja, koji sada bjesni na Zapadu, a već i u Sredozemlju, gdje milioni ginu za interese velikih imperijalista — bude proširen i na Balkan. Sudbina malih naroda u ovom imperijalističkom ratu koju su im odredili imperijalisti Londona, Pariza i Berlina da svoja strahovita razračunavanja dovrše na terenu i posredstvom tih naroda prijeti neposredno i narodima Jugoslavije.

U takvom momentu i takvim okolnostima vlada Cvetković—Maček igra sumnjivu i vrlo opasnu igru sudbinom naroda svojim kolebanjem između imperijalista i sudbonosnim otezanjem da se konačno riješi za oslonac na Sovjetski Savez. Vlada oteže taj uslov uprkos ogromnim simpatijama koje gaje narodi Jugoslavije za Sovjetski Savez; uprkos činjenici koju ne mogu poricati ni najreakcionarniji buržujski elementi da je Sovjetski Savez jedina realna sila, jedina osnova na kojoj narodi Balkana mogu očuvati mir i nezavisnost. Umjesto bezodvlačnog priznanja i sklapanja pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom i umjesto slobode radnom narodu, što bi ogromno ojačalo obrambenu sposobnost, a time i garancije mira — vlada šuruje s imperijalistima, guši narodne slobode, a pokušava ugušiti svaku manifestaciju naroda za Sovjetski Savez. Ovom kolebanju između imperijalista tzv. traženjem ravnoteže između njih vlada Cvetković—Maček obdarit će narode Jugoslavije istom sudbinom koja je zadesila Dansku, Norvešku, Holandiju, Belgiju.

Uzrok tome otezanju i odugovlačenju oslona na SSSR jest u reakcionarnom protunarodnom karakteru same vlade, u činjenici da imadu englesko-francuski eksponenti i nosioci antisovjetskog fronta još uvijek odlučujuću riječ, u činjenici da je to vlada velike gospode, čiji su profiterski interesi vezani s engleskim krupnim financijerima. Vlada je sredstvo u rukama tih magnata, kojima su ratni profiti preči no interesi i želja naroda. Vlada Cvetković—Maček je vlada ratnih špekulanata. Ta vlada očito ne želi oslona na Sovjetski Savez znajući da bi taj oslon sam po sebi, bez naročitog »uplitanja« Sovjetskog Saveza, dao golemi podstrek borbi radničke klase i radnog naroda uopće za narodnu slobodu i demokraciju, što bi nesumnjivo dovelo smanjenju golemih ratnih superprofita iz znoja i oskudijevanja radnika i seljaka, koje jugoslovenska buržoazija ima u sadašnjoj ratnoj konjunkturi.

Vladajuća buržoazija svakako hoće da svoju klasnu diktaturu održi čvrsto u svojim rukama, iako bi već bila prinuđena prići promjeni svoje vanjske politike.

Zato ovaj pobješnjeli teror buržoazije protiv proletarijata i radnog naroda u kome prednjače hrvatska kapitalistička gospoda. Reakcionarni klasni karakter otvorene diktature buržoazije ispoljava se u podivljalom nasilju, proganjanju, mučenju i ubijanju radničkih boraca, koncentr[acionim] logorima, u donošenju drakonskih uredaba o prijekim sudovima, o »rješavanju radnih sporova«. Ovim se nastoji ugušiti svaka akcija klasnih sindikata, svaka borba radnika protiv neograničenih prohtjeva ratnih špekulanata i kapitalista. Isključivo toj istoj svrsi služi poznata uredba o zabrani svih zborova i sastajanja da pod izlikom ratne opasnosti treba također obustaviti svaki politički život. Ali ta uredba se primjenjuje samo protiv pokreta radnog naroda, dok, npr., popovi smiju u nedjeljnim crkvenim propovijedima slobodno praviti raspoloženja za talijansku invaziju i huškati protiv Sovjeta. Jednostranost ove i svih sličnih uredaba svjedoči živ politički rad buržoazije i svih njezinih saveznika, koji su se svi ujedinili u hajci protiv komunista. Na čelo ove hajke stao je, npr., Košutić svojim letkom u kome bjesni protiv komunista i protiv Sovjetskog Saveza.[264]

Košutić se okomio na nas pošto odlučno nastavljamo dugogodišnju našu borbu za priznanje Sovjetskog Saveza i oslon na njega kao najboljeg garanta mira na Balkanu. Gosp. Košutić bjesni zato što se sve širi slojevi naroda uvjeravaju u ispravnost naše dosljedne borbe. Mi smo gosp. Košutiću zahvalni što se svojim bijesnim a glupim ispadima tako lijepo sam raskrinkava. Koga on može danas uvjeriti da komunisti ili Sovjetski Savez huškaju na rat?!

Komunisti ne bi bili komunisti da se nisu decenijama borili protiv svih priprema na novi imperijalistički rat; kada ne bi u svim kapitalističkim zemljama, uprkos nečuvenom progonu reakcije, odlučno nastavili tu herojsku borbu i poslije izbijanja tog rata.

Hrvatska gospoda bjesne videći kako se radne mase oslobađaju iluzije i utjecaja gospode, videći kako raste utjecaj komunista, za koje se radne mase sve više osvjedočavaju da su jedini dosljedni predvodnici borbe za mir.

U tom njihovom bijesu pobrkali su svoju smišljenu borbu protiv nas i našeg utjecaja. Dok Vilder nas i ljevičarsku omladinu optužuje zbog defetizma i pacifizma, Košutić je pronašao, po onoj taktici »drži tata!«, da smo baš mi huškači i da je Sovjetski Savez uzročnik ovog drugog imperijalističkog rata. Košutiću i svim engleskim eksponentima očito nije pravo što engleskim milijarderskim lordovima nije uspio račun da Hitlerovu Njemačku nahuškaju protiv Sovjetskog Saveza. Po njihovom je zato kriv Sovjetski Savez, jer se previše ojačao, tako da se njemački imperijalizam nije usudio navaliti na nj.

Košutiću i svoj anglofilskoj hrvatskoj gospodi smetaju naša jasna politika i naša dosljedna borba za oslon na Sovjetski Savez i unutrašnju demokratizaciju kao preduslov garancije mira, dok im ne smeta popovska i frankovačka propaganda za Italiju.

Buržoaziji smetaju naše raskrinkavanje i naša borba protiv svih ratnih provokatora poput Vildera, Košutića i drugih, koji, vjerni svojim engleskim naredbodavcima, spremaju napad na Italiju da bi time smanjili navalnu silu Italije protiv saveznika.

Isto tako odlučno ustajemo i pozivamo široke narodne mase na borbu protiv perfidne igre onih anglo-francuskih eksponenata koji pokušavaju oduševljenje naroda za Sovjetski Savez povodom sklapanja trgovinskog ugovora iskoristiti za svoje ratne huškačke ciljeve.

Ovo zločinačko zavaravanje masa nikako neće moći dokraja uspjeti, ali može imati strašnih, sudbonosnih posljedica uspije li engleskim plaćenicima na taj način gurnuti Jugoslaviju u rat. Zato je u interesu svih naroda Jugoslavije da se odlučnom borbom prekriže računi tih istinskih izdajnika naroda i ratnih provokatora. Narodima Jugoslavije ne treba pakt sa Sovjetskim Savezom u svrhu navale koja bi išla u korist jednog od imperijalističkih protivnika, već nam je potreban pakt u svrhu očuvanja mira i obrane. Radne mase već su dovoljno jasno manifestirale da nemaju volje boriti se za interese bilo kojih imperijalista. A one se i sve više uvjeravaju da im samo komunisti pokazuju pravilan put i vode ih putem samostalne i jedinstvene borbe radnika u savezu sa seljaštvom protiv gospode svih boja. Široke radne mase radnika i seljaka osvješćuju se od zabluda kojima su bile do sada varane. Laži o Sovjetskom Savezu ne pale više. Već sama buržujska štampa mora danas, bar djelomičnim priznanjem snage i socijalističkih prilika u Sovjetskom Savezu, gutati sve one ogavne bljutavštine koje je sipala čitavih 20 godina po SSSR-u, pa još i pred nekoliko mjeseci za sovjetsko-finskog sukoba.

Ratno-provokatorske prevare pomoću tog djelomičnog priznavanja SSSR-a ne smiju uspjeti.

Sve protunarodne reakcionarne sile, svi buržujski i malograđanski politikanti zajedno sa socijaldemokratima udružuju se protiv radnog naroda i njegove avangarde — Komunističke stranke. Zato se i pred nas postavlja zadaća s još većim naporom uspostavljati jedinstvo radničke klase po tvornicama i radionicama. Razbijati poticaje koji, poput Košutića, idu za tim da radnike međusobno zavade. Tijesno povezati borbu radnika s borbom radnog seljaštva oslobađajući ga ispod njegovog gospodskog vodstva. Samo tako moći ćemo tu borbu još odlučnije nastaviti i time onemogućiti tu opasnu igru reakcije, koja prijeti da imperijalistički rat zahvati i Balkan. Borbom za obrambeni savez sa Sovjetskom Unijom, borbom za demokratska prava i slobodu radnog naroda, protiv reakcije i nasilja onemogućit ćemo ratne namjere buržoazije.

Time ćemo pridonijeti stvari mira međunarodne radničke klase i njezine države SSSR-a.

Za radničku klasu postoji jedino moguće stanovište — to je nepomirljiva i junačka borba protiv imperijalističkog rata, borba protiv krivaca i nosilaca toga rata, prvenstveno u vlastitoj zemlji, borba za prestanak toga razbojničkog rata. To je najpravednija stvar koja je diktirana najosnovnijim interesima radničke klase i svih radnih naroda. (Dimitrov)[264a]

Napisano u Zagrebu početkom juna 1940.
»*Srp i čekić*«, 1940, br. 2.

SAOPĆENJE SEKRETARIJATA CK KPJ[265]

Ovih je dana zadesila strahovita tragedija jednu zemlju, ali ovaj puta ne malu, nego prvorazrednu velesilu — Francusku, koja je nakon vrlo kratkog, ali strahovito krvavog rata potpuno slomljena, kapitulirala. Palo je stotine hiljada žrtava. Sravnjeno je sa zemljom stotine gradova i sela. Donedavno cvatuća i bogata zemlja pretvorena je u pustoš, a milijuni nesretnih bjegunaca razbježalo se na sve strane. Eto, to je epilog zločinačke i protunarodne politike zloglasnih minhenovaca Daladjea, Bluma, Renoa i drugih, koji su na vrijeme pobjegli na sigurno mjesto da spasu svoju kožu od suda naroda, kome su priredili tako strašnu sudbinu poniženje.[266]

Ovi isti ljudi, zajedno sa Čemberlenima, slomili su herojsku borbu španjolskog naroda svojom izdajom, a stotine hiljada španjolskih bjegunaca zajedno s hrabrim borcima internacionalnih brigada bacili su u koncentracione logore ili su ih vraćali u krvničke ruke Frankovih generala.[267] Ovi su isti ljudi prodali Čehoslovačku, a za uzdarje su tražili da Njemačka napadne na Sovjetski Savez. Ovi su isti ljudi organizirali ekspedicioni korpus u pomoć bijelo-finskim generalima, slali im oružje i razvijali najsramniju kampanju kleveta i laži protiv države radnika i seljaka — protiv Sovjetskog Saveza. Ovi su isti ljudi svojim huškanjem na rat upropastili nekoliko malih nezavisnih država. Oni su svom silom htjeli gurnuti u rat i balkanske zemlje, ali balkanski narodi treba da zahvale dosljednoj i odlučnoj politici mira Sovjetskog Saveza da planovi ovih ratnih huškača nisu uspjeli i da su do sada narodi na Balkanu ostali pošteđeni od ratnih strahota.

Ali kao što su ovi reakcionarni predstavnici francuske buržoazije ili, bolje reći, predstavnici tzv. dvjesta porodica,vodili zločinačku vanjsku politiku, politiku ratnog huškanja i provokacija, tako su oni vodili i unutarnju protunarodnu politiku.[268] Oni su razbili Narodni front. Oni su se ujedinili s kagularima* i počeli najžešći teror i progon radničke klase. Oni su zabranili Komunističku partiju u Francuskoj, poništili mandate i pohapsili komunističke poslanike koje je narod izabrao za svoje predstavnike.[269] Raspustili su sve radničke kulturne i

* Kagular (franc. cagoulard) — član „Tajnog komiteta revolucionarne akcije" (C.S.A.R.), terorističko-fašistička organizacija u Francuskoj uoči II svjetskog rata (vid. nap. 300). — *Red.*

ostale organizacije i u masama slali radnike i njihove predstavnike pred prijeki sud, koji ih je osuđivao na dugogodišnju robiju i strijeljanje. Ovi su kapitalistički zločinci, zajedno sa socijaldemokratskim izdajicama, uništavali najbolje sinove francuskog naroda. Oni su lišili svih prava radničku klasu i na taj su način ujedno uništili odbranu Francuske, koja je tada lako postala plijen neprijatelja.

Daladje, Blum, Reno i kompanija skrivili su poraz francuske armije više nego njemačko oružje. Sjetimo se samo da je herojski španjolski narod gotovo preko dvije i po godine odoljevao, iako slabo naoružan, nadmoćnim i dobro naoružanim generalskim i intervencionističkim armijama. Ali francuski narod nije htio ovaj rat, koji su izazvali njegovi neodgovorni upravljači radi svojih imperijalističkih ciljeva. Slobodoljubivi francuski radnici i seljaci nisu htjeli da ginu pod prijetnjom strijeljanja i robije za interese malobrojne reakcionarne kapitalističke klike. Umjesto ovih izdajica francuskog naroda došao je na vladu general Peten, novi francuski Tjer, koji je isto tako kao i njegov prethodnik godine 1871. dovršio izdaju na taj način što je sramotno kapitulirao pred neprijateljem samo da bi mogao uz neprijateljsku pomoć zavesti najužasniju reakciju nad radničkom klasom Francuske i na taj način spasti izdajničku kapitalističku kliku od narodnog suda.[270] Francuski su radnici i seljaci već u prošlosti pokazali mnogo puta da se znaju lavovski boriti za svoju slobodu i svoja prava, a oni će to znati i ubuduće.

Ova tragedija francuskog naroda trebalo bi konačno da posluži kao pouka za sve one kod nas u Jugoslaviji koji su huškali na rat i koji su htjeli upregnuti Jugoslaviju u kola engleskih i francuskih imperijalista i na taj način pripremiti strašnu sudbinu i našim narodima. Poraz Francuske treba da posluži kao pouka i za jugoslovenske upravljače, koji također svojom protunarodnom unutarnjom politikom, politikom progona radničke klase i radnog naroda uopće, koncentracionim logorima, lišavanjem radničke klase svih prava, nacionalnim ugnjetavanjem, uvećanjem totalitarnih metoda, kao što to rade hrvatska gospoda itd. izazivaju veliko nezadovoljstvo u narodu, siju razdor i pripremaju narodu sudbinu sličnu onoj koju su već doživjeli narodi u ovom ratu — ali to sve samo onda ako narod to bude dozvolio.

Poslije kapitulacije Francuske osjeća se i kod nas neko sumnjivo kretanje i zakulisno spletkarenje nekih reakcionarnih krugova, kojima slava rumunjskog kralja Karola ne da spavati. Miriše im totalitarni režim. Počele su padati prilično otvorene izjave čak i iz krugova vlada (izjava Cvetkovića), koji su počeli očijukati s Berlinom i Rimom i nagovještavali uvađanje i kod nas isto takvih totalitarnih metoda.[271] Ova se gospoda nadaju na taj način potpuno okovati radni narod i omogućiti nezasitnim kapitalistima još svirepiju pljačku nad njim. Zašto je putovao poznati pop Korošec u Rim, u Bukurešt i u Njemačku ovih dana? Ne putuje li ovaj zakleti neprijatelj Sovjetskog Saveza naokolo

da priprema teren nekoj protunarodnoj politici?[272] Nije li tu posrijedi pokušaj stvaranja nekog antisovjetskog fronta? Mi smo uvjereni da je to upereno protiv Sovjetskog Saveza, kao i protiv vlastitog naroda. Vanjska politika jugoslovenskih vlastodržaca je dvolična uprkos uspostavi trgovinskih i diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom, koji su uspjeh dosadašnje uporne borbe naroda. Jugoslovenska gospoda kapitalisti boje se golemih simpatija širokih narodnih masa prema Sovjetskom Savezu i zato hoće da se osiguraju na drugoj strani.

Narodi Jugoslavije moraju paziti na sva ta spletkarenja reakcionarnih krugova i svim silama onemogućiti planove ovih neprijatelja radnog naroda Jugoslavije. Golema većina naroda Jugoslavije traži *potpun oslonac na Sovjetski Savez,* kome je duboko zahvalan za to što je jedino njegovom odlučnom politikom mira ostao pošteđen od ratnih strahota. Narodi Jugoslavije sve odlučnije traže *pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom.* Mi komunisti nastavit ćemo na čelu narodnih masa još odlučniju borbu za te zahtjeve, jer u tome vidimo zalog mira na Balkanu i nezavisnost i naših naroda. Mi komunisti nastavit ćemo borbu za prava radničke klase i radnog naroda grada i sela uopće uprkos svim progonima i teroru.

Pisano u Zagrebu krajem juna 1940.
Objavljeno u obliku letka.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/8.

ČLANOVIMA PARTIJE U DALMACIJI[273]

S obzirom na prilično nezdravo stanje koje još uvijek vlada u part[ijskoj] organizaciji u Dalmaciji, mi se u ovom članku uglavnom obraćamo na članove Partije u Dalmaciji s nadom da će nas razumjeti i pomoći da se likvidira nezdravo stanje u toj pokrajini, koja bi zapravo trebala da prednjači po svojoj snazi i disciplini u redovima naše Partije. Kod našeg izlaganja teškoća leži u tome što nam strogo nelegalni uslovi ne dopuštaju da iznesemo stvari onako kako bi mogle biti odmah svakome jasne, te naše teškoće iskorištavaju u punoj mjeri svi oni koji danas rade protiv Partije i vode borbu na bilo koji način. Ali mi ćemo nastojati da članovima naše Partije u Dalmaciji postepeno objašnjavamo uzroke i posljedice tih pojava, koje treba čim prije likvidirati jer leže kao ljaga ne samo na članovima Partije u Dalmaciji nego i na čitavoj Partiji.

Čišćenje naše Partije od raznih tuđih i antipartijskih elemenata koji su radili u korist neprijatelja Partije i radničke klase, od raznih nepopravljivih oportunista, frakcionaša i nedisciplinovanih elemenata koji koče i ometaju razvitak i rad Partije, pokazalo se od goleme koristi za Partiju. Partija je silno ojačala; njezina akciona sposobnost je porasla usljed čvrstog jedinstva koje je stvoreno teškim naporima posljednjih godina. To se jedinstvo manifestovalo na partijskoj konferenciji za Srbiju koja je održana prošlog mjeseca i na kojoj je bilo oko 35 učesnika.[274] Takvo se jedinstvo Partije manifestovalo na part[ijskoj] konferenciji u Sloveniji, gdje je bilo oko 45 učesnika.*[275] U svojim rezolucijama te partijske organizacije izjavljuju povjerenje u svoja rukovodstva i u CK KPJ. Takvo jedinstvo postoji danas i u redovima partijskih organizacija u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Vojvodini i Makedoniji. Sve te organizacije danas čvrsto stoje uz CK, pred kojim stoje u ovim sudbonosnim časovima velike i teške zadaće, a koje on može izvršiti samo uz pomoć jedinstvenog i disciplinovanog partijskog aktiva. Blagodareći ovom jedinstvu, naša je Partija osobito u posljednjoj godini postigla lijepe uspjehe na raznim poljima svoje djelatnosti. Blagodareći sve većoj budnosti i jedinstvu uspjelo je iz redova Partije odstraniti mnoge opasne i nezdrave elemente, koji su svojim razornim djelovanjem, sabotažom ili nedisciplinom paralizirali rad i

* Ovu rečenicu autor je naknadno dopisao rukom, mastilom. — *Red.*

razvitak naše Partije u prošlosti. Jedan od najvećih uspjeha naše Partije bez sumnje leži u tome što je danas u svim tim organizacijama sav aktiv mobiliziran u borbi protiv svakog pokušaja unašanja razdora putem frakcijskih borbi u redove Partije.

Na žalost, postoji još samo jedna pokrajina, i to Dalmacija, gdje taj proces konsolidacije i stvaranja unutarnjeg jedinstva još nije završen. Zašto je to tako i gdje leži uzrok tome? Zar uzrok tome leži možda u nekom naročitom mentalitetu članova Partije ili simpatizera u Dalmaciji? Razumije se da ne. U Dalmaciji je proletarijat naročito borben i odan stvari radničke klase i zato treba tražiti uzroke drugdje. Ovi uzroci leže u rđavim rukovodiocima Partije u Dalmaciji u prošlosti. Oni leže u pogrešnom vaspitavanju partijskih kadrova. Oni leže u tome što prijašnji rukovodioci nisu znali ili nisu htjeli znati organizacione principe na kojima se zasniva avangarda radničke klase — Komunistička partija, tj. nisu se stvarale osnovne part[ijske] jedinice u kojima bi se vaspitavali novi rukovodeći partijski aktivisti, u kojima bi se članovi Partije učili partijskoj disciplini, u kojima bi se članovi Partije učili dužnostima članova prema Partiji, gdje bi sticali partijnost, odnosno partijski duh, gdje bi se dizao nivo članstva na viši stepen i tako postiglo svojstvo komunista-boraca, za koje je naš veliki učitelj i vođa radnog naroda čitavog svijeta drug Staljin kazao da su *ljudi naročitoga kova.*[276]

Naprotiv, ti su ljudi stvorili jednu običnu rukovodeću kliku od nekoliko ljudi na bazi rodbinskih veza ili pomoću materijalnih sredstava, koja je opet oko sebe okupila nekoliko ličnih prijatelja ili rođaka, pomoću kojih su, onda, nametali svoju volju golemoj većini partijskog članstva u Dalmaciji i često se na taj način suprotstavljali liniji Partije i prijavili krupna politička skretanja bilo ultralijevog ili desnog — oportunističkog karaktera. Svi pokušaji da se zavede red i part[ijska] organizacija u Dalmaciji postane disciplinirani sastavni dio KPJ propadali su usljed frakcionaškog rada tih ljudi.[277] Kada je 1938.* god. uz pomoć KI započelo temeljito čišćenje Partije ne samo u vrhovima nego i u nižim forumima, pred novi CK se postavilo pitanje i čišćenja u Dalmaciji. Povodom toga čišćenja partijskih redova, koje je novi CK preduzeo još 1938. god., isključeni su bili iz redova naše Partije i neki bivši rukovodioci Partije u Dalmaciji. Ovi su ljudi bili isključeni nakon uzaludnih pokušaja da ih se sačuva za Partiju, nakon uzaludnih poziva da se trgnu i skrenu na pravi put, na put jedinstva Partije, koji je novi CK označio u *Otvorenom pismu članovima Partije* 1938. god.**

---

* U originalu pogrešno napisano 1938, a treba 1939, što se, između ostalog, vidi i iz zaključaka sjednice CK KPJ od sredine marta te godine (vid. str. 173. u 4. tomu). — *Red.*

** *Otvoreno pismo* bilo je objavljeno u martu 1939. godine (vid. str. 168—172. u 4. tomu). — *Red.*

Iako je za jednoga, inače staroga člana, to isključenje trebalo da važi kao vaspitna mjera, on se uprkos izjavama lojalnosti nije oslobodio svojih frakcijskih navika, nego i nadalje produžuje svoj frakcijski i antipartijski rad, koji on sprovodi preko nekih svojih zagriženih pristaša.[278] Taj antipartijski rad se sastoji u tome da se najbjesomučnije napadaju današnji rukovodeći drugovi u Dalmaciji i CK KPH. Napadaju se drugovi za koje se misli da su u rukovodstvu i nastoji ih se putem raznih ogavnih kleveta ocrniti pred radničkom klasom u Dalmaciji. Izmišljaju se razne laži, kao, na primjer, pronevjerenje novca, nazivaju se pošteni proleteri provokatorima itd. Borba sa strane tih elemenata protiv tih drugova u Dalmaciji jeste zapravo borba protiv Partije i CK KPJ i njegove linije kako političke tako i unutarpartijske.

Poznata je stvar da su ti bivši rukovodioci Partije u Dalmaciji već od postanka naše Partije bili najnedisciplinovaniji i u tome pravcu vaspitavali i članstvo u Dalmaciji.[279] Oni su vaspitavali članstvo u nedisciplini i nepokoravanju odlukama viših foruma. Kod tih ljudi je bio sistem rušiti autoritet pojedinih članova CK i CK kao foruma u cjelini. U postupcima tih isključenih ljudi bilo je više anarhističkog nego partijskog, ali nije ni čudo kada se zna da su neki od rukovodilaca bili čisto malograđanski elementi i ljudi koji su eksploatisali tuđu radnu snagu, koji s interesima proletarijata nisu ništa zajedničkog imali.[280] Ali, na sreću, ti ljudi nemaju niti su imali uticaj na cijelu Dalmaciju, već samo u Splitu i nekim obližnjim mjestima, i to na jedan ograničen broj neobaviještenih ljudi. Bilo bi pogrešno gledati u njima neku naročitu silu s kojom se teško boriti. Zbog toga moramo ovdje naglasiti da neki naši rukovodeći drugovi u Dalmaciji pokušavaju s nekim kompromisima stvoriti sporazum i tobožnji mir. Kod naših se rukovodećih drugova opažaju kolebljivost i bojazan da se oštro nastupi protiv tih antipartijskih elemenata; oni se boje nekog tobožnjeg nadglasavanja sa strane pristalica tih ljudi.[281] Naši rukovodeći drugovi u Dalmaciji zaboravljaju da se s tuđim elementima ne prave kompromisi; oni zaboravljaju da u toj borbi protiv nezdravih i tuđih elemenata imaju za sobom čitavu Partiju. Drugovi u Dalmaciji moraju uprkos svim klevetama neumorno raskrinkavati te ljude pred radnicima i seljacima Dalmacije. Oni moraju mobilizirati članstvo Partije iz čitave Dalmacije u borbu protiv te šačice antipartijskih elemenata. Golema većina partijskog članstva u Dalmaciji je vjerna Partiji i spremna je izvršavati sve odluke svojih viših foruma.

U ovim sudbonosnim danima, danima iskušenja za radničku klasu i njezinu avangardu, kada se ujedinjuju sve reakcionarne i nazovidemokratske sile u borbu protiv radničke klase i njene oslobodilačke borbe, kada sve te reakcionarne sile žure da putem tzv. totalitarnog sistema zaustave pobjedonosni pohod izrabljivanih i ugnjetenih k velikoj i sretnijoj budućnosti, potrebno je više nego ikada da se čitavo članstvo Partije i u Dalmaciji čvrsto zbije oko svoga CK. Radnici i

seljaci u Dalmaciji treba da s prezrenjem odbiju razne huškače i klevetnike koji su svjesno ili nesvjesno u službi neprijatelja radničke klase.

Mi smo uvjereni da će članstvo Partije u Dalmaciji jedinstveno i disciplinovano sudjelovati u radu i borbi Partije za interese ispaćenog radnog naroda; uvjereni smo da ono želi vidjeti Partiju jaku i jedinstvenu, sposobnu da povede u borbu sav radni narod Jugoslavije za njegova prava, za bolju i sretniju budućnost.

T.T.

Pisano krajem juna 1939.
A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1940/24.

JEDINSTVO POSLODAVACA, POLICIJE I SOCIJALDEMOKRATSKIH IZDAJICA U BORBI PROTIV RADNIKA[282]

Već više od 80 dana radnici avionskih preduzeća u Beogradu vode herojsku borbu za svoje gole živote i živote svojih porodica protiv udruženih poslodavaca, policije i omraženih slugu kapitalista — socijaldemokratskih izdajica. Usled strahovite skupoće u Jugoslaviji, koju su prouzrokovali razni lihvari i ratni špekulanti koristeći se ovim drugim imperijalističkim ratom, nastala su teška vremena za radni narod naše zemlje, čije su nadnice i pre poskupljivanja životnih namirnica bile premalene za normalan standard života radnika. Prema tome, sasvim je razumljivo da i radni narod traži povišicu svojih mizernih plata ako neće da zajedno sa svojim porodicama pomre od gladi. Ali dok, s jedne strane, naši vlastodršci ne samo toleriraju nego još i službenim dekretima pomažu podizanje cena namirnicama potrebnih za život širokih siromašnih slojeva, dotle, s druge strane, režim stavlja u službu poslodavaca i ratnih špekulanata policijski aparat i primenjuje najžešći teror protiv radnika, koji su prisiljeni da putem štrajkova vode borbu za svagdanju koru hleba.

Radnici, radnice i ostali radni narode Jugoslavije! U prestonici Jugoslavije, u Beogradu, naočigled i uz pomoć protunarodnog režima Cvetković—Maček, sprovode se najbrutalniji teror i najsramnije mere nad 2500 radnika iz beogradskih avionskih preduzeća. Do štrajka je došlo zbog toga što su radnici i namešetnici u preduzećima »Rogožarski«, »Nestor« i »Rakovica« tražili povišicu plate, a poslodavci odbili. Radnici su zbog toga protestovali, a kao odgovor poslodavci su sproveli otpust i izbacili preko 1500 radnika na ulicu.[283] U znak solidarnosti stupili su u štrajk i radnici iz ostalih avionskih preduzeća — »Mikron«, »Zmaj« i »Teleoptik«.

Već odmah u početku štrajka nastala su masovna hapšenja i prebijanja radnika štrajkača. Na ulicama Beograda organizovan je pravi lov na štrajkače. Pijani agenti beogradske Glavnjače, plaćeni od poslodavaca, zajedno sa žandarima gone radnike kao divlje zveri po Beogradu i periferiji. Na jednu grupu radnika koja se uputila u obližnje selo, kraj Beograda, da prikupi pomoć za štrajkače, naleteo je teretni auto sa žandarima, koji su pucali na radnike i dvojicu ranili. Žandari i agenti pucaju i na pojedince i u samom Beogradu. Pri lovu

na štrajkače agenti upotrebljavaju trikove, kao npr. povik »drž'te lopova!« itd. da bi na taj način zavarali publiku, koja se zgražava nad takvim postupcima s radnicima.[284]

Najsramniju ulogu igraju u toj pravednoj borbi radnika socijaldemokratske izdajice i agenti kapitalista Krekić, Vrankar, Belić i ostali, koji su se odmah u početku ogradili od toga štrajka i otvoreno i potajno tražili intervenciju vlasti protiv radnika, bacajući pogane optužbe na radnike da oni, tobože, dobijaju direktive s nekih sumnjivih mesta itd., da su radnici u službi nekih stranih sila kojima je stalo da se sabotira proizvodnja obrambenih sredstava i slično.[285] Ovu ogavnu klevetu, kojom se hoće okaljati ova zaista herojska i jedinstvena borba, brzo su prihvatili ne samo poslodavci nego i ostali reakcionarni kapitalistički krugovi kao novo sredstvo i metod borbe protiv radnika i radnog naroda uopšte ako bi se usudili putem borbe dirati u njihove profite, ako bi se usudili smetati njihovoj pljački, ako bi se usudili tražiti veći komad hleba.

Da bi poslodavci slomili ovu opravdanu borbu radnika avionskih preduzeća, poduzeli su osim terora i sva moguća ostala sredstva: bacanje golemih suma novca na vrbovanje štrajkbrehera, ubacivanje među štrajkače provokatora i agenata, pomoću kojih nastoje posejati razdor i nevericu u konačnu pobedu radnika.

Poslednji pokušaj da se slomi štrajk bila je mobilizacija radnika koji su vojni obveznici, tako da je veliki broj radnika (oko 1800) otišao radije u vojsku nego da kapitulira pred poslodavcima, koji su zaista iz nekih sumnjivih razloga naterivali radnike da stupe u štrajk, umesto da izađu u susret njihovim opravdanim zahtevima.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Ova borba radnika avionskih preduzeća vaša je borba. Radnička klasa Jugoslavije ponosi se svojim drugovima štrajkačima, čija jedinstvena i uporna borba može da služi i poslužiće kao primer radnicima čitave Jugoslavije. Prezrene sluge kapitalista i policijski provokatori socijaldemokratske vođe i dalje pokušavaju da okaljaju u očima neobaveštenih radnika i ostale poštene javnosti ovu zaista herojsku i po solidarnosti retku borbu radničke klase. Neka razbijači jedinstva radničke klase i sluge kapitalizma osete naše prezrenje. Ovu borbu radnika avionskih preduzeća treba da pomogne radni narod čitave Jugoslavije. Dve hiljade pet stotina štrajkača, a oko deset hiljada zajedno sa svojim porodicama, trebaju vašu pomoć. Radnička klasa u Beogradu već je pokazala divne primere solidarnosti, jer od samog početka štrajka otkida od svojih usta i pomaže svoje drugove.[286]

Pobeda radnika avionskih preduzeća biće od velikog značaja i za radnike čitave Jugoslavije jer će to biti i pobeda nad udruženim kapitalističkim izrabljivačima i njihovim agentima, socijaldemokratskim izdajnicima i razbijačima jedinstva radnika.

Živela jedinstvena borba radnika protiv kapitalističkog izrabljivanja!
Živeli štrajkači!

CK KPJ

Pisano početkom jula 1940.
»Proleter«, april—maj 1940. br, 3—4.

ZGRADE U ULICAMA IVANA MILUTINOVIĆA BR. 50 I IVANBEGOVOJ BR. 9 U BEOGRADU U KOJIMA JE TITO ILEGALNO STANOVAO ZA VRIJEME SVOJIH BORAVAKA U TOKU 1939. I 1940.

ČLANOVIMA PARTIJE U DALMACIJI

S obzirom na prilično nezdravo stanje koje još uvijek u part. organizaciji u Dalmaciji, mi se u ovom članku uglavnom obraćamo n ja članove partije u Dalmaciji s nadom, da će nas razumjeti i pomoći da s vidira nezdravo stanje u toj pokrajini, koja bi zapravo trebala da njači po svojoj snazi i disciplini u redovima naše partije. Kod našeg izl nja teškoća leži u tome, što nam strogo nelegalni uslovi nedopuštaju da semo stvari onako kako bi mogle biti odmah svakome jasne, te naše teškoć rištavaju u punoj mjeri svi oni koji danas rade protiv partije i vode bo na bilo koji način. Ali, mi ćemo nastojati da članovima naše partije u D ji postepeno objasnimo uzroke i posljedice tih pojava koje treba čim pri vidirati, jer leže kao ljaga ne samo na članovima partije u Dalmaciji, n na čitavoj partiji.

Čišćenje naše partije od raznih tuđih i antipartijski menata, koji su radili u korist neprijatelja partije i radničke klase, o nih nepopravljivih oportunista, frakcionaša i nediscipliniranih elemena koče i smetaju razvitku i radu partije, pokazalo se od goelme koristi za ju. Partija je silno ojačala, njezina akciona sposobnost je porasla usli čvrstog jedinstva koje je stvoreno teškim naporima posljednjih godina. dinstvo manifestiralo na partijskoj konferenciji za Srbiju koja je održa log mjeseca i na kojoj je bilo oko 35 učesnika. U svojim rezolucijama te tijske organizacije izjavljuju povjerenje u svoja rukovodstva i u CK KPJ

Mi smo uvjereni da će članstvo partije u Dalmaciji jedinst i disciplinovano sudjelovati u radu i borbi partije za interese ispačenog nog naroda, uvjereni smo da ono želi vidjeti partiju jaku i jedinstvenu, s sobnu da povede u borbu sav radni narod Jugoslavije za njegova prava, za bo sretniju budućnost.

T. T.

FAKSIMIL POČETKA I ZAVRŠETKA TITOVOG PISMA *ČLANOVIMA PARTIJE U DALMACIJI* OD KRAJA JUNA 1940.

KUĆA JOSIPA RUŽIĆA U SPLITU U ULICI OSLOBOĐENJA U KOJOJ JE ODRŽANA OKRUŽNA KONFERENCIJA KPH 19. JULA 1940. UZ TITOVO UČEŠĆE

KUĆA BRAĆE AMIŽIĆ U SIROBUJI (SPLIT) U KOJOJ JE POČETKOM AVGUSTA 1940. ODRŽANA POKRAJINSKA KONFERENCIJA KPH ZA DALMACIJU KOJOJ JE

PROLETERI SVIH ZEMALJA, UJEDINITE SE

Proleter

ORGAN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSL...

XV g. br. 7–8 August – septembar 1940 Din...

Tri godišnjice

Pod konac augusta i početkom septembra ove godine padaju godišnjice krupnih političkih dogadjaja. 23 augusta navršilo se ravno godinu dana otkako je stvoren pakt o nenapadanju izmedju Sovjetskog Saveza i Njemačke. Prvog septembra pada godišnjica drugog imperijalističkog rata a 26 augusta navršila se godina otkako je sklopljen takozvani sporazum izmedju Srba i Hrvata. 1.) Kakve rezultate je dala miroljubiva politika Sovjetskog Saveza, 2.) kakve rezultate je dala politika imperijalističkih ratnih huškača i 3.) kakve rezultate je dao takozvani sporazum narodima Jugoslavije a napose hrvatskom u toku ove godine?

Sovj. Savez je učinio kraj stvorivši ... nenapadanju s Njemačkom, koju ... ratni huškači godinama priprema... udarnu silu za napad na SSSR, ali ... blagodareći mudroj i miroljubivoj ... i ogromnoj snazi Sovjetskog Saveza ... šila na te same ratne huškače. Pak... napadanju izmedju SSSR-a i Nj... nije imao samo to dejstvo, da je b... klonjena opasnost rata izmedju o... velika naroda, nego je time bio og... ratni požar u Evropi a mnogi mali ... kao naprimjer na Balkanu itd., izb... ove godine ratnim pustošenjima. S... taj pakt, SSSR se mogao posvetiti ...

1.) protiv rata, za mir bez kontribucija i os...nja tudjih zemalja;

2.) protiv skupoće i ratnih lihvara;

3.) protiv totalitarnih eksperimenata u našoj ze...

4.) za demokratska i nacionalna prava naroda ...

5.) za ukidanje zakona o zaštiti države i pušt... na slobodu svih političkih i vojnih krivaca, za po...tak naših dobrovoljaca iz Španije;

6.) za ukidanje koncentracionih logora;

7.) za pravu narodnu vladu, vladu radnika i sel...

8.) protiv kolebljive i dvoličnė vanjske pol... u odnosu prema Sovjetskom Savezu, a za oslanj... Jugoslavije na Sovjetski Savez!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavij...

FAKSIMIL NASLOVNE I ČETVRTE STRANE »PROLETERA« OD AVGUSTA—SEPTEMBRA 1940. S PARAFIMA KOJE JE TITO STAVIO PRILIKOM AUTORIZACIJE SVOJIH ČLANAKA

KUĆA NA ŽUGIĆA BARAMA NA DURMITORU U KOJOJ JE ODRŽANA VIII POKRAJINSKA KONFERENCIJA KPJ ZA CRNU GORU, BOKU i SANDŽAK U AVGUSTU 1940. UZ TITOVO PRISUSTVO

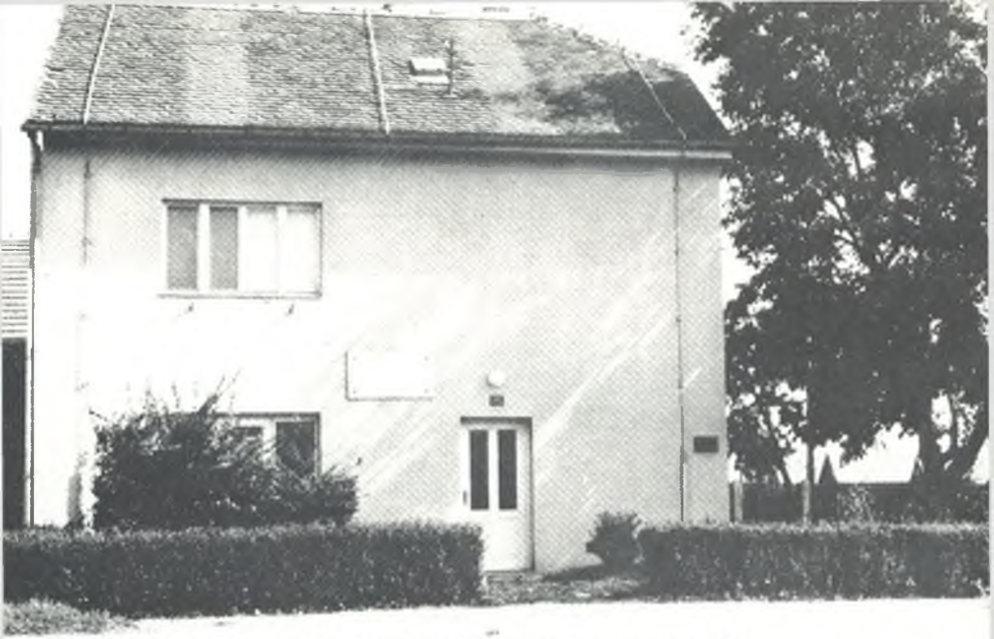

KUĆA U ZAGREBU U UL. PROSINAČKIH ŽRTAVA BR. 205 GDJE JE ODRŽANA
I KONFERENCIJA KPH 25. AVGUSTA 1940. NA KOJOJ JE UČESTVOVAO TITO

Die Lage in Jugoslawien

gierung Cwetkowitsch-Mat-
che im August vorigen Jah-
r sogenannten Verständigung
len Kroaten und Serben an
gekommen ist, hat die Ver-
n, die sie dem Volke gege-
cht eingehalten. Diese Regie-
tie reaktionäre Politik ihrer
fortgesetzt, das heisst die
nationalen Unterdrückung
gung der Arbeiterklasse. Die
ing vom vorigen Jahr zwi-
tkowitsch und Matschek ist
genommen eine Verständi-
serbischen und kroatischen
Die breiten Volksmassen
haben nicht den geringsten
dieser Verständigung. Im
Nach der Teilung der Macht
er serbischen und kroati-
rgeoisie hat die letzte dem
esondere den Bauern und
n, noch schwerere Lasten
in Form verschiedener
bgaben und Steuern, da sie
e Mittel benötigt, um den
en Verwaltungsapparat, der
ien Banat Kroatien gebildet
alten zu können. Die Her-
s autonomen Banats Kroa-
breiten Massen der Bauern
r Werktätigen nicht zufrie-
sondern nur die kroatischen
mit den reaktionären Füh-
roatischen Bauernpartei an
die nun, in unersättlicher
chneller Bereicherung, keine
ien, um sich die Plünderung
r und Bauern zu sichern.
he Bauernpartei hat, als sie
Opposition war, als progres-
cratische Partei gegolten.
e in der Opposition war, hat
agogischen Phrasen über
und Beteuerungen nicht ge-
sie im zukünftigen, selb-
roatien die Herrschaft der
Demokratie wünschen.

jedoch diese Freiheit und
nun, da die Autonomie
langt wurde, aus? Ein Bei-
r Verständigung hat die ge-
sition, einschliesslich der
ie Wahlen und geheimes
ls Hauptforderung hervor-
Führung der kroatischen
hat im Mai Gemeindewah-
rieben, wobei allen jungen
er 21 Jahren das Wahlrecht
rde. Trotz Terror und nicht-
ahlen hat die kroatische
bei diesen Wahlen einen
serfolg erlebt, obwohl sie
nte, dass diese Wahlen kei-
ien Charakter tragen und
aler Natur seien. Arbeiter-
isten unter verschiedenen
lten eine grosse Anzahl
und siegten in einigen Ge-
kommen, obwohl die Wah-
ande und nicht auch in der
schrieben wurden. Aus
em Siege der Arbeiterklas-
Kommunisten an der Spitze,
hat die Leitung der kroatischen Bauernpartei in den Städten mit Dekreten Stadtkommunalvertreter und Stadtvorsteher ernannt und auf diese Weise der Arbeiterklasse die Möglichkeit einer Beteiligung an der Kommunalpolitik der Städte genommen.

Vor der Verständigung und der Machtübernahme wurde in der kroatischen Bauernpartei der sogenannte Bauernschutz und Stadtschutz organisiert. Heute wird dieser Schutzbund zur Ausübung des Terrors über Bauern und Bürger verwendet und ist hauptsächlich gegen die Kommunisten gerichtet. Der frühere Kommandant des Bauernschutzes Dj Kentelja hat in einem vertraulichen Zirkular alle Befehlshaber der niederen Einheiten des Bauernschutzes aufgefordert, alle gefährlichen Kommunisten, welche auf die Bauern Einfluss ausüben könnten, nach Möglichkeit zu liquidieren, beziehungsweise zu ermorden. Der Bauernschutz wurde zum Terrorisieren der Bauern bei der Steuereinhebung zum Prügeln der Bauern bei Waldschäden verwendet. In vielen Fällen hat der Bauernschutz eines Dorfes in einem anderen Dorfe Bauern wegen irgendeines Streits mit den Behörden verprügelt. Das rief seitens der Bauern eine Reaktion hervor, und so kam es häufig zu regelrechten Schlachten zwischen den Bauern verschiedener Dörfer. Aus diesen Gründen verlassen die Bauern in Massen diese Prügelorganisation. Der Stadtschutz übt seinen Dienst gemeinsam mit der Polizei aus und dient im Kampfe gegen die Arbeiter. Am 1. Mai dieses Jahres hat der Stadtschutz gemeinsam mit der Polizei in den Strassen von Zagreb Arbeiter verprügelt. Diese Organisation fördert die Spitzelei und hilft den Behörden, die Unzufriedenen zu entdecken. Das Volk hasst diese Organisation, in welcher sich auch verschiedene verdorbene Elemente und Kriminaltypen befinden.

Die reaktionäre Leitung der kroatischen Bauernpartei begeistert sich für die Einführung des totalitären Systems und alle ihre Massnahmen dienen diesem Zwecke. Sie nennen das mit Zynismus Bauerndemokratie. Noch im Vorjahr sofort nach ihrer Machtübernahme, hatten sie nichts eiligeres zu tun, als gemeinsam mit ihrem serbischen Partner Konzentrationslager zu errichten, in welche sie eine grosse Anzahl Kommunisten und Gewerkschaftsfunktionäre gesteckt haben. Sie haben die gesamte Arbeiterpresse unterdrückt, die Arbeiterinstitutionen den Arbeitern entzogen, die Arbeiterkammer haben sie dem H. R. S. übergeben, das heisst der Organisation, welche sie selbst gegründet haben, um die Klassengewerkschaften zu vernichten. Sie haben die reaktionärste Anordnung über die Regelung der Streitigkeiten zwischen den Arbeitern und Unternehmern gebracht. Laut dieser Anordnung ist jeder Streik verboten, bis nicht alle gesetzlichen Mittel der Vermittlung zwischen den Arbeitern und Arbeitgebern erschöpft wurden. Im Falle es nicht zu einer Verständigung mit den Unternehmern kommt, ist es erlaubt, in den Streik zu treten, wenn 90 % aller Arbeiter damit einverstanden sind. Jene Arbeiter, die das 24. Jahr noch nicht erreicht haben, haben kein Stimmrecht. Die Abstimmung findet in Anwesenheit der Polizei und erst, wenn alle Vorbereitungen für eine freie und ungehinderte Tätigkeit der Streikbrecher getroffen worden sind, statt. Dieser Anordnung gemäss hat jeder Unternehmer das Recht, jene Arbeiter verhaften zu lassen, welche versuchen, den Widerstand unter den Arbeitern zu organisieren. Nach dieser Anordnung werden die Arbeitsbücher jenen Arbeitern abgenommen, von denen festgestellt wurde, dass sie Organisatoren des Arbeiterwiderstandes in den Betrieben seien, um ihnen auf diese Weise die Möglichkeit des Verdienstes ihres täglichen Brotes zu nehmen.

Was die Innenkonsolidierung betrifft, die nach der Verständigung erwartet wurde, sind auch keine Resultate zu verzeichnen. Immer häufiger sind die Zusammenstösse der serbischen und kroatischen Bourgeoisie wegen territorialer Fragen. Die Kroaten verlangen die Anschliessung weiterer Gebiete Bosniens und der Wojwodina an Kroatien, die serbische Bourgeoisie jedoch, einschliesslich der Opposition: der Radikalen, der Demokraten, der jugoslawischen nationalen Partei, sind der Meinung, dass die Kroaten sogar zuviel erhalten haben und treten offen gegen weitere Nachgibigkeit den Kroaten gegenüber auf.

Die serbische Bourgeoisie hat die Parole »Serben vereint Euch« verbreitet. Die kroatische Bourgeoisie ihrerseits hetzt das Volk immer mehr in einen nationalen Völkerhass. Alles dies beweist, dass von einer dauernden Innenkonsolidierung keine Rede sein kann, im Gegenteil, es handelt sich darum, welche Bourgeoisie sich mehr Land zur Ausbeutung sicherstellen wird, die serbische oder die kroatische. Da auch der Appetit der kroatischen Bourgeoisie enorm ist, können wir noch schwere Zusammenstösse der beiden bourgeoisen Lager erwarten.

Von einer Demokratisierung kann keine Rede sein. Im Gegenteil, die Reaktion wird täglich schlimmer. Die jetzigen Machthaber erklären sich offen für ein totalitäres korporatives System nach dem Muster Italiens und Deutschlands, wobei ihnen fast die gesamte Presse behilflich ist. Besonders setzt sich dafür die Leitung der kroatischen Bauernpartei ein, ausserdem der Ministerpräsident Dragischa Cwetkowitsch und der verrufene Pfaffe Koroschetz, der nun zum Zwecke der Faschisierung der Jugend zum Minister der Volkserziehung ernannt wurde. Zu einer Verständigung wird es jedoch kaum kommen, da die Kroaten auf einen neuen Zentralismus nicht eingehen wollen, welcher eine Vorbedingung ist für ein totalitäres, auf einer einheitlichen Partei beruhendes System, wie das in Italien und Deutschland der Fall ist.

Die Aussenpolitik der Regierung Cwetkowitsch-Matschek ist doppelzünglerisch und schwankend. Die über-

ZGRADA U GAJEVOJ ULICI U ZAGREBU U KOJOJ JE ODRŽANA VI ZEMALJSKA KONFERENCIJA SKOJ-a 8—9. SEPTEMBRA 1940. UZ TITOVO UČEŠĆE

KOMUNISTIČKOJ PARTIJI FRANCUSKE*[287]

U vrijeme bezgranične patnje francuskog naroda, kada se nad njim ujedinjuje svirepa i požudna najezda imperijalističkih okupatora s otrovnim bijesom francuske kapitalističke reakcije, koja je u imperijalističkom ratu izgubila svoje imperijalistčke pozicije, a zato utoliko bespomoćnije pokušava da očuva svoje klasne pozicije u ratu protiv sopstvenog naroda, kada se te protunarodne snage ujedinjuju u jedinstveni potok nasilja, ubijanja, bespravlja, ugnjetavanja, izrabljivanja, bijede i gladi, u vrijeme najvećih iskušenja za herojsku radničku klasu Francuske i njenu proslavljenu revolucionarnu avangardu — Komunističku partiju Francuske — KPJ šalje vam, drugovi, plamene revolucionarne pozdrave.

KPJ drži da time samo daje izraza revolucionarnoj solidarnosti ogromne većine radnih masa i naroda Jugoslavije s francuskim narodom, koji se proslavio tolikim besmrtnim revolucionarnim tradicijama, s kojim su narodi Jugoslavije vezani bezbrojnim nitima prijateljstva i čiji ste vi istinski predstavnici danas, u vrijeme najdubljeg kraha i nezapamćenog u istoriji izdajstva reakcije nad svojim narodom, jedino vi, proleteri, komunisti Francuske.

Revolucionarnu riznicu međunarodnog proletarijata vi ste, proleteri, komunisti Francuske, obogatili novim borbenim iskustvima, na kojima su učili radnički borci i antifašisti čitavog svijeta.[289] Svojim velikim junačkim borbama protiv fašizma i rata, koje su vas istakle na čelo revolucionarnog proletarijata u kapitalističkim zemljama, vi ste postigli uspjehe koje nisu osjetili samo francuski proletarijat i francuski radni narod,nego i ugnjeteni i izrabljivani čitavog svijeta, međunarodni proletarijat, sve što je napredno u današnjem svijetu.

Danas, kada je francuski narod bačen u bezdan neopisivih patnji, vi opet stojite na čelu francuskog radnog naroda, vi jedini branite njegove istinske interese. Ne samo francuske nego i radne mase čitavog svijeta danas znaju da ste vi bili u pravu kada ste za sve vrijeme imperijalističkog rata, koji su vodili francuski imperijalisti s garniturom Daladje—Blum—Reno, govorili francuskim i svim radnim ljudima da je to

---

* U »Proleteru« iznad ovog naslova stoji parola: *Pojačajmo akciju solidarnosti s ugnjetenim francuskim narodom! Pojačajmo borbu protiv novog Versaja,*[288] *za mir bez aneksija, na osnovu punog prava naroda na samoodređenje!*

rat protiv interesa radničke klase, da je to rat francuskih imperijalista. One znaju da ste vi bili u pravu kada ste govorili da će francuski narod biti bačen u najbarbarskije ropstvo njemačkih imperijalista ako francuski narod izgubi savezništvo SSSR-a. One znaju da ste vi bili u pravu kada ste govorili da Daladje—Blum—Čemberlenova politika buškanja Hitlera na SSSR znači pripremanje najstrašnije katastrofe za francuski narod.[290] One znaju da je bilo ispravno kada ste vi vezivali sudbinu francuskog naroda sa sudbinom španjolskog naroda, koji se borio protiv tuđih fašističkih, imperijalističkih napadača. One danas znaju da ste vi bili u pravu kada ste raskrinkavali »socijalističke« sluge imperijalista, koje su ovoga puta ustostručile svoje izdajstvo nad radničkom klasom iz 1914—1918. god. [291] Krah francuskih socijalimperijalističkih Blumova, Fora, Žuoa itd., koji su predstavljali glavni oslonac II internacionale, značilo je početak općeg kraha tih imperijalističkih agentura u čitavom svijetu.

Radnička klasa čitavog svijeta svjesna je danas da su uslovi borbe francuskog proletarijata strahovito teški. Ali povjerenje međunarodnog proletarijata u pobjedonosnu ulogu KPF ulijeva radničkoj klasi nepobjedivu vjeru da nije više daleko dan kada će francuska radnička klasa na čelu radnih masa srušiti tiraniju prokockanih francuskih imperijalista i tuđih imperijalističkih okupatora. Utoliko više je svjestan međunarodni proletarijat da je u tim teškim danima po francuski narod potrebno razviti najzamašniji pokret revolucionarne solidarnosti s francuskim proletarijatom i čitavim francuskim narodom, razviti najzamašniju borbu protiv novog Versaja, koji bi porobio francuski narod, protiv Kompjenja, za mir bez aneksija, za mir s punim pravom nacija na samoodređenje.[292]

U tom smislu, drugovi, obećava vam KPJ da će radnička klasa Jugoslavije — svjesna da brani time i svoje sopstvene interese i interese mira, slobode, nezavisnosti i kruha naroda Jugoslavije — uložiti sve svoje snage da podupre vašu veliku oslobodilačku borbu. Predajte, drugovi, velikom francuskom narodu, koji nije nikad trpio ropstvo i tiraniju, naše plamene revolucionarne pozdrave!

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Pisano početkom jula 1940. u Zagrebu.
»Proleter«, jun—jul 1940,
br. 5—6.

PROTIV »NOVOG PORETKA« TOTALITARNOG REŽIMA[293]

S porazom francuskog imperija došlo je do značajne preorijentacije i u vladajućim krugovima buržoazije Jugoslavije. Ova je bila u vanjskopolitičkim pogledima i prije podijeljena. Jedan, veći dio buržoazije bio je uz engleske i francuske imperijaliste, pod čijim pritiskom je nastojao da i narode Jugoslavije i Balkana uplete u rat za imperijaliste. Danas je s porazom Francuske dobio prevlast onaj dio buržoazije koji je već i prije težio k potčinjavanju njemačkom odnosno talijanskom imperijalizmu. *Koristeći se svojom krvavom pobjedom nad Francuskom, njemački kao i talijanski imperijalizam vrši pritisak i na vladajuće krugove u Jugoslaviji da bi postigli i apsolutnu prevlast i na Balkanu.*

Poslije žučnih razmirica i trzavica u reakcionarnim buržoaskim vrhovima, koji su trebali ponovno dovesti na vlast otvorenog i već dugo poznatog Hitlerovog agenta Stojadinovića, *vlada Cvetković—Maček sada je i sama za cijenu da se održi na vlasti* poklekla pod pritiskom Njemačke i Italije. »Hrvatski dnevnik«, demantirajući glasine o povratku Stojadinovića na vlast i odbijajući zahtjev za rekonstrukcijom vlade ili koncentracijom, nije se stidio otvoreno uvjeravati Hitlera i Musolinija kako promjena vlade nije potrebna, jer je i ova vlada Cvetković—Maček spremna učiniti sve što oni žele.[294] Na to su slijedile poznate izjave Cvetkovića i Mačeka, kojima se oni ulaguju i ulizuju talijanskom i njemačkom imperijalizmu, te obećavaju kako će za osiguranje interesa tih imperijalista kopirati i njihove totalitarne metode vladanja.[295] Buržoazija Jugoslavije očito se sprema da to i učini i teži da se nađe sporazum u tome između pojedinih dijelova buržoazije.

Budući da joj sve više iščezava oslonac u narodu, koji se osvješćuje iz zabluda i usvaja simpatije za Sovjetski Savez, buržoazija traži oslona protiv vlastitih naroda na strani imperijalista.

Jugoslovenska buržoazija ima namjeru poći putem francuske buržoazije, koja je jasno pokazala da joj je milije tuđe gospodstvo, da su joj preči profiti i njeni klasni interesi no interes nacije. Bojeći se suda naroda, kome ona sisa krv, buržoazija Jugoslavije sprema se da sama preda zemlju vanjskim zavojevačima i porobljivačima naroda u času kada već sama neće biti dovoljno jaka da uguši nasiljem težnju naroda Jugoslavije za slobodom.

U provođenju te svoje nenarodne, izdajničke i zločinačke politike kojom nastoji još čvršće okovati radni narod u svoje ugnjetačke stege, buržoazija se pored svih sredstava nasilja služi i prevarom. Svoju zločinačku rabotu pokušava maskirati i »opravdati« da je uslijed krajnje zaoštrenih interesa između rada i kapitala, što se naročito ispoljilo izbijanjem imperijalističkog rata, buržoazija čak u tradicionalnim zemljama buržoaske demokracije, u Engleskoj i Francuskoj, skinula lažni veo demokracije kojim je nastojala prikrivati suštinu svoje klasne diktature.

Tu je našao Maček razloga da se odrekne buržoaske demokracije (koja je ionako već davno oteta narodima Jugoslavije), te da propovijeda i hvali nekakvu »seljačku demokraciju«. (Kakva li je to »seljačka demokracija« u kojoj vode glavnu riječ kapitalisti i advokati, te bogate seoske gazde, dok radni seljaci ne smiju ni da pisnu, ako to nije u skladu sa interesima gospode, a radnici pak pogotovo ne.)

Na drugoj je pak strani zadatak buržoaske štampe maskirati krajnje reakcionarnu suštinu tog takozvanog »novog poretka«. U tu svrhu pridružuje se ta štampa onim agentima sa strane koji kod nas pokušavaju zagrijati mase za hitlerizam tvrdnjom kako ima »fašizam i nacionalsocijalizam« »mnogo srodnosti s boljševičkim socijalizmom«.

Ovi su kapitalistički podlaci spremni i sposobni poslužiti se svim mogućim prevarama, pa pokušavaju izrabiti čak i goleme simpatije radnog naroda Jugoslavije za Sovjetski Savez. Oni se danas služe tom prevarom zato da bi u lijepom omotu servirali narodu gorku suštinu takvog »novog poretka«, u kome će, uspije li im, radnici i seljaci pasti u potpuno ropstvo njemačkom i talijanskom imperijalizmu.

Svoje zle i protunarodne namjere je režim Cvetković—Maček već dokazao djelima — zločinima. On je dokazao da nije iskren u priznavanju Sovjetskog Saveza. Taj režim guši svim sredstvima nasilja simpatije naroda za Sovjetski Savez. Tako su prilikom ratifikacije trgovinkog ugovora u Beogradu policija i žandarmerija divlje navalile na veliku masu svijeta, koja je došla pozdraviti predstavnika Sovjetskog Saveza druga Lavrentijeva.[296] A Maček i hrvatska gospoda ponovno prolijevaju radničku krv. Oni podmuklo, dvoličnjački krvavim rukama pozdravljaju poslanika zemlje socijalizma, dok imaju na savjesti novu žrtvu klasnog terora radnika druga Butkovića, koji je pao pod tanetom policijskog zapovjednika samo zato *što je kao hiljade drugih dao oduška svome oduševljenju za pravu domovinu radnog naroda — Sovjetski Savez.*[297] *Gospoda, da bi uspjela u svojoj protunarodnoj politici, svim sredstvima pokušavaju spriječiti zajednicu radnika i seljaka*, jer oni znaju da jedanput stvoren revolucionarni savez radnika i seljaka znači konac njihove vladavine. Zbog toga oni nastoje da svim sredstvima, demagogijom o »seljačkoj demokraciji« i o »socijalnoj zaštiti slabijih«, o »izmirenju rada i kapitala«, veličajući totalitarni režim u Njemačkoj i Italiji spriječe stvaranje tog saveza kako bi se i nadalje mogli održati na vlasti.

U svrhu obrane pred još većim porobljavanjem, jer to znači najavljeni »novi poredak«, postavlja se danas zadaća povesti odlučnu ekonomsku i političku borbu radničke klase, potpuno samostalno i bez ikakvog uplivisanja sa strane buržoazije i njezinih agenata pod jedinstvenim rukovodstvom komunista kao avangarde radničke klase.

Stvarati što čvršći savez radnika s radnim seljaštvom za borbu protiv nasilja buržoazije, za borbu svim sredstvima protiv »novog poretka«. Za pripremanje odlučnih borbi za konačno oslobođenje. To je zadaća današnjice.

Pisano u Zagrebu početkom jula 1940.
»Srp i čekić«, prva polovina srpnja 1940, br. 3.

SAOPŠTENJE CENTRALNOG KOMITETA KOMPARTIJE JUGOSLAVIJE BROJ 3[298]

Zahvaljujući zločinačkoj protivnarodnoj politici reakcionarne francuske finansijske oligarhije i njenih pomagača izdajničkih socijaldemokratskih vođa Bluma i dr., Francuska je ovih dana u kratkom i krvavom imperijalističkom ratu pobeđena od osvajačkih imperijalističkih sila Nemačke i Italije. Francuski narod je bio uvučen u ovaj imperijalistički rat protiv svoje volje. Njegovi najbolji sinovi i najbolji predstavnici okupljeni u Komunističkoj partiji Francuske radili su svim silama da francuski narod izbegne tu katastrofu, koja ga je na koncu stigla krivicom onih koji su izdali i upropastili republikansku Španiju, koji su prodali Čehoslovačku i tolike druge narode, koji su razbili Narodni front, a najbolje sinove francuskog naroda iz redova komunista predavali sudu i smrti zbog toga što su upozoravali na opasnost, što su dosledno i po cenu najvećih žrtava branili interese naroda, što su branili Francusku. Već mnogo, mnogo puta potvrđena je činjenica da su komunisti sto puta u pravu kada tvrde da su samo oni dosledni borci za sreću i blagostanje naroda, da su samo oni nepokolebljivi borci za slobodu i nezavisnost svoga naroda. Izdajničke socijaldemokratske sluge već su mnogo i mnogo puta priredile gorke i teške časove radnom narodu. Oni su predavali najbolje borce radnog naroda u ruke krvnika i sami bili krvnici radničkih boraca. Noske, Ebert i dr. su u Nemačkoj u potocima krvi ugušili oslobodilačku proletersku revoluciju i sačuvali vlast kapitalistima da i dalje, do današnjeg dana, ugnjetavaju i izrabljuju nemački radni narod.[299] Blum i ostali njegovi kompanjoni socijaldemokratskog vođstva u Francuskoj razbili su jedinstvo radničkog sindikalnog pokreta, razbili su Narodni front, tražili zabranu Kompartije u Francuskoj i na taj način osigurali kapitalističkim ratnim huškačima, među koje i oni spadaju, da ovi nesmetano pripreme ovu katastrofu koja je zadesila francuski narod. Težak je zločin ovih socijaldemokratskih izdajica izvršen nad francuskom radničkom klasom. Težak je zločin francuske finansijske klike Daladjea, Renoa i dr. što ga je učinila nad francuskim narodom. Ali šta mari francuska kapitalistička klika što je Francuska osvojena od nemačkih i italijanskih imperijalističkih osvajača, šta mari francuska kapitalistička klika što je nekada nezavisna i ponosna Francuska sada ponižena i upropašćena, što je, tako reći, propala njena nacionalna nezavisnost. Francuskoj kapitalističkoj kliki je glavno da sačuva svoju vladavinu i pljačku nad narodom;

ona ne poznaje nacionalne interese, već samo svoje finansijske interese kao i svaka druga kapitalistička klika. Njena poslednja rezerva: kagulari i senilni starac Peten, onaj isti Peten koji je bio jedan od inicijatora i organizatora kagularskih terorističkih akcija i sabotaže u vojsci, treba da joj osiguraju pomoću okupatora pljačku nad francuskim narodom.[300]

Nemački i italijanski imperijalistički osvajači priredili su mnogo strašniji Versaj za francuski narod nego što je bio prošli. Oni će ne samo po miloj volji komadati Francusku i ekonomski je pustošiti nego joj nameću najomraženiji režim, režim tuđ francuskom narodu, režim kagulara, režim koji pomaže tuđim osvajačima da ugnjetavaju i izrabljuju francuski radni narod, režim koji je bacio pod noge neprijatelja slavne tradicije i tekovine velike francuske revolucije i ponovo uveo vladavinu srednjovekovnog mračnjaštva, režim koji ogromna većina francuskog naroda mrzi i prezire iz dna duše.[301]

U znak zahvalnosti prema imperijalističkim okupatorima što može i dalje da jaše na grbači francuskog naroda, finansijska klika Francuske je već spremna da proliva krv francuskog naroda za interese svojih najnovijih saveznika, nemačkih i italijanskih imperijalista u borbi protiv engleskih imperijalista, s kojima je upropastila tolike narode, s kojima je potpalila ovaj imperijalistički rat i htela uvući u njega i narode na Balkanu.[302]

I engleska finansijska oligarhija uz pomoć socijaldemokratskih izdajica Sitrina, Atlija i drugih nasilno tera engleski narod u ovaj krvavi rat samo da bi sačuvala ugnjetavanje i pljačku nad kolonijalnim narodima, da bi sačuvala svoje kolonijalno carstvo, da bi sačuvala svoju hegemoniju u svetu, pomoću koje je nametala svoju volju drugim narodima i huškala jedne na druge.

Danas se jasno vidi da su lažne tvrdnje nemačkih i italijanskih imperijalista da se oni bore samo protiv Versajskog ugovora, isto tako kao što su bile lažne tvrdnje engleskih i francuskih imperijalista da se oni bore za demokratiju i nezavisnost malih naroda. Danas ne može biti više ni truna sumnje u to da se ovaj drugi imperijalistički rat vodi radi nove podele sveta. Danas se već jasno vidi da imperijalističke sile Nemačka i Italija nastoje da preuzmu ulogu svojih dosadašnjih rivala Engleske i Francuske, da nametnu narodima Engleske i Francuske još teži Versaj, da zavladaju kolonijama, da kolonijalne narode izrabljuju umesto engleskih i francuskih — nemački i italijanski imperijalisti, da potčine male narode svojoj volji i učine ih zavisnim i svojim kolonijama. To je suština te toliko razvikane nove Evrope, organizovane na totalitarnim načelima koju pripremaju nemački i italijanski imperijalisti.

Kapitalističke klike raznih zemalja Evrope, pa i jugoslovenska, ona ista koja je još donedavno pevala hvalospeve zapadnoj demokratiji i demokratskom uređenju, okrenula se preko noći za 180 stepeni i počela da hvali totalitarni i korporativni sistem, počela da hvali dr-

žavno uređenje fašističke Italije i nacionalsocijalističke Nemačke. Kod nas u Jugoslaviji to su oni isti ljudi, kako u vladi tako i opoziciji, koji su od samog početka rata nastojali da gurnu narode Jugoslavije u rat na strani imperijalističkih sila Engleske i Francuske, a danas se već ulizuju Rimu i Berlinu. Gospodin Cvetković, predsednik vlade, dao je otvorenu izjavu da namerava uvesti režim sličan onome u Italiji i Nemačkoj. Gotovo sva štampa tretira pitanje korporativnog sistema. »Hrvatski dnevnik«, službeni organ HSS-a, onda »Slovenec«, organ popa Korošca i mnoge druge novine otvoreno se zalažu za totalitarni sistem, za fašizam po uzoru Italije i za nacionalsocijalizam po uzoru Nemačke.[303]

Pop Korošec je putovao nedavno u Rim, onda u Nemačku i u Bukurešt, a zašto? Zato da pregovara i traži potporu reakcionarnih vlastodržaca ovih zemalja protiv naroda Jugoslavije u slučaju da ovaj daje otpor pri nasilnom usrećivanju putem uvođenja totalitarnog korporativnog sistema. Odmah posle povratka s puta pop Korošec ulazi u vladu za ministra prosvete.[304] Pri intervjuu sa italijanskim novinarom on cinički izjavljuje da nije došao za ministra prosvete da premešta učitelje i profesore. To drugim rečima znači: došao sam da fašiziram omladinu. »Vi znate moje programatsko stanovište«, kaže ovaj reakcionarni pop, drugim rečima: vi znate šta sam obećao u Italiji. Slovenački klerikalci na čelu s popom Korošcem toliko su drski da otvoreno pišu o tome kako mali narodi treba da se ekonomski i politički potčine velikim silama, koje sada stvaraju »Novu Evropu«, drugim rečima — oni otvoreno traže invaziju [od strane] totalitarnih velesila Nemačke i Italije. Zašto ovakva nagla promena kod jugoslovenske kapitalističke klike, koja je još donedavno napadala fašizam i nacionalsocijalizam? Zato što su i naši kapitalisti sada uvereni da će moći štititi svoje kapitalističke interese putem nasilnog totalitarnog sistema. Zato što hoće da se na taj način dodvore Rimu i Berlinu i da pomoću ovih imperijalističkih sila dalje izrabljuju radne mase i ugnjetavaju nacionalne manjine Jugoslavije, zato što se boje simpatija goleme većine naroda Jugoslavije prema SSSR-u, zato što se boje ove velike i silne socijalističke zemlje, države radnika i seljaka, koja nosi mir, slobodu i blagostanje ugnjetenim i izrabljenim, zato što se kapitalisti Jugoslavije boje sve većeg nezadovoljstva širokih narodnih masa i nacionalno ugnjetenih naroda Jugoslavije, koji su svakim danom sve spremniji da odlučnom borbom izvojuju svoja prava, slobodu i ravnopravnost.

Narodi Jugoslavije neće totalitarni i fašistički sistem kojim hoće da ga okuje i baci u srednjovekovni mrak, bedu i nemaštinu kapitalistička klika Jugoslavije. Režim Cvetković—Maček obećao je pri dolasku na vlast da će ispraviti nepravdu koja je narodu učinjena od strane bivših diktatorskih režima. Zbog tih obećanja narod je pomogao da Cvetković i Maček dođu na vlast, ali su oni narod prevarili. Umesto da daju narodu njegova prava i slobode, oni hoće da ga bace u još teži

jaram. Po čemu se, onda, razlikuju Cvetković i Maček od Stojadinovića? Zar nije Stojadinovć hteo to isto, pa ga je narod zbog toga najurio?

Narodi Jugoslavije se ne slažu s ovakvom protivnarodnom unutrašnjom i dvoličnom spoljnom politikom režima Cvetković—Maček, politikom neiskrenosti prema SSSR-u, politikom potajnog paktiranja s neprijateljima naroda Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Narodi Jugoslavije neće da snose nikakvu odgovornost za tu politiku koju hoće da mu nametne kapitalistička klika na čelu s popom Korošcem, Cvetkovićem, Mačekom itd., koji hoće da po uzoru rumunskog Karola, Petena i dr. upregnu Jugoslaviju u kola imperijalističkih sila — Njemačke i Italije.

Ovu paklenu zamisao upravljača Jugoslavije narodi Jugoslavije treba na vreme da osujete. Sve što je slobodoljubivo i pošteno treba da se ujedini u borbi protiv pokušaja ostvarenja ove protivnarodne zamisli. Svi oni koji su protiv toga da se u Jugoslaviji uvede reakcionarni totalitarni poredak treba da se ujedine protiv toga. Svi oni koji stvarno hoće slobodu i ravnopravnost naroda Jugoslavije treba da se ujedine u borbi za te zahteve.

Kapitalistička klika na čelu s protivnarodnim režimom Cvetković—Maček priprema radničkoj klasi strašno ropstvo i izrabljivanje. Ona se sprema da uništi sve klasne sindikalne organizacije kao što su to učinili vlastodršci u Nemačkoj i Italiji da bi na taj način osigurala kapitalistima pljačku i izrabljivanje radnika i da bi ih predala njima na potpunu milost i nemilost. Ona je već oduzela klasnim sindikatima radničke komore i druge institucije i dala ih u ruke svojim kapitalističkim, poslodavačkim sindikalnim organizacijama, kojima rukovode, na štetu radnika, a na svoju korist, sami kapitalisti pomoću svojih plaćenih agenata. Sada je više nego ikada potrebno čvrsto jedinstvo radničke klase u borbi za odbranu svojih prava i svog opstanka. Više nego ikada potrebno je da svi komunisti i svesni radnici rade svim silama na ostvarenju jedinstva odozdo s radnicima iz JUGORAS-a i HRS-a, da zajednički s njima vode odlučnu borbu za svakodnevne interese radnika, da zajednički s njima vode borbu za očuvanje klasnog sindikalnog pokreta. Svi komunisti i svesni radnici treba da znaju da je ogromna većina radnika bilo silom ili zbog pomanjkanja klasne svesti uterana u te poslodavačke organizacije, i baš zbog toga je dužnost komunista i svesnih radnika da neumorno bude klasnu svest i stvaraju jedinstvo u borbi za svakodnevne interese radnika.

Jedinstvena radnička klasa u savezu sa seljaštvom i ostalim radnim narodom Jugoslavije pod vođstvom Komunističke partije treba da se spremi i da vodi odlučnu borbu protiv bezdušnog izrabljivanja radnika sa strane kapitalista, da vodi odlučnu borbu za očuvanje nezavisnosti Jugoslavije. Preduslov za postignuće tih zahteva jeste da se svrgne današnji protivnarodni režim i stvori *prava narodna vlada, vlada radnika i*

seljaka, koja će raditi u interesu radnog naroda, dati narodima njihova prava, obezbediti nezavisnost zemlje oslanjanjem na SSSR, na državu radnika i seljaka, na zemlju gigantskog napretka i blagostanja, na zaštitnika malih naroda i najdoslednijeg borca za mir.

12. jula 1940.

CK KPJ

Pisano u Zagrebu.
»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6.

RADNICIMA I NAMJEŠTENICIMA! SVIM IZRABLJENIM I UGNJETENIM![305]

Posljedice ovog drugog imperijalističkog rata sve teže su za radničku klasu i čitav radni narod Jugoslavije. Buržoazija zgrće profite iz sadašnje ratne konjunkture, a istovremeno poduzima sve nasilnije mjere protiv radničkog pokreta, čime nastoji da osigura sebi nesmetano gomilanje bogatstva iz znoja, gladi i bijede radnih masa. Kapitalistička gospoda nastoje da sve terete i posljedice ovoga rata prebace na leđa sirotinje.

Poslije propasti francuske imperije buržoazija Jugoslavije više ne može da lavira između dva ratujuća tabora, već se i protiv volje naroda, koji traži oslonac na SSSR, radije povezuje s imperijalističkom Njemačkom i Italijom da i po cijenu gubitka nacionalne nezavisnosti sačuva svoju pljačku nad radnim narodom Jugoslavije. Ovaj pljačkaški zahvat čitave privrede u Jugoslaviji od strane njemačkog i talijanskog imperijalizma još će silnije pogoršati položaj radnih masa ako narodi Jugoslavije dopuste zločinački plan jugoslovenske buržoazije.

Jugoslovenska buržoazija svjesna je da će to pogoršanje životnih uslova izazvati opravdani otpor radnika. I mogla se uvjeriti da ni iznimne uredbe o minimalnim nadnicama, o rješavanju radnih sporova itd., kao ni koncentracioni logori, svi progoni i policijsko nasilje nisu mogli ugušiti opravdanu radničku borbu. Nije pomoglo ni izdajstvo socijaldemokratskih vođa, sa čijom je pomoći buržoazija otela ispod radničkog uticaja ustanove socijalnog osiguranja i radničke komore, koje je pretvorila u policijske ekspoziture upotrebljavajući radnički novac za plaćanje policijskih doušnika, »zaštitnika«[306] i razbojničkih bandi.

Buržoazija je konačno uvidjela da uticaj njenih lakeja — soc[ijal]-dem[okratskih] vođa više nije dovoljan za kočenje i gušenje klasne borbe. Stekla je gorko iskustvo da ni poslodavački sindikati poput HRS-a, JUGORAS-a i drugih ne mogu više s uspjehom razbijati i gušiti radničku borbu.

Zato se u posljednje vrijeme sva kapitalistička klasa Jugoslavije otvoreno sprema na uvođenje nasilnog totalitarnog sistema protivnarodne diktature finansijske oligarhije, kojim se nada da će moći po uzoru i pomoću njemačkog i talijanskog imperijalizma sačuvati kapitalistički sistem pljačke i porobljavanja. Među pojedinim dijelovima buržoazije ima, doduše, još neslaganja o načinu i obliku tog »novog sistema«; među njima još se vodi spor oko podjele vlasti i o tome koji bi bio najbolji način nametanja jarma otvorene diktature radničkoj

klasi i čitavom radnom narodu da bi protivnarodna kapitalistička klika izbjegla prevelike potrese. Gospoda kapitalisti imaju, naime, opravdanu bojazan pred neuspjehom u ostvarenju tog svog paklenog plana znajući da će uvođenjem diktature udvostručiti ogorčenje naroda. Ali sva krupna buržoazija je složna u tome da je u interesu očuvanja kapitalističkog gospodstva potrebno ugušiti klasnu borbu radnika, složna i jedinstvena je u pogledu potpunog porobljavanja i obespravljenja radničke klase.

Zato u prvom redu sprema sahranu posljednjeg ostatka slobodnog sindikalnog pokreta i uspostavu obaveznih fašističkih sindikata, sindikata u rukama vlade i preduzetnika, čija bi zadaća bila potpuno onemogućiti radničku borbu, a milione radničkog novca od prisilne članarine upotrebljava za krvavo ugušivanje radničkih akcija i štrajkova.

Ovaj divlji napad buržoazije svjedoči da akutna kriza samog kapitalističkog sistema ulazi u svoju najoštriju fazu.

U takvoj situaciji buržoazija nastoji pošto-poto da očuva takozvani »građanski mir« takozvanim »novim« totalitarnim poretkom kako bi sve terete rata i krize prebacila na leđa proletarijata i radnih masa i na taj način još odbranila svoj poredak pljačke i izrabljivanja.

Usljed toga svaka borba radnika, makar za minimalne dnevne potrebe radnika, mora se voditi u oštrom okršaju s nametnutim uredbama i organima vlasti, čime dobija golem politički značaj navalne borbe jer predstavlja sastavni, početni dio političke borbe protiv samog kapitalističkog sistema kao cjeline.

Ali uslovi borbe su pogoršani: 1. kapitalistička klasa nastoji drakonskim mjerama da uguši svaku radničku borbu; 2. izdajnički socijaldemokratski vođi koče i onemogućavaju štrajkove i tarifne pokrete radnika; 3. ne samo da se onemogućava razvitak borbenog klasnog sindikalnog pokreta nego se ide za njegovim potpunim ugušivanjem, u čemu revnosno pomažu buržoaske sluge — socijaldemokratski vođi, koji sami raspuštaju sindikalne organizacije.

Već ovi pogoršani uslovi nameću radničkoj klasi nove metode i nove načine borbe. Putokaz ovim novim metodama i načinu borbe treba da budu već oni brojni štrajkovi koji su vođeni pod vrlo teškim uslovima reakcije i policijskog nasilja, što je bilo moguće jedino zato jer je rukovođenje tim borbama bilo osigurano radničkim aktivom, koji se, pripadajući sindikatima, ipak konsolidovao na bazi preduzeća u čvrsto zbijeni radnički kolektiv zajedno s neorganizovanim radnicima. Samo ovakav aktiv svjesnih i borbenih radnika u samom preduzeću mogao je osigurati kompaktnost radnika u borbi i zaštititi svoje legalne predstavnike i rukovodioce borbe. Samo takvim kolektivom na bazi jedinstva radnika odozdo po preduzećima moći će se sačuvati klasni sindikalni pokret, koji treba da rukovodi borbom radnika za njihove svakodnevne interese. Samo takvim kolektivom onemogućiće se ostva-

renje zločinačkih planova buržoazije, koja pomoću vlasti i svojih slugu — socijaldemokratskih izdajica i drugih nazoviradničkih vođa HRS-a i JUGORAS-a ide za uništenjem klasnog sindikalnog pokreta da time onemogući štrajkove i druge oblike radničke borbe.

Dosadašnje iskustvo nebrojeno puta pokazalo je da napor za sindikalnim organizovanjem radnika, jačanjem sindikata ostaje uzaludan ako nije spojen s pripremama za borbu i sa samom borbom. Treba odlučno suzbijati one pojave u sindikalnom pokretu koje pod izgovorom »čuvanja sindikata« suzbijaju borbeni duh radnika, stvarno vode likvidaciji klasnog sindikalnog pokreta i olakšavaju njegovu likvidaciju. Avangarda radničke klase mora biti svjesna da će samo borbom moći da se suprotstavi naletu reakcije na sindikate i na sindikalne akcije.

Buržoazija se već odvajkada stara da razdvoji radničku klasu stvaranjem sindikata kojima rukovode poslodavački agenti. Ta podvojenost bila je uvijek i najglavniji razlog neuspjesima i porazima radničke klase. Stoga se pred klasni sindikalni pokret stavlja danas imperativni zadatak: *kovati jedinstvo radničke klase, kovati ga u jeku borbe za novu borbu.* Da bi se to razbijanje radničke klase onemogućilo, potrebno je odlučno suzbijati grešku koja je duboko ukorijenjena u klasnom sindikalnom pokretu, a to je frontalna borba klasnog sindikalnog pokreta protiv poslodavačkih i drugih sindikata, borba koja ne pravi razliku između vođstva i radnika tih sindikata. Moramo gledati na sve sindikate, JUGORAS, HRS, narodne i hrišćanske sindikate kao i sindikate u kojima su takođe organizovani radnici čiji su interesi zajednički s interesima radnika URS-a.

Onim sindikalnim organizacijama u URS-u i onim sindikalnim podružnicama HRS-a, JUGORAS-a, NSZ i JSZ, koje su uistini u radničkim rukama, kao i svim klasno svjesnim borbenim radnicima, pripada u ovom momentu važna zadaća. Njihova svijest o potrebi akcionog i organizacionog jedinstva čitave radničke klase pod rukovodstvom njene avangarde mora se odraziti na djelu u širokoj, razgranatoj akciji za jedinstvo sindikalne akcije odozdo, za jedinstvo u ekonomskoj borbi čitavog radništva. Klasno svjesni radnički aktivisti svih ovih sindikata treba da ulože sav svoj napor na povezivanju s poštenim i borbenim radnicima iz drugih sindikata stvaranjem borbenih zajednica po preduzećima svih svjesnih i borbenih radnika, pa bili oni organizovani u URS-u, HRS-u, JUGORAS-u itd., ili bili neorganizovani. Uložiti sav svoj napor na raskrinkavanju poslodavačkih agenata u rukovodstvu tih sindikata, njihove reakcionarne uloge, uloge onemogućavanja i razbijanja jedinstvene borbe radnika, njihove uloge omogućavanja nesmetane pljačke i izrabljivanja radnog naroda od strane poslodavaca. Težište djelatnosti borbenih sindikata mora se prenijeti na bazu preduzeća, te na izgrađivanje šireg aktiva radnika tog sindikata i pridobijanje u tu zajednicu i radnika drugog sindikata ili neorganizovanih.

Formiranjem ovakvih jedinstvenih borbenih zajednica po preduzećima osiguraćemo čvrsto jedinstvo odozdo. Samo ovakvom formom organizacije moći ćemo da odolimo svim naletima reakcije i da vodimo borbu kako protiv pogoršanja životnih uslova tako i za odbranu sindikata, radničke slobode i protiv izdaje naroda koju sprema jugoslovenska buržoazija.

Formirajmo pokret klasnog jedinstva sa svojim bazama u preduzećima, koji će obuhvatiti borbene radnike iz svih sindikata i neorganizovane, koalirane na osnovi zajedničke platforme.

Za uspješno suprotstavljanje nastojanju gospode za razbijanje radničkog pokreta i uspostavljanje diktature narodnih krvopija mora i proletarijat zbiti svoje redove.

Mobilizirajmo sve snage radničke klase u široki pokret klasnog radničkog jedinstva oko klasnih sindikata, kojim će se ostvariti jedinstvo radničke klase i voditi uspješna borba protiv kapitalističkog izrabljivanja!

Očuvajmo sindikate samo razvijanjem borbe! Jačajmo sindikate samo putem borbi!

Živjelo jedinstvo radničke klase u borbi protiv kapitalističke pljačke i fašističkog porobljavanja!

Živjela borba za hljeb i slobodu naroda!

Komunisti članovi klasnih sindikata

Pisano početkom jula 1940. u Zagrebu.

»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6.

U BORBU ZA POVRATAK NAŠIH ŠPANJOLSKIH DOBROVOLJACA IZ PAKLA FRANCUSKE REAKCIJE

Obraćamo se čitavom radnom narodu i svoj poštenoj javnosti Jugoslavije da povede najodlučniju borbu za povratak naših 500 herojskih sinova koji su pošli dobrovoljno u herojsku Španiju da brane svojom krvlju slobodu i nezavisnost jednog herojskog, ali miroljubivog naroda. Danas se ti najbolji sinovi našeg naroda, kojima se narod može ponositi, nalaze u pandžama krvoločne bande francuske reakcije, Petena i drugih.[307] Već preko godinu i po dana je prošlo kako se zajedno s ostalim članovima interbrigada ovi naši sinovi nalaze u koncentracionim logorima pod najstrašnijim okolnostima. Među njima ima mnogo bolesnih i ranjenih kojima treba hitna njega. Nad njima se vrše nečuven teror i maltretiranje, osobito poslije toga što su odbili da idu na front ratovati protiv Njemačke.[308] Iz pisama nekih, koji su uspjeli da se spasu toga pakla i dospjeli u njemačko ropstvo, saznali smo o nečuvenom zvjerstvu koje je izvršila francuska krvoločna reakcionarna klika nad 80 naših zemljaka dobrovoljaca. Jedan spaseni u ovom pismu piše da je od francuskih krvnika poubijano 80 naših dobrovoljaca koji su bili na silu dovedeni na front, na rad na utvrđenjima. Taj nečuveni zločin izvršen je u vrijeme bjekstva francuske armije pred Nijemcima. Naši su ljudi bili silom strpani u teretne automobile i onda su ih vozili kroz mjesta koja su morali ostaviti Nijemcima govoreći da je to peta kolona. Prevareni i razjareni narod ih je kamenjem zasipao dok ih na koncu nije poubijao.[309]

Za smrt ovih naših heroja mučenika ne odgovaraju samo krvoločni zločinci francuske kapitalističke reakcije nego odgovara i režim Cvetković—Maček, koji uprkos odlučnom zahtjevu naše široke javnosti, nije ništa učinio da se vrate naši dobrovoljci iz Francuske. Režim Cvetković—Maček je obećavao da će poduzeti korake za povratak naših ljudi iz Francuske, a u potaji je odobravao zvjerstva nad našim dobrovoljcima.[310]

Tražimo da se hitno poduzmu koraci sa strane vlade za povratak svih naših dobrovoljaca koji su ostali u životu. Tražimo da se sprovede najstroža istraga nad zločinima koje je izvršila francuska reakcija nad našim ljudima.

Radni narod i sva poštena javnost Jugoslavije treba putem protesta, protestnih skupština, mitinga i peticija prisiliti naše vlastodršce da poduzmu hitne korake za povratak jugoslovenskih dobrovoljaca iz Francuske.

Pisano u prvoj polovini jula 1940.
»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6.

SITUACIJA U JUGOSLAVIJI[311]

Vlada Cvetković—Maček, koja je došla na kormilo u avgustu prošle godine poslije takozvanog sporazuma između Hrvata i Srba, nije održala obećanja koja je dala narodu. Ova vlada je nastavila reakcionarnu politiku svojih prethodnika, tj. politiku nacionalnog ugnjetavanja i proganjanja radničke klase. Sporazum od prošle godine između Cvetkovića i Mačeka u osnovi je sporazum srpske i hrvatske buržoazije. Široke narodne mase Hrvatske nemaju nikakve koristi od ovog sporazuma. Naprotiv. Poslije podjele vlasti između sprske i hrvatske buržoazije ova druga je natovarila narodu, naročito seljacima i radnicima, još teže terete u vidu raznih specijalnih dažbina i poreza, jer su joj sada bila potrebna velika sredstva da bi izdržavala mnogo veći upravni aparat koji je bio stvoren u autonomnoj Banovini Hrvatskoj. Uspostavljanje autonomne Banovine Hrvatske nije zadovoljilo široke mase seljaka i drugih trudbenika, već samo hrvatske kapitaliste s reakcionarnim vođama Hrvatske seljačke stranke na čelu, koji, u nezasitljivoj pohlepi za brzim bogaćenjem, nisu birali sredstva da bi obezbijedili pljačkanje radnika i seljaka. Dok je bila u opoziciji, Hrvatska seljačka stranka važila je kao progresivna, demokratska stranka. Nekada, kad je bila u opoziciji, obilno se služila demagoškim frazama o demokraciji i uvjeravanjima da u budućoj, samostalnoj Hrvatskoj želi vladavinu slobode i demokracije.

Kako sada izgledaju ta sloboda i ta demokracija pošto je postignuta autonomija Hrvatske? Jedan primjer: Prije sporazuma cijela opozicija, uključujući i Hrvate, isticala je kao glavni zahtjev slobodne izbore i tajno izborno pravo. Vodstvo Hrvatske seljačke stranke raspisalo je u maju opštinske izbore, pri čemu je oduzeto pravo glasa svim mladim biračima ispod 24 godine. Uprkos teroru i javnosti izbora, Hrvatska seljačka stranka doživjela je na ovim izborima veliki neuspjeh, iako je stalno naglašavala da ovi izbori nemaju politički karakter i da su samo opštinskog značaja. Radničke i seljačke liste pod raznim imenima dobile su veliki broj glasova, a u nekim opštinama su potpuno pobijedile, iako su izbori bili raspisani samo na selu, a ne i u gradu. Iz straha od pobjede radničke klase s komunistima na čelu, vodstvo Hrvatske seljačke stranke dekretom je imenovalo gradske komunalne predstavnike i gradske predsjednike i na taj način oduzelo radničkoj klasi mogućnost učešća u komunalnoj politici u gradovima.[312]

Prije sporazuma i preuzimanja vlasti, u Hrvatskoj seljačkoj stranci je bila organizirana takozvana seljačka zaštita i gradska zaštita. Danas se taj »odbrambeni savez« koristi za sprovođenje terora nad seljacima i građanima i uglavnom je usmjeren protiv komunista. Bivši zapovjednik Seljačke zaštite Đ. Kempfelja u jednom povjerljivom cirkularu zahtijevao je od zapovjednika nižih jedinica Seljačke zaštite da sve opasne komuniste koji bi mogli vršiti uticaj na seljake po mogućnosti likvidiraju odnosno ubiju.[313] Seljačka zaštita bila je upotrijebljena za terorisanje seljaka pri ubiranju poreza, za prebijanje seljaka kad oštete šume. U mnogim slučajevima Seljačka zaštita jednog sela tukla je seljake drugog sela zbog nekakvog spora s vlastima. To je izazivalo reakciju seljaka, tako da je češće dolazilo do pravih bitaka između seljaka raznih sela. Iz tih razloga seljaci masovno napuštaju ovu batinašku organizaciju. Gradska zaštita vrši svoju službu zajedno s policijom i služi u borbi protiv radnika. Prvog maja ove godine gradska zaštita je zajedno s policijom tukla radnike na ulicama Zagreba.* Ova organizacija je podsticala špijunažu i pomagala vlastima da otkrivaju »nezadovoljnike«. Narod mrzi ovu organizaciju, u kojoj se nalaze i razni pokvareni elementi i kriminalni tipovi.

Reakcionarni vođi Hrvatske seljačke stranke oduševljavaju se uvođenjem totalitarnog sistema i sve njihove mjere služe ovom cilju. Oni to s cinizmom nazivaju seljačkom demokracijom. Još prošle godine, čim su preuzeli vlast, nisu imali ništa hitnije da učine nego da zajedno sa svojim srpskim partnerima osnuju koncentracione logore, u koje su strpali veliki broj komunista i sindikalnih funkcionera. Oni su ugušili cjelokupnu radničku štampu, oduzeli radnicima njihove institucije: Radničku komoru su predali HRS-u, tj. organizaciji koju su sami osnovali da bi uništili klasne sindikate. Oni su donijeli reakcionarnu uredbu o regulisanju sporova između radnika i poslodavaca. Po ovoj uredbi zabranjuje se svaki štrajk sve dotle dok se ne iscrpu sva zakonska sredstva »posredovanja između radnika i poslodavaca«. U slučaju da ne dođe do sporazuma s poslodavcima, dozvoljeno je stupanje u štrajk ako se s tim saglasi 90% radnika. Radnici koji nisu napunili 21 godinu nemaju pravo glasa. Glasa se u prisustvu policije i tek onda kad su izvršene sve pripreme za slobodno i neometano djelovanje štrajkbrehera. Po ovoj uredbi svaki poslodavac ima pravo da naredi da se uhapse oni radnici koji su pokušali da organiziraju otpor među radnicima. Po uredbi oduzimaju se radničke knjižice onim radnicima za koje je utvrđeno da su bili organizatori radničkog otpora u preduzećima da bi im se na taj način oduzela mogućnost da zarađuju svakodnevni hljeb.

Što se tiče unutrašnje konsolidacije koja se očekivala poslije sporazuma, takođe nisu postignuti nikakvi rezultati. Sve češći su sukobi između srpske i hrvatske buržoazije zbog teritorijalnih pitanja.

---

* Vid. str. 90—92. — *Red.*

Hrvati traže priključenje Hrvatskoj i drugih oblasti — Bosne i Vojvodine; srpska buržoazija, međutim, uključujući i opoziciju — radikale, demokrate, Jugoslovensku nacionalnu stranku — smatra da su Hrvati čak premnogo dobili i otvoreno istupa protiv daljeg popuštanja Hrvatima.

Srpska buržoazija je istakla parolu »Srbi, ujedinite se!« Hrvatska buržoazija sa svoje strane sve više huška narod na nacionalnu mržnju. Sve ovo potvrđuje da o nekoj trajnoj unutrašnjoj konsolidaciji ne može biti ni govora. Naprotiv, radi se o tome koja će buržoazija, srpska ili hrvatska, obezbijediti sebi više teritorije za eksploataciju. Pošto je i apetit hrvatske buržoazije ogroman, možemo očekivati teške sukobe između ova dva buržoaska tabora.

O nekoj demokratizaciji ne može biti ni riječi. Naprotiv, reakcija je svakog dana sve gora. Sadašnji vlastodršci izjašnjavaju se otvoreno za jedan totalitarni korporativni sistem po uzoru na Italiju i Njemačku, pri čemu im pomaže gotovo cijela štampa. Naročito se za to zalaže vođstvo Hrvatske seljačke stranke, pored predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića i ozloglašenog popa Korošca, koji je sada u cilju fašizacije omladine imenovan za ministra narodne prosvjete. Međutim, do sporazuma će teško doći, pošto Hrvati neće pristati na novi centralizam, koji je preduslov za totalitarni, jednopartijski sistem, kakav je u Italiji i Njemačkoj.[314]

Spoljna politika vlade Cvetković—Maček je dvolična i kolebljiva. Pretežna većina naroda oduševljeno je pozdravila uspostavljanje diplomatskih i trgovinskih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Trudbenici Jugoslavije smatrali su to kao svoj uspjeh, za koji su se borili godinama pod rukovodstvom Komunističke partije.

Narodi Jugoslavije gaje bezgraničnu ljubav i simpatije prema Sovjetskom Savezu i zato s negodovanjem prate razne postupke današnjih vlastodržaca u odnosima sa Sovjetskim Savezom. Narod pita: zašto je policija brutalnom silom napala mirne radnike i stotine pohapsila kada su pozdravljali trgovinsku delegaciju koja je boravila u Beogradu? Narod pita: zašto je vlada zabranila narodne manifestacije za Sovjetski Savez prilikom dolaska sovjetskog ambasadora 7. jula i uhapsila tačno 400 ljudi?[315] Narod pita: kako je bilo moguće da bjelogardejci ovom prilikom rasturaju legalan letak pun odvratnih napada na Sovjetski Savez, s potpisima bjelogardejaca koji se nalaze u državnoj službi? Narod pita: zašto je policija 28. juna u Zagrebu pucala u radničke mase kada ih se preko 3000 okupilo i mirno prolazilo ulicama Zagreba s transparentima manifestirajući za Sovjetski Savez i zahtijevajući pakt o uzajamnoj pomoći s nepobjedivim Sovjetskim Savezom?[316] Prilikom ovog razbojničkog napada policija je ubila jednog radnika, a više njih ranila. Narod pita: zašto su vlastodršci u Beogradu zabranili već odštampani državni Ustav Sovjetskog Saveza i neke druge brošure o njemu? Narod pita: zašto je rukovodstvo Hrvatske seljačke stranke, odnosno inž. Košutić izdao ovih dana jedan pamflet u obliku letka u ime HRS-a,

u kojem na odvratan način vrijeđa Sovjetski Savez i napada komuniste u Jugoslaviji? Narod pita: zašto je nedavno pop Korošec putovao u Rim, Bukurešt i Njemačku? Odmah po svom povratku stupio je u vladu. Njegov list »Slovenec« odmah je počeo da ističe prednosti talijanske i njemačke privredne izgradnje u poređenju s privrednom izgradnjom u Sovjetskom Savezu i neprekidno zahtijeva da se Jugoslavija preuredi po uzoru na ove dvije fašističke zemlje. Narod pita: čemu sve ovo ako se zaista žele prijateljski odnosi sa Sovjetskim Savezom? U tome leži proturječna dvojnost politike sadašnjih vlastodržaca, koji se poslije sloma Francuske obraćaju Rimu i Berlinu da bi uz pomoć ovih imperijalističkih sila zaveli u Jugoslaviji reakcionarnu, totalitarnu državnu upravu. S druge strane, oni žele da umire narod diplomatskim i trgovinskim odnosima sa Sovjetskim Savezom. Jugoslovenska buržoazija pokušava sada u svojoj štampi da dokaže da je dosadašnji takozvani demokratski sistem privrede propao i da tako dalje ne ide. Mora se izabrati između Sovjetskog Saveza i fašističkih sila — Njemačke i Italije. Ona u isto vrijeme tvrdi da je jedini spas za jugoslovensku buržoaziju korporativni i totalitarni sistem. Većina naroda u Jugoslaviji ne želi ni fašizam ni korporativizam, jer neće da bude igračka imperijalističkih osvajača. Većina naroda u Jugoslaviji želi tješnju saradnju sa Sovjetskim Savezom, želi pakt o uzajamnoj pomoći s ovom velikom i snažnom socijalističkom zemljom, jer samo u tome vidi spas svoje nezavisnosti, jer samo u tome vidi mogućnost da izbori svoju slobodu i svoja prava.

Komunistička partija stekla je u posljednjim godinama veliki uticaj na trudbenike u Jugoslaviji zahvaljujući svojoj pravilnoj politici borbe protiv rata, protiv uvlačenja Jugoslavije u rat na strani zapadnih sila, koje su se preko svojih agenata služile svim sredstvima da bi Jugoslaviju gurnule u ratnu katastrofu. Zbog toga se progoni Komunistička partija, a komunisti prikazuju kao agenti njemačkog fašizma. Uprkos teškim ilegalnim uslovima, Komunistička partija je uvijek pravovremeno reagirala na sve važne događaje i putem letaka, komunikeja, proglasa i drugih publikacija zauzimala pravilan stav i utvrđivala svoju liniju u svakom konkretnom slučaju. U posljednja 2—3 mjeseca pojavilo se više stotina hiljada ilegalnih letaka. Proglas za 1. maj rasturen je u 70 000 primjeraka. Centralni komitet izdaje svoj organ »Proleter« u 4000 primjeraka. Sem toga, izlaze redovno mjesečni časopisi — »Komunist«, organ Pokrajinskog komiteta Srbije, »Delo«, organ Centralnog komiteta KP Slovenije, »Srp i čekić«, organ Centralnog komiteta Hrvatske, »Iskra«, organ Pokrajinskog komiteta Makedonije.[317] Osim toga, izlazi niz malih, lokalnih publikacija koje izdaju mjesne organizacije.

Najvažnije parole Komunističke partije jesu: borba protiv rata; protiv uvlačenja Jugoslavije u rat na strani bilo jednog ili drugog imperijalističkog bloka; za zaključenje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sov-

jetskim Savezom (ranije su traženi diplomatski i trgovinski odnosi sa Sovjetskim Savezom); borba za demokratizaciju zemlje; borba protiv skupoće i ratnih špekulanata; borba protiv pritiska na klasne sindikate, protiv izdajničkih socijaldemokratskih vođa, protiv nenarodne vlade Cvetković—Maček, za pravu narodnu vladu, koja će voditi unutrašnju i spoljnu politiku prema želji većine naroda i uspostaviti tijesne kulturne, političke i privredne veze sa Sovjetskim Savezom.

Jedna od najvažnijih parola Komunističke partije jeste borba za ostvarenje saveza radnika i seljaka, koja je preduslov realizacije naprijed pomenutih zahtjeva i čije ostvarenje predstavlja garanciju za postizanje najbližih ciljeva trudbenika.

Socijaldemokratski vođi u Jugoslaviji su u toku ovog rata igrali istu ulogu kao i njihova »braća« u drugim zemljama; oni su se pokazali kao najvjernije sluge jugoslovenskih kapitalista i postali otvoreni izdajnici interesa radničke klase. Oni su razbili jedinstvo klasnih sindikata. Uz pomoć policije oni su raspustili više sindikalnih organizacija, kao Savez metalaca u Zagrebu. Oni denunciraju policiji najbolje sindikalne borce i zahtijevaju njihovo hapšenje. Oni sabotiraju štrajkove u koje radnici stupaju protiv njihove volje. U svojim brošurama otvoreno nude buržoaziji svoje usluge, napadaju komuniste i izjavljuju da su oni bili i ostali najdosljedniji borci protiv komunizma. Oni mole buržoaziju za pomoć da bi ponovo osnovali socijalističku partiju. Radnici ih mrze i preziru. Oni su u Jugoslaviji tako beznačajni da ih prezire čak i buržoazija, koja je svjesna da socijaldemokrati čak i s njenom pomoći ništa ne mogu značiti u javnom životu.

Uprkos zabrani štrajka i sabotaži socijaldemokratskih vođa, štrajkaški talas obuhvata sve više radnika. Radnici vode štrajkove često protiv volje sindikalnih reakcionarnih vođa. Oko 2500 radnika iz fabrike aviona u Beogradu, koji su organizirani u Savezu metalaca, stupili su u štrajk protiv volje socijaldemokratskih funkcionera ovog sindikata. Ovi birokrati su se dočepali sindikalne blagajne i s njom pobjegli u Sloveniju. Radnici su izdržali 80 dana u štrajku, uprkos nečuvenom teroru policije i mobilizaciji 1700 radnika. Oni su stavljeni pred alternativu ili da se vrate na posao ili da idu na vojne vježbe. Radnici su se odlučili za vojne vježbe. Komunistička partija svim snagama potpomaže ovu životnu borbu radnika.

Vlada vrši pripreme za potpuno ugušivanje klasnih sindikata u nadi da će na taj način onemogućiti borbu radnika za njihove zahtjeve.[318] Buržoazija u Srbiji i Hrvatskoj preotela je od klasnih sindikata sve njihove institucije i predala ih svojim sindikatima: u Srbiji JUGORAS-u, čiji je predsjednik predsjednik vlade Cvetković, a u Hrvatskoj HRS-u, koji je osnovalo vođstvo Hrvatske seljačke stranke. Uprkos ovom stanju, radnici napuštaju ove organizacije koje pomaže vlada i stupaju u klasne sindikate. To je razlog zašto vlastodršci hoće po svaku cijenu da unište klasne sindikate.

Uprkos svim kombinacijama vladajuće buržoazije u Jugoslaviji, borba širokih narodnih masa za pomenute zahtjeve neće biti slabija, nego će se još više zaoštriti.

Radnička klasa Jugoslavije neće se nikada pomiriti sa svojim sadašnjim položajem, nego će sve energičnije zahtijevati svoja prava. Nacionalno potlačeni narodi Jugoslavije ne mogu se zadovoljiti svojim sadašnjim položajem i zahtijevaju slobodu i ravnopravnost. Hrvatski narod je nezadovoljniji nego ikada prije pošto je svjestan da ga je izdala sopstvena buržoazija i da ga još bezobzirnije izrabljuje. Većina naroda u Jugoslaviji odlučno zahtijeva promjenu kursa spoljne politike u smislu tješnjih odnosa sa Sovjetskim Savezom.

Napisano sredinom jula 1940.
vjerovatno u Zagrebu.
»Die Welt«, 2. avgust 1940, br. 32.
Potpis: A. Tito *Prevod s njemačkog*

REZOLUCIJA POKRAJINSKE KONFERENCIJE KPH ZA DALMACIJU[319]

1) Konferencija izražava potpunu saglasnost s političkom linijom CK KPJ iznesenom u »Proleteru«, proglasima i komunikejima CK.

2) Konferencija konstatira da Partija u Dalmaciji može zabilježiti u svom radu izvjesne uspjehe. Tako je, prije svega, u masovnom političkom radu učvrstila i proširila svoje pozicije u mnogim dalmatinskim mjestima. Naročito je važno prodiranje komunista na selo i jačanje saveza radnika i seljaka. Zasluga toga je ta da je radnička klasa u savezu sa seljaštvom na općinskim izborima u Dalmaciji postigla značajne uspjehe. Partija je u posljednje vrijeme uz pomoć CK napravila i prve korake k unutrašnjoj organizacionoj konsolidaciji.

3) Konferencija konstatira da su ti uspjesi daleko ispod onoga što bi Partija u Dalmaciji mogla postići. U Dalmaciji postoje zbog socijalnog položaja radnih masa, zbog tradicija radničkog pokreta i borbenosti dalmatinskih radnika i seljaka, povoljni uslovi za stvaranje jakih partijskih organizacija, koje treba da stoje na čelu borbe radnih masa Dalmacije. Glavni uzroci da Partija u Dalmaciji zaostaje za ostalim pokrajinama u državi jesu:*

a) ostaci frakcionaštva i grupaštva u dalmatinskim partijskim organizacijama, naročito u Splitu;

b) zanemarivanje i sabotiranje izgradnje partijskih organizacija na osnovu boljševičkih organizacionih principa sa strane bivših rukovodstava i raznih nepartijskih elemenata, čija shvatanja nemaju ništa zajedničko s Partijom;

c) grubo zanemarivanje dizanja ideološkog nivoa i partijnosti partijskog članstva.

4) Grupaštvo, frakcionaštvo i nediscipliniranost glavni su uzroci slabosti dalmatinskih partijskih organizacija. Zato konferencija jednodušno pozdravlja mjere koje su CK KPJ i CK KPH poduzeli za čišćenje Partije u Dalmaciji od nezdravih, grupaško-frakcionaških, tuđih i nediscipliniranih elemenata. Osuđuju se razni kolebljivi elementi, koji su borbom protiv pojedinih odgovornih drugova slabili i razarali partijske organizacije. Potpuno jedinstvo i drugarska saradnja cijelog partijskog

---

* O tome vid. više i u autorovom pismu *Članovima Partije u Dalmaciji* na str. 104—107. — *Red.*

aktiva nužan su uslov za izgradnju čvrste Partije i za uspješnu borbu protiv svih tuđih elemenata koji vode borbu protiv Partije.

5) Organizaciono stanje Partije u Dalmaciji je nezadovoljavajuće. Sve do posljednjega vremena u Partiji je umjesto organizacionog principa KP vladala nezdrava familijarnost, grubo se zanemarivala izgradnja partijskih organizacija. Što se tiče kadrova, dobri nisu uvlačeni u Partiju, a stari članovi nisu bili povezani u partijskim jedinicama. Likvidatorski se nastojalo da se Partija zamijeni nekom drugom organizacijom, a između Pokrajinskog odbora i pojedinih organizacija postojala je slaba povezanost.

Pokrajinski odbor je u posljednje vrijeme pristupio organiziranju Partije na zdravim principima, ali se to vršilo suviše sporo i nesistematično.

Da se to nezdravo stanje popravi potrebno je:

a) Organizirati partijske članove u ćelije, stvarati nove ćelije, i to prije svega ćelije u preduzećima, a ako tu nije moguće, onda u masovnim organizacijama i rejonima (mjestima). Sistem ćelija mora postati u najkraće vrijeme osnova Partije u Dalmaciji.

b) Treba odmah pristupiti uvlačenju u Partiju novih snaga, borbenih radnika i seljaka. U mnogim su mjestima radnici i seljaci sami tražili stvaranje partijskih organizacija, a likvidatorski nastrojeni drugovi to su sprečavali. Treba likvidirati sa strahom i sektaštvom pri uvlačenju u Partiju zdravih boraca — radnika i seljaka.

c) U ćelijama i komitetima treba izvršiti podjelu rada. Svim članovima treba povjeriti određen posao koji odgovara njihovim sposobnostima. Niko ne može biti član Partije ako ne radi na nekom sektoru partijskog rada. Ne može biti član Partije ko nije u nekoj partijskoj jedinici (ćeliji). Ne može biti član Partije ko ne plaća redovno svoj članski prinos.

d) Treba stvoriti čvrstu povezanost između ćelija i komiteta, kao i između viših i nižih partijskih organa. Komiteti moraju vršiti stalnu kontrolu nad radom ćelija i pojedinih članova.

e) Za ozdravljenje prilika u Partiji potrebna je što veća inicijativnost sa strane ćelija i nižih partijskih organa. Rukovodeći organi moraju tu inicijativnost podupirati.

f) Pomanjkanje drugarske kritike, a naročito boljševičke samokritike, široka je pojava u dalmatinskim partijskim organizacijama. Partijske organizacije moraju vaspitanju članstva u tom pogledu posvetiti više pažnje.

g) Nediscipliniranost, bagateliziranje partijskih odluka je jedna od najtežih i najštetnijih pojava u nekim dalmatinskim partijskim organizacijama. Potrebno je tome odlučno učiniti kraj, jer bez čelične discipline, bez bezuslovnog pokoravanja svim partijskim odlukama nema

komunističke partije. Zato će Partija odstraniti iz svojih redova sve nedisciplinirane, anarhistički nastrojene i bolesno ambiciozne elemente.

h) Po pitanju konspiracije i čuvanja partijskih tajni pred klasnim neprijateljem učinjen je u posljednjim godinama veliki korak naprijed. Ipak moraju partijske organizacije posvetiti mnogo pažnje vaspitavanju članstva u tom pogledu. Još uvijek neki oportunistički elementi tvrde da se mučenja na policiji ne mogu izdržati, da se nešto može i mora priznati. To su Partiji tuđa i izdajnička shvaćanja, koja treba najodlučnije suzbijati.

6) Zahvaljujući zanemarivanju sistematske izgradnje partijskog članstva, ideološki nivo partijskog kadra u Dalmaciji ne odgovara potrebama Partije. Odmah se mora početi sa stvaranjem mreže partijskih i simpatizerskih kružoka i iskoristiti za to sve raspoložive snage. U najkraće vrijeme treba svim članovima Partije omogućiti organizovani studij *Historije SKP(b)* i izučavanje druge lenjinističke literature i partijskog materijala.

7) Partija mora proširiti masovni politički rad među radnim masama Dalmacije. Naročitu pažnju treba posvetiti krajevima gdje se na tome do sada nije ili se premalo radilo. I nadalje, treba iskorišćavati sve legalne mogućnosti i organizacione forme rada. Ali te legalne forme okupljanja radnika i seljaka ne mogu zamijeniti partijsku organizaciju. Stvaranje i širenje saveza radnika i seljaka mora stajati pod neposrednim vodstvom Kompartije i njenih organizacija.

8) Današnja situacija traži naročito da komunisti svim silama porade na stvaranju jedinstva radničke klase odozdo, na organiziranju uspješne svakodnevne borbe za interese radnika i zajedničke borbe svih radnika URS-a, HRS-a i drugih sindikata protiv pokušaja uništenja klasnog sindikalnog pokreta.

9) Partijske organizacije moraju posvetiti najveću pažnju organiziranju političkih i ekonomskih akcija, akcija za poboljšanje životnih uslova radnih masa, povezujući tu borbu s političkom borbom radničke klase i cjelokupnog radnog naroda za socijalna prava i političke slobode, protiv skupoće i lihvarske pljačke, protiv rata, a za čvrsti savez s velikom socijalističkom zemljom — Sovjetskim Savezom.

Radne mase Dalmacije spremne su da se bore za svoja prava. Partija mora tu borbu organizirati i voditi.

10) U Dalmaciji se primjećuje i kod samih komunista potcjenjivanje uloge žena u borbi radničke klase. Potrebno je izvršiti prekretnicu u tom pogrešnom shvaćanju. Treba uvlačiti pojedine radne žene u Partiju, kao i pomagati njihov rad na okupljanju i borbi radnih žena.

11) Partijske organizacije i partijski forumi moraju pružiti svestranu pomoć komunističkoj omladini u njenom razvitku. Sve članove Partije treba upoznati s partijskom linijom u omladinskom pitanju.

12) Akciju za pomoć žrtvama reakcije za njihovo oslobođenje, protiv koncentracionih logora i opću borbu protiv bijelog terora moraju partijske organizacije pojačati i proširiti po cijeloj pokrajini. Naročito moraju partijske organizacije nastojati na organizacionom učvršćenju i povezivanju te akcije.

13) Partijske organizacije i Pokrajinski odbor nemaju danas finansijskih sredstava da bi mogli razviti široki partijski rad. Zato je potrebno što prije postaviti Partiju finansijski na čvrste noge. Osim urednog ubiranja članskih priloga potrebno je organizirati široku akciju za sakupljanje priloga za Partiju među simpatizerima i širokim radnim masama.

14) Konferencija konstatira punu jedinstvenost pri donošenju svih odluka na konferenciji. Konferencija izražava puno povjerenje CK KPJ i CK KPH i izjavljuje da će partijska organizacija u Dalmaciji uložiti sve svoje snage u pravcu likvidiranja nezdravog stanja koje je vladalo u Dalmaciji i da će svim silama nastojati da partijska organizacija u Dalmaciji bude u prvim redovima u borbi za boljševizaciju naše Partije.

Pisano u Splitu početkom avgusta 1940.
»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6.

PRED GODIŠNJICU IMPERIJALISTIČKOG RATA U EVROPI[320]

I

Komunisti u borbi protiv versajskog sistema

Prvih dana septembra navršit će se godina dana otkad se na narodne mase Evrope i velikog dijela vanevropskih zemalja spustila krvava neman imperijalističkog rata. Početni imperijalistički ratni požari i porobljavanja nezaštićenih naroda (Mandžurije, Kine, Abisinije, Austrije, Čehoslovačke, Albanije itd.), koji su pojedinačno izbijali kao početak i burevjesnik novog svjetskog imperijalističkog rata, slili su se na bojnim poljima Poljske, Norveške, Danske, Holandije, Belgije, Francuske, Sredozemlja i Afrike u najstrašnije klanje svih vremena, proširujući se svakog dana, zaoštravajući se u svjetski požar, bez izgleda skorog svršetka. Strašni teret rata, bezgranične patnje i avet gladi ne tište samo narode ratujućih zemalja nego i sve ostale kapitalističke zemlje, a naročito male zemlje, koje su postale samo »neratujući« dodatak, »baze snabdijevanja«, »zaleđe« i poslušno oruđe četvorice ili petorice velikih imperijalističkih razbojnika koji ratuju, odnosno brzim se tempom spremaju za rat.

Krvava buktinja imperijalističkog rata koja se zapalila u septembru 1939. god. posljednja je karika u dugom lancu zločina protiv mira i interesa radnih masa, zločina čednog društva englesko-francuskih imperijalista i njihovih slugu i oruđa — socijaldemokrata i »demokrata« daladjeovskog kova. To društvo nosilo je na svojim plećima versajski sistem ugnjetavanja i izrabljivanja, to društvo je sve vrijeme poslije [prvog] svjetskog rata pripremalo intervenciju i rat protiv Sovjetskog Saveza. To društvo je zatim gušilo oslobodilačku borbu njemačkog naroda i podupiralo Hitlera, to društvo je godinama huškalo Hitlera protiv Sovjetskog Saveza, to društvo je provelo izdajstvo u Minhenu i bacilo čitav niz malih evropskih naroda u Hitlerovo i Musolinijevo ropstvo — sve u nadi da će moći iskoristiti fašizam kao udarnu pesnicu protiv SSSR-a. O tome da će uspjeti u svojim niskim namjerama, to društvo minhenovaca i falšpilera* bilo je u svojoj slijepoj mržnji prema SSSR-u i radničkoj klasi tako uvjereno da je čak zanemarilo svoju vlastitu pripremu za imperijalistički rat, držeći da će se drugi narod boriti i za njegove imperijalističke interese.

* Falschpieler (njem.) — varalica, prevarant u igri. — *Red.*

Računi su se, kako danas znamo, pokazali pogrešnim; nepobjediva snaga slavne Crvene armije, opirući se na krupnu socijalističku industriju i socijalističku poljoprivredu, te beskprekidna borba radničke klase spriječili su sve planove minhenovske gospode. SSSR i radnička klasa, doduše, nisu mogli spriječiti rat, ali su ga zato spriječili na granicama SSSR-a i suzili ga, barem privremeno, na ograničen krug država. Imperijalisti su bili prisiljeni da »odgode« svoj »obračun« sa zemljom proleterske revolucije i socijalizma i počeli su međusobno da obračunavaju svoje imperijalističke račune. Engleski i francuski imperijalisti, minhenovci, koji su ranije imali puna usta pacifizma dok su se nadali da će uspjeti Njemačku nahuškati na SSSR, odmah su postali najratoborniji ratni huškači čim su vidjeli da s Hitlerovim napadom na SSSR nema ništa, a da, naprotiv, Hitler hoće s njima da podijeli kolonijalni plijen odnosno da njima otme imperijalističku hegemoniju u Evropi. Širom Evrope i čitavog svijeta počela je najrafiniranija hajka njihovih plaćenih i neplaćenih agenata da bi uvukli što više naroda u rat za njihove interese. Počela je najodvratnija hajka protiv SSSR-a s pokušajima da se očajničkim alarmom o »boljševičkoj opasnosti« pridobiju reakcionarni upravljači čitavog svijeta za križarski rat protiv zemlje socijalizma. Najnovija otkrića njemačke »Bijele knjige«[321] rječito razotkrivaju svu podlu i perfidnu igru englesko-francuskih imperijalista i njihovih »demokratskih« i »socijaldemokratskih« lakeja da bi i ovoga puta realizirali tradicionalnu englesku imperijalističku taktiku: da se uvuku u rat drugi narodi, koji treba da dobiju za — engleske imperijaliste. S punim pravom su, dakle, od prvog dana imperijalističkog rata komunisti ožigosali kao napadače englesko-francuske imperijaliste (a da istovremeno, razumije se, nisu nimalo potcijenili imperijalističku krvavu igru njemačko-talijanskih imperijalista).

Francuski imperijalisti su rat izgubili, engleski ga vode dalje sa znatno smanjenim izgledima na uspjeh. Koji su razlozi tih njihovih neuspjeha?

1) Glavni razlog je iznio drug Molotov na posljednjem zasjedanju Vrhovnog sovjeta SSSR-a, a to je potcjenjivanje uloge SSSR-a u današnjem svijetu sa strane francusko-engleskih imperijalista.[322] Oni su zaboravili da pozivanje na križarski rat protiv SSSR-a ne znači samo mobilizaciju protiv sebe jedne zemlje sa 180 milijuna (u početku rata) stanovnika, prožetih čeličnim sovjetskim patriotizmom, naoružanih najmodernijom industrijom i poljoprivredom koju može da dade samo socijalizam naoružan najmodernijom armijom.

Politika protiv SSSR-a, imperijalistički rat, protiv koga se zemlja proleterske revolucije uvijek borila, i čak rat protiv SSSR-a znače istovremeno mobilizaciju milijuna i milijuna radnika i radnih masa u čitavom svijetu protiv sebe, milijuna koji s bezgraničnom ljubavlju čuvaju i njeguju zemlju socijalizma, prvu svoju pravu otadžbinu, svoju najjaču revolucionarnu tvrđavu. Politika protiv SSSR-a znači politiku protiv

međunarodne radničke klase i radnih masa. Rat koji je po svojim ciljevima uperen protiv SSSR-a nužno mora podići protiv onih koji ga vode sve energije radničke klase i radnih masa.

2) Englesko-francuski imperijalisti su u svojoj slijepoj mržnji protiv SSSR-a i ratnohuškačkoj groznici zaboravili da otpor radnih masa znatno smanjuje, a ponekad već i potpuno spriječava reakcionarnim vladama da svoje narode bace u rat za tuđe imperijalističke interese. Stara engleska imperijalistička taktika da se bore do posljednjeg tuđeg vojnika naišla je na ujedinjeni napor SSSR-a i revolucionarne radničke klase da se imperijalistički rat što više suzi, kad ga već nije bilo moguće spriječiti. Zato su englesko-francuski imperijalisti samo djelomično uspjeli da uvuku druge države u rat.

3) Englesko-francuski imperijalisti su zaboravili da je revolucionarni proletarijat predvođen svojim partijama novog tipa, partijama Kominterne i obogaćen bezbrojnim iskustvima prošlog svjetskog rata drukčije dočekao novi imperijalistički rat nego 1914. god. On je, prije svega, već na samom početku rata ožigosao »socijalističke« lakeje imperijalističke buržoazije i izbacio ih iz svojih redova. Oni danas, raskrinkani, stoje pred radničkom klasom kao prosto oružje imperijalističke politike u borbi protiv radničke klase. Isto važi i za takozvane »demokrate« svih boja, koji su se već na samom početku rata raskrinkali pred radnim masama kao nosioci jedne protunarodne imperijalističke politike. Rat 1939. i 1940. god. mnogo se brže i jasnije razgolitio kao imperijalistički nego rat od 1914. do 1918. god. Zahvaljujući revolucionarnom radu radničke klase i njezine avangarde, zahvaljujući boljševičkom vođstvu Kominterne, englesko-francuski imperijalisti čak ni privremeno nisu uspjeli da prikriju pravu imperijalističku sadržinu rata nekom »demokratskom« ili »oslobodilačkom« kamuflažom.

4) Englesko-francuski imperijalisti zaboravili su da postoji na drugoj strani živi primjer prave demokratske i oslobodilačke politike u SSSR-u. Zemlja socijalizma je svojim unutrašnjim uspjesima i svojom dosljednom politikom mira na medunarodnim tribinama postala uporište miroljubivih i oslobodilačkih težnji ugnjetenih i ratom ugroženih masa čitavog svijeta.

5) U svojoj zatrovanoj mržnji protiv SSSR-a englesko-francuski imperijalisti su, doduše, pomogli naoružati Hitlera i poboljšati mu vojnostrateške položaje u istočnoj Evropi — potpuno se predajući nadama da će se baciti protiv SSSR-a — ali su, zato, »zaboravili« — sebe da naoružaju.[323] Protusovjetska i minhenska politika tih imperijalističkih upravljača nužno je morala da se vojnički osveti. Rat je našao englesko-francuske imperijaliste nespremne. Milijune svojih vojnika bacili su ti neodgovorni upravljači golih ruku pred do zuba naoružanu njemačku imperijalističku armiju.

U rezultatu svih tih razloga francuska imperijalistička buržoazija je morala kapitulirati. U onom istom Kompjenju, u kome je 1918. god.

diktirala poraženim Nijemcima uslove po kojima je bio njemački narod bačen u logor ugnjetenih naroda, u tom istom Kompjenju francuski imperijalisti su morali primiti uslove koji znače da francuski narod nije više slobodan narod, da je bačen u logor ugnjetenih naroda.

Kada su francuski imperijalisti izgubili imperijalistički rat bacili su se svim snagama i svim sredstvima protiv radničke klase i radnih masa Francuske da očuvaju svoje klasne pozicije. Poput 1871. god.*, francuska reakcionarna buržoazija pod zaštitom njemačkih okupatorskih armija guši oslobodilačku borbu francuskih radnih masa i pretvara se u prostog agenta njemačke imperijalističke buržoazije. Oslobodilačka borba francuskih masa protiv njemačkih okupatora i kompjenjskih uslova ne može se, dakle, danas s uspjehom završiti a da francuski narod ne zbaci sa svojih leđa reakcionarnu vladu izdajnika; kapitulanata i tuđinskih agenata — vladu Petena i Lavala, koja se upotpunjuje poznatim izdajnikom, kriminalnim tipom Dorioom.[324]

Engleska imperijalistička buržoazija vodi rat dalje. Ona još priča kako je taj rat — rat »za demokraciju«, »za slobodu«, »za nezavisnost« engleskog naroda itd. Ništa nije ogavnije od te laži. Ugnjetavani kolonijalni narodi, pucanje u nacionalnooslobodilačke manifestante u Indiji i drugim kolonijalnim zemljama, gušenje radničkog pokreta, a naročito KP Engleske, oduzimanje demokratskih sloboda, gušenje štampe i kritike imperijalističke politike itd., itd., najrječitije govore o tome da engleska buržoazija spasava svoj imperijalistički plijen, a ne nezavisnost engleskog naroda, isto onako kao što je francuska buržoazija onog momenta prodala francusku nezavisnost tuđim imperijalistima kada je osjetila da francuska radnička klasa, da francuske radne mase postaju dovoljno jake da uzmu vlast u svoje ruke i da na revolucionaran način obrane istinsku nezavisnost francuskog naroda od njemačke imperijalističke najezde.

Ima u našim redovima još ljudi koji potajno ipak žele pobjedu engleskih imperijalista. Ti ljudi zaboravljaju da takva pobjeda nipošto ne znači pobjedu »demokratskih režima« od[. . .]** hitlerovskog, nego znači samo pobjedu engleskog imprijalizma nad ugnjetenim narodima i radničkim pokretom, znači pobjedu najsnažnijeg stupa imperijalističkog sistema. Revolucionarni proletarijat — kao što ne želi pobjede njemačko-talijanskih imperijalista u tom ratu — isto tako svim snagama mora se boriti i za slom engleskog imperijalizma u tom ratu. Samo takva politika može zauvijek uništiti uzroke imperijalističkih ratova, samo takva borba može dovesti do potpunog sloma imperijalističkog sistema.

---

* U »Srpu i čekiću« pogrešno stoji 1881, a očigledno je da je riječ o 1871. godini (paktiranje francuske buržoazije s pruskim osvajačem u cilju gušenja Pariske komune). — *Red.*

** Nejasno u originalu; vjerovatno je prilikom štampanja ispušten dio rečenice. — *Red.*

Jasno je danas u kakvom strahovitom položaju bi se sada nalazili hrvatski i ostali narodi Jugoslavije da je pobijedila politika englesko-francuskih agenata u Jugoslaviji. Pokazalo se da su jedino komunisti vodili pravu politiku u korist mira i nezavisnosti naroda Jugoslavije. Međutim, danas, kada je francuski imperijalizam poražen, a engleski se imperijalisti nalaze u malo zavidnom položaju, na našu reakcionarnu gospodu, koja sve jače upućuje svoje prosjačke poglede za spas u Berlin i Rim, potrebno je ukazati masama na jednu drugu opasnost i svom se silom boriti protiv nje.

II

Protiv novog Versaja njemačko-talijanskih imperijalista

Kada je Hitler porobljavao narod za narodom u Evropi i kada je stupio u rat protiv englesko-francuskih imperijalista, onda je na sva usta govorio kako Njemačka ne radi ništa drugo nego razbija »nepravedni mir«, razbija Versaj, a hoće isključivo postići samo »pravedni mir« na bazi ravnopravnosti naroda. Komunisti su već onda i kroz sve vrijeme demaskirali tu ogavnu laž i razotkrivali radnim masama da se tu radi samo o razbojničkim imperijalističkim prohtjevima njemačkih imperijalista, koji hoće da otmu bogati plijen englesko-francuskih imperijalista i da potčine otvorenoj diktaturi i hegemoniji njemačkog imperijalizma čitavu Evropu.

Razvitak rata jasno je potvrdio to što su komunisti govorili. U toku rata Hitler je porobio niz novih naroda u Evropi: Poljsku, Norvešku, Holandiju, Belgiju, Luksemburg, pa na kraju i Francusku. Okupacija se pretvorila na jednoj strani u bezobzirnu pljačku tih naroda, a na drugoj strani su okupatorske njemačke vlasti posadile na kormilo okupiranih država najreakcionarnije i u narodu najomraženije predstavnike krupnog kapitala. Okupatorska vojska i Hitlerovi Gestapo-odredi svuda su »upotpunili« nasilje domaće policije da bi u klici ugušili svaku borbu radničke klase ili radnih masa. Kud god je stigla čizma njemačkog nacional»socijalizma«, svuda je bila ojačana vlast krupnih kapitalista. Tako se za nekoliko mjeseci rata u praksi potpuno raskrinkala prva demagoška fraza hitlerovskih imperijalista o ratu »protiv zapadnoevropske kapitalističke plutokracije«.

U Kompjenju, na onom istom historijskom mjestu gdje je pobjednički francuski imperijalizam 1918. god. diktirao poraženoj Njemačkoj uslove mira, Hitler je ove godine diktirao uslove mira poraženim francuskim generalima da bi time simbolički istakao krah versajskog sistema. Nesumnjivo, pobjeda njemačke armije predstavlja posljednji smrtni udar versajskom sistemu. Međutim, ugnjeteni narodi i radne mase čitavog svijeta očekivali su drugačije uništenje versajskog sistema.

Uslovi koje je diktirao Hitler u Kompjenju jesu uslovi koji bacaju francuski narod u potpuno ropstvo. Njemački imperijalisti nisu porobili samo neposredno okupirane teritorije Francuske nego preko svojih agenata — Peten—Lavalove vlade — ugnjetavaju čitavu Francusku i već unaprijed je jasno da će mir koji će njemačko-talijanski imperijalisti diktirati francuskom narodu biti mir porobljavanja tog naroda. Mjesto Versaja 1918—1920. god. priprema se i ostvaruje u još mračnijim i nasilničkim oblicima novi Versaj, koji je bremenit novim imperijalističkim ratovima, novim istrebljivanjem i patnjama radnih masa čitavog svijeta.

U praksi se raskrinkala druga hitlerovska fraza o oslobođenju naroda od versajskog imperijalističkog diktata.

Opijena pobjedama, njemačka štampa jasno otkriva daljnje ciljeve njemačkog imperijalizma. Ona govori o organiziranoj evropskoj ekonomiji, o podjeli evropskih država na industrijske i poljoprivredne, što znači zadržavanje većine naroda u vještačkoj zaostalosti, bijedi i kolonijalno-ekonomskoj potčinjenosti. Govori, dalje, o »interesnim sferama« i »interesnoj podjeli Evrope« među njemačke i talijanske imperijaliste, pri čemu upetljava u to raspodjeljivanje »interesnih sfera« i SSSR, iako je potpuno jasno da SSSR nema ničega zajedničkog s takvim »sferama« ukoliko se ne radi o zemljama od kojih zavisi bezbjednost sovjetskih granica itd. Očigledno, dakle, njemačko-talijanski imperijalisti pripremaju potpuno porobljavanje čitave Evrope, uništavanje malih naroda Evrope, njihovo pretvaranje u obične kolonijalne narode. U praksi se, dakle, raskrinkala treća Hitlerova fraza o ravnopravnosti naroda i o »pravednom miru«.

Još nije ni izdaleka završen ovaj rat, a već se pokazuju konture novih imperijalističkih suprotnosti i novih imperijalističkih ratova. Sjedinjene Države Sjeverne Amerike, koje danas svojom grabljivom rukom čekaju na dan kada će se moći raskomadati kolonijalni imperij Velike Britanije, sve više osjećaju opasnost za svoje imperijalističke pozicije od njemačkog i japanskog imperijalizma. Pobjeda njemačko-talijanskih imperijalista u Zapadnoj Evropi, dakle, nipošto ne znači kidanje imperijalističkih suprotnosti, nego, nasuprot, njihovo zaoštravanje i produžavanje imperijalističkih ratova. U praksi se, dakle, raskrinkala četvrta Hitlerova fraza o tome da će njemačko-talijanska pobjeda obezbijediti narodima Evrope mir.

Njemačko-talijanske pobjede dovele su do potpunog preokreta reakcionarnih snaga na Balkanu i u ostalim »neutralnim« zemljama Evrope. Dok su ranije ta gospoda očekivala spas od pobjede englesko-francuskog bloka, danas su počela od Berlina i Rima očekivati da će ih spasti od revolucionarnih težnji naroda i opasnosti koja prijeti čitavom imperijalističkom sistemu od orijaških pobjeda SSSR-a na svim poljima života. Hitler i Musolini ispunjavaju nade te gospode. Oni su u Rumuniji doveli na vlast najcrnju reakciju, u Mađarskoj i Bugarskoj podupiru

poznate protunarodne režime, kod nas su »upotpunili« već ionako reakcionarnu vladu Korošcem i kako izgleda iz protujugoslovenske kampanje koju sada provodi njemačka i talijanska štampa — htjeli bi da je »upotpune« još »boljim« ljudima iz redova Stojadinovića—Ljotića i hrvatskih frankovaca itd.[325] Tako Hitlerove pobjede svuda utvrđuju buržoasku reakciju na vlasti i najodvratnije metode nasilja nad radničkom klasom i radnim narodom. U praksi se, dakle, raskrinkala peta demagoška Hitlerova fraza o tome da će svojim ratom osloboditi narode Evrope vladajućih »kapitalističkih klika«.

Komunisti, koji su uvijek vodili žestoku borbu protiv versajskog sistema ugnjetavanja, koji su raskrinkavali imperijalističku hegemoniju englesko-francuskih imperijalista u Evropi, razotkrivali zavisnost i marionetsku ulogu reakcionarnih vlada malih naroda u Evropi, parazitsku ulogu englesko-francuskih kapitalista na plećima malih naroda u Evropi i kolonijalnim zemljama; komunisti, koji su zbog svega toga u početku rata svom svojom snagom stupili protiv uvlačenja novih naroda, pa i Jugoslavije u rat za englesko-francuske imperijalističke interese, danas u potpunoj saglasnosti s tom svojom dosadašnjom borbom govore evropskim i drugim narodima: njemačko-talijanski imperijalisti porobili su francuski narod, porobili su čitav niz naroda u Evropi, pripremaju porobljavanje engleskog naroda, koji njegova imperijalistička buržoazija danas tjera da krvari za njene imperijalističke interese, postavljaju krupnokapitalističke i reakcionarne vlade po čitavoj Evropi sve u cilju da bi ostvarili novi Versaj u još gorim formama, novo, još temeljitije porobljavanje malih i velikih naroda Evrope, da bi pretvorili Evropu u svoju bazu za nove imperijalističke ratove i, najzad, za kontrarevolucionarni rat protiv SSSR-a i radničke klase čitavog svijeta.

Kao što su komunisti dosljedno, smjelo i istrajno na čelu radničke klase i radnih masa vodili borbu za slom englesko-francuskih imperijalističkih pozicija, tako će oni danas smjelo, dosljedno i istrajno voditi borbu protiv toga da njemačko-talijanski imperijalisti preuzimaju ulogu englesko-francuskih imperijalista, borit će se protiv svakog pokušaja njemačko-talijanskih imperijalista da nađu imperijalistički izlaz iz sadašnje opće krize imperijalističkog sistema. Borit će se za mir bez aneksija i kontribucija, za mir na osnovu poštovanja punog prava svakog naroda na samoopredjeljenje i slobodno izjašnjavanje ako hoće da se pridruži drugim narodima, da s njima zajedno obezbijedi svoju nezavisnost, nacionalnu samobitnost i napredak.

III

SSSR — praksom potvrđeni put iz krize imperijalističkog sistema

Nasuprot razaranju imperijalističkog rata, nasuprot porobljavanju naroda za narodom sa strane imperijalističkih razbojnika, nasuprot nestašici i gladi radnih masa u kapitalističkoj Evropi stoji SSSR, stoji

zemlja proleterske revolucije i socijalizma kao jedini mirni otok u koji se upiru težnje i nade napaćenog radnog čovječanstva, kao jedina nepobjediva kula, u koju uzalud udaraju talasi imperijalističkog razaranja i barbarstva. Novih deset milijuna Besarabije, sjev[erne] Bukovine i baltičkih zemalja oslobođeno je i priključeno bratskoj zajednici naroda SSSR-a. To priključenje nije se izvršilo — kao u Čehoslovačkoj, Austriji, Albaniji, Poljskoj itd. protiv volje naroda. U te zemlje nisu provalile pljačkaške imperijalističke vojske na čelu s gestapovcima i sličnim policijskim hordama. Deset milijuna oslobođenih radnih masa u najpotpunijoj slobodi, iskorišćujući svoje pravo na samoodređenje naroda, riješili su da svoju nezavisnost i svoj napredak najbolje mogu obezbijediti u bratskoj zajednici sovjetskih naroda. Stotine i stotine hiljada su očekivale dolazak radničko-seljačke Crvene armije i pozdravljale je cvijećem i suzama veselja kao oslobodilačku armiju, kao armiju koja je došla da ih zaštiti od imperijalističkog rata, barbarstva i ugnjetavanja. Pod petama imperijalističkih barbara, i onih iz Berlina i Rima, i onih iz Londona i Pariza — ginu demokratske slobode, guši se kultura, uništava sve što je velikog i slobodarskog stvorilo najnaprednije čovječanstvo. Zemlja proleterske revolucije, nasuprot, ne samo da je visoko digla barjak političkih sloboda, nezavisnosti i prava na samoodređenje svakog naroda, mira i blagostanja radnih masa, nego je te svoje principe i praktički ostvarila i danas ih brani pred navalom imperijalističkog barbarstva.

Postojanje Sovjetskog Saveza predstavlja, dakle, za ratom izmučeno čovječanstvo praksom potvrđeni put iz krize imperijalističkog sistema, iz imperijalističkog rata i imperijalističkog barbarstva. A to znači da Sovjetski Savez sve više i više postaje centar nada i čežnji ne samo radničke klase nego svih radnih masa, ugnjetenih i ratom ugroženih naroda čitavog miroljubivog i slobodoljubivog naprednog čovječanstva. To znači da se nasuprot šaci imperijalističkih velikih razbojnika stvara u masama kapitalističkih zemalja odozdo orijaški antiimperijalistički front sa centrom i avangardom — SSSR-om, koji može biti jedini nosilac pravednog mira na osnovi prava naroda na samoodređenje. Jačanje toga fronta, čvrsto organiziranje toga fronta u našoj zemlji pod vodstvom KPJ — to je naša glavna zadaća o godišnjici imperijalističkog rata u Evropi.

Šta treba u tom cilju da učinimo?

Godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi treba da dočekamo:

1) Pojačanom borbom protiv stvaranja novog Versaja, borbom za mir bez aneksija i kontribucija, manifestacijama solidarnosti s porobljenim francuskim narodom i ostalim narodima, borbom protiv ekonomskog i političkog porobljavanja Jugoslavije sa strane njemačko-talijanskih imperijalista, borbom protiv svih pokušaja engleskih agenata, borbom za uništenje temeljnih uzroka imperijalističkih ratova, borbom za rušenje sistema imperijalizma uopće.

2) Pojačanom borbom za učvršćenje SSSR-a, za savez radnih masa sa SSSR-om, za oslonac i pakt o uzajamnoj pomoći među Jugoslavijom i SSSR-om, za popularizaciju SSSR-a i njegove politike u narodnim masama, za raskrinkavanje kleveta i laži protiv SSSR-a sa strane reakcije.

3) Pojačanom borbom protiv protunarodnog režima koji — na čelu šačice kapitalističkih i veleposjedničkih narodnih gulikoža te njihovih agenata i pasa čuvara — jedini sprječava realizaciju jedinstvene antiimperijalističke volje narodnih masa, koji u strahu pred narodnim masama otvara put njemačko-talijanskim imperijalističkim razbojnicima, rasprodaje čak i naše vojne zalihe hrane, svojom protunarodnom politikom razoružava narod Jugoslavije i sprema kapitulaciju pred njemačko-talijanskim imperijalistima samo da radne mase Jugoslavije ne bi mogle potražiti zaštitu svojih nacionalnih interesa u SSSR-u.

4) Pojačanom borbom za demokratske slobode u zemlji, protiv nasilja i progona narodnih boraca, protiv gušenja borbe radničke klase i ostalih radnih masa za njihove ekonomske zahtjeve, za raspuštanje koncentracionih logora, za vraćanje naših španjolskih dobrovoljaca iz francuskih logora, za oslobođenje političkih osuđenika, za pravu narodnu vladu, koja će se oslanjati na savez radnika i seljaka.

5) Pojačanom svakodnevnom ekonomskom borbom radničke klase i svih radnih masa bez obzira [. . .]* i protiv reakcionarnih uredaba. Ojačati borbu za slobodu sindikalne akcije i organizacije. Postaviti se na čelo organiziranog pokreta seljačkih masa za njihove svakodnevne ekonomske zahtjeve.

Godišnjica imperijalističkog rata u Evropi, prvi dani septembra treba *da budu smotra* antiimperijalističkih snaga hrvatskog naroda.

Komunisti Hrvatske dužni su da mobiliziraju sve svoje snage kako bi antiimperijalistička volja hrvatskih radnih masa došla što jače do izražaja.

Protiv novog Versaja!
Za solidarnost sa porobljenim francuskim narodom!
Za mir bez aneksija i kontribucija!
Za pravo naroda na samoodređenje i slobodno prisajedinjenje!
Za savez sa SSSR-om!
Za demokratske slobode narodima Jugoslavije!
Za pravu narodnu vladu, vladu radnika i seljaka!
Za savez radnika i seljaka!
Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

Pisano vjerovatno početkom avgusta 1940.
»Srp i čekić«, sredinom kolovoza 1940, *br. 4.*

---

* Nejasno u originalu; vjerovatno je prilikom štampanja izostavljena rečenica ili dio rečenice. — *Red.*

VOJNICI SE BORE ZA POBOLJŠANJE SVOG POLOŽAJA[326]

Svakodnevno stižu vijesti iz gotovo svih pukova i jedinica vojske o tome da se vojnici bune, da traže bolju hranu, bolji postupak, pomoć za svoje porodice i, najzad, da ih se pusti kućama. Nezadovoljstvo je tako ogromno da sve češće dolazi do otvorenih pobuna kada vojnici odbijaju hranu, prevrću kazane, premlaćuju omražene oficire, koji šikaniraju vojnike; otkazuju poslušnost i u masama odlaze kućama. Nije potrebno nabrajati pojedina mjesta, jer su se takve stvari dešavale skoro svuda gdje je na okupu veći broj vojnika.

Odakle to nezadovoljstvo vojnika, zašto vojnici traže da ih se pusti kućama?

Komunisti su bezbroj puta naglašavali: Režim Cvetković—Maček—Korošec sprovodi jednu *protunarodnu*, *defetističku i kapitulantsku* politiku kada otima radnim masama politička prava i slobode, kada nasiljem i ubijanjem te koncentracionim logorima guši opravdanu narodnu borbu, kada reakcionarnim uredbama koči i guši ekonomsku borbu radničke klase i ostalih radnih masa, kada dozvoljava špekulantima da gule kožu radnim masama, kada daje porodicama mobiliziranih mjesto potpore *milostinju* od pet dinara dnevno; kada prepušta vojnike režimu oficirskih šikana, gladi i svakodnevnim patnjama; kada u svojoj spoljnoj politici stupa u službu zakletih neprijatelja radnih masa Hitlera i Musolinija; kada dozvoljava antisovjetsku hajku i kampanju i sam provodi jednu antisovjetsku politiku; kada guši masovni pokret za prijateljstvo i savez sa SSSR-om, sa zemljom socijalizma, koju mase svih naroda vole, čuvaju i gaje povjerenje u nju; kada produžuje sistem nacionalnog ugnjetavanja makedonskog, crnogorskog, slovenskog [naroda] i drugih naroda Jugoslavije; kada provodi diktaturu najcrnjeg policijskog nasilja nad narodima Jugoslavije; kada — još posebice u Hrvatskoj — hrvatska gospoda, koja su zasjela [u] vrhove HSS, na *čitavoj liniji* izdaju ciljeve junačke i ustrajne dvadesetogodišnje borbe hrvatskih radnih masa. Režim s takvom politikom i država s takvim režimom jesu neprijatelji sopstvenih naroda, i narod ne može drugačije da očuva svoju istinsku nezavisnost nego tako da sruši takav režim u tuđoj službi.

Mogu li radnici i seljaci u vojničkim uniformama da daju povjerenje takvom režimu da će on znati pravilno upotrijebiti vojničku snagu naroda Jugoslavije, da će on zaista znati čuvati interese naroda Jugo-

slavije, da će on zaista potražiti narodima Jugoslavije prave prijatelje i saveznike, prave zaštitnike njegove nezavisnosti? Očigledno je da ne može. To svakim danom dokazuje upravo suprotno: dokazuje nam da režim žuri s prodavanjem nezavisnosti Jugoslavije tuđim imperijalistima samo da bi spriječio oslobodilačku borbu radnih masa. Svaki dan ponovo daje dokaza da režim sve više puzi u ulogu oruđa tuđih imperijalista koje će u budućnosti poslužiti kao baza za napad na SSSR. Zar, prema tome, nije potpuno opravdan strah radnika i seljaka u vojničkim uniformama da će njihova vojnička snaga biti upotrijebljena protiv njihovih vlastitih interesa? Očigledno je da je takav strah opravdan. Ništa nije, zato, čudnovato da je vojnicima armija današnjeg režima — tuđa armija, u kojoj se bune, iz koje bježe kućama. Međutim, iako je tako, to još ne znači da trebaju vojnicima komunisti preporučiti da bježe kućama. Naprotiv, bježanje vojnika kućama je samo dokaz da su komunisti još preslabi u vojsci da bi mogli dokraja da u njoj sprovedu svoju političku liniju. Oni su uspjeli, istina, rastumačiti vojnicima gdje su njihovi pravi interesi i kojim interesima ima da služi armija današnjeg režima. Ali oni još nisu uspjeli vojnicima ukazati na *pravilan* način borbe. Na činjenicu upravo *da je radnik i seljak najjači i najopasniji za buržoaziju upravo tada kad se on nalazi u vojsci, kada ima u rukama oružje.* Komunisti ne podupiru anarhističko bježanje kućama, niti čisto anarhističko lomljenje discipline samo radi lomljenja discipline. Komunisti se bore za to da radnici i seljaci u vojničkim uniformama tu vojsku upotrijebe za svoje ciljeve, da uvedu u njoj svoju sopstvenu disciplinu, da se uče vojničkim vještinama da bi se mogli boriti za svoje sopstvene interese, da organiziraju i povežu svoje redove u vojsci samoj da bi sutra u zbijenim redovima i s oružjem u rukama mogli ići u borbu za odbranu svojih pravih interesa. Radnici i seljaci u vojničkim uniformama trebaju biti, doduše, svjesni da je armija u kojoj služe armija ugnjetača i neprijatelja radnih masa. Ali ta armija sastavljena je u velikoj većini od njih samih. Armija može da služi neprijateljima radnih masa samo dotle dok su radnici i seljaci u vojničkim uniformama nesvjesni. Kad oni postanu svjesni svojih sopstvenih interesa, kada oni budu stvorili između sebe *čvrst savez*, onda će armija *odozdo* postati njihovo sopstveno oružje. To, pak, radnici i seljaci neće postići neorganiziranim bježanjem kućama, nego organiziranim i sistematskim radom u vojsci. Iz svih tih razloga radnici i seljaci bi trebali u vojsci prije svega da se bore:

1) za bolju hranu i postupak;

2) za neodložnu pomoć porodicama mobiliziranih, i to u takvom iznosu da će porodica zaista moći da živi;

3) za nedjeljnu platu vojnika, koja će biti dovoljno jaka da će vojnik moći sebi da obezbjedi najnužnije svakodnevne potrebe;

4) za redovne dopuste naročito za vrijeme neodloživih poljskih radova;

5) da se prekine sa sistemom protekcije bogataških sinova, koji se izvlače novcem od služenja, dok sirotinja ide u vojsku po dva-tri puta, pa i više;

6) da se vojnicima dađe oružje kako bi mogli da se vježbaju u njegovoj upotrebi, kako bi mogli spriječiti svaki pokušaj da se njihova vojnička snaga upotrijebi protiv njihovih interesa;

7) da se vojnicima đaju puna politička prava i da im se i u vojsci omogući da prate borbu radnih masa (čitanje novina, vojnički sastanci, vojnički zborovi itd.);

8) da se vojnicima dozvoli i omogući kako bi legalno i otvoreno mogli izabrati sebi svoje vojničke organizacije, koje će se brinuti da vojnici budu pošteđeni od šikana, pomanjkanja i pretjeranih napora.

Samo borba za takve i slične zahtjeve ujedinit će u vojsci radnike i seljake te ostale radne elemente koji se tamo nalaze, i spriječit će reakcionarnu buržoaziju da iskoristi tu armiju u svoje ciljeve. Čvrsto povezani u vojsci i držeći oružje u svojim rukama, imajući, tako, u svojim rukama najjače sredstvo protiv protunarodnih sila današnjeg i sličnih kapitalističkih i veleposjedničkih režima, radnici i seljaci objezbijedit će sebi potpunu pobjedu. Komunisti su dužni uvjeravati vojnike u logorima u pravilnost takvog puta borbe i revolucionarne energije, koje danas dolaze sve zamašnije i otvorenije do izraza u pojedinim vojničkim bunama, organizirati i pretvoriti u jedinstven pokret radnika i seljaka van vojničkih logora. Prva i najvažnija zadaća kod toga jeste:

1) komunisti trebaju svaki dan i na svakom koraku obavještavati vojnike o suštini političkih događaja i o pravim interesima radnika i seljaka; njihovoj borbi u vojničkim logorima trebaju da daju jasnu političku svijest;

2) komunisti moraju da znaju da borba vojnika ne može drugačije biti uspješna nego samo onda kada je u najtješnjim i političkim i *organizacionim* vezama s pokretom radnih masa van logora. A da bi se to obezbijedilo, nužno je da komunisti i u vojsci i za kratko vrijeme uspostavljaju svoje partijske jedinice, koje će se staviti pod rukovodstvo nadležnih partijskih foruma.

Na kraju, komunisti treba da znaju da je vojska ono mjesto gdje je reakcionarni režim prisiljen da povezuje radnike i seljake u zajednički život, kao i pripadnike raznih nacija. Komunisti i svjesni radnici tu imaju prilike da seljacima na njihovim sopstvenim iskustvima koja sada proživljavaju rastumače potrebu zajedničke radničko-seljačke borbe. Vojnički logori trebaju, prema tome, biti važno uporište za stvaranje saveza radnika i seljaka.

Pisano vjerovatno u prvoj polovini avgusta 1940.
»Srp i čekić«, sredinom kolovoza 1940, god. VI, br. 4.

GODINA DANA SPORAZUMA CVETKOVIĆ—MAČEK[327]

Poslije godine dana sporazuma Cvetković—Maček hrvat[ski] radni narod može na svojim vlastitim iskustvima da ocijeni šta mu je on donio. Kad je bio u avgustu pr[ošle] god[ine] taj sporazum objavljen, komunisti su govorili radnim masama Hrvatske i ostalih zemalja Jugosl[avije] slijedeće: 1) Sporazum Cvetković—Maček nije demokratsko djelo, nego plod jednog kompromisa gospodskih vrhova i u korist te gospode. 2) Ostaju dva puta daljnjeg razvitka sporazuma: ili će on ići u pravcu istinske narodne demokracije, oslanjajući se na savez radnika i seljaka, ili će poslužiti kao nova baza jednom protunarodnom režimu. 3) Prvi put moguć je jedino snažnom borbom radnih masa protiv reakc[ionarnih] gospodskih vrhova u HSS i SDK, koji prave kompromise sa šestojanuarcima. Drugi put branit će ta hrv[atska] gospoda, koja će u velikosrpskim hegemonistima tražiti saveznika protiv svog sopstvenog naroda.

Samo u tom smislu komunisti su tada govorili da bi sporazum mogao predstavljati korak naprijed* znajući da će reakc[ionarna] hrv[atska] kapital[istička] veleposjedn[ička] gospoda bezuslovno pokušavati svim sredstvima da od sporazuma Cvetković—Maček stvori svoje najjače oružje protiv naroda. Međutim, da bi se odlučno i na čelu najširih narodnih masa moglo poći u borbu za uništenje takvog sporazuma i rušenje protunarodne vlade koja je nastala na bazi takvog sporazuma, potrebno je bilo da se najšire mase hrv[atskog] radnog naroda, a u prvom redu hrv[atske] seljačke mase na *svom sopstvenom iskustvu* uvjere kome je koristio i kome je štetio sporazum Cvetković—Maček, tj. sporazum između srpske i hrv[atske] buržoazije. I hrv[atska] i srpska veleposjednička gospoda potrudila se svojom protunarodnom politikom da je hrv[atski] radni naıod brzo stekao takva iskustva. Potrebna je bila samo godina dana pa da se taj sporazum pokaže u svom pravom svjetlu, da se razotkrije pred radnim masama kao protunarodno djelo, kao izdajstvo nad narodnim interesima. Komunisti su ovaj put pravilno predvidjeli. Sva ona hrpa oportunista, prirepaša i tuđih agenata, koji su kroz sve vrijeme napadali KPJ zbog njenog odnosa prema sporazumu Cvetković—Maček, doživjeli su zajedno s tim sporazumom potpun ban-

* Vid. str. 8. i 19—20. — *Red.*

krot u hrv[atskim] masama. Bilo bi uzaludno još jedanput nabrajati sva ona zla koja je hrv[atskim] radnim masama nanijela vlada tzv. »narodnog« sporazuma, vlada Cvetković—Maček—Korošec, naročito u pogledu ekonomskog položaja radnika i seljaka. Mi ćemo se danas osvrnuti samo na dva *osnovna polit[ička] pitanja*, od kojih je danas u prvom redu zavisan odnos radn[ičke] klase prema režimu i na posljedice koje su zbog protunarodne politike HSS i SDK nastale na hrv[atskom] selu i u radn[ičkim] redovima, te na osnovne zadaće koje iz tog za nas proizlaze.

»Seljačka demokracija« i rat

Šlager hrv[atske] buržuj[ske] gospode je danas — »seljačka demokracija«. Toj gospodi je nesumnjivo vrlo nezgodno da se u tom šlageru nalazi i riječ »demokracija«, bojeći se zamjerke kod njezinih novopečenih prijatelja iz Rima i Berlina, ali pošto se hrv[atski] radni narod čitavih 20 god[ina] u Jugoslaviji — a da ne govorimo o staroj Austro-Ugarskoj — borio za demokr[atske] slobode, neka mu ostane barem — riječ. A šta se u stvari iza toga šlagera o seljačkoj »demokraciji« krije, razotkriva nam, prvo, živa svakodnevna praksa buržujsko-gospodskog vodstva HSS-a, a drugo, uvodnici i sl[ična] proizvedenija »Hrv[atskog] dnevnika« i ostalih organa hrv[atske] buržoazije. Pooštravajući Zakon o zaštiti države, uvodeći konc[entracione] logore, gonjenje po tamnicama, mučenje i ubijanje boraca za demokr[atske] i soc[ijalne] zahtjeve radnog naroda, gospoda od početka sporazuma Cvetković—Maček govorila su nam kako je sve to samo »privremeno« zbog rata, dok se »prilike srede« itd. Najnapredniji dio radnih masa odmah je vidio potpunu istovjetnost Cvetković—Mačekovog »privremenog« terora i gaženja demokr[atskih] prava naroda. S ovim demogoškim izjavama koje su u početku dali Jevtić i Stojadinović bilo je jasno da je vlada Cvetković—Maček treće izdanje vlada koje su spasavale ostatke šestojanuarskog režima, uz malu razliku da je sporazum donio neke koncesije *hrv[atskoj] buržoaziji.*[328] Naivni ljudi, jedan veliki dio selj[ačkih] masa, međutim, ipak je još gajio (i jednim dijelom još i danas gaji) iluzije da se stvarno radi samo o privremenim mjerama, o činjenici da hrv[atsko] »narodno« vodstvo »samo« »ne može« protiv otpora velikosrp[skih] hegemonista s kojima sjedi u vladi postići mnogo itd. »Hrv[atski] dnevnik«, opravdavajući se pred svojim berlinskorimskim prijateljima zbog »seljačke demokracije«, tumači njima kako u stvari »hrvatska selj[ačka] demokracija« predstavlja preteču i uporedni pokret njem[ačkom] nacionalsocijalizmu ili talijan[skom] fašizmu. On dokazuje u svom uvodniku kako su već braća Radići — i još prije prvog imper[ijalističkog] rata — bila »za sistem jedne stranke« i kako je HSS i danas za »sistem jedne stranke«. HSS, kaže »Hrv[atski] dnevnik«, bila je uvijek protiv »kapitalističkog liberalizma«, za »dirigiranu privredu« itd., ali uz

»očuvanje privatnog vlasništva«. Kao i nacionalsocijalizam i talijan[ski] fašizam. Razlika je samo u tome, kaže »Hrv[atski] dnevnik«, da »hrv[atski] narod« te iste principe ostvaruje na »svoj specifični« način. »Hrv[atski] dnevnik«, dakle, ne samo što razbija sve iluzije u privremeni karakter nasilja i gaženja demokr[atskih] prava naroda sa strane buržuj[skog] vodstva HSS u Hrvatskoj, nego pokušava čak da sakrije i »demokratsku« prošlost radićevštine i HSS — jasno i otvoreno izjavljuje da je suština »hrvatske seljačke demokracije« u stvari istovjetna sa suštinom njem[ačkog] nacionalsocijalizma ili talijan[skog] fašizma.[329]

Nama nije tim svojim izjavama »Hrv[atski] dnevnik« otkrio ništa novoga. Komunisti su uvijek govorili hrv[atskim] narodnim masama da će hrv[atska] buržuj[ska] gospoda sebi da prisvoji plodove dvadesetogodišnje borbe hrv[atskog] naroda i da će pod krinkom »seljačke demokracije« uspostaviti svoju punu vlast nad hrv[atskim] narodnim masama. Priznanje »Hrv[atskog] dnevnika« je, međutim, zanimljivo s druge strane. Ono nam razotkriva, prvo, svu *dubinu kraha* buržoaske »demokracije«, a drugo, *cijenu* koju je hrv[atska] buržoazija spremna da plaća da bi očuvala svoju klasnu vladavinu nad radnim masama Hrvatske. Komunisti su govorili: nema istinske demokracije bez radn[ičke] klase, nema istinske demokr[atske] narodne vlade bez čvrstog saveza radnika i seljaka, na koji će se takva vlada oslanjati. Iskustvo je pokazalo da je takva tvrdnja bila posve opravdana.

Iz gornjih izlaganja mi smo jasno vidjeli kako oni isti ljudi koji su imali još prije pola god[ine] puna usta »demokracije« i koji su bili spremni baciti narod Jugoslavije u krvavi rat za odbranu engl[esko]-franc[uske] tzv. »demokracije«, danas bezobzirno likvidiraju sve ostatke burž[oaske] demokracije i ubrzanim tempom vuku na pleća naroda Jugoslavije jaram otvorene imper[ijalističke] diktature po uzoru njem[ačkog] nacionalsoc[ijalizma] i talijans[kog] fašizma. Zašto? Zato jer onaj koji danas ide protiv interesa radnih masa nema drugog puta nego put otvorene protunarodne totalitarne diktature, i u tom pravcu bezuslovno ga tjera logika klasne borbe. Nije tu stvar samo o gaženju demokr[atskih] sloboda. Stvar je još u većoj mjeri u tome da oni koji danas gaze narodnu volju za demokr[atskim] slobodama i za istinskom narodnom vladom po istoj logici klasne borbe sve su više prisiljeni prodavati nezavisnost naroda tuđim imper[ijalističkim] osvajačima. Odvratno ulagivanje vodstva HSS i SDK njemačko-talijan[skom] imper[ijalizmu], automatsko uvođenje njem[ačko]-talijan[skih] faš[ističkih] metoda ugnjetavanja radnog naroda, prilagođavanje tzv. »seljačke demokracije« nacionalsocijalizmu itd., jasno pokazuju da su hrv[atska] burž[ujska] gospoda spremna podijeliti svoju sudbinu s vladajućom kapital[ističkom] imper[ijalističkom] klikom Njemačke i Italije i biti joj vjerno na usluzi.

U toj politici hrv[atska] buržuj[ska] gospoda u zajednici sa Cvetkovićem i Korošcem idu još dalje. Oni korak za korakom odstupaju pred njemačko-tal[ijanskom] ekonomskom ofanzivom na Balkanu. Dok

ove zime čitavom narodu prijeti nezapamćena glad, ide voz za vozom krcat žitom i drugim namirnicama za Njemačku i Italiju. I ne samo to. Na pritisak njem[ačko]-tal[ijanskog] imper[ijalizma], *naša je vlada počela već da rasprodaje i vojne zalihe životnih namirnica!* Ne samo, dakle, da osuđuje svoj narod na glad i neimaštinu nego naglo i razoružava narode Jugoslavije pred drugim imperij[alistima], širom otvara vrata imper[ijalističkim] osvajačima, javno zauzima kapitulantsko držanje, javno — korak za korakom — *sve dublje uvlači narode Jugoslavije u rat*. Niko ne može da kaže da li neće već sutra navaliti na narode Jugoslavije — oslabljene i razoružane protunarodnom politikom vlade Cvetković—Maček—Korošec — tuđe imper[ijalističke] okupatorske armije da bi učvrstile u našoj zemlji pozicije koje je za njih pripremila »peta kolona«, koja ima svoje predstavnike i u sadašnjoj jugosl[ovenskoj] vladi. To je plod politike sporazuma Cvetković—Maček. Možda će neko reći da su »naša« buržuj[ska] gospoda prisiljena pod prijetnjom oružanog napada da tako rade. To je laž koju pomenuta gospoda vještački šire kako bi prikrila svoje izdajničko protunarodno djelo.

Svojom jednodušnom voljom, svojom ljubavlju i povjerenjem prema SSSR-u radne mase Jugoslavije stalno ukazuju na put kojim Jugoslavija može da ide i da spase nezavisnost naroda Jugoslavije. Ali tim putem naša buržujska gospoda neće ići, boje se ići, jer taj put pretpostavlja da dođe do izraza prava volja naroda hrvatskog i čitave Jugoslavije. U tome je stvar: *savez sa SSSR-om znači spas nezavisnosti naroda Jugoslavije i pobjedu radnih masa nad izrabljivačima i ugnjetačima, a kapitulacija pred njemačkim i talijanskim imperijalistima znači gubitak nezavisnosti naroda Jugoslavije, ali spas vladajućih klasnih pozicija izrabljivača i ugnjetača nad radnim masama Jugoslavije.* Upravo zbog toga hrvatska buržujska gospoda vrtoglavo se bacaju u naručje njemačkom i talijanskom imperijalizmu, a to znači da hrvatska buržujska gospoda iz vodstva HSS-a i SDK-a ne samo što gaze nasušne potrebe radnih masa nego bestidno izdaju nacionalne interese hrv[atskog] naroda tuđim osvajačima, postaju »peta kolona« hrvatskog naroda. Ako, dakle, hrv[atski] narod hoće da očuva svoju nezavisnost, mora da sruši vladu »pete kolone«. Ako hrv[atski] narod hoće da dobije zaštitu SSSR-a, onda mora da sruši vlast zakletih neprijatelja zemlje proleterske revolucije i socijalizma. Ako radne mase Hrvatske hoće da izvojuju demokr[atske] slobode, koje će im omogućiti da se bore za sve svoje interese, onda moraju da sruše vlast buržuj[ske] gospode, vlast izrabljivača i ugnjetača. Neposredni interes svakodnevne borbe hrv[atskih] radnih masa, dakle, nameće tim masama *da se bore za rušenje današnjeg režima,* koji predstavlja opasnost za mir, za nezavisnost, za bolji život radnih masa i naroda Jugoslavije, da se bore za jednu istinsku narodnu vlast oslanjajući se na savez radnika i seljaka.

Kojim putem?

Protunarodna politika buržujsko-gospodskog vodstva HSS i SDK dovela je do značajnih promjena na hrv[atskom] selu, toj dosadašnjoj kuli hrv[atske] »seljačkodemokratske« gospode. Iskustva koja su hrv[atski] seljaci u tom pogledu doživjeli prouzrokovala su ubrzanu diferencijaciju na hrv[atskom] selu. S jedne strane se osnovne selj[ačke] mase sve više odvraćaju od gospodskih vrhova HSS i traže nove puteve za borbu, za svoje demokr[atske] i ekonom[ske] zahtjeve, a s druge strane, zaoštravaju se klasne suprotnosti na selu, suprotnosti između bogatih gazda (kulaka), koji još danas naročito predstavljaju najjače pozicije gospodske politike na selu i u HSS, i siromašnih selj[ačkih] masa i seoskih poluproletera. Namjesto iluzija, koje jedna za drugom iščezavaju kao mjehurići od sapuna, pojavljuje se otpor na selu pun revoluc[ionarne] energije, koja se manifestira u najrazličitijim oblicima, od spontane opozicije unutar HSS i SDK-organizacije, pa preko osamljenih seljačkih ekonom[skih] akcija, pasivnosti kod općin[skih] izbora, u rastućim manifestacijama solidarnosti s radn[ičkom] klasom (Dalmacija), u masovnom razvitku saveza radnika i seljaka — sve do otvorenih vojničkih buna širom čitave Hrvatske, u kojima pretežno učestvuju seljaci. Pokazuju se, dakle, već elementi koji ukazuju na mogućnost brzog revolucionarnog poleta u Hrvatskoj. Od radničke klase i njezine kom[unističke] avangarde u Hrvatskoj zavisi kakvim će se tempom i u kakvim će se oblicima te revoluc[ionarne] energije manifestirati, koliko će te energije ići u savezu s radn[ičkom] klasom za rušenje režima izrabljivača, ugnjetača, kapitulanata i ratnih avanturista. Da bi se u tom pogledu postigli maksimalni rezultati, potrebno je da komunisti u Hrvatskoj likvidiraju u svojim redovima prije svega slijedeće greške i slabosti:

1) Za seljačke mase, koje danas bježe od HSS i SDK, bore se s odvratnom demagogijom i frankovci i sl[ična] mračna gospoda; mjesto »vođe« Mačeka pokušavaju ta gospoda hrv[atskom] seljaku pokazati kao spasioca svoju smiješnu talijan[sko]-njem[ačku] plaćenu marionetu »poglavnika Pavelića«.[330] Mada ta gospoda danas još nemaju svojih pozicija na selu, nego se oslanjaju samo na gradske gospodske sinčiće, ipak bi potcjenjivanje opasnosti od njih moglo imati vrlo teških posljedica. Njihova se opasnost i snage ne sastoje u njima samima, nego u pomoći koju njima daje njem[ačko]-tal[ijanski] imperijalizam. Baš u posljednje vrijeme njem[ačko]-talijan[sko] novinstvo vodi kampanju protiv sadašnjeg režima i Mačeka, jer se tim imperijalistima sadašnje vladajuće lutke u Jugoslaviji (Cvetković—Maček—Korošec), koje su svoje usluge nudile svima koji su ih htjeli poduprijeti u njihovoj borbi protiv svog naroda, ne čine dovoljno pouzdanim. Pavelić — tako se tim imper[ijalistima] čini — bio bi pouzdanije oruđe u njihovim rukama. Treba, prema tome, *ojačati borbu protiv frankovačkih tuđih agenata,* bilo da se oni zovu »ustaše«, bilo »Hrvatska nacionalsocijalistička stranka rada«.[331]

2) Potrebno je voditi borbu protiv svih pokušaja da nezadovoljstvo hrv[atskih] radnih masa iskoriste neki »lijevi elementi« iz HSS s izjavama kako se oni, tobože, ne slažu s ofic[ijelnim] vodstvom HSS, ali da ipak treba »pričekati« dok se svrši rat. Ne može danas da postoji nikakav »lijevi« pokret u redovima burž[oasko]-»demokratskih« partija koji nije čvrsto vezan za pokret saveza radnika i seljaka.

3) Potrebno je svim snagama udariti protiv svakog ostatka oportunističkog prirepaštva i sakrivanja lica. Samo čvrsta samostalna politika Komun[ističke] partije i okupljanje radn[ičkih] i selj[ačkih] masa pod vodstvom Kompartije može da spriječi burž[ujskoj] gospodi svaki manevar s nekim desnim ili »lijevim« rezervama.

4) Ne treba shvatiti savez radnika i seljaka kao zatvorenu organizaciju komunista-simpatizera, nego kao masovni pokret radnika i seljaka pod vodstvom Kom[unističke] partije koji obuhvaća radn[ičke] i selj[ačke] mase bez obzira na part[ijsku] organiziranost samo ako prihvaćaju osnovnu polit[ičku] platformu saveza radnika i seljaka. Preko saveza radn[ika] i seljaka komunisti treba da utiču i da vode diferencijaciju u redovima burž[oasko]-demokr[atskih] stranaka.

5) Komunisti ne smiju shvatiti princip samostalne politike Kompartije kao izdvajanje komunista iz nekomun[ističkih] organizacija. Komunisti su svugdje gdje se nalaze radne mase. Usred tih masa sami oni moraju da se bore za pobjedu svoje politike.

6) Treba ojačati akcionu sposobnost Partije na selu. Rukovodstvo Kompartije na selu i savez radnika i seljaka mogu da se iskuju samo u vatri svakodnevnih ekonom[skih] i polit[ičkih] borbi.

7) Komunisti moraju da ojačaju part[ijsku] organizaciju na selu. U tom pogledu, uprkos povoljnim objektivnim prilikama, ipak nije bilo ni izdaleka učinjeno to što bi se moglo i što bi bilo potrebno. Bez Partije na selu, nema ni saveza radnika i seljaka. *Ostvarenje saveza radnika i seljaka jeste glavni i odlučujući preduslov za pobjedu radn[ičke] klase u Hrvatskoj.* Okružne organizacije KPH dužne su pružiti seoskim organizacijama najveću moguću pomoć. To su samo glavni preduslovi koje moraju komunisti Hrvatske ostvariti da bi se do konca izoliralo reakcionarno burž[ujsko] vodstvo od hrv[atskih] selj[ačkih] masa. Jasno je da će se ta gospoda ogorčeno i svim sredstvima boriti protiv tih napora naše stranke. Ali upravo taj otpor mora da upozori komuniste na važnost te borbe. *Od toga tko će da zadobije povjerenje osnovnih selj[ačkih] masa* zavisan je rezultat krupne borbe koju danas bije radn[ička] klasa u Hrvatskoj i u Jugoslaviji. *Borba za savez radnika i seljaka mora, prema tome, danas da stoji na prvom planu u borbi KPH, mora da bude centralna zadaća za svakog komunistu u Hrvatskoj.*

Pisano u Zagrebu u prvoj polovini avgusta 1940.

»Srp i čekić«, sredinom kolovoza 1940, god. VI, br.4.

PETA KOLONA[332]

U posljednje vrijeme sve otvorenije i drskije rade protunarodni elementi pete kolone u Jugoslaviji na tome da razbiju zemlju iznutra, da je oslabe i rastruju i na taj način učine laganim plijenom susjednih imperijalističkih osvajača.

Protiv interesa naroda i nezavisnosti Jugoslavije radi u prvom redu režim Cvetković—Maček—Korošec, koji interese naroda potčinjava interesima ratujućih susjednih osovinskih sila. Po nalogu imperijalističkih osvajača, ovaj režim prebacuje terete rata na leđa radnog naroda Jugoslavije. Siromašnim slojevima naroda Jugoslavije prijeti strašna glad ove zime, jer se žito, meso, mast, stoka, voće i povrće i sve najbolje za prehranu stanovništva usiljenim tempom odvlači u ratujuće zemlje Italiju i Njemačku. Pri tome zarađuju masne pare vlastodršci, razni korupcionaši, prekupci i lihvari, samo ne oni koji te namirnice proizvode, a to su seljaci. Od toga imadu štete radnici i ostali radni slojevi, jer uopće ne mogu dobiti tih namirnica na tržištu, a ukoliko bi se s vremena na vrijeme i mogle dobiti, one su tako skupe da ih siromašni svijet uopće ne može kupovati. Jugoslavija ne ratuje i stoka se dalje nesmetano gaji, a već imade više bezmesnih dana u nedjelji. Uveden je tzv. »narodni hljeb« za cijelu zemlju. To je crni hljeb sastavljen od najslabijeg brašna i mekinja, a prodaje se skuplje nego prije bijeli hljeb, tj. po 4—5 dinara. Kod toga su opet najjače pogođeni siromašni radni slojevi Jugoslavije. I kod izvoza i uvoza režim ne vodi računa o narodnim interesima. Dok se i prema pisanju same građanske štampe izvoze u Italiju svinje po 7—8 din. po kg žive vage (a u zemlji se prodaju po 17 din.), iz Italije se uvozi pamuk po 28 din., koji je donedavna bio po 8 din. Dalje, njemačka finansijska oligarhija odredila je ovih dana da njemačka marka od sada vrijedi 17 dinara umjesto 14 itd.[333]

Dakle, imperijalistički osvajači diktiraju cijene kako njima odgovara, a režim Jugoslavije to izvršava i na taj način krnji interese naroda, pri čemu, razumije se, štiti interese jednog malog broja liferanata. Dakle, pomoću ovog protunarodnog režima Jugoslavija postaje obična kolonija ratujućeg osovinskog bloka, kolonija u kojoj vrši žandarsku službu vlada Cvetković—Maček—Korošec pomoću svog policijsko-žandarskog aparata, guši u krvi štrajkove radnika koji se vrše za održanje svog golog života — za veći komad hljeba, guši u krvi svaki narodni otpor protiv njezine izdajničke, protunarodne politike: politike gladi, politike bes-

pravlja, politike terora nad narodom, politike izdaje narodnih interesa. Nezadovljstvo i narodni gnjev protiv režima Cvetković—Maček—Korošec rastu sve više i režim hoće izbjeći narodnom gnjevu i sudu na taj način što se sve više veže uz Berlin—Rim, osiguravajući pomoć osovinskih sila da očuva vlast u rukama reakcionarne kapitalističke klike Jugoslavije pod cijenu izdaje narodnih interesa — izdaje nezavisnosti naroda Jugoslavije.

Tako radi režim u kome sjede uz Cvetkovića i predstavnici Hrvata Maček i drugi, u kome sjede odvratni rimski agent pop Korošec i drugi. S druge strane, hrvatski reakcionarci na čelu s Košutićem javno šuruju s Berlinom i spremaju se da prodaju hrvatski narod njemačkom imperijalizmu, pripremaju rascjep Jugoslavije, pripremaju ropstvo hrvatskome narodu, isto onako kao što su nekada radili hrvatski velikaši, koji su prodavali hrvatski narod tuđincima. Zašto je putovao osim Andresa i Košutić u Njemačku?[334] Zašto »Hrvatski dnevnik« i ostale novine i radio u Zagrebu tako bljutavo lakajski hvale njemački nacionalsocijalizam i talijanski fašizam i preporučuju ga hrvatskom narodu? Zašto se hrvatski reakcionarci pozivaju na neke historijske »veze« s Njemačkom? Zar oni misle da je hrvatski narod već zaboravio na te historijske »veze«, koje su se sastojale u tome da su njemački grofovi i njihovi plaćenici ravnali bičem leđa hrvatskim seljacima, a razvratna plaćenička soldateska nasilovala žene i djecu, palila sela i varoši itd.?

Hrvatska reakcionarna gospoda već su počela pripremati tlo za stvaranje nekakve »nezavisne« Hrvatske pod protektoratom Njemačke, nešto slično kao što su to učinila slovačka gospoda na čelu s popovima. Hrvatska reakcionarna gospoda misle da narod ne zna zbog čega su ona naumila izvršiti taj izdajnički posao. Narod zna da je to zbog toga da ta reakcionarna gospoda pomoću Hitlerovih bajuneta očuvaju svoju vlast i pljačku nad hrvatskim narodom. Iz straha zbog sve većeg nezadovoljstva koje vlada u narodu usljed gladi i neimaštine, usljed prevare koju su ta reakcionarna gospoda nad njime izvršila tzv. sporazumom, usljed toga što narod sve odlučnije traži da se izvrše obećanja koja su ta gospoda dvadeset godina davala, usljed toga što reakcionarna hrvatska gospoda osjećaju da im uzmiče tlo pod nogama, evo, zbog svega toga oni hoće prodati hrvatski narod i osigurati sebi zaštitu i pljačku pod okriljem Hitlerovih bajuneta.

O toj izdajničkoj namjeri reakcionarne hrvatske gospode već se prilično glasno šapće, no ta gospoda i sama to ne kriju, jer svi njihovi postupci o tome jasno svjedoče. Stvar je sada na hrvatskom narodu da on pobrka ove izdajničke račune hrvatske reakcionarne gospode u HSS.

Ovako radi hrvatska gospoda, a šta radi slovenačka reakcionarna klerikalna klika na čelu s popom Korošcem?

Dovoljno je samo pročitati »Slovenec«, klerikalni list, da se odmah opazi kakva vruća čežnja vuče ove crnomantijaše prema Musolinijevom

Rimu. Slovenački popovi iskorištavaju crkve (a to isto rade i hrvatski na čelu sa Stepincom), u kojima vode propagandu za režim fašista i za Italiju, pa i za Njemačku. Slovenački klerikalci su organizirali neke vrste plebiscita sakupljajući potpise za Italiju itd. Slovenački klerikalci otvoreno rade na tome da i ovaj dio Slovenije doživi istu sudbinu kao Istra i Koruška.[335] Rade na tome da predaju slovenački narod talijanskim fašistima na porobljavanje i uništenje njegove nacionalnosti isto onako kao što su to ovi učinili i s narodom u Istri.

Ali osim ovih naprijed navedenih članova pete kolone koji rade za interese drugih imperijalističkih sila, ima još i mnogo drugih. Na primjer,frankovci u Hrvatskoj, čiji se poglavica A. Pavelić nalazi negdje u Italiji, također punom parom rade za svoje fašističke gospodare. Oni također rade na tome da razbiju zemlju i da prodaju hrvatski narod u ropstvo imperijalističkim osvajačima. Oni se pri tome služe vrlo demagoškim parolama i tobože se bore protiv reakcionarnog vodstva HSS, a zapravo se radi samo o tome tko će da primi nagradu za izdaju nad hrvatskim narodom, tj. tko će da jaše na grbači radnog naroda Hrvatske.

Iza hrvatskih fašista frankovaca ne zaostaju ni ljotićevci. I ovi se trse svim silama da opravdaju one nade koje u njih polažu njihovi gospodari u Berlinu, koji ih plaćaju i uzdržavaju. I ovi su vrlo aktivni, iako im je broj mizeran. I ovi se služe demagoškim parolama i frazama samo da bi obmanuli narod.

Glavna paljba šačice tih jadnika, koje, uostalom, podupire i sam režim, uperena je protiv komunista i Sovjetskog Saveza. Nema tako bljutave i glupe laži koju ne bi ovi jadnici upotrijebili u borbi protiv SSSR-a ili naše Kompartije.

Osim svih ovih gore navedenih neprijatelja naroda ili članova pete kolone, imade u našoj zemlji još i raznih drugih agenata koji su došli izvana ili se nalaze među Nijemcima državljanima naše zemlje, među ruskim bjelogardijskim emigrantima itd. Na primjer, od vojnika koji su bili pozvani nedavno na službu saznali smo nevjerojatnih stvari o sabotaži, špijunaži itd. u vojsci, a naročito pri utvrđivanju granice. Jedan vojnik priča o tome kako je neki bjelogardijac, kapetan I klase Karpov gradio u utvrdama vodene rezervoare tako da bi bili kod upotrebljavanja napunili sve rovove i tako ih učinili neupotrebljivim, a životi vojnika bili bi došli u opasnost. Ovaj zločin bio je na vrijeme otkriven, ali se tome bjelogardijcu nije ništa dogodilo, jer je imao u vrhovima protekciju. Jedan odsluženi podoficir nam priča dalje o tome kako po kancelarijama tzv. II odjeljenja sjede sami bivši austrijski oficiri, koji na sve moguće načine sabotiraju licitacije za vojne nabavke, odlažu ih i onda kupuju po duploj cijeni; jednom riječi čine sve da se rad na odbrani zemlje odvija što sporije, a materijal da bude što slabiji i skuplji. Dalje nam priča kako se neki Nijemci slobodno šeću oko utvrda i otvoreno ismijavaju slabu konstrukciju utvrda itd. Mlađi i srednji oficiri koji to vide i bune se protiv toga bivaju kažnjavani i proganjani. Proganjaju

se i kažnjavaju vojnici, podoficiri i oficiri koji otvoreno izražavaju svoje misli o tome da je spas Jugoslavije osiguran samo u saradnji sa SSSR-om.

Evo, ovako se zločinački prepušta briga oko odbrane zemlje raznim bjelogardijcima, bivšim austrijskim oficirima itd., a hiljade, desetine i stotine hiljada vojnika otrgnutih od svoje zemlje i porodica već se godinu dana pate radeći na tim tzv. utvrđenjima pod komandom i kontrolom takvih »stručnjaka« — agenata neprijatelja nezavisnosti zemlje.

Iza svega toga se vidi da našoj zemlji prijeti velika opasnost od ove pete kolone. Ne zato što bi ta peta kolona bila naročito brojčano jaka, već zato što se nalazi na raznim važnim položajima, što radi po svim linijama, što ima pomoć vlasti i razne dobre veze, zato što cvate korupcija itd. Njemački i talijanski imperijalisti su odabrali petu kolonu i služe se njome kao boljim i sigurnijim sredstvom da postignu svoj cilj nego što bi bio otvoreni vojnički napad na Jugoslaviju, jer za to nisu uslovi. Postoji Sovjetski Savez, koji pazi na prste imperijalističkih osvajača. Oni iskorištavaju ovu petu kolonu koju smo naprijed naveli da rastruju i oslabe zemlju, da ju razbiju i onesposobe za obranu. Agenti ovih sila koje vrebaju na Jugoslaviju, a to su počevši od režima Cvetković—Maček—Korošec, pa svi oni koje smo već nabrojali, rade svim silama da pridobiju simpatije širokih masa za osovinske sile, a proganjaju sve one koji se zalažu za saradnju sa SSSR-om, rade na tome da izvrše tihu likvidaciju nezavisnosti Jugoslavije, da obmanu narod i strovale ga u dvostruko ropstvo. Ali neće narodi Jugoslavije da slušaju izdajničke glasove svoje vladajuće gospode. Simpatije naroda Jugoslavije su na strani velike zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza, pobornika mira i zaštitnika malih naroda.

Narodi Jugoslavije trebaju dati odlučan otpor ovoj izdajničkoj raboti pete kolone. Treba voditi odlučnu borbu protiv nje dok ne bude kasno. Radnici, seljaci, siromašni građani i sva poštena inteligencija, vojnici, podoficiri i oficiri — svi treba da se ujedine u borbi protiv ove pete kolone za spas nezavisnosti zemlje od imperijalističkih osvajača. treba da se bore zajednički protiv ove protunarodne vlade, koja prolijeva nedužnu narodnu krv, krv onih koji traže veći komad hljeba da ne umru od gladi, koja baca hiljade radnika u zatvore i koncentracione logore. Treba se boriti protiv ove izdajničke vlade, koja ne da narodu slobode, koja zavodi najcrnju reakciju i progon radnog naroda, a zemlju vodi u propast. Jedinstven, slobodan i složan narod to može izvojevati. Bliska prošlost nam dokazuje do kakve katastrofe takva reakcija može da dovede zemlju i narod (primjer Francuske itd.).

Pisano u Zagrebu krajem avgusta 1940.
»Proleter«, avgust—septembar 1940, br.7—8.
Potpis: T.

TRI GODIŠNJICE[336]

I

Pod konac augusta i početkom septembra ove godine padaju godišnjice krupnih političkih događaja. Dvadeset trećeg augusta navršilo se ravno godinu dana otkako je stvoren pakt o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemačke. Prvog septembra pada godišnjica drugog imperijalističkog rata, a 26. augusta navršila se godina otkako je sklopljen takozvani sporazum između Srba i Hrvata. 1) Kakve rezultate je dala miroljubiva politika Sovjetskog Saveza, 2) kakve rezultate je dala politika imperijalističkih ratnih huškača i 3) kakve rezultate je dao takozvani sporazum narodima Jugoslavije, a napose hrvatskom u toku ove godine?

Stvaranje pakta o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke bilo je u duhu dosljedne politike mira, koju je Sovjetski Savez vodio od samog svog postanka. To je bilo u duhu onih ogromnih napora koje je činio Sovjetski Savez da spase mir i da spase nezavisnost malih naroda od napadača. Sjetimo se samo koliko su se trudili predstavnici SSSR-a u Ligi naroda[337] da pokrenu tu instituciju u obranu napadnutih naroda: Kine, Abisinije, Španije itd. Sjetimo se samo kolike napore je činio Sovjetski Savez da se ostvari kolektivna bezbjednost protiv napadača.[338] Ali imperijalistički potpaljivači rata i smrtni neprijatelji zemlje socijalizma podlo su izigravali tu politiku mira SSSR-a i u potaji kovali planove za napad protiv Sovj[etskog] Saveza, a da se u isto vrijeme nisu žacali tražiti da Sovj[etski] Savez vadi za njih kestenje iz vatre u ratu koji su oni isprovocirali.

Toj zločinačkoj i podloj igri i provokacijama engleskih i francuskih imperijalista Sovj[etski] Savez je učinio kraj stvorivši pakt o nenapadanju s Njemačkom, koju su ovi ratni huškači godinama pripremali kao udarnu silu za napad na SSSR, ali koja se, blagodareći mudroj i miroljubivoj politici i ogromnoj snazi Sovjetskog Saveza, obrušila na te same ratne huškače. Pakt o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke nije imao samo to dejstvo da je bila otklonjena opasnost rata između ova dva velika naroda, nego je time bio ograničen ratni požar u Evropi, a mnogi mali narodi, kao, na primjer, na Balkanu itd., izbjegli su ove godine ratnim pustošenjima. Stvorivši taj pakt, SSSR se mogao posvetiti osiguranju svojih granica od svih eventualnosti koje su mogle nastupiti u toku ovoga imperijalističkog rata i ugroziti mirnu izgradnju socijalizma.

Neprijatelji Sovjetskog Saveza svih dlaka, a najviše sluge kapitalizma socijaldemokratski vođe i vođice, digli su paklenu dreku protiv SSSR-a zbog tog pakta nabacujući se najpodlijim lažima i klevetničkim optužbama protiv SSSR-a. Taj bijes bio je razumljiv jer je sva ta međunarodna reakcionarna banda na čelu s engleskim i francuskim imperijalistima izgubila posljednju nadu u ostvarenje svojih paklenih planova. Izgubila je nadu da će ikad više uspjeti organizirati opći pohod protiv SSSR-a i uništiti vlast radnika i seljaka, izgubila je nadu da će na račun Sovjetskog Saveza moći izbjegnuti međusobnim imperijalističkim razračunavanjima.

Događaji u toku ove godine su to tačno potvrdili. Oni su demantirali sve klevete neprijatelja SSSR-a. Pokazalo se kao podla laž da je Sovjetski Savez pravio neke potajne saveze i sporazume s Njemačkom o tobožnjoj diobi Poljske i drugih susjednih zemalja; pokazalo se kao laž da postoji neki sporazum između SSSR-a i osovinskih sila o podjeli među sobom takozvanih interesnih sfera itd. Takve glupe laži još i danas šire neprijatelji SSSR-a kod nas u Jugoslaviji: kako postoji tobože sporazum između SSSR-a i osovinskih sila o podjeli Jugoslavije. Tačno je samo jedno: da Sovjetski Savez vodi svoju sopstvenu politiku u interesu mira, u interesu sigurnosti izgradnje socijalizma, u interesu blagostanja dvjestamilijunskih naroda SSSR-a, u interesu radnog naroda čitavog svijeta.

U toku ove godine Sovjetski Savez je oslobodio bratske narode Bjelorusije i zapadne Ukrajine ispod jarma poljskih panova, oslobodio je narode Besarabije i Bukovine, koji su dvadeset godina čamili pod ropstvom rumunjskih boljara; primio je u svoju veliku zajednicu narode triju baltičkih zemalja na njihovu vlastitu molbu i tako ih spasao od bezdušnog izrabljivanja, postepenog propadanja od gladi i omogućio im da se u velikoj sovjetskoj zajednici slobodno razvijaju i stvaraju svoje blagostanje. Omogućio je da narodi baltičkih zemalja drže svoju sudbinu sami u svojim rukama. U sukobu s finskim bjelobanditima Sovjetski je Savez zadao težak udarac međunarodnoj reakciji, jer joj je uništio planove da u tom dijelu stvori bazu za napad na SSSR. Sovjetski je Savez osigurao svoje granice i s te strane, ali je ujedno dokazao da su lažne sve klevete neprijatelja o tobožnjem crvenom imperijalizmu, koji hoće da osvaja tuđe zemlje. Razbivši potpuno Manerhajmove generale i agente međunarodne reakcije, Sovjetski Savez ne iskorištava svoju pobjedu da podjarmi tu zemlju, već poštiva njenu nezavisnost, poštiva volju finskog naroda i prepušta njemu da sam odluči o svojoj sudbini.

Evo, to su — pored golemih ekonomskih uspjeha — rezultati koje je postigao Sovjetski Savez u toku ove godine blagodareći miroljubivoj i mudroj politici koju vodi Boljševička partija na čelu s genijalnim nasljednikom Lenjina — Staljinom.

A kakve je rezultate dala u toku ove godine politika imperijalističkih ratnih huškača? Poljska, Danska, Norveška, Holandija i Belgija

postale su žrtvom zločinačke politike ratnih provokatora, engleskih i francuskih imperijalista. Te su zemlje ne samo izgubile svoju nezavisnost nego su i postale ratno poprište. Sela i gradovi u ovim zemljama ukoliko još nisu porušeni i popaljeni, i dalje su cilj neprijateljskih bombardera. Stotine i stotine hiljada mladih ljudi — vojnika i građana — tih zemalja izgubilo je svoje živote bez ikakve potrebe. Stotine i stotine hiljada ostaju bez krova nad glavom, u strašnoj bijedi i gladi. A Francuska? Ta velika i snažna zemlja doživjela je jednu od najstrašnijih katastrofa u svojoj povijesti blagodareći zločinačkoj, ratnohuškačkoj politici reakcionarne finansijske oligarhije koja se nalazila na vlasti. Blagodareći toj zločinačkoj politici, Francuska je u kratkom i krvavom ratu poražena, većim dijelom okupirana, gradovi i sela porušeni, palo je stotine hiljada života, a milijuni radnog naroda ostali su bez sredstava za život. Narodu Francuske prijeti strašna glad. Kagularska vlada starca Petena,[339] vlada srednjovjekovnog mraka i reakcije, nije sposobna da pomogne narodu; naprotiv, ona je došla samo zato da spase interese dvjesta bogatih porodica; ona je došla da na toj tragediji naroda ostvari svoje ciljeve, da pljačka i da se bogati.

Slična sudbina pogađa i radni narod Engleske, Italije i Njemačke. Imperijalisti tih država ne štede živote radnog naroda svojih zemalja samo da bi postigli svoj cilj u međusobnom razračunavanju. Zločinačka finansijska oligarhija ovih triju zemalja baca milijunske mase u klaonicu za svoje imperijalističke ciljeve. Talijanska fašistička klika na čelu s familijom Musolini i njemački nacionalsocijalizam na čelu s Hitlerom bacaju nemilosrdno milijunske mase radnog naroda u rat za interese njemačke i talijanske finansijske oligarhije. Imperijalisti Italije i Njemačke silom tjeraju svoje narode da porobljavaju druge narode, da uništavaju nezavisnost malih naroda. Uništenje nezavisnosti nekoliko malih naroda, smrt, prolijevanje potoka krvi, pustoš i rušenje onoga što su stvorili radne ruke i um, širenje bijede i gladi, evo, to su rezultati jedne godine imperijalističkog rata, evo, to su plodovi dotrajalog kapitalističkog sistema, koji se nada po cijenu potoka krvi i brda kostiju produžiti svoj život.

Imperijalistički rat bjesni sve jače i sve više se širi; on prijeti da zahvati čitav kapitalistički svijet. Ali isto tako sve više jača i širi se nezadovoljstvo širokih radnih masa protiv rata, širi se i jača borbeni front radnog naroda, koji će zauvijek ukloniti korijene imperijalističkih ratova — kapitalizam.

II

Treća godišnjica koja se navršila ovih dana jeste tzv. sporazum koji su stvorili Cvetković i Maček, tj. predstavnici srpske i hrvatske buržoazije 26. augusta prošle godine. Mi komunisti smo već odmah tada izražavali svoju sumnju u to da će taj sporazum donijeti koristi

hrvatskom narodu, jer je bio stvoren bez učešća naroda, jer je taj sporazum značio kompromis između srpske i hrvatske gospode, značio je neke vrste ne samo primirja nego i saveza među srpskom i hrvatskom buržoazijom u borbi protiv radnog naroda, značio je podjelu vlasti i pljačke među srpskom i hrvatskom gospodom. Na žalost, naša se sumnja odviše brzo obistinila; rezultati su porazni za sve one koji su od toga sporazuma očekivali nešto koristi za narod. Vlada Cvetković—Maček, koja je sebi s nepravom nadjela ime »narodna vlada«, izvršila je u toku ove godine takvih djela koja nadmašuju i djela njenih prethodnika Stojadinovića, Jevtića itd.

1) Umjesto slobode i demokracije, o kojoj su stalno govorili sadašnji vlastodršci dok su bili u opoziciji, oni su, čim su došli na vlast, zabranili svu radničku štampu, stvorili su koncentracione logore i bacili u njih sve one koji su im izgledali opasni.

2) Pojačali su teror protiv radnog naroda, koji je digao svoj glas protiv rata i protiv skupoće. Vlada Cvetković—Maček prolila je narodnu krv u zimu 1939/40. na ulicama Beograda, Zagreba, Splita, Podgorice i na mnogim drugim mjestima u zemlji.

3) Vlada Cvetković—Maček prevarila je narod: ona ne misli da izvrši obećanja data narodu pri dolasku na vlast, a to su: da ispravi nepravde koje su nanesene narodu od prošlih režima, da dade narodu njegova demokratska prava i poboljša ekonomsko stanje. Naprotiv, vlada Cvetković—Maček stvara neke reforme po uzoru talijanskog fašizma i njemačkog nacionalsocijalizma.

4) Vlada Cvetković—Maček ugrabila je sve institucije klasnom sindikalnom pokretu i dala ih u ruke svojim poslodavačkim sindikalnim organizacijama i prijeti da potpuno zabrani djelovanje klasnog sindikalnog pokreta.

5) Vlada Cvetković—Maček je, doduše, pod pritiskom naroda priznala SSSR i uspostavila diplomatske i trgovinske odnose, ali ona na djelu pokazuje svoje neprijateljsko držanje prema zemlji socijalizma, jer ne dozvoljava i potajno naređuje da se zabranjuju knjige o SSSR-u, a Banovina Hrvatska i pop Korošec zabraniše stvaranje društava prijatelja Sovjetskog Saveza,[340] dočim već postoje odavno i slobodno se organizuju društva prijatelja Njemačke, Italije, Engleske itd.

6) Vlada Cvetković—Maček diže sama cijene životnim namirnicama putem raznih uredaba, sama stvara skupoću liferujući neograničene količine tih namirnica Italiji i Njemačkoj, a guši radničke štrajkove, koji se vode radi povišica mizernih plata radnika.

7) Vlada Cvetković—Maček dokazala je svim svojim postupcima da je ona protunarodna vlada i da ne vodi računa o interesima naroda.

Hrvatska gospoda prevarila su hrvatski narod, a u prvom redu hrvatski seljački narod. U toku ove godine, otkako u Hrvatskoj vlada hrvatska gospoda, hrvatski radni narod grada i sela nije vidio nikakva

dobra. Koristi od sporazuma i dvadesetogodišnje borbe hrvatskog naroda vuku samo hrvatska gospoda. Naprotiv, na grbaču hrvatskom seljaku, radniku, zanatliji itd. nametnuti su novi teški tereti u obliku posebnih nameta i prireza. Povećale su se razne daće i stvorile nove koje pogađaju siromašne seljake, radnike i građane. Stvoren je još mnogo veći administrativni aparat raznih činovnika, odjelnih predstojnika itd., koji vuku masne plate i zbog čega se isisava posljednja kap krvi iz žuljavih ruku seljaštva i ostalog radnog naroda Hrvatske.

Hrvatska gospoda su kroz 20 godina borbe hrvatskog naroda protiv velikosrpske hegemonije i ugnjetavanja stalno demagoški trubili da oni vode hrvatski narod u borbu za nacionalnu ravnopravnost i slobodu, da se bore za demokratizaciju, za bolji život seljačkog i ostalog radnog naroda, da se bore za slobodne i tajne izbore itd. A šta je hrvatski narod vidio u toku ove godine otkako vlada hrvatska gospoda? 1) Umjesto slobode i demokracije hrvatska su gospoda odmah počeli majmunisati talijanskim fašistima i njemačkim nacionalsocijalistima stvarajući uniformisane organizacije pod nazivom »Seljačke zaštite« i »Građanske zaštite«, da pomoću tih četnika teroriziraju narod na selu i u gradu i da se pomoću njih održe na vlasti. 2) Umjesto poboljšanja života seljaštva i radništva, u toku ove godine vidimo sve veću bijedu na selu, i u mnogim krajevima Hrvatske već danas vlada glad među seljacima. Umjesto poboljšanja života radnika, hrvatska gospoda su donijela najreakcionarniju uredbu u kojoj se zabranjuju štrajkovi, a radnici se prepuštaju potpuno na milost i nemilost poslodavaca i policije. 3) Umjesto slobodnih i tajnih izbora, hrvatska su gospoda u prvom redu lišila prava glasa omladinu do 24 godine, dakle potpuno zrele ljude, koji su već i vojnu dužnost izvršili. Ovim svojim aktom nadmašili su i najreakcionarnije izborne zakone u svijetu. Umjesto tajnog glasanja, hrvatska su gospoda vršili ove godine izbore javno, pri čemu su upotrebljavali najreakcionarnije metode, kojima su nadmašili i metode Pere Živkovića, Jevtića, pa i samog grofa Kuen-Hedervarija iz doba pokojne Austrije. U Dalmaciji i mnogim drugim krajevima obilazili su od kuće do kuće žandari i zaštitnici* prije izbora prijeteći se zatvorom, koncentracionim logorima, mobilizacijom i batinama ako seljaci neće glasati za listu HSS. U Omišu su plaćali glasove 250 do 300 din., dovlačili i nemoćne starce u automobilima na biralište itd.

Hrvatskom narodu je danas već potpuno sinulo pred očima. Gnjev naroda je velik i hrvatska gospoda se nada izbjeći tome gnjevu pomoću raznih reakcionarnih uredaba. Nova uredba o kotarskim samoupravama jasno pokazuje da se hoće potpuno ugušiti autonomija općina.[341] U odbore, kaže se u uredbi, mogu biti birani samo dobri gospodari (čitaj kulaci). Pomoću tih kotarskih kulačkih parlamenata treba da se drži u potčinjenosti siromašno seljaštvo. Šef takvih kotarskih,

---

* Misli se na pripadnike Hrvatske seljačke zaštite i Građanske zaštite.— *Red.*

kulačkih samouprava je kotarski načelnik (sreski poglavar). Zapravo to su samo pomoćni organi vlasti, kao što su i žandari, policija, Zaštita itd. da se hrvatska izdajnička gospoda spase od narodnog gnjeva, održi na vlasti i da i dalje terorizira i pljačka hrvatski narod.

Teror, bespravlje radničke klase, ubijanja po ulicama radničkih boraca, koncentracioni logori i tamnice, teror nad seljacima pomoću ne samo žandara nego i Hrvatske seljačke zaštite, pljačka seljaka u ime neke »seljačke demokracije«, kako hrvatska gospoda drsko naziva tu svoju tvorevinu; raspirivanje mržnje u narodu, raspirivanje nacionalnog šovinizma, strašno siromaštvo, bijeda i glad koja kao avet prijeti širokim narodnim slojevima, evo, to su rezultati godišnjice »sporazuma«.

No, mi komunisti ne bismo bili dosljedni učenici velikih naših učitelja Marksa i Engelsa, Lenjina i Staljina ako bismo se zadovoljili samo konstatacijama raznih zločinstava koja vladajuća klasa vrši nad radnim narodom. Naša je dužnost da ne samo ukazujemo na ta zločinstva već i da neumorno radimo na organizovanju borbe radnih masa protiv svih vrsta zločina i bezakonja, da organizujemo i vodimo borbu širokih radnih masa grada i sela za njihove svakodnevne interese i za bolju i sretniju budućnost. Zadaća nas komunista jeste da organizujemo i vodimo borbu:

1) protiv rata, za mir bez kontribucija i osvajanja tuđih zemalja;
2) protiv skupoće i ratnih lihvara;
3) protiv totalitarnih eksperimenata u našoj zemlji;
4) za demokratska i nacionalna prava naroda;
5) za ukidanje Zakona o zaštiti države i puštanje na slobodu svih političkih i vojnih krivaca, za povratak naših dobrovoljaca iz Španije;
6) za ukidanje koncentracionih logora;
7) za pravu narodnu vladu, vladu radnika i seljaka;
8) protiv kolebljive i dvolične vanjske politike u odnosu prema Sovjetskom Savezu, a za oslanjanje Jugoslavije na Sovjetski Savez!

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

Napisano krajem avgusta 1940.
Objavljeno kao cirkular pod naslovom: »Komunike CK KPJ povodom tri godišnjice« i u »Proleteru«, avgust—septembar 1940, br. 7—8.

RADNICI, SELJACI I GRAĐANI, VOJNICI, PODOFICIRI I OFICIRI JUGOSLAVIJE![342]

Dvadeset trećeg augusta prošla je godina otkako je stvoren pakt o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemačke. Tim historijskim aktom, koji je rezultat dosljedne politike mira Sovjetskog Saveza, pobrkani su bili pakleni planovi engleskih i francuskih imperijalista da izazovu rat između Njemačke i Sovjetskog Saveza s nadom da će na taj način onemogućiti, s jedne strane, pobjedonosnu izgradnju socijalizma u SSSR-u, a s druge strane, barem privremeno naći izlaz iz labirinta nerazrješivih suprotnosti koje postoje u kapitalističkom svijetu i osigurati sebi nesmetanu vladavinu u kolonijama i polukolonijama. U toku ove godine pokazalo se od kakve ogromne koristi je bio ovaj pakt ne samo za Sovjetski Savez nego i za mnoge druge narode, koji su, blagodareći tome, izbjegli dosadanjim ratnim strahotama. Sovjetski je Savez blagodareći tome paktu mogao nastaviti u miru rad na izgradnji socijalizma i podizanju blagostanja dvjestamilijunskoj bratskoj zajednici, koja se zove Sovjetski Savez.

Blagodareći tome paktu, Sovjetski je Savez mogao osigurati svoje granice sa sjevera i sjeverozapada, otkuda je stalno prijetila opasnost da najveći neprijatelj ove prve velike države radnika i seljaka, međunarodna kapitalistička reakcija, izvrši napad i osujeti izgradnju socijalizma. U toku ove godine Sovjetski je Savez oslobodio bratski narod zapadne Ukrajine i Bjelorusije, Bukovine i Besarabije, koji su 20 godina stenjali pod najtežim ropstvom poljskih plemića i rumunjskih boljara. U toku ove godine Sovjetski je Savez primio u svoju porodicu narode triju baltičkih država na njihovu vlastitu molbu, koje su njihovi neodgovorni upravljači htjeli po nagovoru imperijalističkih ratnih huškača nahuškati protiv SSSR-a i uvući ih u rat.

Blagodareći ovom paktu i odlučnoj politici mira i nepobjedivoj snazi Sovjetskog Saveza spaseni su do danas narodi Balkana i Bliskog istoka od ratnih strahota. Blagodareći tome, mali narodi na Balkanu sačuvali su svoju nezavisnost.

Pakt o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemačke nije bio nikakva izdaja načela vanjske politike Sovjetskog Saveza, kao što su tvrdili i još danas tvrde neprijatelji SSSR-a, nego, naprotiv, to je bilo potpuno u duhu onih ogromnih napora koje je Sovjetski Savez doprinio da bi se sačuvao mir; to je bilo u duhu dosljedne politike mira koju je

sprovodio Sovjetski Savez, ali koju su stalno izigravali engleski, francuski i ostali imperijalisti. No to je bila ujedno i velika pobjeda nad ovim podmuklim ratnim potpaljivačima i neprijateljima SSSR-a, koji su htjeli uvući ostale narode, pa i SSSR, u rat da vade za njih kestenje iz vatre.

Dok, s jedne strane, blagodareći mudroj politici mira Sovjetskog Saveza, vidimo u toku ove godine sjajne rezultate i velike koristi ne samo za narode SSSR-a nego i za ostale male narode, s druge strane, vidimo strahovite posljedice koje je prouzrokovala politika ratnih huškača, u prvom redu engleskih i francuskih imperijalista, koji su zapalili ovaj *drugi imperijalistički rat.*

Prvog septembra navršilo se godinu dana otkako bjesni ovaj drugi imperijalistički rat, koji se počeo sve više širiti i prijeti da obuhvati čitav kapitalistički svijet. U toku ove jedne godine postalo je žrtvom ratnog pustošenja nekoliko malih država, čiji su upravljači bili oružje u rukama ratnih provokatora, i jedna velesila, Francuska. Sudbini Poljske, Norveške, Holandije, Danske i Belgije krivi su vlastodršci tih zemalja. Sudbini Francuske krivi su njezini reakcionarni upravljači zajedno s engleskim imperijalistima. U toku jedne godine proliveni su potoci krvi radnog naroda. Porušeno i popaljeno je stotine i stotine sela i gradova. Stotine hiljada ljudi je ostalo bez krova nad glavom. Strašna avet gladi prijeti milijunima naroda ne samo tamo gdje je prohujao ratni požar nego i u takozvanim neutralnim zemljama. Evo, to su dosadašnji rezultati zločinačke politike ratnih provokatora.

Radni narode Jugoslavije!

Ako su narodi na Balkanu i ako su narodi Jugoslavije do sada izbjegli ratnim strahotama, za to mogu u prvom redu da zahvale Sovjetskom Savezu, koji budnim okom prati događaje na Balkanu, i njegovoj spremnosti da brani interese i nezavisnost malih naroda i, drugo, tome što su do sada davali odlučan otpor ratnim huškačima i agentima imperijalističkih sila. Ali ta opasnost još nije minula, još su na djelu provokatori, koji su spremni da strovale zemlju u propast. Engleski je imperijalizam do sada dobio teške udarce i on još uvijek pokušava svim silama uvući druge zemlje u rat na svojoj strani. Njegovi agenti ne spavaju ni u našoj zemlji, oni i dalje rovare.

S druge strane, njemački i talijanski imperijalisti, opijeni dosadašnjim uspjesima, postaju nasrtljiviji prema neutralnim zemljama na Balkanu. Oni nastoje balkanske zemlje pretvoriti u svoje kolonije. Balkanskim zemljama, a u prvom redu Jugoslaviji, oni nameću nemoguće ekonomske uslove. Oni diktiraju šta i koliko treba Jugoslavija da izvozi ne pitajući od čega će narodi Jugoslavije ove zime živjeti. Oni postepeno prenose ratne terete na narode neutralnih zemalja. Iz Jugoslavije se

svakim danom izvozi sve više životnih namirnica u Italiju i Njemačku, a na tržištu za domaće potrebe tih je namirnica svakim danom sve manje i sve su skuplje. Širokim slojevima radnog naroda Jugoslavije ove zime prijeti strašna glad. Lihvarstvo i nabijanje cijena šire se nesmetano.

Svemu tome su krivi i neodgovorni upravljači Jugoslavije, koji nisu sposobni i neće da brane životna prava naroda Jugoslavije, već sve više koketiraju s totalitarnim silama, i umjesto osiguranja širokih slojeva naroda hljebom i ostalim namirnicama, oni se spremaju da »usreće« narode Jugoslavije tzv. korporativnim sistemom. Umjesto da gone lihvare i špekulante, oni gone radničku klasu i prijete zabranom klasnog sindikalnog pokreta da bi na taj način osigurali poslodavcima i fabrikantima pljačku nad radnicima. Umjesto da slušaju glas naroda, koji sve odlučnije traži oslonac na SSSR, neodgovorni upravljači Jugoslavije sve se jače vežu uz Berlin i Rim samo da bi sačuvali u svojim rukama vlast i protiv volje naroda. U tom cilju oni se igraju sudbinom i nezavisnošću naroda Jugoslavije.

Narodima Jugoslavije prijeti strašna opasnost gladi, bijede i ropstva ako dozvole da vlastodršci nastave tim putem kojim su već pošli. Narodi Jugoslavije neće rata, neće sukoba sa svojim susjedima, ali oni imaju pravo na svoj život, na nezavisnost. Imaju pravo da raspolažu svojim trudom i da u prvom redu osiguraju svoje živote i živote svoje djece.

Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri!

Uoči godišnjice ovog drugog imperijalističkog rata ujedinite se u jedan jedinstveni borbeni front za mir, ujedinite se i odlučno tražite oslanjanje na SSSR! Tražite njegovu zaštitu, jer ćemo samo na taj način očuvati svoju nezavisnost! Ujedinite se u borbi protiv skupoće i ratnih lihvara, u borbi protiv raznih fašističkih i totalitarnih eksperimenata, u borbi protiv reakcije i za slobodu i ravnopravnost! Ujedinimo svoje snage u borbi protiv toga da neodgovorni vlastodršci Jugoslavije upregnu Jugoslaviju u imperijalistička kola Italije i Njemačke, kao što smo se prije borili protiv toga da se Jugoslavija upregne u kola francuskih i engleskih imperijalista!

Dolje imperijalistički rat!

Živio Sovjetski Savez!

Živio pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR!

Borimo se protiv skupoće i ratnih lihvara!

Borimo se za slobodu zbora i dogovora, za slobodu štrajka!

Borimo se za pravu narodnu vladu, za vladu radnika i seljaka, koja će osigurati zemlji mir, nezavisnost i napredak!

Tražimo puštanje na slobodu svih političkih i vojnih osuđenika, raspuštanje koncentracionih logora i slobodan povratak naših španjolskih dobrovoljaca!

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

Pisano početkom septembra 1940.
Objavljeno kao proglas i u »Proleteru«, avgust—septembar 1940, br. 7—8.

JEDINSTVO RADNIKA U SINDIKALNOJ BORBI[343]

U 3. broju organa CK KPH »Srp i čekić« izašao je članak *Novim i odlučnim putem u borbu*, koji je, usprkos pravilnom ukazivanju na nove forme rada u sindikalnoj borbi i u svakodnevnoj ekonomskoj borbi radnika, ipak svojom jednostranošću prouzrokovao kod nekih drugova u Hrvatskoj izvjesno kolebanje u odnosu na važnost borbe za odbranu klasnog sindikalnog pokreta. Imajući pred očima sve teškoće s kojima moraju danas da se bore klasno svjesni radnici u sindikatima, teškoće koje proizlaze kako iz sistematskog proganjanja i sputavanja klasnog sindikalnog pokreta sa strane vlasti tako i iz izdajničke rabote socijaldemokratskih, hrsovskih, jugorasovskih itd. vrhova, raspravljajući, dalje, o novim putevima sindikalne akcije i borbe za sindikalno jedinstvo radnika, autor članka nije istakao ogromnu važnost borbe za odbranu klasnog sindikalnog pokreta i za njegovu potpunu organizacionu i akcionu slobodu.

Osvrćući se samokritički na jednostranost članka i kritikujući tendenciju potcjenjivanja klasnog sindikalnog pokreta, redakcija »Sič«-a [»Srpa i čekića«] u svom 4. broju pravilno kaže:

»Ništa nije pogrešnije od takvog shvatanja. Ti drugovi zaboravljaju na sljedeće činjenice:

1) Radnička klasa uvijek se u svojoj historiji borila i boriće se dok bude postojao kapitalistički poredak za svoje klasne sindikate kao organe radničke ekonomske borbe. Važnost klasnih sindikata kao jednog od najjačih oružja radničke klase nikad se ne može smanjiti. Sindikati uče radničku klasu kao cjelinu, a naročito zaostalije radnike, klasnoj borbi. Sindikati odgajaju najšire mase radničke klase u klasnoj svijesti i saznanju svojih pravih klasnih interesa. Sindikati predstavljaju najvažniju transmisiju radničke avangarde s masama. Odreći se klasnih sindikata znači odreći se takve najvažnije transmisije. Odreći se borbe za odbranu klasnih sindikata znači odreći se odgajanja radničke klase u duhu klasne borbe u svakodnevnim ekonomskim borbama. Potcjenjivati pitanje odbrane klasnih sindikata znači dozvoljavati reakcionarnom režimu Cvetković — Maček — Korošec da u odsudnim vremenima otme iz ruku radničke klase jedno od njegovih najjačih oružja, da oslabi radničku klasu u njezinoj borbi.

2) U potcjenjivanju važnosti odbrane klasnog sindikalnog pokreta pošli su neki drugovi od pretpostavke da se sindikati kojima stoje

na čelu ‚socijalistički' izdajnici, koji su danas postali oružje buržoazije za razbijanje radničke klase, pa i radničke ekonomske borbe, ni u čemu ne razlikuju od JUGORAS-a, HRS-a itd. Ta je pretpostavka potpuno pogrešna. Istina je da se uloga ‚socijalističkih' prodanih duša danas ni u čemu ne razlikuje od uloge ‚vođa' JUGORAS-a, HRS-a i sličnih žutih organizacija. Ali je, s druge strane, isto tako istina da su u URS-ove sindikate uvijek dolazili najsvjesniji i za borbu najspremniji radnici. Zadaća sindikalnih aktivista, prema tome, nije u tome da samo prenose inicijativu sindikalnih akcija van sindikata nego i u tome da u samim sindikatima raskrinkavaju ulogu ‚socijalističkih' sindikalnih generala, koji na svakom koraku sprječavaju ekonomske akcije radničke klase preko sindikata. Nije se, dakle, izmijenila uloga sindikata, nego ‚socijalističkih' vođa u sindikatima. Ne treba, dakle, potcjenjivati ulogu sindikata, nego čistiti iz sindikata reakcionarne ‚socijalističke' i druge ‚vođe'. Onda će i uloga sindikata postati drukčija.

3) Treća pretpostavka pomenutih drugova jeste da čitav niz uredaba koje skučavaju radničku ekonomsku borbu natjeruje radničku klasu da će sve više i više morati pribjegavati formama borbe koje su u odnosu na postojeće uredbe ilegalne, pa, prema tome, sindikati te borbe ne mogu voditi. Time njihova važnost pada. I ta je pretpostavka nepravilna. Čitav niz primjera nesumnjivo dokazuje da se radnici sve manje obaziru na postojeće uredbe. Nesumnjivo je i to da će se radnici u budućnosti na te uredbe još manje obazirati. Ali to nipošto ne znači da sindikati ne mogu učestvovati u toj borbi i koristiti radnicima u njoj. U konkretnim ekonomskim borbama trebaju da povezuju svoje zahtjeve sa zahtjevom za ukidanje proturadničkih uredaba, pa i sa zahtjevom za slobodu sindikalnog organiziranja. Konkretnom borbom bez obzira na uredbe radnici će izvojevati i slobodu sindikatima. Koliko će jača biti takva borba toliko će manje imati reakcija mogućnosti da uništi klasne sindikate. Ne treba, dakle, sindikate odvajati od akcijskih inicijativa van sindikata, nego svaku ekonomsku akciju radničke klase povezati s borbom za slobodu akcije sindikalnih organizacija.

4) U velikoj su mjeri takvim pogrešnim shvatanjima dovele i greške inače poštenih, radničkoj stvari predanih aktivista po sindikatima. Te greške dolaze iz oportunističkih socijaldemokratskih ostataka, kojih se mnogi sindikalni aktivisti još nisu potpunoma otresli. Tako su, npr., takvi aktivisti pod krinkom ‚čuvanja' sindikata često osuđivali sindikate na potpunu pasivnost. S izgovorom da nove uredbe sprječavaju sindikatima vođenje ekonomske borbe, ti su ‚aktivisti' prebacili odgovornost za svakodnevnu ekonomsku borbu na poduzeća, na aktiviste van sindikata. Ti ‚aktivisti' voljeli bi da se o sindikatima što manje čuje kako se ne bi ‚izazivala' reakcija. Njihov račun je, razumije se, pogrešan s koje god strane ga gledamo. 1) Sindikate koji nisu u službi radničke ekonomske borbe radnici ne trebaju, ne podupiru ih i ne brane ih. 2) Sindikate koji ne brane radničke mase, koji nisu najtješnje povezani

sa svakodnevnim životom i uspjesima radnika, buržoazija mnogo lakše i brže može da likvidira. 3) Sindikati neće time da izvojuju punu slobodu sindikalne akcije ako će se pasivno ograničiti u okvire koje propisuju proturadničke uredbe, nego ako će se protiv tih uredaba boriti i agitacijom i akcijama, tj. u jeku svakodnevne ekonomske borbe radničke klase, koja se nikada nije [obazirala] i još manje će se danas obazirati na vještačke brane koje toj borbi postavlja kapitalistička reakcija. Da bi se, dakle, ojačale pozicije klasnog sindikalnog pokreta i da bi se s uspjehom odbranio klasni sindikalni pokret, potrebno je prije svega odstraniti oportunistička socijaldemokratska shvatanja u redovima tog pokreta. Pravilnost tih naših zaključaka potvrđuje svakodnevni život. Masovni pokret HRS-ovih radnika u posljednje vrijeme na stranu klasnog sindikalnog pokreta jeste reakcija na proturadničke uredbe hrvatske gospode. Ti radnici očekuju sada i spremni su da ih klasni sindikalni pokret — u kakvoj god formi — vodi uspješnoj ekonomskoj borbi, koju su njihovi sopstveni ‚vođi' izdali. Klasni sindikalni pokret je time dobio saveznika u redovima samoga HRS-a. Udar po klasnom sindikalnom pokretu u takvim prilikama stostruko će se osvetiti kapitalističkoj hrvatskoj gospodi . . .«[344]

Koliku važnost ima klasni sindikalni pokret u sadašnje vrijeme najbolje dokazuje činjenica da je jedna od prvih »reformi« današnje vlade o kojoj se počelo govoriti bila namjera da potpuno uništi slobodu sindikalne organizacije, uništi klasni sindikalni pokret i uvede jedinstvene prisilne sindikate kao organe države i kapitalista. Vlada je, doduše, pod pritiskom otpora radničkih masa i privremeno odložila realizaciju te namjere, ali to nipošto ne znači da ju je uopće odbacila. Nasuprot, takva se reforma priprema, i reakcionarna klika Cvetković—Maček—Korošec misli njome da uguši radničku borbu i da razbije radničku klasu kao centar okupljanja radnih masa.

S obzirom na te činjenice pred komuniste i sve svjesne radnike u pogledu sindikalne borbe stoje dvije osnovne zadaće:

1) Ojačati borbu za sindikalno jedinstvo radnika odozdo, primijeniti nove forme koje će odgovarati toj zadaći i novim prilikama.

2) Treba ne samo mobilizirati sve snage radničke klase za odbranu postojećih pozicija klasnog sindikalnog pokreta protiv ujedinjenog napada vlade, kapitalista i socijaldemokratskih, hrsovskih, jugorasovskih itd. vrhova nego i odlučnom borbom praktički slomiti sve uredbe i ostale neprijateljske pozicije koje koče razvitak radničke sindikalne akcije i klasne organizacije.

U gore citiranom članku »Sič«-a pravilno se konstatuje da je karakterističan za raspoloženje radničkih masa opći preokret hrsovskih radnika prema klasnom sindikalnom pokretu, krah HRS-a u čitavoj Hrvatskoj, u svim granama. Sličan je proces i u ostalim pokrajinama. Tu ne treba imati pred očima samo one radnike koji su praktički izašli

iz neklasnih sindikata i ušli u klasni sindikalni pokret. Taj preokret se pokazuje prije svega u činjenici da su radnici — učlanjeni još uvijek u neklasnim sindikatima — u svojoj velikoj većini sa svojim simpatijama i povjerenjem prešli potpuno na pozicije klasnog sindikalnog pokreta. I ne samo to. Ti radnici ubijedili su se na svojim sopstvenim iskustvima da se kao jedini ispravan pokazao samo onaj put radničke svakodnevne ekonomske borbe na koji su ukazivali komunisti. Preokret, dakle, nije karakterističan samo u tom pogledu da je ogromna većina radnika shvatila potrebu jedinstva u ekonomskoj borbi radničke klase nego je to jedinstvo još više učvršćeno političkim povjerenjem i simpatijama tih radnika prema Komunističkoj partiji.

Organizaciono učvršćenje toga jedinstva, nalaženje odgovarajuće organizacione forme toga pokreta klasnog sindikalnog jedinstva — to je danas osnovna dužnost komunista članova ma kojih sindikata. Dosadašnja borba radnika već je praktički ukazala na te forme. To su u prvom redu radnički aktivi u tvornicama, koji obuhvataju svjesne i aktivne radnike svih sindikata — i URS-a, i HRS-a, i JUGORAS-a, i JSZ-a i NSZ-a, pa i neorganizirane. Ti će aktivi, rukovođeni komunistima i preko njih vezani u jedinstveni pokret, predstavljati žarišta ne samo ekonomske borbe u najširem smislu te riječi nego i najvažniju transmisiju radničke avangarde s radničkom klasom, najvažnije organe radničke klasne borbe, koji će u budućnosti, u još zaoštrenijim borbama, postati još važniji.

Ali, da li mogu takvi aktivi zamijeniti klasni sindikalni pokret? *Nikako!* Oni su, doduše, njegova najjača uporišta i pomoć stvarajući mu saveznike i u redovima radnika ostalih sindikata, ali time se značaj klasnog sindikalnog pokreta ne smanjuje, nego, nasuprot, *dobija* i na važnosti.

1. Radnička klasa mora, dakle, danas mobilizirati sve snage da spriječi udar po klasnom sindikalnom pokretu. Odbrana tog pokreta mora da se pretvori u jedan jedinstveni val preko čitave zemlje i već unaprijed mora dokazati buržoaziji da će radnička klasa svoje sindikate i svoje pozicije braniti svim sredstvima. Treba ukazati radnicima da kod toga oni ne brane pozicije »socijalističkih« izdajnika. Ne, nasuprot! Borba za odbranu klasnog sindikalnog pokreta nije moguća bez naporedne borbe protiv tih »socijalističkih« izdajnika i agenata buržoazije. Radnička klasa će da brani sindikate i od vlade i od njih. No, kad se govori o raspuštanju klasnih sindikata, onda nisu u pitanju samo sindikati. Uništenjem klasnog sindikalnog pokreta buržoazija hoće uopće da onemogući borbu radničke klase za svoje ekonomske zahtjeve. U toj borbi je, dakle, moguće i nužno mobilizirati sve radnike bez iznimke. U odbrani sindikalne slobode treba da bude jedinstvena sva radnička klasa. Komunisti članovi sindikata treba već sada da poduzmu sve mjere kako bi pokrenuli radničke mase u odlučnu borbu protiv zločinačkih namjera vlade i buržoaske reakcije uopće.

2. Radnička klasa treba kod toga da se rukovodi starom poznatom izrekom da je najbolja odbrana — napad. Snage radničke klase danas su dovoljno jake ne samo da radnička klasa odbrani to što ima nego i da izvojuje sebi i nova prava, nove slobode. Radnička klasa mora bezuslovno da likvidira Uredbu o radnim sporovima u Hrvatskoj i Uredbu o minimalnim nadnicama u ostalim dijelovima države, jer upravo te uredbe najviše koče radničku borbu. To će radnička klasa postići u prvom redu na taj način što će svoju borbu za svakodnevne zahtjeve voditi bez obzira na tu uredbu i prisiliti i kapitaliste i vlasti da računaju s radničkom voljom. U tom pogledu ima već čitav niz praktičkih primjera kada je takva borba potpuno uspjela. Tako su solinski i splitski obalski radnici, ne obazirući se na uredbu koja im uopće zabranjuje štrajk, prisilili i kapitaliste i vlasti da razgovaraju s njima i da prime njihove zahtjeve.[345]

Ta borba ima ogroman politički značaj. Ona će ukazati radnicima na njihovu snagu, a istovremeno na slabost vladajuće buržoazije kada ima protiv sebe jedinstven proletarijat rukovođen Komunističkom partijom. Ta borba predstavlja prvi korak radničke klase k odlučujućim borbama s režimom izrabljivanja, ugnjetavanja i gušenja radničke borbe.

Pisano u Zagrebu u septembru 1940.

»Proleter«, avgust—septembar 1940, br. 7—8.

BORBA ZA MLADU GENERACIJU[346]

Šesta konferencija Saveza komunističke omladine Jugoslavije koja je održana sredinom 1940. god. pokazala je veliki napredak ne samo u razvitku i jačanju nego i u povezivanju komunističke omladine sa širokim masama radne omladine.[347] Osamnaest hiljada članova komunističke omladine, koliko je bilo zastupano na VI konferenciji pokazuje činjenicu da je SKOJ konačno izašao iz one dugogodišnje začahurenosti i postao zaista masovna organizacija komunističke omladine.

Ova velika prekretnica kod pretvaranja SKOJ-a u masovnu organizaciju omladine izvršena je tek za posljednje dvije-tri godine. Prilike koje su vladale mnogo godina u KPJ odražavale su se i na SKOJ. Štetočinski, antipartijski rad raznih frakcionaša i tuđih elemenata koji su uspjeli da se uvuku u rukovodstvo Partije podjednako je pogađao SKOJ kao i Partiju. U vrijeme najžešćih frakcijskih borbi od 1925. do 1929. god. aktivno su učestvovali u toj borbi ne samo pojedini rukovodioci skojevskih organizacija nego se nastojalo u te borbe uvući i čitave organizacije SKOJ-a. Da bi se SKOJ lakše iskorišćavao u frakcijske svrhe, nastojala je čas lijeva čas desna frakcija da na rukovodeća mjesta u SKOJ-u dođu povjerljivi frakcijski ljudi. Na taj način policija je uspjela da od 1926. do 1928. god. u rukovodstvo SKOJ-a protura svoje agente, kao što su bili zloglasni Petković (Seljak), Matović drugi.[348] Ti policijski agenti bili su frakcijama glavno uporište u SKOJ-u, koje su vodile međusobnu borbu. Razumije se da je sve to imalo vrlo teških posljedica za SKOJ i razvitak njegovih rukovodećih kadrova. Mnogi dobri skojevci, zaraženi frakcijskim borbama, bili su ubuduće izgubljeni za Partiju. SKOJ je ostao uska, sektaška organizacija, prava kopija Kompartije, sa 1000 do 2000 članova, bez veza sa širokim masama radne omladine, obuhvatavši donekle studentsku omladinu i djelimično esnafsku radničku omladinu u glavnim gradovima, a vrlo malo ili, bolje reći, gotovo nimalo radnu omladinu iz većih industrijskih preduzeća. Začahuren u svoje uske okvire, SKOJ je ostao izolovan od masa radne omladine; on nije vodio borbu za svakodnevne potrebe te omladine; njegove su akcije bile uglavnom političke, periodične i deklarativne. Smatrajući sebe paralelnom partijom, SKOJ je pokazivao nezdrave tendencije avangardizma, koji je ponekad uzimao opasne forme. Bilo

je konkurentske borbe između Partije i SKOJ-a, koja je bila djelimično rezultat navedenih nezdravih pojava i oportunizma u Partiji, a djelimično toga što su u skojevsku organizaciju i na rukovodeća mjesta bili prodrli razni malograđanski-anarhistički elementi, kao što su bili zloglasni Korski i drugi 1932. i 1933. god., koji su preko SKOJ-a htjeli napakostiti Kompartiji i radničkom pokretu.[349]

No bez obzira na sve te pojave, na težak i spori razvitak SKOJ-a, njegov osnovni kadar bio je zdrav, vjeran Partiji i radničkoj klasi. On je to svojom mladom krvi dokazao u vrijeme šestojanuarske diktature, kada su njegovi redovi bili desetkovani, kada je poginulo 5 sekretara SKOJ-a, kada je poubijan i bačen na robiju cvijet komunističke omladine, kada se krvava reakcija šestojanuarske diktature okomila da potpuno uništi ne samo Kompartiju nego i komunističku omladinu Jugoslavije.[350] SKOJ je u ta teška vremena pokazao da njemu smetaju da se razvije isti okovi kao i Partiji — sektaštvo i sve ono što smo naprijed naveli. SKOJ je u ta teška vremena također dokazao da ga je nemoguće uništiti strijeljanjem, ubijanjem i u Glavnjačama i dugogodišnjom robijom. Krv poginulih omladinaca u to vrijeme urodila je stostrukim plodom.

Čim je SKOJ zbacio sa sebe okove koji su ga godinama stezali, snažno je koraknuo naprijed u svome razvitku. Odluke VI kongresa Komunističke omladinske internacionale bile su od ogromnog značaja za razvitak Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Bilo je pokušaja 1937. god. od strane neprijateljskih elemenata, koji su se tada još nalazili na vrhovima Partije, da se SKOJ likvidira, ali to je bilo na vrijeme osujećeno. U SKOJ-u je 1937—38. god. izvršena reorganizacija u duhu odluka VI kongresa KIM-a.[351] koja je, kao što se danas vidi, dala vrlo lijepe rezultate. Mnogobrojne oblasne i okružne konferencije i konačno zemaljska konferencija SKOJ-a koje su održane u toku 1940. god. s ogromnim učešćem delegata dokazuju da se SKOJ nalazi na ispravnom putu k pridobijanju širokih masa radne omladine i da postaje sve više masovnom organizacijom. No taj razvitak SKOJ-a ne vrši se ravnomjerno u svim pokrajinama. Dok su u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, a djelimično i u Vojvodini postignuti lijepi rezultati u brojčanom porastu članstva SKOJ-a, dotle se u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, a naročito u Sloveniji u tom pogledu silno zaostaje. U tim se pokrajinama još mnogo luta, još postoji sektaški odnos prema uvlačenju mlade radne generacije u SKOJ, još se nisu preživjele stare sektaške bolesti prema kojima se SKOJ smatra nekom Partiji paralelnom organizacijom, usko sektaški zakonspirisanom, umjesto da se to shvati kao *široki pokret komunističke omladine*, koji treba da se poveže i slije s najširim masama radne omladine. Skojevske organizacije u tim pokrajinama uglavnom su organizacije mladih komunista, zbog čega prijeti opasnost da ostanu izolirane od masa radne omladine.

Kada govorimo o tim slabostima i nedostacima potrebno je naglasiti i pogrešan odnos mnogih partijskih organizacija i pojedinih drugova prema pitanju rada među omladinom. Neke partijske organizacije i drugovi uopće se ne interesuju radom u omladini, ne pomažu organizacijama SKOJ-a u njihovom radu. Te organizacije i pojedinci misle da ako SKOJ ima svoja rukovodstva partijske organizacije ne moraju više voditi brigu o tome što se događa u SKOJ-u; drugi, opet, smatraju da SKOJ nema nikakove samostalnosti u radu i da rukovodeći skojevci moraju za svaku sitnicu pitati partijske organizacije ili pojedince. I jedni i drugi prave veliku grešku prema SKOJ-u. Prvi treba da znadu da je dužnost svih organizacija Partije od ćelije do najvišeg foruma Partije da pomažu omladinu svojim aktivnim radom. Oni treba da to shvate kao jedan sektor svoga rada u fabrikama, sindikatima i drugim masovnim organizacijama za pridobijanje i okupljanje radne omladine u Savez komunističke omladine, vodeći u isto vrijeme borbu za svakodnevne potrebe radne i školske omladine. Drugi, opet, treba da znadu da raditi i pomagati omladini ne znači ograničavati samostalnost rukovođenja Savezom komunističke omladine, njihovim forumima, prisvajati neke »kompetencije« itd., što često ne samo smeta samoinicijativi omladinskih foruma nego stvara i nezdrave odnose, smeta pravilnom razvitku i zamahu u radu SKOJ-a. Kontrola partijskih organizacija nad radom SKOJ-a ne smije smetati samoinicijativi SKOJ-a. Ali da bi partijske organizacije mogle zbilja vršiti tu kontrolu, potrebno je da temeljito izučavaju direktive o omladinskim pitanjima koje izdaje CK SKOJ-a uz pomoć i kontrolu CK KPJ. Baš to nepoznavanje suštine direktiva o omladinskim pitanjima sa strane nekih partijskih organizacija i foruma dovodi do tog tzv. sukoba zbog »kompetencije«. Radom u SKOJ-u rukovode mladi komunisti koje je Kompartija odredila samo za taj težak i odgovoran rad. Njima treba pomoć, i to stalna pomoć svih partijskih organizacija.

Uspjesi Saveza komunističke omladine Jugoslavije koji su posljednjih godina postignuti zaista su veliki, ali ni izdaleka nisu takvi da bi nas mogli zadovoljiti i uspavati. To su samo prvi koraci u pridobijanju radne omladine. Još je ogromna većina radne omladine pod uticajem reakcije: popova, nacionalšovinista itd., još je ogroman broj radne omladine prepušten strahovitom izrabljivanju od strane fabrikanata i drugih poslodavaca, još ogroman broj mlade generacije čami u neznanju i predstavlja lagan plijen buržoaskih demagoga itd. Naprotiv, sada treba utrostručiti svoje napore u radu među omladinom: među šegrtima, u radionicama, među industrijskom omladinom u fabrikama, među seljačkom omladinom, među školskom omladinom, među omladinom u vojničkim odorama. Treba okupljati tu omladinu radi borbe za njezine svakodnevne potrebe. Treba vaspitavati tu omladinu i objasniti joj uzroke zbog kojih ona danas tako pati, treba joj ukazivati put kojim ona treba da ide, put k boljoj i sretnijoj budućnosti. Svojim požrt-

vovanim radom komunisti i skojevci treba da zadobiju povjerenje i ljubav mlade generacije. Ta mlada radna generacija treba da zna gdje je danas njezino mjesto.

Komunisti i skojevci koji rade među omladinom imaju velik i častan zadatak — zadatak da približe i dovedu mladu radnu generaciju Partiji, da stvore onaj rezervoar koji će dati Partiji nove kadrove boraca, nove svježe sile koje će popuniti i pojačati redove avangarde radničke klase.

Zadatak SKOJ-a i komunista jeste da spasavaju radnu omladinu, da ne dozvole reakciji i trulom kapitalizmu da krvlju mlade radne generacije produžava svoj drahli* život. Nedajmo da mlada generacija gine za ono što je osuđeno na neminovnu propast, što smeta sreći i blagostanju radnog čovječanstva. Ne dajmo da razni popovi i drugi reakcionari truju krv naše krvi, našu radničku i seljačku omladinu. Borimo se za tu omladinu i ne dozvolimo da kapitalistički izrabljivači polažu svoju krvničku ruku na nju. *Borba za omladinske mase neka bude bojna parola Saveza komunističke omladine Jugoslavije* u borbi za mladu radnu generaciju.

Tito

Pisano u Zagrebu u prvoj polovini septembra 1940.
A-CK SKJ, dokument br. 153/V 4-1(1940).

* Дряхлый (rus.) — oronuli, trošni. — *Red.*

PRILOZI

[O SKOJ-u I KADROVIMA U OMLADINSKOM I ŽENSKOM POKRETU JUGOSLAVIJE][352]

20. septembar 1939.

SAOPŠTENJE SEKRETARA KPJ DRUGA VALTERA

Jugoslavija

1. CK SKO Jugoslavije nema stalni biro. Svaki član CK radi u svojoj pokrajini.

Međusobnu vezu održava preko sekretara CK SKO Jugoslavije, koji se nalazi u Beogradu.[353] Osim toga, sekretar obilazi pokrajine.

Sjednice se održavaju dva puta mjesečno.

2. CK Saveza komunističke omladine ima* svoja rukovodstva na terenu (pokrajinske, okružne, mjesne komitete itd.).

Pri CK Partije u Hrvatskoj i Sloveniji, kao i pri svim partijskim pokrajinskim komitetima, postoje omladinske komisije.

U partijske okružne komitete ulazi po jedan član.

3. Savez komunističke omladine Jugoslavije broji ukupno oko 3500 članova.

Septembar 1939.**

Saopštenje dato i zabilježeno u Moskvi vjerovatno poslije sredine septembra.

---

* Omaškom je u originalu napisano »nema«. Ispravku izvršio autor u martu 1977. — *Red.*

** Datum je dopisan naknadno rukom. — *Red.*

ČLANOVI CK SKO JUGOSLAVIJE

1. Ribar Ivan (Fišer, Davidović, Perić, Ilija) — sekretar CK SKO Jugoslavije.
2. Vresk (Vilko) — član CK SKO Jugoslavije.
3. Bobnar Stanko (Berković) — član CK SKO Jugoslavije.
4. Mamula (Duja) — član CK SKO Jugoslavije.
5. Borivoj [Dobrivoje Radosavljević] — član CK SKO Jugoslavije.
6. Mates (Leo) — član CK SKO Jugoslavije.
7. Vlahović Veljko (Vlasov I. P.) — član CK SKO Jugoslavije.

Saopštenje druga Valtera,
septembar 1939.

SAOPŠTENJE SEKRETARA KP JUGOSLAVIJE DRUGA VALTERA O CK SKO JUGOSLAVIJE

Povjerljivo

1. *Ribar Ivan* (Fišer, Davidović, Perić, Ilija), rođen je u Beogradu, ima otprilike 26—27 godina. Student je Pravnog fakulteta, koji završava 1939. godine. Po narodnosti je Srbin.

Sekretar je CK SKO od 1937. godine. Na julskoj konferenciji [19]39. godine ponovo je izabran za člana CK i sekretara CK.[354] Aktivan je, popularan, politički izgrađen. Pošten i disciplinovan drug.

Njegov otac — Ivan Ribar — advokat, demokrat, smatra se poštenim čovjekom, na sudu brani komuniste. Isključen je iz Demokratske stranke i sada radi s lijevim zemljoradnicima. Bio je prvi predsjednik jugoslovenskog parlamenta poslije imperijalističkog rata.[355]

2. *Vresk* (Vilko) — rudar, iz gradića Trbovlja (Slovenija). Ima otprilike 25 godina. U Savezu komunističke omladine i Partiji je 10 godina. Dva puta je bio u zatvoru — prvi put 1 1/2 godinu, drugi put 4 godine. U policiji i zatvoru držao se dobro i partijski. Politički je dosta izgrađen, ali ne koliko bi bilo potrebno. U frakcionaškoj borbi nije učestvovao.

Ranije je bio član Pokrajinskog komiteta Saveza komunističke omladine i Partije Slovenije. Na konferenciji u julu [19]39. godine izabran je za člana CK.

3. *Bobnar Stanko** (Berković) — rudar, ima otprilike 26 godina, iz Ljubljane (Slovenija). Član Saveza komunističke omladine i Komunističke partije 4 godine. Politički nije najbolje izgrađen, ali je veoma popularan u Sloveniji. Pošten je, disciplinovan i aktivan. Bio je dobrovoljac u Španiji. Za člana CK SKO izabran je na konferenciji u julu [19]39. godine.

4. *Mamula* (Duja) — metalski radnik iz Zagreba (Hrvatska), ima oko 30 godina. Član SKO i KP 6 godina. Imao je dva suđenja — prvi put nije se najbolje držao, ispričao je sve o sebi i dobio dvije godine. Drugi put se držao dobro i na sudskom procesu je oslobođen. Bio je sekretar mjesne organizacije u Zagrebu. Zatim je bio član CK Saveza komunističke omladine (to je bilo u vrijeme kada je prvi put provaljen otprilike [19]34).

---

* Stanko — ovo ime je dopisano rukom iznad teksta. — *Red.*

Pošto je pušten iz zatvora bio je sekretar Pokrajinskog komiteta SKO u Hrvatskoj. Popularan je, povezan s masama. Sada radi kao rukovodilac jednog sindikata u Zagrebu. Pomalo je sektaš. Za člana CK izabran je na konferenciji u julu [19]39. godine.

5. [*Radosavljević Dobrivoje*] (Borivoj). Student je Pravnog fakulteta. Seljačkog je porijekla. Ima oko 26 godina. U SKO i Partiji je 6 godina. Bio je tri godine u zatvoru. U policiji se nije najbolje držao, izjavio je da radi u komunističkom pokretu, ali je tada bio još veoma mlad u pokretu — svega dva mjeseca. Kada je provaljen radio je kao član Univerzitetskog komiteta i kao član komiteta u Beogradu.[356]

Poslije izlaska iz zatvora radio je kao sekretar Pokrajinskog komiteta u Srbiji.

Drugovi iz CK Saveza komunističke omladine garantuju da je dobar i pošten drug, na koga se može osloniti. Za člana CK izabran je na konferenciji u julu [19]39. godine.

6. *Mates* (Leo)* — student je Hemijskog fakulteta (u Zagrebu). Ima oko 28 godina. Njegov otac je radio kao inženjer na željeznici, sada je umro. Majka mu prima penziju. Porijeklom je iz Zagreba (Hrvatska). Politički i teoretski izgrađen. Član SKO i Komunističke partije otprilike 9—10 godina.

Aktivno radi uglavnom među studentima. Bio je urednik časopisa »Glas omladine«**, koji je izlazio u Zagrebu, a sada je zabranjen.[357] Za člana CK izabran je na konferenciji u julu [19]39. godine.

7. *Vlahović Veljko* (Vlasov)*** — bio dobrovoljac u Španiji, tamo je izgubio nogu. Sada se nalazi u Moskvi. Za člana CK izabran je na konferenciji u julu [19]39. godine.

CK SKO Jugoslavije predlaže da se on iskoristi kao predstavnik CK u Komunističkoj omladinskoj internacionali i da se poslije godinu dana vrati u zemlju. CK Komunističke partije Jugoslavije podržava ovaj predlog.[358]

Zapisano u Moskvi
13—20. septembra 1939.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/26.

Prevod s ruskog

---

* Ime u zagradi je dopisano naknadno rukom. — *Red.*

** Naziv lista je bio pogrešno naveden kao »Omladinski list«, pa je to precrtano i naknadno dopisano rukom »Glas omladine«. — *Red.*

*** Pseudonim u zagradama dopisan je naknadno rukom. — *Red.*

REDAKCIJA ČASOPISA »ŽENSKI LIST*«[359]

Legalni organ pod rukovodstvom Saveza komunističke omladine, koji je izlazio u Zagrebu za žene i djevojke

1. Jančić Jela — glavni urednik
2. Zagorac Cveta (Veda) — zamjenik urednika
3. Bošković Magda — zamjenik urednika
4. Kolarac Mira — saradnik
5. Boržic [Borčić Mara?] — saradnik
6. Žerdik Olga — saradnik
7. Novosel Vanda — saradnik

Saopštenje druga Valtera,
septembar 1939.

---

*U svom usmenom saopštenju, Tito je zamenio naziv lista; tačan naziv lista bio je: »Ženski svijet«. To je učinio i prilikom davanja podataka za pojedine članove redakcije ovog lista. Priređivač nije izvršio ispravke u ovim Titovim saopštenjima, osim što su ovom listu dati tačni podaci u napomenama. — *Red.*

REDAKCIJA ČASOPISA »NOVI STUDENT«[360]

Legalni časopis pod rukovodstvom Saveza komunističke omladine Zagrebačkog univerziteta

1. Zlatić [Savo] — urednik
2. Moša [Albahari] — član redakcije
3. Bakarić [dr Vladimir] — saradnik
4. Mates [Leo] — saradnik

Saopštenje druga Valtera,
septembar 1939.

REDAKCIJA ČASOPISA »STUDENT«[361]

Legalni organ, koji pod rukovodstvom Saveza komunističke omladine izdaju beogradski studenti

1. Mitrović Ratko (»Stefan«) — urednik.

Član Partije. Drugovi iz Beograda daju o njemu najbolja mišljenja. Smatraju ga aktivnim, sposobnim i odanim Partiji.

Saopštenje druga Valtera,
22. septembar 1939.

REDAKCIJA ČASOPISA »MLADOST«[362]

Legalni organ pod rukovodstvom CK SO Jugoslavije

1. Ivković — urednik
2. Ribar — urednik

Drug Ivković, urednik časopisa »Mladost«, član je KP Jugoslavije, poznati internacionalni fudbaler. Radi tamo (u Beogradu) pod kontrolom Partije. Njegovo ime veoma je poznato širom zemlje, uživa autoritet u masama, naročito među intelektualcima. Drugovi u Beogradu smatraju ga odanim Partiji.

Saopštenje druga Valtera,
septembar 1939.

Zabilježeno u Moskvi od sredine do 22. septembra 1939.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/26.

Prevod s ruskog

Povjerljivo

SAOPŠTENJE SEKRETARA KP JUGOSLAVIJE
DRUGA VALTERA OD 1. OKTOBRA 1939. GODINE

1. oktobar 1939.

Zlatić

Ima oko 28—30 godina. Rođen je u Lanišću kod Buzeta. Student. Poslije provale organizacije komunističke omladine u Zagrebu proveo 5 godina na robiji (1932—1937). U policiji se nije najbolje držao, priznao je da je radio u Savezu komunističke omladine.

Dobro je radio na robiji na kursevima za političke zatvorenike. Potpao je pod uticaj P. Miletića, rukovodioca frakcionaške, antipartijske grupe.[363]

Poslije razotkrivanja P. Miletića Zlatić se držao dobro i pomagao u raskrinkavanju ove antipartijske grupe.

Sada je član skojevske komisije pri CK Saveza komunističke omladine Hrvatske.

Sposoban je, ozbiljan, skroman, Partiji odan drug, ali je u radu pomalo sektaš, skreće ulijevo, ispoljava avangardizam.

Ranije je bio član Mjesnog komiteta Saveza komunističke omladine u Zagrebu.

U komunističkom pokretu je otprilike 9 godina.

Cveta Zagorac (»Veda«)

Ima oko 27 godina; iz Siska u Hrvatskoj. Studentkinja Ekonomskog fakulteta (u Zagrebu). Sitnoburžoaskog je porijekla. Oca nema. Majka je profesor gimnazije; žive u Zagrebu.

Član je skojevske komisije pri CK Partije Hrvatske, saradnik je ženskog lista »Ženski list« i zamjenik urednika. List je legalan organ Saveza komunističke omladine.

Član je Saveza komunističke omladine 8 godina, član Komunističke partije od 1937. godine. Politički je izgrađena iznad prosjeka. Obećava da će se politički uzdizati.

Uživa veliki autoritet među intelektualcima. Skromna je, ali pomalo zatvorena, nije masovik. Poštena, odana stvari Partije.

Kao komunistkinja nije poznata policiji.

U Parizu je bila na Međunarodnoj izložbi, radila je kao daktilografkinja u jugoslovenskom paviljonu. Tada, u Parizu, završila je partijski kurs koji je organizovala KPJ.[364] Dok se nalazila u Parizu bila je korišćena na raznim poslovima jugoslovenske Komunističke partije.

U godinama 1936. i 1937. bila je predsjednica omladinske ženske sekcije (ova sekcija je bila naša) pri buržoaskoj ženskoj organizaciji u Zagrebu.[365]

Olga Žerdik

Ima oko 27 godina, iz Zagreba. Po profesiji je službenica. Sitnoburžoaskog je porijekla.

Skojevski staž — 6 godina, član Komunističke partije od 1937. godine.

U Parizu je bila na Međunarodnoj izložbi i tada je završila partijski kurs koji je u Parizu organizovala Komunistička partija Jugoslavije.

Predsjednica je ženske organizacije fakultetski obrazovanih žena u Zagrebu.

Dobra je, skromna, odana Partiji. Politički i teoretski dobro izgrađena. Kao komunistkinja nije poznata policiji.

Često se koristi kao kurir CK KPJ.

Magda Bošković

Ima oko 28 godina. Iz Zagreba je; ove godine je završila Ekonomski fakultet (u Zagrebu). Sitnoburžoaskog je porijekla. Aktivno radi u ženskom pokretu. Politički i teoretski dobro izgrađena; masovik, privukla je veoma mnogo djevojaka u Savez komunističke omladine i u Partiju. Odan, pošten čovjek.

Po narodnosti je Jevrejka. Takođe je zamjenik urednika »Ženskog lista«, koji izlazi u Zagrebu.

Herta Has »Micika«

Ima 25—26 godina. Iz Maribora u Sloveniji. Ove godine završava Ekonomski fakultet. Sitnoburžoaskog porijekla. Njen otac je bio socijalist, umro je. Majka joj je službenica.

Aktivno radi u ženskom pokretu u Mariboru i Zagrebu. Staž u našem pokretu — 5 godina.

Nije bila hapšena. Radi na tehničkim poslovima (kao kurir) u CK KPJ. U tehničkom poslu veoma je sposobna, hladnokrvna.

Odan je i provjeren član Partije, ali još ima sitnoburžoaskih ostataka.

Jela Jančić

Stara oko 26 godina. Iz Ogulina u Hrvatskoj. Ove godine završava Poljoprivredni fakultet (agronom). Sada živi u Zagrebu. Skojevski staž — 6 godina. Član je Komunističke partije od 1937. godine.

Aktivno radi u ženskom pokretu. Glavni je urednik »Ženskog lista«, koji izlazi u Zagrebu.

Politički je osrednje izgrađena.

Zatvorena, ali teoretski dobro izgrađena. Ispoljava sitnoburžoasku oholost. Ne umije da priđe masama.

Ponekad se koristi kao kurir CK Partije. Njen brat je komunist, bio je u zatvoru, sestra joj je skojevka.[366] Njena porodica je uopšte dobra, naš simpatizer, osim oca.

Provjerena, poštena, odana Partiji.

Vanda Novosel

Ima oko 28 godina; iz Zagreba. Sitnoburžoaskog je porijekla. Po profesiji je službenica na Hemijskom fakultetu (u Zagrebu).

Skojevski staž — 8 godina, partijski — 4—5 godina.

Radi među ženama. Saradnik je »Ženskog lista«.

Nije bila hapšena, ali policija već zna za nju. Ima brata komunistu, koji je bio hapšen; sestra joj je skojevka.[367]

Roditelja nema. Politički je osrednje izgrađena. Uživa autoritet među ženama-intelektualkama. Pomalo je sektaš. Lako se obeshrabruje; poštena je, odana Partiji.

Matićka

Ima otprilike 27 godina. Iz okruga Brod. Porijeklom iz seljačke porodice. Studentkinja, studira filozofiju. Politički nije naročito izgrađena. Dobar masovik. Ponekad se koristi za tehničke poslove u CK Partije; član je Saveza komunističke omladine otprilike 2 godine.

Marijana Lozar

Ima oko 29 godina. Završila je učiteljsku školu. Sada studira na Filozofskom fakultetu. Roditelji su joj bili sitne zanatlije; umrli.

Član je Saveza komunističke omladine od 1933. godine. Član Komunističke partije od 1936. godine. Bila je predsjednik ljevice (naše) studentske organizacije »Svjetlost« (kulturna organizacija Saveza komunističke omladine), koja je imala 300 članova. Sada su vlasti zabranile ovu organizaciju.[368]

CK Partije koristi je za povjerljive zadatke. Dobro je radila. Ali je prije godinu dana istupila protiv politike Partije u pitanju odbrane zemlje i drugih partijskih odluka i taj uticaj je prenosila na studente.

Godine 1939. isključena je iz Partije i Saveza komunističke omladine. Vjerovatno će se popraviti.

Ozren Novosel

(Muž Marijane Lozar i brat Vande Novosel). Iz Zagreba je, student je medicine. Sitnoburžoaskog je porijekla. Skojevski staž — 5 godina, staž u Komunističkoj partiji — 3 godine.

Nekoliko puta je hapšen, pred policijom se držao dobro. Nije bio u zatvoru.

Bio je rukovodilac studentske komunističke organizacije u Zagrebu i sada tamo radi.

Ponekad se koleba, lako se obeshrabruje. Ambiciozan je, kritikuje uvijek i svakoga, ali ne voli kada kritikuju njega.

Politički je sposoban i odan Partiji.

Šaban Josip

Ima 25 godina. Student iz Varaždina u Hrvatskoj; sin bivšeg direktora kaznenog zavoda (otac mu je bio uhapšen zbog lopovluka). Član Partije — 2 godine, član Saveza komunističke omladine — 2 godine.

Bio je član skojevske komisije pri CK KP Hrvatske. Ranije, prije toga, bio je član Mjesnog komiteta Saveza komunističke omladine u Zagrebu; rukovodio je školskom omladinom u gimnaziji.

Godine 1938. poslat je u Njujork na omladinski kongres (zajedno s Ninčićem — antifašistom, demokratom).[369] Valter mu je dao 100 američkih dolara za kauciju u američkoj ambasadi s tim da ovaj novac vrati po svom povratku. U Americi jugoslovenska emigracija sakupila je 1000 dolara za Savez komunističke omladine Jugoslavije i taj novac mu je uručen da bi ga predao CK Saveza komunističke omladine.

On je sav taj novac potrošio pravdajući se time da je u Njujorku sve veoma skupo, i hrana, i hotel i dr. Zato ga je Partija isključila iz SKOJ-a. Savez komunističke omladine se nije s tim složio i tvrdio da je to za njega suviše velika kazna, jer je veoma dobro radio.

Pokajao se i rekao da će svoju grešku ispraviti na djelu, u svom poslu, mada ne i u redovima Saveza komunističke omladine.

Pavle Savić

Ima oko 30—34 godine. Naučni je radnik, asistent je madam Kiri u Parizu. Kandidat je za Nobelovu nagradu za svoj rad na cijepanju atoma.[370]

Obećao je da će dati Partiji polovinu nagrade.

Sada je u Parizu izabran u biro konferencije omladine i za člana Međunarodnog komiteta omladine. Član Partije je od 1939. godine, a u SKOJ-u je već odavno. Skroman je, pošten, politički dosta izgrađen, za Partiju dragocjen drug, naročito kao čovjek od nauke.

Ivan Korski

Ima oko 29—30 godina. Student. Iz Osijeka u Hrvatskoj. Njegov otac bio je advokat, kapitalist, veleposjednik. Ostavio je oporukom blizu milion dinara samo njemu (Ivanu Korskom). Član Saveza komunističke omladine od 1924. godine. Član je Partije od 1934. godine.

Bio član Pokrajinskog komiteta Saveza komunističke omladine Hrvatske 1934. godine. Bio je na robiji 1934. godine i proveo tamo 5 godina. U policiji se držao dobro.

Na robiji bio u antipartijskoj, frakcionaškoj grupi na čijem se čelu nalazio Petko Miletić. Vodili su borbu protiv »starih«, protiv rukovodstva Partije, protiv zaslužnih partijskih aktivista.

Na robiji su vodili borbu i protiv poznatog publiciste, slikara, koji je preveo veliki broj radova K. Marksa i drugih naših učitelja i vođa, a koji je bio osuđen na 20 godina robije — Moše Pijade. Sada je Ivan Korski slobodan, iz Partije i SKOJ-a je isključen 1939. godine zbog frakcionaške, antipartijske borbe. Sigurno je trockist. Njegov predmet se sada nalazi u Kontrolnoj komisiji Kominterne.

Napisano u Moskvi.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/26.

Prevod s ruskog

ODLUKA SEKRETARIJATA O IZVJEŠTAJU DRUGA VALTERA O RADU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE[371]

23. novembar 1939.

Povjerljivo

Sekretarijat prima na znanje izvještaj druga Valtera o radu Komunističke partije i stanju u Jugoslaviji* i konstatuje da je partijsko rukovodstvo svojim radom uspjelo da stekne povjerenje članstva; da je sprovodeći u život odluku Sekretarijata od 5. januara 1939. godine Partija ozbiljno pristupila:

a) likvidiranju zbrke i dezorganizacije u Partiji do koje je došlo usljed štetočinskog rada njenih ranijih rukovodilaca; političkom i organizacionom jačanju partijskih redova i povećanju boljševičke budnosti;

b) poboljšanju masovnog političkog rada, širenju uticaja Partije među radnim masama, jačanju pozicija Partije u sindikatima i drugim masovnim organizacijama i u redovima omladinskog pokreta.

Sada pred Partijom stoji kao najpreči zadatak razjašnjavanje odnosa Partije prema novoj situaciji u Jugoslaviji prouzrokovanoj evropskim ratom, određivanje aktuelnih zadataka koji iz toga proističu za Partiju, preduzimanje energičnih mjera za njihovo rješavanje.

Ovdje se prvenstveno ima u vidu sprovođenje široke kampanje za razjašnjavanje:

a) imperijalističkog karaktera rata i njegovih uzroka, kao i ciljeva snaga engleskog, francuskog i njemačkog kapitala, koje učestvuju u ratu;

b) izdajničke uloge Druge internacionale kao pomoćnika imperijalističkih potpaljivača rata i organizatora napada na Sovjetski Savez;

c) dosljedne politike mira i podrške narodima koji se bore za svoju nezavisnost, koju sprovodi SSSR.

Partija treba potpuno da razobliči licemjernu propagandu imperijalističkih sila, naročito Engleske i Francuske, koje izjavljuju da se, tobože, u ovom ratu bore za slobodu naroda i za mir, a u stvari se zalažu za nastavljanje i širenje rata, u koji žele da uvuku i druge narode. Partija treba masama da ukaže na opasnost od uvlačenja Jugoslavije u rat — opasnost koja se povećava naročito pojačanim pritiskom koalicije

* »Izvještaj druga Valtera« vid. na str. 6—27. — *Red.*

anglo-francuskog imperijalizma na Jugoslaviju. Partija treba da ukaže masama na neiskrenost i nesigurnost izjava o neutralnosti koje daju vladajuća monarhistička klika i krupna jugoslovenska buržoazija, da pozove te mase u borbu protiv reakcionarnih snaga. U prvi plan Partija treba da istakne i u borbi da odbrani zahtjev za zaključenje sporazuma o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, koji predstavlja najbolji oslonac slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije.

Ovdje spada i objašnjavanje suštine reakcionarne unutrašnje vladine politike. Sporazum između beogradske vlade i Mačeka nije riješio nacionalno pitanje u Jugoslaviji. To je sporazum između srpske i hrvatske buržoazije u cilju daljeg ugnjetavanja i eksploatacije masa i nacionalnog ugnjetavanja ostalih naroda Jugoslavije.

Partija treba da vodi odlučnu borbu protiv svih oblika nacionalnog ugnjetavanja, za definitivno rješenje nacionalnog pitanja na osnovu prava svih naroda Jugoslavije na samoopredjeljenje; ona treba da nastoji da na ovome privuče mase.

Sveopšta kriza kapitalizma, čiji tempo razvoja ubrzava rat, posebno će se zaoštriti u Jugoslaviji ne samo zbog neriješenog nacionalnog pitanja već i zbog neriješenog agrarnog pitanja, čemu će se pridružiti i sveopšte ekonomsko osiromašenje masa i polukolonijalna eksploatacija zemlje od strane stranih imperijalista. Izazvano ovim sve veće nezadovoljstvo širokih radnih masa i naroda koje ugnjetava velikosrpska buržoazija, otkriva pred Partijom velike mogućnosti za revolucionarnu mobilizaciju radnih masa, tako da će u toku imperijalističkog rata brzo sazreti neophodni uslovi za otklanjanje osnovnog uzroka imperijalističkog rata — kapitalizma.

Ovakav razvoj dovodi i do pregrupisavanja unutrašnjih snaga u zemlji, koje se već ne vrši po liniji »antifašizma« i »demokratije«, već po liniji zaoštravanja klasne borbe između buržoazije i radnih masa, po liniji produbljivanja kapitalističke eksploatacije i ugnjetavanja, po liniji jačanja borbe radnih masa protiv buržoazije.

To omogućava veoma odlučnu borbu protiv reakcionarnih rukovodilaca socijaldemokratije, koja prelazi na pozicije imperijalizma i kapitalističke reakcije i koja vodi gnusnu hajku protiv Sovjetskog Saveza i komunista, nastojeći da razbije svako jedinstvo radnih masa u borbi protiv imperijalističkog rata i protiv reakcije.

Takav razvoj zahtijeva od Partije odlučan zaokret prema samostalnoj politici i samostalnoj mobilizaciji radnih masa grada i sela protiv imperijalističkog rata radi odbrane njihovog nasušnog interesa. Ne vezujući se ni za kakve sitnoburžoaske grupe koje se orijentišu na kapital, Partija treba kako u svojoj opštoj borbi protiv rata i reakcije tako i u predstojećim izborima da izgradi samostalnu platformu i da na osnovu nje vodi svoju agitaciju i borbu.

Raniji pokušaji Partije da stvori proleterski jedinstveni front razbili su se o reakcionarno ponašanje vođa socijaldemokratije, te na taj način otpada i pokušaj da se zajedno sa socijaldemokratima stvori Jedinstvena radnička partija.[372] Postojeće inicijativne odbore treba iskoristiti za sprovođenje opštih kampanja i za isticanje partijskih kandidata na izborima.

Borbeno jedinstvo radničke klase treba uspostaviti odozdo, polazeći od masa, na osnovu pokreta samih radničkih masa i u odlučnoj borbi protiv izdajničkih vrhova socijaldemokratije.

Zbijanje radničke klase sa širokim seljačkim masama, ugnjetenim nacionalnostima, gradskim trudbenicima i naprednom inteligencijom može i treba da bude ostvareno na bazi borbe protiv imperijalističkog rata i reakcije u okviru jedinstvenog narodnog fronta odozdo, bez rukovodstva socijaldemokratskih i drugih sitnoburžoaskih »demokratskih« i sličnih stranaka i uprkos njima. Partija treba da uloži vanredan napor za svoje jačanje i da na najenergičniji način vodi borbu za svoju legalizaciju.

Da bi pomogao Partiji u rješavanju problema koji stoje pred njom, Sekretarijat upozorava na slabosti i nedostatke u radu Partije, koje treba što prije otkloniti.

1. Borba protiv oportunizma, protiv frakcionaštva, za čišćenje Partije od trockističkih i drugih neprijateljskih elemenata, za boljševičku budnost i disciplinu vođena je nedovoljno energično i potrebno ju je u znatnoj mjeri pojačati.

Uporedo s ostacima sektaštva bilo je i grubih oportunističkih grešaka prirepaške politike: Partija se vukla na repu Mačeka i socijaldemokratije. U novim teškim uslovima borbe jača oportunistička opasnost povlačenja pred teškoćama i opasnostima s kojima je povezana borba protiv imperijalističkog rata i kapitalističke reakcije. Partiju treba zaštititi od ovih opasnosti.

2. Nedovoljan broj kadrova koji imaju marksističko-lenjinističko obrazovanje, sa svom ozbiljnošću postavlja pred Partiju zadatak vaspitanja i obučavanja novih kadrova, podizanja teoretskog i političkog nivoa starih kadrova, izdavanja i širenja marksističko-lenjinističke literature i, posebno, potpunijeg korišćenja *Kratkog kursa historije SKP(b)* u partijskoj nastavi.

3. Organizaciono stanje Partije, bez obzira na izvjestan uspjeh u organizacionoj oblasti u Sloveniji, Hrvatskoj i Crnoj Gori, još je veoma nezadovoljavajuće. To se naročito odnosi na Srbiju, u kojoj su koncentrisana najveća industrijska preduzeća i koja je u političkom i ekonomskom pogledu vodeća pokrajina u Jugoslaviji. To se takođe odnosi i na Bosnu, Vojvodinu, Dalmaciju i Makedoniju, gdje je organizaciono stanje Partije još uvijek loše.

4. Iako je Partija stekla čvrste pozicije u klasnim sindikatima (URS-u), rad Partije u drugim sindikatima, naročito u JUGORAS-u

i HRS-u je veoma nezadovoljavajući. Zbog toga Partija i nije mogla da uspostavi jedinstvo akcije radničke klase u svim velikim ekonomskim bitkama.

5. Među slabim mjestima u radu Partije jeste i rad na selu, njena borba za neposredne interese radnih seljaka i djelatnost u seljačkim masovnim organizacijama. Ova okolnost takođe mnogo otežava stvaranje saveza radnika i seljaka i širenje uticaja Komunističke partije na selu.

Posano sredinom novembra u Moskvi:
razmatrano na sjednici
Sekretarijata IK KI 23. novembra 1939.
A-CK SKJ, Fond KI, 1939/10.

Prevod s ruskog

PARTIJSKI IZVJEŠTAJ IZ JUGOSLAVIJE

[Izvod]

Sljedeći izvještaj sam sastavio na osnovu razgovora s drugom Valterom održanog 5. maja ove godine. Valter me je zamolio da ovaj izvještaj podnesem Sekretarijatu ovdje.[373]

Moskva, 1. jun 1940. Honer

I. Partijska organizacija

U toku preispitivanja i reorganizacije Partije koji se sada sprovode, u cijeloj zemlji je dosad obuhvaćeno oko 5000 članova i učlanjeno u pojedinačne partijske organizacije. U vezi s radom na reorganizovanju Partija uzima čvrst kurs u pravcu likvidacije još postojećih, istina ne naročito jakih trockističkih žarišta, posebno kod intelektualaca, likvidacije ostataka frakcionaštva iz prošlosti i klikaških borbi, koje se tu i tamo još razbuktavaju i čiji je cilj većinom osvajanje vođstva dotične partijske organizacije. Ali teškoće koje se još ponegdje javljaju u rješavanju ovog zadatka za partijsko rukovodstvo nisu tolike da se ne bi mogle prebroditi za kratko vrijeme, naročito zato što su uticaj i autoritet Partije veoma veliki i u stalnom porastu. Ova činjenica dolazi do izražaja u sve većem broju borbenih akcija masa, kojima većinom rukovodi Partija.

Ozbiljnije teškoće stvara partijskom rukovodstvu nedostatak odgovarajućih kadrova i nedovoljna politička zrelost srednjih i nižih funkcionera. Uzroci takvog stanja leže u tome što se dosad nije dovoljno strogo pridržavalo kursa na privlačenje i političko izgrađivanje novih kadrova, zatim u tome što sada mjesta funkcionera još u velikom broju drže intelektualne snage, koje su, istina, politički izgrađenije, ali nisu dovoljno upoznate sa svakodnevnim brigama i nevoljama radnika i radnih seljaka. Otuda proizlaze slabosti i nedostaci u sprovođenju zadataka koji stoje pred Partijom i koje ona postavlja. Da bi otklonilo ove slabosti, partijsko rukovodstvo je postavilo sebi kao hitne zadatke:

1) u rukovodstva nižih i srednjih organizacija neodložno je primiti sposobne radnike i seljačke elemente da bi se na taj način polako suzbio uticaj intelektualaca, a da se oni sami, ukoliko se radi o sposobnim i pouzdanim drugovima, ne osjete uvrijeđeni;

2) što je moguće brže i u najvećem obimu početi s političkim izgrađivanjem rukovodećih partijskih kadrova.

Prvi zadatak neće zadavati neke velike teškoće. Partija ima veoma dobar radnički kadar u preduzećima i u radničkim sindikatima (URS-u). Kako navodi drug Valter, iza 80% povjerenika u preduzećima politički stoji Partija, i procenat članova Partije među njima veoma je veliki. Sad se radi o tome da se među njima nađu oni koji su politički najsposobniji i postave za rukovodstvo lokalne partijske organizacije ili organizacije u preduzeću. Ali za to je potrebno da samo partijsko rukovodstvo dođe *lično* u dodir s tim povjerenicima — ukoliko to dopuštaju obziri potrebne konspiracije, što se činilo na nekim već održanim partijskim pokrajinskim konferencijama, a što se i dalje čini na nekim takvim konferencijama.

Drugi zadatak, naime, podizanje političkog nivoa partijskih kadrova treba izvršiti sistematskim vaspitnim radom. U vrijeme sastavljanja ovog izvještaja rađeno je na izdavanju *Historije SKP(b)*, koja treba da iziđe na hrvatskom i srpskom jeziku u 2000 do 3000 primjeraka. Dalje, treba izdati razne druge materijale za političko vaspitavanje: na primjer o ratu — sa člancima druga Dimitrova, govorima druga Molotova kao osnovom, a isto tako i neka instruktivna pisma o načelnim pitanjima marksizma-lenjinizma s obzirom na današnje prilike. Dosad su već izišli neki materijali kao brošure, na primjer jedna o finskom ratu, druga s novembarskim člankom druga Dimitrova o sadašnjem imperijalističkom ratu, materijali koji su poslije zabrane ilegalno dalje rasturani.[374] Osim toga, u partijskom listu se takođe postavljaju i obrađuju vaspitna pitanja.

II. Partijsko rukovodstvo

Najviše partijsko rukovodstvo sastoji se sada od šest drugova, od kojih trojica borave u Zagrebu, dvojica u Beogradu i jedan u Ljubljani da bi s tih uporišta direktno rukovodili političkim i organizacionim radom partijskih organizacija i kontrolisali taj rad.[375] Po potrebi, rukovodstvo se sastaje na zajednička savjetovanja. Valter je sada u Zagrebu, ali namjerava da poslije izvjesnog vremena svoje sjedište premjesti u Beograd.

Partijsko rukovodstvo je zasad svoju glavnu djelatnost koncentrisalo na sređivanju hrvatskih područja, s jedne strane, zbog važnosti tih područja, a, s druge strane, i zato što je od stvaranja takozvane »Banovine Hrvatske« bila data mogućnost da se tamo brže napreduje. (Djelimično slabljenje mjera diktature bivšeg Stojadinovićevog režima protiv radnika koje je uslijedilo poslije sporazuma o autonomiji od avgusta 1939. zamijenili su opet, već u decembru 1939, novi progoni radnika izazvani studentskim demonstracijama i akcijama radnika protiv skupoće, koje su u to vrijeme izvođene u cijeloj zemlji. U koncentracione logore po-

slato je takođe mnogo komunista. Ali početkom maja ove godine najveći broj njih je opet pušten na slobodu, osim jednog malog broja veoma eksponiranih, ali postoji nada da će i oni uskoro biti oslobođeni.)[376]

U isto vrijeme s radom na sređivanju hrvatskih područja izvršena je i reorganizacija nekih važnih područja u Srbiji, Sloveniji i Bosni. Poslije odgovarajućih priprema održane su u ovim područjima konferencije, na kojima su razmatrana politička i organizaciona pitanja, utvrđeni zadaci za odnosno područje i izabrano rukovodstvo. Ovaj rad se sprovodi planski i proširuje se na cijelu zemlju. Sve ovo treba zatim krunisati održavanjem zemaljskog kongresa. Partijsko rukovodstvo planira da taj kongres održi u jesen ove godine ukoliko neki posebni događaji ne onemoguće da se to sprovede. Ono moli Sekretarijat za obavještenje da li je saglasan s ovim planom.

III. Pozicije Partije

Najjače pozicije Partija ima među radnicima u metalskoj i tekstilnoj industriji, u rudarstvu, saobraćaju i građevinarstvu.

Ali i među radnim seljaštvom, naročito u dalmatinskim, crnogorskim i južnosrbijanskim područjima, Partija ima znatan politički uticaj, koji je, međutim, dosad bilo moguće veoma malo iskoristiti u organizacione svrhe usljed nedostatka snaga. Seljaci u ovim oblastima, koji su veoma siromašni i povezani s radništvom mnogim nitima, snažno su orijentisani komunistički, ali pri tom nemaju jasne pojmove o komunizmu, a skroz su prožeti panslavističkim idejama. Kako sami govore, sve njihove simpatije su na strani »majčice Rusije«. Ako nekog crnogorskog seljaka upitate za broj stanovnika njegove zemlje, on će vam uvijek odgovoriti: »Nas i Rusa zajedno danas ima već 200 miliona.« Rusija, kako oni nazivaju Sovjetski Savez, njihova je velika nada isto toliko koliko i velikog dijela radništva, naročito u starosrpskim krajevima. U vrijeme ovogodišnjih velikih zimskih hladnoća seljaci iz hrvatskih krajeva počeli su da sijeku drveće za ogrijev u manastirskim i veleposjedničkim šumama. To je najzad uzelo takve razmjere da se, pošto nikakve opomene nisu pomogle, u stvar umiješao lično predsjednik Seljačke stranke Maček. On je ljutito pozvao seljake na odgovornost i izvikao se na njih: »Pa, šta vi zapravo mislite? Valjda mislite da je i kod nas kao u Rusiji?« Na to su mu seljaci odgovorili: »Aha, znači u Rusiji je tako? Sad smo bar čuli iz Vaših vlastitih usta da u Rusiji šuma i zemlja pripadaju seljacima. To ćemo vrlo dobro upamtiti!«

Ali politički uticaj Partije širi se i izvan redova radnika i radnog seljaštva. On je naročito jak kod intelektualaca i studentske omladine. Komunisti su rukovodili pretežnim brojem studentskih demonstracija koje su izvedene u decembru prošle godine u glavnim gradovima zemlje (Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Sušaku) u znaku borbe protiv

rata, za mir, za Sovjetski Savez i za ponovno uvođenje slobodarskih prava studenata. Prilikom hapšenja koja su uslijedila uhapšeni su mnogi sinovi i kćeri veoma uglednih buržoaskih obitelji zbog svoje komunističke djelatnosti. Tako je uhapšena i kćer generalnog direktora »Prizada« Markovića, koga je u njegovom stanu ubio jedan policijski agent prilikom hapšenja njegove kćeri, koja je bila komunistkinja.[377]

Međutim, Partija ima svoja uporišta u samoj Mačekovoj Seljačkoj stranci, u radničkim udruženjima koja je stvorila ova stranka u okviru svoje organizacije, u radničkim komorama, ženskim građanskim organizacijama itd. Partija nastoji da iskoristi svaku mogućnost za stvaranje pozicija u legalnim organizacijama u zemlji. Partija je izvršila dobre pripreme za izbore za opštinska vijeća u seoskim opštinama u Hrvatskoj raspisane za 19. maj ove godine (u gradovima ban imenuje opštinske predstavnike). Ona se nada da će uspjeti da na osnovu kandidature *pojedinih* ličnosti (razumije se, nije mogla isticati kandidate legalno) ubaci znatan broj svojih predstavnika u opštinske uprave.

Partija je dobro radila među mobilisanim vojnicima. Kada je sredinom septembra prošle godine Crvena armija umarširala u zapadnu Ukrajinu i u zapadnu Bjelorusiju i stigla do Karpata, buržoazija je pokušala da — kako je govorila — ovaj »mučki udarac boljševika u leđa Poljske, koja se bori za svoju slobodu«, iskoristi za to da huška vojnike protiv Sovjetskog Saveza. Vojnicima su u kasarnama besplatno i masovno dijeljeni listovi koji su dizali hajku na Sovjetski Savez; čak su montirani i radio-zvučnici i vojnici kljukani strašnim vijestima o Sovjetskom Savezu. Umjesto da tome nasjednu, vojnici su diskutovali o tome gdje bi se mogli sresti i bratimiti sa Crvenom armijom kad budu počeli da maršuju jedni drugima u susret. Poslije toga je u kasarnama prekinuto kako dijeljenje listova tako i emitovanje vijesti preko radija. U Karlovcu (Hrvatska) u jednoj kasarni je došlo do pobune, jer se pronijela vijest da će ti vojnici možda biti poslati u borbu protiv Crvene armije ako bi ona prodrla preko Karpata. Došlo je do pucnjave kad je jedna druga dovedena trupa počela da razoružava pobunjenike.[378] Jedna ličnost koja ima veze s vladinim krugovima izjavila je da bi veći dio jugoslovenske vojske bio potpuno neupotrebljiv u ratu protiv Crvene armije.

U radu među vojnicima još se često prave velike greške, prije svega usljed nekonspirativnog držanja. Tako je prije nekoliko nedjelja zbog nekonspirativnog držanja jednog druga izgubljena važna pozicija u jednoj vazduhoplovnoj jedinici. Takve greške se još vrlo često čine i na drugim poljima partijske djelatnosti.

Ipak, kao rezime može se reći da Partija ima vrlo dobre uvjete za svoj organizacioni razvitak i jačanje svog političkog uticaja zahvaljujući ovim pozicijama i dubokim osjećanjima simpatija prema Sovjetskom Savezu koja gaji pretežan dio radnog stanovništva zemlje i koja

imaju nacionalne korijene. Uz to je svakako potrebno da Partija vrlo brzo osvježi svoj kadar, da ga znatno poveća i uloži sve napore da bi što prije uklonila njegove političke slabosti.

Pisano u Moskvi.
A-CK SKJ, Fond KI, 1940/2.

Prevod s njemačkog

NAPOMENE

[1] Ovo uputstvo o radu ćelija (tj. osnovnih partijskih organizacija) pojavilo se neposredno poslije zemaljskog savjetovanja rukovodećeg aktiva KPJ (održanog 9. i 10. juna 1939. u Tacenu pod Šmarnom gorom). U referatu koji je održao na tom savjetovanju *(Stanje u Partiji)*, Tito je o radu ćelija govorio kao o jednom od najznačajnijih organizacionih pitanja (vid. 4. tom *Sabranih djela*, str. 202—203). Kad je materijal s toga savjetovanja pripreman za objavljivanje u novom broju »Proletera«, koji je trebalo da iziđe već u toku ljeta 1939, načela o radu ćelija razrađena su u posebnom članku. Nismo uspjeli da utvrdimo tačno vrijeme kad je napisan ovaj članak, ali kako je sačuvan u šapirografisanom obliku zajedno s Titovim referatom i rezolucijom s pomenutog savjetovanja, pretpostavljamo da je pisan u toku ljeta 1939. Tačan datum pisanja ovog članka teško je bilo utvrditi i zbog toga što su referat i rezolucija malo kasnije objavljeni u »Proleteru« (br. 1—2 za 1940), dok ovaj članak dosada nije objavljivan.

[2] *Preduzetna ćelija* — ćelija u preduzeću (fabrici, rudniku, radionici, trgovini, na poljoprivrednom imanju itd.) kao osnovna partijska organizacija u strukturi KPJ uvedena je *Statutom Komunističke partije Jugoslavije*, koji je usvojen na njenom III kongresu (1926) i bio u važnosti sve do V kongresa KPJ (1948). Do III kongresa KPJ se i prema Privremenom statutu donijetom na Kongresu ujedinjenja (1919) i Statutu usvojenom na II kongresu (1920) zasnivala na tzv. teritorijalnom principu, tj. osnovne organizacije su bile mjesne organizacije. Po Statutu s III kongresa, pored preduzetnih ćelija mogle su se stvarati i ulične i seoske ćelije.

[3] Priređivači nisu uspjeli da tačno utvrde iz kojeg je Staljinovog djela uzet ovaj citat; vjerovatno je u pitanju dio rečenice, odnosno osnovna misao iz referata održanog na XVII kongresu KPSS (vid.: Staljin, *Pitanja lenjinizma*, »Kultura«, Beograd 1946, str. 456).

[4] J. Staljin, *Izvještaj na XVIII kongresu Partije o radu CK SKP(b)*. *Ibid.*, str. 563.

[5] *Demokratski centralizam* je jedno od bitnih načela na kojima se zasnivaju izgradnja i djelatnost komunističkih partija. Princip demokratskog centralizma razradili su najprije Marks i Engels kad su stvarali Savez komunista i u vrijeme Prve internacionale, a kasnije Lenjin u toku borbe za izgradnju Boljševičke partije. U doba Treće internacionale ovaj princip su prihvatile sve komunističke partije kao sredstvo za obezbjeđenje jedinstva volje i akcije svih svojih članova i organizacija. Demokratski centralizam podrazumijeva izbornost svih rukovodećih organa i njihovu obavezu da o svom radu polažu račun onima koji su ih izabrali, zatim obavezu manjine da prihvata, poštuje i sprovodi odluke većine, odnosno obavezu organizacija i nižih organa da sprovode odluke viših organa. Ovo načelo podrazumijeva i pravo komunista da svoje poglede slobodno izlažu i brane u organizacijama Partije, da kritikuju sve njene forume, da učestvuju u izgrađivanju stavova i donošenju odluka, pri čemu organizacije i rukovodstva imaju samostalnost u djelokrugu svoga rada koji je u skladu s programom, statutom i odlukama kongresa kao najvišeg partijskog organa. Ispravno shvaćeni i primijenjeni, demokratizam i centralizam su dvije strane jedinstvenog principa koje se uzajamno dopunjavaju i osmišljavaju: unutrašnjim demokratizmom obezbjeđuje se jedinstvo akcije revolucionarne organizacije i obrnuto

— samo jedinstvena revolucionarna organizacija može uspješno da ostvaruje revolucionarne ciljeve, što znači i ciljeve svih pripadnika date revolucionarne organizacije.

[6] Nakon svog dolaska u Moskvu (2. septembra 1939) i prvih dogovora s Vilhelmom Pikom, članom Sekretarijata IK KI, Tito je počeo da piše izvještaj o političkim prilikama u zemlji, o stanju u Partiji i o njenim zadacima u novoj situaciji koja je nastala u međunarodnim odnosima poslije izbijanja drugog svjetskog rata. Još prilikom posljednjeg Titovog boravka u Moskvi, u vrijeme donošenja odluke u Političkom sekretarijatu IK KI da se odobri Titov cjelokupni rad i da mu se povjeri mandat generalnog sekretara KPJ, bilo je predviđeno da se on vrati u Moskvu i da rukovodstvu Kominterne podnese izvještaj o radu koji bude obavio. Tada su Titu postavljeni zadaci u vezi s reorganizacijom CK i učvršćenjem KPJ i predviđen je rok od tri i po mjeseca za njihovo sprovođenje. Međutim, kako mu je za obavljanje tih poslova, uz istovremeno rješavanje nekih aktuelnih političkih zadataka, bilo potrebno duže vrijeme, Tito je tražio pomjeranje datuma polaska, pa je iz zemlje na put za Moskvu krenuo umjesto u junu tek početkom avgusta 1939. (O Titovom putu u Moskvu i zadržavanju u Francuskoj vid. detaljnije u 4. tomu, str. 334—335.) Tito je u Moskvi napisao dva opsežna rada koji su sačuvani pod naslovima: *Izvještaj druga Valtera o situaciji u Jugoslaviji* (završen vjerovatno sredinom septembra) i *Situacija u Jugoslaviji, Komunistička partija Jugoslavije i njeni predstojeći zadaci* (sačuvani primjerak nosi datum 26. septembar 1939). Ove Titove izvještaje V. Pik je 2. oktobra iste godine uz svoje propratno pismo dostavio Georgi Dimitrovu, generalnom sekretaru Kominterne, s molbom da se razdijele članovima Sekretarijata IK KI i da se »jugoslovensko pitanje« što prije stavi »na dnevni red savjetovanja u Sekretarijatu da bi drug Valter mogao što prije da otputuje«. Dimitrov je na pomenutom Pikovom pismu 5. oktobra u tom smislu svojeručno napisao nalog službeniku Sekretarijata Krilovu, a ovaj je tri dana kasnije razdijelio izvještaje svim članovima Sekretarijata. Savjetovanje članova Sekretarijata IK KI održano je 23. novembra 1939, a Tito je nekoliko dana kasnije iz SSSR-a krenuo za domovinu (o tome vid. više u nap. 138). Titovi izvještaji i ostali dokumenti pisani su na ruskom jeziku i prekucani na mašini; kao i većina ostalih dokumenata koji se prvi put objavljuju u ovom tomu, čuvaju se u Centralnom partijskom arhivu u Institutu marksizma-lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi; fotokopije originala nalaze se u Arhivu CK SKJ u Beogradu (Fond Kominterne) s oznakom godine i odgovarajućim registarskim brojem ili kao neregistrovana građa.

[7] Na *skupštinskim izborima* koji su sprovedeni 11. decembra 1938. lista predsjednika vlade dr Milana Stojadinovića dobila je 1 643 783 glasa ili 54,09% od ukupnog broja glasača, dok je blok opozicije, čiji je nosilac liste bio dr Vlatko Maček, dobila 1 364 524 glasa, odnosno 44,90% od svih glasača (Ljotićeva lista, kao treća odobrena lista na tim izborima, sakupila je samo 30 734 glasa, tj. 1,01%). Ako se uzmu u obzir, na jednoj strani, način sprovođenja izbora (javno glasanje, široka praksa potkupljivanja glasača, izborni teror, posebno prijetnja svim državnim činovnicima i namještenicima da će biti otpušteni s posla ako glasaju za opoziciju, falsifikovanje izbornih rezultata itd.), a na drugoj strani, činjenica da je Stojadinović sklopio sporazum s predstavnicima njemačke manjine u Jugoslaviji (folksdojčerima, koji su u većini bili pod uticajem Hitlerovog fašizma) da glasaju za listu predsjednika vlade, onda su ovakvi izborni rezultati pokazali Stojadinovićev poraz na tim izborima.

[8] Stojadinovićeva težnja da po svaku cijenu »zadrži vlast u svojim rukama« ispoljila se, između ostalog, i u ubrzanom preduzimanju mjera za uvođenje i održanje autoritarne, diktatorske vlasti (po uzoru na Njemačku). Jedna od tih mjera bilo je postavljanje za ministra unutrašnjih poslova Milana Aćimovića (višegodišnjeg upravnika grada Beograda), koji je već bio čvrsto povezan s Gestapoom. Čim je nekoliko dana po obavljenim izborima preuzeo resor unutrašnjih poslova, Aćimović je u dogovoru s predsjednikom vlade zaveo oštrije mjere u Hrvatskoj. Donio je naredbu da se pohapse svi tzv. izgrednici iz vremena izbora, da se ispita držanje državnih službenika i činovnika i da se nepoželjni otpuste s posla ili da se nekima ukine penzija itd. Osim toga, pripremljen je niz amandmana uz predlog finansijskog

zakona kojima su se predviđala prava upravnih vlasti da po svom nahođenju mogu raspuštati opštinske uprave i postavljati komesare, prava bana da prema svome nahođenju otpušta službenike, a da, s druge strane, obezbijedi izvjesne privilegije za policijske činovnike i žandarme (teže pokretanje krivičnog postupka protiv njih i slično). Zatim je usvojen amandman da se Ministarstvo fizičkog vaspitanja pretvori u Ministarstvo kulture, u stvari u ministarstvo za propagandu, po uzoru na Hitlerovu Njemačku. Za veoma kratko vrijeme Aćimovićevog ministrovanja, prema izvjesnim, mada nepotpunim, podacima, bilo je pripremljeno 18 zakonskih predloga, čiji se smisao može shvatiti i iz činjenice da je, poslije pada Stojadinovićeve vlade (4. februara 1939), nova vlada dala amnestiju za 170 000 prestupa učinjenih najvećim dijelom za vrijeme izbora i poslije njih, od kojih se 50 000 odnosilo samo na Savsku banovinu (tj. na Hrvatsku bez Dalmacije).

[9] Dr M. Stojadinović i dr V. Maček sastali su se u januaru 1937, a poslije toga su jedno vrijeme bili u kontaktu preko svojih povjerljivih predstavnika. Pošto je Stojadinović odbio da učini ma kakve ustupke u prilog rješavanja hrvatskog pitanja, Maček poslije tog sastanka nije više dolazio u neposredni kontakt s njim. Jedino je u toku novembra 1938, uz Stojadinovićevu saglasnost, a po želji kneza Pavla, u Zagrebu boravio ministar u Stojadinovićevoj vladi Dragiša Cvetković kako bi »sondirao teren« za jedan sporazum s Hrvatima, pa je mogućno da se u ovom članku misli na ovaj kontakt. Devetog oktobra 1938. V. Maček je imao jedan od inače čestih razgovora s knezom Pavlom. Takođe je neposredno poslije izbora (sredinom decembra 1938) u Zagreb ponovo stigao D. Cvetković da bi, po intencijama kneza Pavla, stupio u kontakt s dr Mačekom. Ali do tog susreta tada nije došlo, pošto je Stojadinović, koji se već bio odlučnije orijentisao na fašizaciju režima u zemlji (vid. prethodnu nap.), pozvao Cvetkovića da se hitno vrati u Beograd.

[10] Više uzroka je doprinijelo obaranju Stojadinovića s vlasti početkom 1939. Prije svega, izbio je incident s dr Korošcem u vezi s parlamentarnim izborima, pri čemu je Korošec optuživan za liberalno držanje prema Hrvatima u izbornoj kampanji. S druge strane, Korošec je kao predsjednik SLS bio nezadovoljan Stojadinovićevom politikom prema njemačkoj nacionalnoj manjini u Sloveniji, a uz to je uživao povjerenje krune i kao takav bio je savjetnik kneza Pavla. Od Stojadinovićeve sve izrazitije težnje za učvršćenjem svoje lične vlasti, kao i od sve otvorenijeg favorizovanja velikosrpske hegemonije, počeo je da zazire i njegov drugi partner u Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici (JRZ) dr Mehmed Spaho, predsjednik Jugoslovenske muslimanske organizacije. Korošec i Spaho su u takvoj Stojadinovićevoj politici vidjeli realnu opasnost, s jedne strane, da budu lično potisnuti s vlasti, a s druge, da izgube uticaj u biračkom tijelu usljed toga što je narod i u Sloveniji i Bosni i Hercegovini sve više ispoljavao težnje za demokratijom i sve glasnije osuđivao i unutrašnju i, naročito, spoljnu profašističku politiku Stojadinovićeve vlade. Osim ovih unutrašnjih političkih razloga, među kojima je dominiralo neriješeno hrvatsko pitanje, uporedo sa sve otvorenijim antifašističkim raspoloženjem naroda i njegovim nezadovoljstvom profašističkom politikom vlade, na Stojadinovićev pad uticali su i neki spoljnopolitički momenti. Međutim, odlučujući faktor bio je stav kneza Pavla, koji je uvidio da Stojadinović u svom oslanjanju na fašističke sile i u težnji za uvođenjem fašističkih metoda vladavine ide suviše daleko, čime može da ugrozi vitalne interese i pozicije dinastije Karađorđevića i njega lično kao prvog namjesnika. Pregrupisavanja i komešanja u vladajućim vrhovima Kraljevine Jugoslavije pokazivala su se već u toku i neposredno poslije parlamentarnih izbora (11. decembra 1938, koji su i u tim vrhovima ocijenjeni kao Stojadinovićev neuspjeh), a postala su još izrazitija u vrijeme posjete ministra spoljnih poslova fašističke Italije grofa Galeaca Ćana u vezi s njegovim tajnim razgovorima sa Stojadinovićem sredinom januara 1939, približavajući Stojadinovićev pad. Za neposredan povod Stojadinovićevog obaranja s vlasti uzeta je izjava koju je u odgovor na optužbe opozicije dao njegov ministar Bogoljub Kujundžić u Narodnoj skupštini u toku verifikacione debate 3. februara 1939. da »nikada u Bosni i Hercegovini neće ideje Kupinca (aluzija na dr V. Mačeka i njegovu stranku) pobediti ideju Soluna i Kajmakčalana«. Stoga se

iste večeri na poziv dr Korošca, koji je za to imao saglasnost kneza Pavla, u njegovoj kući okupila grupa ministara (Dragiša Cvetković, Mehmed Spaho, Franc Snoj, Miha Krek), koja je odlučila da zajedno sa Džaferom Kulenovićem podnese ostavku u Stojadinovićevoj vladi, koja je još u toku noći uručena dr Stojadinoviću. Sutradan prilikom predaje ostavke cijelog kabineta knezu Pavlu, suprotno očekivanju dr Stojadinovića, koji se nadao da će ponovo dobiti mandat za rekonstrukciju svoje vlade, knez Pavle je prihvatio ostavku njegovog kabineta i time je Stojadinović bio odstranjen s vlasti.

[11] Iz *Hrvatske su u vladu* pored dr V. Mačeka (potpredsjednika vlade) ušli ministri *Hrvati:* dr Ivan Andres (ministar za trgovinu i industriju), dr Bariša Smoljan (ministar bez portfelja), dr Juraj Šutej (ministar finansija) i dr Josip Torbar (ministar pošta i telegrafa) i *Srbin* dr Srđan Budisavljević (ministar socijalne politike). Iz *opozicije* u vladu su ušli dr Branko Čubrilović (Zemljoradnička stranka), dr Lazar Marković i Boža Maksimović (Radikalna stranka). Ostali ministri bili su iz JRZ ili vanstranačke ličnosti.

[12] *Sporazumom* koji je zaključen 26. avgusta 1939. između Dragiše Cvetkovića kao predsjednika vlade Kraljevine Jugoslavije i mandatora krune, s jedne, i dr Vlatka Mačeka, predsjednika Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Seljačke demokratske koalicije (SDK), s druge strane (otuda i poznatim u historiji kao Sporazum Cvetković—Maček), u cilju rješenja hrvatskog pitanja, Hrvatima je data izvjesna autonomija u obliku Banovine Hrvatske; njime su, pored rješavanja teritorijalnog pitanja, prenesene određene kompetencije državne vlasti na Sabor i bana Banovine Hrvatske. Ovim sporazumom, kojim je i unitarističko-centralistički vrh Kraljevine Jugoslavije priznao nacionalnu individualnost hrvatskog naroda, u suštini je započeto preuređenje Jugoslavije u pravcu federalizma. Od dotadašnje Savske banovine (koja je obuhvatala Hrvatsku sjeverno od Dinare i Velebita sa Slavonijom) i Primorske banovine (koja je obuhvatala Dalmaciju), zatim srezova Dubrovnika (koji je bio u sastavu Zetske banovine), Šida i Iloka (koji su bili u sastavu Dunavske banovine), Brčkog, Gradačca, Dervente, Travnika i Fojnice (koji su bili u sastavu Drinske banovine), obrazovana je Banovina Hrvatska, s tim što će se iz ovih srezova »izdvojiti opštine i sela koja nemaju hrvatsku većinu«. Istim sporazumom predviđeno je stvaranje zajedničke vlade (stvorena istog dana, vid. nap. 11), koja će »izvršiti obrazovanje Banovine Hrvatske, na nju sa države preneti odgovarajuće nadležnosti i doneti političke zakone« (iz stava 1 Sporazuma Cvetković—Maček, »Politika«, 27. avgust 1939). Posebnom Uredbom o Banovini Hrvatskoj, koja je donijeta istog dana kada je potpisan i sporazum, određeni su teritorije, prenošenje nadležnosti i organizacija vlasti u Banovini. Međutim, s obzirom na unutrašnje političke i međunarodne uslove u kojima je postignut (stalno jačanje revolucionarnog radničkog i nacionalnooslobodilačkog i demokratskog pokreta u zemlji i sve veće zaoštravanje međunarodnih odnosa neposredno pred izbijanje drugog svjetskog rata) i s obzirom na svoje nosioce, ovaj sporazum je po svom sadržaju i osnovnom značenju predstavljao kompromis o diobi vlasti između srpske i hrvatske buržoazije, a ne i stvarno rješenje hrvatskog pitanja, tj. ispunjavanje osnovnih ekonomskih i socijalnih zahtjeva radničke klase, seljaštva i ostalih radnih slojeva Hrvatske, kako je vodstvo opozicionih snaga prethodno obećavalo. (Više o Sporazumu vid.: Dr Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd 1965.)

[13] Misli se na *Hrvatsku seljačku stranku*, koja se dugo nalazila na čelu hrvatskog nacionalnog pokreta. HSS je osnovana 1904, najprije pod nazivom Hrvatska pučka seljačka stranka, na inicijativu braće Antuna i Stjepana Radića. Nakon stvaranja zajedničke jugoslovenske države ova stranka se izjašnjavala za republiku i 1919. mijenja naziv u Hrvatsku republikansku seljačku stranku i od tada se naglo razvija. Suprotstavljajući se centralističkom uređenju zemlje, HRSS je iz taktičkih razloga 1924. pristupila Seljačkoj internacionali. S obzirom na to da je 1925. režim i protiv nje primijenio Obznanu, njeno vodstvo se sporazumjelo s radikalima i priznalo Vidovdanski ustav; stranka tada mijenja naziv u HSS. Zabranjena je, kao i druge političke stranke, poslije zavođenja šestojanuarske diktature; njena politička

aktivnost, sa snažnim uticajem naročito u seljaštvu, oživjela je sredinom tridesetih godina i ona postiže velike uspjehe na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Ali heterogena po svom socijalnom sastavu, s buržoaskim vodstvom, HSS je obuhvatala politički različite grupacije (od kojih su se poneke izdvajale kao disidentske grupe) — od krajnje desnice, koja će u toku rata sarađivati s ustašama, do pripadnika ljevice koji će u izvjesnim pitanjima sarađivati s KPJ.

14 *Hrvatski fašisti-frankovci* — nekadašnje pristalice »Čiste« stranke prava (zvane i Stranka prava), čije je rukovodstvo 1896. preuzeo advokat dr Josip Frank (otuda i naziv frankovci), koji je odigrao negativnu ulogu u hrvatskoj historiji stavivši ovu stranku u službu bečkog dvora i njegove politike u Hrvatskoj. U vrijeme sloma Austro-Ugarske, u oktobru 1918, vođi ove stranke su proglasili njeno raspuštanje, ali se ona već početkom decembra iste godine opet pojavljuje kao protivnik ujedinjenja Hrvatske s ostalim jugoslovenskim zemljama. Krajem 1928. pristalice ove stranke formirale su ilegalnu fašističku organizaciju »Hrvatski domobran«, koja je u toku 1931. ili u prvoj polovini 1932. godine promijenila naziv u »Ustaša—hrvatska revolucionarna organizacija« (UHRO), a 1933. u »Hrvatski ustaški pokret« na čelu s dr Antom Pavelićem. Odnoseći se krajnje nerpijateljski prema ideji zajedničke države jugoslovenskih naroda, kao separatistički i ultranacionalistički, ustaški pokret se opredijelio za terorističke metode borbe i stavio se u službu i pod zaštitu fašističkih sila.

15 *Pod fašističkom diktaturom* u Jugoslaviji podrazumijevala se u naprednoj literaturi, a naročito u dokumentima i publicistici KPJ, apsolutistička diktatura kralja Aleksandra I Karađorđevića, koju je on zaveo državnim udarom 6. januara 1929. Pošto je toga dana dekretom raspustio Narodnu skupštinu, zabranio rad svih političkih stranaka i uveo niz drugih vanrednih mjera, kralj Aleksandar je, pod izgovorom da između njega i naroda nije potrebno nikakvo posredništvo, proglasio sebe za jedinog vrhovnog nosioca vlasti odnosno zaveo režim svoje lične diktature; na čelo vlade postavio je svog dotadašnjeg ađutanta generala Petra Živkovića, koji je istog dana kralju predstavio svoju vladu; u nju su kao pojedinci ušli kako pripadnici dotad vladajućih tako i opozicionih stranaka, uključiv i nekoliko pripadnika HSS, kao i hrvatskog kapitala. Glavna oštrica represivnih mjera diktature bila je usmjerena protiv radničkog pokreta i KPJ, što se ispoljilo kako u energičnijem suzbijanju komunističke propagande i svake djelatnosti pripadnika komunističkog pokreta, tako i u upotpunjavanju Zakona o zaštiti države i uvođenju specijalnog Suda za zaštitu države, koji je sudio prvenstveno za »delikte« iz revolucionarne djelatnosti.

16 Da je sporazum Cvetković—Maček o tzv. rješenju hrvatskog pitanja u suštini bio nagodba između srpske i hrvatske (uz saglasnost slovenačke) buržoazije o diobi vlasti, a u cilju očuvanja vladajućeg buržoaskog poretka pred narastajućim revolucionarnim radničkim i nacionalnooslobodilačkim pokretima, pokazivalo se i u tome što se u tadašnjim razgovorima o preuređenju države govorilo samo o tri jedinice (pored Hrvatske, još o Sloveniji i o srpskoj jedinici, o tzv. srpskoj zemlji, koja bi obuhvatila sve ostale zemlje i krajeve Jugoslavije). Istina, ponekad je, u pojedinim krugovima, pominjana i četvrta jedinica, pri čemu su se imale u vidu Bosna i Hercegovina (oko kojih je najviše i vođena borba između srpske i hrvatske buržoazije). Međutim, i pored toga što se i vodstvo hrvatskog nacionalnog pokreta poslije dolaska na vlast odreklo mnogih svojih zahtjeva koje je isticalo dok se nalazilo u opoziciji, samim tim što se počelo s rješavanjem hrvatskog pitanja, makar i na takav, polovičan način, borba i za rješenje makedonskog i crnogorskog nacionalnog pitanja, tj. za priznanje nacionalne individualnosti i prava Makedonaca i Crnogoraca da sami odlučuju o svojoj sudbini i odnosima prema drugim narodima postala je aktuelnija. Aktuelnost rješavanja makedonskog i crnogorskog nacionalnog pitanja bila je utoliko veća što je Jugoslaviji sve neposrednije prijetila opasnost od talijanskog fašizma, naročito poslije okupacije Albanije (aprila 1939) i prepuštanja Jugoslavije, na osnovu sporazuma između fašističke Italije i Hitlerovog Trećeg Rajha, talijanskoj interesnoj sferi. Opasnost od strane Italije još više se povećala u proljeće 1940, a samo je formalno bila smanjena od strane Trećeg Rajha (dok je osvajao pozicije u osta-

loj Evropi), jer se njemački imperijalizam nije odricao svojih pretenzija prema Jugoslaviji, naročito prema njenim prirodnim bogatstvima (o tome više vid. u radu dr Živka Avramovskog, *Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata,* »Istorija XX veka — zbornik radova«, Beograd, 1961, sv. II, str. 5—161).

[17] Sprovodeći odredbe sporazuma od 26. avgusta 1939, namjesništvo je svojim uredbama još istog dana raspustilo Narodnu skupštinu koja je izabrana 11. decembra 1938. i ukinulo mandate od kralja imenovanih i biranih senatora i njihovih zamjenika. Dok je zakon o izboru i imenovanju novih senatora sproveden u život u novembru iste godine, ostali zakoni koje je vlada sporazuma bila obavezna da donese (zakon o štampi, zakon o udruženjima, zborovima i dogovorima itd.) sveli su se samo na obećanja, a ukoliko su izvjesni zakonski propisi bili i donijeti, kao na primjer o biračkom pravu za Hrvatski sabor, oni nisu doprinosili demokratizaciji političkih odnosa u zemlji, nego obrnuto (davanje prava glasa omladini — umjesto do navršene 21. godine, kako je bilo do tada, pomjereno je do 24. godine itd.). — *Senat* Kraljevine Jugoslavije uveden je Oktroisanim ustavom od 3. septembra 1931, a predstavljao je neku vrstu Gornjeg doma uz Narodnu skupštinu. Jedan broj senatora imenovao je direktno kralj od ljudi u koje je imao povjerenja, a drugi dio bio je biran u specijalnim izbornim tijelima sastavljenim od predstavnika opštinskih uprava i banovinskih vijeća, pri čemu su odlučujuću ulogu imali organi Ministarstva unutrašnjih poslova. Senat, kao, uostalom, i Narodna skupština, na osnovu toga ustava kojim je kralj Aleksandar poslije prvih godina svoje diktature uveo tobožnji parlamentarizam, nije imao neke važnije kompetencije u pogledu zakonodavne i izvršne vlasti.

[18] Četvrtog septembra 1939. vlada je izdala službeno saopštenje o stavu Jugoslavije u vezi s izbijanjem drugog svjetskog rata, u kome naglašava da će i dalje njegovati »brižljivo prijateljske odnose sa svima velikim silama«, unapređivati »postojeće odnose sa svima susedima« i ostati »neutralna u sukobima u kojima nisu tangirani njena nezavisnost i njen integritet«. (»Politika« od 5. septembra 1939.)

[19] Poslije »Anšlusa« (Anschluss), tj. nasilnog priključenja Austrije Trećem Rajhu, sredinom marta 1938. u Parizu su se sastali članovi CK KPJ i usvojili tekst proglasa narodima Jugoslavije, koji je napisao Tito (vid. str. 30. u 4. tomu). Objavljen u ime CK KPJ pod naslovom *Za mir, nezavisnost i slobodu*, proglas je već krajem marta iste godine rasturan u Jugoslaviji, a ubrzo su štampana i posebna izdanja u više hiljada primjeraka u Srbiji i Sloveniji. Ovaj proglas je, s neznatnim skraćenjima, objavljen i u časopisu »Rundschau«, br. 18 od 24. marta 1938.

[20] CK KPJ, koji se poslije Titovog povratka iz Moskve nalazio na četvorodnevnom zasjedanju u Bohinju, na vijest o ulasku Hitlerovih trupa u Čehoslovačku odmah je usvojio proglas pod naslovom *Narodi Jugoslavije! Radnici! Seljaci! Građani!* U njemu se, pored pojedinačnog obraćanja svim narodima Jugoslavije s pozivom na zajedničku borbu, zatim radnicima, seljacima, mladoj generaciji i građanima, CK KPJ u posebnom odjeljku obraća vojnicima i oficirima s pozivom »da se ne klone duhom«, jer »nezavisnost Jugoslavije se može očuvati od najezde fašističkih osvajača *ako okupimo sve rodoljubive i demokratske snage i ostvarimo bratsku slogu i sporazum među narodima Jugoslavije*« (podvučeno u originalu). Proglas je napisao Tito (vid. str. 164—167. u 4. tomu).

[21] Antikomunistički bilten pojavio se u Beogradu 1937. pod nazivom *Bilten Jugoslovenskog antimarksističkog komiteta.* Najveći dio proglasa povodom okupacije Čehoslovačke objavljen je u tom biltenu,u br. 9 od 10. maja 1939, str. 1, pod naslovom »Apel ‚narodima' Jugoslavije«.

[22] Poslije Minhenskog sporazuma (sklopljenog krajem septembra 1938), u stvari diktata četiri velike sile (Njemačke, Engleske, Italije i Francuske) nametnutog Čehoslovačkoj, po kome je ona pored Sudetske oblasti izgubila i granične oblasti prema Austriji zajedno s vojnim utvrđenjima, a malo kasnije morala da ustupi Poljskoj tješinsku Šleziju, a Mađarskoj dio Slovačke i zakarpatske Rusije, Čehoslovačka Republika bila je konačno likvidirana kao nezavisna država 15. marta

1939: toga dana njemačke trupe su zaposjele Češku i Moravsku, a istovremeno je proglašena tzv. nezavisna slovačka država kao jedna od prvih marionetskih tvorevina u Evropi. Takvi uspjesi Hitlerovog fašizma za pripadnike njemačke nacionalne manjine i profašističke grupacije u Jugoslaviji bili su signal za njihovu akciju u korist fašizma. Osim mjera za uključivanje pripadnika manjine u hitlerovske organizacije (tzv. obnoviteljski pokret mladih u »Kulturbundu«, stvaranje poluvojničkih organizacija po firerskom sistemu itd.), u Sloveniji je došlo i do otvorenih aneksionističkih zahtjeva, naročito za priključenje Donje Štajerske s Mariborom i Prekomurja Trećem Rajhu. Sredinom marta 1939. u Mariboru je počeo da djeluje i njemački konzulat s konzulom Štehleom (on je bio premješten iz Egera u Sudetima), koji je odmah razvio široku djelatnost i veze, podstičući nacističke izgrede u okolini Maribora. Ozbiljniji neredi i demonstracije izbili su u Apaškoj dolini 27. marta 1939, kada je veća grupa seljaka, žena i djece došla sa zastavama s kukastim krstom pred žandarmerijsku stanicu kličući Hitleru i Trećem Rajhu, a s još većim brojem učesnika (200—300) demonstracije su ponovljene dva dana kasnije. Istog dana, 29. marta uveče bile su manifestacije za Hitlera i u selu Črnci u srezu Radgona (120 seljaka izvršilo je napad na žandarmerijsku stanicu), zatim u Gornjem Cmureku (srez Ljutomer), kada je grupa od oko 80 ljudi pokušala da pređe državnu granicu. Novi seljački nemiri izbili su 1. aprila u Slovenskoj Gorici pri Sv. Ani i St. Lenartu, u kojima je, prema njemačkim izvorima, učestvovao i jedan broj Slovenaca; u sukobu s četrdesetak žandarma mnogi demonstranti su bili ranjeni. Prvih dana aprila demonstracije su izbile i u nekim drugim mjestima na sjevernoj granici. Vlasti su se u početku držale pasivno, ali prvih dana aprila prešle su na energičnije mjere i hapšenje »izgrednika«, a uslijedila je, istina mlaka, i diplomatska akcija jugoslovenske vlade da se suzbije ta djelatnost.

23 *Soko Kraljevine Jugoslavije* (organizacija za tjelesno vaspitanje) stvoren je zakonom od 6. decembra 1929. kojim su ukinute dotadašnje posebne sokolske organizacije: »Jugoslovenski soko«, »Hrvatski soko«, »Orao« i »Srpski soko«. Pored sportskog obilježja, »Soko« je imao i karakter patriotske organizacije slovenskih nacionalnosti pod austrougarskom upravom (prve sokolske organizacije ponikle su u Čehoslovačkoj 1862). Stvaranjem jedinstvene sokolske organizacije 1929. režim diktature je nastojao da usmjeri vaspitanje omladine u unitarističkom i militarističkom duhu i da ga potčini interesima hegemonističke buržoazije. Međutim, kad su KPJ i SKOJ počeli intenzivnije da rade u masovnim organizacijama, mnoge organizacije i pripadnici Sokola oduprli su se takvoj politici režima uključujući se u antifašistički pokret. U Sloveniji je veći, napredniji i patriotski orijentisani dio sokolske organizacije u vrijeme fašističkog napada na Jugoslaviju 1941. bio sastavni dio Osvobodilne fronte.

24 U periodu od 1934. do 1939. veći broj jugoslovenskih građana odlazio je na rad u Njemačku (posebno iz Slovenije, Slavonije i Vojvodine), od kojih su folksdojčeri i manji dio ostalih odlazili organizovano. Masovniji povratak iz Njemačke uslijedio je krajem 1938. i u toku 1939, dok su se od folksdojčera vraćali uglavnom samo oni koji su dobijali specijalne zadatke od vodstva Trećeg Rajha, odnosno pojedinih njegovih organizacija i institucija. Za vrijeme rada u Njemačkoj ovim radnicima je najčešće isplaćivan samo jedan dio zarade, dok je veći dio trebalo da im se isplati u Jugoslaviji preko filijala Njemačke banke ili njezinih zastupnika.

25 Za *Hitlerovu pedesetogodišnjicu rođenja* (20. april 1939), Nijemci u Sloveniji su pojačali svoju nacističku djelatnost, i to koordinirano u južnoj Štajerskoj i u Kočevlju slanjem pisama Hitleru s iredentističkim zahtjevom da te krajeve »pripoji« Trećem Rajhu (da se »oslobodi« Podravje), propagandom u listovima, a posebno pripremama za paljenje kresova po vrhovima planina. Suočeni s takvom neposrednom opasnošću od fašističkih izgreda, povećali su svoje protuakcije i narodnoodbrambeni odbori za odbranu sjevernih granica, koji su stvarani po cijeloj sjevernoj Sloveniji, a naročito u pograničnim mjestima (od Mežice do Prekomurja i Hrvatske).

26 Na *vijesti da će Hitlerove čete zaposjesti Maribor*, koje su poslije okupacije Čehoslovačke širili petokolonaški elementi, Oblasni komitet KP Slovenije u Mariboru,

u dogovoru s CK KP Slovenije donio je odluku da jedna delegacija posjeti vojnu komandu u Mariboru sa zadatkom da ispita raspoloženje u vojsci i da joj ponudi pomoć u slučaju fašističkog napada na grad. Oblasni komitet u Mariboru bio je unaprijed informisan da je komandant mjesta brigadni general Čedomir Stanojlović demokratski i patriotski raspoložen. Delegacija koju su sačinjavali: Miloš Zidanšek, sekretar Oblasnog komiteta, Branko Babič, organizacioni sekretar istog komiteta, i Jože Hermanko, član toga komiteta, posjetila je generala Stanojlovića u maju 1939. koji ih je u prisustvu jednog majora veoma srdačno primio. Držeći se unaprijed dogovorenog plana, članovi delegacije su mu rekli da dolaze kao predstavnici radničke struje u narodnoodbrambenom odboru i da se interesuju kako će se vojska držati s obzirom na vijesti da predstoji okupacija Maribora. Ujedno su mu rekli da će oni po svaku cijenu braniti mjesto, pa zato traže da ih vojska naoruža kako bi zajedno s njom branili svoj grad. Komandant je odgovorio u onom smislu kako je to Tito u svom izvještaju naveo i na kraju im obećao da će ih u slučaju potrebe uključiti u vojne jedinice zamolivši ih da i dalje ostanu s njim u vezi. Ova informacija o posjeti vojnoj komandi u Mariboru data je na osnovu sjećanja koja je Branko Babič dostavio priređivačima ovih djela 1. avgusta 1977.

27 Policija je uhapsila Jožeta Hermanka kao najviše »kompromitovanog« u njenim očima (još je bio pod neposrednom kontrolom policije poslije svog izlaska s robije) s namjerom da od njega dozna o čemu je delegacija razgovarala s generalom. Hermanko je odbio svaki razgovor s policijom, a za informacije ih je uputio na generala. Doznavši za hapšenje Hermanka, o čemu ga je obavijestio Oblasni komitet tražeći njegovu intervenciju, general Stanojlović je to i učinio, pa je Hermanko ubrzo bio pušten.

28 Komandant garnizona u Ljubljani, kao komandant Dravske divizijske oblasti, bio je od sredine 1938. do kraja 1939. divizijski general Đorđe Lukić. Prema svjedočenju Mihaila Apostolskog, koji je u to vrijeme bio pomoćnik načelnika štaba te oblasti, general Lukić je bio patriotski orijentisan, kakav se pokazao i u vrijeme okupacije, koju je proveo u zarobljeničkom logoru u Njemačkoj. Nismo uspjeli da utvrdimo sastav delegacije ni vrijeme kad je ona posjetila ovog generala.

29 Nismo uspjeli da ustanovimo koliko je bilo takvih slučajeva.

30 Pod »*rješenjem hrvatskog pitanja*« podrazumijeva se Sporazum Cvetković—Maček (vid. nap. 12), na osnovu kojega je uspostavljena Banovina Hrvatska.

31 Misli se na *zemaljsko savjetovanje* rukovodećeg aktiva KPJ (u literaturi poznato kao *Majsko savjetovanje*), koje je održano 9. i 10. juna 1939. u Tacenu pod Šmarnom gorom. Prisustvovalo je 29 delegata (i 2 člana KPJ kao gosti), i to iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Vojvodine, tj. iz svih nacionalnih i pokrajinskih organizacija izuzev Dalmacije i Makedonije. Glavni referat *O stanju u Partiji* podnio je Tito, a osim toga, referate su podnijeli E. Kardelj — *O spoljnoj i unutrašnjoj situaciji*, I. L. Ribar — *O SKOJ-u* i F. Leskošek i A. Ranković — *O sindikatima*. Nakon diskusije, koja je istovremeno značila potvrdu ispravnosti svih poduzetih mjera u pogledu organizaciono-političkog učvršćenja i izgradnje Partije, na savjetovanju je usvojena rezolucija u kojoj su posebno naglašeni zadaci na idejnoj izgradnji partijskog aktiva počev od članova osnovnih organizacija do članova CK KPJ.

32 Presudom Okružnog suda u Zagrebu od 22. juna 1939. dr Božidar Adžija, dr Mladen Iveković, Franc Leskošek, Miroslav Pintar, Ljuba Radovanović i Veselin Masleša bili su oslobođeni krivice po tužbi da su napisali letak koji nosi naslov *Zaključak konferencije održane 15. V 1938. u Zagrebu uz učestvovanje predstavnika inicijativnih odbora za stvaranje radničke stranke iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, Bosne, Dalmacije, Crne Gore i Vojvodine*. Pošto su oni bili članovi Centralnog inicijativnog odbora Radničke stranke, koja se malo kasnije počela nazivati Stranka radnog naroda (SRN), s njihovim oslobođenjem na sudu ti odbori su postali *legalni;* takođe je bio oslobođen daljeg izdržavanja zatvora i jedan broj članova inicijativnih i izbornih odbora, koje je bila uhapsila Stojadinovićeva vlada u vrijeme izbora krajem 1938,

na osnovu amnestije koju je dala Cvetković—Mačekova vlada poslije potpisivanja sporazuma od 26. avgusta 1939.

[33] Na parlamentarnim izborima 11. decembra 1938, u okviru liste čiji je nosilac bio dr Vlatko Maček, koja je u stvari bila blok opozicionih stranaka i grupa, istupala je i KPJ kao radnička grupa, i to u nekim krajevima samostalno: u Hrvatskoj (u početku), u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Vojvodini i djelimično u Srbiji, negdje zajedno sa socijalistima (u Srbiji), a negdje zajedno s drugim lijevim građanskim grupacijama (u Sloveniji u okviru Kmečko-delavskog gibanja (KDG), zajedno s Lončarom, Hrišćanskim socijalistima na čelu sa Stanovnikom i Mohoričem). Radnička grupa je imala u Sloveniji 11 kandidata i 14 zamjenika, u Bosni 4 kandidata i 4 zamjenika, u Crnoj Gori 5 kandidata, u Srbiji 3 kandidata i 3 zamjenika i u Vojvodini 3 kandidata.

[34] U Hrvatskoj (s Dalmacijom) u početku izborne kampanje bilo je istaknuto 17 radničkih kandidata, ali su kasnije, pod pritiskom nacionalističkih krugova — »da se ne bi cijepalo jedinstvo hrvatskog pokreta«, čemu su bili podlegli i izvjesni rukovodeći ljudi u KPH — svi bili povučeni u korist Mačekovih kandidata.

[35] *Inicijativni odbori Radničke partije*, odnosno, u toku 1939, *Stranke radnog naroda (SRN)*, veću rasprostranjenost su postigli u vrijeme kampanje za parlamentarne izbore krajem 1938. i poslije zaključenja sporazuma Cvetković—Maček. Pokretanjem svojih listova, izdavanjem brošura i proglasa, svojim programom ekonomskih, socijalnih i političkih zahtjeva, Stranka radnog naroda, prvenstveno pod rukovodstvom komunista, okupila je širi krug pristalica među radništvom, seljaštvom i naprednom inteligencijom, doprinoseći popularisanju ideja narodnog fronta. Nastupala je najčešće pod imenom Stranke radnog naroda (u Vojvodini, Srbiji, Bosni i Hercegovini i Dalmaciji) ili Radničko-seljačke stranke (u Crnoj Gori) ili Zveze delavnog ljudstva (u Sloveniji). Poslije zabrane narodnofrontovskog Makedonskog narodnog pokreta u Makedoniji (Manapo) održano je savjetovanje komunista u Katlanovu 1939. radi stvaranja inicijativnih odbora SRN u Makedoniji, ali u tome se tada nije uspjelo. U toku 1939. objavljeno je više programskih dokumenata i proglasa Stranke radnog naroda u pojedinim pokrajinama i mjestima, kao u Vojvodini (vid.: *Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941*, Novi Sad—Sremski Karlovci, 1971, knj. II, str. 284, 288, 292. i 297), u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (vid. proglase u knjizi *Aprilski rat 1941*, izd. Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1969, str. 331 i 378), u Sloveniji (proglas nosi naziv *Kaj hočemo* itd.

[36] *Ljuba Radovanović*, jedan od osnivača KPJ i dugogodišnji član Politbiroa CK KPJ, u vrijeme frakcionaških borbi vođenih naročito sredinom dvadesetih godina, pripadao je desnici u Partiji na čijem je čelu bio dr Sima Marković. Poslije odluke IV kongresa KPJ (1928), kada je S. Marković izvršio samokritiku, i Lj. Radovanović jedno vrijeme je prestao s frakcionaškim djelovanjem, učestvujući u sprovođenju partijske linije, naročito u doba stvaranja Narodnog fronta sredinom tridesetih godina. Ali kad se ponovo javila opasnost od frakcionaških i grupaških borbi u KPJ, naročito u vezi sa sve većom ulogom ilegalne KPJ u političkom životu zemlje, Lj. Radovanović se ponovo i u jačoj mjeri eksponirao u frakcionaškoj aktivnosti: najprije je odbio odluku CK KPJ da radi u Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju (krajem 1937), a zatim je prešao na suprotstavljanje Radničke partije Komunističkoj partiji.

[37] »*Naše novine*« — organ Izvršnog odbora Radničke partije odnosno SRN u Zagrebu; izlazile su kao tjednik od 26. marta do 15. decembra 1939 (kada su zabranjene). Urednik lista bio je dr Božidar Adžija; za sprovođenje programa Partije u listu bili su odgovorni Ognjen Prica i dr Vladimir Bakarić, a jedno vrijeme i Leo Mates. List je izlazio u preko 40 000 primjeraka i rasturan je po cijeloj zemlji. Prije toga izlazili su kao listovi Radničke partije »Odjek« (od 22. decembra 1935. do 6. februara 1936) i »Novi list« (od 10. oktobra do 21. novembra 1937).

[38] Sindikalni list (»*Sindikalni glasnik*«) o kome Tito piše zvao se »*Glas sindikalno organizovanih radnika*«; pokrenut je na inicijativu komunista kao organ Pokra-

jinskog odbora URSS-a za Hrvatsku 7. aprila 1939. namjesto dotadašnjeg »Radnika« i »Radničkog lista«. Izlazio je kao tjednik do početka 1940.

39 *Tri sindikata* u Sloveniji koji su zajednički istupali na izborima za *radničke povjerenike* (oni su birani u januaru ili februaru svake godine na osnovu Zakona o zaštiti radnika od 28. februara 1922) bili su Strokovna komisija Slovenije (kao URS-ovi, tj. klasni sindikati), Jugoslovenska strokovna zveza (JSZ — socijalističko-hrišćanski sindikati s bazom među hrišćanskim radništvom) i Narodna strokovna zveza (NSZ — čiji su sindikati uoči drugog svjetskog rata bili u opadanju, s uticajem među namještenicima i liberalno i nacionalno usmjerenim radnicima). — JUGORAS — Jugoslovenski radnički savez osnovan je 1936. kao sindikat vladajuće političke formacije (otuda *vladin sindikat)* Jugoslovenske radikalne zajednice. JUGORAS-ov odnosno vladin sindikat u Sloveniji nosio je naziv *Zveza združenih delavcev Slovenije*. — *URS — Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ)* formiran je na kongresu Glavnog radničkog saveza Jugoslavije (reformistički sindikati pod uticajem socijaldemokrata) i desnog krila u rukovodstvu Nezavisnih sindikata (klasni borbeni sindikati, koji su bili pod uticajem KPJ), održanom od 10. do 12. oktobra 1925. u Beogradu. Reformisti su iskoristili prisustvo vođa desne struje u Nezavisnim sindikatima (Stojana Stankovića, Dragutina Bukvića, Milana Grojića i Janka Petakovića) i kongres Glavnog radničkog saveza proglasili za Kongres sindikalnog ujedinjenja. KPJ je sredinom 1932. dala uputstva za ulazak komunista u URS-ove sindikate, tako da je njihov uticaj naročito od sredine tridesetih godina bio sve veći. Rad URS-ovih sindikata kao klasnih organizacija režim je zabranio krajem decembra 1940.

40 Pod pojmom *hrvatski Mačekov sindikat* Tito ima u vidu *Hrvatski radnički savez (HRS)*, koji je formiran 19. februara 1921. u Zagrebu kao nacionalni sindikat hrvatskih radnika, u vrijeme kada je hrvatska buržoazija nastojala da proletarijat odvoji od opšteg klasnog radničkog pokreta. Od 1922. do kraja svog postojanja HRS je bio pod okriljem HSS. Bio je zabranjen 6. januara 1929, a poslije petomajskih izbora 1935. naglo počinje da obnavlja svoj rad uz punu podršku vođstva HSS. U ovoj drugoj fazi svog djelovanja HRS sve više postaje poslodavački sindikat. Pod uticajem komunista jedan dio članstva podržava sindikalno jedinstvo, dok vođstvo i drugi dio još otvorenije zastupaju politiku saradnje klasa, posebno poslije dolaska HSS na vlast u Banovini Hrvatskoj (avgust 1939).

41 Rezultati izbora za radničke povjerenike dati su prema »Radničkim novinama« od 25. avgusta i 1, 8, 15. i 29. septembra 1939, koje je Tito vjerovatno pratio u vrijeme svoga boravka u Moskvi.

42 Da bi *radničke komore*, koje su bile pod odlučujućim uticajem URS-ovih sindikata, stavila pod svoju kontrolu, vlada je preduzela niz mjera: odgađala je izbore, sužavala njihova samoupravna prava, uskraćivala im finansijsku pomoć, da bi ih konačno imenovanjem uprava potpuno otrgla ispod uticaja organizovanog radničkog pokreta. U skopskoj i sarajevskoj radničkoj komori vlada je već 1937. imenovala svoje komesare i činovnike iz JUGORAS-a, a u Novom Sadu, Ljubljani i Beogradu 1938. itd. — *Radničke komore*, čije je formiranje bilo propisano Zakonom o zaštiti radnika od 28. februara 1922, imale su zadaću da štite ekonomske, socijalne i kulturne interese radnika i namještenika (da posreduju pri sklapanju ugovora i tarifa, pri rješavanju sporova između radnika i poslodavaca, da direktno posreduju i intervenišu u cilju zaštite interesa radnika, da vode evidenciju o radničkim i stručnim organizacijama, da regulišu pitanja radničkog osiguranja, radničkih stanova i slično).

43 *Vilim Haramina* je bio kolebljiv u svojoj orijentaciji na politiku jedinstva sindikalnog pokreta; iako je jedno vrijeme sarađivao s komunistima, u toku 1937. postao je pribježište kritičara i nezadovoljnika iz tog pokreta. Tako je Mirko Kus-Nikolajev, koji je već bio označen kao trockista, sarađivao u njegovom listu »Radnički glasnik«. U vrijeme parlamentarnih izbora (11. decembra 1938), V. Haramina se, suprotno demokratskim i antifašističkim snagama, opredijelio za taktiku apstinencije, čime je *ORS — Opći radnički savez* (osnovan 1908. za Hrvatsku i Slavoniju kao samostalna organizacija, ali je od 1925. djelovao u sastavu URSSJ, da bi se od 1930. do 1939, kada je i raspušten, ponovo izdvojio u samostalnu organizaciju na čelu

s V. Haraminom), po pisanju »Radničkih novina« (18. novembra 1938), praktično bio »sahranjen« kao radnička organizacija. — *Trockisti* — naziv za pristalice shvatanja i pokreta L. D. Trockog, čiji je sistem idejno-političkih koncepcija nazvan trockizam; on je, naime, smatrao da su nemoguće pobjeda revolucije i izgradnja socijalizma u jednoj zemlji bez međunarodne podrške, potcjenjivao je ulogu seljaštva u revoluciji, suviše isticao značaj državnog aparata u izgradnji socijalističkog društva, zastupao slobodu frakcija u Partiji, potcjenjivao ulogu narodnih frontova itd. Nakon frakcijskih razračunavanja u KPSS, prvenstveno između Staljinovih pristalica i trockista i nakon izgona Trockog iz SSSR-a (1929), trockizmom se označavao svaki oblik slobodnije kritike, slabljenja discipline u komunističkoj partiji, nebudnosti prema klasnom protivniku i slično. U to vrijeme često su i dobronamjerni ljudi žigosani kao trockisti.

[44] Nakon sporazuma sa socijalistima postignutog u vrijeme održavanja IV kongresa URSSJ (aprila 1938) o jedinstvu sindikalnog pokreta na klasnoj osnovi i zajedničkim akcijama na principima radničke demokratije, o prekidanju uzajamnih optužbi, o uključivanju jednog broja komunista u Izvršni odbor i plenum Centralne uprave URS-ovih sindikata i u redakciju lista »Radničke novine«, koji su komunisti prihvatili i kao sindikalni list za Srbiju, klasni sindikalni pokret je sve više jačao. U saradnji sa socijalistima pokretana su i neka nova pitanja, pa i pitanje radničke omladine, njenog položaja i njenih prava, sindikalnog organizovanja itd., o čemu je otvorena debata u »Radničkim novinama« i ostaloj radničkoj štampi. — *Omladinske sekcije pri sindikatima* postojale su u okviru revolucionarnih Nezavisnih sindikata dok ovi nisu bili zabranjeni zavođenjem šestojanuarske diktature 1929. Ponovo su se počele formirati od sredine 1935, a naročito poslije Splitskog plenuma CK KPJ (juna 1935) i IV zemaljske konferencije SKOJ-a u okviru URS-a (o tome vid. str. 5. u 3. tomu).

[45] »*Radničke novine*« (»R. N.«) izlazile su u Beogradu s izvjesnim prekidima od 1897. do aprila 1941. Do 1919. su bile organ socijalističkog pokreta u Srbiji, odnosno Srpske socijaldemokratske partije i Glavnog radničkog saveza. Od 25. aprila 1919. postale su organ Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), odnosno KPJ, ali su Obznanom (krajem decembra 1920) zabranjene. Tada »Radničke novine« preuzimaju centrumaši (29. marta 1921) i do 1929. izdaju ih kao glasilo Socijalističke partije Jugoslavije, a zatim bez podnaslova do 1941. — *Naši drugovi*, odnosno komunisti u redakciji »Radničkih novina«, bili su najvjerovatnije Josip Bosner, Ivan Božičević i Života Jevtović.

[46] O »*Sindikalnom glasniku*« vid. nap. 38, a listovi u rukama socijalista bili su »Slobodna riječ« (izlazila u Zagrebu od 26. novembra 1936. do 1941), »Radnički glasnik« (izlazio u Zagrebu kao glasilo ORS-a od 1930. do kraja 1939), »Delavska politika« (izlazila u Mariboru od januara 1926. do marta 1941).

[47] Tito misli na *sporazum između rukovodstava KPJ i SPJ* koji je postignut na IV kongresu URSSJ (vid. nap. 44). Socijalisti taj sporazum nisu narušili u toku prvih mjeseci nakon izbijanja drugog svjetskog rata i potpisivanja sporazuma između sovjetske i njemačke vlade. Međutim, drukčije je bilo s pojedinim grupacijama socijalista, naročito onih iz Zagreba, koji su u svom organu »Slobodna riječ« odmah nakon potpisivanja sovjetsko-njemačkog pakta počeli da napadaju komuniste i SSSR, prelazeći i na otvoreniji napad na KPJ s ciljem da povrate svoj uticaj u URS-ovim sindikatima. — *Socijalistička partija Jugoslavije (SPJ)*, u stvari klasična reformistička socijaldemokratska stranka, za razliku od mnogih drugih zemalja, u Jugoslaviji je nastala tek poslije rascjepa u komunističkom pokretu, tj. socijaldemokrati su, pošto su se odvojili od izrazite desnice (tzv. ministerijalista), u početku djelovali u okviru jedinstvene Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), odnosno poslije Vukovarskog kongresa Komunističke partije Jugoslavije (1920). Međutim, poslije zaoštravanja klasnih borbi, naglog uspona komunističkog pokreta i pojačanog terora režima, kao i u toku sprovođenja tzv. »21 uslova« za prijem komunističkih partija u Komunističku internacionalu, desno krilo u KPJ, koje su sačinjavali pojedini raniji prvaci socijaldemokratskih partija u pojedinim zemljama

Jugoslavije, izdvojili su se i 1921. osnovali zasebnu Socijalističku partiju Jugoslavije, koja je uglavnom djelovala s antikomunističkih i antiboljševičkih pozicija. Zavođenjem šestojanuarske diktature 1929. i SPJ je bila zabranjena, ali je u vrijeme oživljavanja političkog života u zemlji, od sredine tridesetih godina, i ona počela ponovo da djeluje, nastojeći da se i formalno obnovi (vid. nap. 49). Njeno vođstvo bilo je izrazito desničarsko, dok su u sindikatima preovlađivali lijevi socijalisti i pristalice radničkog jedinstva.

[48] *Pakt o nenapadanju između Sovjetskog Saveza i Njemačke* zaključen je 23. avgusta 1939. u Moskvi; potpisali su ga, u prisustvu J. V. Staljina, V. M. Molotov, komesar za inostrane poslove SSSR-a i Joakim fon Ribentrop, ministar inostranih poslova Trećeg Rajha. Odredbama pakta ugovorne strane su se obavezale na međusobno uzdržavanje »od svakog nasilnog akta, svakog agresivnog postupka i svakog napada jedne prema drugoj«, zatim da »neće učestvovati ni u kakvoj grupaciji sila koja je, posredno ili neposredno, uperena protiv druge ugovaračke strane«, da će nastale sporove ili sukobe rješavati »isključivo putem prijateljske razmjene gledišta ili, po potrebi, putem jedne arbitražne komisije«. Pakt je zaključen s važnošću od deset godina. Do ovog pakta je došlo, s jedne strane, usljed neuspjeha zapadnih demokratskih sila da pruže efikasan otpor ekspanziji fašizma i njihovog pokušaja da rat otklone popuštanjem Hitlerovom pritisku i njegovim usmjeravanjem na Sovjetski Savez kao socijalističku zemlju, težeći da time rješavaju nastale međuimperijalističke suprotnosti i, s druge strane, usljed nastojanja SSSR-a da parira takvim manevrima zapadnih sila, da udalji rat od svojih granica i da, u osnovi, ostajući što duže izvan ratnog sukoba između fašističkih i zapadnodemokratskih sila, koji je već bio na pragu, obezbijedi sebi slobodu dejstva. Ovim paktom Hitlerova Njemačka je olakšala sprovođenje svoje strategije izbjegavanja istovremenog rata na dva fronta. Pakt je, pored pozitivnih posljedica za SSSR (privremeno odgađanje napada, mogućnost izgradnje kadrova, naročito u vojsci, ubrzano razvijanje vojne industrije itd.), imao i negativnih posljedica u svjetskoj politici, posebno u međunarodnom radničkom pokretu, jer je s njim Staljinova vlada prihvatila politiku interesnih sfera, a dovedena je u pitanje i dotadašnja osnovna strategijska orijentacija svjetskog komunističkog pokreta o fašizmu kao glavnom neprijatelju radničkog pokreta i društvenog progresa (usljed čega je nastala zabuna u pitanjima odbrane zemlje pred fašističkom invazijom i slično). Već u jesen 1940. otvoreno su se ispoljili suprotni interesi Njemačke i SSSR-a, osobito u politici na Balkanu, ali tada nije došlo do raskida toga pakta. Naročito se sovjetska vlada striktno držala odredaba pakta (koji je ubrzo bio upotpunjen dopunskim ugovorima o trgovini i privrednoj saradnji) i ispunjavala ih je sve do napada fašističke Njemačke na Sovjetski Savez 22. juna 1941.

[49] Inicijativu za *obnavljanje Socijalističke stranke*, i to posebno u okviru Banovine Hrvatske dali su Haraminini socijalisti iz Zagreba okupljeni oko lista »Slobodna riječ«. Oni su već krajem avgusta 1939, u vezi sa sporazumom Cvetković—Maček, osnovali Akcioni odbor za obnovu Socijalističke stranke s V. Pfajferom kao predsjednikom i J. Bekerom kao tajnikom na čelu. U skladu s tim poveli su kampanju protiv komunista, a na konferenciji socijalista, održanoj 8. januara 1940. u Zagrebu, donijeli su posebnu deklaraciju u kojoj su ih optuživali naročito za »subverzivni rad« u sindikatima. Međutim, ta grupacija socijalista sve više je gubila uticaj u radničkoj klasi, a režim je u Banovini Hrvatskoj favorizovao HRS. Slovenački socijalisti su sredinom septembra 1939. održali u Celju konferenciju povjerenika svoga lista »Delavska politika« (izlazio u Mariboru) i uputili poziv za obnavljanje stranke. Ovu inicijativu su već krajem septembra prihvatili socijaldemokrati iz Beograda i organizovali su akciju za obnavljanje stranke. Sredinom novembra izvršeno je konstituisanje rukovodstva SPJ (namjesto ranije preminulog dr Nedeljka Košanina za predsjednika je izabran dr Živko Topalović). Tada je izabrana i Oblasna uprava za Srbiju, zatim Mjesna uprava za Beograd, a početkom decembra te godine konstituisala se i Oblasna uprava SPJ za Vojvodinu.

[50] Poslije boravka u Moskvi (od avgusta 1938) i razgovora u rukovodstvu Kominterne, Tito se, preko Francuske, vratio u zemlju početkom marta 1939. Sa-

stanak Privremenog rukovodstva KPJ održan je u Bohinju od 15. do 18. marta; na toj sjednici to rukovodstvo se i zvanično, uz saglasnost Kominterne, konstituisalo kao CK KPJ s Josipom Brozom Titom kao generalnim sekretarom na čelu. Osim Tita, na ovoj sjednici su učestvovali Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Josip Kraš, Franc Leskošek, Miha Marinko i Ivo Lola Ribar. Pored *Proglasa* usvojenog povodom okupacije Čehoslovačke (vid. nap. 20) i razmatranja aktuelnih pitanja u vezi s odbranom zemlje od fašističke opasnosti i ostalih partijskih zadataka, tada je donijeta odluka i o čišćenju Partije od frakcionaških, grupaških i destruktivnih elemenata uopšte.

[51] Ustajući energično protiv djelovanja frakcionaških i grupaških elemenata, koje je bilo pojačano u toku 1937. i 1938, naročito u vezi s pogoršanjem položaja KPJ u KI i opasnosti da KPJ bude raspuštena, CK KPJ je na svojoj sjednici sredinom marta 1939. isključio iz Partije predstavnike tzv. paralelnog centra u Parizu I. Marića i L. Kusovca, iz grupe u Dalmaciji I. Baljkasa i V. Jelasku, zatim grupu komunista na robiji (o tome vid. nap. 56). Pod komunistima »koji su ovdje uhapšeni« Tito misli na grupu rukovodećih ljudi iz KPJ koje su u to vrijeme u SSSR-u uhapsili i osudili NKVD i drugi sovjetski organi. Međutim, kasnije je isključenje ovih uhapšenih komunista u SSSR-u ocijenjeno kao pogrešno, jer svi su oni nevini likvidirani pod lažnom optužbom da su bili policijski agenti i inostrani špijuni (više o tome vid. u Titovoj bilješci na str. 173. u 4. tomu ovog izdanja).

[52] Riječ je o *savjetovanju* rukovodećeg aktiva KPJ, održanog 9. i 10. juna 1939. u Tacenu pod Šmarnom gorom (vid. nap. 1. i 31).

[53] Odnosi se na »Proleter«, koji je poslije dužeg zastoja kao broj 1 izišao u maju 1939. i bio jedini broj u toj godini.»Proleter« je kao organ CK KPJ izlazio s malim prekidima od marta 1929. do decembra 1942.

[54] Vršeći pripreme za ovo savjetovanje najviše u Zagrebu, Tito je u drugoj polovini maja 1939. boravio nedjelju dana u Beogradu, gdje je izvršio konsultacije i izbor učesnika za savjetovanje ne samo iz Beograda i Srbije nego i iz Bosne i Hercegovine i Vojvodine.

[55] Tito ima u vidu činjenicu da su od sredine 1937. pa do njegovog odlaska u Moskvu (krajem avgusta 1938) gotovo bili prekinuti odnosi rukovodstva KI s KPJ i da je zaprijetila direktna opasnost njenog raspuštanja. Ta kriza položaja KPJ u Kominterni otvorena je jula 1937. opozivom Milana Gorkića, dotadašnjeg sekretara CK KPJ. »*Naše pitanje u KI*« bilo je riješeno u vrijeme Titovog boravka u sjedištu Kominterne (od avgusta 1938. do kraja januara 1939), kada mu je povjeren mandat generalnog sekretara KPJ i odobrene mjere koje je u međuvremenu preduzimao u cilju čuvanja »Partije i pokreta od potresa«.

[56] U partijskoj organizaciji sremskomitrovačke kaznione, gdje je bila najveća koncentracija osuđenih komunista (150—200), već odranije su odnosi bili pogoršani, a tokom 1937. su se pretvorili u grupaško razračunavanje i međusobno optuživanje — sve do pojave organizovanog frakcionaškog centra. Uzrok tim sukobima bio je u ultrasektaškoj politici koja je bila suprotna liniji VII kongresa Kominterne. Frakcionaši na čelu s Petkom Miletićem zastupali su gledište da se i dalje treba boriti protiv socijaldemokratije, a ne protiv fašizma, da se borbenost komunista ogleda u stalnim sukobima i čarkanjima s kaznioničkom upravom itd. Sprovodeći pogromašku politiku i optužujući sve one koji nisu dijelili njihovo mišljenje i odobravali njihove metode borbe, inscenirali su i tuču (6. avgusta 1937), kada je Biro Kaznioničkog komiteta (KK) pod uticajem P. Miletića organizovao fizički napad trojice svojih pristalica na grupu komunista koji su mu se suprotstavljali. Taj neuobičajeni i nedopustivi metod u odnosima među komunistima prikazan je, zatim, od strane te grupe kao pokušaj »trockista« da ubiju vođu i »heroja« Partije P. Miletića. Zbog svega ovoga nastala je među komunistima na robiji oštra konfrontacija. Nasuprot P. Miletiću i njegovoj grupi bili su Moša Pijade i manji broj komunista, dok se jedan dio komunista, ne podnoseći takvu atmosferu, povukao u samice. Suočen s takvom pogromaškom situacijom na robiji, CK KPJ je, na Titovu inicijativu, krajem 1937.

uputio nekoliko poruka i apel komunistima na robiji, a zatim je donio odluku da se smijeni KK Partije na čelu s Petkom Miletićem, a da se M. Pijade postavi kao mandator CK KPJ. Pošto nisu prihvatili ove mjere CK KPJ, isključeni su iz KPJ P. Miletić i njegove najupornije pristalice na sjednici CK KPJ, sredinom marta 1939.

57 *Historija SKP(b). Kratki kurs*, u čijoj je izradi učestvovao i J. V. Staljin, objavljena je u jesen 1938. i, po preporuci Kominterne, prihvaćena je u međunarodnom komunističkom pokretu kao udžbenik iz historije marksizma i borbe za pobjedu socijalističke revolucije i izgradnju socijalističkog društva i kao takva prevođena je na mnoge jezike svijeta. U njenom prevođenju na srpski i hrvatski jezik učestvovao je i Tito za vrijeme svog boravka u Moskvi krajem 1938, a već u proljeće 1939. bila je odštampana u Moskvi i ilegalno prebačena u Jugoslaviju u cilju proučavanja u partijskim organizacijama.

58 Posrijedi su greške rukovodstva KPH počinjene u vrijeme parlamentarnih izbora (vid. nap. 34), a naročito nepravilna gledišta u pitanju odbrane zemlje pred fašističkom opasnošću u proljeće 1939.

59 *Savjetovanje rukovodećeg partijskog aktiva Slovenije* održano je 16. ili 17. juna 1939. na Vrhu iznad Trbovlja, u čijem radu je učestvovao i Tito.

60 Peta konferencija SKOJ-a održana je sredinom jula 1939. na Maloj planini kod Kamnika u Sloveniji. U ime CK KPJ konferenciji su prisustvovali F. Leskošek i jedno vrijeme E. Kardelj; *usvojena rezolucija* imala je naziv *O jedinstvu radničke i radne omladine i organizacionim pitanjima našeg Saveza.*

61 Dosad još nije utvrđen tačan broj članova Partije u vrijeme Zemaljskog savjetovanja. U podacima koje ovdje navodi Tito izostavljen je broj članova Partije u Crnoj Gori; pretpostavljamo da ih je tada bilo oko 500, povezanih i organizovanih. Takođe nije pomenut ni broj komunista na robiji i u zatvorima, kojih je u to vrijeme bilo oko 200. Osim toga, jedan broj članova KPJ organizovano je djelovao među studentima i radnicima u Francuskoj, Belgiji i nekim drugim zemljama. Ako bi se sve ovo uzelo u obzir, onda bi približno oko 4 300 organizovanih članova bio najtačniji broj. Naglašavamo »organizovanih« članova jer je broj ljudi koji su se smatrali kao komunisti, a tako su i djelovali, bio daleko veći od broja članova povezanih u partijske organizacije.

62 S objavljivanjem *Historije SKP(b)* u zemlji počelo se već u jesen 1939. u tom smislu što su se pojedini dijelovi (obično po glavama) umnožavali na različite načine (na geštetneru, na pisaćoj mašini, običnim prepisivanjem preko indiga u više primjeraka i slično). U Hrvatskoj su u toku ljeta 1940 odštampane prve četiri glave *Kratkog kursa*, na čemu je po Titovom nalogu radio Ognjen Prica. Prvo integralno izdanje ovog djela objavljeno je u ilegalnoj štampariji PK KPJ za Srbiju u Beogradu 1942, koje je u čast 25-godišnjice oktobarske revolucije dostavljeno na oslobođenu teritoriju. *Kratki kurs* su u toku NOB-e takođe objavili i CK KPH i CK KP Slovenije.

63 U Centralnom komitetu KP Slovenije tada su bili: Franc Leskošek (sekretar), Edvard Kardelj, Miha Marinko, Pepca Maček-Kardelj, Jože Mihelčič, Vencelj Perko i Ignac Tratar (svi izabrani još na Osnivačkom kongresu aprila 1937), zatim Tone Tomšič (naknadno kooptiran). Osim njih, poslije Osnivačkog kongresa u CK KPSL naknadno, u dogovoru s CK KPJ, bili su uključeni Dragotin Gustinčič I Voranc Prežihov (Lovro Kuhar), ali oni su i dalje bili u inostranstvu. — Pored *Oblasnog komiteta* KPSL u Mariboru (za sjevernu Sloveniju), tada su u Sloveniji postojali okružni komiteti u Celju, Jesenicama, Kranju, Ljubljani, Murskoj Soboti, Novom Mestu, Ptuju i Trbovlju.

64 U vrijeme kada je u maju 1939. boravio u Beogradu Tito je uputio M. Đilasa u Makedoniju.

65 Reorganizacija partijskog rukovodstva u Hrvatskoj izvršena je u ljeto 1939, kada su u CK KPH kooptirani Mirko Bukovec, Rade Končar i Marijan Krajačić *(španski borac)*. Nakon savjetovanja KPH (održanog krajem marta 1940) za sekre-

tara Biroa CK KPH imenovan je R. Končar (koji je tu dužnost vršio još od kraja 1939), a za nove članove kooptirani su dr Vladimir Bakarić i Marko Orešković.

[66] Redakcija »Proletera« s Titom na čelu bila je pripremila za štampu i drugi broj za 1939. godinu (uglavnom materijale sa savjetovanja rukovodećeg aktiva KPJ). Taj broj trebalo je da bude objavljen u jesen te godine, tj. u vrijeme kada je Tito bio na putu za Moskvu. Međutim, tada je u štampariji gdje je trebalo da se štampa taj broj »Proletera« došlo do policijske provale i drugih teškoća, pa je objavljivanje toga broja prolongirano, tako da je on izišao tek početkom naredne godine, i to kao dvobroj 1—2 za 1940.

[67] Koliko se moglo utvrditi, iz Hrvatske su u Centralnoj sindikalnoj komisiji u ovom periodu radili: Josip Kraš, Miroslav Pintar, Đuro Špoljarić, Ivan Božičević i Rade Končar. Na savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ, juna 1939, odlučeno je da u tu komisiju uđu iz Srbije Aleksandar Ranković, a iz Slovenije Franc Leskošek.

[68] Ulogu centra oko koga su se okupljali trockisti u Beogradu (ili oni koji su za to proglašavani) imao je Nikola Popović, publicista. Njegove najjače pristalice bili su izvjesni studenti koji su u toku 1937. pokušali da stvore uporište u Akcionom odboru stručnih studentskih udruženja, ali su energičnom akcijom Partije bili spriječeni; oni su bili isključeni ne samo iz Partije nego i iz svih legalnih studentskih organizacija i društava, poslije čega su se pojedinci iz te grupe kao i beznačajan broj intelektualaca vezali uz N. Popovića, koji se javno deklarisao kao trockista.

[69] Vjerovatno se misli na časopis »Umetnost i kritika«,mjesečnik za sva kulturna pitanja koji se pojavio maja 1939. u Beogradu. Odgovorni urednici su bili Velibor Gligorić i Radovan Zogović, a saradnici Veselin Masleša, Todor Pavlov, dr Vojislav Vučković i drugi. — Neopozitivizam je pravac u savremenoj filozofiji čiji je osnovni princip logičko provjeravanje i verifikacija; za *neopozitiviste* su svi stavovi i iskazi koji nisu empirijski besmisleni. Ovaj filozofski pravac mišljenja bio je razvijen tridesetih godina naročito u Zapadnoj Evropi. Glavni predstavnici u nas bili su zagrebački prirodoznanstvenici Zvonimir Rihtman i Rihard Podhorski.

[70] Povodom sporova na tzv. književnoj ljevici, koji su, s obzirom na period kada su vođeni — neposredno pred drugi svjetski rat i fašističku invaziju — imali veoma štetne reperkusije na jedinstvo revolucionarnih snaga u Jugoslaviji, rukovodstvo KPJ je oštro osuđivalo pojedine učesnike u tim sporovima, sve do optužbe za trockizam, o čemu se govori na više mjesta u radovima i u ovome tomu. (O tome vid. više u autorovoj bilješci uz izvještaj o Partiji na str. 97. u 4. tomu). Članak o kome Tito govori pod nazivom *Trockizam i njegovi pomagači* objavljen je u »Proleteru« br. 1 maja 1939 (vid. str. 180—183 u 4. tomu).

[71] Stojadinovićeva vlada oslanjala se na Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ), partijsko-političku grupaciju koju su sačinjavale Radikalna stranka, u stvari njeno desno krilo okupljeno oko dr Milana Stojadinovića *(krupna srpska buržoazija)*, Slovenska ljudska stranka dr Antona Korošca *(slovenačka buržoazija)* i Jugoslovenska muslimanska organizacija dr Mehmeda Spahe *(bosanski begovi)*.

[72] Prema najnovijim, mada i dalje nepotpunim, istraživanjima već 1936. bilo je preko 500 štrajkova (gotovo trostruko više u odnosu na prethodnu godinu), da bi ih, po broju, u dvije naredne godine, bilo manje, između 300 (u 1937) i 200 (u 1938). Mnogi od tih štrajkova radnika vođeni su uz punu podršku sitnih zanatlija, trgovaca i naročito seljaštva (generalni štrajkovi građevinskih radnika 1936. gotovo u svim većim mjestima u zemlji, tekstilaca u »Tivaru« u Varaždinu i dr.). Pod »demonstracijama u vezi s pitanjima spoljne politike« misli se, prije svega, na antirežimske i antifašističke demonstracije povodom dolaska ministara spoljnih poslova fašističke Italije i Njemačke grofa Ćana i fon Nojrata (u martu odnosno junu 1937), na manifestacije prijateljstva povodom posjete predsjednika Čehoslovačke Republike Eduarda Beneša (u aprilu 1937) i ministra spoljnih poslova narodnofrontovske vlade Francuske Ivona Delbosa (decembra iste godine), zatim na akcije za odbranu zemlje poslije »Anschlussa« i za odbranu Čehoslovačke u toku 1938. i u prvoj polovini 1939.

U mnogim štrajkovima i demonstracijama, u sukobima s organima režima dolazilo je ne samo do hapšenja pripadnika revolucionarnog pokreta nego i do ubi-

stava kao: prilikom demonstracija nezaposlenih radnika u Zagrebu, januara 1936, u štrajku građevinskih radnika krajem maja u Beogradu, u demonstracijama na Belvederu (kod Cetinja) 26. juna iste godine, u vrijeme štrajka poljoprivrednih radnika Starog Bečeja i Kikinde maja i juna, generalnog štrajka tekstilaca Slovenije avgusta—septembra, prilikom gostovanja pjevačkog društva sarajevske omladine »Trebević« u Senju (maja 1937), u vrijeme tzv. konkordatske krize (u ljeto i jesen 1937), parlamentarnih izbora 1938. itd.

73 *Blok svih opozicionih stranaka* (lista dr Vlatka Mačeka) na parlamentarnim izborima 11. decembra 1938. dobio je samo 67 od ukupno 373 poslanička mandata, odnosno 17,9% prema 82,1% vladinih mandata, dok je odnos glasača bio 44,90% prema 54,09% u prilog vladine liste (vid. nap. 7).

74 O padu Stojadinovićeve vlade vid. nap. 10.

75 U jugoslovenskoj poljoprivredi koja je (zajedno sa stočarstvom, šumarstvom i ribarstvom) sačinjavala 75,6% u strukturi stanovništva u Jugoslaviji 1939, bilo je 1 985 725 gazdinstava (eksploatacionih jedinica); to je govorilo o izrazito agrarnom karakteru zemlje i preovlađivanju sitnih gazdinstava, što, uz starinski način obrade, tj. opštu zaostalost jugoslovenske privrede, nerazvijenost industrije i saobraćaja, nije obezbjeđivalo ni minimalne uslove za život. Socijalne suprotnosti na selu i bit neriješenog seljačkog pitanja izražavali su se i u činjenici da je bilo 671 865 gazdinstava sa zemljištem ispod 2 ha (a u ovoj grupi bilo je 334 436 gazdinstava s posjedima ispod 1 ha), što je činilo 6,5% cjelokupnog zemljišnog fonda, dok je, na drugom polu te strukture, 1801 veleposjedničko gazdinstvo, s veleposjedom od 100 do 500 i preko 500 ha, imalo 684 241 ha, što je činilo tačno 6,5% ukupne površine, tj. ona su raspolagala istom količinom zemlje kojom i 670 000 sitnoseljačkih gazdinstava. Sitnoseljački posjed je naročito dominirao u Hrvatskoj, u kojoj je (zajedno s Dalmacijom) bilo 220 196 gazdinstava s površinom manjom od 2 ha, tj. 41,6% od 671 865 tih gazdinstava u cijeloj Jugoslaviji.

76 Pored tada vladajuće partijske grupacije — Jugoslovenske radikalne zajednice, na čije je čelo poslije Stojadinovićevog pada došao Dragiša Cvetković, i Mačekove Hrvatske seljačke stranke, koja je poslije sporazuma Cvetković—Maček postala vladajuća (vid. nap. 11), tadašnju zajedničku vladu zvanično je podržala *Zemljoradnička stranka.* Formirana je 1920. pod zvaničnim nazivom Savez zemljoradnika; njena osnovna programska orijentacija bila je reforma društva »mirnim putem«, pomoću zadrugarstva. ZS je, kao i druge političke stranke, zabranjena poslije šestojanuarske diktature, ali ona se aktivizirala sredinom tridesetih godina i činila značajan oslonac Udružene opozicije s centrom u Beogradu. Nakon smrti šefa ZS Jovana Jovanovića Pižona (1939), na njeno čelo došao je Milan Gavrilović. Predstavnici ZS su učestvovali u vladi Dušana Simovića i u emigrantskim vladama. Zemljoradničkoj stranci se 1927. pridružila Grupa za socijalnu i kulturnu akciju (SKA) s dr Dragoljubom Jovanovićem i Milanom Pribićevićem (u SKA je značajnu ulogu igrao Otokar Keršovani), koja je činila ljevicu i sve više se izdvajala kao samostalna grupacija. Ljevica ZS je razvijala intenzivan politički rad naročito tridesetih godina i u mnogim pitanjima sarađivala s KPJ i radničkim pokretom. D. Jovanović se 1940. izdvojio iz ZS i osnovao Narodnu seljačku stranku.

77 Pošto je oboren s vlasti, Stojadinović se s grupom svojih pristalica izdvojio iz JRZ okupljajući uglavnom srbijansku buržoaziju (mladoradikale) i unitarističke krugove iz ostalih krajeva i zajedno s osamdeset jednim poslanikom u parlamentu javio se kao opozicija Cvetkoviću, a kasnije i kao izraziti protivnik sporazuma Cvetković—Maček. — *Dimitrije Ljotić*, koji je 1935. osnovao nacionalistički pokret pod nazivom Jugoslovenski nacionalni pokret »Zbor« i izgrađivao ga na koncepcijama srodnim nacionalsocijalizmu, bio je izraziti propagator fašizma, a njegove pristalice se ističu kao razbijači radničkih i narodnofrontovskih manifestacija (o Ljotićevom pokretu vid. više u nap. 3. u 3. tomu). — *Svetislav Hodera* je uz podršku generala Petra Živkovića osnovao 1933. Jugoslovenski narodni pokret, čije su pristalice po svom glasilu »Borba« nazivane *borbaši.* S. Hođera je stvarao svoje organizacije uglavnom na selu, pri čemu je demagoški istupao kao zaštitnik interesa seljaka;

po uzoru na fašističke organizacije, uveo je odrede takozvanih plavih košulja, postepeno se približujući njemačkoj manjini; uz pomoć Njemačke izdavao je list na njemačkom jeziku u Vojvodini. Tokom parlamentarnih izbora 1938. priključio se vladajućoj grupaciji M. Stojadinovića. — O *frankovcima* vid. nap. 14.

78 Pod strankom *Ace Stanojevića* podrazumijeva se Radikalna stranka, najstarija građanska stranka u Srbiji (osnovana 1881), koja je sebe smatrala sljedbenikom Svetozara Markovića. Međutim, od timočke bune (1883) u kojoj se angažovao veliki dio pristalica stranke, ali ne i njeno vođstvo, počinje se sve više stvarati jaz između širih masa i stranke; poslije 1918. prešla je na unitarističko-centralističke velikosrpske koncepcije, igrajući do 1929. istaknutu ulogu u političkom životu zemlje (od 24 vlade predsjednici RS bili su u 20 vlada). Nakon Pašićeve smrti (1926) na čelo RS je došao Aca Stanojević. Poslije šestojanuarske diktature u njoj se sve više razvija proces raslojavanja, tako da je uoči drugog svjetskog rata bila samo zajednički naziv (od 1939. kao Narodna radikalna stranka) za desetak frakcija. — *Stranka Davidovića* je *Demokratska stranka*, koja je obrazovana sredinom 1919. kao protivteža tada vladajućoj Radikalnoj stranci. DS je bila sastavljena od različitih stranaka i grupa, što će biti stalan uzrok njene nejedinstvenosti i slabljenja njenog uticaja. Zbog orijentacije na integralno jugoslovenstvo i centralistički oblik državne organizacije, gubila je uticaj među hrvatskim stanovništvom; od 1922. nastaju sve češći sukobi između Davidovićeve i Pribićevićeve grupe, koji se završavaju odvajanjem Pribićevićeve grupe u Samostalnu demokratsku stranku i formiranjem Davidovićeve demokratske grupe. Tada se uticaj DS sveo uglavnom na Srbiju, ali je ona postepeno prihvatila federalističku koncepciju i svoje djelovanje nastavila u okviru UO. Sredinom tridesetih godina iz nje se izdvojila ljevica na čelu s dr Ivanom Ribarom. Nakon Davidovićeve smtri 1940, na čelo DS dolazi Milan Grol. — *Slovenačka opozicija* sporazumu Cvetković—Maček sastojala se u kritici koja je dolazila prvenstveno iz redova SLS. Iako su predstavnici ove stranke na čelu s Korošcem doprinijeli Stojadinovićevom obaranju i, između ostalog, time krčili put sporazumu, oni su smatrali da se taj sporazum ne može ograničiti samo na regulisanje srpsko-hrvatskih odnosa, kako su ga interpretirali njegovi potpisnici, nego da on mora podrazumijevati i autonomiju Slovenije, naročito privrednu i kulturnu. — *Socijaldemokrati* — pristalice socijaldemokratske odnosno Socijalističke partije Jugoslavije. (O tome vid. nap. 47. i 49.)

79 U duhu sporazuma od 26. avgusta 1939. kraljevski namjesnici su početkom septembra potpisali više ukaza o amnestiji i pomilovanju političkih krivaca. Kako tom amnestijom nisu obuhvaćeni svi osuđenici za političke krivice, posebno komunisti, napredna javnost je povela široku kampanju za punu amnestiju. Pod uticajem ovih zahtjeva u Ministarstvu pravde bila je formirana komisija s ciljem da ispita mogućnost oslobađanja komunista. Nakon podnijetog izvještaja o tome koji se komunisti nalaze na robiji i zašto su osuđeni, Ministarski savjet je na svojoj sjednici od 28. novembra 1939. odbio da da amnestiju za šezdeset i četiri komunista koji su se trenutno nalazili na izdržavanju kazne robije.

80 *Kulturbund* — kulturni savez njemačke manjine u Jugoslaviji, osnovan 1920. Nakon Hitlerovog dolaska na vlast (1933) sve se više rukovodi nacionalsocijalističkom »ideologijom« i pretvara u nacističku organizaciju, služi interesima Trećeg Rajha i vrši ulogu pete kolone.

81 O *URSSJ* kao klasnim sindikatima vid. nap. 39, a o predaji radničkih komora u ruke režimskog sindikata — JUGORAS-a vid. nap. 42.

82 Misli se na izbore za radničke povjerenike, koji su, umjesto na početku godine (kako je Zakonom predviđeno), nakon odlaganja u više mahova, održani u julu i avgustu 1939, a u rudniku Trepči tek u oktobru iste godine (izbori su odgađani zbog štrajka rudara Trepče).

83 *Omladinski front za odbranu zemlje*, kao specifičan oblik ostvarenja jedinstva mlade generacije na platformi borbe protiv fašizma, a za odbranu nezavisnosti Jugoslavije, razvio se i učvrstio u cijeloj zemlji pod rukovodstvom KPJ i SKOJ-a

u godinama uoči drugog svjetskog rata; poseban impuls za okupljanje omladine na antifašističkoj i političkoj osnovi dala je KPJ poslije »Anschlussa«.

[84] *Udružena opozicija* — opozicioni blok koji se pojavio prilikom parlamentarnih izbora 1935, s jedinstvenim nosiocem liste dr V. Mačekom. Nastao kao prigodan, tehnički prikladan oblik izborne saradnje, bez neke dogovorene programske osnove, ovaj blok se ubrzo poslije izbora razišao; kasnije je naziv UO podrazumijevao grupaciju opozicionih građanskih stranaka s centrom u Beogradu, za razliku od opozicione grupacije koju su sačinjavali HSS i SDS s centrom u Zagrebu. Politički dijalog koji je nastavljen između ove dvije opozicione grupacije omogućio je sklapanje sporazuma 8. oktobra 1937. Prilikom parlamentarnih izbora 8. decembra 1938. ovaj blok je ponovo uspostavio izbornu saradnju s jedinstvenim nosiocem liste dr V. Mačekom. Poslije sporazuma Cvetković—Maček UO više nije postojala.

[85] Pod nazivom »*Druga internacionala*« u tekućoj političkoj terminologiji komunističkih partija podrazumijevala se *Socijalistička radnička internacionala* (1923—1940); ona je u svojoj ideološkoj orijentaciji i političkoj aktivnosti odista bila nasljednik one strane djelatnosti prethodne, stvarne Druge internacionale (1889—1914), koja je svojim revizionizmom marksističkog učenja i politikom klasne saradnje, koju je vodila većina vođstava njenih članica, na početku prvog svjetskog imperijalističkog rata, i dovela do kraha tu internacionalu kao međunarodnu organizaciju radničke klase. Pokušaji obnavljanja Druge internacionale činjeni su pri kraju i poslije završetka prvog svjetskog rata na konferencijama u Bernu (februara 1919), u Londonu (avgusta iste godine) i u Ženevi (avgusta 1920). Uporedo s obnavljanjem Druge internacionale i sa stvaranjem Treće internacionale stvorena je tada i tzv. Druga i po internacionala. U maju 1923. Druga i Druga i po internacionala su se (na kongresu u Hamburgu) spojile u Socijalističku radničku internacionalu. Nastala u vrijeme oseke revolucionarnog pokreta i poslije neuspješnog pokušaja da se na konferenciji triju internacionala (aprila 1922. u Berlinu) i putem kasnijih pregovora dođe do platforme o zajedničkim akcijama sva tri krila u međunarodnom radničkom i socijalističkom pokretu, Socijalistička internacionala se izjašnjavala protiv svih važnijih aspekata političke orijentacije Komunističke internacionale i oko sebe okupila većinu evropskih socijalističkih i radničkih partija i organizacija koje su sve, i pored izvjesnih razlika, stajale na *reformističkim* pozicijama.

[86] Prema popisu od 1931. u Jugoslaviji je bilo 676 284 gazdinstva s posjedom od 2 do 5 ha; oni su zajedno s gazdinstvima ispod 2 ha sačinjavali 67,9% od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava (vid. nap. 75). Preko 700 000 seljačkih gazdinstava (35,3% ukupno od ovog broja) bila su zadužena, a kakav je to bio teret, naročito za sitna i siromašna seljačka gazdinstva vidi se iz toga što je samo kamata na dugove po hektaru iznosila 50% čistog katastarskog prinosa, a u nekim slučajevima kamata na dugove je iznosila koliko i čisti katastarski prinos (u Makedoniji) ili je bila tri i po puta (u Crnoj Gori) do četiri i po puta veća (u Dalmaciji).

[87] U toku proljeća i ljeta 1939. na teritoriji Banovine Hrvatske poplavljeno je preko 180 000 jutara zemlje; u 26 srezova koji su zahvaćeni *prirodnom stihijom* pričinjena šteta je procijenjena na sto miliona dinara. U toku jeseni Gospodarska sloga je vodila akciju za pomoć nastradalom stanovništvu i od sakupljenih 2 200 000 dinara dijelila je pomoć u hrani, novcu i u vidu sjemena.

[88] Pod Minhenskim sporazumom podrazumijeva se konferencija Čemberlena, Daladjea, Hitlera i Musolinija u Minhenu 29. i 30. septembra 1938. na kojoj je Čehoslovačkoj nametnuta odluka o ustupanju Sudetske oblasti Njemačkoj. Odluka je morala biti sprovedena u roku od 10 dana. Ovaj sporazum je uslijedio poslije sastanka Čemberlena i Hitlera u Obersalcbergu (15. septembra) i u Bad-Godesbergu (22. septembra) i sastanka Daladjea i Čemberlena u Londonu (18. i 19. septembra). ČSR se povinovala ovom ultimatumu i ustupila Njemačkoj 28 000 km^2 s 3 520 000 stanovnika, od čega 2 800 000 Nijemaca i 720 000 Čeha. Odmah nakon potpisivanja Minhenskog sporazuma, već 30. septembra, uslijedili su ultimativni zahtjevi poljske vlade za ustupanje Tjenšinske oblasti, što je vlada ČSR morala da prihvati, a 3. oktobra ultimativni zahtjev mađarske vlade za ustupanje teritorija u istočnoj Slovačkoj.

Ovaj zahtjev, takođe na štetu Čehoslovačke, riješen je na konferenciji Ribentropa i Ćana u Beču 2. novembra 1939 (Prva bečka arbitraža).

89 O paktu o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke vid. nap. 48.

90 U *Omladinskom frontu za odbranu zemlje* pored komunističke omladine nalazila se i omladina drugih ideoloških i političkih pravaca kao: Jugoslovenska sokolska omladina, Zadružna omladina Jugoslavije, omladina »Seljačkog kola«, Prosvetni klub »Privrednikove omladine«, Zveza kmečkih fantov in deklet, kulturno radničko društvo »Vzajemnost«, lijevo orijentisana omladina građanskih stranaka (Zemljoradničke, Samostalne demokratske, Hrvatske seljačke stranke, Slovenske ljudske stranke) itd.

91 Pod *štetočinskim radom bivših rukovodilaca Partije* Tito ima u vidu smjenu Gorkića, zatim njegovo hapšenje u SSSR-u, kao i hapšenje još izvjesnog broja rukovodećih kadrova, koji su bili optuženi da su u službi jugoslovenske policije i inostranih službi i da su time nanosili štetu KPJ i jugoslovenskom revolucionarnom pokretu. S obzirom na to da je rukovodstvo KPJ u početku povjerovalo u navode represivnih i pravosudnih organa SSSR-a, to je bilo ocijenjeno i kao pomoć KI u raščišćavanju teškog stanja u KPJ, koje je u to vrijeme karakterisalo ponovno razbuktavanje frakcionaških i grupaških borbi u njenim redovima. Kasnije, naročito poslije Staljinove smrti, utvrđeno je da su i ti jugoslovenski kadrovi stradali nevini kao žrtve Staljinovih represalija.

92 Tito ima u vidu da je u *Bosni i Hercegovini*, poslije hapšenja većeg broja komunista i razbijanja mnogih partijskih organizacija, od proljeća 1936. sporo tekao proces obnove i da je tek u ljeto 1938. bio formiran Pokrajinski komitet; zato je u toj pokrajini i bilo manje komunista. Slično je bilo i u *Vojvodini*, s tim što je masovno hapšenje u ovoj pokrajini (63 člana KPJ) uslijedilo krajem 1936. i u početku 1937. i partijska rukovodstva bila su u još većoj mjeri razbijena. Rad partijske organizacije u *Dalmaciji* bio je slabiji usljed frakcionaškog i grupaškog djelovanja grupe bivših rukovodećih ljudi i likvidatorskih tendencija u odnosu na KP, koju su ti isti elementi željeli da zamijene Strankom radnog naroda. Pokrajinsko rukovodstvo u Dalmaciji nije bilo u stanju da likvidira takvo stanje, zbog čega su vršene češće izmjene u rukovodstvu u toku 1938. i 1939.

93 Misli se na formiranje pokrajinskog rukovodstva, koje i u *Makedoniji* već dugo nije postojalo, mada su uspješnije radile pojedine mjesne organizacije KP, kao u Velesu, Kumanovu, Skoplju, Prilepu, Štipu, Đevđeliji, Bitolju, Kruševu. Poslije uspostavljanja veze s predstavnicima CK KPJ u proljeće 1939. s dolaskom Strahila Gigova u Beograd, u Makedoniji je ubrzo bio formiran PK od tri člana (Koča Popov, Orce Nikolov i S. Gigov), a u maju iste godine Tito je uputio člana CK KPJ (M. Đilasa) da pomogne učvršćenje partijske organizacije u Makedoniji.

94 O pripremi i izdavanju tog broja »Proletera« vid. nap. 65.

95 Od *legalnih listova i časopisa koji su faktički predstavljali organe Partije i SKOJ-a*, između ostalih, su bili—u Sloveniji: »Sodobnost« (od 1933. do 1941. kao nezavisna slovenska revija), »Slovenska mladina« (od 1938. do 1940. kao legalni list PK SKOJ-a); u Hrvatskoj: »Naše novine« (vid. nap. 37), »Glas sindikalno organizovanih radnika« (vid. nap. 38), »Izraz« (od februara 1939. do marta 1941. kao mjesečnik za sva kulturna pitanja), »Novi student (od maja 1935. do decembra 1939. kao polumjesečnik za studentska pitanja), »Ženski svijet« (od februara 1939. do februara 1941. kao mjesečnik za zabavu i pouku) i dr.; u Srbiji: »Naša stvarnost« (od oktobra 1936. do 1939. kao mjesečnik za književnost, nauku, umjetnost i sva društvena i kulturna pitanja), »Mladost« (od juna 1938. do septembra 1939. kao mjesečna revija za omladinska pitanja i sport, u stvari legalni organ CK SKOJ-a), »Mlada kultura« (od marta 1939. do 1940. kao časopis za književnost i kulturu), »Umetnost i kritika« (vid. nap. 69), »Žena danas« (vid. nap. 153), »Beogradski student« (od marta 1937. do 1940, najprije kao »Student«) i dr.; u Makedoniji: »Naša reč« (od februara 1939. do januara 1941, mada je u toku 1939. zbog zabrana mijenjao naziv u »Naš list«, pa u »Naš glas«, a od jeseni 1939. ponovo izlazi pod nazivom »Naša reč«).

[96] O objavljivanju *Historije SKP(b)* na srpskom i hrvatskom jeziku u Moskvi vid. nap. 57. Naknadno izdanje na slovenačkom jeziku pripremljeno je vjerovatno takođe u Sovjetskom Savezu kao i ostala izdanja. (O tome više vid. Titovo pismo Ivanu Karaivanovu na str. 197. u 4. tomu.)

[97] Na izborima za Narodnu skupštinu 11. decembra 1938. na listi Bloka opozicije u podgoričkom srezu (danas Titograd) izabran je za narodnog poslanika Blažo Jovanović, advokatski pripravnik, tada član PK KPJ za Crnu Goru. S 1 594 glasa osvojio je većinu glasova u srezu.

[98] Taktika *jedinstvenog radničkog fronta* označava politiku komunističkih partija u borbi za jedinstvo pokreta, usvojenu na VII kongresu Kominterne; bila je sračunata na premošćivanje višegodišnjeg jaza koji je postojao između komunističkog i socijaldemokratskog pokreta ne samo u oblasti sindikalne politike nego i u ostalim sferama organizovanja, društveno-političkih koncepcija i idejnih pogleda. Tako uspostavljeno jedinstvo radničkog pokreta bilo je bitan uslov da radnički pokret postane osnova okupljanja svih naprednih i demokratskih snaga u borbi protiv nasrtaja fašizma, a time i za pobjedu revolucije.

[99] Poslije *Akcionog programa Komunističke partije za selo*, koji je CK KPJ razradio u toku 1934. i prihvatio ga na IV zemaljskoj konferenciji (decembra iste godine) kao sastavni dio njenih dokumenata, rukovodstvo KPJ se nije upuštalo u detaljniju razradu svoje politike za rad na selu; zbog toga je taj rad bio u zaostajanju, naročito u odnosu na mogućnosti i potrebe s obzirom na to da je jugoslovensko seljaštvo bilo u naglom propadanju i klasnoj diferencijaciji usljed neriješenog seljačkog pitanja. CK KPJ se u većoj mjeri počeo baviti tim pitanjima u toku 1940, o čemu su napisani nekoliko posebnih rasprava, *Program KPJ za selo* i objavljeno više članaka u »Proleteru«, »Srpu i čekiću« i drugoj partijskoj štampi. (O tome vid. više u raspravi *Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata* u 6. tomu ovog izdanja.) Slično je bilo i u politici prema nacionalnim manjinama, o čemu se takođe više govorilo u nekim dokumentima u vezi s pripremom IV ZK KPJ, povodom tumačenja odluka VII kongresa KI, zatim u Titovom *Pismu za Srbiju* od 2. novembra 1936 (vid. str. 32—38. u 3. tomu) i više tek u toku 1940, a posebno u dokumentima V konferencije KPJ.

[100] Na listi bloka opozicije na skupštinskim izborima od 11. decembra 1938. isticalo je svoje kandidate šest političkih grupacija, među kojima su bili i radnički kandidati (vid. nap. 33. i 34).

[101] O djelovanju grupe oko V. Haramine i »Slobodne riječi« i o obnavljanju Socijalističke partije Jugoslavije vid. nap. 47. i 49.

[102] Pod *boljševičkim vaspitanjem* partijskih kadrova podrazumijeva se ideološko-politička izgradnja, usvajanje metoda rada i principijelnosti, za koje je sinonim u svjetskom komunističkom pokretu dugo smatrana Boljševička partija. — *Boljševizam* — izraz kojim se označavaju politika i organizaciono-politička načela u izgradnji komunističke partije i metodi borbe vezani za Lenjina i njegovu interpretaciju marksizma. Pojam je nastao na II kongresu RSDRP 1903, kada su se delegati podvojili na većinu (boljšinstvo — otuda naziv »boljševici«, »boljševizam« itd.),koja je prihvatila Lenjinova načela izgradnje Partije, i na manjinu. Poslije pobjede oktobarske revolucije boljševizam je postao sinonim za Komunističku partiju Sovjetskog Saveza, za njena iskustva, njenu politiku i strategijsku orijentaciju. Boljševizmom je dugo bila označavana revolucionarna dosljednost u međunarodnom komunističkom pokretu. Međutim, u vrijeme veće staljinizacije Kominterne pod boljševizmom odnosno pod boljševizacijom komunističkih partija podrazumijevalo se i (nekritičko) usvajanje ruskih iskustava, što je dovelo i do pojave dogmatizma u pojedinim komunističkim partijama.

[103] Ovu informaciju, u kojoj se iznose podaci o *Lovri Kuharu* (Luj, Valič, književni pseudonim Voranc Prežihov) napisao je Tito u Moskvi početkom oktobra 1939. za potrebe kadrovske službe u KI. Dokument je sačuvan u originalnom Titovom rukopisu pisanom mastilom. Na sličan način je nastao i u istom obliku je sačuvan i naredni dokument.

104 Pošto je povučen iz rada u CK KPJ (decembra 1937) i pošto nije uspio da ostvari svoje frakcionaške ciljeve, Ivan Marić je nastavio frakcionašku djelatnost u okviru iseljeničke organizacije kojom je do tada rukovodio (uz oslonac na CK KP Francuske) zajedno s Labudom Kusovcem, koji je dotad bio na čelu Komiteta za pomoć španskim dobrovoljcima u Parizu. Pošto su u proljeće i ljeto 1938. bili odstranjeni s tih poslova, oni su i dalje nastavili frakcionaški rad, upravljajući svoje napade naročito protiv L. Kuhara, kojeg je Tito prilikom svog polaska u zemlju krajem marta 1938. ostavio da rukovodi punktom KPJ u Parizu.

105 Brat Lovre Kuhara bio je sveštenik i pripadao je katoličkoj crkvenoj hijerarhiji, dijeleći i njena tadašnja zvanična gledišta o komunističkom pokretu, tj. bio je antikomunist.

106 Misli se na roman *Požganica* koji je Voranc Prežihov napisao 1939. Siže romana čine zbivanja u njegovoj rodnoj Koruškoj od 1918. pa do plebiscita koji je sproveden 1920; *Požganica* je simbol borbe seljaštva za nezavisnost i ravnopravnost.

107 *Narodna pomoć*, kao organizacija za pomoć revolucionarima i drugim žrtvama reakcije, pod ovim nazivom počela se javljati 1937. godine, a do tada se nazivala *Crvena pomoć Jugoslavije (CPJ)*, koja je osnovana u decembru 1923. pod rukovodstvom KPJ kao legalna humanitarna organizacija. Bila je jedna od sekcija Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR), koja je na inicijativu poljskog revolucionara Julijana Marhlevskog formirana krajem 1922. u Moskvi s ciljem da pruža moralnu i materijalnu podršku političkim i idejnim žrtvama reakcije. Pored akcija za sakupljanje materijalnih priloga za uhapšene i osuđene revolucionare i njihove porodice, CPJ je organizovala službu Pravne zaštite na sudskim procesima, za prava utamničenih komunista i drugih rodoljuba u zatvorima, obavještavala javnost o »bijelom teroru« u Jugoslaviji i slično. Nakon zavođenja šestojanuarske diktature CPJ djeluje ilegalno. Pod uticajem odluka VII kongresa Kominterne KPJ je preduzela mjere da legalizuje rad CP promjenom naziva u *Narodnu zaštitu* (na konferenciji oktobra 1935). Ali ni ovim nazivom nije se postigao željeni rezultat, pa se od 1937. pojavljuje organizacija pod nazivom Narodna pomoć, kojom je konačno izvršena reorganizacija CPJ.

108 Tito ima u vidu činjenicu da je poslije opoziva, a malo kasnije i hapšenja Milana Gorkića (J. Čižinskog), generalnog sekretara CK KPJ, od sredine 1937. i kada je nastupila kriza položaja KPJ u Kominterni, prestala svaka finansijska pomoć ne samo KPJ nego i pojedinim specifičnim organizacijama kakva je bila Crvena odnosno kasnije Narodna pomoć.

109 Odluka da se u iseljeničkim organizacijama širom svijeta stvaraju organizacije Crvene pomoći pod nazivom *patronati* donesena je na kongresu MOPR-a 1932. Otada je nastao patronatski pokret za pomaganje revolucionara i boraca za nacionalno oslobođenje u matičnim zemljama, kao i za međusobno pomaganje pojedinih patronatskih pokreta.

110 Prateći zbivanja u zemlji i međunarodne odnose koji su uticali i na prilike u Jugoslaviji, Tito je u vrijeme svog boravka u SSSR-u napisao nekoliko članaka. Pisao ih je uglavnom na osnovu informacija iz jugoslovenske i svjetske štampe. Jedan od takvih članaka je i članak *O situaciji u Jugoslaviji*, koji je iz Moskve poslao redakciji časopisa »Die Welt« u Stokholm. Ovaj Titov članak objavljen je i u listu jugoslovenskih iseljenika u Australiji i Novom Zelandu »Napredak«, u broju 103 od 22. februara 1940. — »*Die Welt*« — tjednik za politiku, privredu i radnički pokret, koji se kao organ Kominterne pojavio u septembru 1939.

111 Poslije otkazivanja Lokarnskog garantnog pakta i upućivanja trupa u demilitarizovanu Rajnsku oblast 7. marta 1936, kada zapadne sile nisu preduzele nikakve mjere, bilo je jasno da one nisu ni sposobne ni spremne da se bore za zaštitu interesa malih istočnoevropskih zemalja, posebno članica Male antante, kojima je zaprijetila opasnost ne samo od Mađarske već i od nacističke Njemačke, koja je preuzela vodstvo revizionističkih zemalja. Tada je čehoslovačka vlada predložila da se obaveze članica Male antante za zajedničku odbranu od Mađarske ili Austrije

prošire za slučaj agresije ma s koje strane. Stojadinović je taj predlog odbio, ne želeći da preduzima mjere na štetu fašističke Njemačke, u čemu je imao podršku i britanske vlade, koja takođe nije željela nikakav pakt koji bi bio antinjemački. Umjesto toga Stojadinović je 24. januara 1937. potpisao Pakt o vječnom prijateljstvu s Bugarskom, a 25. marta iste godine pakt o prijateljstvu s Italijom, čime je Mala antanta mnogo izgubila od svog značaja. Kad se kasnije pojavila opasnost od njemačkog napada na Čehoslovačku u vrijeme sudetske krize 1938, Stojadinović je preporučivao Mađarskoj da prva ne napada na Čehoslovačku (jer bi to prinudilo ostale članice Male antante da priteknu u pomoć Čehoslovačkoj), već da pričeka da najprije napadne Njemačka, pa da joj se ona poslije pridruži, jer u tom slučaju obaveze iz Male antante ne bi važile.

112 Francuska je poslije početka drugog svjetskog rata insistirala na otvaranju fronta na Balkanu, ali se Engleska tome protivila jer se smatrala nespremnom za rat. Umjesto toga Engleska je povela ekonomski rat protiv Njemačke, od koga je očekivala velike rezultate. U tu svrhu u Engleskoj su bili formirani i specijalno Ministarstvo za vođenje ekonomskog rata i Uprava za specijalne operacije. Pored blokade evropskog kontinenta i onemogućavanja dovoza sirovina u Njemačku, ova dva tijela su imala zadatak da organizuju diverzije radi rušenja važnijih rudarskih i industrijskih postrojenja na Balkanu i da otkupljuju što veće količine važnijih strateških sirovina kako bi se na taj način otežalo snabdijevanje ratne industrije Trećeg Rajha.

113 Jugoslavija je u godinama uoči rata proizvodila 650 399 do 983 908 tona veoma bogate bakarne rude, po čemu je bila na prvom mjestu u Evropi i na sedmom mjestu u svijetu, i oko 39 410 do 44 643 tone blister-bakra. Jedino su od evropskih država Njemačka i Belgija proizvodile više bakra nego Jugoslavija, ali iz rude koju su uvozile.

114 U toku oktobra 1939. u Beogradu su vođeni pregovori o liferaciji privrednih proizvoda iz Jugoslavije u Veliku Britaniju; početkom decembra nastavljeni su pregovori s britanskom zvaničnom privrednom delegacijom. Protokol o izvozu ruda i metala iz Jugoslavije parafiran je 20. decembra 1939, a ratifikovan i stupio na snagu 11. januara 1940.

115 Jugoslovenska spoljna trgovina bila je u godinama uoči rata sve više upućena na Njemačku. Dok je 1933. izvoz u Njemačku iznosio 13,9% od cjelokupnog jugoslovenskog izvoza, u 1938. se popeo na 42%; uvoz iz Njemačke u 1933. iznosio je 17,2% cjelokupnog jugoslovenskog uvoza, a u 1938. popeo se na 39,4%.

116 Uporedo s pregovorima o privrednoj saradnji (vid. nap. 114) delegacije jugoslovenske i engleske vlade vodile su razgovore u Londonu o realizaciji kredita Jugoslaviji u visini od 1 milion funti sterlinga za naoružanje i za unapređenje avionske industrije (na primjer za »Ikarus« uz zajam od 500 000 još novih 100 000—200 000 funti sterlinga). Na insistiranje Jugoslavije zaključeno je da ovaj ugovor ostane »van svakog domašaja javnosti«.

117 Prema proračunu, marta 1941. u Jugoslaviji je bilo 15 956 000 stanovnika (zaokruženo u hiljadama); od toga Srba 6 446 000, Hrvata 3 826 000, Slovenaca 1 444 000, Makedonaca 758 000, Crnogoraca 397 000, Muslimana 856 000, Albanaca 563 000, Mađara 468 000, Nijemaca 500 000, Turaka 113 000, Rumuna 138 000, Jevreja 68 000 (prema podacima iz 1931) i ostalih oko 250 000.

118 Misli se na šestojanuarsku diktaturu od 1929 (vid. nap. 15).

119 Na parlamentarnim izborima koji su održani 5. maja 1935. lista predsjednika vlade Bogoljuba Jevtića, i pored javnog glasanja, policijskog terora i falsifikovanja izbornih rezultata, dobila je 1 746 982 glasa (60,6% od ukupnog broja glasača), a lista Udružene opozicije, čiji je nosilac bio dr Vlatko Maček, dobila je 1 076 345 glasova (37,4%). S obzirom na to da je B. Jevtić, koji je postao predsjednik vlade poslije smrti kralja Aleksandra, po metodima vladavine označavao najgore strane u narodu već omrznute diktature, takvi izborni rezultati su značili njegov poraz i on je mjesec i po dana nakon izbora bio oboren s vlasti.

[120] *Samostalna demokratska stranka* (SDS) osnovana je u martu 1924. kad se grupa poslanika oko Svetozara Pribićevića odvojila od Demokratske stranke i osnovala Samostalnu demokratsku stranku (najprije kao Samostalni demokratski klub). S. Pribićević i njegova stranka u to vrijeme su bili za strogo provođenje centralističke koncepcije, a protiv Radića i federalizma. U razdoblju 1924—1925. sklopili su koaliciju s radikalima (Nacionalni blok) i s njima obrazovali četiri koalicione vlade. Međutim, suočen sa sve većom krizom političkog sistema i nezadovoljan dotadašnjom politikom saradnje s nosiocima hegemonističkog režima (radikalima) i dvorom, Pribićević se približava opozicionim snagama i krajem 1927. zajedno s Radićevom HSS stvara Seljačko-demokratsku Koaliciju (SDK). Od tada počinje diferencijacija u SDS, koja se povećava nakon zavođenja apsolutističke diktature kralja Aleksandra 1929. Jedan dio odlazi uz režim, a drugi dio na čelu s Pribićevićem osuđuje diktaturu i evoluira do federalističkih koncepcija, pa i antikapitalističkih, sve do saradnje s KPJ. Poslije Pribićevićeve smrti u septembru 1936, na čelu stranke bio je Adam Pribićević, a od 1939. dr Srđan Budisavljević. Veći dio pristalica SDS pridružio se NOP-u.

[121] Sastav jugoslovenske vlade formirane poslije sporazuma Cvetković—Maček i političke partije i grupacije koje su u njoj bile predstavljene vid. u nap. 11.

[122] Diobu veleposjeda i ukidanje kmetstva najavio je regent Aleksandar još 6. januara 1919, odmah nakon stvaranja zajedničke jugoslovenske države, da bi se time prije svega stišalo nezadovoljstvo revolucionarno raspoloženog seljaštva i da bi se, u osnovi, sankcionisala u to vrijeme već izvršena dioba begovske zemlje od strane kmetova u Bosni i u nekim drugim krajevima. Agrarna reforma je najavljena i tzv. *Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme* 25. februara 1919, a zatim se nakon donošenja raznih zakonskih akata postepeno počela sprovoditi, ali polovično. Najprije je zemlja davana u zakup, a ne u vlasništvo, kako su tražili seljaci. Zatim je izdvajana manja količina zemlje, sužavan broj dobitnika nadijeljene zemlje, isključivan i iz prava na zemlju agrarni proletarijat ili pripadnici pojedinih nacionalnih manjina, određivan visoki otkup i slično, tako da u cijelom međuratnom periodu postojanja Jugoslavije agrarna reforma nije bila dovršena (to potvrđuje i veliki broj krupnih gazdinstava, posebno veleposjeda).

[123] Na osnovu sovjetsko-njemačkog sporazuma, koji je pored ostalog sadržavao i tajni protokol o razgraničenju interesnih sfera u Istočnoj Evropi, sovjetske trupe su 17. septembra ušle u istočni dio Poljske i zaposjele zapadnu Ukrajinu i zapadnu Bjelorusiju; 22. septembra je određena njemačko-sovjetska demarkaciona linija u Poljskoj, a šest dana kasnije u Moskvi je potpisan sporazum o diobi Poljske, po kome je SSSR dobio krajeve pretežno naseljene Ukrajincima i Bjelorusima.

[124] Kraljevina Jugoslavija je među posljednjim evropskim zemljama uspostavila diplomatske odnose sa SSSR-om (tek u junu 1940). Pored izrazitog antikomunizma kralja Aleksandra i straha od revolucije koji je dominirao u vrhovima vladajućih krugova, na takvu antisovjetsku politiku jugoslovenskog režima djelovala je i veoma snažna bjelogardejska grupacija (bjelogardejaca je bilo oko 100 000), koja je naišla na svesrdnu podršku (olakšano useljavanje poslije bjekstva iz Sovjetske Rusije, slobodno antisovjetsko djelovanje, uključivanje u državni aparat, vojsku, policiju itd.). — *Bjelogardejci* (od »bijela garda« — naziv koji su u revolucionarnim zbivanjima 1906. u ruskoj Finskoj dobile jedinice buržoaske milicije, obilježene bijelim trakama) — pripadnici kontrarevolucionarnih vojnih odreda u vrijeme oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji.

[125] Članak pod nazivom *Pokret protiv rata u Jugoslaviji* napisao je Tito početkom novembra 1939, za vrijeme svoga boravka u Moskvi, na osnovu vijesti koje su donosili pojedini jugoslovenski listovi, a prije svega »Politika«, odakle ga je dostavio redakciji časopisa »Die Welt« u Stokholmu. S obzirom na to da su se izvodi iz »Politike« koji se citiraju u Titovom članku najprije prevodili na ruski, a zatim na njemački (radi objavljivanja u časopisu »Die Welt«, odakle je i uzet za ovo izdanje), ti citati su sravnjeni s originalom u »Politici« i u svim onim slučajevima gdje se radilo o doslovnom citiranju uzeti su izvodi iz odgovarajućih mjesta iz »Politike«.

[126] Ujedinjena studentska omladina (USO) — legalna narodnofrontovska organizacija studenstske omladine na Beogradskom univerzitetu. Osnovana je krajem 1937. u procesu napora KPJ da okupi demokratske i progresivne snage u Narodni front, da bi se i zvanično konstituisala na svom I kongresu februara 1938. ujedinjavanjem različitih političkih grupa: Narodnih studenata (u stvari komunista, koji su bili i inicijatori za njeno stvaranje), zatim studenata Radikalne stranke, Zemljoradničke ljevice, Samostalne demokratske stranke, Demokratske i Zemljoradničke stranke.

[127] Ovaj letak USO je štampala 17. oktobra 1939. pod naslovom *Protiv rata! Za slobodu, demokratiju i ravnopravnost naših naroda! Za prava i bolji život mlade generacije!* Letak je veoma brzo rasturen po cijeloj Jugoslaviji, tako da je štampan nekoliko puta; pojedina nova izdanja razlikuju se u tome što su dodavane izvjesne riječi, ali sadržaj u suštini ostao je isti u svim izdanjima.

[128] Pošto letak USO nije publikovan u tadašnjoj štampi, vjerovatno je Tito imao original letka. U cjelini letak je štampan u knjizi *Aprilski rat 1941*, knj. I, izd. Vojnoistorijskog instituta, Beograd, 1969, str. 402—407.

[129] Akademiju studenata od 27. oktobra 1939. organizovali su komunisti preko »Udruženja studenata za svetski mir i ligu naroda«, legalnog udruženja koje je bilo pod uticajem KPJ. Bila je posvećena borbi omladine protiv rata i fašizma.

[130] Na akademiji su govorili Petar Ivković, predsjednik Udruženja studenata za svetski mir i ligu naroda, Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, inače predsjednik Mirovnog odbora studenata Beogradskog univerziteta (1936), Ljubinka Milosavljević, u ime Udruženja studentkinja, i Grujo Novaković, u ime USO.

[131] O demonstracijama od 29. oktobra 1939. jugoslovenska štampa nije donosila nikakve vijesti i zbog toga se o njima malo zna. Međutim, na osnovu izvjesnih podataka koji se nalaze u vojnoobavještajnim izvještajima može se zaključiti da su demonstracije izvedene u Beogradu 29. oktobra bile antiratne i da su tom prilikom rasturani leci USO (vid. nap. 127). U ovim akcijama policija je uhapsila 23 omladinca.

[132] »*Le Populaire*« — organ Socijalističke partije Francuske od 1921. Pokrenuli su ga centristi (pristalice Žana Longea) 1916. u Limožu; izlazio u Parizu kao tjednik Senske federacije Socijalističke ujedinjene partije, a od proljeća 1918. kao dnevni list.

[133] Vjerovatno je riječ o događajima koji su izbili na Zagrebačkom sveučilištu 24. oktobra 1939; toga dana studenti nacionalisti (frankovci) napali su studente ljevičare u momentu kada su ovi dijelili svoj list »Novi student« i letak sa zahtjevima. Tada je došlo do sukoba i do velike međusobne tuče, u koju su se umiješale policija i Mačekova Građanska zaštita. Više studenata bilo je ranjeno i isprebijano, a 40 studenata ljevičara podvignuto je disciplinskom postupku.

[134] »*Nova riječ*« izlazila je od 1936. do 1940. u Zagrebu kao glasilo samostalnih demokrata. Većeslav Vilder, pokretač lista, otvorio je u njemu omladinsku rubriku s ciljem da okupi oko sebe mlade političke istomišljenike. Ali je ova rubrika prešla u cjelini u ruke komunista i ljevičara. Tiraž lista, koji je u toj rubrici pisao u antifašističkom duhu, popeo se zbog toga na 30 000, pa i 45 000 primjeraka u 1939. Pošto je u listu za privredne probleme u ime KPJ bio zadužen Zvonko Kovačić, najvjerovatnije je da je on pisao članak o kome Tito govori.

[135] Riječ je o *Josipu Smodlaki*, višegodišnjem vanstranačkom političaru, koji se neposredno pred rat sve više približavao gledištima KPJ.

[136] »*Hrvatska straža*« — glasilo zagrebačkog Kaptola; kao dnevni list izlazila je u Zagrebu od 2. juna 1929. do 26. januara 1941. Od 1933. u redakciji su preovladali klerofašistički elementi, koji su se sve otvorenije zalagali za fašističku ideologiju i stavljali u službu fašističkih država.

[137] Nakon dolaska u Istanbul, vjerovatno po prethodnom dogovoru, Tito je putem korespondencije s Josipom Kopiničem obavještavao o svojoj situaciji, o teškoćama svog daljeg putovanja u domovinu i slično. Sačuvani su dvije dopisnice (ova od 13. decembra i druga od 20. decembra 1939) i dva pisma (od 29. decembra 1939. i

8. januara 1940). Dopisnice i pismo od 29. decembra potpisao je inicijalom »V« — vjerovatno od pseudonima Viktor kojim se služio u partijskoj korespondenciji u toku 1937. i 1938 (a eventualno i od Valter s obzirom na to da se tim pseudonimom služio u Kominterni), dok je pismo od 8. januara 1940. potpisao pseudonimom Spiridon, tj. imenom na koje mu je glasio pasoš s kojim je putovao. Kopinič ova pisma i dopisnice nije dobio, a nije ni znao da su postojali sve do razgovora s priređivačima ovih rukopisa za štampu u novembru 1977, što znači da su oni odmah zadržani u pojedinim službama Kominterne i da su služili kao informacija o Titovim kretanjima. Originali Titovih dopisnica i pisama sačuvani su na ruskom jeziku, pisani su rukom, mastilom.

138 Tito je u Istanbul stigao brodom iz Odese najvjerovatnije 29. novembra 1939. S obzirom na to da je imao teškoća sa dobijanjem viza i da nije uspio da pribavi novi pasoš s kojim bi neometano stigao u Jugoslaviju, u Istanbulu je ostao do 8. marta 1940, tj. više od tri mjeseca.

139 Misli se na Hertu Has, koja je tada radila u tehnici Centralnog komiteta KPJ i češće obavljala kurirske dužnosti. Poslije Titove poruke H. Has je stigla u Istanbul 15. ili 16. decembra iste godine.

140 Herta Has je u Istanbulu ostala nekoliko dana (3—4), vrativši se s Titovim nalogom da mu preko partijske tehnike obezbijedi ispravan pasoš (vid. prethodnu napomenu).

141 Kako je prepisku vodio otvoreno, preko pošte, Tito se u označavanju većine poslova služio ezopovskim načinom izražavanja. Mada je prije polaska iz Moskve prema Odesi, i dalje, preko Turske za domovinu, bio prehlađen (razbolio se od gripa), Tito je u ovoj dopisnici pod dobrim oblačenjem podrazumijevao uredan pasoš, a pod nazebom opasnost od hapšenja.

142 Misli se na produženje vize za Titov boravak u Turskoj i na njegov premještaj u drugi hotel (iz luksuznog hotela »Park« preselio se poslije 17 dana u jevtiniji »Kontinental«). Pod »sređivanjem poslova« misli na odluku da putuje brodom koji bi iz Italije u toku marta 1940. krenuo za SAD odnosno Kanadu (Titov pasoš je glasio na ime naturalizovanog kanadskog građanina Spiridona Mekasa), pa je u tu svrhu morao da utroši velika sredstva za kupovinu brodske karte, kao i za produžen boravak u Istanbulu.

143 Autor misli na hapšenje velikog broja istaknutih komunista, među kojima i nekoliko članova pokrajinskih i nacionalnih centralnih komiteta (»*pa čak i neke inženjere*«), naročito u Zagrebu, Beogradu, Splitu i drugim mjestima zemlje. Hapšenja su izvršena u drugoj polovini decembra 1939. na osnovu tzv. člana 12a kojim je vlada Cvetković—Maček na sjednici od 15. decembra 1939. upotpunila famozni Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi sljedećim odredbama: »Upravno policijske vlasti prvog stepena mogu uputiti na boravak u koje drugo mesto lica koja remete red i mir«, a upravna vlast »mesta gde ova lica budu upućena odrediće im gde će stanovati pod nadzorom vlasti«. Ovim zakonskim aktom za komuniste su uvedeni koncentracioni logori; kao neposredan povod za njegovo donošenje iskorišćene su velike demonstracije radnika i studenata izvedene 14. decembra 1939. u Beogradu, ali on je bio pripremljen ranije, na čemu su naročito insistirali reakcionarni krugovi u vojsci tražeći posebno da se na taj način onemogući djelovanje članova CK KPJ i ostalih istaknutih komunista. (Uredba je objavljena u »Službenim novinama« 16. decembra 1939.)

144 Nakon povratka H. Has iz Istanbula nastala su masovna hapšenja komunista (vid. prethodnu napomenu); između ostalih, u zatvor su dospjeli i neki saradnici Centralne partijske tehnike, kao, na primjer, Đorđe Andrejević Kun, koji je kao poznati slikar-grafičar radio na izradi nekih elemenata za putne isprave. Zbog toga je akcija na pripremi pasoša za Tita morala da bude odgođena.

145 Prije polaska iz Moskve za Jugoslaviju Tito se dogovorio s Božidarom Maslarićem (»*Andrjušom*«) i Josipom Kopiničem (»*Vokijem*«) da se vrate u domovinu kako bi se uključili u partijski rad. Po tom dogovoru, B. Maslarić je trebalo da se uključi u rad na školovanju partijskih kadrova jer je imao veliko iskustvo u tom

poslu i marksističko obrazovanje (prije odlaska u Španiju, sredinom tridesetih godina, rukovodio je jugoslovenskim sektorom na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada [KUNMZ-u], a u Španiji, gdje je bio od 1936. do 1939, jedno vrijeme je bio i predstavnik CK KPJ). Josip Kopinič po dolasku u Jugoslaviju trebalo je da radi na organizovanju i održavanju veza s Kominternom. Dok je J. Kopinič stigao najprije kod Tita u Istanbul, a zatim u zemlju, B. Maslarić je i dalje ostao u SSSR-u sve do završetka drugog svjetskog rata.

146 Tito je čekao na informacije o datumu polaska italijanskog *broda* »Conte di Savoia«, koji je iz Đenove trebalo da krene za Kanadu.

147 Pod »*bratom i njegovom ženom*« Tito misli na J. Kopiniča i njegovu vjerenicu (kasnije suprugu) Stelu; trebalo je da na putu za Jugoslaviju svrate u Istanbul. Koliko se moglo utvrditi, J. i Stela Kopinič stigli su u Istanbul krajem januara ili početkom februara 1940. Bili su smješteni u istom hotelu u kojem i Tito, i tu su ostali sve do oko 16. marta, što znači da su po Titovom odlasku ostali još osam dana.

148 Pošto nije bio siguran da li će se sresti u Istanbulu, ovom informacijom Tito je u stvari J. Kopiniču saopštio adresu na koju je trebalo da se javi po svom dolasku u Zagreb. Miranda Morić, sestra istaknutog komuniste Zvonka Morića, bila je u to vrijeme djevojčica, a navedena adresa u Basaričekovoj ulici br. 18 bila je Morićev stan u koji je u drugoj polovini marta 1940. bračni par Kopinič stigao. Pod »strogom majkom« Tito ima u vidu policiju, pa je na ovaj način upućivao na potrebnu konspiraciju.

149 Tito je tek 8. marta 1940. preko Grčke krenuo vozom za Jugoslaviju (o tome vid. nap. 138).

150 Članak *Borba žena Jugoslavije za ravnopravnost i mir* napisao je Tito u Istanbulu u toku prve polovine decembra 1939. Podatke o konferencijama i zborovima koje su organizovale pojedine ženske organizacije i o kojima on piše u svom članku crpao je iz lista »Politika«. Rukopis je poslao redakciji časopisa »Die Welt« u Stokholm, gdje je preveden i objavljen na njemačkom jeziku. Prilikom priprema za objavljivanje u *Sabranim djelima*, citirana mjesta iz »Politike« sravnjena su i data prema tekstu objavljenom u tom listu.

151 U Kraljevini Jugoslaviji, prema važećim zakonima, žene nisu imale ni aktivno ni pasivno biračko pravo i samim tim su bile isključene iz političkog života. Prema Zakonu o državnom saobraćajnom osoblju od 1931. ženama su bila nepristupačna viša zvanja (inspektori, savjetnici, načelnici i direktori). Uredbom od 1934. ograničen je broj žena u poštansko-telegrafsko-telefonskoj službi, a od 1935. žene s fakultetskom spremom nisu primane u ovu službu. Žene takođe nisu mogle biti sudije u redovnim sudovima. Od 1937. učiteljice su gubile službu ako se udaju za lice koje nije učitelj. Žene su u odnosu na muškarce bile neravnopravne i u nasljednom pravu, zatim u nagrađivanju (imale su za 25 do 50% nižu nadnicu).

152 Zakonom o zaštiti radnika iz 1922. bio je predviđen porodiljski dopust u trajanju od 4 mjeseca, ali on je 1931. smanjen na 3 mjeseca (6 nedjelja prije i 6 nedjelja poslije porođaja). Zakonom o osiguranju radnika iz 1922. predviđene su zdravstvena zaštita žene za vrijeme porođaja i porodiljska potpora u iznosu od 3/4 obezbijeđene nadnice, i to u trajanju od 2 mjeseca prije i 2 mjeseca poslije porođaja. Međutim, ovi propisi često nisu primjenjivani ili su ih poslodavci ograničavali.

153 »*Žena danas*« — mjesečnik, pokrenut na inicijativu KPJ u jesen 1936. kao legalni i nezavisni list. Povremeno je zabranjivan, tako da je do 1941. izišlo 29 brojeva. U toku NOR pojavila su se svega tri broja »Žene danas« kao organa Antifašističkog fronta žena pod uredništvom Mitre Mitrović i Olge Žerdik-Kovačić. Od 1936. urednica lista bila je Radmila Dimitrijević, zatim Olga Timotijević, a u toku 1940. do posljednjeg zaplijenjenog 30. broja (novembra 1940) uređivale su ga Mira Vučković i Ljerka Babić.

154 Konferenciju koja je održana u Inženjerskom domu (u Ulici kralja Ferdinanda br. 7, danas početak Ulice Kneza Miloša) otvorila je Olga Timotijević, urednik lista »Žena danas«.

155 U ime »*Jugoslovenskog ženskog saveza*« govorila je Milena Atanacković, predsjednica društva ženskog pokreta u Beogradu. Ovaj savez je osnovan u septembru 1919, najprije kao »Narodni ženski savez Srba, Hrvata i Slovenaca«, koji je 1929. promijenio naziv u *Jugoslovenski ženski savez*. Savez je okupljao građanska ženska društva i udruženja (1935. u Jugoslaviji je bilo oko 400 takvih društava i udruženja), koja su bila formirana na nacionalnoj, socijalnoj, feminističkoj i profesionalnoj osnovi; uglavnom su se bavila karitativnim djelatnostima i bila pomagana od države i dvora, u suštini služeći postojećem poretku. Ali povremeno i u izvjesnim akcijama tih društava dolazile su do izražaja i naprednije snage.

156 Kao delegatkinja »Ženske lige za mir i slobodu« govorila je Danica Zečević. *Jugoslovenska liga žena za mir i slobodu* osnovana je 1931. Svoju djelatnost povećala je naročito od sredine tridesetih godina pod uticajem KPJ u vezi s pojačanom opasnošću od fašizma. Bila je sekcija Internacionalne lige žena za mir i slobodu sa sjedištem u Ženevi.

157 U ime *radnica* na konferenciji je govorila Jelena Ćetković, krojačka radnica, koja je naglasila da su radnici i radnice prvi isticali kao jedan od osnovnih zahtjeva »ravnopravnost žena na radu i u političkom životu«.

158 Na konfrerenciji za pravo glasa žena (23. novembra 1939. u Beogradu) ostale govornice su bile: Ljubica Božić, u ime SBOTIČ-a, Zora Radovanović (govorila o položaju žena učiteljica); Nadežda Jakovljević u ime poštanskih, a Mira Radunović u ime privatnih namještenica; Sofija Almuli u ime jevrejskih žena; dr Marija Gajić (govorila o ženama ljekarima i njihovom pozivu u društvu); Nikica Blagojević (govorila o seljačkoj ženi); Darinka Pavlović (govorila o položaju majki s vanbračnom djecom); dr Zora Ilić u ime žena ljekara stažera; Olga Alkalaj u ime advokatskih pripravnika; Ida Babuder u ime žena agronoma i Neda Božinović u ime studentkinja.

159 *Rezolucija konferencije*, kao i ostale navedene informacije u ovom Titovom članku, citirane su prema listu »Politika« od 24. novembra 1939.

160 Velika skupština u Zagrebu, na kojoj je prisustvovalo oko 3000 radnica i oko 2000 radnika, održana je 23. novembra 1939. Skupštinu je otvorio Josip Kraš, predsjednik Mjesnog međustrukovnog odbora URSS-a, a poslije njega govorile su Marija-Maca Gržetić, tekstilna radnica, o kršenju zakonskih propisa i kolektivnih ugovora od strane poslodavaca, masovnim otpuštanjima radnika s posla, špekulaciji robom i cijenama, o neophodnosti političkih i građanskih prava za žene; Ruža Turković, takođe tekstilna radnica, o ekonomskom položaju radnica, o broju uposlenih žena, visini nadnica i poskupljenju životnih namirnica. O bijednom položaju radnica-majki i njihove djece govorila je Marija Raušević, a u ime žena namještenica Elza Pelcl.

161 Feministička društva ženskog pokreta objedinila su svoj rad septembra 1923. osnovavši Feminističku alijansu, koja je 1926. reorganizovana u *Alijansu ženskog pokreta*. Uvrštavajući u svoj program prije svega zahtjev za opšte i jednako izborno pravo za žene za sve zakonodavne i autonomne vlasti, zapaženi su njeni zborovi 1927. i 1935. za pravo glasa žena, kao i njeno uključivanje u istu akciju 1939. koju je organizovala redakcija časopisa »Žena danas«. Čim je Alijansa stvorena KPJ je imala uticaja u njoj, a od polovine tridesetih godina stvarala je omladinske sekcije u njoj radi svog uticaja.

162 *Predsjednica Alijanse* ženskog pokreta bila je Alojzija Štebi. Tekst je citiran prema »Politici« od 27. novembra 1939.

163 Odnosi se na izlaganje Dušice Đukić, predsjednice društva Ženskog pokreta iz Niša.

164 U ime redakcije *časopisa »Žena danas«* govorila je književnica Milka Žicina.

165 *Rezolucija* sa zbora objavljena je u »Politici« od 27. novembra 1939.

166 Talas zborova za pravo glasa žena koji je organizovan na inicijativu i pod rukovodstvom KPJ naglo se širio i na tim zborovima je prisustvovao veliki broj žena svih profesija i zanimanja. Krajem novembra 1939. i u decembru 1940. održani su

zborovi za pravo glasa žena u Jagodini, Leskovcu, Nišu, Čačku, Kragujevcu, Aleksincu, Knjaževcu, Požarevcu, Valjevu, Kosovskoj Mitrovici, Peći, Prištini, Petrovgradu, Subotici, Sremskoj Mitrovici, Novom Sadu, Somboru, Vršcu, Ljubljani, Mariboru, Jesenicama, Trbovlju, Banjoj Luci, Bijeljini, Splitu, Skoplju, Tetovu, Kolašinu, Grahovu, Beranama, Cetinju, Podgorici, Kotoru, Pljevljima, Baru, Danilovgradu, Nikšiću itd.

167 Sjednica Stalnog savjeta Balkanskog sporazuma (»*Balkanske antante*«, 2—4. februara 1940) odlučila je da četiri zemlje zadrže dotadašnji stav prema zaraćenim silama. Čak i Turska, koja je imala pakt o uzajamnoj pomoći s Engleskom i Francuskom, podržavala je Jugoslaviju i Rumuniju da ne popuštaju pred zahtjevima zapadnih sila, što bi moglo da dovede do napada Njemačke na njih, a to bi značilo i uvlačenje Turske u rat. Odlučivši se za politiku laviranja između zaraćenih blokova, držanje ovih zemalja nije zadovoljavalo ni jednu ni drugu stranu u sukobu. Na drugoj strani, i pored prijateljskih izjava prema Bugarskoj, nije mogla biti nađena osnova da se i ova zemlja pridobije za pristupanje Balkanskoj antanti i da se time ostvari solidarnost svih balkanskih zemalja, što bi pojačalo njihov međunarodni položaj.

168 Nakon dužih konsultacija i pregovora o mogućnosti užeg povezivanja balkanskih država (održane su 4 konferencije — u Atini 1930, u Carigradu i Ankari 1931, u Bukureštu 1932. i Solunu 1933), u Beogradu su 4. februara 1934. parafirani *Pakt balkanskog sporazuma* i prateći protokol, koji su na želju grčke vlade svečano potpisani 9. februara u Atini. Pakt je izražavao odlučnost u poštivanju ugovornih obaveza koje već postoje i zajedničku odbranu balkanskih granica zemalja potpisnica. Dodatnim povjerljivim protokolom predviđeno je da ova obaveza za uzajamnu pomoć stupi na snagu u slučaju napada od strane jedne balkanske zemlje na drugu, same ili u savezu s jednom vanbalkanskom silom; ova odredba pakta kasnije je izazvala velike polemike u Grčkoj i na koncu se grčka vlada ogradila od obaveze za uzajamnu pomoć u slučaju agresije od strane neke vanbalkanske zemlje. Turska se sa svoje strane ogradila od učešća u sukobu koji bi mogao da je dovede u rat sa Sovjetskim Savezom.

169 Ugovor o miru između savezničkih i udruženih sila i Bugarske potpisan je u Neiju (Neuilly) septembra 1919. Nejskim ugovorom Rumunija je dobila južnu Dobrudžu, a Grčka zapadnu Trakiju, čime je Bugarska izgubila izlaz na Egejsko more. Dobijanje ovog izlaska na more ostala je velika preokupacija Bugarske i uslov bez koga bugarska vlada nije htjela da prihvati pakt. Umjesto toga ona je predlagala sklapanje bilateralnih paktova o nenapadanju sa susjednim balkanskim zemljama. Ovo je ocijenjeno kao nedovoljno i Pakt balkanskog sporazuma je potpisan bez nje. Grčka je izražavala spremnost da Bugarskoj obezbijedi ekonomski izlazak na Egejsko more, koji je imala i Jugoslavija preko slobodne carinske zone, u Solunu, što je bilo predviđeno i Nejskim ugovorom, ali je Bugarska to odbijala i ostajala na zahtjevu za teritorijalnim izlaskom na more.

170 *Pakt o vječnom prijateljstvu* potpisali su Stojadinović i Georgi Kjoseivanov 24. januara 1937. u Beogradu i odmah ga ratifikovali da bi izbjegli intervenciju Francuske jer je bilo očigledno da ovaj pakt slabi Balkanski sporazum i francuske kombinacije na Balkanu. Pakt se sastojao samo od jednog člana, u kome se osim uvjeravanja o očuvanju »vječnog« prijateljstva nije ništa više govorilo, ali je u usmenim razgovorima postignuta saglasnost o uzajamnoj podršci za izlazak na Egejsko more kad za to nastupi pogodan momenat.

171 *Grčka i Turska* su se plašile jugoslovensko-bugarskog zbliženja, a naročito njihovog eventualnog ujedinjenja,jer bi to uspostavilo »slovensku hegemoniju« na Balkanu i dalo daleko veću težinu težnji Jugoslavije i Bugarske za prodorom na Egejsko more. Zato je jugoslovensko-bugarski pakt u Atini primljen s velikim podozrenjem. Iako je Stojadinović na sjednici stalnog savjeta Balkanske antante u Atini od 15. do 18. februara 1937. morao da da pismeno uvjeravanje da obaveze iz Balkanskog sporazuma imaju prednost nad obavezama iz Pakta o prijateljstvu s Bugarskom, grčko i tursko nepovjerenje nije uklonjeno i ono je uticalo da Grčka i Turska 28. februara

parafiraju, a 27. aprila 1937. potpišu dopunski ugovor, kojim se produžuju na daljih deset godina Pakt o prijateljstvu, neutralnosti, sporazumijevanju i arbitraži od 1930. i Pakt o srdačnom prijateljstvu od 14. septembra 1933. Nemajući povjerenja u Balkanski sporazum, ove dvije zemlje su težile bilateralnom garantovanju svoje bezbjednosti.

172 Pripremajući se za okupaciju Albanije i u nastojanju da izbjegne protivljenje Jugoslavije, italijanska fašistička vlada je preko svog ministra inostranih poslova grofa Ćana, koji je vodio razgovore sa Stojadinovićem na Belju u januaru 1939, ponudila podjelu Albanije, što je Stojadinović prihvatio. Međutim, kako je Stojadinović već početkom februara iste godine bio zbačen s vlasti, Musolini i Ćano su odlučili da tu agresiju preduzmu bez Jugoslavije, a ako treba i protiv nje, dok su za Grčku bili sigurni da iz straha neće ništa preduzeti. Ova se procjena pokazala kao tačna; Balkanski sporazum nije predvidao uzajamnu pomoć u slučaju italijanskog napada na Albaniju ili čak na neku zemlju članicu Balkanskog sporazuma. Grčka je smatrala da je italijanskim upadom u Albaniju ugrožena Jugoslavija, pa je pomirljivim držanjem željela da ne izaziva Italiju. Jugoslavija se našla izolovana i pomirila se sa svršenim činom, iako je cijela njena dotadašnja politika predviđala energičnu vojnu intervenciju u slučaju iskrcavanja italijanske vojske na albansko tle, pa i po cijenu opšteg rata protiv Italije.

173 Englesko-turski pregovori su počeli odmah poslije italijanske okupacije Albanije (aprila 1939). Prije potpisivanja pakta ove dvije zemlje su 12. maja potpisale deklaraciju kojom su se obavezale na uzajamnu pomoć u slučaju napada koji bi doveo do rata u oblasti Sredozemnog mora, a članom 6. bilo je predviđeno da se obje sile slažu da je potrebno uspostaviti bezbjednost i na Balkanskom poluostrvu, čime je ovo područje uključeno u oblast od vitalnog značaja za tursku bezbjednost. Definitivan pakt je parafiran 28. septembra 1939. Početkom oktobra iste godine turski ministar inostranih poslova Saradžoglu vodio je u Moskvi pregovore za sklapanje pakta o uzajamnoj pomoći i sa SSSR-om. Velika Britanija je nastojala da takvim paktom, paralelnim s anglo-francusko-turskim, dovede do nepovjerenja između Staljina i Hitlera, odvoji SSSR od Njemačke i po mogućnosti izazove među njima sukob. Hitler je, sa svoje strane, insistirao da SSSR privuče Tursku i da je odvoji od Engleske i Francuske. Pošto pregovori u Moskvi nisu dali rezultate, Turska je 19. oktobra potpisala pakt sa zapadnim silama, što je bio diplomatski uspjeh tih sila, ali i krah pokušaja za stvaranje mosta s Moskvom i izazivanja raskida s Njemačkom.

174 Odmah nakon izbijanja drugog svjetskog rata engleska vlada je poručivala francuskoj vladi da ne preduzima nikakve inicijative na Balkanu koje bi mogle izazvati Italiju (nota od 9. septembra 1939. i sporazum šefova britanskog i francuskog generalštaba od 11. decembra), a malo kasnije, u drugoj polovini decembra iste godine, grof Ćano je dobio poruku od predsjednika engleske vlade Čemberlena da je on spreman da Italiji da »slobodne ruke na Balkanu«. Nastojeći da stvori »neutralni blok« na Balkanu i u Podunavlju, britanska diplomatija je bila spremna da Italiji prepusti vođstvo u ovom bloku, koji bi imao izrazito antisovjetski i antikomunistički karakter, kako bi je odvojila od Njemačke i zadržala u stanju neutralnosti. Ali je to Musolini na koncu odbacio i odlučio da ostane vjeran Osovini.

175 Poslije početka drugog svjetskog rata Velika Britanija je bila zainteresovana za okupljanje svih balkanskih zemalja u jedan »*blok neutralaca*«, ali s uzajamnim obavezama za zajedničku odbranu od Njemačke i Sovjetskog Saveza. U ovaj blok je trebalo da bude uključena i Bugarska. U tu svrhu je Velika Britanija vršila pritisak na Rumuniju da Bugarskoj ustupi južnu Dobrudžu. Međutim, Bugarska je kao minimalan uslov tražila teritorijalni izlaz na Egejsko more, što nisu htjele da dozvole ni Grčka, ni Velika Britanija, ni Turska, pa je i ovaj pokušaj propao.

176 Riječ je o nepotpisanom uvodniku u »Politici« od 26. decembra 1939, koji nosi naslov *Izlišne brige*.

177 Pod *italijansko-mađarskim blokom* misli se na takozvani »Rimski pakt« ili »Rimski trougao« koji je potpisan između Italije, Austrije i Mađarske 17. marta

1934. kao odgovor na potpisivanje Balkanskog sporazuma (Balkanska antanta) 9. februara iste godine, ali i kao odbrambeni sistem protiv njemačkog prodora u Podunavlje i na Jadran. Poslije pripojenja Austrije Njemačkoj u ovom bloku ostala je još Mađarska.

178 Ugovorom između savezničkih sila i Mađarske koji je potpisan u Trijanonu 4. juna 1920. regulisani su granice i međunarodni status Mađarske poslije sloma Austro-Ugarske u toku prvog svjetskog rata.

179 Rumunski ministar inostranih poslova Grigore Gafenko, na turska insistiranja za ustupke Bugarskoj u južnoj Dobrudži i za davanje autonomnih prava Mađarima u Transilvaniji, izrazio je spremnost da se to razmotri poslije završetka rata, ali kasnije ni ovakvo obećanje nije zvanično potvrđeno.

180 Poslije italijanske okupacije Albanije početkom aprila 1939. Velika Britanija se uplašila od daljeg prodora Italije na Balkan — u Grčku — čime bi bili ugroženi britanski interesi u istočnom Sredozemlju, a kako je u to isto vrijeme Njemačka vršila jak pritisak na Rumuniju, engleska i francuska vlada su 13. aprila 1939. dale zvanične izjave da će svim svojim sredstvima priteći u pomoć Grčkoj i Rumuniji u slučaju da dođe do ma kakve akcije koja bi ugrozila njihovu nezavisnost i ako one budu pružile oružani otpor. Jugoslovenska vlada ovoga puta nije htjela da prihvati ovakve garantije da ne bi izazivala Italiju i Njemačku, a ni engleska i francuska vlada nisu na tome insistirale.

181 Italijanska vlada je u to vrijeme nastojala da privuče bar Jugoslaviju radi stvaranja bloka Rim — Beograd — Budimpešta, čime bi bio ojačan položaj Italije u Podunavlju i Balkanu, a Balkanska antanta bi izgubila svaki značaj.

182 Komunike sa stavovima konferencije o kojima govori Tito objavljen je u »Politici« od 5. februara 1940, a izložio ga je na konferenciji za štampu ministar inostranih poslova Rumunije Grigore Gafenko.

183 Nakon izbijanja rata francuska vlada je odlučila da pojača svoje snage na Bliskom istoku, pa je u tu svrhu u septembru 1939. u Siriji (nad kojom je imala mandat od 1919) i Libanu organizovala vojne jedinice od blizu 100 000 pripadnika pod komandom generala Maksima Vegana, koje su u prvim mjesecima 1940. narasle i na 250 000 vojnika. Jačanjem francuskih vojnih efektiva na ovom prostoru zapadnoevropske sile su željele da utiču na držanje Turske i balkanskih država u nastalom ratu u korist svog tabora.

184 Članak *Ofanziva reakcije u Jugoslaviji protiv radnih masa* pisao je Tito u Istanbulu vjerovatno krajem februara, odakle ga je poslao u Stokholm redakciji časopisa »Die Welt«.

185 *Zakon o zaštiti države* pod nazivom Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi izglasan je u Narodnoj skupštini 1. avgusta 1921 (stupio na snagu 3. avgusta). Na osnovu tog zakona bila je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije, kao i svaka komunistička akcija, a protivno Ustavu, za političke prestupe zavedena je smrtna kazna. O dopunama Zakona o zaštiti države krajem 1939. vid. nap. 143.

186 Iz veće grupe uhapšenih komunista u Sušaku, Zagrebu i Splitu izdvojena su 43 i već 26. decembra 1939. upućena u koncentracioni logor u Lepoglavu, koji je trebalo da na području Banovine Hrvatske preuzme onu ulogu koju je za ostalo područje zemlje imao logor u Bileći. U Splitu je, osim toga, bilo uhapšeno i više od stotinu građana poslije demonstracija izvedenih 17. decembra. U početku januara 1940. u Lepoglavu je upućena druga grupa od 25 komunista iz Dalmacije. U Sušaku je januara—februara 1940. nastavljeno s hapšenjem; tada su uhapšena 42 lica »zbog komunističke propagande«. U toku prva tri mjeseca 1940. i u Zagrebu je izvršeno novo hapšenje; uhapšeno je 166 osoba »zbog komunizma«, od kojih je jedan broj otjeran u logor u Lepoglavu. Za pohapšene komuniste van Banovine Hrvatske bio je otvoren koncentracioni logor u Bileći. Poslije četrnaestodecembarskih demonstracija 1939. u Beogradu, policija je krajem decembra i u prvoj polovini januara 1940. uhapsila veći broj komunista, od kojih je oko dvadeset uputila 18. januara u bilećki logor (među njima nalazila su se i tri člana CK KPJ: Moša Pijade, Ivan Milutinović i Ivo Lola Ribar).

Poslije ove grupe dotjerano je nekoliko komunista iz Novog Sada u bilećki logor, zatim iz Makedonije oko deset (početkom februara) i iz Slovenije 24 internirca (u Sloveniji je jedan broj komunista izbjegao hapšenje pošto se, kada su počela hapšenja nakon štrajka rudara u Trbovlju i Hrastniku u drugoj polovini decembra 1939, blagovremeno povukao u ilegalnost; osim toga, zahvaljujući jakom djelovanju KP Slovenije, plan organa vlasti da se pošalje preko šezdeset komunista i antifašista »na prisilan boravak« prilično je ometen, tako da se taj broj sveo na preko dvadeset).

187 Vjerovatno se odnosi na zabranu legalnih listova i časopisa KPJ »Naše novine«, »Seljačka misao« i »Novi student«, koji su zabranjeni krajem 1939, a u januaru 1940. zabranjen je i »Glas sindikalno organizovanih radnika«. Osim toga, vlasti u Zagrebu su zabranile skupštinu radnika i namještenika koju je Mjesni međustrukovni odbor URS-a zakazao za 3. decembar povodom skupoće, besposlice i teškog položaja radnika uopšte. Skupštinu radnika u Splitu s istim ciljem takođe su zabranjivale vlasti u Splitu više puta. Opšti zbor studenata u Beogradu zabranjivan je u više mahova krajem novembra i u prvoj polovini decembra 1939; glasilo Zveze delavnega ljudstva Slovenije »Nova ljudska pravica« zabranjeno je već poslije prvog broja, koji je štampan u Zagrebu 15. decembra 1939, a glasila Seljačko-radničke stranke Crne Gore »Glas Crne Gore« i Stranke radnog naroda Vojvodine »Narodni glas« (koji je izlazio od 8. decembra 1939. u Subotici) zabranjena su početkom 1940. Ukinut je Oblasni odbor URSS-a za Crnu Goru i Boku sa sjedištem u Podgorici, koji je bio u rukama komunista, a pod neprekidnim pritiskom bio je Oblasni odbor URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju itd.

188 Misli se na *Socijalističku partiju Jugoslavije* na čijem je čelu bio dr Živko Topalović (vid. nap. 47. i 49).

189 U odnosu na 1934/1935. godinu, kada su porezi iznosili 6326 miliona dinara, u 1939. porezi su porasli na 7700 miliona, s tim što su znatno više bili u porastu neposredni porezi. Takva poreska politika potvrđivala je njen izrazito eksploatatorski karakter i olakšavala prikrivenije prebacivanje ratnih tereta na radničku klasu i seljaštvo.

190 Veliki štrajkovi koji su prerastali u *masovne demonstracije* protiv režima i njegove politike prebacivanja ratnih tereta na radne ljude i demonstracije s političkim sadržajem bili su u Zagrebu 3. decembra 1939, u Ljubljani s generalnim štrajkom 6000 rudara Trbovlja i Hrastnika, koji je počeo 16. decembra i presječen poslije 11 dana hapšenjem i interniranjem njegovog rukovodstva i više desetina rudara; u Beogradu 14. decembra 1939. kada je ubijeno nekoliko studenata, a više desetina radnika i studenata ranjeno, u Splitu 17. i 18. decembra, kojom prilikom je ubijen radnik Vice Buljanović, nakon čega je došlo do generalnog štrajka, tako da je privredni život grada gotovo dva dana bio zaustavljen; u Sarajevu ulične demonstracije radnica tvornice »Ključ« 14. januara zbog otpuštanja radnica s posla itd.

191 Riječ je o uvodniku u »*Samoupravi« od 23. decembra 1939.* pod naslovom *Granice demokratske tolerancije*, u kojem se napadaju krugovi »predvođeni destruktivnim levičarskim idejama«, koji nastupaju s antiratnim parolama: »Živeo mir, dole provokatori rata«. — »*Samouprava*« je počela da izlazi kao organ Narodne radikalne stranke 1881. Poslije prvog svjetskog rata postaje organ vladajuće Radikalne stranke, a od 1935. Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), kada se kao dnevni list naročito okomila na KPJ i Narodni front i sve više pretvarala u otvoreno profašističko glasilo.

192 Teško je utvrditi tačan datum kada je Tito napisao ovaj rad. Moguće je da ga je pisao za vrijeme svog boravka u Moskvi u jesen 1939. s obzirom na to da u njemu iznosi stavove iz dokumenta pet komunističkih partija, koji su one povodom izlaska iz štampe *Kratkog kursa Histirije KPSS(b)* objavile u časopisu »Rundschau« krajem avgusta iste godine i koji je Tito mogao da pročita tek po dolasku u Moskvu. Članak je objavljen u dvobroju »Proletera« za januar i februar 1940. S obzirom na neizvjestan datum pisanja, članak se donosi prema vremenu objavljivanja.

193 *Ruska boljševička partija* — čest naziv u literaturi za Komunističku partiju Sovjetskog Saveza (KPSS); osnovana je 1898. na prvom kongresu ruskih revolucionara

marksista u Minsku, najprije pod nazivom Ruska socijaldemokratska radnička partija, da bi od 1912. dobila uz ovaj naziv i boljševička (u zagradi). Na VI kongresu 1918. promijenila je ime u Ruska komunistička partija (boljševika), a od decembra 1925. do oktobra 1952. zvala se Svesavezna komunistička partija (b). O pojmu *boljševiziranje* i *boljševizam* vid. nap. 102.

194 Vid.: V. I. Lenjin, *Dela*, izd. Instituta za međunarodni radnički pokret i »Jugoslaviapublic«, Beograd, 1973, tom 5, str. 253.

195 Proglas pet komunističkih partija (Francuske, Velike Britanije, SAD, Njemačke i Italije) pod naslovom *Über die Verbreitung und das Studium des »Kurzen Lehrgangs der Geschichte der KPSU(b)« und über die Propaganda des Marxismus-Leninismus in die Sektionen der Kommunistischen Internationale* (O rasturanju i izučavanju »Kratkog kursa Istorije KPSS(b)« i o propagandi marksizma-lenjinizma u sekcijama Komunističke internacionale), objavljen je u tjedniku »Rundschau« br. 45, od 24. avgusta 1939 (str. 1311—1315). Sadrži četiri odjeljka: o značaju *Kratkog kursa* za svjetski komunistički pokret i borbu međunarodnog proletarijata, o njegovom rasturanju, o organizaciji izučavanja i o propagandi marksizma-lenjinizma.

196 *Sedmi kongres Kominterne* održan je od 25. jula do 21. avgusta 1935. u Moskvi; na njemu su učestvovali predstavnici 59 komunističkih partija i grupa i drugih organizacija od ukupno 76 koliko ih je tada bilo u sastavu Kominterne. Najveći dio rada kongresa bio je posvećen borbi protiv fašizma i rata. Osnovni ton kongresu dao je referat Georgi Dimitrova *Nastupanje fašizma i zadaci Komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma*. Na dnevnom redu bili su još sljedeći referati: *Izvještaj o djelatnosti IK KI* (Vilhelm Pik), *Priprema imperijalističkog rata i zadaci KI* (Palmiro Toljati) i *Rezultati izgradnje socijalizma u SSSR*-u (Dimitrij Manuilski).

197 Vid.: J. Staljin, *Pitanja lenjinizma*, »Kultura«, Zagreb, 1946, str. 574.

198 »Rundschau«, br. 45 od 24. avgusta 1939, str. 1313. i 1315.

199 Ibid., str. 1314.

200 Knjiga Josipa Visarionoviča Staljina *Pitanja lenjinizma* obuhvata poznata Staljinova predavanja, koja je on pod nazivom *O osnovama lenjinizma* održao slušaocima Univerziteta »Sverdlov« u Moskvi (aprila 1924), zbirku radova *K pitanjima lenjinizma* i niz značajnijih referata koje je imao na kongresima i konferencijama KPSS, zatim razne govore i članke o partijskoj politici i međunarodnim odnosima. Tito ima u vidu izdanje na ruskom jeziku koje je 1939. izašlo (jedanaesti put); na srpskohrvatskom bili su objavljeni samo Staljinova predavanja *O osnovama lenjinizma*, poneki rad ili govor iz pojedinih časopisa, zatim njegov *Izvještaj na XVIII kongresu KPSS* od marta 1939 (kao brošura).

201 *Prvi svjetski rat* (1914—1918) predstavnici radničkog pokreta su tačno ocijenili kao imperijalistički još prije njegovog izbijanja i predvidjeli su njegovo izbijanje usljed sve većih suprotnosti između dvije osnovne grupacije velikih sila nastalih na bazi neravnomjernog razvoja pojedinih zemalja i usljed toga što su neke kapitalističke zemlje posjedovale kolonije, a druge ih nisu imale, čime je bitno izmijenjen odnos snaga. Stoga je sukob među njima za preraspodjelu svijeta postajao sve neizbježniji. Vodio se između sila Antante (Velike Britanije, Francuske i carske Rusije, kojima su u toku rata prišli Japan, Italija, Rumunija, SAD i Kina) i Trojnog saveza, tj. Centralnih sila — Njemačke, Austro-Ugarske, uz koje je bila i Italija (do 1915). Kao povod za rat poslužio je atentat Gavrila Principa na austrijskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda (izvršen 28. juna 1914. u Sarajevu), a rat je počeo napadom Austro-Ugarske na Srbiju 28. jula iste godine. U početku je u ratu učestvovalo 8 država sa 732 miliona stanovnika, a pri kraju rata 36 država s milijardu i po stanovnika. Završen je porazom Centralnih sila i zaključenjem Versajskog ugovora o miru 28. juna 1919. Izbijanje februarske revolucije, a zatim pobjeda oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji 1917. bili su najkrupniji, prelomni događaj u toku toga rata, događaj koji je označio početak ere socijalizma kao novog društvenog sistema. — *Drugi svjetski rat* je počeo 1. septembra 1939. napadom fašističke Njemačke na Poljsku, na šta je uslijedila

objava rata Engleske i Francuske Njemačkoj. Ali, kako na Zapadu dugo nije dolazilo do jačih sukoba (»prividni rat«), Hitler je tu nespremnost zapadnodemokratskih sila iskoristio i postepeno je pokoravao evropske države jednu za drugom: Dansku i Norvešku, zemlje Beneluksa i Francusku (tada je i Italija objavila rat Francuskoj), a zatim Jugoslaviju i Grčku, prebacujući prethodno operacije na Mediteran i sjevernu Afriku. U međuvremenu su na stranu fašističkih sila (pristupanje Trojnom paktu) prešle Mađarska, Rumunija i Bugarska. Japan je u sastavu tzv. osovine Rim—Berlin—Tokio nastavio operacije u Aziji, a poslije zauzimanja najvećeg dijela Kine prešao je na jugoistočnu Aziju i otočje na Tihom okeanu, što je dovelo do ulaska u rat, krajem 1941, i SAD. Prelomni događaj u toku drugog svjetskog rata je napad fašističke Njemačke i njenih satelita na Sovjetski Savez 22. juna 1941, tj. ulazak u rat SSSR-a kao socijalističke zemlje, što je dalo novi smisao i perspektivu borbi porobljenih naroda da njihova borba neće biti uzaludna. Drugi svjetski rat se u Evropi završio 9. maja 1945. pobjedom snaga antihitlerovske koalicije nad fašističkim silama, uspješnim ishodom borbe mnogih nacionalnooslobodilačkih pokreta, naročito u evropskim zemljama. Tri mjeseca kasnije, sredinom avgusta iste godine, kapitulacijom Japana završio se rat i na Dalekom istoku.

U ocjenjivanju pravog karaktera drugog svjetskog rata (za razliku od prvog svjetskog rata) dugo se lutalo, što je imalo uticaja i na njegov konačan ishod. S obzirom na to da su fašističke sile, mnogo prije stvarnog početka drugog svjetskog rata, počele s ratnim osvajanjima (od okupacije Mandžurije 1931, Etiopije 1935, do aneksije Austrije 1938) i komadanjem i okupacijom Čehoslovačke i Albanije 1938. i 1939, napredne snage sagledale su reakcionarnu i agresivnu prirodu fašizma i smatrale su da bi rat za odbranu od fašističke agresije bio opravdan, pa, prema tome, i pravedan, bez obzira na to što su se na protivničkoj strani mogle naći takođe imperijalističke sile, zaštitnice nepravednog versajskog mira i čuvari stečenih privilegovanih pozicija, naročito u kolonijama. Međutim, u momentu izbijanja drugog svjetskog rata, a naročito poslije sklapanja pakta o nenapadanju između vlade Trećeg Rajha i vlade SSSR-a, gledišta mnogih naprednih snaga, a naročito komunističkih partija na karakter toga rata se mijenjaju i one ga počinju ocjenjivati kao imperijalistički s obje strane, što je slučaj i u ovom članku kao i u nekim drugim Titovim člancima. Štaviše, neke komunističke partije počele su da mijenjaju i svoj odnos prema odbrani svoje zemlje i da prelaze na defetističke pozicije, zaoštravajući odnos prema snagama koje su i dalje smatrale da je rat protiv fašizma pravedan. U tom pogledu — u odnosu na odbranu nezavisnosti — u političkoj liniji KPJ, kako pokazuju i radovi u ovoj knjizi, nije bilo lutanja. Tek s ulaskom u rat Sovjetskog Saveza društveno-političke snage koje su dotad lutale i zanemarivale pripreme za borbu protiv fašizma odlučno su se svrstale u antifašistički front. Drugim riječima, ocjena karaktera drugog svjetskog rata bila je mnogo složenija i zahtijevala je dublju analizu i uvažavanje specifičnosti koje je donosio novi period društvenog razvitka.

202 Pošto je u svojim deklaracijama drugi svjetski rat ocijenila kao imperijalistički s obje strane i zauzela poziciju neučestvovanja u ratu, KP Francuske je sebe dovela na pozicije defetizma i omogućila Daladjeovoj vladi da donese odluku o zabrani rada KP Francuske, odnosno o raspuštanju njenog poslaničkog kluba, departmanskih i opštinskih uprava u onim krajevima i mjestima koje su držali komunisti i o zabrani komunističkih listova.

203 Ima se u vidu činjenica da su poslije pobjede oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji, s jedne, i poraza socijalističkih revolucija u pojedinim evropskim zemljama nakon završetka prvog svjetskog rata (u Estoniji, Mađarskoj, Finskoj itd.), s druge strane, zapadnoevropske imperijalističke sile, oslanjajući se na sve veću ekonomsku i političku pomoć SAD, oko Sovjetskog Saveza stvorile zaštitni zid (»sanitarni kordon«) u koji je bila uključena i Finska. S njenim porazom u sovjetsko-finskom ratu (vođenom od kraja novembra 1939. do sredine marta 1940) ta opasnost je bila umanjena.

204 Pojedini socijaldemokratski lideri zapadnoevropskih država iskoristili su pakt o nenapadanju sklopljen između Sovjetskog Saveza i Njemačke za oživljavanje

antikomunističke propagande, što su im olakšale pojave kolebanja i lutanja u komunističkom pokretu u to vrijeme u odnosu na odbranu zemlje od fašističke agresije.

205 Riječ je o novom Ustavu SSSR-a (usvojenom u decembru 1936), u čijoj izradi je učestvovao J. V. Staljin, da bi o njemu podnio i obrazloženje na sjednici Vrhovnog sovjeta.

206 Ima se na umu činjenica da su KPJ i ostale revolucionarne organizacije pod njenim uticajem, nakon donošenja Zakona o zaštiti države u avgustu 1921 (vid. nap. 185) bile zabranjene i prinuđene da djeluju u uslovima duboke ilegalnosti.

207 Brošure koje su u to vrijeme izdali socijaldemokratski vođi bile su: *Zašto su socijalisti za demokratiju* (Josip Beker), Zagreb, 1940, izd. Akcionog odbora za obnovu Socijalističke stranke; *Zašto su socijalisti protiv boljševizma*, Zagreb, izd. Akcionog odbora za obnovu Socijalističke stranke, i *Zadatak radničkih sindikata u miru i ratu* (Bogdan Krekić), Beograd, 1940.

208 *Tzv. Seljačka* i *Građanska zaštita* — organizacije HSS, koje su formirane 1936, najprije kao organizacije seljaka za odbranu od elementarnih nepogoda, a zatim i u gradu, čiji su pripadnici zaštićivali funkcionere stranke i njene političke manifestacije. Već u početku bile su poluvojničke organizacije (vojnička struktura sa starješinama, uvođenje vježbi, obuka u rukovanju oružjem, izvjesna uniformisanost i sl.). Prema shvatanjima vodstva, imale su zadatak da se bore protiv uticaja komunista; vremenom u njima su sve veći uticaj dobijali frankovački elementi. Poslije sporazuma Cvetković — Maček i formiranja Banovine Hrvatske u osnovi se uklapaju u represivne organe i zvanično dobijaju javne funkcije uz policiju i žandarmeriju.

209 Članak *Za boljševizaciju i čistotu Partije* Tito je napisao za dvobroj »Proletera« 3—4, mart — april 1940, koji se pripremao u tehnici CK KPJ u Zagrebu. Međutim, baš u vrijeme njegovog dovršavanja (na geštetneru), policija je 17. aprila 1940. provalila u tehniku, pohapsila saradnike koji su se tu zatekli i zaplijenila cijeli tiraž tog dvobroja »Proletera« (sačuvano je samo nekoliko nedovršenih brojeva). Redakcija »Proletera« je stoga morala da obnovi štampanje ovog dvobroja, što je ubrzo i učinila u novoj tehnici CK KPJ u Beogradu. Tako je izišao novi dvobroj »Proletera« (3—4), ali ovoga puta sa oznakom april — maj (umjesto ranije mart — april). Tom prilikom Tito je svoj članak djelimično upotpunio novim materijalima i naknadnim saznanjima, pa se ovaj njegov članak pojavio u dvije varijante (vid. tekst na str. 80—84).

210 Tito ima u vidu činjenicu da su *Petka Miletića* organi NKVD u toku oktobra ili novembra 1939, dok je boravio u Moskvi (gdje je bio došao na poziv izvjesnih organa Kominterne čak u cilju da preuzme rukovođenje KPJ), uhapsili i time omeli te planove (više o P. Miletiću vid. u nap. 56).

211 Posrijedi su *isključenja iz Partije* Vicka Jelaske, Ive Baljkasa i Filipa Čulića (1939).

212 Misli se na *sporove* koji su vođeni između urednika i saradnika okupljenih oko naprednih časopisa, s jedne strane »Pečata«, a s druge, »Umetnosti i kritike«, »Izraza«, »Mlade kulture« i drugih.

213 O Zvonimiru *Rihtmanu*, Vasi *Bogdanovu* i Marku *Ristiću* vid. bilješku na str. 18 i nap. 70.

214 Članak *Nova velika pobjeda SSSR-a* ... Tito je napisao povodom završetka sovjetsko-finskog rata i mira koji je potpisan u Moskvi 12. marta 1940. Pošto su u Finskoj poslije dolaska fašizma na vlast u Njemačkoj bile u porastu desničarsko-profašističke snage, Finska se, i pored pretrpljenog poraza, pridružila Hitlerovoj Njemačkoj u ratu protiv SSSR-a (decembra 1941). Pretrpjevši poraz kao saveznica fašističke Njemačke, Finska je 1944. sklopila primirje, a 1948 je regulisala odnose sa SSSR-om i orijentisala se na politiku dobrosusjedskih odnosa i na politiku mira.

215 *Manerhajmova linija* — finska utvrđenja izgrađena na južnom dijelu finske istočne granice, na Karelijskoj prevlaci. Naziv je dobila po finskom vojskovođi i državniku maršalu Manerhajmu. O engleskom generalu Kirku kao „graditelju Manerhajmove linije" nismo uspjeli da odredimo bliže podatke.

216 *Mažino-linija* — jaka utvrđenja duž francusko-njemačke granice (od Bazela do Monmedija, 360 km), tipa stalne fortifikacije, s podzemnim gvozdeno-betonskim postrojenjima. Naziv je dobila po francuskom vojnom ministru Andre Mažinou, koji je počeo njenu izgradnju 1930. Dok se Manerhajmova linija odlikovala vještim prilagođavanjem objekata zemljištu i većim brojem odbrambenih pojaseva, Mažino-linija imala je malu dubinu (10—12 km) i slabu protivavionsku odbranu.

217 U pojedinim evropskim zemljama u toku sovjetsko-finskog rata vođena je široka kampanja za pomoć Finskoj; između ostalog, Finska je dobila 350 aviona, 1500 topova, 6000 mitraljeza, zatim pušaka, municije i drugog ratnog materijala, a u tim zemljama, posebno u Francuskoj i Engleskoj, vršeno je prijavljivanje dobrovoljaca za odlazak u rat na strani Finske.

218 Tito ima na umu činjenicu da se sovjetska vlada poslije proboja Manerhajmove linije i sloma finskih armija u ugovoru o miru s finskom vladom zadržala uglavnom na onim zahtjevima koje je postavljala i prije izbijanja rata: pomjerila je granicu od Lenjingrada od ranijih 32 na 150 km, pripojila je cijelu Karelijsku prevlaku i pojedine otoke ili dijelove otoka u Finskom zalivu i Sjevernom ledenom moru, odmakla granicu od Ladoškog jezera, zakupila je na 30 godina ostrvo Hanko na ulazu u Finski zaliv, a obavezala se da povuče svoju vojsku iz Petsama.

219 Članak *Živio savez sa SSSR-om!* Tito je napisao u drugoj polovini aprila 1940, nakon objavljivanja vijesti o uspostavljanju trgovinskih odnosa sa Sovjetskim Savezom. Članak je objavljen u organu CK KP Hrvatske »Srp i čekić«, čiji se prvi broj pojavio sredinom maja iste godine. U toku 1940. izašlo je 7 brojeva, od kojih 5. i 6. kao dvobroj; u toku 1941. »Srp i čekić« se pojavio u dva maha — kao dvobroj 1—2 i kao trobroj 3—4—5. Tito je neposredno pratio pisanje ovog lista i o njemu objavio nekoliko kritičkih primjedbi u »Proleteru«.

220 Uspostavljanje diplomatskih odnosa između Jugoslavije i SSSR-a odlagano je u prvom redu usljed odlučnog protivljenja kralja Aleksandra, a poslije njegove pogibije (u Marselju oktobra 1934) princa Pavla. I zbog toga su mnoge inicijative, posebno od strane Sovjetskog Saveza, pojedinih savezničkih država, kao i nekih jugoslovenskih političara, osobito pripadnika opozicije, ostajale bez rezultata. Razgovori o priznanju vođeni su u proljeće 1919 (ali je tada Jugoslavija priznala Kolčakovu vladu), zatim u toku 1920. oko repatrijacije zarobljenika, u vrijeme Đenovske konferencije (1922). U toku 1933. jugoslovenska je vlada zajedno s državama Male antante i Turskom prihvatila sovjetski predlog i potpisala *Konvenciju o definiciji napadača*, čime je Jugoslavija *de facto* priznala Sovjetski Savez. Međutim, sve to, kao i krupne promjene u međunarodnim odnosima i direktna odluka članica Male antante od 6. juna 1934. u Ženevi da se uspostave diplomatski odnosi sa SSSR-om — nije bilo dovoljno da prevlada antikomunizam jugoslovenskih vladajućih vrhova, posebno dvora i da se uspostave diplomatski odnosi sa socijalističkom zemljom, što je učinjeno tek 1940.

221 »*Hrvatski dnevnik*« aludira na činjenicu da je apsolutistički režim kralja Aleksandra među prvim svojim zakonodavnim aktima donio novi Zakon o zaštiti države, odnosno izmijenio i dopunio raniji (od 1921), protegnuvši njegovu važnost »i na ‚*sva udruženja i političke stranke*' koje vrše propagandu ili ubjeđivanje drugih da treba promjeniti postojeći poredak u državi«. — »*Hrvatski dnevnik*« bio je organ HSS; izlazio je u Zagrebu od 24. maja 1936. do 14. aprila 1941. U ovo vrijeme direktor lista bio je jedan od istaknutih predstavnika krajnje desne struje u vođstvu HSS inž. August Košutić.

222 Tito ima na umu da je u vrijeme čehoslovačke krize, neposredno pred Minhenski sporazum (2. septembra 1938), sovjetska vlada predložila engleskoj i francuskoj vladi da se sazove savjetovanje vojnih stručnjaka radi razmatranja mjera za otpor agresiji i da je taj predlog bio odbijen. Sovjetska vlada je, zatim, sredinom septembra iste godine, na pitanje čehoslovačkog ambasadora da li će ispuniti svoje savezničke obaveze, potvrdila da će pružiti pomoć Čehoslovačkoj ako je ukaže i Francuska i, najzad, da će sovjetska vlada smatrati sebe vezanom čehoslovačko-sovjetskim paktom

i s oružjem u rukama zaštititi Čehoslovačku u slučaju njemačkog napada i prekida englesko-njemačkih pregovora o Čehoslovačkoj. SSSR je tada uputio i nekoliko desetina divizija na svoje zapadne granice. Očekivao se poziv od čehoslovačke vlade, ali on nije uslijedio. Vladajući krugovi Poljske, odbijajući da prihvate prelazak sovjetskih trupa preko poljske teritorije, oslabili su pozicije Čehoslovačke, čime su, malo kasnije, olakšali i okupaciju svoje zemlje.

223 *Ugovor o trgovini i plovidbi* između Kraljevine Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (s Dopunskim protokolom o otvaranju sovjetskog trgovinskog predstavništva u Beogradu s pravom eksteritorijalnosti), koji je bio uvod za uspostavljanje diplomatskih odnosa, potpisan je u Moskvi 11. maja 1940. Inicijativu za slanje trgovinske delegacije u SSSR dala je jugoslovenska vlada u drugoj polovini marta, o čemu je objavila službeno saopštenje 18. aprila iste godine.

224 *Sovjetska delegacija,* koju je predvodio Anatolij Josifovič Lavrentijev (sovjestki ambasador u Sofiji od kraja oktobra 1939), stigla je u Beograd 31. maja 1940. u cilju ratifikovanja sklopljenog Ugovora o trgovini između SSSR-a i Jugoslavije. — *Glavnjača* — naziv za ozloglašeni zatvor Uprave grada Beograda, poznat po zvjerskom mučenju naprednih boraca, u prvom redu komunista; simbol policijskog sistema nasilja reakcionarnog režima (beogradska »Bastilja«).Vremenom Glavnjača je postala sinonim ne samo za stradanja klasnih i političkih protivnika režima već i za Kraljevinu Jugoslaviju, naročito poslije zavođenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 1929. Na mjestu gdje je bila »Glavnjača« danas se nalazi zgrada Prirodno-matematičkog fakulteta. Pošto se sistem nasilja beogradske Glavnjače širio na ostale policijske zatvore kao sistem policijskog bijelog terora, zagrebačkom Glavnjačom nazivan je zatvor u Petrinjskoj ulici.

225 *Ustav Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika* objavljen je u Zagrebu (tiskara C. Albrecht) u proljeće 1940. Brošura »*Šta sam vidio u Sovjetskom Savezu*«, koju je pisao Džonson Hjulit, dekan od Kenterberija, poslije dužeg boravka u SSSR, objavljena je takođe u Zagrebu u maju 1940.

226 *Odgovor svim ratnim huškačima i klevetnicima naše Partije* Tito je u ime CK KPJ napisao u drugoj polovini maja 1940. neposredno poslije napada njemačkih armija na Belgiju i Holandiju, a preko njih i na Francusku (invazija je počela noću između 9. i 10. maja). Isti rad je objavljen kao *Komunike Komunističke partije Jugoslavije br. 1.* Štampan je i na slovenačkom jeziku.

227 Tito je imao na umu stalnu opasnost po teritorijalni integritet Jugoslavije od strane Italije (njene pretenzije na drugu obalu Jadrana, Slovensko primorje i Istru, dalmatinske gradove i Boku i dr.), koja je poslije anektiranja Albanije (aprila 1939) zaprijetila i s južne strane, zatim austrijske, odnosno njemačke pretenzije na sjeveru zemlje, mađarske aspiracije prema Bačkoj i Banatu, i bugarske prema Makedoniji i dijelovima Srbije.

228 *Dogovor* između sovjetske i jugoslovenske vlade *o uspostavljanju diplomatskih odnosa između SSSR-a i Jugoslavije* postignut je 10. juna 1940, o čemu je potpisan i sporazum dvije sedmice kasnije (24. juna 1940).

229 *Defetizam* (od francuskih riječi la défaite — poraz, i le défaitisme — malodušnost), označava gubljenje duha, nevjerovanje u pobjedu, mirenje sa silom i kapitulacijom pred neprijateljem; u političkoj terminologiji ovim pojmom se označavaju mišljenje, raspoloženje i akcija onih društvenih snaga i pojedinaca koji su u nacionalnoodbrambenim i oslobodilačkim ratovima (ili u vrijeme priprema za takve ratove) isticali uzaludnost rata i pružanja otpora napadaču, smatrajući da je lakše pognuti glavu pred neprijateljem i pomiriti se s njim nego voditi (ili nastaviti) borbu.

230 O karakteru drugog svjetskog rata i teškoćama u njegovom ocjenjivanju vid. nap. 201.

231 List »*Alarm*« (na uzbunu savjesti, na borbu za istinu, pravicu i slobodu) pokrenuo je Većeslav Vilder u Zagrebu 1939. neposredno po izbijanju drugog svjetskog rata vodeći u njemu politiku uvlačenja Jugoslavije u rat na strani Francuske i Engleske; list se u suštini borio za stavove SDS u novoj situaciji i okomio se naročito na SSSR.

Takvog karaktera bio je i organ SDS u Sloveniji »*Plat zvona*«, koji je s istim ciljem pokrenut u Ljubljani 24. decembra 1939.

232 Članak *Jedinstvo reakcije protiv radnog naroda* objavljen je u dvobroju »Proletera« 3—4 za april—maj 1940 (izišao vjerovatno krajem maja ili početkom juna) i u *Biltenu CK KPJ* br. 1 koji je pokrenut u junu iste godine. U dosadašnjoj literaturi autorstvo ovog članka je pripisivano i E. Kardelju (na primjer u reprint-izdanju »Proletera« 1968. na str. 867). Međutim, njegov autor je Tito, što se vidi ne samo iz stila nego iz autorizacije u pomenutom *Biltenu*, koju je on izvršio odmah poslije oslobođenja (1946. ili 1947), a što je potvrdio i prilikom pripreme za štampu ovog izdanja, u martu 1977.

233 *Blaž Rek* zbog učešća u demonstracijama bio je krajem novembra 1939. uhapšen u Zagrebu (gdje se nalazio na studiju medicine), a zatim protjeran u zatvor u Šoštanj, pa u Slovenj Gradec. Kako je poslije izlaska iz zatvora prešao u ilegalnost, policija ga nije našla ni poslije izdate potjernice za njim u cilju upućivanja početkom februara 1940. u bilećki koncentracioni logor. Kada su mu žandarmi sasvim slučajno ušli u trag (krajem marta 1940), u jednoj kući u selu Lokovici (kod Šoštanja), pokušao je da pobjegne skokom kroz prozor, ali žandarmi su na nj otvorili paljbu i ranili ga u koljeno. Odveden je u celjski zatvor, a odatle u Ljubljanu, gdje mu je i suđeno (najprije na godinu dana strogog zatvora, što je sniženo na 5 mjeseci, a poslije izdržanog zatvora ipak je poslat u koncentracioni logor u Bileću). *Marko Orešković i Đuro Špoljarić* (uhapšeni u toku decembra 1939. u Zagrebu), bili su podvrgnuti svirepom mučenju u zatvoru zbog toga što je policija prilikom hapšenja većeg broja komunista u Sušaku (krajem januara i početkom februara 1940) prema opisu nekih uhapšenih komunista utvrdila da bi oni mogli biti rukovodeći komunisti, koji su iz Zagreba (iz CK KPH) dolazili u Sušak, pa je putem torture htjela iznuditi njihova priznanja. Mučenje Oreškovića i Špoljarića nastavljeno je i prilikom njihovog transporta u Sušak, ali oni nisu ništa priznali.

234 *Usljed nerješavanja seljačkog pitanja* (i pored mnogih obećanja, naročito od strane vođstva HSS) i usljed pogoršavanja životnih prilika na selu izazvanih posledicama rata u Evropi, na selu su rasli nezadovoljstvo i razočarenje u režim i vođstvo HSS, što se izražavalo u raznim oblicima otpora i sve češćim nemirima. Seljaci su počeli da samovoljno »uzurpiraju« i naseljavaju državno, opštinsko i crkveno zemljište u Bosni i Srbiji i Banovini Hrvatskoj. Tako su seljaci okupirali 165 jutara zemlje (svojinu križevačke biskupije) koju nisu napustili ni poslije sudske odluke da je napuste i da plate sudske troškove; seljaci su odbili i jedno i drugo. Grupa seljaka ušla je i u Mačekovo lično imanje u Kupincu i sjekla njegovu šumu; kako nije uspio ni pomoću Zaštite da istjera seljake, Maček je morao da uputi žandarmeriju da bi »spriječio bezvlašće svojih pristalica«. (O prilikama na selu u Banovini Hrvatskoj vid. više u radu Ljube Bobana *O političkim previranjima na selu u Banovini Hrvatskoj*, »Istorija XX veka — zbornik radova«, knj. II, Beograd, 1960, str. 225—266.) O Titovim pogledima na prilike na selu i o akcijama seljaštva u to vrijeme vid. više u raspravi *Propadanje radnog seljaštva u Jugoslaviji poslije prvog imperijalističkog rata*, koja se donosi u 6. tomu ovog izdanja.

235 *JNS — Jugoslovenska nacionalna stranka* (Jenesa), osnovana je 20. jula 1933. u Beogradu na kongresu Jugoslovenske radikalno-seljačke demokratije, režimske formacije nastale poslije parlamentarnih izbora od 8. novembra 1931. Stvorena na osnovama šestojanuarskog režima, tj. integralnog jugoslovenstva i unitarističkog državnog uređenja i profašistički orijentisana, nije ni tada ni poslije stvaranja JRZ (nove režimske političke grupacije) imala većeg političkog uticaja. Uoči i za vrijeme drugog svjetskog rata u JNS je nastalo diferenciranje. Dio jugoslovenski orijentisanih političara (naročito iz krajeva van Srbije), razočaran u politiku ove stranke i u centralizam, pristupio je NOB-u, a jedan dio je bio u službi kontrarevolucije kao eksponent izbjegličke vlade.

236 *JRZ—Jugoslovenska radikalna zajednica*, kao vladajuća politička formacija, sastavljena od Radikalne stranke s predsjednikom Acom Stanojevićem, od Slovenske ljudske stranke s dr Antonom Korošcem i Jugoslovenske muslimanske organizacije

s dr Mehmedom Spahom, nastala je u avgustu 1935. poslije dolaska na vlast dr Milana Stojadinovića. Poslije Stojadinovićevog smjenjivanja s vlasti (februara 1939) u JRZ nastaje raslojavanje, da bi nakon sporazuma Cvetković — Maček (u avgustu 1939) prestala da postoji kao cjelina; tada jedan njen dio ostaje uz novog predsjednika vlade D. Cvetkovića, a drugi dio polazi s dr M. Stojadinovićem, svodeći se uglavnom na Srpsku radikalnu stranku šovinistički orijentisanu. — U političkim previranjima koja su se javila u godinama uoči drugog svjetskog rata počeo je intenzivnije da djeluje i ogranak *SDS* u Sloveniji; o *SDS* vid. u nap. 120. — *Kmečko-delavska partija* dr Dragotina Lončara kao posebna politička grupacija stvorena je na konferenciji u Ljubljani 29. oktobra 1939. Svoj program je bazirala na programu HSS, odnosno njenih osnivača Antuna i Stjepana Radića (s kojima je D. Lončar bio i lični prijatelj) i kasnije dr V. Mačeka. Pojavivši se kao politička grupa sredinom tridesetih godina, u početku je učestvovala u stvaranju Narodnog fronta u Sloveniji (Kmečko-delavsko gibanje), ali se već od kraja 1936. počela da povezuje s HSS da bi se ponašala, kako su to primijetile »Naše novine«, kao »slovenska podružnica HSS«. — *Radikali*, pristalice Radikalne stranke (vid. nap. 78). — *Slovenska ljudska stranka*, poslije slovenskog katoličkog kongresa 1892. nastala je Katoličko-narodna stranka, da bi 1905. dobila naziv Slovenska ljudska stranka (SLS); bila je inicijator Majske deklaracije (30. maja 1917), kada se razvio širok pokret, koji je u proljeće 1918. zahtjev za mirom postavljao već na revolucionaran način. Nakon 1918. u ujedinjenoj državi SLS zastupa autonomistički program, koji napušta naročito nakon sporazuma s radikalima 1927 (Bledski sporazum). Poslije atentata u Skupšitini šef stranke dr Anton Korošec obrazovao je vladu četvorne koalicije i kasnije ušao u Živkovićevu vladu, da bi malo zatim prešao u opoziciju i istrajao u njoj do juna 1935, napuštajući ponovo autonomistički program. U novoj, Stojadinovićevoj vladi A. Korošec je bio ministar unutrašnjih poslova, a SLS je imala svoje predstavnike u svim vladama do aprilske katastrofe 1941. — *Kršćanski socijalisti*, s Janezom Ev. Krekom, organizovali su i svoje sindikate — Jugoslovansku strokovnu zvezu, koja je okupljala naprednije krilo među hrišćanski orijentisanim radništvom. Sve više se razočaravajući u kapitalizam i prihvatajući načela klasne borbe, od sredine tridesetih godina sarađivali su sa URS-ovim sindikatima u Sloveniji (Strokovnom komisijom Slovenije), koji su bili pod sve većim uticajem komunista.

237 Pod »*udarom režima protiv KP*« Tito podrazumijeva otvaranje koncentracionih logora, masovna hapšenja komunista i pojačani teror nad komunistima uopšte koji je nastao u zemlji krajem 1939. i u proljeće 1940.

238 *Dr Dragoljub Jovanović*, dugogodišnji lider zemljoradničke ljevice, u februaru 1940. pristupio je stvaranju svoje samostalne stranke pod nazivom *Narodna seljačka partija* (Osnivački kongres te stranke bio je mjesec dana kasnije).

239 Tito ima na umu tzv. »Obznanu« kojom je vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca krajem decembra 1920. zabranila djelatnost KPJ i ostalih revolucionarnih organizacija koje su bile pod njenim uticajem. Mjere protiv komunističkog pokreta bile su upotpunjene i drastično pooštrene Zakonom o zaštiti države, koji je stupio na snagu početkom avgusta 1921 (osuda za komunističku djelatnost i propagandu ideja komunizma na višegodišnju robiju i smrtnu kaznu — vid. nap. 185). Tada je komunistički pokret u Jugoslaviji bio gotovo potpuno razbijen (od oko 65 000 članova KPJ taj broj se u toku 1921. sveo na nekoliko stotina aktivnih komunista) i bio je prinuđen da se u uslovima ilegalnosti, na novim osnovama, postepeno izgrađuje i oporavlja. KPJ je pretrpjela težak poraz i u vrijeme šestojanuarske diktature 1929 (o tome vid. više u nap. 15).

240 Poslije zaključenja sporazuma Cvetković—Maček o tzv. rješenju hrvatskog pitanja hegemonistički krugovi velikosrpske buržoazije, u nizu mjera kojima su se suprotstavljali potpisivanju, a zatim realizaciji toga sporazuma, bilo je i lansiranje šovinističke parole »*Srbi na okup*«, pod izgovorom da su ugrožena prava srpskog naroda. Glavni glasnogovornici te politike postali su Srpski kulturni klub i njegov organ »Srpski glas« i još neka glasila koja su u to vrijeme,prije svega pod uticajem tih istih krugova, bila pokrenuta, kao »Nova Srbadija« itd. Osim čisto političkih pitanja koja su u duhu velikosrpske hegemonije tretirana u tim listovima i časopisima, nekri-

tički su oživljavana i neka pitanja iz prošlosti srpskog naroda, propovijedane su ideje o srpskoj nadmoćnosti, sve do iznošenja nekih elemenata rasne teorije.

241 Misli se na *rezoluciju CK KPJ* pisanu u Moskvi krajem 1938, koju su zatim prihvatili i potvrdili najprije Politički sekretarijat IK KI (na sjednici od 5. januara 1939), a poslije CK KPJ (na sjednici na kojoj se CK konstituisao u drugoj polovini marta iste godine). Više o ovoj rezoluciji vid. na str. 145—152 u 4. tomu i nap. 322. i 416. u istom tomu.

242 Imaju se u vidu odstupanja od partijskih direktiva da radnička grupacija izađe samostalno na izbore (u decembru 1938) u okviru Bloka udružene opozicije (pored stavova da ne treba cijepati jedinstvo hrvatskog narodnog pokreta, naročito su među studentima širene teorije da bi to bila avantura i davanje spiskova komunista u ruke policiji) i nesprovođenje linije Partije u pogledu odbrane zemlje.

243 *Dragutin Klepac* je uspio da se poslije svog izlaska iz zatvora predstavi kao čovjek s herojskim držanjem pred klasnim neprijateljem i da se plasira u partijsko rukovodstvo na Zagrebačkom sveučilištu. Međutim, on je destruktivno djelovao (jedan je od vinovnika nesprovođenja partijske linije u nekim osnovnim političkim pitanjima — vid. prethodnu nap.), doprinio je razbijanju aktiva komunista u studentskom udruženju Svjetlost, a bio je među najaktivnijim ljudima u raspravama koje su se otvorile povodom književnog časopisa »Pečat«, stvarajući snažnu opoziciju Partiji na Zagrebačkom sveučilištu. Zbog nastale situacije, partijsko rukovodstvo bilo je prinuđeno da u proljeće 1940. raspusti partijsku organizaciju na Zagrebačkom sveučilištu.

244 *Mladen Čaldarović* je povodom uvodnika objavljenog u »Proleteru« pod naslovom *Lenjin i Staljin* (u broju 1—2 za januar — februar 1940) napisao *Kritičke primjedbe na »Proleter«*, ustajući protiv ocjena u kojima se Staljinovi doprinosi i zasluge za razvitak marksističke nauke izjednačavaju s Lenjinovim.

245 *Savjetovanje aktiva KPH* održano je na Titovu inicijativu s preko 30 učesnika u Zagrebu krajem marta 1939. U ime CK KPJ na savjetovanju su bili Tito, koji je u toku diskusije govorio više puta, i E. Kardelj, koji je govorio o međunarodnoj situaciji.

246 Poslije višemjesečnih ratnih zapleta i nastojanja, naročito Engleske da se sprovede blokada Njemačke kako bi se spriječili njeno snabdijevanje sirovinama potrebnim za ratnu industriju, i, posebno, njen dovoz gvozdene rude iz Švedske preko norveške luke Narvik, 9. aprila 1940, pošto je prethodno zaposjela Dansku, Njemačka je počela invaziju Norveške, koju je i okupirala nakon dvomjesečnih borbi. Mjesec dana kasnije, noću između 9. i 10. maja iste godine, Njemačka je napala Belgiju, Holandiju i Luksemburg, čiji je otpor takođe brzo slomila, usmjeravajući svoje snage na invaziju Francuske.

247 Poslije nekoliko kraćih obustava rada, koje su počele već 1. aprila 1940 (najprije u »Prvoj srpskoj fabrici aeroplana Ž. Rogožarski«), 2500 radnika i većina namještenika avionskih preduzeća u Beogradu i Zemunu (iz »Rogožarskog«, fabrike za izradu aviona »Zmaj« u Zemunu, iz »Industrije motora« u Rakovici, iz preduzeća precizne mehanike i avionskih instrumenata »Mikron«, »Teleoptik« i »Nestor«) stupili su u štrajk polovinom aprila. Sukob je počeo zbog toga što su poslodavci uporno odbijali radničke zahtjeve za povišenje nadnica, što je naročito teško pogađalo radnike iz »Rogožarskog« nakon prebacivanja monterskog preduzeća u Zemun i povećanja troškova prevoza, nestašice stanova itd. Ovaj štrajk, koji je prekinut početkom jula 1940. na poziv njegovog rukovodstva, pokazao je veliku organizovanost i snagu radnika i KP (koja je preko MK KPJ za Beograd rukovodila štrajkom) koje nisu mogla slomiti razna nasilja režima (uhapšeno je 500 do 600 radnika i drugih lica za koja su organi vlasti smatrali da imaju neke veze sa štrajkom, vršena je mobilizacija radnika u vojsku itd.)

248 *Ignjaci Mošćicki* bio je predsjednik Poljske Republike od 1926. do 1939, tj neposredno do izbijanja drugog svjetskog rata, kada je dao ostavku. *Jozef Bek* bio je veoma uticajna ličnost u životu međuratne Poljske, pukovnik i ađutant maršala Pilsudskog, ministar spoljnih poslova od 1932, a predsjednik republike poslije ostavke I. Mošćickog). Tito ima u vidu da je Poljska u njihovo vrijeme bila i ostala agrarna

i slabo razvijena zemlja, u kojoj je malobrojno plemstvo (0,9% svih posjednika zemlje) držalo više od polovine obradivih površina; u njoj je bila uticajna i crkva, koja je takođe raspologala velikom površinom zemlje nasuprot mnogobrojnim bezemljašima i siromašnom seljaštvu. U industriji je vladao snažan uticaj stranog kapitala.

249 »*Peta kolona*« — grupe ili organizacije koje, mahom tajno, u okviru neke šire političke ili vojne organizacije, nacionalne ili državne zajednice, subverzivno djeluju za račun neke druge organizacije ili države. Termin potiče iz oslobodilačkog rata španskog naroda (1936—1939). Kada su frankističke snage oktobra 1936. napadale na Madrid krenule su s četiri kolone, a o petoj su govorili da će dejstvovati iznutra. Ovaj pojam je dobio široku rasprostranjenost u vrijeme fašističkog nastupanja po Evropi, kada su se, naročito u službi Trećeg Rajha, petokolonaške snage regrutovale ne samo od pripadnika njemačke nacionalne manjine (folksdojčera) nego i iz različitih sredina i društvenih slojeva, djelujući u pozadini kao fašistička agentura.

250 *Proglas* u obliku letka koje je *vodstvo HSS* objavilo u ime Središnjeg odbora *HRS* rasturan je u Zagrebu 31. maja i početkom juna 1940.

251 Potpredsjednik vlade dr *Vlatko Maček* dao je novinarima kraću izjavu 31. maja 1940. nakon razgovora s Anatolijem Josifovičem Lavrentijevom, koji je obavio u zgradi predsjedništva vlade u Beogradu. V. Maček je u izjavi izrazio radost ne samo što se susreo »s predstavnikom Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika nego i s predstavnikom bratskog ruskog naroda«.

252 Prvomajske manifestacije u Zagrebu 1940. po karakteru, opsegu i organizovanosti znatno su se razlikovale od prethodnih. Umjesto izleta (obično u šume), kulturnih priredbi i djelimične obustave rada, ovoga puta radnici su, na poziv Mjesnog komiteta KPH za Zagreb, obustavili rad u gotovo svim industrijskim preduzećima (a tramvaji nisu ni izlazili iz depoa); radnici su se sakupljali u preduzećima, gdje su držani govori, mitinzi i uzvikivane borbene parole, a zatim su u povorkama krenuli u centar grada; masovno su učestvovale žene radnice i omladina. Dok su ranije javne manifestacije obično bivale već u početku ugušivane, ovoga puta učesnici su pružili masovan i organizovan otpor brutalnom napadu policije i Građanske zaštite, probijali se kroz kordone policije i konjice, sprečavali hapšenje i prebijanje pojedinih radnika, pružajući otpor više od jednog časa. U okršaju je teže ranjeno preko 10 radnika, a nekoliko desetina manifestanata bilo je uhapšeno. Režim se osobito okomio na tramvajce, pa je poslije 1. maja preduzeo prema njima niz represalija (protuzakonito ukinuo statut tramvajaca, otpustio oko 30 tramvajaca, a dvojicu poslao u koncentracioni logor u Lepoglavu). Ustajući u zaštitu tramvajaca, Tito je u ime CK KPJ napisao ovaj proglas, koji je odmah štampan i rasturan kao letak po cijeloj zemlji.

253 *Uredba o rješavanju radnih sporova*, koja je objavljena 6. maja 1940. za područje Banovine Hrvatske, po reakcionarnosti većine svojih odredbi u mnogo čemu je nadmašivala tzv. Uredbu o minimalnim nadnicama koju je donijela Stojadinovićeva vlada u početku 1937. Po novoj uredbi radnici poslije obavljene procedure »mirenja« nisu mogli odmah stupiti u štrajk, nego je predviđeno glasanje većine radnika, pri čemu pravo glasa nisu imali radnici ispod 24 godine; poslodavac je imao pravo otpuštanja radnika i za vrijeme mirenja, a u slučaju neuspješnog mirenja imao je pravo i na lokaut (masovno otpuštanje radnika). Osim toga, ovom uredbom bio je zabranjen generalni štrajk, a radnici su zbog učešća u štrajku mogli biti kažnjeni i oduzimanjem radničke knjižice, a predviđala se i mogućnost raspuštanja sindikata.

254 Članak *Kontrarevolucionarni socijaldemokratski vođi na čelu ratnih huškača i protusovjetske kampanje* Tito je napisao kao odgovor na sve učestanije napade socijaldemokrata na komuniste i SSSR, što je naročito bilo vidljivo iz pisanja glavnog organa Socijalističke partije Jugoslavije »Radničke novine« od početka 1940. Iako su prvih osam mjeseci od izbijanja drugog svjetskog rata vojna dejstva zapadnih sila protiv njemačkog fašizma bila neznatna (»prividni rat«, kako ga je nazvao Čerčil, ili »čudni rat«), socijaldemokratski listovi i u Jugoslaviji sve više su pisali o sovjetsko-finskom ratu, donosili su apele sindikalnih i socijalističkih foruma za pomoć Finskoj,

optuživali su komuniste da su krenuli »u borbu protiv demokratije i pomaganje fašizma«, da su komunisti »kao i fašisti, neprijatelji nacionalne slobode« itd. (vid. »Radničke novine«, br. 9 od 9. februara i br. 14 od 5. aprila 1940).

255 Pod »minhenskom politikom« podrazumijeva se politika popuštanja pred agresorom koju su vodili vladajući krugovi u zapadnim zemljama u nadi da će se fašistička Njemačka usmjeriti na Istok — protiv Sovjetskog Saveza; u tome su ti krugovi imali podršku mnogih uticajnih socijaldemokratskih vođstava (odbijanje vođstva Socijalističke partije Francuske da prihvati predloge KP Francuske od 15. septembra 1938. o zajedničkoj inicijativi za sazivanje parlamenta u korist Čehoslovačke i da razmatra program borbe za zaštitu Čehoslovačke, podnijet nedjelju dana kasnije. Slično je postupilo i rukovodstvo Laburističke partije prema nekim predlozima KP Velike Britanije itd.).

256 *Antikominternski pakt* je međudržavni politički sporazum nastao najprije zaključenjem njemačko-japanske konvencije o borbi protiv Komunističke internacionale u Berlinu 25. novembra 1936, koja je godinu dana docnije dopunjena njemačko-italijansko-japanskim protokolom usvojenim u Rimu (6. novembra 1937). Pod znakom borbe protiv Kominterne stvoren je agresivni blok ovih država za osvajanje svjetske vladavine. Ovaj pakt je bio uperen ne samo protiv komunizma i SSSR-a već i protiv ostalih demokratskih zemalja i naprednih pokreta. Služio je kao paravan fašističkim silama u njihovom agresivnom nastupanju iz koga se oformio vojni savez ovih država, tzv. Trojni pakt (sklopljen 27. septembra 1940).

257 Poslije izbijanja militarističko-frankističkog ustanka (18. jula 1936) protiv narodnofrontovske republikanske vlade Španije i nakon razgovora predstavnika francuske vlade na čelu s Leonom Blumom s engleskom vladom u Londonu, francuska vlada je u Parizu izdala komunike u kome je izjavila da neće isporučiti avione i drugo oružje legitimnoj španskoj vladi na osnovu prethodno sklopljenog ugovora, a 1. avgusta 1936. Blum je izišao s planom o nemiješanju u španske događaje, zahtijevajući da ga prihvate i ostale evropske zemlje; već 27. avgusta sklopljen je *»pakt o nemiješanju«*, kome je pristupilo 27 evropskih država, među kojima i Sovjetski Savez, čime je onemogućena, odnosno u svakom slučaju smanjena pomoć demokratskih država republikanskoj Španiji, dok su fašističke sile, ignorišući taj pakt, nesmetano slale ne samo oružje već i ljudstvo frankističkim snagama.

258 Na stranicama »Radničkih novina« ponovo su počele otpužbe zbog »ćelijašenja« u sindikalnom pokretu i zbog toga što se »metodi JUGORAS-a i ljevičara-komunista u borbi protiv njega podudaraju«, da su komunisti »uneli haos« u sindikalni pokret (»Radničke novine«, br. 6 od 9. februara, br. 14 od 5. aprila i br. 19 od 10. maja 1940). Pojačavajući borbu protiv komunista Izvršni odbor URSSJ, koji je ponovo bio u rukama socijaldemokrata, na svojoj sjednici održanoj 21. januara 1940. u Beogradu, pozivajući se na odluke prethodnog kongresa o potrebi održanja »potpunog reda i discipline u pokretu« i suzbijanja frakcionašenja (pod čime se podrazumijevala djelatnost komunista), makar »u krajnjem slučaju i isključenjem«, riješio je: da u sastavu URSSJ ne mogu biti začlanjene one sindikalne organizacije radnika i namještenika koje se ne pridržavaju uputstava dobivenih od Izvršnog odbora URSSJ i da će sve takve slučajeve i javno objaviti. (»Radničke novine«, br. 6 od 9. februara i br. 12 od 22. marta 1940.)

259 Josip Beker, *Zašto su socijalisti za demokratiju*, Zagreb, 1940, izdanje Akcionog odbora za obnovu Socijalističke stranke, str. 11.

260 Između ostalog, »Radničke novine« su u više svojih brojeva objavile apele Sindikalne internacionale za pomoć Finskoj i solidarisale se s njima (br. 6 od 9. februara), apele zajedničkog englesko-francuskog sindikalnog odbora (br. 7 od 8. marta 1940) i Socijalističke internacionale (u istom broju).

261 Prema najnovijim istraživanjima, kao dobrovoljci za pomoć oslobodilačkoj borbi španskog naroda (1936—1939) učestvovalo je preko 1750 Jugoslovena; među njima je bilo najviše radnika; više od polovine dobrovoljaca iz Jugoslavije poginulo je na tlu Španije.

[262] Riječ je o štrajku 6000 rudara u Trbovlju, Hrastniku i Laškom koji je vođen od 16. do 27. decembra 1939. i koji se završio bez uspjeha jer je režim oštro istupio uz podršku socijaldemokratskog vodstva. Veliki broj rudara bio je otpušten i konfiniran u koncentracione logore, a njihove porodice su morale »napustiti stanove u roku od 6 mjeseci« poslije otpuštanja rudara s posla.

[263] Članak *Opasna igra* Tito je pisao u vrijeme izrazitog kolebanja jugoslovenskih vladajućih vrhova u pogledu osnovnog opredjeljenja u vanjskoj politici da li uz zapadnodemokratske zemlje, čiji su eksponenti još bili veoma uticajni u vladi ili se prikloniti fašističkoj Njemačkoj, čija je nadmoćnost sve više izbijala u prvi plan, naročito poslije uspješne invazije u Zapadnoj Evropi (okupacija zemalja Beneluksa i uspješan prodor u Francuskoj). Objavljen je u »Srpu i čekiću«, br. 2, koji je izašao sredinom juna 1940.

[264] Odnosi se na proglas objavljen u ime HRS-a krajem maja 1940 (vid. nap. 250).

[264a] Prema članku G. Dimitrova *Rat i radnička klasa kapitalističkih zemalja* („Коммунистическиј интернационал", dvobroj 8—9 za avgust—septembr 1939, str. 29).

[265] *Saopćenje Sekretarijata CK KPJ* napisali su Tito i Edvard Kardelj neposredno poslije kapitulacije Francuske, koju je ponudila Petenova vlada odmah po dolasku na vlast (16. juna), a potpisala nekoliko dana kasnije (22. juna 1940) u Kompjenju. Ovo Saopćenje je bilo odmah objavljeno u obliku letka na srpskohrvatskom jeziku i već krajem juna iste godine u više hiljada primjeraka rasturano po cijeloj zemlji. Do kraja juna letak je bio objavljen i na slovenačkom jeziku sa naslovom: *Komunistična stranka Jugoslavije — Komunike št. 2* (br. 2).

[266] *Eduar Daladje*, kao predsjednik francuske vlade, ili ministar u pojedinim vladama, dugo godina je vodio politiku popuštanja pred agresorom i bio potpisnik Minhenskog sporazuma (30. septembra 1938, vid. nap. 22), istovremeno vodeći politiku likvidacije progresivnih tekovina koje su radnička klasa i ostale demokratske snage francuskog društva ostvarile u vrijeme vladavine Narodnog fronta. Poslije izbijanja drugog svjetskog rata, provodeći politiku u interesu krupnokapitalističkih krugova više se brinuo za rat u Finskoj nego protiv Njemačke, što je i bio jedan od glavnih uzroka njegovog pada. — *Leon Blum*, kao lider Socijalističke partije Francuske i premijer narodnofrontovske vlade, bio je pobornik politike nemiješanja u građanski rat u Španiji, čime se krčio put agresiji, a nije se odupirao ni minhenskoj politici. — *Pol Reno* bio je predsjednik francuske vlade poslije ostavke Daladjea (krajem marta 1940); od sredine juna iste godine povukao se sa tog položaja, pošto je prethodno odbio Čerčilov predlog o uniji Engleske i Francuske u cilju davanja efikasnijeg otpora Hitleru odnosno sprečavanja kapitulacije. Tada je vlast u Francuskoj preuzeo maršal Peten koji je odmah ponudio kapitulaciju svoje zemlje fašističkoj Njemačkoj.

[267] Misli se na tzv. *politiku nemiješanja* u građanski rat u Španiji, čiji su najznačajniji zagovornici bili vladajući vrhovi Velike Britanije, a koja je olakšala stvarnu intervenciju fašističkih sila u Španiji (vid. nap. 257). Poslije sloma Španske Republike, u proljeće 1939, u Francusku (a djelomično i u SAD, Meksiko i neke druge zemlje) iz Španije je izbjeglo preko 650 000 izbjeglica, među njima i oko 15 000 boraca internacionalnih brigada (kojih je bilo iz 53 zemlje). Većina tih boraca bili su strpani u koncentracione logore, izloženi maltretiranju i surovim uslovima života.

[268] Misli se na dvjesta najbogatijih krupnokapitalističkih i vladajućih porodica u Francuskoj koje su imale odlučujući uticaj na mnoge oblasti unutrašnjeg društveno-političkog razvitka i na spoljnu politiku Francuske.

[269] Francuska vlada je dekretom od 26. septembra 1939. raspustila Komunističku partiju Francuske (KPF), poništila njene poslaničke mandate (na parlamentarnim izborima održanim 26. aprila i 3. maja 1936. dobila je blizu milion i po glasova i 72 poslanička mandata), od kojih su 33 bili zatvoreni i suđeni. Osim toga, vlada je do početka marta 1940. raspustila 300 opštinskih uprava i poništila 2778 mandata opštinskih i oblasnih (departmanskih) uprava, raspustila 620 sindikalnih organizacija i 675

mjesnih komunističkih organizacija ili klubova i uhapsila preko 8000 aktivista KP. Ove mjere francuske vlade bile su olakšane politikom KPF, koja je u to vrijeme bila prešla na defetističke pozicije.

270 *Adolf Tjer*, kao predsjednik vlade poražene Francuske u francusko-pruskom ratu (vođen 1870—1871) obratio se za pomoć okupatoru svoje zemlje kako bi uz njegovu podršku stvorio armiju i njome ugušio ustanak pariskog naroda (Parisku komunu 1871).

271 Predsjednik jugoslovenske vlade *Dragiša Cvetković* već na dan kapitulacije Francuske, 22. juna 1940, izjavio je njemačkoj agenciji DNB da su ti odnosi prijateljstva produbljivani naročito na privrednom polju i da će se razvijati »na svima poljima« (»Politika«, 23. jun 1940).

272 Nismo uspjeli da utvrdimo vrijeme Koroščevih posjeta Rimu i Bukureštu, a o njegovoj posjeti Njemačkoj u jednom izvještaju italijanskog poslanika iz Sofije grofu Ćanu (od 29. maja 1940) stoji »da izgleda da je Korošec nedavno otputovao u Njemačku«.

273 Pismo *Članovima Partije u Dalmaciji* Tito je napisao u vrijeme neposrednih priprema za V konferenciju KPJ i posebno napora rukovodstva KPJ da se konsoliduje stanje u partijskoj organizaciji Dalmacije. Poslije niza mjera koje su preduzimali CK KPJ i CK KPH da se otkloni »prilično nezdravo stanje koje još uvijek vlada u partijskoj organizaciji u Dalmaciji«, Josip Broz Tito, kao generalni sekretar Partije, donio je odluku da se pismom obrati partijskom članstvu u Dalmaciji i da ga pozove da pomogne prevladavanju takvog stanja, koje je dugo tu organizaciju, uporedo sa organizacijom u sremskomitrovačkoj kaznionici, činilo jednom od najneuralgičnijih tačaka u cijeloj strukturi KPJ. Pismo je napisano krajem juna 1940, mjesec dana poslije pokrajinske konferencije KPJ za Srbiju (održana krajem maja iste godine); o tome da je pismo tada napisano zaključujemo i na osnovu jedne rečenice u ovom pismu, koja se odnosi na održavanje partijske konferencije KP Slovenije (održana 29. i 30. juna) i koju je Tito naknadno dopisao (rukom, mastilom, dok je cijelo pismo kucano mašinom). Pismo je prema prvobitnom planu trebalo da se objavi kao članak u jednom od ilegalnih partijskih organa. Međutim, kako je sačuvan original upravo toga rukopisa predviđenog za štampu, kao i još dvije kopije originala, vjerovatno ovo Titovo pismo u to vrijeme nije bilo ni objavljeno. Umjesto da ga objavi, Tito se u posljednjem momentu odlučio da lično pođe u Dalmaciju i pomogne u sređivanju prilika u tamošnjoj organizaciji, što je i učinio već u drugoj polovini jula 1940.

274 *Pokrajinska partijska konferencija za Srbiju* (peta po redu), kako je već navedeno, održana je krajem maja 1940. u Beogradu, u Hadži Melentijevoj ulici br. 68. Na konferenciji je izvršena analiza dotadašnjeg rada partijske organizacije u Srbiji i izabrani su delegati za V zemaljsku konferenciju KPJ.

275 *Partijska konferencija u Sloveniji* (treća po redu nakon održanja Osnivačkog kongresa KP Slovenije), održana je 29. i 30. juna 1940. na Vinju nad Dolskim, u blizini Ljubljane. Trajala je noć i dan i na njoj su izabrani delegati za V zemaljsku konferenciju KPJ. Na konferenciji Tito je učestvovao u diskusiji i dao zaključnu riječ.

276 Iz Staljinove zakletve izrečene povodom Lenjinove smrti na II kongresu sovjeta SSSR-a, januara 1924 (J. Staljin, *O Lenjinu*, »Kultura«, Beograd, 1946. str. 23).

277 U periodu od 1938. do sredine 1940. u tri maha je vršena rekonstrukcija pokrajinskog partijskog rukovodstva s ciljem da se prevlada nezdravo stanje u partijskoj organizaciji, naročito u Splitu, nastalo prvenstveno usljed dejstva grupe Jelaska —Marić—Baljkas. U tom međuvremenu, radi pružanja pomoći na konsolidaciji partijske organizacije, u Dalmaciju su odlazili pojedini članovi i instruktori CK KPJ i CK KPH, i to: Đuro Špoljarić, Andrija Žaja, Ivo Lola Ribar, Ivo Marinković, Edvard Kardelj, Rade Končar, dr Vladimir Bakarić, Mirko Bukovec, Marko Orešković, Tone Tomšič i drugi.

278 Tito misli na Vicka Jelasku.

279 Prvi ozbiljniji *sporovi partijskog rukovodstva iz Dalmacije sa CK KPJ*, u kome su i u to vrijeme glavnu ulogu imali V. Jelaska, Ivo Marić i Ivo Baljkas, izbili

su 1928. godine, u toku sprovođenja »Otvorenog pisma« koje je Komunistička internacionala uputila članovima KPJ; obnovili su se u toku 1933. i 1934. kad su se Jelaska i Marić ponovo aktivizirali u radu Partije (u međuvremenu su se bili pasivizirali), zatim u 1937. kada je V. Jelaska poveo diskusiju o načinu izgradnje osnovnih partijskih organizacija, a u toku 1937. i 1938. Ivo Marić se eksponirao u frakcijskim borbama u Parizu, gdje se u to vrijeme nalazio.

280 Misli se na Ivu Marića, koji je bio privatni zanatlija, imao je u Splitu vodoinstalatersku radionicu u kojoj je bilo zaposleno nekoliko radnika.

281 Dušan Mrduljaš bio je jedno vrijeme u toku 1938. i 1939. na čelu privremenog rukovodstva KPH u Dalmaciji; on je pokušao da teško stanje u partijskoj organizaciji u Dalmaciji sredi kompromisom i ustupcima neispravnim zahtjevima Vicka Jelaske (posebno njegovo nepravilno tretiranje odnosa ilegalne KP i Radničke partije). Mada iskren i čestit revolucionar, on nije bio u stanju da sagleda karakter destruktivne Jelaskine djelatnosti, precjenjujući njegov uticaj među komunistima u Dalmaciji.

282 Proglas CK KPJ pod nazivom *Jedinstvo poslodavaca, policije i socijaldemokratskih izdajica u borbi protiv radnika* napisao je Tito, vjerovatno zajedno s E. Kardeljem (kolektivni rad), krajem juna ili početkom jula 1940. povodom velikog štrajka radnika avionskih preduzeća u Beogradu, koji je pod veoma teškim uslovima i nesmanjenom upornošću vođen od sredine aprila 1940 (vid. nap. 247). Proglas je u obliku letka rasturan po cijeloj zemlji, a štampan je i u »Proleteru«, u dvobroju 3—4 za april—maj 1940 (u Beogradu, s izvjesnim zakašnjenjem).

283 *Otpust* s posla dobili su radnici »Rogožarskog«, »Industrije motora« u Rakovici i u »Mikronu« već na početku štrajka (15. aprila), a u znak solidarnosti s njima u štrajk je do 20. aprila stupilo još 1000 radnika iz »Zmaja«, »Teleoptika« i »Nestora«.

284 U toku štrajka aeronautičkih radnika pojedini agenti Uprave grada Beograda često su u društvu s ponekim štrajkbreherom u kamionima obilazili grad; ukoliko bi na ulici prepoznali štrajkujuće radnike i druga lica koja su čuvala štrajkačke straže ili koja su se iz obližnjih mjesta vraćala s prikupljenom hranom za štrajkače (u čemu su naročito veliku pomoć pružali studenti Beogradskog univerziteta), pucali su i neke ranili, a zatim su mnoge hapsili i premlaćivali na licu mjesta.

285 Vlasnici preduzeća i organi režima, uz pomoć socijaldemokratskog vrha URSSJ i redakcije lista »Radničke novine« nastojali su da ovaj štrajk diskredituju; koristili su okolnost što su ova preduzeća spadala u vojnu odnosno ratnu industriju, pa su optuživali organizatore štrajka da tu borbu vode za strane interese. Između ostalog, »Radničke novine« su 10. maja 1940, na *Saopštenje* Međufabričkog štrajkačkog odbora da iza štrajka stoji i Savez metalskih radnika Jugoslavije i da im je taj savez dodijelio finansijsku pomoć, odgovorile da Savez ne rukovodi tim štrajkom i da nije dodijelio nikakvu pomoć, jer Savez »finansira samo one akcije kojima sâm rukovodi«; istovremeno je ovaj list postavio provokativno pitanje: »Ko je taj što iza cele ove akcije stoji i ko je taj koji se krije iza imena ‚Štrajkaški odbor'?« Na ovo je rukovodstvo štrajka odgovorilo da »iza cele akcije stoji 2500 radnika« i da je Štrajkaški odbor »sastavljen od predstavnika tih radnika iz svih preduzeća, koji su legalni predstavnici svojih drugova«.

286 *Akcije solidarnosti* za podršku i pomoć štrajku aeronautičkih radnika vođene su u cijeloj zemlji; u Beogradu su za štrajkujuće radnike i njihove porodice, koje su ostale bez ikakvih prihoda, bili organizovani kuhinje i punktovi za sakupljanje hrane i druge pomoći, a studentske menze su izdvajale svakodnevno više stotina obroka hrane za njih. Pomoć su im pružale i pojedine zanatlije (vlasnici pekarskih i kafedžijskih radnji i dr.). Jedan dio radnika za vrijeme štrajka bio je smješten na stan i hranu kod pojedinih porodica.

287 *Pismo Komunističkoj partiji Francuske* napisali su Tito i E. Kardelj početkom jula 1940. neposredno poslije okupacije Francuske i kapitulacije njenih vladajućih krugova pred fašističkim okupatorom. Nismo uspjeli da utvrdimo na koji način i u kom obliku je pismo dostavljeno rukovodstvu KPF. — *Komunistička partija Francuske* nastala je poslije rascjepa u Socijalističkoj partiji Francuske (SPF), kada se

većina delegata na kongresu u Turu 1920. izjasnila za Komunističku internacionalu i prihvatila tzv. »21 uslov«. Od tada je KPF prolazila kroz različite periode slabljenja (frakcionaške borbe do tridesetih godina, kriza u odnosu prema odbrani zemlje od 1939. do 1941, eksponiranje u politici Informbiroa 1948. i 1950) i periode uspona (antifašizam i stvaranje Narodnog fronta sredinom tridesetih godina, učešće u pokretu otpora i u vladi od 1941. do 1947, orijentacija na iznalaženje samostalnih puteva razvoja socijalizma u novijem periodu); KPF je jedna od najsnažnijih partija u zemlji.

288 Pod borbom »*protiv novog Versaja*« podrazumijeva se borba protiv pokušaja uspostavljanja novog sistema nepravednih međunarodnih odnosa kakvi su uspostavljeni poslije završetka prvog svjetskog imperijalističkog rata na osnovu mirovnih ugovora sklopljenih u *Versaju 1919*. Versajski mir je, s jedne strane, značio diktat jedne grupe velikih sila (pobjednica iz rata) drugoj grupi država (pobijeđenih sila u tom ratu), prvenstveno Njemačkoj, a, s druge, diktat triju velikih sila malim i ostalim državama, što je produbilo i stvorilo nove međuimperijalističke i međudržavne suprotnosti i uticalo na izbijanje drugog svjetskog rata.

289 Autori misle na inicijativu i doprinos KPF ostvarenju jedinstva i saradnje različitih struja u radničkom pokretu (posebno komunista i socijalista), na osnovu čega je spriječena pobjeda fašizma u Francuskoj (1934) i stvoren Narodni front, koji je odnio pobjedu na parlamentarnim izborima 1936. i omogućio formiranje narodnofrontovske vlade, koja je, zatim, izvela niz socijalnih i političkih reformi u interesu radničke klase i ostalih radnih ljudi.

290 Misli se na popuštanja i ustupke koje su vladajući krugovi zapadnoevropskih država činili pred agresivnim silama, posebno pred njemačkim fašizmom, sve do izbijanja drugog svjetskog rata, nadajući se da će se fašistička agresija usmjeriti samo protiv SSSR-a, na šta su komunisti blagovremeno upozoravali.

291 Nakon izbijanja prvog svjetskog imperijalističkog rata (1914) vođstva gotovo svih socijalističkih, socijaldemokratskih i drugih radničkih partija (izuzev Boljševičke partije u Rusiji, Srpske socijaldemokratske partije, tzv. partije »tijesnih« u Bugarskoj i još nekih manjih socijalističkih grupa i pojedinaca) stavila su se na stranu svojih vlada, čime su izdala načela socijalističkog internacionalizma (pozivala su radnike jedne zemlje u rat protiv radnika i naroda druge zemlje, a za interese »svojih« vladajućih klasa).

292 U *Kompjenjskoj šumi* kraj Pariza francuski maršal Foš je 11. novembra 1918. u ime savezničkih sila, u jednom željezničkom vagonu (gdje je bio njegov štab), diktirao pobijeđenoj Njemačkoj uslove primirja. Da bi ponizio Francusku, Hitler je odredio da se u tom istom mjestu i u istom vagonu, 22. juna 1940, saopšte uslovi njene kapitulacije. Stoga je Kompjenj postao simbol za nametanje ponižavajućih i nepravednih uslova mira.

293 Prateći politička kretanja u vladajućim krugovima Jugoslavije, na čije je držanje radikalno uticao razvoj ratnih prilika u Evropi, Tito piše članak *Protiv »novog poretka« totalitarnog režima*, koji je objavljen u »Srpu i čekiću«, br. 3, polovinom jula 1940. — Pod *totalitarnim režimom* podrazumijeva se sistem vladavine u kome postoji sveobuhvatno (od lat. *totus* — sav, cio, potpun, ili novolat. *totalitas* — potpunost, cjelovitost) podređivanje državi odnosno intervencija države i njenih organa u sve oblasti društvenog života, uključujući porodične odnose, ideološka i religiozna ubjeđenja, umjetničku orijentaciju itd. Kako se takav diktatorski oblik vladavine i svemoć države — koja je sve i iznad svega — mogu ostvariti samo prinudom, u fašističkim diktaturama, a naročito u najekstremnijem obliku totalitarnog režima kakav je postojao u Hitlerovoj Njemačkoj, postojali su svemoć represivnih organa i beskrupulozni terorizam ne samo nad svim protivnicima režima nego i nad mnogim, naročito radnim slojevima društva. Totalitarni režimi, tj. fašističke diktature pojavile su se i kao svojevrsni (kontrarevolucionarni) izlaz iz opšte krize kapitalizma kao sistema (u koju je on počeo da zapada već na početku 20. vijeka); one se, na jednoj strani, oslanjaju na razočaranost srednjih i deklasiranih slojeva društva, a s druge, na strah buržoazije od nastupajuće proleterske revolucije; stoga fašističkim diktaturama kao

kontrarevoluciji pribjegavaju, podržavaju ih i njima se služe najagresivniji i najšovinistički krugovi krupnog finansijskog kapitala. U uspostavljanju totalitarnih režima značajnu ulogu ima socijalna demagogija (u Italiji *fašizam*, od fascio — pored simbola sudske vlasti iz doba rimskog carstva, znači i snop (svežanj štapića sa sekirom u sredini), povezanost, saradnja; u Njemačkoj naziv *nacionalsocijalizam*, a za fašističku partiju — Nacional-socijalistička njemačka *radnička* partija—NSDAP).

294 »Hrvatski dnevnik« od 5. jula 1940.

295 Najprije je Dragiša Cvetković kao predsjednik JUGORAS-a na njegovoj konferenciji 19. juna 1940. govorio da će se »truditi svim silama da poput onoga što je urađeno kod velikih država, koje su iz *osnova izmenile fizionomiju svoje socijalne strukture, da poput svega toga pođemo tim putem*« (podvukao *P. D.*; »Politika« od 21. juna 1940), a zatim je u istom duhu dao izjavu dopisniku njemačke agencije (Deutsches Nachrichtenbüro — DNB) na dan 22. juna iste godine. U sličnom duhu nekoliko dana kasnije i dr Vlatko Maček je dao izjavu predstavniku iste agencije (vid. »Politiku« od 29. juna 1940). Uslijedile su ubrzo i njihove nove izjave u istom smislu — priznanja ostvarenjima Italije i Njemačke.

296 Mada se o dolasku sovjetske delegacije na čelu s Anatolijem Lavrentijevom prethodno nije znalo (pogotovu tačno vrijeme), u Beogradu su priređene velike manifestacije, u kojima je bilo preko 6000 učesnika. Policija je silom rastjerala manifestante i izvršila masovna hapšenja.

297 *Drago Butković*, soboslikarski radnik, bio je teško ranjen na manifestacijama prijateljstva za Sovjetski Savez koje je izveo zagrebački proletarijat 28. juna 1940; podlegao je ranama pet dana kasnije (3. jula).

298 *Saopštenje Centralnog komiteta KPJ broj 3* napisano je kao kolektivni rad 12. jula 1940; pored Tita u njegovom sastavljanju učestvovali su članovi Sekretarijata CK KPJ Edvard Kardelj i Milovan Đilas, a postoje indicije da je Tito ovo saopštenje pisao zajedno s Ognjenom Pricom, koji je tada radio u Agitprop-komisiji CK KPJ. Saopštenje je kao *Komunike br. 3* objavljeno u obliku cirkulara i rasturano po cijeloj zemlji. U isto vrijeme, takođe u obliku cirkulara, prevedeno je na slovenački i rasturano u Sloveniji.

299 *Gustav Noske i Fridrih Ebert* pripadali su desnici Njemačke socijaldemokratije i istakli su se kao organizatori gušenja njemačke revolucije 1918—1919, prvi kao ministar vojni u socijaldemokratskoj vladi, a drugi kao predsjednik partije i predsjednik republike.

300 *Kagulari* — pripadnici tajne fašističke organizacije, koja je ponikla u Francuskoj 1936; sprovodili su teror nad pripadnicima revolucionarnog pokreta i doprinijeli su kapitulaciji Francuske pred Hitlerovom Njemačkom. U vrijeme nastupanja krupnih kapitalističkih krugova i ostale reakcije protiv politike i tekovina Narodnog fronta, kagulari su u jesen 1937. pokušali da se putem zavjere dočepaju državne vlasti, u čemu im je pomagao i maršal Peten.

301 *Velika francuska revolucija* (1789—1794) kao prva u suštini narodna revolucija modernog doba, koju je izvela buržoazija protiv feudalne reakcije uz oslonac na ugnjetene staleže i klase, odlikovala se svojim antifeudalnim i narodnim karakterom, a naročito svojom čuvenom *Deklaracijom prava čovjeka i građanina* u kojoj je proklamovala ukidanje feudalno-staleških privilegija, jednakost građana pred zakonom i načelo suverenosti naroda, čime su udareni temelji osnovnim načelima buržoaske demokratije i mnogih ljudskih prava, koji su sačuvali svoju aktuelnost i u kasnijim periodima.

302 Ima se u vidu politika krupnih kapitalističkih krugova Francuske, koji su u prvoj fazi drugog svjetskog rata (tzv. čudnog, »prividnog« rata — vid. nap. 254), tj. do neposredne invazije fašističkih armija, nastojali da uvuku druge narode u rat za odbranu njihovih interesa (na primjer narode balkanskih zemalja); oni su se poslije kapitulacije u većini pretvorili u pomagače okupatora. Tako je Petenova vlada već početkom avgusta 1940. raspustila sve političke partije i sindikalne saveze; u jesen

te godine i u proljeće 1941. zajedno s hitlerovcima su organizovali raciju na komuniste po cijeloj zemlji (uhapšeno je preko 30 000), a u maju 1941. potpisivanjem tzv. Pariskih protokola Petenova vlada se obavezala da Njemačkoj pruži vojnu podršku.

303 Pod *Korporativnim sistemom* obično se podrazumijeva način upravljanja privrednim životom u jednoj zemlji i s obzirom na sveobuhvatnu ulogu države u takvom sistemu (»Sve za državu, ništa protiv države, ništa mimo države« — Musolini), on označava jedan od oblika diktatorske vladavine i podređivanja proizvođača onim društvenim snagama koje imaju vlast u društvu. Korporativni sistem najpotpunije je bio razvijen u fašističkoj Italiji i zasnivao se na tzv. teoriji klasne saradnje svih »produktivnih snaga« (tj. radnika, poslodavaca i fašističke države), a stvarno je bio uperen protiv naprednog radničkog pokreta, služeći etatizaciji privrede i društvenog života i njihovom podređivanju državi i fašističkoj partiji. Cvetkovićevu izjavu o pogodnostima korporativnog sistema vid. u »Radničkim novinama«, br. 26 od 5. jula 1940, u JUGORAS-ovom listu »Jugoslovenski radnik« od 6. jula 1940. i u »Politici« od istog datuma. List SLS »Slovenec« je u toku jula 1940. u više mahova pisao o potrebi uvođenja korporativnog sistema. O *totalitarnom režimu* vid. nap. 293.

304 Dr Anton Korošec postavljen je za ministra prosvjete 29. juna 1940, poslije ostavke dotadašnjeg ministra Božidara Maksimovića.

305 Proglas *Radnicima i namještenicima! Svim izrabljenim i ugnjetenim!* objavljen u ime »Komunista članova klasnih sindikata« napisao je Tito u prvoj polovini jula 1940. povodom sve očitijeg okretanja jugoslovenske vladajuće buržoazije u pravcu fašističkih sila, pozivajući na jačanje jedinstva svih naprednih snaga, a posebno na formiranje pokreta klasnog jedinstva s bazom u preduzećima.

306 Pod pojmom »*zaštitnika*« Tito podrazumijeva pripadnike Seljačke zaštite i Građanske zaštite, koji su, nakon sporazuma Cvetković — Maček, kao sastavni dio državnih represivnih organa (policije i žandarmerije) učestvovali u brutalnom gušenju radničkih štrajkova i drugih oblika revolucionarnooslobodilačke borbe.

307 Jugoslovenski dobrovoljci u republikanskoj Španiji su nakon njenog pada s ostalim borcima internacionalnih brigada, s prelaskom špansko-francuske granice (u februaru 1939) bačeni u koncentracione logore u Sen-Siprijenu, Arželesu-sir-mer i Girsu (koji su se nalazili na pustom i zabačenom dijelu južne Francuske nedaleko od Pirineja), a u ljeto 1940. jedan dio bio je prebačen u zloglasni logor Verne, 50 kilometara udaljen od Tuluze. U trenutku kapitulacije Francuske u njoj se nalazilo oko 500 jugoslovenskih dobrovoljaca iz Španije, od kojih je u tim logorima bilo 400.

308 Još prije izbijanja drugog svjetskog rata francuske vlasti su nastojale da španske dobrovoljce, da bi ih se oslobodile, upotrijebe na raznim pomoćnim radovima oko utvrđenja itd., a kad je izbio rat (1. septembra 1939) logorski komitet je po direktivi KP Francuske dao nalog da se interbrigadisti javljaju u francusku vojsku. Međutim, jugoslovenska grupa to nije prihvatila smatrajući da je to imperijalistički rat, a malo kasnije to su prihvatile i ostale partije (odlazak Morisa Toreza iz zemlje, zabrana KPF). U proljeće 1940. nastala je nova situacija; francuske vlasti su na silu počele da odvode interbrigadiste; tada je i logorski komitet ponovo zauzeo stav da se treba odazvati naredbi uprave logora. Jugosloveni su se i ovoga puta tome usprotivili i pod rukovodstvom svoga partijskog komiteta, s Ivanom Gošnjakom na čelu, donijeli su odluku da se odupru nasilnom odvođenju »u nepoznatom pravcu« i u neizvjesnost. Tako je 2. aprila 1940. u logoru Girs, gdje se nalazilo oko 400 Jugoslovena, izbila prava pobuna. Toga jutra, na prozivku žandarma (pripadnika Nacionalne garde) niko od Jugoslovena se nije odazvao i ujedno su nastali metež, galama i zviždanje; ubrzo se u tome jugoslovenskoj grupi pridružio cio logor, u kome je bilo 15 000 ljudi. Žandarmi nisu uspjeli da sprovedu naredbu uprave logora ni kad su se vratili s pojačanjem od nekoliko četa naoružanih vojnika. Ponovo su nastali pregovori s uzvikivanjem parola: »Pustite nas našim kućama! Vojnici su naša braća!« Pjevala se Marseljeza, a najzad i Internacionala, i to pred uperenim puškama »na gotovs«. Sve ovo je djelovalo naročito na vojnike, koji su bili starija godišta i njihov borbeni stroj je popustio, pa je i uprava logora bila prinuđena na odstupanje, što

je bio veliki uspjeh Jugoslovena. Istina, uprava logora nije odustala od toga da kazni Jugoslovene, pa je ponovo poslala veći odred Nacionalne garde, koji je na silu, poslije rvanja sa svakim pojedincem, potrpao 80 Jugoslovena u kamione i odvezao ih u nepoznatom pravcu (oni su se tek poslije 40 do 50 dana provedenih u zatvoru vratili u grupu). Ovom akcijom je spriječeno dalje odvođenje španskih boraca u radne čete i njihovo izlaganje pogibiji na frontu. Logorski komitet je poslije ove uspješne akcije Jugoslovena ili pobune, kako ju je nazivala uprava logora (na takav odjek je naišla i u narodu toga kraja), izvršio samokritiku, odao priznanje Jugoslovenima i ujedno I. Gošnjaka kooptirao za člana logorskog partijskog komiteta.

309 Mnogi komunisti (uključiv i španske borce) ne samo iz Francuske nego i iz Belgije i Holandije tada su doživjeli takvu sudbinu (označeni kao špijuni i petokolonaši, bili su linčovani od strane naroda). Međutim, koliko se moglo utvrditi, pomenuta grupa od 80 do 90 jugoslovenskih dobrovoljaca koji su bili silom odvedeni 2. aprila 1940. iz logora Girs zbog organizovanog otpora (vid. prethodnu napomenu) nisu doživjeli tu sudbinu. Mogućno je da je do Tita stigla takva vijest budući da se gotovo dva mjeseca ništa o njima nije znalo.

310 Odluka jugoslovenske vlade »da se jugoslovenski državljani koji su sudelovali u španskom građanskom ratu kao dobrovoljci . . . vrate u Jugoslaviju« (»Politika« od 12. oktobra 1939) sprovedena je na taj način što je upućen izaslanik Ministarstva unutrašnjih poslova Teodosić u koncentracione logore gdje su bili zatvoreni Jugosloveni i tražio od njih povratak uz dva uslova: prvo, da se pokaju zbog učešća u ratu na strani republikanske Španije, i drugo, da po povratku u zemlju neće preduzimati nikakvu političku aktivnost protiv vlade; ovakve uslove jugoslovenski interbrigadisti su odbili.

311 Koliko se moglo utvrditi analizom sadržaja, Tito je članak *Situacija u Jugoslaviji* napisao sredinom jula 1940. i poslao ga u Stokholm redakciji časopisa »Die Welt« u kome je i objavljen u br. 32 od 2. avgusta iste godine.

312 Poslije formiranja Banovine Hrvatske, rukovodstvo HSS imenovalo je po gradovima svoje povjerenike, a nakon raspisivanja izbora za seoske opštine pristupilo je imenovanju gradskih načelnika (predsjednika) i članova uprava gradskih vijeća. U toku maja 1940. izvršeno je imenovanje većine gradskih uprava u Banovini Hrvatskoj (u Zagrebu je ban Šubašić imenovao gradsko vijeće 17. maja iste godine).

313 Do povjerljivog cirkulara bivšeg komandanta Hrvatske seljačke zaštite priređivači nisu uspjeli doći da bi bliže ustanovili datum njegovog izlaženja i dostavljanja organizacijama HSZ.

314 Tito ima na umu da je jedan od bitnih uzroka relativno dugog održanja fašističkih diktatura u Italiji i Njemačkoj bila čvrsta povezanost državnog aparata i njegovih organa sa svemoćnom militarizovanom i strogo centralistički izgrađenom partijom, koja je, u stvari, terorističkom vladavinom i provodila diktaturu. Fašistička partija u Italiji razvila se početkom dvadesetih godina iz borbenih grupa (fasci combattenti) koje su se pojavile poslije prvog svjetskog rata, a u Njemačkoj je Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija stvorena 1919.

315 Prilikom dolaska prvog sovjetskog ambasadora Viktora Andrejeva Plotnjikova 7. jula 1940. u Beogradu i u drugim mjestima bile su organizovane manifestacije za prijateljstvo i savez sa SSSR-om. Režim je na to odgovorio intervencijom i u Beogradu je došlo do masovnog hapšenja učesnika demonstracija.

316 O manifestacijama u Zagrebu kada je ubijen radnik D. Butković vid. nap. 297.

317 »*Proleter*« — vid. nap. 53; »*Komunist*« je izlazio 1925. kao organ CK KPJ (izašlo svega tri broja u toku januara i februara), 1934. i u početku 1935. kao organ Oblasnog komiteta KPJ za Srbiju, a od marta 1940. kao organ PK KPJ za Srbiju; »*Delo*«, kao glasilo (tjednik ili više puta u tjednu) Socijalističke zveze u Julijskoj krajini počelo je izlaziti u februaru 1920. u Trstu; od maja 1921. je glasilo Komunističke partije Italije, od novembra 1930. do 1935. je zajedničko glasilo centralnih

odbora Komunističke partije Jugoslavije i Komunističke partije Italije, a od maja 1940. do novembra 1942 (izašlo 10 brojeva) organ Centralnog odbora Komunistične stranke Slovenije; »*Srp i čekić*« počeo je da izlazi u aprilu 1926 (bez oznake izdavača, a od maja kao komunistički list); od juna 1926. kao organ CK KPJ (neredovito), a od septembra 1934, kao organ PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju odnosno od avgusta 1937. kao organ CK KPH. Od maja 1940. do kraja 1941. je organ Središnjeg odbora Komunističke partije Hrvatske. »*Iskra*« je izlazila od 1933. do 1935. i od januara 1940. kao organ PK KPJ za Makedoniju.

318 Titovo predviđanje obistinilo se nekoliko mjeseci kasnije, krajem decembra 1940, kada je vlada raspustila URSSJ.

319 *Rezolucija pokrajinske konferencije KPH za Dalmaciju* dovršena je i usvojena na završetku rada konferencije (u noći između 3. i 4. avgusta 1940); u njenoj izradi, pored Tita, učestvovali su Ivan Lavčević-Lučić, Ivo Amulić i Tone Tomšič. Objavljena je u dvobroju »Proletera« 5—6 za jun 1940. i kao poseban cirkular. — *Pokrajinska konferencija KPH za Dalmaciju* održana je u polju Sirobuje, na putu Split—Stobreč (tada u okolini Splita, a danas u sastavu grada). Na konferenciji je bilo oko 30 delegata iz cijele Dalmacije,a trajala je 3. avgusta od jutra do dugo u noć između 3. i 4. avgusta.

320 Analizu jednogodišnjih rezultata drugog svjetskog rata i razvojnih tendencija u međunarodnim odnosima izložio je Tito u svom iscrpnijem radu, koji je, pod naslovom *Pred godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi* napisao početkom avgusta 1940.

321 Da bi opravdala svoje agresivne postupke, a optužila protivnike razotkrivanjem njihovih agresivnih planova (stvarnih ili prividnih), vlada Trećeg Rajha u obliku »*Bijele knjige*« počela je da objavljuje niz službenih (svojih i od neprijatelja zaplijenjenih) dokumenata. Tito ima u vidu tzv. petu i šestu njemačku »Bijelu knjigu«, koje su objavljene krajem juna i početkom jula 1940, poslije okupacije Francuske i zemalja Beneluksa.

322 Riječ je o Molotovljevom govo ru na sjednici Vrhovnog sovjeta SSSR-a, koji je držao 1. avgusta 1940.

323 U odnosu na nacističku Njemačku, koja je u službu svojih osvajačkih planova stavila svu privredu, a već od 1935. prešla na dirigovanu ratnu privredu (na primjer,od ukupnih ulaganja u industriju, koja su od 1933. godine od malo više od 3 milijarde porasla u 1939. gotovo na 32 milijarde, u vojnu industriju ulaganja su u tom istom periodu povećana od 720 miliona na 18,4 milijarde RM), V. Britanija i Francuska ušle su u rat nepripremljene. Dok je u trenutku izbijanja drugog svjetskog rata *Njemačka* imala 110 divizija kopnene vojske i 4 vazduhoplovne divizije, ukupno s 1 400 000 ljudi (u vrijeme invazije Francuske, u maju 1940, taj broj se povećao već na 5 700 000 s novih 50 divizija) s gotovo 4000 aviona, *Francuska* je s 86 operativnih divizija imala 1320 aviona (od kojih 494 zastarela), svega 2 tenkovske brigade, 2 lake mehanizovane i 3 konjičke divizije, *Velika Britanija* (u metropoli) u februaru 1939. imala je u kopnenoj vojsci 576 736 ljudi i raspolagala je s 1476 aviona, a u julu 1940, kad je počela njemačka vazdušna ofanziva na V. Britaniju, njene kopnene snage imale su već 2 221 200, ali »zbog pomanjkanja naoružanja i opreme, imale su samo 13 pješadijskih i 1 oklopnu diviziju«. Istina, V. Britanija je raspolagala velikim pomorskim snagama i jakom ratnom flotom (vodeća pomorska sila u svijetu), ali »suočena na Atlantiku i Sjevernom moru s njemačkim neograničenim *podmorničkim* i *krstaričkim ratom* pretrpjela je osjetne gubitke«. (Svi podaci prema *Vojnoj enciklopediji*, II izd., Beograd, tom 3, str. 72, tom 6, str. 30—32 i tom 10, 408—410.)

324 Riječ je o Žaku *Doriou*, koji je ranije pripadao KPF; iz nje je isključen 1934. zbog oportunizma i frakcionaškog djelovanja, a docnije je prešao na stranu fašista.

325 Grof Ćano je u razgovoru s jugoslovenskim poslanikom u Rimu direktno sugerirao *vraćanje Stojadinovića* na vlast. Na ovo je jugoslovenska vlada reagovala na taj način što je, s jedne strane, počela pred Nijemcima da dovodi u pitanje

Stojadinovićev progermanizam (on se predstavljao kao njihov prijatelj, a bio je u dobrim odnosima s Jevrejima, slobodnim zidarima, engleskom obavještajnom službom itd.) i, s druge strane, što je u vladu zaista uvela pronjemačke ljude (dr Dušana Pantića, Boška Bogdanovića); iako su ranije odnosi između predstavnika Trećeg Rajha i dr Korošca bili zategnuti, i njegov ulazak u vladu Njemačka je ocijenila kao koristan za jačanje njenog uticaja u Jugoslaviji. I odlazak ministra unutrašnjih poslova S. Mihaldžića bio je ustupak Njemačkoj.

326 Ovaj članak, u stvari,uputstvo za rad komunista u vojsci Tito je napisao prvih dana avgusta 1940.

327 S obzirom na primicanje godišnjice sporazuma Cvetković—Maček, koju su nastojali da obilježe i vodstvo HSS-a i vlada u cjelini, Tito je u radu *Godina dana sporazuma Cvetković—Maček* izložio gledište KPJ na njegov jednogodišnji bilans, posebno otvarajući perspektivu dalje borbe komunista za pridobijanje radnih masa za politiku KPJ, a naročito za učvršćenje saveza radničke klase i seljaštva.

328 Autor ima na umu da su i *Bogoljub Jevtić* i *dr Milan Stojadinović* kad su došli na vlast u svojim deklaracijama nagovještavali eru demokratizacije, naročito u odnosu na diktatorske vlade koje je kralj Aleksandar dovodio na vlast poslije 6. januara 1929. Došavši na vlast dva mjeseca poslije ubistva kralja Aleksandra (decembra 1934), posebno raspisivanjem parlamentarnih izbora, Jevtić je nagovještavao niz liberalnih koncesija, čak i nacionalnu koncentraciju (otvaranje prema opoziciji i nacionalnim pokretima), a u praksi je uspostavio režim s najširom primjenom terora ne samo prema revolucionarnom radničkom pokretu nego i prema svakom slobodoumnom istupanju (otvaranje prvog koncentracionog logora i slično) i time je čuvao temelje diktature. Stojadinović je, naslijedivši Jevtića (u junu 1935), u još većoj mjeri najavljivao demokratizaciju političkog života i likvidaciju metoda prethodne vladavine, ukidanje reakcionarnih zakona itd., a u praksi je, prije nego što je oboren s vlasti, postao zagovornik uvođenja diktature po uzoru na fašističke sile. Otuda je Cvetković—Mačekova vlada »*treće izdanje vlada*« koje spasavaju ostatke šestojanuarske diktature.

329 List »*Hrvatski dnevnik*« je u tom duhu (udvornički prema totalitarnom i korporativnom režimu) pisao u svojim brojevima od 26. juna, 13. i 14. jula 1940. — Pod *radićevštinom* podrazumijevaju se demokratske tradicije koje su u vrijeme osnivanja HSS-a razvijali braća Radić, a naročito Antun, koji je više bio privržen narodnom životu.

330 Ima se na umu činjenica da je dr Ante *Pavelić*, kao vođa ustaške terorističke organizacije poslije emigracije iz zemlje najviše boravio u fašističkoj Italiji, uživajući punu podršku fašističkih sila i stavljajući se u njihovu službu.

331 *Ustaše*, pripadnici separatističke, šovinističke, terorističke organizacije »Ustaša« — hrvatska revolucionarna organizacija (UHRO), koja se počela formirati nakon zavođenja apsolutističke diktature kralja Aleksandra. Zvanično je osnovana u početku 1932. na čelu s dr Antom Pavelićem. U svom programu ustaška organizacija se naslanjala na program Hrvatske stranke prava, na čelu koje je bio dr Josip Frank; otuda za hrvatske šoviniste i separatiste često naziv i frankovci (vid. i nap. 14). — *Hrvatsku nacionalsocijalističku stranku rada* osnovala je grupa Stjepana Buća (koji je dotad djelovao kao jedna od frankovačkih struja u okviru HSS-a) u junu 1940. Preko svoga lista »Nezavisnost« otvoreno su izražavali simpatije za Hitlera i njemačku ekspanziju, a u programu su istakli da se stranka »bori za uspostavu nezavisne hrvatske države, koja će biti u najužem političkom prijateljstvu s njemačkim Rajhom«, pri čemu im je za uzor služila marionetska Slovačka. Zastupali su ideju o gotskom porijeklu hrvatskog naroda i u tom pogledu odbacivali politiku HSS-a, »koja zastupa ideju nacionalnog jedinstva Hrvata i Srba« (iz memoranduma upućenog Hitleru, u novembru 1940).

332 Uviđajući da Jugoslaviji sve više prijeti opasnost od fašističke agresije, Tito piše članak *Peta kolona* s ciljem da identifikuje petokolonaške organizacije i elemente, odnosno da upozori naprednu i patriotsku javnost u zemlji šta sve, objektivno

znači petokolonaštvo. Ovaj članak je, osim u »Proleteru«, po čijem se tekstu i donosi u ovom izdanju, objavljen i u listu »Srp i čekić«, organu CK KP Hrvatske.

333 Klirinški kurs dinara u odnosu na njemačku marku izmijenjen je od 14,80: 1 na 17,82 : 1; tada je jugoslovenski dio mješovitog jugoslovensko-njemačkog privrednog odbora prihvatio čak i njemačku verziju ovog očiglednog pritiska na Jugoslaviju da bi taj kurs trebalo još mijenjati u korist marke, kako bi se »izvršilo prilagođavanje (. . .) internacionalnom paritetu marke«.

334 Posjeta ministra I. *Andresa* i zamjenika predsednika HSS-a A. *Košutića* Beču najavljena je krajem avgusta 1940.

335 *Istra* sa Slovenačkim primorjem, kvarnerska ostrva u Jadranu i gradovi Rijeka i Zadar bili su potpali pod vlast Italije po pogodbi savezničkih sila i Italije o njenom ulasku u prvi svjetski rat na strani saveznika i usljed slabosti i razjedinjenosti tadašnjih vodećih snaga jugoslovenskog društva. *Koruška* je ostala u sastavu Austrije poslije *plebiscita* koji je sproveden uz asistenciju savezničkih trupa i raznih sredstava pritiska. Slovenački i hrvatski narod u tim krajevima bio je izložen denacionalizatorskoj politici.

336 Svoj rad *Tri godišnjice* (potpisivanje pakta o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke, sporazum Cvetković—Maček i izbijanje drugog svjetskog rata) napisao je Tito krajem avgusta (poslije 26. avgusta, a prije 1. septembra) 1940. Isti rad je objavljen u ime CK KPJ kao cirkular pod naslovom *Komunike CK KPJ povodom tri godišnjice* i kao uvodnik dvobroja »Proletera« (7—8, avgust—septembar 1940).

337 *Liga naroda*, sa češćim nazivom Društvo naroda, stvorena je 1919. na mirovnoj konferenciji u Parizu radi očuvanja međunarodnog mira i obezbjeđenja međunarodnog prava; pripadništvo Društvu naroda povlačilo je obavezu da se ne pribjegava ratu u rješavanju međunarodnih problema. Iako je inicijativa za obrazovanje Društva naroda potekla od sjevernoameričkog predsjednika Vilsona, SAD nisu bile član Društva naroda. Na osnovu nekoliko mirovnih ugovora Društvu naroda povjerene su odgovorne funkcije u rješavanju međunarodnih odnosa. Zbog svoje neefikasnosti Društvo naroda je u stvari služilo obezbjeđenju interesa i dominantne uloge velikih kapitalističkih sila u međunarodnim odnosima.

338 Tito misli na akciju Sovjetskog Saveza vođenu neposredno poslije dolaska fašizma na vlast u Njemačkoj za definisanje agresije i agresora, koja se završila potpisivanjem Konvencije u Londonu, najprije 3. jula 1933. s baltičkim državama (izuzev Litvanije, s kojom je potpisana odvojeno — 5. jula), zatim Poljskom, Rumunijom, Turskom, Iranom i Avganistanom i sa članicama Male antante — Čehoslovačkom, Rumunijom i Jugoslavijom (4. jula iste godine). Osim toga, SSSR je, da bi pojačao borbu za mir, ušao u Društvo naroda (odluku je donio u decembru 1933, a bio je primljen u septembru 1934) i poveo akciju za zaključenje pakta *o kolektivnoj bezbjednosti* i o »nedjeljivosti mira« i o zaključenju tzv. Istočnog pakta usmjerenog protiv agresije.

339 *Pod kagularskom vladom starca Petena* misli se na tzv. višijsku vladu, koja je po odobrenju okupatora formirana u malom mjestu Višiju za tzv. neokupirani dio Francuske. U toj kvislinškoj vladi maršal Peten se oslanjao na kagulare (vid. nap. 300) i druge petokolonaške elemente.

340 *Društva prijatelja SSSR-a* počela su da se stvaraju u junu i julu 1940. na inicijativu CK KPJ odmah poslije uspostavljanja trgovinskih odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. U ova društva su se učlanjivali napredni intelektualci, radnici i seljaci, a posebnu ulogu u njihovom stvaranju imali su javni i kulturni radnici, pa su njihovi predstavnici bili zastupljeni u velikom broju inicijativnih odbora. Iako su vlasti odugovlačile sa odobravanjem da priznaju rad društava u pojedinim mjestima, da bi na kraju i zabranili njihovu djelatnost, ona su postigla velike rezultate u popularisanju SSSR-a i njegove politike. Partija je osobito veliki uspjeh postigla u akciji prikupljanja potpisa za osnivanje društava, koju je vodila u jesen 1940. i u početku 1941. po cijeloj zemlji.

[341] *Uredba o kotarskim samoupravama* donijeta je uoči svečane sjednice vlade koja je održana povodom godišnjice sklapanja sporazuma, 26. avgusta 1940 (vid. »Politiku« od 27. avgusta 1940). To je bila beznačajna, administrativna mjera koja je tada usvojena, a u javnosti su očekivane krupne socijalne i demokratske uredbe koje je najavljivala vlada Cvetković—Maček po stupanju na vlast.

[342] Povodom godišnjice *pakta o nenapadanju* koji je zaključen između Sovjetskog Saveza i Njemačke Tito je u ime CK KPJ napisao ovaj proglas, u kome pored radnika, seljaka i građana poziva i vojnike i oficire da ujedine svoje snage i oslanjajući se na SSSR očuvaju nezavisnost i mir narodima Jugoslavije i odupru se uprezanju svoje zemlje »u imperijalistička kola Italije i Njemačke, kao što smo se prije borili protiv toga, da se Jugoslavija upregne u kola francuskih i engleskih imperijalista«. Ovaj proglas je rasturan u obliku letka na srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku, a objavljen je i u »Proleteru« br. 7—8, avgust—septembar 1940.

[343] Svojim člankom *Jedinstvo radnika u sindikalnoj borbi* Tito se uključio u diskusiju koja se povela među komunistima u ljeto 1940, kako bi, s jedne strane, ukazao na potrebu još odlučnije borbe za jedinstvo sindikalnog pokreta i za odbranu klasnog sindikalnog pokreta kome je sve više prijetio udar od strane reakcionarnog režima, a, s druge, da bi suzbio izvjesna sektaška gledišta koja su postojala kod pojedinih komunista u odnosu na značaj i ulogu sindikalnog rada. U tom pogledu podržao je samokritiku koju je izvršila redakcija «Srp i čekić« u svom 4. broju na članak *Novim i odlučnijim putem u borbu*, koji je objavljen u 3. broju istog časopisa.

[344] Vid. »Srp i čekić« br. 4, sredinom kolovoza 1940 (i u knjizi *Srp i čekić 1940—1941*, izd. Historijskog odjeljenja CK KPH, Zagreb, 1951, str. 62—64)

[345] Protestni štrajk lučkih radnika Splita, Solina, Vranjica i Kaštel-Sućurca izbio je u avgustu 1940. povodom davanja prvenstva radnicima HRS-a u iskrcavanju tereta u Solinu. Ističući uspjeh komunista odnosno Pokrajinskog odbora URS-a u Splitu, ispostava banske vlasti je u svom izvještaju od 20. septembra 1940. navela »da su svi štrajkovi likvidirani nakon što su prihvaćeni maksimalni zahtjevi radnika« i da u tome »treba priznati uspjeh URS-a«. (Prema knjizi: Ivan Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1972, str. 258 i 441.)

[346] Članak *Borba za mladu generaciju* Tito je napisao neposredno po održanju VI konferencije SKOJ-a; trebalo je da se štampa u novom časopisu koji je CK SKOJ-a namjeravao da pokrene u to vrijeme. Međutim, iz raznih tehničkih razloga i teškoća tada taj časopis nije pokrenut, ali članak je sačuvan.

[347] *Šesta konferencija SKOJ-a* održana je 8. i 9. septembra 1940. u Zagrebu (na uglu Gajeve ulice i Ulice kraljice Marije, danas braće Kavurić), uz učešće od oko 30 delegata. Na konferenciji su podneta četiri referata: o radu Centralnog komiteta, o organizacionim pitanjima i zadacima SKOJ-a, o zadacima SKOJ-a u borbi za mir i referat o položaju omladine i borbi za njen bolji život i njena prava. U ime CK KPJ na konferenciji su govorili Tito i Ivan Milutinović.

[348] Riječ je o *Nikoli Petkoviću (Seljaku)* i *Vladislavu Matoviću (Vladi)*. (O njima vid. više u Registru imena.)

[349] *Ivan Korski* je izdržavao četvorogodišnju robiju u Sremskomitrovačkoj tamnici od 1935. do 1939, gdje se kompromitovao u frakcijskim borbama kao pristalica Petka Miletića; na tim pozicijama ostao je i dalje po izl sku s robije u maju 1939.

[350] Pod ubijanjem *cvijeta komunističke omladine* podrazumijeva se pogibija sedam sekretara SKOJ-a u periodu od 1929. do 1931; Mijo Oreški, politički sekretar CK SKOJ-a i njegov organizacioni sekretar Janko Mišić poginuli su u borbi s policijom u Samoboru 27. jula 1929; Pajo Marganović, organizacioni sekretar CK SKOJ-a, umro je u zatvoru od posljedica svirepog mučenja 31. jula 1929; Josip Kolumbo pao je kao politički sekretar CK SKOJ-a u borbi s policijom 14. avgusta 1931. u Zagrebu zajedno s Perom Popovićem Agom, organizacionim sekretarom; Zlatko Šnajder je umro 14. avgusta 1931. od posljedica petogodišnje robije teško

iscrpen i bolestan, a u oktobru iste godine u borbi s policijom pao je i Josip Debeljak, tadašnji sekretar CK SKOJ-a.

351 *Odluke VI kongresa KOI* (koji je zasjedao od 25. septembra do 10. oktobra 1935. u Moskvi) sastojale su se u tome da se što brže likvidira dotadašnji uski sektaški karakter organizacija SKOJ-a i da se SKOJ što odlučnije preorijentiše na legalan masovni rad i na borbu za okupljanje svih progresivnih i nefašističkih snaga u zajednički front protiv fašizma i rata i za poboljšanje položaja radne omladine, pri čemu bi rukovodstva i rukovodioci imali legalan status. Međutim, umjesto reorganizacije SKOJ-a u ovom pravcu, u nekim krajevima zemlje prišlo se raspuštanju SKOJ-a. Usljed neshvatanja suštine legalizacije rada SKOJ-a prišlo se njegovoj likvidaciji. — *Komunistička omladinska internacionala (KOI)*, kao međunarodna organizacija revolucionarne omladine, stvorena je, na Lenjinovu inicijativu, na I kongresu 20—26. novembra 1919. u Berlinu; djelovala je u okviru svjetskog komunističkog pokreta kao jedna od sekcija KI, s kojom je zajedno i raspuštena maja 1943. KOI je imala svoje sekcije — saveze komunističke omladine — u 56 zemalja.

352 U toku boravka u Moskvi, gdje je stigao 2. septembra 1939, Josip Broz Tito (Valter), kao sekretar KPJ, dao je u Kadrovskoj komisiji Kominterne, vjerovatno za potrebe Komunističke omladinske internacionale, niz podataka o jednom broju rukovodećih i drugih kadrova u omladinskom i ženskom ili u revolucionarnom pokretu uopšte, o sastavu redakcija pojedinih listova itd. Ove podatke Tito je usmeno saopštavao u više navrata, počev od 13. septembra do 1. oktobra 1939, pa su i sačuvani u obliku bilježaka koje su o tome sačinili saradnici pomenute komisije KI. Originali tih bilježaka kucani su na mašini s tim što su pojedini podaci, posebno oni koji se odnose na razjašnjavanje konspirativnih imena, i datumi pisanja i slično naknadno dopisivani rukom. Institut za savremenu istoriju, odnosno Arhiv CK SKJ dobio je u jesen 1973. mikrofilmove ovih dokumenata iz Centralnog partijskog arhiva koji se nalazi u sastavu Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi.

353 Riječ je o Ivi Loli Ribaru.

354 *Julska, tj. V konferencija* SKOJ-a održana je jula 1939.

355 *Dr Ivan Ribar* od marta 1919, poslije stvaranja zajedničke jugoslovenske države bio je prvi potpredsjednik Privremenog narodnog predstavništva, a od 1920. do 1922. bio je predsjednik Skupštine Kraljevine SHS.

356 *Provala* (hapšenje) u skojevskoj organizaciji u Beogradu počela je 7. jula i trajala do 8. avgusta 1934. U tom periodu policija je uhapsila 17 članova KPJ i SKOJ-a, među kojima i 3 člana MK SKOJ-a (jedan od njih je Dobrivoje Radosavljević, koji je bio i sekretar Univerzitetskog komiteta SKOJ-a).

357 »*Glas omladine*« — list za ekonomske i kulturne probleme omladine; kao legalno glasilo PK SKOJ-a za Hrvatsku izlazio je od 1. oktobra 1936. do 1937. Vlasnik, glavni i odgovorni urednik bio je Vladimir Mađarević, a zatim Vladimir Vitasović; za političku liniju KPJ i SKOJ-a u listu odgovarao je Leo Mates.

358 Još prilikom upućivanja Veljka Vlahovića u Moskvu na rad u Komunističkoj omladinskoj internacionali (KOI), u aprilu 1939, Tito mu je saopštio da će biti predstavnik CK SKOJ-a pri KOI. Međutim, s obzirom na poremećene odnose koji su tada vladali u odnosima između rukovodstva KI i KPJ (kada se KPJ nalazila pred opasnošću od raspuštanja, o čemu više vid. u predgovoru i u više Titovih radova u 4. tomu), to nije bilo sprovedeno sve do ovog novog Titovog boravka u Moskvi i posebno njegovog razgovora s G. Dimitrovom. Tom istom prilikom — aprila 1939. u Parizu, V. Vlahoviću je rečeno da će na radu u Moskvi ostati godinu dana, a poslije bi ga zamijenio Ivo Lola Ribar, što i sada Tito ponavlja u svom predlogu.

359 Riječ je o časopisu »Ženski svijet«, a ne o »Ženskom listu« (vid. nap. 95).

360 »*Novi student*« je izlazio od 24. maja 1935. do 13. decembra 1939, a u 1940. pojavio se i kao organ studenata Beogradskog univerziteta. Odgovorni urednici su bili Stanko Dvoržak, Golub Zorko, Petar Grubišić, Mirko Bedek, Dragutin Romanović i Marko Fortil.

[361] »*Student*« je izlazio od 15. marta 1937. do 1940, mijenjajući nazive u »Beogradski student«, »Naš student« i »Novi student«. Urednici su bili Bogdan Pešić, Dušan Kostić i Božidar Pejović.

[362] O časopisu »*Mladost*« vid. nap. 95.

[363] O stanju partijske organizacije na robiji u sremskomitrovačkoj kaznionici i o frakcionaškom radu P. Miletića vid. nap. 56.

[364] *Međunarodna izložba* u Parizu otvorena je u maju 1937. i trajala je do jeseni iste godine. CK KPJ (čije je sjedište tada bilo u Parizu) iskoristio je okolnost olakšanog dolaženja naprednih ljudi, naročito omladine, na izložbu i organizovao je veći broj partijskih kurseva.

[365] O *omladinskoj ženskoj sekciji* i Alijansi ženskog pokreta *(buržoaskoj ženskoj organizaciji)* vid. nap. 161.

[366] Riječ je o Bogdanu Jančiću *(bratu komunisti)* i Ljubici-Bubi *(sestri skojevki)*.

[367] Riječ je o Ozrenu *bratu komunisti* i Nadi *sestri skojevki* Vande Novosel.

[368] »*Svjetlost*« — opšte studentsko kulturno udruženje na Zagrebačkom sveučilištu; osnovano je 3. aprila 1935. na inicijativu i pod rukovodstvom komunista (kao legalna forma rada naprednog studentskog pokreta). Ali na insistiranje frankovaca, koji su bili u dosluhu sa zagrebačkom policijom, Sveučilišni senat je već 27. maja 1935. donio odluku o raspuštanju »Svjetlosti«, da bi na mnoge proteste progresivnih studenata bio primoran da ponovo, 5. novembra iste godine, dozvoli njegov rad. »Svjetlost« je konačno zabranjena 20. maja 1939.

[369] *Drugi svjetski omladinski kongres* održan je u Njujorku (Vasar-koledžu) od 16. do 24. avgusta 1938. Na kongresu je bilo 500 delegata, koji su predstavljali oko 40 miliona mladih iz 54 zemlje. Delegati jugoslovenske omladine bili su Đura Ninčić i Josip Šaban.

[370] *Pavle Savić* je, radeći u Institutu za radijum u Parizu (1935—1939), sarađivao sa čuvenim naučnikom Irenom Žolio-Kiri, i zajedno s njom došao je do značajnih otkrića iz oblasti razbijanja (fisije) uranovog atoma, čime su učinili veliki naučni preokret u savremenoj fizici. Zbog doprinosa nauci Irena Žolio-Kiri i Pavle Savić bili su, na predlog većine naučnih institucija iz Francuske, Engleske, SAD i nekih drugih zemalja, predloženi za Nobelovu nagradu iz oblasti nauke. Međutim, pošto je ubrzo izbio rat, dodjeljivanje Nobelove nagrade bilo je odgođeno, pa je tako nije primio ni Pavle Savić.

[371] Prema odluci Političkog sekretarijata IK KI od 5. januara 1939, kojom je odobren sav dotadašnji rad Josipa Broza Tita, riješeno tzv. pitanje KPJ u Kominterni i otklonjena opasnost od raspuštanja Partije, Tito je došao u Moskvu da bi rukovodstvu Kominterne podnio izvještaj o stanju u KPJ. Nakon proučavanja Titovih izvještaja i više njegovih razgovora u pojedinim organima i komisijama KI, usljedila je sjednica Sekretarijata IK KI 22. novembra 1939. na kojoj je donesena ova *odluka*, koju ovdje objavljujemo. Vjerovatno je, kako je bilo uobičajeno, u njenoj izradi uz pojedine članove Sekretarijata učestvovao i Tito.

[372] Jedna od najznačajnijih odluka VII kongresa KI (1935) bila je da se putem politike tzv. *proleterskog jedinstvenog fronta* ostvari jedinstvo radničkog pokreta (tj. da se prije svega prevaziđe rascjep između komunističkog i socijaldemokratskog krila u radničkom pokretu), što je bilo i bitan uslov za stvaranje narodnih frontova. Jedan od oblika proleterskog jedinstvenog fronta bilo je i stvaranje legalne *Jedinstvene radničke partije* odnosno kasnije Stranke radnog naroda. Na osnovu stavova sadržanih u ovoj odluci Sekretarijata IK KI, kao i pojačanog terora i nad pripadnicima SRN, CK KPJ je 1940. donio odluku da se dalje ne radi na stvaranju te partije.

[373] Nakon višemjesečnog boravka u Jugoslaviji, posebno u Hrvatskoj, jedan od funkcionera svjetskog komunističkog pokreta Franc Honer član Politbiroa

CK KP Austrije, sastao se u Zagrebu s Josipom Brozom Titom, i na osnovu razgovora s njim i po njegovoj želji, u Moskvi, gdje je malo kasnije došao napisao je opsežan izvještaj na njemačkom jeziku. Izvještaj se sastoji iz dva dijela (šest odjeljaka); ovdje se objavljuje prvi dio (tri odjeljka) u kome se iznose neposredne Titove poruke i ocjene.

374 Misli se na brošuru s Dimitrovljevim člankom *Rat i radnička klasa kapitalističkih zemalja*, koji je bio objavljen u dvobroju 8—9 (za avgust—septembar 1939) časopisa Komunističke internacionale, zatim na brošuru *Finsko-ruski rat*, koja je izašla u Biblioteci Dokumenti današnjice br. 10 u izdanju »Sedme sile«, Proizvođačke zadruge profesionalnih novinara u Beogradu. Na program te biblioteke veliki uticaj je imala KPJ preko svojih istaknutih članova koji su bili u njenoj redakciji.

375 *Najviše partijsko rukovodstvo KPJ* u proljeće 1940, pored Tita, sačinjavali su Edvard Kardelj i Miha Marinko *(u Zagrebu)*, Franc Leskošek *(u Ljubljani)* i Milovan Đilas i Aleksandar Ranković *(u Beogradu)*.

376 Posljednji konfinirani komunisti iz koncentracionog logora u Bileći bili su pušteni u toku novembra 1940, dok veći broj komunista koji su bili u koncentracionom logoru u Lepoglavi nisu bili oslobođeni, nego ih je vlast Banovine Hrvatske, poslije kapitulacije Jugoslavije u aprilskom ratu 1941, predala ustašama i većina je strijeljana.

377 Dr *Edo Marković* je ubijen 18. decembra 1939. izjutra rano od strane policijskih agenata koji su došli da hapse njegovu kćerku Ranku, učesnicu u demonstracijama omladine u Beogradu 14. decembra iste godine. Po svoj prilici on nije ubijen samo navodno zbog pripadnosti njegove ćerke komunističkom pokretu nego zbog njegovih vlastitih političkih pogleda i akcija, jer on se kao direktor PRIZAD-a suprotstavljao i izvozu žitarica u fašističku Njemačku.

378 *Pobuna vojnika* u 106. pješadijskom puku u Karlovcu bila je u noći između 5. i 6. oktobra 1939. Taj puk trebalo je da bude upućen na utvrđenja, ali je na željezničkoj stanici došlo do otkazivanja poslušnosti, jedan dio vojnika se odvojio i zaposjeo željezničku stanicu i mostove na rijeci Kupi, a ostali su se razišli i izgubili u mraku. Na vijest o ovoj pobuni Komanda Zagrebačke vojne oblasti uputila je jedinice iz Zagreba. Nakon ugušenja pobune uhapšeno je oko 80 vojnika i nekoliko građana.

HRONOLOGIJA

1939.

Početak septembra Pošto je početkom avgusta 1939. pošao iz zemlje preko Italije, u Pariz radi obavljanja partijskih poslova, Tito iz Francuske odlazi u SSSR. Kreće sovjetskim brodom »Sibir« iz Avra i preko Lenjingrada vozom stiže u Moskvu, gdje ostaje do kraja novembra. Odsjeda u hotelu »Luks«, u čijoj je knjizi hotelskih gostiju Valterov, tj. Titov dolazak zaveden pod 2. septembrom 1939. U toku putovanja Tito se na brodu »Sibir« upoznaje s jugoslovenskim španskim borcima Franjom Bonerom i Dragutinom Đurđevim (koji su poslije poraza španske republike bili upućeni s većom grupom internbrigadista i Španaca u SSSR); između ostalog, F. Boneru daje na čitanje knjigu *Naoružanje velikih sila*. Poslije dočeka koji je u Lenjingradu španskim borcima priredila Međunarodna organizacija za pomoć revolucionarima (MOPR) i zajedničkog putovanja do Moskve Tito se oprostio s njima, preporučujući im da što više drugova pročita knjigu koju im je dao i da se trude da što više nauče u SSSR-u.

Prva polovina septembra Tito se u Moskvi susreće u dva maha s Božidarom Maslarićem, koji se upravo vratio iz Španije, gdje je bio predstavnik KPJ — prvi put u Prijavnom uredu Kominterne, kada se Tito nalazio zajedno s Vilhelmom Pikom, članom Sekretarijata IK KI, a drugi put nakon dva dana, kada su duže razgovarali o partijskim problemima.

Sredina septembra Povodom napada Njemačke na Poljsku u Kominterni je održan sastanak predstavnika nekoliko komunističkih partija, na kome je odlučeno da svaki od njih izloži situaciju i zadatke svojih partija u uslovima izbijanja drugog svjetskog rata i postojanja pakta o nenapadanju između SSSR-a i Njemačke. Kako je Tito u svom saopštenju jasno iznio gledište o fašizmu kao glavnoj opasnosti, sekretar IK KI Dmitrij Manuilski je istakao Titovo izlaganje kao primjer samostalnog određivanja ispravnih stavova.

Druga polovina septembra Tito u Kadrovskom odjeljenju Kominterne, u više mahova, daje informacije o rukovodstvu CK SKOJ-a, o kadrovima u omladinskom i ženskom pokretu Jugoslavije i o sastavu redakcija pojedinih omladinskih i ženskih listova.

Tito (Valter) piše izvještaj o situaciji u Jugoslaviji.

26. septembar Tito završava izvještaj o situaciji u Jugoslaviji, o KPJ i njenim predstojećim zadacima.

Septembar — U toku svog boravka u Moskvi Tito se više puta sastaje s Ivanom Karaivanovom, koji je radio u Kominterni.

2. oktobar — Tito završava davanje informacija o kadrovima u jugoslovenskom omladinskom pokretu.

4. oktobar — Tito piše biografiju Prežihova Voranca i informaciju o rukovodstvu jugoslovenske emigracije u Francuskoj.

16. oktobar — Biografija Đure Đakovića, koju je Tito napisao godinu dana ranije, izlazi u Odesi oktobra 1939. kao posebna brošura u tiražu od 3000 primjeraka. Do kraja 1939. brošura je štampana još u Minsku, Černigovu i Moskvi, a 1940. u Lugi, Orelu, Sverdlovsku i Kursku.

29. oktobar — Tito piše informaciju o organizaciji pomoći žrtvama reakcije u Jugoslaviji, tj. o organizaciji Narodne pomoći.

Tokom oktobra — Pošto kod načelnika Kadrovskog odjeljenja Kominterne za Evropu g. Damjanova (Belova) nije dobro primljen (iako je imao preporuke Rejmona Gijoa, generalnog sekretara KOI, i Tita, generalnog sekretara KPJ), Veljko Vlahović se obraća Titu, koji preko Georgi Dimitrova sređuje pitanje Vlahovićeve nove dužnosti (predstavnika SKOJ-a u Komunističkoj omladinskoj internacionali).

Tito zajedno s V. Vlahovićem (s kojim se češće sastaje za vrijeme svog boravka u Moskvi) prisustvuje sjednici Izvršnog komiteta Komunističke omladinske internacionale i na njoj drži kraći referat o stanju omladinskog pokreta u Jugoslaviji.

Oktobar (ili novembar) — Izvjesni odgovorni radnici iz Kominterne, pristalice Petka Miletića (koji je poslije izlaska s robije došao u Moskvu), pokušavaju da protiv Tita pripreme kompromitujući materijal. Kao osnovu uzimaju neke pasuse iz njegovog prevoda *Historije SKP(b)*, nastojeći da to prikažu kao trockističko iskrivljavanje istorije. Materijal je iznesen pred Kontrolnu komisiju KI, ali Tito uz pomoć B. Maslarića i zahvaljujući razumijevanju Vilhelma Florina, predsjednika Internacionalne kontrolne komisije, uspijeva da dokaže da je tu moglo biti samo tehničkih grešaka, a ne i trockističkih iskrivljavanja.

Tito od bugarskog revolucionara Damjanova slučajno doznaje da je iz Jugoslavije u Moskvu, preko Turske, stigao P. Miletić i da za potrebe KI priprema izvještaj o stanju u KPJ. (Kako se tada prisjetio da je prethodnog jutra u jednom autobusu, kojim su se od hotela »Luks« prema zgradi KI prevozili saradnici i činovnici KI, već sreo P. Miletića, o tome je razgovarao s V. Vlahovićem). Pošto je i KI tih dana otkrila laž o Miletićevom tobože junačkom držanju pred policijom i na sudu i njegove mahinacije koje je počinio među komunistima u sremskomitrovačkoj robijašnici, Tito je doznao od jednog službenika Kominterne (Rusa Sorokina) da je P. Miletić uhapšen i onemogućen u svom daljem štetočinskom radu protiv KPJ.

Tokom ovog svog boravka u Moskvi Tito se više puta sastaje s Josipom Kopiničem, koji je radio na specijalnim zadacima Kominterne.

Sredina novembra	Tito se u Moskvi sastaje s Dimitrijem Georgijevićem, koji se vratio iz Španije. (To je bio njihov prvi susret poslije poznanstva u Omsku u proljeće 1920.)
Druga polovina novembra	S obzirom na ratne prilike koje su već nastale u Evropi, Tito se dogovara s G. Dimitrovom o uspostavljanju u Jugoslaviji Centra za vezu s Kominternom, koji bi koristio ne samo potrebama KPJ nego i komunističkim partijama ostalih okolnih zemalja. Istovremeno su se dogovorili da tim centrom rukovodi J. Kopinič, koji je već imao iskustva u toj vrsti posla, i da se zbog toga vrati u Jugoslaviju. S njim bi pošlo i neko stručno lice za održavanje radio-veza.
	Pred odlazak iz Moskve u Jugoslaviju Tito se sastaje s B. Maslarićem i J. Kopiničem i s njima razgovara o njihovom povratku u domovinu radi obavljanja posebnih zadataka, naime da Maslarić pomogne školovanje partijskih kadrova, a da Kopinič rukovodi Centrom za vezu s Kominternom.
23. novembar	Održana je sjednica Sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne, na kojoj je razmatran Titov izvještaj o političkoj situaciji u Jugoslaviji i radu KPJ. Na sjednici je odobren izvještaj i sav dotadašnji rad novog rukovodstva na čelu s Titom, koje je uspjelo da dobije punu podršku partijskog članstva, da likvidira lutanje i dezorganizaciju Partije i poboljša masovni politički rad; zatim su razrađeni zadaci koji su u vezi s izmjenjenom situacijom stajali pred KPJ.
Poslije 23. novembra	Neposredno poslije sjednice Sekretarijata IK KI Tito dobija grip, od kojega ga liječi dr Braina Fos-Rudin, koju je kao kurira CK KPJ upoznao još u Beču 1934.
26. novembar	S pasošem na ime Spiridona Mekasa, naturalizovanog Kanađanina, iako još bolestan od gripa, Tito napušta Sovjetski Savez. Kreće jednim turskim brodom iz Odese za Istanbul, odakle je trebalo da nastavi put za Jugoslaviju. Međutim, zbog teškoća s regulisanjem viza i pribavljanjem pogodnog pasoša, Tito ostaje u Istanbulu oko tri mjeseca.
Kraj novembra	Kad je Tito stigao u Istanbul, susreće se s grupom novinara (bio je jedini stranac na turskom brodu koji je dolazio iz SSSR-a) koji ga mole da im priča o SSSR-u. Tito ih obavještava da nije Rus, već Jugosloven koji živi u Kanadi i koji je kao predstavnik jedne kanadske firme za izgradnju fabrika boravio u Rusiji.
29. novembar—16. decembar	U Hotelu »Park« u Istanbulu Tito provodi 17 dana u sobi br. 44 na II spratu.
30. novembar	U organu Kominterne »Die Welt« u br. 13 objavljen je Titov članak pod naslovom *Zur Lage in Jugoslawien (O situaciji u Jugoslaviji)*.
Početak decembra	Nekoliko dana nakon dolaska u Istanbul Tito, po nalogu koji mu je dao G. Dimitrov, nalazi (u jednoj radionici u ulici Arnautskeju) Šteriju Atanasova, bugarskog revolucionara i španskog borca, i prenosi mu Dimitrovljevu poruku da otputuje u SSSR. Pošto mu je saopštio da mu se policija već nalazi na tragu i da stoga mora odmah da krene, Tito je Šteriju predao pasoš i novac za put.

13. decembar	Tito, potpisan s V., javlja iz Istanbula dopisnom kartom J. Kopiniču u Moskvu da mu se zdravlje unekoliko popravilo, ali da ima dosta nezgoda zbog putnih dokumenata.
16. decembar	Iz luksuznog hotela »Park« Tito prelazi u jevtiniji »Kontinental«, u sobu br. 31, gdje, čekajući na nabavku pogodnijeg pasoša i vize, boravi do 8. marta slijedeće godine.
Oko 18. decembra	Po Herti Has, koja je nekoliko dana ranije stigla u Istanbul, Tito šalje u zemlju partijski materijal koji je ponio iz Kominterne i poruku da mu partijska tehnika pošalje novi pasoš, jer bi se izložio opasnosti ako bi se vratio s pasošem na kome su bile sovjetske vize.
20. decembar	Iz Istanbula Tito šalje drugu dopisnicu J. Kopiniču i informiše ga o problemima svog putovanja u zemlju.
21. decembar	Iz jugoslovenske i strane štampe, koju je pratio za vrijeme svog boravka u Moskvi, Tito doznaje o borbi jugoslovenske omladine protiv rata, pa o tome piše članak koji se objavljuje u organu Kominterne »Die Welt« u br. 16 pod naslovom *Die Bewegung gegen den Krieg in Jugoslawien (Pokret protiv rata u Jugoslaviji)*, s potpisom W. Wik.
29. decembar	S potpisom Viktor Tito se ponovo javlja pismom J. Kopiniču i izvještava ga da i dalje ima komplikacija s odlaskom.
Kraj decembra	Tito dopisnicom javlja V. Vlahoviću u Moskvu da je dobro putovao do Istanbula i da mora još ostati u Turskoj.

1940.

8. januar	S potpisom Spiridon Tito se pismom još jednom javlja J. Kopiniču.
19. januar	Organ Kominterne »Die Welt« u br. 3 donosi Titov članak pod naslovom *Der Kampf der Frauen Jugoslawiens für Gleichberechtigung und Frieden (Borba žena Jugoslavije za ravnopravnost i mir)* s potpisom W. Wik.
Januar	Tito se iz Istanbula javlja dopisnom kartom Kristini Đorđević, simpatizeru KPJ, koju je upoznao u Parizu krajem 1937. godine, i obavještava je da će se uskoro vidjeti u Beogradu.
	Pošto su se glavni saradnici Centralne partijske tehnike nalazili u zatvoru, H. Has, nakon povratka iz Istanbula u zemlju, po Titovom nalogu organizuje izradu pasoša za Tita i potom angažuje Vladimira Velebita (koji je kao advokat u Zagrebu mogao lako da obezbjedi putne isprave) da ode u Istanbul i odnese Titu pasoš.
Početak februara	Tito se u Istanbulu, u hotelu »Kontinental«, sastaje s J. Kopiničem, koji je putovao iz Moskve za Jugoslaviju u specijalnoj misiji Kominterne, tj. da radi u njenom centru za veze.
	U Istanbul stiže V. Velebit i donosi novi pasoš za Tita. Međutim, Tito ne putuje s tim pasošem jer je ocijenio da nije precizno urađen, pa po Velebitu poručuje da mu se pripremi novi pasoš. Tito od V. Velebita pored pasoša prima i izvještaj (kucan na

mašini) o političkoj situaciji u zemlji koji mu je u ime CK KPJ poslao Edvard Kardelj.

Tito u Istanbulu upoznaje V. Velebita s bračnim parom Kopinič (Josipom i Stelom), koji je tu bio na proputovanju iz Moskve za Jugoslaviju.

Tito se u Istanbulu u hotelskoj sobi više puta sastaje s V. Velebitom, koji ga informiše o prilikama u Jugoslaviji, o kretanjima u građanskim strankama i među intelektualcima i o njihovim pogledima na rješavanje hrvatskog pitanja u vezi s djelatnošću vlade Cvetković—Maček itd., o čemu je V. Velebit kao advokat bio dobro obaviješten. Tito je bio veoma zadovoljan ovim razgovorima, jer su mu oni upotpunili saznanja koja je dobio iz izvještaja. U toku tih razgovora Tito se posebno interesovao za stanje u Srbiji i Makedoniji, gdje je V. Velebit jedno vrijeme službovao.

Januar—februar — Organ CK KPJ »Proleter« objavljuje u broju 1—2 Titov referat sa zemaljskog savjetovanja rukovodećeg aktiva KPJ *Stanje u Partiji* i članak *Kratki kurs historije SKP(b)*.

Sredina februara — H. Has i V. Velebit u ime Tehnike CK KPJ šalju u Istanbul Miru Ružić (Krajger), koja Titu donosi novi pasoš. Kako ni taj nije bio uspješno urađen, Tito odlučuje da krene sa starim pasošem na ime Spiridona Mekasa i u tu svrhu stvara poseban plan. Kupuje kartu prve klase za talijanski brod »Conte di Savoia« (»Konte di Savoja«), koji je trebalo da krene iz Napulja sredinom marta u SAD; do tog broda trebalo je da stigne vozom preko Jugoslavije.

Zajedno s J. Kopiničem Tito odlazi u bugarski konzulat u Istanbulu radi dobijanja bugarske vize. Ali vizu nije dobio jer je prethodno morao imati jugoslovensku tranzitnu vizu.

22. februar — Titov članak *Zur Lage in Jugoslawien (O situaciji u Jugoslaviji)*, objavljen u časopisu »Die Welt« (13/1939), preštampava list »Napredak«, organ jugoslovenskih iseljenika u Australiji i Novom Zelandu pod naslovom *Položaj u Jugoslaviji.*

8. mart — Organ Kominterne »Die Welt« objavljuje u broju 10 Titov članak pod naslovom *Nach der Konferenz der Balkan-Entente (Poslije Konferencije Balkanske antante)* s potpisom W.Wik.

Prva polovina marta — Pred svoj polazak iz Istanbula za domovinu Tito s J. Kopiničem utvrđuje pojedinosti o vremenu i načinu Kopiničevog povratka i daje mu adresu na koju će se javiti po dolasku u Zagreb (stan Mirande odnosno Zvonka Morića, Basaričekova ulica br. 18).

Prema podatku hotelske knjige, Tito napušta Istanbul i putuje vozom za Atinu, a odatle za Solun. Kreće sa istanbulske stanice Sirkedži s voznom kartom do Đenove i rezervacijom na prekookeanskom brodu »Conte di Savoia«.

12. mart — U Solunu u jugoslovenskom konzulatu Tito dobija tranzitnu vizu na ime Kanađanina Spiridona Mekasa.

13. mart — Na putu za Zagreb Tito prelazi grčko-jugoslovensku granicu.

15. mart — Tito stiže u Zagreb i pretvarajući se da hoće da posjeti staničnu restauraciju izlazi iz voza ostavljajući svoje stvari u kupeu i tako zameće trag policiji. Titov prtljag je uzela i deponovala u garderobu M. Ružić, koja je putovala u istom vozu, ali odvojeno, a iz garderobe ga je dalje prenijela H. Has.

Sredina marta — Po dolasku u Zagreb Tito se nastanjuje u svom starom stanu u Ulici Sveti duh br. 103. Ponekad stanuje i na Grabovcu br. 20 (iznad Jelenovca) kod svoga sestrića Martina, odnosno u njegovoj ranijoj kući koju je Veda Zagorac, po Titovom nalogu, kupila (na svoje ime) za potrebe Partije.

Druga polovina marta — Kako je Kopiničeva supruga Stela bila aktivistkinja KP Grčke, Tito šalje J. Kopiniču telegram u Istanbul, u kome mu poručuje da u Jugoslaviju ne putuju preko Grčke već preko Bugarske.

Druga polovina marta — Održana je sjednica CK KPJ u Zagrebu, na kojoj Tito podnosi izvještaj o svom boravku i radu u Moskvi. Osim toga, oštro postavlja pitanje neodgovornosti u pogledu dostavljanja putnih isprava, zbog čega je za vrijeme boravka u Istambulu dugo bio izložen raznim opasnostima.

Povodom sukoba na »književnoj ljevici« koji su počeli 1939. s pojavom članka Miroslava Krleže *Svrha »Pečata« i o njojzi besjeda* u časopisu »Pečat«, Tito vodi razgovore s Krležom. Iako su uloženi veliki napori da se sukob ublaži, tada nisu postignuti pozitivni rezultati.

Tito se upoznaje sa sadržajem članaka za časopis »Književne sveske«, koji je poveo polemiku s »Pečatom«, i saglašava se s njegovim objavljivanjem.

21. mart — Organ Kominterne »Die Welt« objavljuje u br. 12 Titov članak *Die Offensive der Reaktion in Jugoslawien gegen die werktätigen Massen (Ofanziva reakcije u Jugoslaviji protiv radnih masa)* s potpisom W. Wiek.

Oko 23. marta — Pošto je obaviješten da je bračni par Kopinič stigao iz Istanbula i odseo, po prethodnom dogovoru s Titom, kod Zvonka Morića u Zagrebu u Basaričekovoj ulici br. 18, Tito istog dana odlazi po njih da bi im obezbijedio novi smještaj.

Kraj marta — Tito se u »Zagrebačkoj pivovari« sastaje s V. Velebitom. Pošto je znao da Velebit do tada nije bio član KPJ, rekao mu je da će tu stvar uskoro srediti, ali da on neće biti vezan ni za jednu partijsku organizaciju nego za J. Kopiniča, kome će plaćati partijsku članarinu. Tada mu povjerava jedan odgovoran zadatak — da organizuje izradu radio-stanice. Za nabavku materijala i za ostale troškove Tito predaje V. Velebitu veću sumu novca.

U Zagrebu (u jednom restoranu u Zvonimirovoj ulici — danas Ulici socijalističke revolucije) Tito vodi razgovore s Mitrom Bakićem (koga na razgovor dovodi E. Kardelj) u cilju ostvarenja kursa Partije na odbranu zemlje. Tito odobrava dotadašnji Bakićev rad među simpatizerima i komunistima u vojsci (iz tog rada uopšte kasnije izrasta Komisija pri CK KPJ za vojna pitanja) i obavezuje ga da u daljem radu bude jedino s njim (Titom) na vezi; zatim daje uputstva da ne treba stvarati partijske

organizacije tamo gdje nema sasvim sigurnih ljudi, a prije svega zbog konspiracije, već tzv. vojne aktive. Da ne bi išao noću u svoj stan, koji se nalazio na kraju Ilice, Tito je tada prenoćio zajedno s M. Bakićem u stanu vazduhoplovnog kapetana Blaža Kovačevića, člana KPJ, koji je bio na putu.

U Zagrebu, po Titovom nalogu, Rade Končar organizuje savjetovanje rukovodećeg partijskog aktiva Hrvatske s preko 30 učesnika, u čijem radu u ime CK KPJ učestvuju Tito i E. Kardelj.

Raspravljano je o promjenama međunarodne i unutrašnje situacije poslije sporazuma Cvetković—Maček i izbijanja rata i u vezi s tim o potrebi što bržeg jačanja i proširenja organizacija Partije. U toku diskusije Tito govori više puta.

Mart—april — Tito saznaje iz jednog zagrebačkog lista da su brod »Conte di Savoia«, kojim je trebalo da otputuje iz Napulja, zaustavile u Gibraltaru engleske vlasti, pošto se sumnjalo u ličnost pod imenom Spiridon Mekas.

Tito kao urednik »Proletera« zajedno s E. Kardeljom priprema dvobroj (3—4) »Proletera« za štampanje u ručnoj štampariji u Zagrebu, za koji piše nekoliko članaka.

Početak aprila — Tito se sastaje s V. Velebitom i obavještava ga da je stvar s njegovim članstvom regulisana i da se od početka godine treba smatrati članom KPJ.

Prva polovina aprila — Tito prati kako se ostvaruje inicijativa koju je ranije pokrenuo da se u Zagrebu otvori knjižara »Kultura« koja bi pored izdavanja i prodaje napredne literature bila i partijski punkt. U tu svrhu pronalazi stručnjake i angažuje za rad u njoj Vandu Novosel (koja je fungirala pred vlastima i kao njen vlasnik), Olgu Žerdik-Kovačić (kao administrativno lice) i Bosiljku-Bebu Krajačić (kao prodavačicu, odnosno kao lice koje se staralo za održavanje partijskih veza).

Tito preduzima mjere da se ubrza štampanje i objavljivanje *Historije SKP(b)* u zemlji i taj posao povjerava Ognjenu Prici.

Tito prisustvuje sastanku CK KP Hrvatske, na kome je donesena odluka da se partijska organizacija Zagreba još više orijentiše na radnike i da se reorganizuje MK KP Zagreba; na ovom sastanku kooptiran je u Politbiro CK KPH Vladimir Bakarić.

Proglas *Radnom narodu Jugoslavije* povodom Prvog maja, koji je u ime KPJ napisao Tito, umnožen je i rasturen u 7000 primjeraka.

20. april — U »Proleteru« br. 3—4 za mart—april objavljuju se tri Titova rada: prvomajski proglas CK KPJ *Radnom narodu Jugoslavije*; *Nova velika pobjeda SSSR-a nad ratnim huškačima i organizatorima napada na SSSR* i *Za čistotu i boljševizaciju Partije* (ovaj posljednji je potpisan inicijalima T. T.).

U toku aprila — Tito, u dogovoru s Janom Švermom, članom CK KP Čehoslovačke, koji je u to vrijeme boravio u Jugoslaviji, upućuje inž. Nikolu Petrovića, člana Komisije za ideološki rad PK KPJ

za Srbiju, da uspostavi vezu s ilegalnim dijelom CK KP Čehoslovačke koji je djelovao u Čehoslovačkoj. N. Petrović se u Pragu povezuje s Viktorom Sinekom, članom CK KP Čehoslovačke, i dogovara se da se veze dijela rukovodstva sa CK KP Čehoslovačke koji je bio u Moskvi održavaju preko CK KPJ dok on ne uspostavi direktne kontakte s njegovim ilegalnim dijelom.

April—maj — U »Zagrebačkoj pivovari« ili u »Domu obrtnika« u Zagrebu Tito se više puta sastaje s V. Velebitom koji ga obavještava o toku radova na izradi radio-stanice, za šta je V. Velebit angažovao elektroinženjera Marija Premrua, inače člana KPJ.

U Zagrebu (u Kovačevićevom stanu u Zvonimirovoj ulici br. 7) Tito preko M. Bakića organizuje i drži sastanak s članovima Partije vazduhoplovnim oficirima B. Kovačevićem, Božom Lazarevićem, Đorđem Puticom i intendantskim oficirom Nikolom Vidačićem, na kome im govori o međunarodnoj i unutrašnjoj situaciji, Sovjetskom Savezu i drugim pitanjima koja su mu oni postavljali. Poslije sastanka, koji je trajao do duboko u noć, B. Lazarević i B. Kovačević su u uniformama otpratili Tita Jurišićevom ulicom, zatim preko Jelačićevog trga, sve do ugla Ilice i Vinogradske ulice.

1. maj — Tito se u svojoj garsonjeri u Zagrebu (u Ulici Sveti duh br. 103) sastaje s J. Kopiničem.

Početak maja — Pošto je policija provalila u štampariju u Zagrebu u kojoj se štampao »Proleter«, Tito uz pomoć partijske tehnike organizuje štampanje »Proletera« br. 3—4 za april—maj 1940. u Beogradu.

Kao očevidac velikih prvomajskih demonstracija zagrebačkih radnika, kada je bio obustavljen i tramvajski saobraćaj i prema tramvajcima primijenjene represalije (otkazivanje statuta tramvajaca, otpuštanje 30 radnika s posla i slanje dvojice radnika u koncentracioni logor), Tito u ime CK KPJ piše proglas pod nazivom *Radnicima, radnicama i čitavom radnom narodu Jugoslavije;* u njemu objašnjava borbu radnika i poziva ceo radni narod Jugoslavije na solidarnost. Proglas je rasturan po cijeloj zemlji a štampan je u 20.000 primjeraka.

5. maj — Tito se u Zagrebu sastaje s Francom Honerom, članom Politbiroa CK KP Austrije, kome je sedmomjesečni boravak u Jugoslaviji, dok je čekao pogodan momenat da se prebaci u SSSR, omogućio da se upozna s radom komunista i s političkom situacijom u mnogim krajevima zemlje. F. Honer je neposredno poslije ovog susreta s Titom otputovao (preko Sofije) u Moskvu.

U razgovoru koji je vodio s F. Honerom u Zagrebu, Tito ga informiše o tome da ima namjeru da »poslije izvjesnog vremena« premjesti sjedište CK KPJ iz Zagreba u Beograd, što je bilo u vezi sa sve većim zaoštravanjem političke situacije i osvajanjima fašističkih sila u Evropi.

Prva polovina maja — U »Proleteru« br. 3—4 za april—maj Tito objavljuje uvodnik pod naslovom *Zar će se produžiti sa dvoličnom unutrašnjom politikom?* i još nekoliko članaka: *Odgovor svim ratnim huškačima i klevetnicima naše Partije* (u ime CK KPJ), *Jedinstvo reakcije protiv radnog naroda* (bez potpisa), *Od koga Jugoslaviji prijeti opasnost da bude uvučena u rat?* (potpisan pseudonimom

»Dragomir«), *Savjetovanje aktiva Komunističke partije Hrvatske* (bez potpisa) i *Kontrarevolucionarni socijaldemokratski vodi na čelu ratnih huškača i protusovjetske kampanje* (takođe bez potpisa). Osim toga, s obzirom na to da je s upadom policije u štampariju (17. aprila) ranije odštampani broj 3—4 »Proletera« (za mart—april) bio u znatnoj količini zaplijenjen, ponovo se objavljuju Titov članak *Za čistotu i boljševizaciju Partije* (upotpunjen, kao druga varijanta) i prvomajski proglas CK KPJ.

Oko sredine maja

Po Titovom nalogu, Dragutin Saili organizuje Titov prevoz automobilom od Novinarskog doma u Zagrebu do Siska, odakle je trebalo da produži vozom za Beograd. Međutim, kako je u Sisku bila pojačana policijska kontrola zbog neke diverzije, Tito iz Siska ide do Popovače, gde sjeda u voz za Beograd.

Po dolasku u Beograd Tito se, prema javci, koju mu je organizovao Ivo Lola Ribar, sastaje u Kondinoj ulici s Verom Bakotić, kurirom iz partijske tehnike. V. Bakotić prati Tita do svoje sestre odnosno bračnog para Adeline i slikara Živojina Vlajnića, u čijem stanu (Zorina — danas Ivana Milutinovića — ulica 50) boravi oko desetak dana.

Prilikom svog boravka u Beogradu Tito drži sjednicu Politbiroa CK KPJ (u stanu inž. N. Petrovića, Kosančićev venac 26), na kojoj prisustvuju M. Đilas, A. Ranković i I. L. Ribar; sjednica je trajala prije i poslije podne i na njoj je dosta vremena posvećeno pripremama predstojeće pokrajinske konferencije KPJ za Srbiju, a u vezi s pripremama zemaljske konferencije KPJ. (Bilo je govora i o održavanju kongresa Partije, ali je IK KI kasnije, kad je o tome bio obaviješten, preporučio da se nipošto ne drži kongres, već konferencija Partije.)

Tito daje zadatak N. Petroviću da organizuje partijski punkt u Beogradu koji bi služio za održavanje veza s predstavnicima komunističkih partija iz zemalja pod fašističkom okupacijom, posebno sa Čehoslovačkom, gdje je Petrović ranije studirao. Kako je znao da je N. Petrović član Jugoslovensko-češke komore i da može lakše da putuje u inostranstvo, Tito mu nagovještava mogućnost odlaska u SSSR i sugerira mu da razmisli o tome da li će putovati sa češkim pasošem preko Bugarske.

Druga polovina maja

Za vrijeme boravka u Beogradu Tito posvećuje veliku pažnju štrajku 2500 radnika avionske industrije Beograda i Zemuna, koji se iz borbe za poboljšanje ekonomskog položaja i socijalnih prilika zaposlenih radnika pod rukovodstvom komunista pretvarao u sve otvoreniji sukob sa režimom. Kako je ovaj štrajk, s jedne strane, naišao na veliki odjek u javnosti, a s druge, izazvao uznemirenje u vladajućim krugovima (jer je bila posrijedi ratna industrija), Tito upozorava na potrebu što organizovanijeg držanja ne samo komunista koji su neposredno rukovodili štrajkom nego i cjelokupne organizacije u Beogradu.

Preko Vladimira Dedijera Tito u Beogradu organizuje prevođenje na srpskohrvatski jezik *Biografije Josifa Visarionoviča Staljina*. Pošto je na Titovu sugestiju izvršena redaktura prevoda, ova biografija je objavljena u Požarevcu i zatim rasturena u cijeloj zemlji.

U toku razgovora koje je Tito vodio sa članovima CK KPJ u Beogradu o daljoj organizaciji rada CK odlučeno je da se Ivan Milutinović kooptira za člana Politbiroa CK KPJ, s tim da radi u Sekretarijatu CK KPJ, koji je na Titov predlog u to vrijeme uspostavljen.

Tito, zajedno s J. Kopiničem, dolazi u stan bračnog para Branke i dr Pavla Savića (u Mačvanskoj ulici br. 22), koje je upoznao još u Parizu 1938, a posebno je znao za P. Savića kao istaknutog naučnika i saradnika čuvene dr Irene Žolio-Kiri. Tom prilikom P. Savić informiše Tita da Ivan Srebrnjak (Antonov) ima namjeru da ga angažuje na nekim specijalnim zadacima, ali da on to nije mogao prihvatiti prije nego što se ne posavjetuje sa sekretarom Partije. Tito odobrava Savićev stav i saopštava mu da je za njega predvidio druge zadatke, u kojima se neće eksponirati kao komunista, tj. da se on angažuje na pokretanju naučno-popularne biblioteke zajedno s dr Simom Miloševićem, dr Nenadom Parentom, dr Sinišom Stankovićem, dr Vojislavom Vučkovićem, s kojima će raditi na okupljanju ostale napredne inteligencije iz građanskih krugova u duhu politike KPJ.

U pratnji Branke Savić Tito se u ljetnjoj bašti na Savi kod starog mosta sastaje s Ivanom Krajačićem Stevom.

Oko 25. maja — Tito se po obavljenim partijskim zadacima u Beogradu vraća u Zagreb.

Maj — U organu KP Hrvatske »Srp i čekić« br. 1 objavljen je Titov članak *Živio savez sa SSSR-om!*

Tito počinje intenzivno da radi na pripremama V konferencije KPJ.

Tito razgovara s Markom Oreškovićem o njegovom daljem partijskom radu nakon izlaska iz zatvora i pomaže mu u rješavanju nekih njegovih ličnih problema.

Početak juna — Tito daje V. Velebitu zadatak da pronađe pogodnu zgradu za smještaj radio-stanice, u kojoj bi istovremeno stanovao bračni par Kopinič, jer će on na njoj raditi. Tada mu je Tito rekao da kuća mora biti na pogodnom mjestu, tj. da u njenoj blizini ne bude drugih kuća, da ima preglednu okolinu i pogodan pristup. Isto tako, trebalo je naći opravdanje za povećanu potrošnju električne struje.

Posredstvom Stevana Galogaže Tito se sastaje s Rodoljubom Čolakovićem u Zagrebu u stanu Terke Rihtman, člana KPJ, kojom prilikom razgovaraju o Čolakovićevom položaju poslije njegovog izvođenja pred Državni sud za zaštitu države i o načinu njegovog uključivanja u partijski rad.

Prva polovina juna — Tito upućuje Vandu Novosel u Beograd k M. Đilasu i I. L. Ribaru da ponese izvjesne partijske materijale (mogućno je da su to bili rezolucija i još neki materijali s pokrajinske konferencije KPJ za Srbiju koja je održana u maju 1940).

Sredina juna — Pošto je, sprovodeći zadatak koji je dobio od Tita, V. Velebit pronašao novu vilu na Milerovom brijegu i zakupio je na svoje ime, Tito je uputio svoja dva sinovca da u toj vili stvore uslove i izgrade pogodno skrovište za ilegalnu radio-stanicu.

Druga polovina juna	S ugla Selske ceste i Ilice, u 6 sati ujutro, Tito kreće iz Zagreba s H. Has i V. Velebitom partijskim automobilom »reno« (koji je vozio Rade Dokmanović, stari Titov poznanik iz 1927. i 1928) da traži pogodnu kuću za održavanje V konferencije KPJ. U tom traženju malo duže su se zadržali u Kostanjevici, na granici između Hrvatske i Slovenije.
	Tito traga i dalje, u toku ljeta, po Sloveniji i okolini Zagreba za pogodnim mjestom za održavanje konferencije.
U toku juna	Tito se sastaje s M. Bakićem i nalaže mu da otputuje u Beograd i pokuša da stupi u vezu s ponekim oficirima iz Glavnog generalštaba radi ispitivanja situacije u vojsci i njihovog gledanja na odbranu zemlje, na borbu protiv pete kolone i na uspostavljanje odnosa sa SSSR-om.
	U Zagrebu Tito drži sastanak Politbiroa CK KPJ, na kome Aleksandar Ranković i M. Đilas podnose izvještaj o stanju Partije u Makedoniji na osnovu informacije Svetozara Vukmanovića i Sretena Žujovića, koji su se u toku proljeća i ljeta tamo nalazili nekoliko mjeseci na partijskom radu. Malo prije toga odlučeno je da se za sekretara pokrajinskog rukovodstva Partije za Makedoniju postavi Metodije Šatorov, o čemu je CK KPJ S. Žujovića i S. Vukmanovića obavijestio posebnim pismom.
29. jun	Tito iz Zagreba jutarnjim vozom dolazi na željezničku stanicu Litija-Sava, gdje ga dočekuje Ada Krivic i odvodi na III pokrajinsku konferenciju KP Slovenije. Uz put im se pridružuje Tone Tomšič, organizacioni sekretar CK KP Slovenije, koji je bio zadužen za organizaciju i tehničko obezbjeđenje konferencije. (Konferencija je održana, uz učešće 45 delegata, na Vinju nad Dolskim istočno od Ljubljane, u jednoj usamljenoj kući. Trajala je noć i dan i na njoj su izabrani delegati za V zemaljsku konferenciju KPJ). Tito učestvuje u diskusiji i daje zaključnu riječ na konferenciji.
Kraj juna	Organ KPH »Srp i čekić« br. 2 objavljuje dva Titova članka (bez potpisa): *Opasna igra* i *Pred godišnjicu imperijalističkog rata.*
	Tito piše *Saopštenje Sekretarijata CK KPJ,* u kome objašnjava uzroke kapitulacije Francuske pred fašističkom Njemačkom. U istom *Saopštenju* Tito upozorava radni narod Jugoslavije na potrebu budnosti, naročito s obzirom na antinarodni karakter režima i kolebljivu spoljnu politiku vladajućih krugova Jugoslavije, kao i na potrebu isticanja zahtjeva za uspostavljanjem »pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom«, pomoću koga se može očuvati mir na Balkanu i nezavisnost naroda Jugoslavije. Saopštenje je u obliku letka štampano već krajem juna na srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku i razsturano u zemlji.
	U Zagrebu, u stanu Lea Matesa (na Šalati), Tito se sastaje s N. Petrovićem i V. Velebitom. Tom prilikom N. Petrović obavještava Tita da je nabavio češki pasoš s kojim bi mogao putovati u SSSR.
Kraj juna i prva polovina jula	Tito zajedno s E. Kardeljom priprema rukopise za »Proleter« br. 5—6 za jun—jul 1940. i organizuje njihovo slanje u Beograd radi štampanja.

Tito se u Zagrebu u stanu Mire Saks (u Derenčinovoj ulici br. 33) sastaje sa Stipom Ugarkovićem, koji mu je na njegovo traženje doneo knjigu *Pitanja lenjinizma* (knjiga je poslata iz Pariza na jednog komunistu, službenika tvornice »Arko«).

Tito se u Zagrebu, u Voćarskoj ulici broj 6, u garsonjeri (koju je za partijske svrhe zakupio V. Velebit) nekoliko dana sastaje s Ognjenom Pricom (članom Komisije CK KPJ za agitaciono-propagandni rad) da bi zajednički pisali izvjesne partijske dokumente.

U ljeto — Na Titov poziv, S. Vukmanović dolazi u Zagreb i Tita upoznaje s radom partijske tehnike u Srbiji (organizacijom štamparija i mreže za distribuciju partijskih materijala). Tito tada stavlja u zadatak S. Vukmanoviću da i dalje proširuje rad tehnike na području Srbije, zatim da radi na njenoj organizaciji u Vojvodini, Makedoniji, Kosovu i Metohiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.

Tito upućuje M. Đilasa da ispita odnose u Politbirou CK KP Hrvatske, posebno greške Josipa Kraša koje je on učinio u vrijeme štrajka pekarskih radnika u novembru 1939 (kad je Kraš bio uhapšen i u zatvoru ostao osam mjeseci), za koje su ga oštro kritikovali pojedini članovi CK KP Hrvatske. Tito ocjenjuje da nije riječ o neprijateljskom radu, kako su Krašove greške bile okvalifikovane, i složio se s tim da se on samo partijski kazni.

Tito se u tramvaju na Jelačićevom trgu u Zagrebu sreće s M. Bakićem i N. Petrovićem s kojim ugovara sastanak.

Tito se u »Zagrebačkoj pivovari« sastaje s N. Petrovićem, koji ga informiše da je u Sofiji Gestapo otvorio svoj punkt, posebno za kontrolu kretanja čehoslovačkih građana, pa bi stoga njegovo putovanje u SSSR sa češkim pasošem moglo biti rizično. Tada su se dogovorili da se N. Petrović priprema za putovanje sa svojim pasošem.

Početak jula — Po Titovom nalogu V. Velebit prenosi radio-stanicu iz stana Marija Premrua (koji se nalazio na Medveščaku) u usamljenu vilu na Milerovom brijegu, koju je u tu svrhu zakupio u svoje ime, i predaje je bračnom paru Kopinič kao svojim »rođacima«.

U okviru rada na sređivanju unutrašnjih partijskih problema Tito konceptira pismo *Članovima Partije u Dalmaciji* potpisano inicijalima T. T., u kome traži da komunisti Dalmacije raščiste s negativnim pojavama i zbiju se čvrsto oko CK KPJ.

Prva polovina jula — U Zagrebu Tito, u prisustvu Mihe Marinka, razgovara s Uglješom Danilovićem, koji ga informiše o stanju partijske organizacije u Bosni i Hercegovini pred pokrajinsku partijsku konferenciju. Tom prilikom Tito nagovještava skori dolazak Stjepana Đakovića (Đurinog sina) za člana Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

Tito učestvuje u sastavljanju pisma koje je povodom kapitulacije Francuske u ime Centralnog komiteta KPJ upućeno Komunističkoj partiji Francuske i u kome se daje podrška njenoj oslobodilačkoj borbi i borbi francuskog radnog naroda i istovremeno izražava nada u nastavljanje borbe protiv poroblji-

vača, jer francuski narod »nije nikad trpio ropstvo i tiraniju«. Ovo pismo objavljeno je u »Proleteru« br. 5—6 za 1940.

Organ CK KPH »Srp i čekić« u broju 3 iz prve polovine srpnja 1940. donosi Titov članak *Protiv »novog poretka« totalitarnog režima*, u kome se analiziraju politička kretanja i diferencijacija u vladajućim krugovima Jugoslavije koji su se zapažali poslije kapitulacije Francuske pred fašističkom Njemačkom.

12. jul — Povodom kapitulacije Francuske pred naletom fašističkih armija Tito učestvuje u pisanju *Saopštenja Centralnog komiteta Kompartije Jugoslavije*, u kome osuđuje reakcionarnu i kapitulantsku politiku vladajućih krugova Francuske koja je i omogućila porobljavanje francuskog naroda, izražava solidarnost s borbom francuskog radnog naroda i istovremeno izlaže programsku platformu borbe na osnovu koje se može očuvati nezavisnost naroda Jugoslavije. Ovo *Saopštenje* je objavljeno kao Komunike CK KPJ broj 3 i u »Proleteru« br. 5—6, jun—jul 1940.

Sredina jula — Tito učestvuje u izradi proglasa pod nazivom *Jedinstvo poslodavaca, policije i socijaldemokratskih izdajica u borbi protiv radnika*, koji je CK KPJ objavio povodom odlučne i dugotrajne štrajkaške borbe radnika avionskih preduzeća u Beogradu, pozivajući radni narod Jugoslavije da podrži njihovu borbu.

Tito polazi na obavljanje partijskih zadataka u Dalmaciji, gdje ostaje do početka avgusta. Po dolasku u Split uspostavlja vezu s Karlom Njegovan, koja ga u jednoj mehaničarskoj radionici dovodi u kontakt s Vickom Krstulovićem, političkim sekretarom PK KPJ za Dalmaciju (sastaju se u Kuzmićevoj kući, u Vrzovom Dolcu). Tito tada stanuje kod čuvara splitskog zatvora Vice Paškova u Markantunovoj ul. br. 4. (Kod Paškova je tada stanovao kao podstanar Ante Jurlin, član PK KPH za Dalmaciju, koji je ustupio svoju sobicu Titu da u njoj konači.) U istoj zgradi stanuje i I. L. Ribar, koji je također tada bio u Dalmaciji.

19. jul — Na gradskoj i okružnoj konferenciji KPH za Split, koje su održane zajedno u Ružićevoj kući na Gripama, Tito govori o političkoj situaciji naglašavajući naročito opasnost od fašizma; o štetnim pojavama u partijskoj organizaciji u Dalmaciji; o potrebi konsolidovanja Partije i o gledištima KI o stanju u KPJ.

Poslije 20. jula — Pošto se dogovorio s članovima Biroa PK KPH za Dalmaciju (V. Krstulovićem, Ivom Amulićem i Ivanom Lavčevićem—Lučićem) o pripremi pokrajinske partijske konferencije, Tito kao »turist« odlazi brodom u Makarsku da tu pronađe pogodnu zgradu u kojoj bi se organizovala partijska škola. U početku se pomišljalo i na Kaštela, gdje je također bilo jako partijsko uporište. Međutim, odabrana je Makarska, jer je imala veće pogodnosti, naročito sa stanovišta bezbjednosti rada škole.

Nakon dolaska u Makarsku, Tito se, po dogovoru s V. Krstulovićem, obraća Branku Marjanoviću, starom članu KPJ, koji je kao namještenik radio u Turističkom birou u Makarskoj; uspijeva da preko njega pronađe pogodnu zgradu — vilu »Irenu« (nalazila se izvan glavne plaže), koju zakupljuje na svoje

	ime kao inženjer Slavko Babić kako bi u njoj dva mjeseca kasnije počela da radi partijska škola KPJ.
Druga polovina jula	Iz Makarske Tito odlazi u Dubrovnik, gdje ostaje dva-tri dana. Tom prilikom sastaje se s I. L. Ribarom koji je tu bio na odmoru.
Jul	U »Proleteru« br. 5—6, jun—jul 1940, pored *Saopštenja* CK KPJ povodom kapitulacije Francuske (od 12. jula) i pisma *Komunističkoj partiji Francuske*, objavljena su i dva posebna Titova rada: Proglas *Radnicima i namještenicima! Svim izrabljenim i ugnjetenim!*, s potpisom »Komunisti članovi klasnih sindikata«, u kome autor obrazlaže ideju o stvaranju pokreta klasnog jedinstva sa svojom bazom u preduzećima i članak-apel pod naslovom *U borbu za povratak naših španskih dobrovoljaca iz pakla francuske reakcije.*
Kraj jula—početak avgusta	Po povratku u Split Tito s E. Kardeljom i I. L. Ribarom razrađuje nastavni plan za partijsku školu u Makarskoj. Osim toga, zajedno s Tonetom Tomšičem i Markom Oreškovićem, Tito ponovo drži sastanak sa članovima PK KPH za Dalmaciju, na kome je raspravljano o predstojećoj pokrajinskoj konferenciji, o rezoluciji koja treba da se usvoji i o izboru delegata za V konferenciju KPJ i za I konferenciju KPH.
	Tito se u Splitu sastaje s M. Marinkom i razmatra uputstva za rad komunista u sindikatima (s težištem na izgradnji jedinstva revolucionarnog radničkog pokreta) koja je M. Marinko po Titovom nalogu izradio i donio u Split radi njihovog usvajanja.
2. avgust	Organ Kominterne »Die Welt« objavljuje u br. 32 Titov članak *Die Lage in Jugoslawien (Situacija u Jugoslaviji).*
3. avgust	Pošto su se prethodno sakupili svi delegati i ostali učesnici pokrajinske partijske konferencije KPH za Dalmaciju, Tito rano izjutra, u pratnji V. Krstulovića, stiže u polje Sirobuje, gdje je u kući braće Amižić na putu Split—Stobreč, održana pokrajinska konferencija KPH za Dalmaciju. Tito u dva maha uzima riječ u diskusiji na toj konferenciji i učestvuje u izradi njene rezolucije.
Oko 5. avgusta	Tito iz Splita stiže u Zagreb.
Prva polovina avgusta	Za »Srp i čekić« br. 4, avgust 1940, Tito piše opsežniji rad pod naslovom: *Pred godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi*, u kome analizira uzroke i tok toga rata, razvoj međunarodne situacije i politiku zaraćenih sila u tom ratu.
	Argumentovano demaskirajući laži fašističkog bloka o njihovom tobože »novom poretku«, Tito upozorava na mračnu budućnost koja bi snašla čovječanstvo u slučaju pobjede fašizma. Objašnjavajući zašto se radni ljudi i komunisti bore protiv novog Versaja, koji bi svijetu nametnuli njemačko-talijanski imperijalisti, Tito istovremeno napominje da SSSR, kao socijalistička zemlja, svojom praksom pokazuje izlaz iz krize imperijalističkog sistema. U istom broju »Srpa i čekića« objavljena su i dva druga Titova članka: *Godina dana sporazuma Cvetković—Maček* i *Vojnici se bore za poboljšanje svog položaja.*

10. avgust

U jednoj kući u Vrapču Tito se sastaje s R. Končarom, koji ga obavještava o hapšenju članova CK KPH koji su se bili sastali radi dogovora o pripremi rezolucije i ostalih materijala za partijsku konferenciju za Hrvatsku. Zbog ovih hapšenja dogovoreno je da se odloži održavanje konferencije KP Hrvatske. Poslije ovog događaja Tito jedno vrijeme ne stanuje u svojoj garsonjeri (u Ulici Sveti duh br. 103), već češće mijenja stanove i konačišta u Zagrebu.

Prva polovina avgusta

Organ KPH »Srp i čekić« objavljuje u br. 4 tri Titova članka: *Pred godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi*, *Vojnici se bore za poboljšanje svog položaja* i *Godina dana sporazuma Cvetković—Maček*.

11. avgust

U Zagrebu u Pivovari (na kraju Ilice) održano je Zemaljsko savjetovanje Narodne pomoći, na kome Tito govori o radu i zadacima ove organizacije, neophodnosti međusobnog povezivanja organizacija iz pojedinih pokrajina, o prenošenju iskustava i drugim pitanjima.

11. avgust uveče

Tito kreće iz Zagreba na VIII pokrajinsku konferenciju KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju i na putu ostaje oko osam dana.

12. avgust

Na putu za Crnu Goru Tito najprije dolazi u Beograd, gdje ga dočekuje Koča Popović, član PK Partije za Srbiju, koji mu je bio javka.

14. avgust

Tito avionom stiže u Podgoricu (danas Titograd), gdje ga dočekuje Budo Tomović i odvodi u stan Nikole Đakonovića u Vučedolskoj ulici na sastanak s članovima Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Tu se s njima dogovara o dnevnom redu konferencije, izboru kandidacione komisije i članova u novo pokrajinsko rukovodstvo Partije i o drugim pitanjima vezanim za konferenciju.

Poslije sastanka u Podgorici s članovima Pokrajinskog komiteta, Tito u pratnji Lidije Jovanović nastavlja put automobilom preko Nikšića i Danilovgrada k Vranjičkim Njivama, a sutradan stiže u Žabljak u Žugića Bare.

15. avgust

Tito se na Žabljaku sastaje s Krstom Popivodom, delegatom CK KPJ na radu u Crnoj Gori, i s njim razgovara o nekim partijskim problemima. Poslije održane VIII pokrajinske konferencije Tito saopštava Popivodi da treba da dođe u Zagreb radi preuzimanja drugih partijskih zadataka (organizovanja partijskih škola i ideološkog rada za članove i simpatizere Partije).

16—18. avgust

U selu Žugića Bare kod Žabljaka održana je VIII pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Na ovoj konferenciji, koja je trajala tri dana i tri noći, Tito učestvuje u diskusijama o svim referatima — političkom, organizacionom, o radu sindikata, SKOJ-a, o radu na selu i među ženama. Tito upoznaje konferenciju sa svojim razgovorima u Kominterni i saopštava da je Dimitrov izrazio povjerenje u partijske kadrove u zemlji.

Prilikom izbora novog PK Tito se zalaže da se Nikola Lekić, koji je tokom 1934. bio sekretar Pokrajinskog komiteta, primi u plenum PK KPJ za Crnu Goru.

Poslije 20. avgusta — Tito se vraća iz Crne Gore preko Beograda u Zagreb.

25. avgust — U Zagrebu je u prizemlju jedne zgrade na Maksimirskoj cesti održana I konferencija KP Hrvatske, na kojoj je prisustvovalo 64 delegata, a u ime CK KPJ Tito i Kardelj. Tito učestvuje u diskusiji i pomaže da se riješe neki problemi s kojima se suočila konferencija. Tito je izabran u radno predsjedništvo.

Druga polovina avgusta — Posredstvom Bosiljke-Bebe Krajačić, Tito se u Podsusedu u ljetnoj bašti jedne kafane sastaje s K. Popivodom i izlaže mu ideju o školovanju partijskih kadrova. Da bi se prišlo ideološko-političkom uzdizanju kadrova u svim partijskim organizacijama, Tito ističe potrebu stvaranja predavača na jednomjesečnim ili kraćim kursevima po programu koji će usvojiti CK KPJ.

Do početka rada partijske škole Tito šalje K. Popivodu na dvadesetodnevno liječenje u Rogašku Slatinu, za šta mu daje novčana sredstva.

Tito zajedno s Mladenom Ivekovićem razgovara s vajarom Antunom Augustinčićem u njegovom stanu u Bosanskoj ulici 5a. Kako je Augustinčić bio predsjednik Društva prijatelja Jugoslavije i SSSR-a, razgovaralo se o Augustinčićevom odlasku u SSSR radi obavljanja nekog partijskog zadatka. Da bi se organizovao Augustinčićev odlazak, Tito se s njim sastaje još nekoliko puta. Ali Augustinčić tada nije otišao u SSSR, jer su se sporo nabavljale putne isprave, a poslije je došlo do napada Njemačke na Jugoslaviju.

Kraj avgusta — Tito zajedno s R. Dokmanovićem kupuje mali »ford« za potrebe partijskog rada, prije svega za distribuciju partijskog materijala (ta kola je kasnije vozio Branko Malešević).

Avgust—početak septembra — Tito zajedno s E. Kardeljom piše članke i priprema ostale rukopise za »Proleter« br. 7—8 (avgust—septembar) i organizuje slanje rukopisa u Ljubljanu, gdje se štampao ovaj dvobroj.

Avgust—septembar — Tito se češće sastaje s E. Kardeljom radi dogovora o pojedinim partijskim zadacima, a posebno radi priprema V konferencije KPJ i održavanja pojedinih pokrajinskih odnosno nacionalnih partijskih konferencija.

U toku izrade svog referata za V zemaljsku konferenciju KPJ Tito jedno vrijeme boravi kod svoje tetke Ane Kolar u Podsredi, gdje je u njenoj pojati na sijenu pisao referat.

Tito se u Zagrebu sastaje sa Zdenkom i Borisom Kidrič koji su na kraće vrijeme doputovali poslom iz Slovenije. Prilikom šetnje zagrebačkim ulicama Tito u razgovoru sa Zdenkom Kidrič, koju je poznavao iz partijskog rada još od 1934. godine, otkriva svoj identitet izjavivši da je on Jožek Broz iz Kumrovca.

Početak septembra — U okolini zagrebačke Dubrave u Bihaćkoj ulici br. 20 (danas Ulici V zemaljske konferencije) Tito preko novinskog oglasa

pronalazi kuću Srećka Džamonje, profesora (oca kipara Dušana Džamonje), i iznajmljuje ju na šest mjeseci na ime inž. Slavka Babića, službenika kod Pavla Korporića, vlasnika fabrike, inače simpatizera KPJ. U toj kući Tito je stanovao do uoči održavanja V konferencije KPJ.

Tito se u Zagrebu sastaje s I. Milutinovićem i R. Končarom radi dogovora o pripremama V konferencije KPJ.

8—9. septembar — Na uglu Gajeve ulice i Ulice kraljice Marije (danas Ulice braće Kavurić) u Zagrebu održana je VI zemaljska konferencija SKOJ-a. Tito dolazi na konferenciju drugi dan u pratnji Ive Lole Ribara, drži govor i poslije izvjesnog vremena napušta konferenciju.

Poslije 9. septembra — Neposredno poslije završetka rada VI zemaljske konferencije SKOJ-a Tito piše članak *Borba za mladu generaciju*, koji je kasnije umnožen i proučavan na sastancima skojevskih i partijskih rukovodstava i organizacija.

Prva polovina septembra — Organ CK KPJ »Proleter« objavljuje u br. 7—8 Titove članke *Peta kolona* (potpisan inicijalom T) i *Jedinstvo radnika u sindikalnoj borbi*, zatim saopštenje *Tri godišnjice*, koje je Tito napisao u ime CK KPJ i proglas *Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije!*

Tito se u Zagrebu sastaje s N. Petrovićem i postavlja mu zadatke koje treba da obavi u Kominterni, posebno u vezi s održavanjem V konferencije KPJ. Upoznaje ga sa stanjem u Partiji, obavještava ga da su uspješno održane sve nacionalne i pokrajinske konferencije, da su izabrani delegati i da je izrastao kadar profesionalnih revolucionara. Ispunjavajući ove Titove naloge, N. Petrović je poslije dolaska u Moskvu (oko 10. oktobra) vodio razgovore s pojedinim članovima Sekretarijata IK KI i o tome napisao opsežan izvještaj koji je razmatran na proširenoj sjednici Sekretarijata IK KI (u oktobru 1940).

Tito drži sastanak s M. Bakićem i V. Popovićem i zadužuje ih da za V konferenciju KPJ napišu referat o radu KPJ u vojsci.

U Zagrebu, u stanu N. Vidačića, Tito prisustvuje sastanku partijske ćelije u vazduhoplovnom garnizonu, na kome je raspravljano o političkom raspoloženju u vojsci i daljim zadacima ćelije.

Oko sredine septembra — Da bi obavio nekoliko važnih partijskih zadataka, Tito zajedno sa H. Has dolazi u Beograd, gdje ga dočekuje K. Popović, koji mu je i ovoga puta bio veza. K. Popović angažuje Julijanu Vučo (koja je kao modiskinja povremeno obavljala kurirske dužnosti naročito prilikom putovanja u Pariz) da ispred Doma zanatske omladine (nalazio se na uglu Cetinjske i Hilendarske ulice) stupi u kontakt s Titom i da ga otprati na širi sastanak (koji je već bio za tu priliku zakazan u stanu dr M. Vučkovića u Ulici vojvode Dragomira br. 7), na kome je bilo prisutno oko deset aktivista iz rukovodstva Partije za Srbiju i Beograd.

Tito se u Beogradu, u Mačvanskoj ulici br. 22, sastaje s P. Savićem, kome, s obzirom na ratnu situaciju, povjerava zadatak da u svojoj laboratoriji pripremi radio-stanicu koja bi služila za održavanje ilegalnih veza (P. Savić je ugradio radio-stanicu

u laboratoriji Hemijskog zavoda Medicinskog fakulteta, koji se nalazio u krugu Opšte državne bolnice, ali je ona uništena bombardovanjem 6. aprila 1941).

U stanu Savićevih Tito se susreće s Ratimirom Stojadinovićem, vajarom, koji je tada obavljao neke poslove za tehniku CK KPJ. U njegovoj pratnji Tito dolazi na sastanak sa S. Žujovićem, koji se u to vrijeme poslije povratka iz Makedonije nalazio u Beogradu čekajući dalje partijske zadatke (razgovor je obavljen u stanu Žujovićeve rođake Zore Rašić u Ulici Stojana Protića br. 11). Tom prilikom Žujović je obavijestio Tita o svom radu na obnavljanju i učvršćenju partijskih organizacija u južnoj Srbiji i Makedoniji. Tito ovoga puta daje S. Žujoviću novi zadatak — da pođe u Split i pomogne rukovodstvu Partije u Dalmaciji.

Tito u Beogradu učestvuje u radu savjetovanja rukovodećeg partijskog aktiva Srbije (održanog s učešćem 20 delegata u vili Mirka i Vere Nenadović na Dedinju), koje je bilo posvećeno prvenstveno problemima sela i partijsko-političkog rada na selu. Tito na savjetovanju ukazuje da se ne smije zaostajati u obuhvatanju seljaka u rad Partije sve do njihovog organizacionog vezivanja za KPJ, jer je političko raspoloženje naročito siromašnog i srednjeg seljaštva za to pogodno.

Druga polovina septembra — U zagrebačkoj Dubravi, u kući u kojoj je docnije održana V konferencija KPJ Tito razgovara s Isom Jovanovićem, koji podnosi izvještaj o stanju partijske organizacije u BiH.

Tito šalje Anku Butorac i Bosiljku-Bebu Krajačić u Sisak da uzmu kofer s »Proleterom«, koji je iz Beograda donio Vuksan Ljumović, i da ga dalje odnesu PK KPJ za Dalmaciju. Kofer s »Proleterom« nalazio se u kući Vlade Cape Janića.

Kraj septembra — Pošto je uvidio da nijedno od predloženih i nađenih rješenja ne pruža sve pogodnosti, a naročito u pogledu obezbjeđenja tajnosti V konferencije KPJ, Tito odlučuje da se ona održi u zagrebačkoj Dubravi (Bihaćka ulica br. 20) u zgradi koju je on već bio zakupio za potrebe partijskog rada.

Septembar — Tito upućuje V. Velebita u Beograd na adresu dr Ivana Ribara (Francuska ulica br. 35) da prenese izvjesne partijske zadatke Ivi Loli Ribaru.

Septembar—početak oktobra — U toku dva mjeseca prije konferencije Tito radi na referatu za V konferenciju *Izvještaj o organizacionom pitanju*, a učestvuje i u redigovanju referata o sindikalnom i nacionalnom pitanju, kao i u razradi rezolucije i drugih dokumenata konferencije. Pri tom se konsultuje sa članovima Politbiroa CK KPJ, najviše s Kardeljom, članom Sekretarijata CK KPJ.

REGISTRI

REGISTAR IMENA

Aćimović Milan (1898—1945), u policijskoj službi od 1921, šef odjeljenja Opšte policije do januara 1936, zatim upravnik grada Beograda (od tada usko sarađuje i sa Gestapoom); od kraja 1938. ministar unutrašnjih poslova u Stojadinovićevoj vladi. U početku maja 1941. njemačke okupacione vlasti postavile su ga za predsjednika tzv. komesarske vlade, u kojoj je bio i povjerenik za unutrašnje poslove; od 28. avgusta iste godine u Nedićevoj kvislinškoj vladi ministar unutrašnjih poslova,; sarađuje s Dražom Mihailovićem; 1944. pobjegao iz zemlje, ali se ponovo vratio. 1945. Poginuo kao član civilnog štaba četničkog komandanta Srbije u maju 1945. na Zelengori — 206, 207

Adžija dr Božidar (1890—1941), publicist. Kao student (u Pragu, gdje je doktorirao) uključuje se u radnički pokret. Po povratku iz rata, 1919. postaje povjerenik za socijalnu politku u Zemaljskoj vladi u Zagrebu, ali ubrzo podnosi ostavku zbog neslaganja s njenom politikom. Pristupio je SDS Hrvatske i izabran je u GO stranke. Izdavjao se svojom objektivnošću i od kraja dvadesetih godina sve više se orijentisao ulijevo. Član KPJ postaje 1935; tada je bio član Inicijativnog odbora za stvaranje JRP i Narodnog fronta, kasnije SRN. Sarađivao je u mnogim legalnim i ilegalnim listovima i časopisima Partije. Hapšen je 1936. i 1938, a u decembru 1939. upućen je u logor u Lepoglavu i pušten poslije godinu dana; ponovo je uhapšen 31. marta 1941. i strijeljan od ustaša 9. jula 1941. Narodni heroj — 212, 213

Albahari Moša (1913—1942), revolucionarnom pokretu pristupio je kao student Filozofskog fakulteta u Zagrebu; pred rat je bio sekretar Biroa KPJ na Sveučilištu. Hapšen je nekoliko puta. U NOP-u učestvuje od 1941. u Hrvatskom primorju; u jednoj borbi s Italijanima ranjen je, živ uhvaćen i odvezen u Rim, gdje je strijeljan 22. novembra 1942 — 186

Alkalaj Olga (1907—1942), advokatski pripravnik; član KPJ je postala 1937. u Beogradu. Jedna od najaktivnijih članica Omladinske sekcije Ženskog pokreta i član redakcije časopisa »Žena danas«. Godine 1941. pod okupacijom bila je sekretar 5. RK KPJ, a početkom oktobra član privremenog MK KPJ za Beograd. Uhapšena 26. oktobra 1941, pretučena u policiji i odvedena na liječenje u jevrejsku bolnicu, a zatim u logor na Banjici. Ugušena u gasnim kolima najvjerovatnije 15. marta 1942 — 231

Almuli Sofija (1890), simpatizer KPJ; u njenoj kući držani su sastanci uredništva časopisa »Žena danas« i nekih drugih organizacija koje je okupljala KPJ. Za vrijeme rata bila je 1941. hapšena u Boki Kotorskoj, zatim internirana u logor Kavaju (u Albaniji) i u logor Fermonti (u Italiji). Pred dolazak u Jugoslaviju januara 1946. bila je u izbjegličkom logoru u El Šatu u Africi. Danas živi u Beogradu — 231

Amidžić Ante, zemljoradnik, član SKOJ-a od 1932. a član KPJ od 1934. U njegovoj kući, u mjestu Žrnovnici (kod Splita), u kojoj je živio s braćom, održana je pokrajinska partijska konferencija za Dalmaciju u početku avgusta 1940. Bio je na straži za vrijeme rada konferencije. U NOR-u učestvuje od 1941, bio intendant bataljona u Cetinjskom partizanskom odredu, a poslije u Trećoj dalmatinskoj brigadi — 276

Amidžić Fabijan, zemljoradnik iz okoline Splita, učesnik NOP-a od 1941, a 1942. bio interniran u logore u Italiji — 276

Amidžić Klement, učesnik NOP-a od 1941. Strijeljali su ga Nijemci u Sirobuji prilikom ulaska u Split 1943 — 276

Amidžić Luka, najstariji od braće Amižić, zemljoradnik, bio politički neopredjeljen; umro poslije oslobođenja u Splitu — 276

Amidžić Pavao Pave, zemljoradnik, član SKOJ-a od 1932, a od 1934. član MK SKOJ-a za Žrnovnicu (kod Splita); u NOP-u učestvuje od 1941, a 1942. uhapšen i interniran. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 276

Amidžić Tomo, zemljoradnik iz Žrnovnice; jedno vrijeme bio je na radu u inostranstvu, gdje se uključio u radnički pokret i postao član KPJ. Umro je poslije rata u Splitu — 276

Amulić Ivan Ivo (1911—1973), član KPJ postao je (kao rudar) 1932. na radu među jugoslovenskim radnicima u Belgiji (od 1929. do 1935). Od 1935. do 1937. na školovanju u SSSR-u. Po povratku u Jugoslaviju postaje 1938. član, a potom organizacioni sekretar PK KPJ za Dalmaciju. Član CK KPH od avgusta 1940. i kandidat za člana CK KPJ od oktobra iste godine. Jedan od organizatora ustanka 1941. u Dalmaciji. Poslije oslobođenja nalazio se na raznim dužnostima u privredi; biran je za republičkog poslanika — 253, 275

Andrejević Kun Đorđe (1904—1964), akademski slikar i grafičar, član SANU. Početkom tridesetih godina orijentiše se za radnički pokret. Učesnik španskog nacionalnooslobodilačkog rata; član KPJ od 1939; bio u koncentracionom logoru u Bileći (1940); u godinama uoči drugog svjetskog rata i za vrijeme okupacije radio u tehnici PK za Srbiju i CK KPJ; sredinom 1943. otišao u partizane, radio u Agitprop odjeljenju VŠ; bio vijećnik AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je rektor Umjetničke akademije u Beogradu (1960—1963) i član CK KP Srbije (1959—1964) — 229

Andres dr Ivan (1883—?), advokat; Pravni i Filofoski fakultet završio u Zagrebu; pristalica HSS-a, na čijoj je listi biran za poslanika na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Od 1919. bavio se advokaturom, a zatim je bio ministar za trgovinu i industriju (od avgusta 1939. do aprila 1941). Usko sarađivao s dr V. Mačekom — 156, 208, 255

Andrjuša — vid. Maslarić Božidar

Antonov — vid. Srebrenjak Ivan

Apostolski Mihailo (1906), general-pukovnik JNA u penziji, akademik. S KPJ sarađuje 1940. u Ljubljani kao generalštabni major JV; član KPJ je od 1942; komandant Pokrajinskog štaba od 1941. odnosno od 1942. GŠ NOV i PO Makedonije, a od 1945. pomoćnik načelnika VŠ JA. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a biran je za člana Predsjedništva AVNOJ-a; vijećnik je I i II zasjedanja ASNOM-a. Autor je velikog broja radova iz vojne nauke i istorije. Član Savjeta Federacije i poslanik Savezne skupštine. Narodni heroj — 212

Atanacković Milena (1894—1972), Pravni fakultet završila u Ženevi. Za vrijeme balkanskih ratova i prvog svjetskog rata bila je bolničarka; nosilac je Albanske spomenice. Od 1921. do aprilskog rata 1941. radila je u Ministarstvu socijalne politike i bila predsjednica organizacije »Ženskog pokreta«. Sarađivala s KPJ. Uhapšena 30. maja 1943. od okupacionih vlasti i kvislinga; poslije boravka u policijskom zatvoru sprovedena u logor na Banjici, odakle je puštena septembra 1944 — 231

Atanasov Šterju (1902), funkcioner KP Bugarske; polovinom tridesetih godina radio u aparatu Kominterne za balkanske zemlje. Učesnik u španskom građanskom ratu na strani republikanske vojske. U toku NOB-a 1943. i 1944. bio u Jugoslaviji — 265

A. Tito — Broz Josip

Atli Klement Ričard (Attlee Clement Richard, 1883—1967), engleski političar i državnik, advokat; raniji vođ Laburističke stranke; bio potpredsjednik ratne koalicione vlade 1940—1942. i predsjednik laburističke vlade 1945—1951, koja je sprovela niz socijalnih reformi i djelimičnu nacionalizaciju u industriji,

transportu itd.; 1955. podnio ostavku na položaj lidera opozicije — 117

Augustinčić Antun (1900), član JAZU, vajar svjetskog glasa. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a (1940). U NOP-u učestvuje od 1941, u jesen 1943. izlazi iz Zagreba na oslobođenju teritoriju, gdje nastavlja s umjetničkim radom. Član ZAVNOH-a, a od II zasjedanja (u Jajcu 1943) potpredsjednik AVNOJ-a — 278

Avramoski dr Živko, naučni savjetnik u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu; autor više radova iz savremene istorije, posebno iz istorije međunarodnih odnosa na Balkanu — 210

Babič Branko (1912), član KPJ je od 1935; od 1937. organizacioni sekretar Okružnog, a od 1939. Oblasnog komiteta KP Slovenije za Maribor; od 1940. član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, zatim sekretar OK KPJ za Kozaru, a od 1943. sekretar PK KP za Slovensko primorje. Poslije rata na raznim odgovornim dužnostima — član GO SSRN Slovenije, član CK KP Slovenije, republički poslanik itd. — 212

Babić Ljerka (1902), zdravstveni radnik; kao simpatizer KPJ i kao nekompromitovana angažovana je od strane KPJ u Beogradu za urednicu »Žene danas« (1940). Za vrijeme okupacije kao medicinska sestra u Materinskom udruženju u Beogradu pomagala NOP, a poslije oslobođenja radila je u zdravstvenim ustanovama u Beogradu i Zagrebu — 230

Babuder Ida, kao simpatizer KPJ aktivna u Udruženju agronoma u Beogradu i u Zadružnom savezu Jugoslavije. U NOP-u učestvuje od 1941 — 231

Bakarić dr Vladimir (1912), u revolucionarnom pokretu učestvuje još u gimnaziji; sekretar sveučilišne organizacije KPJ u Zagrebu od 1935, a iste godine i član CK SKOJ-a; 1937, član Komisije za agitataciju i propagandu CK KPH, a od proljeća 1940. član CK KPH. Pokretač i saradnik više partijskih listova i časopisa; hapšen je 1935. i 1936. Po izlasku iz okupiranog Zagreba u jesen 1941. na oslobođenu teritoriju postaje komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a od oktobra 1944. je sekretar CK KPH. Od tada do danas nalazi se na najvišim partijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj — 186, 213, 219, 247, 269

Bakić Mitar (1908—1960), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ postao je u vojsci 1932. Godine 1933. i 1934. radio je u tehnici MK KPJ za Beograd. Od 1935. je finansijski službenik u Zagrebu. Bio je član Komisije za nacionalno pitanje PK KP za Hrvatsku, član CO JRP (1935—1937), član odbora za pomoć republikanskoj Španiji, član Vojne komisije CK KPJ (od 1940). U ratu je član i komesar GŠ NOV i POJ za Crnu Goru i na drugim političkim funkcijama — 268—270, 273, 274, 279

Bakotić Vera (1912), u naprednom studentskom pokretu učestvuje kao student Filozofskog fakulteta u Beogradu; kandidat Partije od 1940. a član KPJ od 1944. Prije rata obavljala razne poslove u tehnici PK KPJ za Srbiju. Hapšena je u novembru 1940. i 1942. kao talac od Specijalne policije. U partizane odlazi iz Beograda u ljeto 1944. Poslije oslobođenja profesor u srednjim školama — 271

Bajlkas Ivo (1892—1977), u rukovodstvu KPJ za Dalmaciju radi od 1920. i uređuje njen organ »Oslobođenje«. Jedno vrijeme bio je i član CK KPJ, ali je zbog grupaških borbi smijenjen sa svih funkcija. Poslije 1929. boravio je u Južnoj Americi sve do proljeća 1936. kada se ponovo uključuje u rad Partije, ali i u grupaške borbe, zbog čega je 1939. isključen iz KPJ. Od 1941. do 1943. bio u logoru u Italiji, a poslije 1945. radio u redakciji »Vjesnika« u Zagrebu — 217, 238, 247

Bedek Mirko (1914—1941), kao đak klasične gimnazije u Zagrebu pristupio naprednom pokretu. Jedan od zapaženih komunista na Pravnom fakultetu i Sveučilištu u Zagrebu i u rodnoj opštini Stupnik (kod Zagreba). Više puta hapšen; u logoru u Lepoglavi bio od decembra 1939. do aprila 1940. Uhapšen u julu 1941, pokušao da pobjegne, ali su ga ustaše uhvatile i ubile na nepoznatom mjestu blizu Stupnika — 257

Bek Jozef (Beck Jòzef, 1894—1944), poljski pukovnik i državnik; od 1932.

do 1939. ministar spoljnih poslova Poljske; 1934. potpisao s Njemačkom desetogodišnji pakt o nenapadanju. Od 1939. predsjednik Republike. Poslije okupacije Poljske od strane njemačkih trupa bježi iz zemlje; umro je u emigraciji — 87, 243

Beker Josip, publicist; jedan od funkcionera Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj između dva rata; pripadnik desnice; urednik socijalističkog lista »Slobodna riječ« u Zagrebu; sekretar Akcionog odbora za obnovu SPJ (s antikomunističkim obilježjem) u Hrvatskoj (1939—1940) — 94, 216, 238, 245

Belić Milorad (1895—1965), u radničkom pokretu Kragujevca učestvuje od 1910. Potpisnik je Manifesta opozicije KPJ, zbog čega je krajem 1920. isključen iz KPJ; funkcioner reformističkih sindikata i urednik »Radničkih novina« pred drugi svjetski rat; predsjednik GRS-a odnoso URS-a u Srbiji sredinom tridesetih godina. Tada je sarađivao s komunistima na stvaranju sindikalnog jedinstva. Poslije 1945. bio pomoćnik ministra u vladi DFJ, ali kada je utvrđena njegova saradnja s četnicima (na procesu Draži Mihailoviću 1946) smijenjen je sa svih političkih funkcija — 12, 109

Belov — vid. Damjanov Georgi

Beneš Eduard (1884—1948), čehoslovački državnik i političar; borac za oslobođenje od Austrije. Član Privremene čehoslovačke vlade 1918, nimistar inostranih poslova od 1919. do 1935; jedan od tvoraca Male antante; predsjednik ČSR od 1936. do 1938. Poslije Minihenskog sporazuma emigrirao u SAD, a u septembru 1939. u London, gdje je formirao emigrantsku vladu ČSR. U Čehoslovačku se vratio 1945. u svojstvu predsjednika ČSR; 1948. podnio ostavku — 219

Berković — vid. Bobnar Stane Stanko

Bićanić dr Rudolf (1905—1968), funkcioner HSS-a i »Gospodarske sloge«. Kao pripadnik URO (koja je bila pod uticajem SDS) uhapšen 1932. i osuđen na tri godine zatvora. Godine 1937. i 1938. izdavao ilegalni bilten »Politički vjesnik«. Za vrijeme okupacije radio je u administraciji izbjegličke vlade u Londonu, odakle je upućivao apele za jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Poslije oslobođenja načelnik Odjeljenja za spoljnu trgovinu u Ministarstvu inostranih poslova Privremene vlade DFJ odnosno Vlade FNRJ, zatim profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu — 37

Birk — vid. Kardelj Edvard

Blagojević Nikica (1901—1974), medicinska sestra; simpatizer KPJ; jedna od aktivistkinja zdravstvenog zadrugarstva; radi na zdravstvenom prosvjećivanju sela, naročito žena. Za vrijeme okupacije sarađivala u NOP-u od 1941. u Beogradu — 231

Blum Leon (Léon, 1872—1960), francuski političar i državnik; jedan od najistaknutijih funkcionera Socijalističke partije Francuske. Krajem 19. veka prišao radničkom pokretu i dugo bio direktor socijalističkog lista »Le Populaire«. Bio je predsjednik vlade Narodnog fronta 1936. i 1937, zatim u martu i aprilu 1938. Za vrijeme drugog svjetskog rata interniran u Dahau; 1946. i 1947. predsjednik francuske vlade. Autor više radova iz istorije i teorije socijalizma — 36, 93, 94, 101, 102, 111, 112, 116, 245, 246

Boban dr Ljubo, dopisni član JAZU. Autor više naučnih radova iz oblasti savremene istorije, posebno iz društveno-političkog razvitka Hrvatske — 208, 241

Bobnar Stane Stanko (Berković, 1912), radnik, član KPJ od 1935; politički djeluje u radničkim društvima »Svoboda« i »Vzajemnost« i u sindikatu rudarskih radnika; 1937. odlazi u Španiju, odakle se kao invalid vraća u januaru 1939. Tada postaje član PK SKOJ-a za Sloveniju, a malo kasnije i član CK SKOJ-a. Više puta je hapšen. U NOP-u učestvuje od 1941; u konfinaciji u Italiji od jula 1941. do oktobra 1943, a zatim komesar I prekomurske brigade i član Politodjela IX divizije. Poslije rata od 1951. do 1958. republički narodni poslanik i na drugim dužnostima. Narodni heroj — 182, 183

Bogdanov Vasa (1902—1967), profesor Sveučilišta u Zagrebu i autor više istorijskih djela. U revolucionarni radnički pokret stupio je 1919; bio je više puta hapšen i optuštan iz službe do 1941. i

za vrijeme okupacije. Bio je u idejnom sukobu s KPJ i zbog nekih nemarksističkih stavova oštro je kritikovan. Poslije obustave publikovanja članaka u »Pečatu« protiv KPJ, Bogdanov se 1940. našao sam i bez ikakvog uticaja na članstvo KPJ — 18, 62, 84, 238

Bogdanović Boško, pomoćnik ministra prosvjete Kraljevine Jugoslavije od sredine 1940; blizak dr A. Korošcu i germanofil — 254

Boner Franjo (1909), revolucionarnom pokretu pristupio 1932. Član KPJ od 1938. Bio je tapetarski radnik u Subotici , Somboru i Beogradu, odakle je sredinom 1937. otišao u Španiju; kao mitraljezac u španskoj republikanskoj vojsci bio je ranjen. Od avgusta 1939. do 1945. bio u SSSR-u. Po povratku u Jugoslaviju organizacioni sekretar Gradskog komiteta Partije u Subotici 1946, a od 1947. direktor za kadrove u Generalnoj direkciji za naftu i plin u Beogradu — 263

Borčić Mara, simpatizer KPJ prije šestojanuarske diktature. Činila je razne usluge Partiji. Poslije 1929. aktivna u »Društvu za prosvećivanje žena« i kao saradnik u časopisu »Ženski svijet«. Umrla 1940. ili 1941 — 185

Borivoj — vid. Radosavljević Dobrivoje

Besner Josip (1903—1960), drvodeljski radnik iz Brčkog. Član Nezavisnih sindikata od 1923. u Zagrebu. Poslije 1930. prešao je u Beograd; bio je sekretar CU Saveza drvodeljskih radnika Srbije i Unije savezâ drvodeljskih radnika Jugoslavije. Kao blizak komunistima interniran u koncentracioni logor u Bileći početkom 1940. U NOP-u sarađuje od 1941. u Irigu i Osijeku, odakle odlazi u partizane 1944. Član KPJ od 1945. Poslije oslobođenja u rukovodstvu Saveza sindikata — 215

Bošković Magda (1914—1942), revolucionarnom pokretu pristupila kao učesnica u Zagrebu; jedna od najuglednijih ličnosti naprednog studentskog pokreta (završila je EKVŠ, a zatim bila namještena u »Našičkoj« u Zagrebu). Član SKOJ-a od 1934, član KPJ 1936; angažovana u Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u redakcijama časopisâ »Mlada žena« i »Ženski svijet«, u »Popularnoj biblioteci« (PO-BI), SBOTIČ-u i URS-u. Objavila je više pjesama u književnim časopisima. Hapšena 2. februara 1933, 3. decembra 1935, zatim 11. jula 1941. od ustaša, koje su je sprovele najprije u logor u Lepoglavi, zatim u Gospić, pa u logor Danica (kod Koprivnice), a odatle u Staru Gradišku, gdje je ubijena u martu 1942 — 185, 190

Božičević Ivan (1909), partijski i sindikalni radnik. Član KPJ od 1936. U toku NOR-a bio je član i sekretar MK KPH u Zagrebu, zatim član i sekretar u OK Bjelovar i Virovitica i u OK za zagrebačku oblast. Poslije rata generalni sekretar CV SSJ, član CK KPH, član CK SKJ — 215, 219

Božić Ljubica, kao slulžbenik u Privilegovanoj agrarnoj banci bila je aktivna u SBOTIČ-u; jedna od govornica na konferenciji žena u Beogradu u novembru 1939, koju je organizovala KPJ — 231

Božinović Neda (1917), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao student prava na Beogradskom univerzitetu od 1936, gdje postaje i član KPJ; radila je u Udruženju studentkinja, u SPD, Zadružnoj omladini Jugoslavije, ilegalnoj partijskoj štampariji. Od 1941. učestvuje u NOP-u u Crnoj Gori; član je Sreskog i Okružnog komiteta Partije za Nikšić, zamjenik komesara III nikšićkog bataljona, rukovodilac Politodjela u I proleterskoj diviziji. Poslije oslobođenja sekretar MK KPJ za Beograd; birana je za saveznog poslanika i obavljala druge političke dužnosti — 231

Brijan Aristid (Briand Aristide, 1862—1932), više puta ministar i šest puta predsjednik vlade Francuske. Osnovavši 1911. s grupom »nezavisnih« Republikansku socijalističku partiju, surovo se obračunavao s radničkim štrajkovima. Kao ministar spoljnih poslova inicijator potpisivanja Brijan-Kelogovog pakta; njime su se države potpisnice odricale rata kao metoda rješavanja međunarodnih sporova i sredstva nacionalne politike; pobornik versajskog sistema — 47

Buć Stjepan, član HRSS i poslanik 1925. Isključen iz Poslaničkog kluba stranke zbog kritike kapitulacije njenog vodstva pred monrahijom i dinastijom. U toku

1926. i 1927. jedan od organizatora (zajedno s HSP Ante Pavelića i HFSS Ante Trumbića) nove političke grupacije tzv. Hrvatskog bloka. Potkraj 1938. osnovao tzv. Hrvatski radnički pokret po uzoru na Hitlera i propagirao otvorenu nacističku ideologiju, a u junu 1940. u istom duhu osniva Hrvatsku nacionalnosocijalističku stranku rada. Kao pobornik nacionalsocijalizma djelovao u tzv. NDH — 254

Budisavljević dr Srđan (1883—1968), advokat iz Zagreba; političar i državnik; kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što, međutim, nije izvršeno u Banovini Hrvatskoj — 90, 208, 227

Bukovec Mirko (1906—1942), fabrički radnik; u revolucionarnom pokretu učestvuje od sredine dvadesetih godina; 1926. radio u tehnici PK KPJ za Hrvatsku i sarađivao u listu »Borba«. Više puta hapšen, a 1929. osuđen na 10 godina robije. Po izlasku iz sremskomitrovačke tamnice (u aprilu 1939), postaje član CK KP Hrvatske. U decembarskim hapšenjima u Hrvatskoj 1939. uhapšen i konfiniran u logor u Lepoglavi. Po okupaciji zemlje premješten u gospićki ustaški zatvor, pa u Jastrebarsko, zatim i logor Danica (kod Koprivnice), da bi bio umoren glađu i žeđu s grupom od dvadesetak zatočenih komunista u logoru u Staroj Gradiški u proljeće 1942 — 218, 247

Bukvić Dragutin (1885—1960), član SSDP prije prvog svjetskog rata, a član KPJ od 1919; bio komunistički poslanik, član Centralnog partijskog vijeća i Izvršnog odbora Nezavisnih sindikata. Kao pristalica krajnjeg desnog krila u KPJ, u jesen 1925. napušta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u osnivanju URSSJ. Poslije 1929. se pasivizirao — 214

Buljanović Vicko Vice (1907—1939), radnik iz Sinja; bio zaposlen u splitskom brodogradilištu; pod uticajem Partije od besprizornog mladića postaje član KPJ; ubijen je od strane policije u toku velikih demonstracija koje je KPJ organizovala u Splitu 17. decembra 1939 — 235

Butković Drago (1912—1940), član sindikata građevinskih radnika (soboslikar); podlegao ranama (3. jula 1940) dobijenim u manifestacijama za SSSR koje je Mjesni komitet Partije za Zagreb organizovao 28. juna 1940 — 114, 250, 252

Butorac Anka (1904—1942), fabrička radnica. Član KPJ od 1926; član IO zagrebačkog Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i aktivni borac protiv frakcija a za jedinstvo Partije u godinama do diktature 1929. Često je hapšena. Od 1931. do 1934. bila je na partijskom školovanju u SSSR-u. Po povratku u Jugoslaviju najprije je radila u Sisku, a zatim u Čakovcu i Varaždinu, gdje je glavni organizator velikog štrajka u tvornici »Tivar« (1936). Instruktor je PK KP za Hrvatsku, a od Osnivačkog kongresa KPH (u avgustu 1937) član CK KPH. Hapšena je 1937. i 1938. i u decembru 1940, kada je sprovedena u koncentracioni logor u Lepoglavi. Po dolasku na vlast ustaše su je prebacile u gospićki logor, zatim u Jastrebarsko, a u oktobru 1941. u logor Danica (kod Koprivnice). Prilikom bjekstva iz logora najprije u Zagreb, a zatim u januaru 1942. u partizane ustaše su je ranile i podvrgle strahovitom mučenju, ali ona nije ništa odala. Umorena je 22. januara 1942, tj. trećeg dana otkako je bila zarobljena. Narodni heroj — 280

Cvetković Dragiša (1893—1969), političar, bio ministar u vladi 1928, 1935. i 1938, a od februara 1939. predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije. Od prvobitne orijentacije na zapadne sile sve više počinje da se oslanja na fašističke države i kao predsjednik vlade pristupa Trojnom paktu 25. marta 1941, ali je poslije dva dana državnim udarom od 27. marta oboren s vlasti. Od 1944. živeo je u emigraciji — 7, 19, 20, 32, 33, 49, 59, 68, 69, 75, 78, 86, 87, 90, 97, 102, 108, 114, 118, 119, 125, 127, 129, 131,

146, 149, 153, 155, 156, 158, 161, 162, 169, 171, 207—209, 212, 213, 216, 220—222, 227, 229, 238, 242, 247, 251, 254—256, 267, 269, 276, 277

Čaldarović Mladen (1916), zbog učešća u akcijama SKOJ-a (čiji je član od 1934), isključen iz Bjeljinske gimnazije. Od 1935. kao student Filozofskog fakulteta u Zagrebu radio u RK za srednje škole; član KPJ od 1937. Godine 1940. isključen iz KPJ zbog kritike načina na koji se u »Proleteru« objašnjavala povezanost Staljinovog rada i djela s Lenjinovim radom i djelom. Nastavljajući da radi u pokretu dvaput bio hapšen. U NOP-u je na Baniji od 1941, gdje učestvuje u pripremi ustanka; 1942. ponovo primljen u KPJ; bio je komesar bataljona, a od sredine 1943. rukovodilac Agitpropa Oblasnog komiteta Partije za istočnu Bosnu. Poslije oslobođenja bio član CK KP BiH (1959—1965) i savezni poslanik. Bavi se naučnim radom — 82, 243

Čemberlen Artur Nevil (Chamberlain Arthur Nevile, 1869—1940), engleski državnik i političar, vođ Konzervativne stranke. Ministar u vladi od 1931, a od 1937. do 1940. predsjednik vlade. Prema agresivnim težnjama fašističkih sila vodio politiku popuštanja i kapitulacije koja je, između ostalog, dovela do Minhenskog sporazuma (1938) — 101, 112 222, 233

Čerčil Vinston (Churchill Winston, 1874 —1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio Vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske jpolitike ravnoteže snaga na Kontinentu, coš 1936. zahtijevao je energičnu akniju protiv nacističke agresije. Od treSutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 244, 246

Čolaković Rodoljub (1900), revolucionar, državnik i publicist. Član KPJ od 1919. Kao pripadnik »Crvene pravde« orgazuje atentat na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića 1921, zbog čega je osuđen na 12 godina robije. U tamnici zajedno s Mošom Pijade preveo Marksov *Kapital*, a sam *Bijedu filozofije* i Lenjinovu *Državu i revoluciju*. Po izlasku s robije emigrira u januaru 1933. u Beč, zatim u Moskvu, gdje je završio aspiranturu na Međunarodnoj lenjinskoj školi. Bio je član tzv. rukovodeće kolektiva KPJ krajem 1936, zatim član Politbiroa KPJ do početka 1938; uređivao je »Proleter« i »Klasnu borbu«. U NOR-u je bio član Glavnog štaba Srbije i politički komesar Glavnog štaba Bosne i Hercegovine; vijećnik je svih zasjedanja AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je sekretar CK KP BiH i na drugim partijskim, državnim i društvenim funkcijama. Sada je član Savjeta Federacije — 272

Čubrilović dr Branko (1894—1962), ljekar u Sarajevu i Banjaluci. Pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta Mlada Bosna; osuđen 1916. na 14 godina teške tamnice. Između dva svjetska rata bio istaknuti organizator Zemljoradničke stranke u Bosni i kao kandidat te stranke biran za nrodnog poslanika 1935. i 1938. Ministar poljoprivrede u vladi Cvetković—Maček (iz vlade istupio zbog neslaganja s pristupanjem Jugoslavije Trojnom paktu), zatim u Simovićevoj i emigrantskoj vladi. Po povratku u zemlju 1945. pristupio Narodnom frontu; biran je za saveznog poslanika (1945) i za pslanika u Narodnoj skupštini BiH (1946. i 1950) — 208

Čulić Filip (1909), dentist; još u mladosti prišao revolucionarnom pokretu u Splitu; 1936. i 1937. uečstvuje u otpremanju jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju i radi po liniji JRP i Narodnog fronta. U vrijeme frakcijskih borbi u Dalmaciji bio pod uticajem V. Jelaske i i isključen iz KPJ 1939. Od 1943. učestvuje u NOP-u, radio u sanitetskoj službi VIII korpusa — 238

Ćano Galeaco (Giano Galeazzo, 1903—1944), ministar spoljnih poslova fašističke Italije od 1936. do 1943. Poslije kapitulacije Italije nestao iz Rima i potom iz Njemačke sproveden u zatvor u Veronu, gdje je osuđen i strijeljan za vrijeme Musolinijeve marionetske vlada-

vine Italijom — 70, 207, 219, 223, 233, 247, 253

Ćetković Jelena (1916—1943), krojačka radnica; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ 1935. Učestvuje u mnogim akcijama KPJ u Podgorici. Uhapšena u velikoj provali komunista u Crnoj Gori 1936, odvedena u Sarajevo i izložena teškim mukama. Hapšena još nekoliko puta do rata. U aprilu 1941. član je je RK KPJ u Beogradu, gdje se preselila s porodicom; zatim po zadacima odlazi u Bosnu i Užice, a u oktobru je ponovo upućena u Beograd; sekretar je MK Partije i organizator ilegalnih akcija u Beogradu. Policija je opkoljava na sastanku 3. marta 1942; ranjena je i podvrgnuta svirepom mučenju. Prebačena je u logor na Banjici i strijeljana 14. maja 1943. Narodni heroj — 231

Daladje Eduar (Daladier Edouard, 1884—1958), francuski političar i državnik, vođ radikalsocijalista. Ministar u vladi od 1934, a od aprila 1938. bio u više mahova predsjednik vlade. Jedan od potpisnika Minhenskog sporazuma. Nizom reakcionarnih mjera oslabio odbrambenu sposobnost Francuske u borbi protiv fašizma i marta 1940. morao da podnese ostavku. Poslije okupacije Francuske 1940. uhapšen i zatvoren u Rimu, a od 1943. do 1945. bio u koncentracionom logoru u Njemačkoj. Po završetku rata narodni poslanik i ministar — 101, 102, 111, 112, 116, 222, 237, 246

Damjanov Georgi (Belov, 1892—1958), rukovodilac KP Bugarske i funkcioner u Kominterni; načelnik Kadrovskog odjeljenja za evropske komunističke partije u IK KI sredinom tridesetih godina. Po završetku drugog svjetskog rata bio je ministar inostranih poslova NR Bugarske i član Komisije za razoružanje u Ženevi — 264

Danilović Uglješa (1913), član SKOJ-a postao je kao student Poljoprivrednog fakulteta u Beogradu 1933, a član KPJ 1935. Član Univerzitetskog komiteta SKOJ-a na Beogradskom univerzitetu od 1934; bio je interniran u koncentracioni logor u Višegradu početkom 1935. Godine 1937. član MK KPJ za Beograd; od početka 1938. radi na obnavljanju partijskih organizacija u BiH, a od 1939. je član PK KPJ za BiH. Jedan je od organizatora ustanka i član Glavnog štaba NOV i POJ za BiH. Poslije oslobođenja obavljao više odgovornih partijskih i državnih funkcija (član SIV-a, CK KPJ, IK CK SK BiH). Narodni heroj — 274

Davidović — vid. Ribar Ivo Lola

Davidović Ljubo (1863—1940), političar i državnik; ministar u vladi Kraljevine Srbije i Jugoslavije; predsjednik vlade 1919, 1920. i 1924. Poslije toga politički aktivan uglavnom kao šef Demokratske stranke, na čijem je čelu ostao sve do smrti. Sredinom tridesetih godina zalagao se za okupljanje opozicionih i antifašističkih snaga u demokratski front — 20, 221

Debeljak Josip (1903—1931), član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1923. Sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku 1927, sekretar Biroa CK SKOJ-a 1928; za člana CK KPJ izabran na IV kongresu KPJ 1928. Odlukom CK KPJ odlazi u novembru 1928. na školovanje u Moskvu, a u novembru 1930. vraća se na omladinski rad u Jugoslaviju. U Zagrebu 1931. ubijen u sukobu s policijskim agentima — 257

Dedijer Vladimir (1914), novinar i publicist, profesor univerziteta, dopisni član SANU. Dopisnik »Politike« iz republikanske Španije. Po povratku u zemlju sarađuje u nekim progresivnim listovima i časopisima i pokreće nove na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOP-u od 1941; jedan od urednika »Borbe«, član Agitprop-komisije CK KPJ; od 1952. do 1954. član CK KPJ. Autor više zapaženih radova iz oblasti istorije — 271

Delbos Ivon (1885—1956), francuski političar i diplomata. U godinama od 1936. do 1938. jedan od istaknutih pobornika sistema kolektivne bezbjednosti. Od 1936. do 1940. ministar spoljnih poslova i ministar prosvjete, a poslije rata narodni poslanik i ministar u francuskoj vladi — 219

Dimitrijević Radmila (1904—1974), simpatizer radničkog pokreta; 1936. prva urednica časopisa »Žena danas«; sarađivala s dr Dušicom Stefanović, članom KPJ. Za vrijeme okupacije pomaže NOP u Beogradu; septembra 1944. izlazi na Kosmaj u partizane. Poslije oslobođenja

radila je u Odjeljenju za kulturu i prosvjetu INOO za Beograd kao bibliotekar — 230, 236

Dimitrov Georgi Mihailovič (1882—1949), istaknuti revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta. Od 1902. član Socijaldemokratske partije (SDP), njenog revolucionarnog marksističkog krila (tijesnih). U CK SDP (tijesnih) izabran 1909. Godine 1921. postaje član IK KI; učesnik septembarskog ustanka u Bugarskoj 1923; poslije poraza ustanka emigrirao i od tada je stalno živio u inostranstvu. Stekao svjetsku slavu svojim herojskim držanjem pred fašističkim sudom na Lajpciškom procesu 1933. Na intervenciju SSSR-a i pod pritiskom svjetske demokratske javnosti oslobođen na sudu; poslije toga odlazi u Sovjetski Savez (u proljeće 1934); od tada generalni sekretar IK Kominterne. U toku drugog svjetskog rata usmjerava borbu Otečestvenog fronta Bugarske; 1945. vraća se u zemlju; izabran za predsjednika vlade i generalnog sekretara Bugarske radničke partije (komunista). U vrijeme napada IB na KPJ pokušao da sačuva prijateljstvo između Jugoslavije i Bugarske. Umro na liječenju u SSSR-u — 6, 100, 199, 206, 246, 257, 259, 264, 265, 277

Dokmanović Rade (1899), mašinbravar. U radničkom pokretu učestvuje od 1923; često otpuštan s posla. Kao taksist (od 1930) aktivan u Udruženju taksista. Član KPJ od 1932. Tokom 1940. vozio je Tita (s kojim se poznaje od 1928) na obavljanje raznih partijskih poslova, zatim prevozio partijsku štampu i literaturu van Zagreba. Avgusta 1941. prelazi u Beograd. U NOP stupa 1944. Poslije oslobođenja radio je u Kabinetu Predsjednika Republike — 273, 278

Dorio Žak (Doriot Jacque, 1898—1945), francuski političar avanturist; po završetku prvog svjetskog rata prišao komunističkom pokretu. Godine 1934. isključen iz KP Francuske zbog oportunističkog i višegodišnjeg frakcionaškog djelovanja. Kasnije otvoreno prišao fašizmu i borio se na strani nacista na istočnom frontu. Poslije oslobođenja Franscuke pobjegao u Njemačku, gdje je ubijen — 140, 253

Dragomir — Broz Josip Tito

Dvoržak Stanko (1913), pravne i filozofske nauke studirao u Zagrebu. Član SKOJ-a od 1935. Aktivan u studentskom pokretu (predsjednik KUSP-a, urednik »Novog studenta«) i poslije kao profesor. Okupacija ga je zatekla u Senju, gdje je bio premješten po kazni poslije policijskog hapšenja. Tu postaje član MK KPH za Senj; od 1943. bavi se prosvjetnom djelatnošću u okružnom NOO za Gorski kotar. Poslije oslobođenja profesor u raznim školama — 257

Džamonja Dušan (1928), jedan od najistaknutijih savremenih jugoslovenskih vajara, završio Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu; dobitnik više nagrada — 279

Džamonja Srećko (1894—1973), profesor francuskog jezika, otac poznatog zagrebačkog kipara Dušana. Potpredsjednik Saveza dobrovoljaca za Zagrebačku oblast uoči drugog svjetskog rata. Njegova kuća, koju je u jesen 1940. zakupio Tito (kao inž. Slavko Babić zaposlen kod inž. Pavla Korporića) na šest mjeseci, služila je za partijske svrhe. U njoj je održana V zemaljska konferencija KPJ, a povremeno je u njoj i Tito stanovao — 279

Đakonović Nikola (1911—1965), sudski pripravnik u Podgorici uoči aprilskog rata 1941. Član KPJ od 1937. Učesnik NOP-a od 1941; član Opštinskog komiteta Partije u Ulcinju, zatim politički komesar bataljona; od 1943. sekretar Sreskog komiteta u Baru i na drugim odgovornim dužnostima. Poslije oslobođenja bio je član IK CK SK za Crnu Goru (od 1956. do 1965) i predsjednik Ustavnog suda za Crnu Goru — 277

Đaković Đuro (1886—1929), metalski radnik; jedan od osnivača SRPJ(k) u BiH; 1920. izabran u Centralno partijsko vijeće KPJ; sekretar Oblasnog odbora Saveza metalaca Hrvatske (1926); istaknuti borac protiv frakcionaštva a za jedinstvo KPJ. Godine 1927. i 1928. bio je u SSSR-u na kursu pri MLŠ; u proljeće 1928. vratio se u zemlju na čelu Privremenog rukovodstva KPJ koje je imenovano na savjetovanju u Moskvi sa zadatkom da sprovodi Otvoreno pismo koje je Kominterna uputila članovima

KPJ; izabran za organizacionog sekretara CK KPJ na IV kongresu Partije. Uhapšen i zvjerski ubijen bez suda i presude na austrijsko-jugoslovenskoj granici 25. aprila 1928 (više o Đ. Đakoviću vid. u Titovom radu na str. 125 u 4. tomu) — 264, 274

Đaković Stjepan (1912—1942), politički radnik; u septembru 1932. otišao u SSSR gdje je završio KUNMZ. U jesen 1937. vratio se u Jugoslaviju, bio na odsluženju vojnog roka, pa poslije toga član PK KP za Bosnu i Hercegovinu. Učestvuje u NOP-u od 1941. Uhvaćen i ranjen na Velikoj Kapeli na putu za Glavni štab Hrvatske u januaru 1942. Kad se oporavio od rana bio po zatvorima u Zagrebu, gdje je i kao sin poznatog revolucionara Đ. Đakovića mučen, a zatim ubijen — 274

Đilas Milovan (1910), kao srednjoškolac pristupio je revolucionarnom pokretu; od 1932. je član KPJ; 1933. osuđen na tri godine robije. Po izlasku iz zatvora član PK KPJ za Srbiju; od 1938. član Privremenog rukovodstva odnosno od 1939. član Politbiroa CK KPJ. U NOR-u je bio na visokim političkim i vojnim funkcijama. Kao pobornik liberalističko-anarhističkih ideja i ne razumijevajući složenost i teškoće izgradnje socijalističkog društva, 1954. se razišao s pokretom; isključen iz KPJ i postao renegat; zbog neprijateljske djelatnosti osuđen 1957. na 9 godina strogog zatvora. Sada kao penzioner živi u Beogradu — 217, 218, 223, 250, 271—274

Đorđević Kristina Krista (1892), simpatizer KPJ u godinama pred drugi svjetski rat; njena kuća u Ulici Strahinjića bana, u kojoj je povremeno boravio i Tito, služila je kao jedan od ilegalnih punktova u Beogradu. Godine 1943. otišla je na oslobođenu teritoriju, a zatim u Bari. Poslije rata bila je predsjednica Gradskog odbora AFŽ u Beogradu; radila je u Crvenom krstu i drugim organizacijama — 266

Đukić Dušica, predsjednica Ženskog pokreta u Nišu uoči aprilskog rata 1941; sekretar Okružnog suda u Nišu. Učesnica NOP-a od 1941 — 231

Đurđev Dragutin (1913), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1932. kao student Pravnog fakulteta u Beogradu i kasnije kao aktivist OMPOK-a u Banatu. Član KPJ od 1937. Od 1936. do 1939. bio je dobrovaljac na strani republikanske Španije; od 1939. do kraja 1944. u SSSR-u; bio je urednik i spiker »Slobodne Jugoslavije«. Po dolasku u Jugoslviju zamjenik saveznog javnog tužioca, ambasador u Belgiji, Luksemburgu, Čileu, Peruu i na drugim dužnostima — 263

Ebert Fridrih (Ebert Friedrich, 1871——1925), jedan od vođa desnog krila njemačke socijaldemokratije. Za vrijeme prvog svjetskog rata ispoljio se kao socijalšovinist; od 1919. do 1925. predsjednik republike. U sprezi s bivšim njemačkim generalštabom brutalno je gušio sva revolucionarna istupanja njemačkog proletarijata poslije prvog svjetskog rata — 116, 250

Engels Fridrih (Friedrich, (1820—1895), osnivač naučnog socijalizma (marksizma) zajedno s Karlom Marksom — 5, 62, 83, 84, 164, 205

Fišer — vid. Ribar Ivo Lola

Florin Vilhelm (Wilhelm, 1894—1944), metalski radnik; aktivan u njemačkom omladinskom socijalističkom pokretu od 1908; od 1918. član USP Njemačke; 1924. izabran u CK KP Njemačke; 1933, po dolasku Hitlera na vlast, kratko vrijeme boravio ilegalno u Berlinu, ztim otišao u Pariz, a 1935. u Moskvu. Na Sedmom kongresu Kominterne izabran u IK KI i u Sekretarijat KI; na tom položaju ostao do raspuštanja KI. Umro u Moskvi — 264

For Pol (Faure Paul, 1878—1960), francuski publicist i političar; generalni sekretar Socijalističke partije Francuske (1920—1939). Protivnik radikalnog jedinstva i antikomunist. Minhenovac i prohitlerovac. Poslije kapitulacije Francuske 1940. završio kao saradnik nacista — 112

Fortil Marko (1918—1942), u revolucionarni pokret uključio se kao student agronomije u Zagrebu, kada je postao i član KPJ. Bio je jedan od urednika »Novog studenta«. Hapšen 27. januara i 6. februara 1940. i ostao kraće vrijeme u zatvoru. Poslije hapšenja 22. avgusta 1941. prošao je kroz više ustaških lo-

gora; ubijen je u ustaškom logoru u Staroj Gradiški 1942 — 257

Fos-Rudin dr Braina (Voss Breina, 1902—1973), ljekar; gimnaziju završila u rodnom mjestu Rigi; poslije studija medicine (u Berlinu, Frajburgu i Beču), radila je kao ljekar u Berlinu; tu je 1931. primljena u KP Njemačke; 1933. emigrirala u Jugoslaviju (i u Zagrebu se udala za jugoslovenskog komunistu Alfreda Bergmana, kojega je poznavala od 1923), zatim u Beč, pa u Prag, a 1935. u SSSR. Po nalogu sekretara CK KPJ M. Gorkića u početku 1937. došla u Jugoslaviju da organizuje ilegalno slanje grupe jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju borodom »La Corse«. Uhapšena i osuđena na šest mjeseci zatvora; na policiji se hrabro držala. U januaru 1938. odlazi kao ljekar u Španiju; u martu 1939. vraća se u SSSR, a po završetku rata u Rigu, gdje je radila kao ljekar — 265

Foš Ferdinand (Foch Ferdinand, 1851—1929), maršal Francuske. Istakao se u prvom svjetskom ratu u borbama na zapadnom frontu i 1918. postao vrhovni komandant savezničkih snaga na tom frontu; doživotni član Ratnog savjeta — 249

Franc Ferdinand (1863—1914), austrougarski prestolonaslednik, nosilac ideje o proširivanju Austro-Ugarske daljim porobljavanjem susjednih zemalja. Ubio ga G. Princip 28. juna 1914. prilikom posjete Sarajevu; ovo ubistvo austrougarski odnosno njemački imperijalistički krugovi iskoristili su kao povod za počinjanje prvog svjetskog imperijalističkog rata (1914—1918) — 236

Frank dr Josip (1844—1911), jedan od osnivača i šef Čiste stranke prava (1895); služeći se svim sredstvima radio na razbijanju opozicionih krugova u Hratskoj, a početkom XX veka i na razbijanju saradnje Hrvata i Srba. Pretvarajući se da služi hrvatskim interesima, služio interesima bečkog dvora i mađarske vlade. Njegovi sljedbenici su po njemu nazvani frankovci, a njegove legije iz 1909. bile su uzor budućim ustaškim bojnama i legijama — 209, 254

Franko Francisko (1892—1976), španski general, koji je uz pomoć fašističkih sila — Njemačke i Italije 1936. počeo građanski rat protiv vlade Narodnog fronta Španije i osvojio vlast u aprilu 1939. Primenjujući fašistički teror održao se na vlasti do smrti (1976) — 101

F. Valter — Broz Josip Tito

Gafenko Grigore, rumunski diplomata i pisac; državni podsekretar u Ministarstvu inostranih poslova s prekidima od 1928. do 1933; ministar inostranih poslova rumunske vlade od decembra 1938. i rumunski poslanik u Moskvi od 1940 — 234

Gajić-Vajs dr Marija, ljekar, pedijatar; simpatizer KPJ; jedna od istaknutih radnica na dječjoj zdravstvenoj zaštiti u Beogradu i Srbiji. U NOP-u učestvuje od 1941; bila je u partizanima u Crnoj Gori, zatim ljekar u Sandžaku, a od 1944. u partizanskim jedinicama u Srbiji — 231

Galogaža Stevan (1893—1944), književnik i publicist; 1912. isključen iz svih škola u vezi s atentatom na bana Cuvaja. Hapšen 1929, 1934. i 1941. Rukovodilac Crvene pomoći i partijskog punkta za javke i veze u Zagrebu od 1936; urednik časopisa »Literatura« i saradnik nekih drugih partijskih časopisa i listova; organizuje izdavanje partijske literature i štampe. Uhapšen 1941. i teško bolestan jedno vrijeme bio na liječenju u bolnici. Strijeljan u ustaškom logoru u Jasenovcu — 272

Gavrilović dr Milan (1882—?), novinar i političar. Višegodišnji funkcioner Zemljoradničke stranke, a od 1939. i njen šef. Od 7. jula 1940. poslanik Kraljevine Jugoslavije u Moskvi. Kao član emigrantske vlade zauzeo nepomirljiv stav prema NOB-u. U procesu Draži Mihailoviću osuđen u odsustvu. Poslije oslobođenja politički aktivan u emigraciji — 220

Georgijević Dimitrije (1892—1959), bravarski radnik iz Kovina; učesnik oktobarske revolucije. Član RKP(b) i rukovodstva jugoslovenske grupe u RKP(b) od 1919; u tom svojstvu početkom 1920. putovao u Sibir, gdje je kandidovao Josipa Broza za člana Partije. U SSSR-u živio do 1937. Od 1937. do 1939. borio se na strani republikanske Španije, zatim je bio u SSSR-u, a 1944. dolazi u Jugo-

slaviju kao komesar jugoslovenske brigade formirane u SSSR-u. Biran je za člana Revizione komisije CK KPJ na V kongresu Partije — 265

Gigov Strahil (1909), član KPJ postaje 1929; zbog svoje revolucionarne djelatnosti proganjan i zatvaran više puta. Od 1939. je član PK KPJ za Makedoniju; učesnik NOP-a od 1941. Od okupatora dva puta osuđivan na smrt u odsustvu. Za vrijeme rata bio je član Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, član CK KP Makedonije, a poslije rata sekretar i član Prezidijuma ASNOM-a, član Politbiroa i član Izvršnog komiteta CK SKM, član CK SKJ itd. — 223

Gijo Rejmon (Guyot Reimond, 1903), francuski revolucionar; član KP Francuske od 1921, član CK KPF od 1928, sekretar CK komunističke omladine Francuske od 1931. do 1934, član IK predsjedništva i generalni sekretar IK KOI od 1935. do 1943. Na VII kongresu KI (1935) izabran za člana IK Kominterne. Od 1941. do 1944. jedan od rukovodilaca pokreta otpora u Francuskoj; od 1945. do 1947. član Politbiroa CK KPF — 264

Gligorić Velibor (1899—1977), književnik i akademik; predsjednik SANU. Urednik i saradnik mnogih naprednih listova i časopisa do 1941. i poslije oslobođenja; u tom periodu učestvuje u kulturnim akcijama koje je organizovala KPJ. Do 1943. bio je u logoru na Banjici, a zatim je interniran u Njemačku — 219

Golub Zorko (1913—1945), rođen u Koprivnici; u SKOJ je primljen kao đak sušačke gimnazije. Studije na Veterinarskom fakultetu završio u Zagrebu 1940. i bio asistent na istom fakultetu. U jesen 1941. bio član RK Partije u Zagrebu. Uhapšen u maju 1942. i iz istražnog zatvora odveden u logor Jasenovac, odakle je pobjegao u partizane organizujući bjekstvo grupe logoraša. Radio u Oblasnom NOO za Slavoniju. Umro poslije oslobođenja od posljedica mučenja i bolesti — 257

Gorkić Milan (ilegalno ime Josipa Čižinskog, 1904—1937. ili 1938). Kao đak sarajevske gimnazije postao je član KPJ 1919. Do 1923. bio je član Oblasnog komiteta KPJ za BiH i na radu u uredništvu »Radničkog jedinstva«. Te godine odlazi u SSSR; bio je član i organizacioni sekretar IK KOI od 1924. do 1932. Od tada do 1937. nalazio se na čelu Privremenog rukovodstva KPJ odnosno CK KPJ. Uhapšen krajem ljeta 1937. i strijeljan u vrijeme Staljinovih čistki. Poslije XX kongresa KPSS (31. marta 1956) posmrtno rehabilitovan odlukom vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR — 217, 223, 225

Gošnjak Ivan (1909—1980), general armije; u revolucionarni radnički pokret uključuje se sredinom dvadesetih godina kao stolarski radnik u Sisku; član KPJ od 1933. Godine 1935. i 1936. završio je kurs pri MLŠ i kraći oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom ratu kao dobrovoljac na strani republikanske Španije, a zatim je bio u raznim logorima Francuske; iz logora bježi u novembru 1941. i uključuje se u partizane. Bio je zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a zatim se nalazio na visokim vojnim dužnostima. Narodni heroj — 251, 252

Grojić Milan (1883—1972), peglerski radnik, član SSDP, a zatim KPJ od 1919. Bio je član Izvršnog odbora Nezavisnih sindikata. Kao pristalica desnog krila u KPJ u jesen 1925. napušta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u stvaranju URSSJ — 214

Grol Milan (1876—1952), političar i novinar; bio je upravnik Narodnog pozorišta; u toku prvog svjetskog rata radio je u srpskom Presbirou u Ženevi. Poslije rata učestvuje u stvaranju Demokratske stranke, na čije čelo dolazi poslije Davidovićeve smrti (1940); ministar je u Vukićevićevoj i Koroščevoj vladi 1928, u Simovićevoj 1941, u emigrantskoj Trifunovićevoj 1943, u koalicionoj vladi maršala Tita od 7. marta 1945. Poslije izbora za Ustavotvornu skupštinu (novembra 1945) opoziciono raspoložen prema Narodnom frontu i povlači se iz političkog života — 221

Grubišić Petar (1912—1942), još u gimnaziji (u Šibeniku) ističe se naprednim idejama, a kao student medicine u Beogradu (od 1943. od kada je i član SKOJ-a) učestvuje u revolucionarnom pokretu. Marta 1935. kooptiran je u Univerzi-

tetski komitet SKOJ-a. Hapšen je i proganjan. Odlazi na Pravni fakultet u Suboticu, a zatim u Zagreb. Uoči rata jedan je od urednika lista »Novi student«, početkom 1941. član OK KPH i sekretar MK Partije u Šibeniku; 1941. radi na organizovanju ustanka u svom kraju kao komandant Primoštenskog odreda, a zatim u Dubrovniku. Izdat je, uhapšen 14. juna 1942. mučen i ubijen na putu od Dubrovnika ka Boki Kotorskoj — 257

Gržetič Marija Maca (1910), radnica; član KPJ postaje 1935, a odmah zatim i sekretar jednog RK Partije u Zagrebu; od 1938. je član MK KPH za Zagreb. Hapšena je više puta; od 24. decembra 1939. bila je u koncentracionim logorima u Lepoglavi, Jaski i Danici (kod Koprivnice), odakle uspijeva da pobjegne najprije u Zagreb, zatim u partizane u januaru 1942; član je OK KPH za Karlovac, sekretar OK KPH za Gorski kotar, predsjednica GO AFŽ za Hrvatsku, a poslije oslobođenja član CK KPH, poslanik u Saboru NRH, predsjednica Saveza ženskih društava Hrvatske — 231

Gustinčič inž. Dragotin (1882—1974), publicist i politički radnik. Član KPJ od 1920. Član PK KPJ za Sloveniju od 1924. do 1931, član PB CK KPJ 1926; učestvovao u radu kongresa KPJ i III konferencije KPJ. Emigrirao 1931. u Moskvu. Od 1936. u republikanskoj Španiji, gdje je od jeseni 1937. bio predstavnik KPJ. Od 1939. do 1945. radio u Moskvi u Međunarodnom agrarnom institutu i u Istorijskom institutu Akademije nauka SSSR-a. Po povratku u Ljubljanu 1945. profesor Ekonomskog fakulteta. Isključen iz KPJ 1948. U Partiju ponovo primljen neposredno pred smrt — 218

Haramina Vilim (1883—1943), funkcioner ORS-a i urednik njegovog ogranka »Radnički glasnik« (do 1939). Sredinom tridesetih godina podržava politiku jedinstva sindikalnog pokreta. Poslije sklapanja pakta Staljin-Hitler (avgusta 1939) pridružuje se onoj struji socijaldemokrata koja je povela kampanju protiv SSSR-a i komunista i sve više postajala oslonac raznih destruktivnih elemenata. Po okupaciji bježi iz Zagreba (jugoslovenski orijentisan), ali je uhapšen u Beogradu od strane Gestapoa (u decembru 1941) i ubijen 3. maja 1943 — 13, 214—216, 224

Has Herta Micika (Haas, 1914), revolucionarnom radničkom pokretu pristupila je kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a je od 1934, a KPJ od 1936. Aktivno radi u Ženskom pokretu u Mariboru i omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u Zagrebu, u punktu za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju i na zadacima tehnike CK KPJ. Učesnik NOP-a od 1941, najprije u Zagrebu, a zatim u partizanskim jedinicama u Sloveniji. Objavila je niz radova i rasprava iz oblasti ekonomskih nauka — 190, 229, 266—268, 273, 279

Hermanko inž. Jože (1901—1941), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao srednjoškolac i student tehnike na Ljubljanskom univerzitetu. Održavao je ilegalne veze s KP Austrije. Godine 1930. bio je 6 mjeseci u zatvoru, a 1932. je osuđen na 4 godine strogog zatvora. Po izlasku iz zatvora postaje član Oblasnog komiteta KP Slovenije za Maribor. Strijeljan je kao talac 1941 — 212

Hitler Adolf (1889—1945), njemački državni kancelar. Od 1919. član, a od 1921. predsjednik i »vođa« Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije. Koristeći duboku ekonomsku i političku krizu u Njemačkoj i uz podršku krupne buržoazije došao na vlast 1933; uspostavio fašističku terorističku diktaturu ukidanjem osnovnih građanskih sloboda i žestokim gušenjem radničke klase i njenih organizacija. Razvivši ideologiju zvjerskog nacionalizma, i rasizma, koju je izložio u svojoj knjizi *Mein Kampf* (»Moja borba«) već 1925, pristupa progonu i istrebljenju Jevreja, a uz njih i svih naprednih i demokratskih elemenata u Njemačkoj. Teorijom »životnog prostora« njemačke nacije opravdava podjarmljivanje, pa čak i potpuno istrebljenje čitavih etničkih grupa, što naročito sprovodi u toku drugog svjetskog rata. Prilikom sloma fašističke Njemačke izvršio samoubistvo (30. aprila) — 8, 9, 13, 112, 113, 137-143, 146 156, 161, 206, 207, 211, 221, 222, 233, 237, 238, 246, 249, 250

Hjulit Džonson (Hewlett Johnson, 1879—1966), sveštenik anglikanske crkve. Studirao u Mančestru i Oksofrdu. Bavio se socijalnim problemima i pristupio Nezavisnoj laburističkoj partiji. Od 1905. misionar. Od 1924. dekan u Mančestru, a od 1931. kao dekan od Kenterberija poglavar anglikanske crkve. Godine 1938. obišao SSSR i napisao knjigu *Socijalistička šestina svijeta* (na srpskohrvatskom objavljena pod naslovom *Šta sam vidio u Sovjetskom Savezu*, Zagreb, 1940); 1951. dobio Staljinovu nagradu za mir. Nije bio član KP Velike Britanije, ali je bio zagovornik komunističke države i marksističke politike — 70, 240.

Hodjera Svetislav, šef Kabineta predjednika, diktatorske vlade P. Živkovića; 1933. osniva, po uzoru na fašističke organizacije, svoju stranku s odredima tzv. plavih košulja. Služio se socijalnom demagogijom, ali nije imao uspjeha. Bio u njemačkom zarobljeništvu; umro poslije rata u Beogradu — 20, 21, 220

Honer Franc (Honner Franz, 1893—1964), austrijski revolucionar; električar; od 1911. član SDPA, kao internacionalist u toku prvog svjetskog rata vodio antiratnu propagandu. Poslije 1918. rukovodi socijaldemokratskim i sindikalnim organizacijama u fabrici bakra u Salcburgu. Od 1923. član je KPA; rukovodi radničkim štrajkovima; od 1927. je član CK KPA, a poslije poraza radničkog ustanka u Beču u februaru 1934. organizator je ilegalnih sindikata. 1935. je uhapšen i jedan je od optuženih na tzv. socijalističkom procesu (marta 1936), zatim je prebačen u austrijski koncentracioni logor u Velersdorf, odakle je u jesen iste godine pobjegao. U toku 1937. je predstavnik KP Austrije u Španiji, gdje osniva bataljon »12. februar 1934« u 11. internacionalnoj brigadi. U novembru 1938. radi u CK KPA u Parizu, a oktobra 1939. dolazi ilegalno u Jugoslaviju, gdje ostaje 7 mjeseci i održava veze sa ilegalnom KPA. Boravio u Splitu, a u Zagrebu 5. maja 1940. sastaje se s Titom. Istog mjeseca preko Bugarske odlazi u Sovjetski Savez. U ljeto 1944. spustio se padobranom u Sloveniju i sa rukovodstvom NOP-a u Sloveniji radio na organizaciji austrijskog partizanskog bataljona u čijim je borbama i učestvovao. Poslije oslobođenja Austrije, u aprilu 1945, vratio se u Beč, gdje je postao ministar za unutrašnje poslove u prvoj Privremenoj vladi Austrije. Od 1945. do 1959. bio član Politbiroa KPA i njen poslanik u Parlamentu — 198, 258, 259, 270

Ilić-Obradović dr Zora (1910—1944), za vrijeme studija (završila je Pravni i Filozofski fakultet i odbranila doktorsku tezu) opredjeljuje se za revolucionarni pokret. Član KPJ je od 1941, bila je sekretar III, IV i V RK Partije u Beogradu do oktobra 1942. Tada odlazi po odluci Partije iz Beograda u Kraljevo i postaje član Okružnog povjereništva Partije, a zatim član OK KPJ za Kruševac. Uhapšena 23. februara 1943. i strahovito mučena u gestapovskom zatvoru u Kraljevu i u zatvoru Specijalne policije u Beogradu. Pred strijeljane u logoru na Banjici 11. septembra 1944, s nekoliko zatvorenica dala je otpor dželatima i klicala Partiji — 231

Ilija — vid. Ribar Ivo Lola

Iveković dr Mladen (1903—1970), član KPJ od 1934. Sarađivao u lijevo orijentisanim listovima i časopisima; 1935. sekretar Inicijativnog odbora JRP odnosno od 1937. SRN. U godinama pred rat član Agitprop-komisije CK KPH i urednik časopisa »Vjesnik radnog naroda«. Više puta hapšen. Učesnik NOP-a od 1941. Bio je član AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata biran je u CK KPH i obavljao i druge političke dužnosti — 212, 278

Ivković dr Milutin (1904—1943), ljekar, poznati fudbaler. Član KPJ od 1938, kada na inicijativu CK SKOJ-a pokreće časopis »Mladost«. Za vrijeme rata zatvoren u logor na Banjici i strijeljan u Jajincima — 188

Ivković Petar Pero (1914—1973), član SKOJ-a postao je 1933, a član KPJ 1938. kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Za vrijeme okupacije bio je u njemačkom zarobljeništvu (Osnabriku, Striju u Galiciji, Strazburu), gdje je bio član partijskog rukovodstva. Nosilac je Partizanske spomenice 1941. Poslije oslobođenja u Agitprop-komisiji CK KP Srbije, DSIP-u (od 1948. do 1965), Izvršnom vijeću SR Srbije (od 1965) — 228

Jakovljević Nadežda Naca (1898—1969), aktivistkinja u ženskoj sekciji Udruženja PTT radnika od 1935. Za vrijeme okupacije sarađivala u NOP-u u Beogradu; u njenom stanu držani su ilegalni sastanci komunista iz Udruženja — 231

Jančić Bogdan (1912—1942), u revolucionarni radnički pokret uključuje se kao student Pravnog fakulteta u Zagrebu 1932. Kraće vrijeme 1934. bio u emigraciji u Beču, ali je uhapšen i od austrijske policije prebačen u Prag. Uhapšen u Zagrebu u jesen 1936. i u zatvoru u Sremskoj Mitrovici proveo godinu dana. Kao advokatski pripravnik i komunist angažovan u SRN. U julu 1941. odlazi u partizane u Gorski kotar, gdje je u maju 1942. kao komesar čete poginuo iznad sela Gomirja — 258

Jančić-Starc Jela (1914), kao član SKOJ-a od 1933. radi među studentima Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zagrebu, uredništvu časopisa »Ženski svijet« i omladinskoj podružnici Ženskog pokreta. Poslije okupacije zemlje ilegalno radi u Zagrebu, a u ljeto 1942. odlazi u partizane; bila je komesar partizanske bolnice u Drežnici i radila kao agronom ZAVNOH-a — 185, 191, 258

Jančić Ljubica Buba (1916), član SKOJ-a od 1934. kao učenica gimnazije u Zagrebu, a član KPJ 1935. kao student Filozofskog fakulteta (koji je završila poslije oslobođenja). Bila je član MK SKOJ-a za Zagreb, a uoči rata član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Uhapšena poslije akcije skojevaca na Pavelićevu tjelesnu gardu 4. avgusta 1941. Bila je u ustaškom logoru u Staroj Gradiški, odakle je zamijenjena 8. februara 1943. od strane slavonskih partizana. Od tada član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Slavoniju, zatim član PK SKOJ-a za Hrvatsku; član je redakcije lista »Naprijed« i glavni urednik lista »Omladina«. Poslije oslobođenja bavi se publicističkim i društvenim radom — 258

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Sisku, gdje je radio kao bravar i ložač na lokomotivi u Željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK Partije za Sisak (1935), član CK KPH (1940). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) i na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940). Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OK KPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CK SKH i CK SKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj — 280

Jelaska Vicko (1897—1969), član KPJ od 1919; poslanik na komunističkoj listi na skupštinskim izborima 1920. Član je i sekretar Oblasnog komiteta Partije za Dalmaciju, a 1928. i član CK KPJ, ali je 1929. smijenjen sa svih dužnosti zbog frakcionaškog rada. Godine 1936. bio je osuđen na godinu dana zatvora. Po izlasku iz zatvora 1937. član Pokrajinskog komiteta Partije i predsjednik Oblasnog odbora SRN za Dalmaciju; zbog frakcionaškog rada isključen iz KPJ 1939. Od 1941. do 1943. nalazio se u logorima u Italiji. Poslije pasivan — 217, 238, 247, 248

Jelić dr Ivan, viši naučni saradnik u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu — 256

Jevtić Bogoljub (1886—1960), diplomata i političar; od 1917. do 1935. s prekidima nalazio se u diplomatskoj službi. Od 1932. do 1934. ministar inostranih poslova. U decembru 1934. obrazovao vladu zadržavši resor inostanih poslova. Poslije obaranja s vlasti (juna 1935), kao jedan od lidera JNS, nalazio se u opoziciji. Godine 1941. ministar u vladi Dušana Simovića, a po okupaciji Jugoslavije prelazi u inostranstvo i vodi borbu protiv NOP-a — 32, 162, 163, 226, 254

Jevtović Života (1896—1942), rođen u Valjevu; radničkom pokretu pristupio kao krojački radnik u Sarajevu poslije prvog svjestkog rata, a odmah zatim postaje član KPJ. Hapšen više puta. Rukovodilac u Savezu šivačkih radnika i odjevne industrije u BiH, a po prelasku u Beogradu, od 1924. fuunkcioner u tom savezu u okvirima Jugoslavije; član Mjesnog međustrukovnog odbora URS-a u Beogradu 1940. Uhapšen 23. juna 1941. u Beogradu od strane Ge-

stapoa i Specijalne policije; sproveden u Valjevo, odakle je uspio da pobjegne. Godine 1941. i u početku 1942. radio na stvaranju partijskih organizacija u Brusu; poginuo kao partizan na putu od Jastrepca pema teritoriji Toplice vjerovatno krajem 1942. godine — 215

Jovanović Blažo (1907—1976), sudski i advokatski pripravnik; član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu od 1931. do 1934, od tada sekretar PK SKOJ-a , član Biroa i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba NOV i POJ za Crnu Goru, komandant Zetskog odreda, član ZAVNO Crne Gore i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CK KPJ. Poslije oslobođenja na odgovornim dužnostima u Crnoj Gori i u okvirima Jugoslavije. Narodni heroj — 224

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta, političar i publicist; pripadao lijevom krilu Zemljoradničke stranke, u kojoj se vremenom osamostalio kao lider Zemljoradničke ljevice, a 1940. se i formalno izdvojio stvaranjem Narodne seljačke stranke. Kao ideolog tzv. agrarnog socijalizma u političkoj akciji zastupao je mnoga napredna gledišta, ali je bio nedosledan u saradnji s komunistima. Odbio poziv da učestvuje u NOP-u; poslije oslobođenja biran je za poslanika i bio u rukovodstvu NFJ; ubrzo došao u sukob s politikom izgradnje socijalizma i osuđen 1947. na devet godina robije. Poslije izlaska iz zatvora bavio se publicističkim radom; objavio više knjiga i napisao *Političke uspomene* — 76, 220, 242

Jovanović Isa (1906), u revolucionarni radnički pokret uključuje se u Vršcu kao šegrt (mehaničar). Član KPJ postaje 1928. u Beogradu. Bio je uhapšen 1939, ali uslijed nedostatka dokaza pušten; 1940. CK KPJ ga upućuje za sekretara PK KPJ za BiH; početkom 1941. završio kurs pri CK KPJ za najviše partijske rukovodioce. Poslije je ponovo na partijskom radu u BiH. Neposredni je učesnik u sabotaži u zeničkoj željezari 1941, kada je uhapšen i osuđen na smrt, ali uspijeva da pobjegne. Od 1943. je član Glavnog štaba NOV i POJ za Vojvodinu, a kasnije organizacioni sekretar PK KPJ za Vojvodinu i na drugim partijskim dužnostima. Narodni heroj — 280

Jovanović Jovan Pižon (1869—1939), diplomata i političar; od 1903. u diplomatskoj službi; ministar spoljnih poslova Srbije (1912). Od 1923. do smrti predsjednik GO Zemljoradničke stranke. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature jedan od istaknutih vođa građanske opozicije; zalagao se za saradnju opozicionih snaga Srbije i Hrvatske. Sarađivao u mnogim listovima — 220

Jovanović Lidija (1914), član KPJ od 1934; sekretar Komisije za rad među ženama pri PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju od 1939, član je rezervnog PK KPJ za Crnu Goru uoči aprilskog rata 1941. U NOP-u je od 1941; član je OK KPJ za Crnu Goru u Podgorici (danas Titogradu) 1941, vijećnik ZAVNO Crne Gore od novembra 1943, sekretar GO AFŽ za Crnu Goru od kraja 1943. Poslije oslobođenja bila je član CK SK Crne Gore, poslanik Republičkog vijeća Skupštine NR CG i na drugim dužnostima — 277

Juda Iskariot, prema Evanđelju jedan od dvanaest apostola koji je za trideset talira izručio Krista njegovim progoniteljima — 58

Jurlin Ante (1908—1943), kao član revolucionarnih sindikata (fabrički radnik) i kao član SKOJ-a uhapšen je 1929. u Beogradu. Poslije odlazi u Zagreb, a 1931. u Dalmaciju. Član KPJ od 1933. Bio je sekretar OK KPH za Šibenik i član PK KPH za Dalmaciju (1938); delegat na V zemaljskoj konferenciji. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Dalmaciji. S jednim dalmatinskim odredom ratovao je u Lici (krajem 1941), zatim u Dalmaciji u proljeće 1942; tada postaje komesar odreda, a zatim komesar 2. dalmatinske brigade; poginuo je u petoj neprijateljskoj ofanzivi — 275

Karađorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skup-

štini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Ubijen 9. oktobra u Marselju — 32, 209, 210, 226, 227, 239, 240, 254

Karađorđević Pavle (1893—1976), od 1934. do 1941. knez namjesnik; vlada uz podršku velikosrpski orijentisane JRZ. Godine 1939. omogućio sporazum između srpske i hrvatske buržoazije, a 1941. doveo zemlju do pristupanja Trojnom paktu. Oboren s vlasti 27. marta 1941, kada napušta zemlju i odlazi u emigraciju — 207, 208, 239

Karaivanov Ivan (1889—1960), publicist i politički radnik; član KP Bugarske od 1918. U septembarskom ustanku 1923. protiv fašističke diktature član Revolucionarnog komiteta i bliski saradnik G. Dimitrova. Poslije ugušenja ustanka je u emigraciji u Beču do 1926, zatim u SSSR-u, Kini i drugim zemljama kao funkcioner Kominterne. U Bugarsku se vraća 1944, ali je zbog neslaganja s nekim članovima CK KP Bugarske napušta u maju 1945. i prelazi u Jugoslaviju. Bio član CK KPJ i narodni poslanik Savezne skupštine — 224, 264

Kardelj Edvard (Birk, 1910—1979), revolucionarnom pokretu prilazi kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radi na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ odnosno Politbiroa CK KPJ. Od tada do danas kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj — 13, 212, 217, 218, 241, 243, 246, 247, 248, 250, 259, 267—269, 273, 276, 278, 280

Kardelj-Maček Pepca (1914), tekstilna radnica i član KPJ od 1935, a od 1937. član CK KP Slovenije. Više puta zatvarana. Bila je u logoru u Bileći početkom 1940. U decembru 1941. je uhapšena i od italijanskog vojnog suda osuđena na 18 godina tamnice. Poslije kapitulacije Italije prešla na oslobođenu teritoriju i postala rukovodilac OF Slovenije. Poslije oslobođenja bavi se sindikalnim i društvenim radom — 218

Karol II (Carol Hohenzollern-Sigmaringen, 1893—1953), rumunski kralj 1930—1940; podržavao terorističku djelatnost Gvozdene garde, a 1938. zaveo otvorenu fašističku kraljevsku diktaturu. Odrekao se prijestola 1940 — 102, 119

Karpov, bjelogardejac, kapetan I klase u jugoslovenskoj vojsci, koji je radio za fašističke zemlje uoči drugog svjetskog rata — 157

Kelog Frank (Kellog, 1856—1937), pravnik i političar SAD; kao ministar spoljnih poslova potpisao 27. avgusta 1928. u Parizu tzv. Brijan-Kelogov pakt — 47

Kempfelja Đuka, poslanik HSS-a, zapovjednik Hrvatske seljačke zaštite; jedno vrijeme šef kabineta dr V. Mačeka; proustaški orijentisan; najveći dio Zaštite pod njegovim rukovodstvom stupio 1941. u službu tzv. Nezavisne Države Hrvatske; u toku drugog svjetskog rata bio član ustaškog Sabora — 128

Keršovani Otokar (1902—1941), publicist, novinar i politički radnik. Član PK SKOJ-a za Srbiju 1927. Uhapšen 1928. i osuđen na godinu dana zatvora; ponovo uhapšen 1930. kao sekretar PK KPJ za Srbiju i osuđen na 10 godina robije. Na izdržavanju kazne kao predavač i rektor ilegalnog Komunističkog univerziteta organizovanog na robiji aktivno učestvovao u diskusijama o svim u to vrijeme aktuelnim idejnim i političkim pitanjima revolucionarnog pokreta. S robije izašao 17. februara 1940. Nastavio s revolucionarnim radom u Zagrebu, ali je u martu 1941. uhapšen i otjeran u logor u Lepoglavi; strijeljan od ustaša 9. jula 1941 — 220

Kidrič Boris (1912—1953), revolucionarnom pokretu pristupa 1927; tada postaje član SKOJ-a; 1930. bio je osuđen na godinu dana strogog zatvora. Od

1932. nalazi se na čelu PK SKOJ-a za Sloveniju i član je PK KPJ za Sloveniju; od 1935. je sekretar CK SKOJ-a i kandidat za člana IK KOI; 1936. i 1937. provodi godinu dana u bečkom zatvoru, a po izlasku iz zatvora radi u Parizu do dolaska u zemlju (1939). Od 1940. član je CK KPJ, a od 1948. član Politbiroa CK KPJ. Sekretar IO OF za cijelo vrijeme rata. Ponovo komesar GŠ NOV i POJ Slovenije. Od oktobra 1943. sekretar SNOS-a. Po oslobođenju prvi predsjednik vlade NR Slovenije, zatim ministar za industriju u vladi FNRJ i član SIV-a. Na VI kongresu izabran u Sekretarijat IK SKJ. Jedan od tvoraca društveno-političkog sistema na osnovama samoupravljanja. Objavio je niz naučnih radova, naročito iz oblasti ekonomije. Član JAZU i SAZU. Narodni heroj — 278

Kidrič Zdenka (1909), član KPJ od 1930; rukovodilac CP za Sloveniju. Zbog progona prešla u emigraciju (Moskva, Beč, Pariz), gdje je obavljala razne partijske zadatke. U Sloveniju se vraća 1939. i postaje član, a potom i sekretar OK KP Slovenije za Ljubljanu. Od 1941. do 1943. s kratkim prekidom rukovodi Centralnom komisijom VOS-a, a kasnije radi u Kadrovskom odjeljenju CK KPSl. Poslije oslobođenja na raznim partijskim dužnostima u CK KP Slovenije — 278

Kirk, engleski general, graditelj Manerhajmove linije — 64, 238

Kjoseivanov dr Georgi (1894—?), bugarski diplomata i državnik; do 1935. bugarski poslanik u Kraljevini Jugoslaviji, a zatim predsjednik vlade Bugarske i ministar spoljnih poslova do februara 1940, kada mu je uvažena ostavka — 232

Klepac Dragutin (1911), kao student hemije na Zagrebačkom sveučilištu pristupio revolucionarnom pokretu, zbog čega je uhapšen u januaru 1935; u policijskom zatvoru pokušao je da izvrši samoubistvo; ubrzo je pušten i postaje sekretar sveučilišne organizacije SKOJ-a u Zagrebu. Bio je u partizanima, ali je dezertirao i prešao ustašama; kao obavještajac UNS-a uhapšen od ustaša 1944. zbog kriminala, upućen i logor i strijeljan — 82, 243

Kolar Ana, tetka Josipa Broza Tita, koja je živjela u Podsredi. Umrla 1951. godine — 278

Kolarac Mira, kao student Filozofskog fakulteta u Zagrebu bila je aktivna u Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u redakciji časopisa »Mlada žena«. Za vrijeme okupacije i poslije oslobođenja bila je profesor u Bosni. Danas živi u Francuskoj — 185

Kolčak Aleksandar Vasiljevič (1873—1920), ruski admiral, a po izbijanju oktobarske revolucije jedan od vodećih kontrarevolucionara; uz pomoć Antante i bijelih čehoslovačkih odreda zaveo u Sibiru, na Uralu i Dalekom istoku kontrarevolucionarnu vojnu diktaturu (novembar 1918 — januar 1920). Poslije poraza zarobljen i strijeljan u Irkutsku — 239

Kolumbo Josip (1905—1930), bravarski radnik; član SKOJ-a od 1922; sekretar MK SKOJ-a u Nišu, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za nišku oblast i član Oblasnog komiteta Partije. Upućen u Moskvu na školovanje 1927, gdje je završio KUNMZ. U Jugoslaviju se vraća 1929. kao politički sekretar CK SKOJ-a. Poginuo u Zagrebu u sukobu s policijom — 256

Končar Rade (1911—1942), mašinbravarski zanat učio u Leskovcu od 1922. do 1925; u početku 1927. zapošljava se u Beogradu u Električnoj centrali, gdje 1932. postaje član SKOJ-a, a 1933. član KPJ. Uhapšen u avgustu 1934. za vrijeme služenja drugog roka u vojsci i osuđen na godinu dana zatvora. Po izlasku iz zatvora zapošljava se u Zagrebu u fabrici Simens. Od 1936. je član MK KPJ za Zagreb. Ponovo je uhapšen u decembru 1936. i u istražnom zatvoru podvrgnut mučenju. Iz zatvora pušten 2. oktobra 1937. Od 1939. je član CK KPH, a od kraja te godine vršilac dužnosti sekretara da bi u martu 1940. bio i zvanično postavljen na tu dužnost. Od jeseni 1940. je i član Politbiroa CK KPJ. Do aprila 1941. bio je privremeno na partijskom radu u Srbiji, a zatim se vraća u Zagreb; jedan je od organizatora ustanka u Hrvatskoj. Uhapšen je na partijskom radu u Splitu u novembru 1941. i poslije strahovitog mučenja od strane italijanskih okupatora i ustaša stri-

jeljan na Šubićevcu kraj Šibenika 22. maja 1942 — 218, 219, 247, 269, 277, 279

Kopinič Josip (Vokšin, Voki, 1911), član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan, 1934. emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; godine 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju, radio je u ratnoj mornarici. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslavijiu da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama susjednih zemalja; tu dužnost obavlja do 1944. Poslije oslobođenja direktor »Litostroja« u Ljubljani i »Uljanika« u Puli — 38—41, 228—230, 264—268, 272, 274

Kopinič Stela (Stella, 1910), u napredni omladinski pokret Grčke pristupila 1925; član KP Grčke od 1930, a član OK KP za Solun od 1932; te godine uhapšena i godinu dana bila u zatvoru; 1934. emigrirala u SSSR, gdje je završila MLŠ i Tehnički fakultet za radio-veze. Radila u Moskvi u radio-vezama KI do 1940, a od tada u Jugoslaviji na zadacima Kominterne — 230, 267, 268, 274

Korošec Anton (1872—1940), doktor teologije; vođa slovenačkih klerikalaca u Kraljevini Jugoslaviji. U austrougarskom parlamentu je 30. maja 1917. u ime Kluba jugoslovenskih poslanika Majsku deklaraciju sa zahtjevom za trijalističko preuređenje Habsburške Monarhije. Nakon raspada Austro-Ugarske, od kraja oktobra 1918. do ujedinjenja Slovenije i Hrvatske sa Srbijom 1. decembra 1918. predsjednik je Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Kao šef (klerikalne) SLS potpredsjednik je prve vlade SHS. Aprila 1920. kao ministar za saobraćaj ugušio je generalni štrajk željezničara i štrajkove solidarnosti koji su izbili u vezi s njim. Godine 1924. po drugi put potpredsjednik vlade; 1928. ministar unutrašnjih poslova u Vukićevićevoj vladi, a poslije atentata Puniše Račića na poslanike HSS-a pa do zavođenja šestojanuarske diktature predsjednik vlade. U vladi Petra Živkovića najprije ministar za saobraćaj, a zatim do ostavke ministar šuma i ruda. Godine 1933. i 1934. proveo u konfinaciji na Hvaru. Od juna 1935. ministar unutrašnjih poslova u profašističkoj vladi dr Milana Stojadinovića i potpredsjednik JRZ. Od kraja 1938. predsjednik Senata, a od juna 1940. ministar prosvjete u vladi Cvetković-Maček — 7, 33, 72, 75, 78, 87, 102, 118, 119, 129, 130, 143, 146, 150—153, 155, 156, 158, 162, 169, 171, 207, 208, 219, 221, 241, 242, 247, 251, 254

Korporić inž. Pavle (1902), Tehnički fakultet studirao u Pragu od 1922. do 1928, gdje pristupa naprednom pokretu; 1929. vraća se u Zagreb i kao profesor u Obrtnoj školi djeluje u marksističkom duhu, zbog čega je izbačen iz službe; 1932. osniva preduzeće »Ventilator« i zapošljava mnoge komuniste i napredne radnike. Za vrijeme rata radi ilegalno za NOP u Zagrebu; 1945. postaje član KPJ. Poslije oslobođenja bio je na raznim privrednim funkcijama; 1947. je pomoćnik ministra u Ministarstvu industrije NR Hrvatske — 279

Korski Ivan (1909—1941), rođen u Hrustovcu (Osijek); student tehnike; zbog učešća u naprednom studentskom pokretu prije šestojanuarske diktature protjeran iz Zagreba; odlazi u Osijek i i tu postaje član MK SKOJ-a; 1929. uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora; 1934. je sekretar MK SKOJ-a za Zagreb, zatim sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku; 1935. je osuđen na 4 godine robije. Zbog frakcionašenja i nediscipline na robiji 1939. isključen iz KPJ. Strijeljan od ustaša u lepoglavskom koncentracionom logoru 9. jula 1941 — 14, 82, 175, 193, 256

Kostić Dušan (1917), književnik i novinar. U revolucionarni pokret se uključuje kao student Filozofskog fakulteta u Beogradu. Jedan je od urednika »Studenta« 1938; kao član KPJ angažovan u mnogim legalnim organizacijama (Akademskom pozorištu, Kulturnom odboru, Debatnom klubu i dr.). Učesnik NOP-a od 1941. Poslije oslobođenja bio je urednik Tanjuga, Radio-Beograda, »Borbe«, kao i nekih drugih listova i

časopisa. Naročito je sarađivao u »Politici« — 258

Košanin dr Nedeljko (1874—1934), biolog i publicist, profesor na Univerzitetu u Beogradu; član SANU. Devedesetih godina prošlog vijeka kao student pristupio je socijalističkom pokretu. Od 1903. do 1905. član Kontrolne komisije SSDP, a od 1908. do 1914. u njenoj glavnoj upravi. Urednik i saradnik više socijalističkih listova. Od Vukovarskog kongresa Partije (1920) odvaja se od KPJ i postaje centrumaš — 216

Košutić inž. August, jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić-Radić 1925; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Potpredsjednik HSS-a i pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. odlazi iz Zagreba na oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvacima HSS-a — 72, 88, 91, 98, 99, 129, 156, 239, 255

Kovačević Blažo (1909—1981), prije rata vazduhoplovni kapetan-pilot. Simpatizer KPJ postao je pod uticajem brata Pavla (komuniste) 1936, a član KPJ 1939. Po okupaciji zemlje odveden u njemačko ropstvo; bio je jedan od organizatora partijskog rada u zarobljeničkom logoru u Osnabriku. Po oslobođenju zemlje vršio odgovorne dužnosti u vazduhoplovstvu; danas general-major JNA — 152, 269, 270

Kovačić Zvonko (1912—1942), kao student Pravnog fakulteta u Zagrebu pripadao je ilegalnim marksističkim grupama od 1932, da bi uskoro postao član SKOJ-a i KPJ. Bio je prvi predsjednik legalnog studentskog udruženja na Zagrebačkom sveučilištu »Svjetlost« (1935), zatim je kao komunista angažovan u redakciji lista »Nova riječ«, organu SDS u Zagrebu; jedan od učesnika u mnogim akcijama Partije u Zagrebu uoči rata. Uhapšen od ustaša 1941; nalazio se u logorima u Gospiću, Jasenovcu, Danici (kod Koprivnice), zatim u Staroj Gradiški (bio je partijski rukovodilac u tzv. muškom logoru), gdje je umoren glađu u martu 1942 — 228

Krajačić Bosiljka Beba (1913—1979), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931; član KPJ je od 1934. Te godine postaje član tehnike CK SKOJ-a, a 1936. član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Od 1938. radi na specijalnim zadacima u tehnici CK, zatim u Komitetu za pomoć republikanskoj Španiji, Komisiji za rad sa ženama pri CK KPH. U NOP-u učestvuje od 1941, najprije radi ilegalno u Zagrebu, a poslije odlazi u partizane. Nakon 1945. bavi se novinarstvom i društvenim radom — 269, 278, 280

Krajačić Ivan Stevo (1906), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao mehaničarski radnik u rudniku Lješljani i u Željezničkoj radionici u Zagrebu; član SKOJ-a od 1931, a KPJ od 1933; godine 1934. je član MK KPJ za Zagreb, a sljedeće član PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Od 1936. do 1939. bori se na strani republikanske Španije. Okupacija ga zatiče u Zagrebu kao člana CK KPH, gdje je ostao do septembra 1943. organizujući obavještajnu službu u neprijateljskim redovima i obavljajući specifične zadatke koje je dobio od Tita za vrijeme kratkotrajnog boravka u VŠ sredinom 1942. Od jeseni 1943. i poslije oslobođenja organizacioni sekretar CK KPH, član Predsjedništva AVNOJ-a i ZAVNOH-a, član CK KPJ, ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH itd. Narodni heroj — 218, 272

Krajačić Marijan (1905—1942), po završetku gimnazije u Zagrebu studirao u Pragu, gdje se uključio u djelatnost KPJ. Nakon izbijanja građanskog rata u Španiji borio se u redovima republikanske vojske i bio teško ranjen; prebačen u Pariz na liječenje, a poslije je obavljao partijske zadatke među jugoslovenskom emigracijom. U proljeće 1939. vratio se u Zagreb i u ljeto iste godine postao član CK KPH. U toku 1940. hapšen u dva maha. Početak ustaške strahovlade 1941. zatekao ga u koncentracionom logoru u Lepoglavi, gdje je bio u partijskom rukovodstvu logora. Kasnije prebačen u logor Jadovno (kod Gospića), zatim u Jastrebarsko i u logor Danica (kod Koprivnice), odakle je pokušao pobjeći, ali je bio uhapšen.

U logoru u Staroj Gradiški u proljeće 1942. usljed mučenja i gladi umro — 218

Kraš Josip (1900—1941), član KPJ od 1919; član je uprave sindikata prehrambenih radnika u Zagrebu; tehnički urednik »Borbe« i njen kolporter. Do 1929. je često hapšen, a 1929. osuđen je na pet godina robije. Po izlasku s robije u novembru 1934. radi kao sindikalni funkcioner u Zagrebu, a po osnivanju KP Hrvatske 1937. postaje član, a 1938. i politički sekretar CK KPH. Od 1938. je član Privremenog rukovodstva KPJ. U decembru 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je izišao poslije 7 mjeseci. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za kandidata za člana CK KPJ. Organizator ustanka 1941. u Baniji, Kordunu, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Poginuo u novembru 1941. u Karlovcu u uličnoj borbi protiv ustaša — 217, 219, 231, 274

Krek Janez Evangelista (1865—1917), doktor teologije, profesor na bogosloviji u Ljubljani, novinar, političar, pokretač modernih katoličkih organizacija u Sloveniji; inicijator osnivanja slovenačkih katoličkih radničkih društava (od 1894. i dalje) i Slovenačkog kršćansko-socijalnog radničkog saveza (1897). Organizator seljačkog zadrugarstva, stambenih i konzumnih zadruga; pokretač kršćansko-socijalnog sindikata u Sloveniji — Jugoslovanske strokovne zveze (1909). Poslanik u austrijskom parlamentu (1897—1900. i 1907—1917). Kao pristalica trialističkog preuređenja Austro-Ugarske saradivao je na izradi Majske deklaracije (od 30. maja 1917); zalagao se za političko ujedinjenje Jugoslovena u Habsburškoj Monarhiji. Pisac mnogih članaka i rasprava. Kršćansko-socijalni pokret, koji je pokrenuo Ev. Erek, evoluirao je u opozicionu struju sa demokratskim tendencijama unutar klerikalne stranke, s tim što je Jugoslovanska strokovna zveza 1936. prešla na pozicije klasne borbe i 1941. priključila se OF slovenačkog naroda, a time i NOP-u — 242

Krek Miha (1897—1969), advokat, političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvjetne zveze. Od 1935. ministar bez portfelja u vladi Stojadinovića. U Cvetkovićevoj vladi (od 1939) ministar građevina, u Simovićevoj vladi (1941) ministar bez portfelja. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Poslije smrti šefa klerikalne stranke dr Fr. Kulovca na dan bombardovanja Beograda (6. aprila 1941) postaje vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji — 208

Krekić Bogdan (1893—1970), sindikalni rukovodilac i rukovodilac u Socijaldemokatskoj stranci BiH prije prvog svjetskog rata, zatim u Zagrebu, a od 1925. u Beogradu. Poslije prvog svjetskog rata pristupio komunističkom pokretu; kao potpisnik tzv. *Manifesta opozicije* krajem 1920. isključen iz KPJ; izraziti predstavnik desnih socijalista; od 1928. sekretar URSSJ — 109, 238

Krilov, saradnik u aparatu Kominterne sredinom tridesetih godina — 6, 206

Krivic Ada (1914), apsolvent Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Član KPJ od 1939. Do 1942. aktivna među studentima Ljubljanskog univerziteta, kurirka CK KPSl. Učesnik III konferencije KPSl. 1940; godine 1942. sekretar Rejonskog, a od 1943. Okružnog komiteta u Ljubljani; 1944. član Kontrolne komisije CK KPSl; 1944—45. sekretar Okružnog komiteta KPSl Novo Mesto. Poslije oslobođenja sekretar Sreskog komiteta Ptuj. Od februara 1946. potpredsjednik Komisije državne kontrole Slovenije. Od 1953. bila član Izvršnog savjeta NS NR Slovenije — 273

Krleža Miroslav (1893), jedan od najistaknutijih jugoslovenskih književnika; akademik, utemeljivač Leksikografskog zavoda SFRJ u Zagrebu i njegov direktor. Pokretač i saradnik više listova i časopisa između dva rata i autor mnogih literarnih, publicističkih i naučnih djela svjetskog glasa. Član KPJ od 1919. Poslije drugog svjetskog rata (1947—1957) potpredsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, predsjednik Saveza književnika Jugoslavije, poslanik Sabora SRH i Savezne narodne skupštine. Bio biran u CK KPJ i CK KPH. Kao književnik nagrađen za životno djelo Njegoševom nagradom i nagradom AVNOJ-a. Inicijator i odgovorni urednik mnogih kapitalnih izdanja Leksikografskog zavoda — 18, 62, 63, 82, 84, 268

Krnjević dr Juraj (1895), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. emigrirao (uglavnom boravio u Londonu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji (u toku 1942. i 1943). Sada živi u Londonu — 59, 72, 88, 91

Krstulović Vicko (1905), kao radnik u splitskom brodogradilištu postaje član SKOJ-a 1920; član KPJ od 1922; član PK SKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. Hapšen 1929, 1931. i 1937; u zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član PK KPH za Dalmaciju, a od kraja 1938. radi na njegovom sređivanju, tako da je sljedeće godine izabran za političkog sekretara PK. Član CK KPH od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant Dalmatinsko-dinarskog odreda, a od 1942. komandant štaba IV operativne zone Hrvatske. Poslije oslobođenja bio je na mnogim odgovornim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 275

Kuen—Hedervari grof Dragutin Karlo (Khuen—Hedervary, 1849—1918), mađarski državnik; bio hrvatski ban od 1883. do 1903. i predsjednik mađarske vlade 1903. i 1910—1912; pokušao da u Hrvatskoj sprovede mađarizaciju; zaveo sistem najcrnje reakcije i političkog ugnjetavanja, zbog čega mu je pružan otvoren, ali bezuspješan otpor — 163

Kujundžić Bogoljub, ministar prosvjete u Stojadinovićevoj vladi; potpredsjednik JRZ i narodni poslanik na njenoj listi 1938 — 207

Kulenović Džafer (?—1956), ministar bez portfelja, a od avgusta 1939. ministar šuma i ruda u vladi Cvetković--Maček; poslije Spahove smrti krajem juna 1940. dolazi na čelo JMO; zalagao se za autonomiju BiH. U toku rata pridružio se ustašama — potpredsjednik u Pavelićevoj vladi. Umro u emigraciji — 208

Kus-Nikolajev Mirko (?—1961), novinar i publicist; doktor filozofskih nauka (od 1924). Kao pristalica V. Koraća radio 1921. na stvaranju omladinskih socijalističkih organizacija i do 1925. bio predsjednik Akcionog odbora Saveza socijalističke omladine Jugoslavije. Od 1926. povlači se iz pokreta i sarađuje u socijalističkoj štampi. U periodu zaoštravanja spora na književnoj ljevici postaje zagovornik trockističkih stavova. Uhapšen u martu 1941; u zatvoru bojkotovan kao trockista. Ubrzo pušten iz zatvora i postao ustaški doušnik. Umro 1961 — 214

Kusovac Labud (1898—1967), advokat i novinar. Član KPJ od 1919; do 1927. radio je u Beču (u Klubu marksista iz Jugoslavije), zatim u Parizu i Briselu; sarađivao u časopisu »La fédération Balcanique«. Uhapšen 1927. po dolasku u Jugoslaviju; kao član PK KPJ za Srbiju emigrirao 1932. u Beč, zatim u SSSR, gdje je do 1937. radio u aparatu Crvene sindikalne internacionale, a od 1937. u Komitetu za pomoć republikanskoj Španiji u Parizu. Zbog frakcionaštva smijenjen sa svih funkcija 1938. i isključen iz KPJ 1939. U Jugoslaviju se vratio 1939. Vraćen u KPJ 1945, a 1948. ponovo isključen — 28, 217, 225

Kuzmić Josip (?—1942), član KPJ pred drugi svjetski rat; u njegovoj kući u Splitu su držani ilegalni sastanci komunista; bio je sekretar Rejonskog komiteta KPH u Splitu. U NOP-u učestvuje od 1941. Uhapšen u januaru 1942. i strijeljan u grupi s Radom Končarom 22. maja 1942. na Šubićevcu kod Šibenika — 275

Laval Pjer (Pierre, 1883—1945), francuski političar i državnik; jedan od inspiratora profašističke politike, koja je dovela Francusku do kapitulacije pred Hitlerovom Njemačkom (u junu 1940); potpredsjednik u kvislinškoj Petenovoj vladi 1940, a od 1942. do 1944. predsjednik vlade. Za vrijeme oslobađanja Francuske pobjegao, ali je uhvaćen i osuđen na smrt — 140, 142

Lavčević-Lučić Ivan (1905—1942), član SKOJ-a od 1922 (na Hvaru). Bio je često hapšen; 1927. emigrirao u SSSR, gdje je završio KUNMZ (1928—1931) i aspiranturu (1934—1936). Krajem 1936. dolazi u Split, postaje član PK KPJ za Dalmaciju (1939) i rukovodilac Vojne

komisije pri PK (1941). Uhapšen februara 1942. i strahovito mučen sve do svirepog ubistva u decembru iste godine. Narodni heroj — 253, 275

Lavrentijev Anatolij Josifovič, diplomata i političar SSSR-a; od oktobra 1939. sovjetski opunomoćeni ministar na bugarskom dvoru — 88, 114, 240, 244, 250

Lazarević Božo (1909), revolucionarnom radničkom pokretu pristupio u gimnaziji u Podgorici, kada je primljen i za člana SKOJ-a; član KPJ je postao kao vazduhoplovni kapetan-pilot 1939. u Zagrebu. U NOP-u je od 1941; bio je komandant Veljebrtskog sektora, komandant Piperskog bataljona i na drugim vojnim dužnostima. U proljeće 1944. bio je član vojne misije NOP-a u Velikoj Britaniji i u tom svojstvu obavljao određene zadatke u sjevernoj Africi i Italiji. General-pukovnik JNA i narodni poslanik — 270

Leka — vid. Ranković Aleksandar

Lekić Nikola (1909—1941), bankarski činovnik i partijski radnik; član KPJ 1931; sekretar MK KPJ, a zatim i PK KPJ za Crnu Goru (1934). Urednik ilegalnog partijskog lista »Udar«. Poslije provale od 1936. emigrirao u Albaniju, ali pri povratku u zemlju u decembru 1937. uhapšen i osuđen na dvije godine robije. Na pokrajinskoj konferenciji 1940. izabran za člana PK KPJ za Crnu Goru. Poginuo u borbama kod Pljevalja 1. decembra 1941 — 278

Lenjin, Vladimir Iljič Uljanov (1870—1924), osnivač i organizator marksističke radničke partije boljševika, vođ oktobarske revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale — 5, 52, 62, 83, 84, 160, 164, 205, 224, 236, 243, 247, 257

Leskošek Franc (1897), član KPJ od 1926, a od 1934. predsjednik Strokovne komisije Slovenije (URSS-a za Sloveniju). Na IV zemaljskoj konferenciji (1934) izabran za člana CK KPJ. U jesen 1936. imenovan za člana Politbiroa CK KPJ. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za sekretara CK KP Slovenije. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji; poslije oslobođenja bio je ministar za industriju i rudarstvo — 13, 212, 217—219, 259

Lončar dr Dragotin (1876—1954), pedagog, direktor srednje škole u Ljubljani, publicista, istoričar i političar. Pisac više istorijskih radova i saradnik više časopisa i listova. Iako protivnik marksističke filozofije, član JSDS i jedan od njezinih zastupnika u Privremenom narodnom predstavništvu. Autor autonomističke deklaracije skovenačkih kulturnih radnika (Naši zapiski 1921). Kao takav prišao HSS-u. U izborima 1935. u Sloveniji vodeći eksponent konzervativne opozicije pod vođstvom dr Mačeka. Protivnik KP, pa i Narodnog fronta i OF Slovenije. Za vrijeme NOP-a postaje član kolaborantske Slovenske zveze — 75, 213, 242

Longe Žan (Longeut Jean, 1876—1938), rukovodilac Francuske socijalističke partije i Druge internacionale; publicist. Za vrijeme prvog svjetskog rata predvodio centrističko-pacifističku manjinu u Francuskoj socijalističkoj partiji i bio jedan od vođa centrističkog krila u toj partiji. Za člana francuskog Poslaničkog doma biran 1914. i 1924. Jedan od osnivača (1916) i urednika socijalističkog lista »La Populaire«. Osuđivao stranu vojnu intervenciju protiv Sovjetske Rusije. Zalagao se za akcije socijalista i komunista i za borbu protiv fašizma — 228

Lozar-Novosel Marijana (1912—1943), član SKOJ-a postala je 1933, a član KPJ 1936. kao student Filozofskog fakulteta (koji je završila u Zagrebu); angažovana u radu progresivnog studentskog udruženja »Svjetlost« i u Omladinskoj sekciji Ženskog pokreta. U NOP-u učestvuje od 1941. Uhapšena je 1942. u Zagrebu, ali je zamijenjena od strane Vrhovnog štaba. Poginula je u petoj neprijateljskoj ofanzivi 1943. kada je ostala u grupi s ranjenicima — 191, 192

Luj — vid. Prežihov Voranc

Lukić Đorđe, divizijski general bivše jugoslovenske vojske; učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. Poslije bio nastavnik na Višoj vojnoj akademiji, zatim komandant Dravske voj-

ne oblasti u Ljubljani (1938. i 1939), potom drugi pomoćnik ministra vojske i mornarice (do početka rata i u ratu). Za vrijeme okupacije u zarobljeništvu držao se patriotski. Umro je u Beogradu — 212

Ljotić Dimitrije (1891—1945), osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski nacionalni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora« organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) prilikom povlačenja ispred snaga NOP-a — 20, 21, 143, 206, 220

Ljumović Vuksan (1914), član KPJ od 1939. kao činovnik na željeznici. U NOP-u učestvuje od 1941 (na partijskim dužnostima u Krajiškoj brigadi i 5. udarnoj brigadi). Poslije rata obavljao razne dužnosti u Personalnom odjeljenju savezne vlade i Kadrovskoj upravi CK KPJ, zatim je bio član GK SKS za Beograd itd. — 280

Maček dr Vlatko (1879—1964), potpredsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke 1920. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade formirane u avgustu 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; krajem te godine podržava osnivanje koncentracionih logora za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; nije prihvatio formiranje kvislinške Pavelićeve vlade 9. aprila 1941, ali kad je, dan ranije, proglašena NDH pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 7, 10, 12, 20, 23, 25, 32, 33, 49, 59, 69, 75, 78, 86, 87, 88, 90, 91, 97, 108, 113, 114, 118, 119, 125, 127, 129, 131, 146, 149, 150, 152, 153, 155, 156, 158, 161, 162, 169, 171, 195, 196, 200, 201, 206, 209, 212, 213, 216, 220—222, 226—229, 238, 241, 242, 244, 250, 251, 254—256, 267, 269, 276, 277

Mađarević Vladimir (1911), književnik i publicist; učestvuje kao student prava u revolucionarnom pokretu u Zagrebu od 1932. Hapšen šest puta od 1936. do 1941. zbog »komunizma« i »pripremanja demonstracija«. U NOP-u je od 1941, a poslije oslobođenja bio je urednik i saradnik više listova i časopisa; dramaturg u Radio-stanici Zagreb itd. — 257

Majer Samuel (1901—1942), bravarski radnik; član KPJ od 1925. Uhapšen je pri povratku iz Drezdena, gdje je učestvovao na IV kongresu KPJ i novembra 1929. osuđen na 10 godina robije. Izašao s robije 12. maja 1939. Zbog frakcionaškog rada isključen iz KPJ iste godine. Hapšen krajem juna 1940. i u decembru 1941. u Zagrebu. Strijeljan u ustaškom logoru Jasenovac — 83

Maksimović Božidar Boža (1886—1969), političar, ministar. Pravni fakultet završio je u Beogradu. Od 1923. neprekidno je biran za poslanika na listi Radikalne stranke. Nakon okupacije Jugoslavije emigrirao u SAD i Švajcarsku. Godine 1968. vratio se u Beograd, gdje je i umro — 208, 251

Malešević Branko (1914—1941), sindikalni i partijski radnik. Bio je član OK KPJ za Pakrac, član Pokrajinskog odbora Saveza metalskih radnika za Hrvatsku, a od jeseni 1940. šofer CK KPJ u Zagrebu. Član je MK KPH za Zagreb 1941. Učestvuje u akciji za oslobođenje zatvorenih komunista u Kerestincu; tom prilikom su ga ustaše smrtno ranile i uhvatile u neposrednoj blizini logora. Umro je u bolnici u Zagrebu — 278

Mamula Dušan Duja (1907—1941), strojobravar. Član SKOJ-a od 1933, a zatim i član KPJ. Sekretar MK KPJ za Zagreb i član CK SKOJ-a; prvi put uhapšen 24. aprila 1935. i 5. novembra osuđen na godinu dana strogog zatvora. Po povratku iz zatvora sekretar PK SKOJ-a, a kasnije i član CK SKOJ-a. Rukovodilac partijskih kurseva u Zagrebu 1940. U međuvremenu hapšen više puta, a decembra 1939. konfiniran u koncentracioni logor u Lepoglavi; u novembru 1940. predat sudu i u martu 1941. oslobođen; ponovo uhapšen poslije dva mjeseca, sproveden u ustaški logor Danica (kod Koprivnice), gdje je i ubijen — 182, 183

Manerhajm Karl Gustav fon (Mannerheim Carl G. fon, 1867—1951), finski držav-

nik, maršal. Kao general-lajtnant ruske vojske 1918. komandovao kontrarevolucionarnim bjelofinskim trupama koje su zajedno s njemačkim intervencionistima ugušile radničku revoluciju u Finskoj; jedan od najaktivnijih pristalica politike oružane intervencije protiv Sovjetske Rusije. U ratovima Finske sa SSSR-om 1939—1940. i 1941—1944. komandant finske vojske. Od 1944. do 1946. bio je predsjednik Finske Republike — 64, 65, 67, 160, 238, 239

Manuilski Dmitrij Zaharovič (1883—1959), sovjetski državnik i partijski funkcioner; član Boljševičke partije od 1903; od 1928. do 1943. bio sekretar Prezidijuma IK Kominterne. Od 1944. do 1952. ministar inostranih poslova Ukrajinske SSR — 236, 263

Marganović Pavle Paja (1904—1929), član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1921. Na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi od 1924. do 1928. U vrijeme savjetovanja u IK KI 1928. kooptiran u CK SKOJ-a. Poslije savjetovanja vraća se u Jugoslaviju u ljeto 1928. i radi na sprovođenju Otvorenog pisma IK KI članovima KPJ; sekretar CK SKOJ-a, a na IV kongresu KPJ (novembra 1928) izabran za člana CK KPJ. Uhapšen u Zagrebu 11. aprila 1929, podvrgnut mučenju i ubijen — 256

Marhlevski Julijan (1866—1925), poljski revolucionar i teoretičar, doktor ekonomskih nauka. Radničkom pokretu pristupio 80-ih godina prošlog vijeka i djelovao u Poljskoj, Litvi i Njemačkoj. Učesnik oktobarske revolucije; član CK KP Njemačke 1919, a kasnije bio rektor KUNMZ-a. Na njegovu inicijativu stvorena je međunarodna organizacija za pomoć revolucionarima. Umro u Italiji 1925, gdje je bio na liječenju — 225

Marić Ivan Ivo (1894—1968), od 1919. predsjednik sindikalnog vijeća za Dalmaciju. Kao član Oblasnog komiteta KP za Dalmaciju emigrirao u SSSR 1935. U aprilu 1936. biran za člana Politbiroa CK KPJ; sredinom te godine uhapšen; bio godinu dana u bečkom zatvoru; 1939. isključen iz KPJ zbog frakcionaštva. Vratio se iz Pariza u Jugoslaviju 1940. Bio dvije godine u koncentracionim logorima Italije. Poslije 1945. živio je u Splitu — 28, 217, 225, 247, 248

Marinko Miha (1900), član SKOJ-a od 1919, a član KPJ od 1924. Učestvovao u borbi rudara Trbovlja 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku, gdje je aktivno radio u Jugoslovenskoj sekciji KPF. Poslije odlazi na partijsko školovanje u SSSR (od 1931. do 1933), odakle se vraća u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK KPJ. Ubrzo je izabran za sekretara PK Partije za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ u decembru 1934. biran je za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji; 1941. bio je uhapšen; iz zatvora je pobjegao 1943. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Slovenije, sekretar CK KP Slovenije i na drugim odgovornim partijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj — 217, 218, 259, 274, 276

Marinković Ivan Ivo (1905—1943), rođen u Sutivanu na Braču; profesor gimnazije od 1932. u Senju, Požarevcu, Valjevu i Koprivnici; u tim mjestima širio je komunističke ideje i zato je često premještan sa službom i hapšen. Bio je na robiji od 1935. do 1938. Sljedeće godine je sekretar OK KPH za Karlovac, Kordun i Baniju. Na tom području je i jedan od organizatora ustanka. Član je CK KPH i sekretar Povjerenstva za Zagreb i Sjevernu Hrvatsku. Uhapšen je od ustaške policije izdajom 19. februara 1942. Bio je u mučilištu zvanom Sing-Sing u Zagrebu. Strijeljan 21. aprila 1943. Narodni heroj — 247

Marjanović Branko (1904—1969), turistički radnik. Kao kandidat KPJ doprinio uspješnom održavanju prve partijske škole CK KPJ u Makarskoj 1940 (uz njegovu pomoć Tito je pronašao zgradu za tu školu). U NOP-u učestvuje od 1941. Uhapšen avgusta 1941. i mučen od strane ustaša. Po izlasku iz zatvora učestvuje u akcijama Partije, a u junu 1942. odlazi u Biokovski partizanski odred, gdje je bio sekretar u štabu bataljona, zatim u Komandi Biokovskog područja, član Rajonskog obavještajnog centra za Južnu Dalmaciju, partijski rukovodilac u Komandi Jugoslovenske ratne mornarice, a nakon oslobođenja

1945. radio u Jadranskoj linijskoj plovidbi i preduzeću »Brodokomerc« u Rijeci — 275

Marković dr Edo (1885—1939), trgovačku akademiju završio u Osijeku, a Poljoprivredni fakultet u Haleu, u Njemačkoj. Do 1918. bio je sekretar Saveza hrvatskih slavonskih zadruga; kao pripadnik napredne omladine koja se borila protiv mađarskog režima napadan je od frankovaca. Krajem 1918. prelazi u Beograd, ali se ubrzo vraća u Zagreb (radi u Jugoslavenskoj banci). Od 1934. je generalni direktor Prizada u Beogradu; pristalica je SDS — 201, 259

Marković dr Lazar (1882—1955), političar; profesor Univerziteta u Beogradu. Od 1921. do 1923. ministar za Ustavotvornu skupštinu i ministar pravde. Od 1920. stalno biran (osim 1931) za poslanika na listi Radikalne stranke; od avgusta 1939. do februara 1940. ministar pravde (tada je dao ostavku). Okuplja radikale pod svojim vođstvom i prikazuje se kao čovjek povjerenja jednog od višegodišnjih i popularnih vođa radikala Ace Stanojevića. U toku NOR-a sarađivao s četnicima. Poslije oslobođenja u dva navrata osuđivan — 208

Marković Ranka (1915), uoči rata učesvovala u naprednom studentskom pokretu u Beogradu; predsjednica Udruženja studenata za francuski jezik i književnost. Za vrijeme okupacije podržavala NOP kao suplent Trgovačke akademije u Beogradu. Od kraja 1944. bila je godinu dana po odluci prosvjetnih organa DFJ u Albaniji kao instruktor za srpskohrvatski i ruski jezik; poslije profesor — 259

Marković dr Sima (1888—?), profesor univerziteta i političar. Jedan od osnivača KPJ; od 1919. do 1929. bio je član i sekretar CK KPJ, a jedno vrijeme i član IK KI; 1922. je osuđen na dvije godine zatvora. Do 1928. jedan od glavnih lidera desne frakcije u KPJ. Zbog frakcionaštva isključen iz KPJ 1929. Početkom tridesetih godina aktivnije učestvuje u revolucionarnom radu. Po odluci Partije 1935. odlazi u SSSR, gdje radi kao naučni saradnik u Institutu za filozofiju pri Akademiji nauka u Moskvi; tada je ponovo primljen u članstvo KPJ. Uhapšen 1937. u vrijeme Staljinovih čistki i osuđen na 10 godina robije. Umro u zatvoru — 11, 82, 213

Marković Svetozar (1846—1875), političar i književnik, osnivač socijalističkog pokreta u Srbiji i propagator marksizma na Balkanu. Godine 1871. pokrenuo je list »Radnik«, prvi socijalistički list. Pokretač je i saradnik niza listova i časopisa, a napisao je i mnoge studije i djela sa socijalističkih pozicija — 221

Marks Karl (Marx Karl, 1818—1883), ideolog proleterskog pokreta i osnivač naučnog socijalizma-komunizma — 5, 62, 83, 164, 193, 205

Maslarić Božidar (1895—1963), publicist i profesor; marksističkim kružocima pristupio 1918. u Francuskoj. Od 1921. bio je sekretar MK KPJ za Osijek, zatim član PK KPJ za Hrvatsku u Slavoniju; od 1928. je u SSSR-u; bio je nastavnik i rukovodilac Jugoslovenskog odjeljenja na KUNMZ-u i MLŠ. Od 1936. do 1939. bio je u Španiji, pa ponovo u SSSR-u. U toku drugog svjetskog rata potpredsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi, a po povratku u Jugoslaviju obavlja razne političke i partijske dužnosti — 40, 229, 230, 263—265

Masleša Veselin (1906—1943), publicist; autor više marksističkih studija iz istorije i drštvenog razvitka u Jugoslaviji. Revolucionarnom pokretu pristupio kao gimnazijalac u Banjaluci; član SKOJ-a od 1921, a član KPJ postaje u Beogradu 1928; aktivno radi među studentima u Frankfurtu i Parizu, gdje je studirao političku ekonomiju i sociologiju; učestvuje u sporu na književnoj ljevici od 1932. do 1934. i od 1937. do 1940; od 1932. do 1935. glavni partijski punkt za obnovu i rad KP u Srbiji; od 1935. član inicijativnog odbora JRP odnosno SRN; često hapšen i proganjan od policije. Učestvuje u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a od 1942. je član Politodjela IV crnogorske brigade; član je redakcije »Borbe« i urednik »Narodnog oslobođenja«, sarađuje u raznim ratnim publikacijama. Izabran 1942. za člana AVNOJ-a. Poginuo pri prelasku Sutjeske 14. juna 1943 — 212, 219

Mates Leo (1911), kao đak učestvuje u revolucionarnom omladinskom pokretu, kao student postaje jedan od rukovodilaca SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu. Poslije sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, a od 1937. član Centralne omladinske komisije odnosno CK SKOJ-a. Više puta hapšen, a decembra 1939. konfiniran u lepoglavsku tamnicu; 1941. ilegalno radi u Zagrebu kao član MK, a 1942. odlazi u partizane. Poslije oslobođenja 1945. glavni urednik Tanjuga, zatim u diplomatskoj službi. Od 1958. do 1961. generalni sekretar Predsjednika Republike, a zatim direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu — 182, 184, 186, 257, 273

Matić dr Anka Matićka (1911), u naprednom pokretu učestvuje kao đak Učiteljske škole u Osijeku; član SKOJ-a je od 1936. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a član KPH od 1938. Kako poslije završenih studija nije mogla da dobije zaposlenje, nastavlja studije, najprije u Zagrebu, a od jeseni 1938. kao stipendista u Parizu, gdje se uključuje u partijski rad u Udruženju studenata Jugoslovena i u punktu jugoslovenskih »Španaca« u Parizu. Bila je na ličnoj vezi s Titom 1939. i po potrebi putovala u Jugoslaviju i obratno. Godine 1942. provela je osam i po mjeseci u logoru. Poslije učestvuje u pokretu otpora u Francuskoj. Po povratku u Jugoslaviju 1946. asistent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i direktor Savjetovališta za odgoj djece i omladine — 191

Matićka — vid. Matić dr Anka

Matović Vladislav Vlada (? — 1928), radnik, sindikalni i skojevski aktivist u Beogradu. Sekretar sindikalne podružnice u Trikotaži d.d. u Beogradu 1926. Poslije štrajka (1926) uhapšen i ubrzo pušten; tada zavrbovan i radio za policiju. Godine 1928. angažovan u tehnici CK SKOJ-a i bio član CK SKOJ-a. Iste godine otkriven od partijske organizacije kao provokator i likvidiran — 174, 256

Mažino Andre (Maginot André, 1877—1932), francuski ministar vojni; prije drugog svjetskog rata izgradio čuvenu francusku utvrđenu liniju na istočnoj granici Francuske — 65, 239

Mihaldžić Stanoje (1892—?), pravni fakultet studirao u Pešti, a završio u Zagrebu. Stupio u Jugoslovenski dobrovoljački odred za vrijeme prvog svjetskog rata i ostao u njemu do proboja solunskog fronta. Poslije 1918. bio je upravnik policije u Novom Sadu, Subotici i u Zagrebu, zatim podban i vršilac dužnosti bana Savske banovine. Ministar unutrašnjih poslova u vladi Cvetković-Maček od avgusta 1939 — 254

Mihelčič Jože (1904—1941), zemljoradnik; u revolucionarni pokret uključuje se poslije šestojanuarske diktature 1929; ubrzo postaje član KPJ i član OK KPJ za Belu krajinu, a u septembru 1934 (na pokrajinskoj partijskoj konferenciji za Sloveniju) član PK KPJ za Sloveniju odnosno član CK KP Slovenije na Osnivačkom kongresu u aprilu 1937. Jedan od organizatora ustanka 1941. u Sloveniji. Uhvaćen od talijanskih okupatora u zasjedi poslije otpora koji je pružio u namjeri da pobjegne u početku novembra 1941. Nakon jednomjesečnog mučenja i hrabrog držanja strijeljan. Narodni heroj — 218

Miletić Petko (1897—1939), stolarski radnik. Član MK KPJ za Danilovgrad 1920; od 1926. do 1929. bio je na školovanju u Moskvi. Od 1930. do 1932. sekretar PK KPJ za Srbiju i član Politbiroa CK KPJ. Uhapšen u junu 1932. i osuđen na 7 godina robije. Na policiji i sudu otkrio veze i ljude s kojima je radio. Iz KPJ isključen 1939. zbog frakcionaštva koje je sprovodio u partijskoj organizaciji na robijii i izvan nje. Po izlasku s robije, u junu 1939. odlazi ilegalno i bez znanja CK KPJ u SSSR, gdje je uhapšen i osuđen — 14, 61, 82, 83, 189, 193, 217, 218, 238, 256, 258, 264

Milosavljević Ljubinka (1917), u revolucionarni pokret se uključuje kao student Beogradskog univerziteta; član SKOJ-a od 1935, a član KPJ od 1936. Od kraja 1937. rukovodilac Komisije SKOJ-a odnosno kasnije PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i član Biroa PK KPJ za Srbiju do novembra 1941; godine 1942. u Politodjelu II proleterske divizije i član CK SKOJ-a. Poslije oslobođenja bila je sekretar OK KPJ

za Pomoravlje, član Politbiroa CK KP Srbije i na drugim dužnostima — 36, 228

Milošević dr Sima (1896—1943), ljekar, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, član IO AVNOJ-a. Rođen u Kamenarima u Boki Kotorskoj; u Kotoru i Zagrebu učio gimnaziju, a Medicinski fakultet u Beogradu; kao student bio je pristalica Demokratske stranke, ali se vremenom orijentiše sve više ulijevo, tako da se preko organizacije URO (1932, kada je bio izveden pred DSZD i zatvoren) sve više približava komunistima i pred drugi svjetski rat postaje član KPJ. U NOR-u je bio šef zdravstvene službe GŠ NOV i POJ za Crnu Goru 1941. Ranjen na Sutjesci u petoj ofanzivi; sklonio se zajedno s Goranom Kovačićem u selo Vrbnicu, gdje su ih ubili četnici — 272

Milutinović Ivan (1901—1944), revolucionarnom pokretu prišao u gimnaziji koju je učio u Podgorici (danas Titogradu), Negotinu i Beogradu; bio je rukovodilac KOSTUFR-e na Beogradskom univerzitetu. Hapšen je 1928, i u zatvoru bio pola godine, i 1929, kada je osuđen na šest godina robije i na dodatne dvije zbog organizovanja štrajka glađu u tamnici. U CK KPJ kooptiran je u ljeto 1940. Bio je u koncentracionom logoru u Bileći od januara do maja 1940. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je u Politbiro CK KPJ, 1941. za člana Glavnog odsno Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1942. za člana IO AVNOJ-a. Poginuo je od mine kada se prevozio Dunavom iz Banata u Beograd — 234, 256, 272, 279

Mišić Janko (1900—1929), član SKOJ-a 1920; bio član MK SKOJ-a za Zagreb i PK SKOJ-a za Hrvatsku (1922. i 1923) i član Biroa CK SKOJ-a (1928). Od 1926. do 1928. učio na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru — 256

Mitrović Mitra (1912), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Filozofskog fakulteta u Beogradu. Član KPJ je od 1933; predsjednica Omladinske sekcije Ženskog pokreta 1935, jedan od osnivača časopisa »Žena danas« 1936, član komisije za rad među ženama pri PK KPJ za Srbiju uoči rata. Uhapšena u julu 1941, ali je pobjegla iz bolnice (gdje se nalazila na liječenju) u oktobru 1941. u Mačvanski odred, a zatim u Užice. U toku rata i poslije oslobođenja bila je član redakcije »Borbe«, član CO AFŽ, član Biroa CK SK Srbije, član CK SKJ, povjerenik za prosvjetu ASNOS-a — 230

Mitrović Ratko Stefan (1916—1942), advokatski pripravnik; član SKOJ-a od 1935. Hapšen aprila 1935. i novembra 1936. i u zatvoru proveo 14 mjeseci. Zbog slabog držanja isključen iz svakog ilegalnog rada; radi u legalnim omladinskim organizacijama, u časopisu »Mladost« i listu »Student«; od 1939. član PK SKOJ-a za Srbiju, Oblasnog komiteta Partije za Kragujevac (od početka 1940), član CK SKOJ-a (od oktobra 1940). Kao instruktor CK KPJ u Vojvodini (od jula 1941) uhapšen je 3. avgusta 1941 (pri obilasku Kikindskog odreda) u blizini Kikinde. Na policijskom saslušanju nije ništa priznao, ali je dolaskom u Specijalnu policiju u Beograd otkrio gotovo sve komuniste s kojima je radio i strukturu organizacija KPJ i SKOJ-a. Strijeljan u Beogradu od SP po nalogu Gestapoa 3. marta 1942 — 187

Mohorič dr Jakob, političar. Kao član SLS pripadao grupi kritičara politike A. Korošca — 213

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890), sovjetski političar i državnik. U revolucionarnom pokretu učestvuje od 1907; član Politbiroa CK KPSS od 1921, član Prezidijuma KI 1929. i 1930; predsjednik Sovjeta narodnih komesara od 1930. do 1941. Od 1939. do 1949. i od 1952. do 1956. ministar spoljnih poslova, a od tada do juna 1957. predsjednik vlade Sovjetskog Saveza. Na plenumu CK KPSS od juna 1957. isključen iz CK KPSS — 138, 199, 216, 253

Morić Miranda, sestra Zvonimira Morića na koju je kao djevojčicu radi isključenja svake opasnosti, Tito uputio nekoliko pisama iz Istanbula u početku 1940. godine — 41, 230, 267

Morić inž. Zvonimir Zvonko (1916—1974), član SKOJ-a postao je 1934. u Splitu, a član KPJ 1936; iste godine

bio je član PK SKOJ-a za Dalmaciju, a sljedeće član Sveučilišnog komiteta Partije u Zagrebu; 1940. i 1941. radi u grupi CK KPJ za veze s inostranstvom. U NOP-u je od 1941. Bio je načelnik Ekonomskog odjeljenja ZAVNOH-a. Poslije rata član Ekonomske komisije CK KPJ, načelnik Privrednog savjeta FNRJ, zamjenik direktora Savezne planske komisije itd. — 230, 267, 268

Mošćicki Ignaci (Mošcicki Ignacy, 1867—1946), poljski političar i naučnik (bavio se fizikom i hemijom), profesor Visoke tehničke škole u Lavovu. Bio je predsjednik Poljske Republike od 1926. do 1939. Po izbijanju rata (krajem septembra 1939) dao ostavku i emigrirao; umro u Švajcarskoj — 87, 243

Mrduljaš Dušan (1912—1941), kao dugogodišnji sindikalni funkcioner i član KPJ radio u Splitu; odlukom CK KPJ upućen na školovanje u Moskvu, gdje je 1934—1937. završio KUNMZ. Po povratku u Jugoslaiju ubrzo postaje sekretar PK KPH za Dalmaciju (1938); u decembru 1939. interniran u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije sloma Jugoslavije, aprila 1941. predat ustaškim vlastima, a strijeljan u julu iste godine — 248

Musolini Benito (Mussolini, 1883—1945), vođ fašističke Italije i osnivač fašističke partije; došao na vlast u Italiji nakon fašističkog »pohoda na Rim« 1922. Strijeljan 1945. od strane italijanskih partizana — 87, 113, 137, 142, 146, 156, 161, 222, 233, 251

Nenadović Vera (1915), simpatizer KPJ postala prije rata; u njenoj kući držani su sastanci komunista i skrivani ilegalci; u njenoj kući Tito je boravio povremeno od maja do septembra 1941. Septembra 1943. odlazi u partizane; četnici su je zarobili u ljeto 1944. kao ranjenika i predali Nijemcima. Bila je u logoru na Zvezdari i u Buhenvaldu u Njemačkoj do kraja rata. Poslije oslobođenja upravnik Muzeja grada Beograda — 280

Nenadović Vladimir Mirko (1910), građevinski inženjer; simpatizer KPJ. U njemačkom zarobljeništvu od aprila 1941. do 1945; zbog antifašističke djelatnosti 1943. prebačen u kažnjenički logor. Član KPJ od 1945. Poslije oslobođenja pomoćnik ministra građevine NRS, potpredsjednik Planske komisija NRS itd. — 280

Nikolov Jordan Orce (1916—1942), krojački radnik; član KPJ od 1935; sekretar MK Partije za Skoplje i član PK KP Makedonije od 1939. Uhapšen poslije ilindenskih demonstracija u početku avgusta 1940. i strašno mučen, ali se herojski držao. Osuđen je na dvije godine strogog zatvora. U avgustu 1941. bježi s grupom osuđenih komunista iz sremskomitrovačkog zatvora i probija se do VŠ NOV i POJ; CK KPJ ga šalje na partijski rad u Makedoniju, ali je prilikom pokušaja da se prebaci u Makedoniju upao u zasjedu kod Vladičinog Hana i u borbi s okupatorom smrtno je pogođen 4. januara 1942. Narodni heroj — 223

Ninčić Đura (1915), u naprednom studentskom pokretu učestvuje od sredine tridesetih godina; bio je predstavnik studenata Jugoslavije na više međunarodnih studentskih i omladinskih kongresa. Za vrijeme drugog svjetskog rata bio je u Kairu i Londonu, a od maja 1944. u NOB-u. Poslije oslobođenja neprekidno u diplomatskoj službi — 192, 258

Nobel Alfred (Nobel Alfred Bernhard, 1833—1896), švedski hemičar, filantrop; kao pronalazač i industrijalac obogatio se i svoje bogatstvo od 9,2 miliona dolara zavještao za dodjeljivanje nagrada za dostignuća u oblasti prirodnih nauka i književnosti i za zalaganje za mir — 192, 258

Nojrat Konstantin fon (Neurath Konstantin von, 1873—1956), njegmački diplomata; ambasador u Carigradu 1914, u Londonu od 1930. do 1932; od 1932. do 1938. nacistički ministar spoljnih poslova; od 1939. do 1941. »protektor« Češke i Moravske. Međunarodni sud u Nirnbergu osudio ga je 1946. kao ratnog zločinca na 15 godina zatvora, ali je u novembru 1954. pomilovan i pušten — 219

Noske Gustav (1868—1946), jedan od desnih lidera Socijaldemokratske partije Njemačke; još prije prvog svjetskog rata istupao je u odbranu militarizma; za

vrijeme rata glasao za ratne kredite i pomagao njemačku buržoaziju. Rukovodilac sindikata, a od 1906. izabran u Rajhstag; vojni ministar u Šajdemanovoj vladi, kada je 1919. vodio borbu protiv revolucionarnog pokreta u Njemačkoj; jedan od organizatora ubistva K. Libknehta i R. Luksemburg. Za vrijeme nacizma primao je državnu penziju — 116, *250*

Novaković Grujo (1913—1967), revolucionarnom radničkom pokretu pristupio je u višim razredima gimnazije (u Sarajevu i Beogradu). Član SKOJ-a je od 1933, a KPJ od 1936. Jedan je od organizatora i učesnika mnogih akcija KPJ na Beogradskom univerzitetu, zbog čega je više puta hapšen. Poslije okupacije zemlje kao rukovodilac partijske organizacije na Romaniji organizuje ustanak u tom kraju. Bio je politički komesar Romanijskog partizanskog odreda i na drugim odgovornim dužnostima u NOP-u i poslije oslobođenja. Narodni heroj — 36, 228

Novosel Nada (1917), član SKOJ-a postala je kao srednjoškolka 1935; u NOP-u učestvuje od 1941. u Zagrebu, kada je i uhapšena. Po izlazsku iz zatvora 1942. upućena je na partijski rad u Gorski kotar i Hrvatsko primorje — 258

Novosel Ozren (1913—1942), ljekar; jedan od uglednijih aktivista KPJ na Zagrebačkom sveučilištu u periodu od 1933; te godine je primljen i u SKOJ, a 1936. u KPJ. Bio je sekretar Biroa partijske organizacije na Sveučilištu i saradnik tehnike PK SKOJ-a za Hrvatsku; 1941. uhapsile su ga ustaše i strijeljale u Jasenovcu sljedeće godine — 192, 258

Novosel Vanda (1915), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao studentkinja na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Aktivno radi u studentskoj odnosno omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«; 1941. je član Inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku. U oktobru 1941. uhapšena od ustaša i po izlasku iz zatvora (1942. na osnovu razmjene) postaje član Sekretarijata CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se publicističkim i drugim društvenim radom — 185, 191, 192, 269, 272

Njegovan Karla (1902), grafička radnica iz Splita, sindikalna aktivistkinja prije šestojanuarske diktature 1929. Poslije aktivno radi u Ženskom pokretu i u SRN. Član KPJ od 1939, a član PK Partije za Dalmaciju od 1940; delegat je na V zemaljskoj konferenciji KPJ. Učesnik NOP-a od 1941; rukovodi Komisijom za rad sa ženama i radi u Oblasnom odboru NP. Prije rata i u toku rata često je javno istupala na zborovima koje je organizovala KPJ — 275

Oreški Mijo (1905—1929), član SKOJ-a od 1922, a član i sekretar MK SKOJ-a u Zagrebu 1923. i 1924. Godine 1924. postaje i član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Na III kongresu SKOJ-a 1926. izabran za organizacionog sekretara CK SKOJ-a. U toku 1928. završio partijski kurs u Njemačkoj. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru 27. jula 1929. godine — 256

Orešković Marko (1896—1941), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1926. u Beogradu, gdje je došao u potrazi za poslom; bio je taksi-šofer i šofer Partije. Član KPJ od 1927; od 1929. izdržavao je petogodišnju robiju u Sremskoj Mitrovici. Do polaska u Španiju (1936) i po povratku iz Španije (1939) bio je nekoliko puta hapšen. U CK KPH kooptiran je u jesen 1939, a u decembru je kofiniran u logor u Lepoglavi, odakle uspijeva da pobjegne. Na V zemaljskoj konferenciji izabran u rukovodstvo KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Lici. U jesen 1941. uhvatili su ga četnici, mučili i strijeljali. Narodni heroj — 75, 219, 241, 247, 272, 276

Pantić dr Dušan, generalni konzul Kraljevine Jugoslavije u Diseldorfu sredinom tridesetih godina; kao profašistički političar ministar za fizičku kulturu u Cvetković-Mačekovoj vladi od juna 1940; komesarski načelnik za PTT u Aćimovićevoj vladi — 254

Parenta dr Nenad (1913—1941), ljekar. Gimnaziju pohađao u Sremskim Karlovcima i Beogradu. Medicinu završio u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a KPJ od 1938; godine 1940. član i sekretar II RK Partije u Beogradu i član Okružnog komiteta Partije za Beograd, na kojim dužnostima djeluje ilegalno poslije okupacije; 19. septem-

bra 1941. uhvatili su ga agenti Specijalne policije; uprkos direktnom terećenju i mučenju herojski se držao. Strijeljan je na nepoznatom gubilištu nekoliko dana kasnije. Narodni heroj—272

Parović Anka — vid. Butorac Anka

Paškov Vice, simpatizer KPJ, ključar Okružnog suda u Šibeniku, a pred rat ključar u sudskom zatvoru Sveti Roko u Splitu — 275

Pavelić dr Ante (1889—1959), jedan od najvećih ratnih zločinaca; po profesiji advokat. Od početka 1929. živi u emigraciji i pod okriljem Musolinijeve Italije i Hortijeve Mađarske organizovao je ustašku terorističku organizaciju. Pod njihovom zaštitom i uz podršku Hitlerovog nacizma proglasio, nakon okupacije Jugoslavije 1941, marionetsku Nezavisnu Državu Hrvatsku, u kojoj je pod njegovom vladavinom organiziran sistem masovnog terora u različitim oblicima (od specijalnog rasističkog zakonodavstva do pokolja, logora, raseljavanja, prekrštavanja i dr.) nad Srbima, Jevrejima, naprednim Hrvatima i Muslimanima, te Romima. U aprilu 1945. pobjegao ispred snaga NOR-a u Austriju, zatim u Argentinu. Umro je u Madridu — 253, 258, 289

Pavlov Todor (1890—1977), bugarski naučnik i javni radnik; saradnik nekoliko naprednih jugoslovenskih časopisa do 1941. Za vrijeme okupacije Bugarske nalazio se u SSSR-u. Predsjednik Akademije nauka. Član CK KP Bugarske — 18, 219

Pavlović Dara — plava Vera (1921—1943), kao srednjoškolka u Beogradu postaje 1940. član KPJ; uoči rata službenica u Hipotekarnoj banci i aktivist u SBOTIČ-u; 1941. učestvuje u ilegalnim akcijama u Beogradu, od avgusta 1941. je kurir Valjevskog odreda, a kasnije GŠ i POJ za Srbiju. Na toj dužnosti uhvatili su je četnici u aprilu 1942. na putu od Nove Varoši prema Beogradu (kod Baraševca), mučili u lazarevačkom zatvoru, zatim u Specijalnoj policiji u Beogradu; prebačena je u logor na Banjici, a strijeljana u Jajincima 25. maja 1943 — 231

Pejović Božidar (1917—1976), u naprednom studentskom pokretu učestvuje kao student prava u Beogradu; 1939. bio je jedno vrijeme urednik »Beogradskog studenta«. Uhapšen 30. novembra 1941, ali je ubrzo pušten jer nije utvrđeno da je komunista. Poslije toga radio je kao službenik u Beogradu. Nakon oslobođenja direktor u više izdavačkih preduzeća (»Tehnička knjiga«, »Narodna knjiga« i dr.) — 258

Pelcl Elza, aktivistkinja Partije u SBOTIČ-u u Zagrebu od sredine tridesetih godina — 231

Perić — vid. Ribar Ivo Lola

Perko Vencelj (1906), metalski radnik, član KPJ od 1935, predsjednik podružnice SMRJ za Jasenice i jedan od organizatora štrajkova raznih struka u tom mjestu; član i predsjednik Opštinskog odbora u Koruškoj Beloj od 1936. do februara 1940, kada je konfiniran u logor u Bileći. Učesnik Osnivačkog kongresa KPSl i član CK KPSl od 1937. do 1941. U NOP-u učesvtje od 1941. Poslije oslobođenja funkcioner u Ministarstvu teške industirje FNRJ — 218

Pernar dr Ivan (1889—?), jedan od prvaka HSS-a, pristalica desne struje, isticao se u borbi protiv komunista; uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu — 88

Pešić Bogdan (1911), u revolucionarni pokret uključuje se kao student prava u Beogradu. Član KPJ je od 1938. Bio je urednik »Studenta« od marta 1937. i radio u Kulturnom odboru i Mirovnom odboru studenata, Akademskom pozorištu i dr. Za vrijeme okupacije bio u logorima u Njemačkoj i Italiji, odakle bježi i stupa u partizansku italijansku brigadu »Antonio Gramši«; bio je komesar crnogorskog bataljona u toj brigadi i komesar brigade; u junu 1944. prelazi u Srbiju; načelnik je Odjeljenja za propagandu GŠ NOV i POJ za Srbiju i urednik lista »Glas«. Poslije oslobođenja novinar — 258

Petaković Janko (1877—?), rudarski radnik. Jedan od osnivača Saveza građevinskih radnika Srbije 1904; član SSDP je otprije prvog svjetskog rata, a član KPJ od 1919. Kao pristalica krajnjeg desnog krila u KPJ u jesen

1925. napušta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u osnivanju URSSJ. Ubrzo se povlači iz političkog života — 214

Peten Anri-Filip (Pétain Henri-Philippe, 1856—1951), francuski maršal i političar; načelnik Generalštaba 1917; ministar vojni 1934, kada je bio povezan s francuskim klerikalno-fašističkim pokretom kagulara i nacističkim emisarima u Francuskoj. U junu 1940. potpisao kao kvisling kapitulaciju Francuske i postao predsjednik vlade. Poslije oslobođenja osuđen na smrt zbog veleizdaje, ali je pomilovan zbog starosti i osuđen na doživotnu robiju — 102, 117, 119, 125, 140, 142, 161, 246, 250, 251, 255

Petković Nikola Seljak (1900—1929), radnik; skojevski aktivist u Beogradu; zavrbovan od beogradske policije 1926; u međuvremenu bio član Biroa CK SKOJ-a; čim ga je otkrio kao provokatora, CK SKOJ-a ga je prebacio u SSSR, gdje je osuđen na smrt — 174, 256

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni pokret se uključuje za vrijeme studija u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Član Agitprop-komisije PK KPJ za Srbiju uoči rata. U NOP-u učestvuje od 1941; član PK KPJ za Vojvodinu, Predsjedništva AVNOJ-a, Komiteta nacionalnog oslobođenja Jugoslavije, vlade DFJ i FNRJ. Saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 269, 271, 273, 274, 279

Pfajfer Vladimir (Pfeiffer), član PV Revolucionarnih sindikata za Hrvatsku (jun 1919-avgust 1920); poslije centrumaš, pristalica reformističke Socijalističke partije; bio je predsjednik Saveza privatnih namještenika Hrvatske i u rukovodstvu tog saveza za Jugoslaviju, zatim član CO URSSJ do aprila 1941; sekretar Radničke komore u Zagrebu od osnivanja (1922—1938). Sredinom tridesetih godina podržava politiku jedinstva socijalista i komunista, ali od 1939. orijentiše se ponovo udesno i radi na obnovi SPJ (predsjednik je odbora za njenu obnovu u Zagrebu 1939). U toku okupacije ustaše su ga uhapsile i ubile u logoru u Jasenovcu — 216

Pijade Moša (1890—1957), politički radnik, državnik, slikar i novinar. Na Vukovarskom kongresu KPJ 1920. vodi borbu protiv centrumaša; 1921. postaje član IO KPJ; pokretač, urednik i saradnik više listova i časopisa; 1925. osuđen na 20 godina robije, zatim mu je kazna smanjena na 12. godina. U tamnici je preveo, između ostalog, Marksov *Kapital* zajedno s R. Čolakovićem. Član CK KPJ od 1940, a od 1941. organizator ustanka u Crnoj Gori. U ratu i poslije rata obavljao visoke državne i partijske funkcije — 193, 217, 218, 234

Pik Vilhelm (Pieck Wilhelm, 1876—1960), funkcioner njemačkog i međunarodnog radničkog pokreta; od 1920. član CK Ujedinjene komunističke partije Njemačke, a od 1931. član Prezidijuma i Sekretarijata KI. Od 1935. je na čelu BLS. Poslije drugog svjetskog rata rukovodilac JSPN i predsjednik Državnog savjeta Njemačke Demokratske Republike — 6, 206, 236, 263

Pilsudski Jozef (1867—1935), poljski maršal i državnik; u prvom svjetskom ratu borio se na strani Austrije; predsjednik Poljske Republike od 1918. do 1922; inicijator poljsko-sovjetskog rata 1920. i 1921. Kao generalni inspektor vojske, od 1926. uticao na gušenje demokratskih oblika političkog života u Poljskoj — 243

Pintar Miroslav (1902), višegodišnji funkcioner Saveza sindikata tekstilnih radnika; učestvuje u sindikalnom radu s Blagojem Parovićem 1924. u Tuzli i u Novom Sadu. Poslije radi u PO URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju. Jedan od pokretača i saradnik »Radnika« — legalnog organa KP u Hrvatskoj; član IO JRP i SRN; od 1924. do 1941. hapšen je oko deset puta; učestvuje u NOP-u od 1941. Poslije oslobođenja u rukovodstvu Saveza tekstilaca Hrvatske i Jugoslavije i u Savezu sindikata Hrvatske — 212, 219

Plotnjikov Viktor Andrejevič (1898—?), sovjetski diplomata; po završetku Poljoprivrednog fakulteta radio je u upravi Poljoprivredno-kreditne kooperacije, zatim kao predstavnik Ministarstva spoljne trgovine Sovjetskog Saveza u Iranu i Kini, u sovjetskom poslanstvu u Mađarskoj i Finskoj i kao opunomoćeni

ministar SSSR-a u Norveškoj i Jugoslaviji (od 7. jula 1940) — 252, 315

Podhorski Rihard (Podhorsky, 1902), inženjer hemije i profesor Sveučilišta u Zagrebu od 1926. do 1952. U sporu na književnoj ljevici 1937—1939. brani filozofske stavove E. Maha— 18, 219

Pop — vid. Popivoda Krsto

Popivoda Krsto (1910), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ postao je u oktobru 1933. u ćeliji na Pravnom fakultetu u Subotici. Radio je u tehnici MK KPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1934. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen u junu 1937. kao član Oblasnog rukovodstva KP za užu Srbiju sa sjedištem u Kragujevcu i osuđen na dvije godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije član je Agitpropa PK KPJ za Srbiju; organizator i rukovodilac partijskih kurseva, a na V konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Nakon okupacije bio je član Biroa PK KPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i političkim dužnostima — 277, 278

Popov Koča (1908—1974), trgovački pomoćnik iz Kumanova; član PK SKOJ-a za Makedoniju od 1926. Hapšen 1929. i 1933. i proveo na robiji 6 godina; po izlasku iz zatvora član i sekretar MK KP za Kumanovo, a 1939. član privremenog PK KP za Makedoniju. U toku okupacije držao knjižaru u Kumanovu i uglavnom bio pasivan do aprila 1944, kad je otišao u partizane. U vrijeme kominformovskog napada na KPJ 1948. izjasniio se za rezoluciju Informbiroa i emigrirao u Bugarsku, gdje je i umro — 223

Popović Konstantin Koča (1908), publicist. Marksistički pogled na svijet usvojio je u ranoj mladosti i za vrijeme studija na Sorboni u Parizu. Član KPJ je od 1933. Više puta je hapšen. Od 1937. do 1939. dobrovoljac u republikanskoj Španiji. Jedno vrijeme je bio u koncentracionom logoru u Francuskoj, a poslije je radio u Komitetu za španske borce u Parizu. U septembru 1939. vraća se u Jugoslaviju. Član je PK KPJ za Srbiju do hapšenja u novembru 1940. Bio je komandant 1. proleterske brigade i 1. proleterske divizije (novembra 1942) i na drugim dužnostima u ratu i poslije oslobođenja. Narodni heroj — 277, 279

Popović Nikola, u komunističkom pokretu u Jugoslaviji učestvovao do 1929. Otpao od pokreta i jedno vrijeme se pasivizirao. U vrijeme čistki u SSSR-u pristupio grupi beoradskih trockista — 219

Popović Pero Aga (1905—1930), član SKOJ-a od 1923; sekretar MK SKOJ-a za Beograd 1924; od jeseni 1924. do 1928. pohađao Komunistički univerzitet »Sverdlov« u Moskvi, a po povratku postaje organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Smrtno je ranjen u borbi s policijom avgusta 1930. u Zagrebu, uhvaćen i pod mučenjem umro — 256

Popović Vladimir (1914—1972), član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932; član, zatim sekretar Univerzitetskog komiteta Partije na Beogradskom univerzitetu 1935—1937. Više puta je hapšen. Od 1937. do 1939. bio je u Španiji; po povratku u Jugoslaviju ponovo je sekretar Univerzitetskog komiteta, potom član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ, član Vojne komisije CK KPJ i kadidat za člana CK KPJ. U vrijeme ustanka 1941. na čelu operativnog rukovodstva CK KPH, a septembra iste godine izabran je za člana VŠ NOV i POJ. Narodni heroj — 279

Premru Mario (1906—1945), poslije završene gimnazije u Splitu upisuje se na Tehnički fakultet u Beogradu, gdje 1934. postaje član SKOJ-a. Uhapšen u aprilskoj provali skojevske organizacije 1935. Član je Fakultetskog komiteta SKOJ-a. Od 1939. kao član KPH djeluje u Društvu inženjera u Zagrebu. U proljeće 1940. izradio je prvu radio-stanicu po Titovom nalogu. Hapšen više puta i proganjan. Od 1941. učestvuje u NOP-u u Varaždinu; ustaše su ga uhapsile noću između 31. decembra 1944. i 1. januara 1945. i na najzvjerskiji način umorile 3. januara 1945 — 270, 274

Prežihov Voranc (pravo ime Lovro Kuhar, pseudonimi: Luj, Valič, 1893—1950), književnik i novinar; revolucio-

nar od rane mladosti. Od 1920. član KPJ; 1930. emigrirao u Beč, odakle je kao ilegalni komunistički funkcioner obilazio mnoge evropske zemlje. Na IV zemaljskoj konferenciji izabran je za kandidata za člana CK KPJ, a na aprilskom plenumu 1936. za člana Politbiroa CK KPJ. Od 1937. do 1939. jedan od bliskih saradnika Josipa Broza Tita. Godine 1939. vratio se iz Pariza u zemlju. Učestvuje u NOP-u od 1941; 1943. bačen u logor u Saksenhauzenu, zatim u Mathauzenu, odakle se, potpuno iznuren, vratio u zemlju 1945 — 28, 29, 218, 224, 225, 264

Pribićević Adam (1880—1957), političar, publicist i novinar; pristalica SDS, a poslije smrti S. Pribićevića (1936) postao je njen predsjednik (do 1938). Godine 1941. dao podršku četnicima. Od kraja iste godine živeo u emigraciji. Izvršio samoubistvo u Kanadi — 227

Pribićević Milan (1877—1937), političar; pristalica Demokratske stranke, ali se ubrzo razilazi s njom i pristupa Zemljoradničkoj stranci; idejni vođ ljevice u toj stranci. Zalagao se za politiku Narodnog fronta —220

Pribićević Svetozar (1876—1936), kao potpredsjednik Narodnog vijeća SHS doprinosi 1. decembra 1918. ujedinjenju na centralističko-hegemonističkim principima; 1924. odvaja se od Demokratske stranke i formira Samostalnu demokratsku stranku. Poslije 1929. nalazi se u opoziciji prema režimu diktature, zbog čega je hapšen i konfiniran. Od 1933. do smrti bio je u emigraciji u Francuskoj — 33, 221, 227

Prica Ognjen (1899—1941), profesor, publicist; član KPJ od 1921. Zbog revolucionarnog rada protjeran iz Sarajeva na pet godina. Odlazi u Beč, Prag, Berlin, gdje nastavlja studije. U Beču radi u Birou Balkanske komunističke federacije i bavi se prevođenjem marksističke literature. Po povratku u zemlju (1923) često je hapšen i otpuštan iz službe. Godine 1927. postaje član PK KPJ za BiH. Zbog progona odlazi u Zagreb. Tokom 1928. do početka 1929. bio glavni urednik »Borbe«. Uhapšen 1929. i osuđen na sedam godina robije. Po izlasku s robije 8. avgusta 1936. član je više redakcija partijskih listova i časopisa, zatim član Agitpropa CK KPJ. Uhapšen krajem marta 1941. i poslije proglašenja NDH predat ustaškim vlastima. Strijeljan 9. jula 1941. Narodni heroj — 213, 218, 250, 269, 274

Princ Pavle — vid. Karađorđević Pavle

Princip Gavrilo (1894—1918), isključen iz VI razreda gimnazije u Sarajevu zbog veze s jednom protivaustrijskom organizacijom; 1912. odbijen da učestvuje kao dobrovoljac u balkanskom ratu; te godine nastavlja školovanje u Beogradu, odakle se s još nekim pripadnicima revolucionarne omladinske organizacije »Mlada Bosna« prebacuje ilegalno u Sarajevo i vrši uspješan atentat na austrijskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda; osuđen na 20 godina teške tamnice; držao se herojski pred policijom i na sudu. Umro aprila 1918. u kazamatu Terezin (ČSR); tijelo mu je preneseno 1921. u Sarajevo i sahranjeno u grobnici heroja »Mlada Bosna« — 236

Putica Đorđe (1911—1942), vazduhoplovni kapetan-pilot. Član KPJ od početka 1940. u NOP-u je od 1941, najprije u svom selu Olujiću, pa u Trebinju. Bio je komandant Operativnog štaba za Hercegovinu. U proljeće 1942. su ga uhvatili četnici i u blizini Trebinja poslije mučenja ubili — 270

Radić Antun (1868—1919), književnik i političar; tajnik Matice hrvatske (1901—1909) i urednik njenog »Glasa« (1906—1907). Zastupao je jedinstvo Južnih Slovena i osuđivao svaku hegemonističku koncepciju među njima, kao i klerikalizam i kapitalizam, ali se zadovoljavao postojećim društvenim stanjem i nije pokazivao crte borbenosti kao njegov mlađi brat Stjepan — 150, 208, 242, 254

Radić Stjepan (1871—1928), od 1903. učestvuje u hrvatskom narodnom pokretu i već tada odlučuje da s bratom Antunom osnuje Seljačku stranku (1904). Zasnivajući svoju politiku na priznavanju jugoslovenske državne zajednice, uz punu afirmaciju hrvatske nacionalne individualnosti, zalagao se za federativno uređenje, zbog čega je došao u sukob s nosiocima unitarističkih i centralističkih koncepcija. Bio je na

čelu HRSS-a, a docnije HSS-a. Zajedno sa Svetozarom Pribićevićem formira 1927. Seljačko-demokratsku koaliciju. Žrtva radikalskog atentata na predstavnike HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928 — 32, 150, 208, 227, 242, 254

Radosavljević Dobrivoje Bobi (Borivoj, 1915), član SKOJ-a postao je kao student Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu 1933; član KPJ i sekretar Univerzitetskog komiteta SKOJ-a od kraja 1933. Uhapšen u julu 1934. i osuđen na tri godine robije. Po izlasku s robije postaje član PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član CK SKOJ-a, a u ljeto 1940. sekretar OK Partije za Zaječar. Početkom jula 1941. rukovodilac je Boljševičkog odreda, pa ponovno sekretar OK KPJ za Zaječar, a sredinom 1942. instruktor CK KPJ u Makedoniji. Poslije oslobođenja nalazio se na partijskim dužnostima u Srbiji i Federaciji. Narodni heroj — 182, 184, 257

Radovanović Ljubomir Lujba (1887—1964), profesor. Član KPJ od 1919; emigrirao u Beč 1921, gdje je bio član Zagraničnog komiteta KPJ. Po povratku u zemlju bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Osijek (1924), sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ (1928); više puta hapšen; isključen iz KPJ zbog učešća u frakcijskim borbama (istaknuti desničar). Pred rat se pasivizirao; za vrijeme okupacije bio je u logoru na Banjici. Otpao od Partije 1948 — 11, 82, 212, 213

Radovanović Zora, govorila u ime učiteljica na Konferenciji žena u Beogradu u novembru 1939. godine — 231

Radunović Mira (pravo ime Berman Frida, 1916), aktivist SBOTIČ-a uoči drugog svjetskog rata; uhapšena 1941. i bila u logoru na Banjici. Po izlasku iz logora 1942. odlazi u slavonske partizanske jedinice, zatim prelazi u Srem i radi u tehnici lista »Istina«, organa PK KPJ za Vojvodinu; od 1944. ponovo je u partizanskim jedinicama u Slavoniji. Sada živi u inostranstvu — 231

Ranković Aleksandar (1909), član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928; te godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član PK KP za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ odnosno CK KPJ od maja 1938. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ; u ratu član VŠ NOV i POJ i organizacioni sekretar CK KPJ. Dugo bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik vlade odnosno SIV-a. Od 1963. potpredsjednik Republike. Zbog zloupotrebe položaja u službi državne bezbjednosti i zbog suprotstavljanja razvitku sistema neposredne demokratije i kao jedan od predstavnika etatističko-birokratskih elemenata u državnom i partijskom aparatu lišen svih funkcija na IV plenumu CK SKJ (jula 1966), a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ — 13, 212, 219, 259, 271, 273

Rašić Zora (1904), simpatizer KPJ; u njenom stanu u Beogradu sastajali su se ilegalci i držani su sastanci komunista prije rata i za vrijeme okupacije — 280

Raušević Marija (1899—1942), krojačka radnica; učestvuje u revolucionarnom pokretu u Beogradu do šestojanuarske diktature 1929, a zatim u Zagrebu; bila je član PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a pred hapšenje krajem 1936. organizacioni sekretar MK KPJ za Zagreb. Oslobođena na sudskom procesu. Poslije radi u Komitetu za španske borce u Zagrebu. Krajem decembra 1939. konfinirana u logor u Lepoglavi. U NOP je stupila 1941, najprije radila ilegalno u Zagrebu, a zatim otišla u Moslavinu u partizanski odred, gdje su je ubili četnici u jednoj partizanskoj bolnici — 231

Reberski dr Josip, zagrebački advokat; jedan od vođa desne struje u HSS-u u periodu između dva rata; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu. Uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan — 88, 91

Rek Blaž (Röck, 1914—1942), član KPJ je postao kao student Medicinskog fakulteta u Ljubljani. Bio je hapšen 1936, 1938. i 30. novembra 1939. u Zagrebu, gdje se nalazio na studijama od jeseni 1939. U nedostatku dokaza pušten je iz zatvora i prešao u ilegalnost; ponovo je uhapšen 28. marta 1940, kad je ranjen

u nogu pri pokušaju bjekstva. U maju 1940. osuđen na godinu dana strogog zatvora; kasnije mu je kazna snižena na pet mjeseci, ali je odmah konfiniran u logor u Bileći, gdje je ostao do novembra 1940. Prvoborac, aktivan na teritoriji njemačke okupacije u Štajerskoj. Strijeljan kao talac u Mariboru 6. februara 1942 — 75, 241

Reno Pol (Reynaud Paul), francuski političar; ministar finansija u Daladjeovoj vladi od septembra 1939. do marta 1940, predsjednik vlade od sredine marta do sredine juna 1940. Pošto nije uspio da se suprotstavi kapitulantstvu pred fašizmom većine članova vlade (na čelu s Petenom), podnio je ostavku — 101, 102, 111, 116, 246

Ribar dr Ivan (1881—1968), političar i državnik; od 1920. do 1922. predsjednik Skupštine Kraljevine SHS; od 1921. na čelu Odbora za pomoć gladnima u Rusiji. Nalazio se u opoziciji šestojanuarskom režimu. Godine 1935, je kandidat za poslanika na listi UO. U godinama pred okupaciju i 1941. radi na okupljanju progresivnih snaga u Demokratskoj stranci. Odlazi na slobodnu teritoriju 1942. i postaje član KPJ. Na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a biran je za predsjednika AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik Skupštine DFJ — 183, 221, 257

Ribar Ivo Lola (1916—1943), član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1936. Sredinom 1937. rukovodi Centralnom omladinskom komisijom pri CK KPJ, koja je 1938. pretvorena u CK SKOJ-a. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. izabran za člana CK KPJ. Od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. Saradnik i pokretač više listova i časopisa. Učestvuje u organizovanju ustanka u Srbiji, BiH, Hrvatskoj i Sloveniji. Kao šef vojne misije NOV i POJ prilikom polaska u Štab savezničke komande za Srednji istok poginuo pred poletanje aviona 27. novembra 1943. Narodni heroj — 13, 182, 183, 188, 212, 217, 228, 234, 247, 257, 271, 272, 275, 276, 279, 280

Ribentrop Joahim fon (Ribbentrop Joachim von, 1893—1946), njemački ambasador u Londonu od 1936. do 1938; ministar spoljnih poslova nacističke Njemačke od 1938. do 1945. Osuđen od Nirnberškog suda kao ratni zločinac i obješen — 216, 223

Rihtman Terka Gojmerac (Richtmann, 1901), namještenica u Zagrebu. U revolucionarnom radničkom pokretu od početka tridesetih godina, radila u ilegalnoj partijskoj tehnici i CP; 1935. bila u zatvoru 4 mjeseca; po izlasku iz zatvora radila u SBOTIČ-u i SRN; ponovo, hapšena u martu 1941; u maju iste godine uhapšena od ustaša i odvedena u logor, gdje je provela dvije i po godine, najprije u Gospiću, a poslije u Jaski, Koprivnici, Jasenovcu, Staroj Gradiški; u oktobru 1943. zamijenjena i od tada radila u ekonomskom i zdravstvenom odjelu ZAVNOH-a — 272

Rihtman Zvonimir (Richtmann, 1901—1941), inženjer. U časopisima »Nauka, život, tehnika«, »Almanah savremenih problema«, »Znanost i život« objavio od 1932. do 1940. niz radova, zbog kojih je kritikovan kao zagovornik »mahizma«, neopozitivizma i revizije marksizma. Kao antifašista 1936. potpisao s grupom intelektualca pozdrav španskom narodu i njegovoj borbi protiv fašizma. Jedan od glavnih aktera u sporu na tzv. književnoj ljevici koji je vođen od 1938. do 1940. Uhapšen od ustaša i presudom ustaškog prijekog suda osuđen na smrt; strijeljan 9. jula 1941 — 18, 62, 81, 84, 219, 238

Ristić Marko (1902), esejist, pjesnik, prevodilac; jedan od glavnih predstavnika nadrealizma kod nas. Od početka rata do novembra 1942. živi u Vrnjačkoj Banji, gdje ga hapsi Specijalna policija i odvodi u kruševački zatvor. Poslije rata bio ambasador FNRJ u Parizu; uglavnom se bavi književnim radom. Član Savjeta Federacije — 18, 62, 84, 238

Robert — vid. Kusovac Labud

Romanović dr Dragutin (1915), član SKOJ-a postao je na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu. U toku 1936. radio je u JRP. Kao urednik jednog broja »Novog studenta« bio uhapšen. U okupiranom Zagrebu ilegalno radi kao član SKOJ-a, a od 1942. kao član KPH; u jesen iste godine odlazi u partizane; bio je član Ekonomskog

odjela ZAVNOH-a. Poslije oslobođenja bavi se naučnim radom iz oblasti ekonomike poljoprivrede — 257

Ružić Mira (1916), arhitekta. Član KPJ od 1939, vođa kolportažnog sektora Centralne tehnike CK KPSI. Kurir CK KPJ. Član Komisije CK KPSI za pitanja žena i rukovodilac studijskih kružoka. Organizator studenstkih narodnoodbrambenih radnih tabora u Halozama (kod Maribora) i na Kozjaku na austrijskoj granici. U NOP-u učestvuje od 1941. Bavi se regionalnim planiranjem i pitanjima zaštite prirodne sredine; autor regionalnog plana Kvarnera, prvog takvog plana u Jugoslaviji — 267, 268.

Ružić Josip Jozo (?—1942), obalski radnik, simpatizer KPJ, a zatim član KPJ prije šestojanuarske diktature. Uhapšen 1933. Član MK KPH za Split 1940. Uhapšen 12. decembra 1941. u Splitu, a strijeljan u blizini Šibenika u maju 1942 (u grupi s Radom Končarom) — 275

Saili Dragutin (1899—1968), član KPJ od 1919; sekretar partijske ćelije u Željezničkoj radionici u Zagrebu (do 1929), poslije član MK KPJ za Zagreb, a od 1936. član PK KPJ za Hrvatsku. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pristalica zagrebačkog antifrakcijskog fronta. Često hapšen, a 8. juna 1934. osuđen na 18 mjeseci robije. Krajem 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je pušten februara 1940. Član Biroa CK KPH od 1940. Učestvovao u NOP-u od 1941. Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima — 271

Saks Mira (1900—1941), privatni namještenik (u Beogradu i Zagrebu), simpatizer KPJ, a uoči rata član KPJ. Bila je saradnik tehnike PK KPJ za Srbiju (1935) i često bila kurir za Zagreb i Beč (u sjedište CK KPJ). Uhapšena 17. januara 1936 (u velikoj provali). Po izlasku iz zatvora (1937) prelazi sa službom u Zagreb i aktivno radi u Društvu za prosvjećivanje žena i u organizovanju pomoći španskim borcima. Ustaše su je uhapsile 1941. i otjerale u gospićki logor, gdje je ubijena (bačena je u jamu Jadovno) — 274

Sandler Rikard (Richard, 1884—1964), jedan od najistaknutijih lidera Socijaldemokratske partije Švedske između dva rata; teoretičar; prvi prevodilac *Kapitala* na švedski jezik. Od 1911. je član Uprave SDP Švedske. Biran je za poslanika neposredno od 1912. do smrti. Bio je predsjednik vlade od 1925. do 1936, ministar finansija 1920, ministar za trgovinu 1924. i 1925. i ministar inostranih poslova Švedske od 1932. do 1939 — 94

Saradžoglu Šukri (1887—1953), turski političar i državnik, saradnik Kemala Ataturka; predsjednik turske vlade i ministar spoljnih poslova 1938—1946. godine — 233

Savić Branka (1914), u napredni pokret uključuje se 1937. za vrijeme boravka u Parizu. Poslije izbijanja drugog svjetskog rata (1939) vartila se u Beograd; radila je u tehnici PK Partije za Srbiju i u PO Narodne pomoći za Srbiju. Član KPJ je od 1940; u NOP-u od 1941; bila je šifrant u VŠ NOV i POJ; sekretar ćelije Pratećeg bataljona pri VŠ, poslije oslobođenja profesor matematike i na drugim dužnostima — 272

Savić dr Pavle (1910), istaknuti naučnik, akademik; poslije završetka Prirodno-matematičkog fakulteta (fizičke hemije) u Beogradu bio stipendist francuske vlade i radio u Institutu »Kiri« u Parizu (od 1935. do 1939). U revolucionarnom pokretu učestvuje od 1937, a član je KPJ od 1939. Uoči rata instalirao je po Titovom nalogu prvu radio-stanicu u Beogradu za potrebe CK KPJ, kao i prvu partizansku radio-stanicu VŠ NOV i POJ (bio je rukovodilac Odjeljenja za šifru u istom štabu). Vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na Prvom zasjedanju). Član je Vojne misije u Moskvi, a poslije oslobođenja predsjednik Privrednog savjeta Srbije, član Savjeta Federacije, predsjednik SANU — 192, 258, 272, 279

Simović Dušan (1882—1962), armijski general i političar. Završio niži i višu vojnu akademiju do 1905. Učesnik u oba balkanska rata i u prvom svjetskom ratu. Do 1936. bio na raznim vojnim dužnostima. Od septembra 1936. komandant vazduhoplovstva, a od septembra 1938. načelnik Generalštaba. Bio na čelu grupe prozapadno orijentisanih oficira koja je, koristeći nezadovoljst-

naroda zbog pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, 27. marta 1941. oborila vladu Cvetković-Maček; obrazovao novu vladu, a u aprilskom ratu preuzeo i dužnost načelnika Vrhovne komande. Na čelu izbjegličke jugoslovenske vlade bio do januara 1942. Poslije oslobođenja vratio se u Beograd — 220

Sinek Viktor, član CK KP Čehoslovačke uoči drugog svjetskog rata i jedan od organizatora ilegalnog partijskog rada u Čehoslovačkoj poslije njene okupacije — 270

Sitrin Valter (Citrine Walter Mc Lennan, 1887—?), višegodišnji funkcioner engleskog i međunarodnog sindikalnog pokreta; predsjednik Amsterdamske sindikalne internacionale (1928—1945); presjednik Svjetske sindikalne federacije (1945—1946) — 93, 94, 117

Slavko Babić — Broz Josip Tito

Smodlaka Josip (1969—1956), političar; advokat iz Splita. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. U NOP pristupio 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi — 36, 228

Smoljan dr Bariša (1888—?), advokat i političar; najprije pripadao Hrvatskoj težačkoj stranci i BiH (rođen je u Mostaru, a u sudskoj službi bio u Konjicu i Prijedoru); 1923. prilazi HSS-u, na čijoj je listi od tada biran više puta za narodnog poslanika. U vrijeme šestojanuarskog režima bio interniran. Ministar u vladi Cvetković-Maček. Poslije okupacije (od apila 1941) djelovao na Mačekovoj liniji u Zagrebu. Uhapšen od strane pavelićevaca početkom septembra 1944 — 208

Snoj Franc (1902—1962), političar, 1937. godine predsjednik (starješina) Saveza jugoslovenskih vatrogasaca. Od 1938. narodni poslanik. Ministar bez portfelja u vladama Stojadinovića, Cvetkovića i Simovića (od 1939. do 1941). Poslije bombardovanja Beograda 1941. emigrirao u SAD. Septembra 1944. vratio se u Sloveniju, na oslobođenu teritoriju i sarađivao sa NOP. Ministar za lokalni saobraćaj u prvoj narodnoj vladi Slovenije. Jedanaestog novembra 1945. izabran na listi OF u Naronu skupštinu FNRJ. Avgusta 1947. lišen slobode i osuđen na 7 godina prinudnog rada zbog saradnje sa inostranom tajnom obavještajnom službom; nakon četiri godine pušten na slobodu — 208

Sorokin, aktivist KPSS; jedan od funkcionera u Sekretarijatu Kominterne u godinama uoči drugog svjetskog rata — 264

Spaho dr Mehmed (1883—1940), političar; pravne nauke završio u Beču. Jedan od osnivača Jugoslovenske muslimanske organizacije (1919), i njen predsjednik (od 1921). Bio ministar u mnogim vladama Kraljevine SHS od 1918. do 1929, zatim ministar saobraćaja u Stojadinovićevim i Cvetkovićevim vladama (od 24. juna 1935. do smrti). Sa svojom strankom stupio je u Stojadinovićevu Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ) 1935. i postao njen potpredsjednik — 7, 33, 207, 208, 219 242

Spiridon — Broz Josip Tito

Spiridon Mekas — Broz Josip Tito

Srebrnjak Ivan (Antonov), obućarski radnik iz Slavonije. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature emigrirao; više godina živio u SSSR-u i završio vojnoobavještajnu školu. Od 1939. nalazi se u Jugoslaviji kao šef sovjetske obavještajne službe za Balkan. Poslije kapitulacije Jugoslavije prešao iz Beograda u Zagreb, gdje je u februaru 1942. pao u ruke ustaške policije. U zatvoru imao slabo držanje; strijeljale su ga ustaše — 272

Staljin, Josip Visarionovič (pravo ime Džugašvili, 1879—1953), višegodišnji rukovodilac KPSS i sovjetske države. Socijalističkom pokretu pristupio kao đak bogoslovije u Tiflisu; početkom XX vijeka izbio u red rukovodećih ljudi u RSDRP — njenom boljševičkom krilu; od 1917. član PB CK SKP(b), a od 1922. do smrti generalni sekretar Partije; u toku drugog svjetskog rata vrvrhovni komandant oružanih snaga

SSSR-a, maršal i generalisimus. U toku tridesetogodišnje Staljinove dominacije u životu SSSR-a, kao i međunarodnog komunističkog pokreta, za njegovo ime su vezani mnogi uspjesi u snaženju prve socijalističke zemlje i u njenoj odbrani, ali i mnoge deformacije (birokratizam, jačanje uloge državnog aparata, sektaštvo, netrpeljivost prema političkim protivnicima, koja je išla do fizičke likvidacije — tzv. »čistki« u kojima su uništeni mnogi revolucionarni kadrovi, hegemonizam, kult ličnosti i slično), što je poznato kao staljinizam — 5, 13, 52, 53, 55, 62, 82—84, 93, 105, 164, 205, 215, 216, 218, 223, 233, 236, 238, 243, 247, 271,

Stanković dr Siniša (1892—1974), doktor bioloških nauka i član SANU; od 1934. redovni profesor Beogradskog univerziteta. Poslije okupacije 1941. zatvoren u koncentracioni logor na Banjici, iz kojeg je 1943. pobjegao. U međuvremenu je izabran za člana Glavnog NOO Srbije; uhapšen ponovo 1943; iz logora na Banjici oslobođa se 1944. bjekstvom. Poslije oslobođenja predsjednik NOF-a Beograda, prvi predsjednik ASNOS-a i Prezidijuma Narodne skupštine NR Srbije. Objavio je više naučnih radova iz oblasti ekologije i biogeografije — 272

Stanković Stojan, abadžijski radnik. Član i sekretar Izvršnog odbora Nezavisnih sindikata. Kao pristalica krajnjeg desnog krila u KPJ u jesen 1925. napušta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u stvaranju URSSJ. Podržava šestojanuarsku diktaturu i 1930. osniva režimski tzv. žuti jugoslovenski nacionalni radnički sindikat; s istih pozicija učestvuje i u stvaranju JUGORAS-a 1936 — 214

Stanojević Aca (1852—1947), političar. Višegodišnji član GO Radikalne stranke i narodni poslanik. S lijevim krilom stranke odbio da pristupi Stojadinovićevoj JRZ, i prešao u opoziciju. Poslije oslobođenja pristupio Narodnom frontu — 20, 33, 221, 241

Stanojlović Čedomir, kao mlad oficir učestvovao u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Uoči drugog svjetskog rata bio komandat pješadije Dravske divizijske oblasti sa sjedištem u Mariboru, a u aprilskom ratu 1941. komandant Dravske divizije VII armije. Za vrijeme okupacije bio u zarobljeništvu, gdje se držao patriotski — 212

Stanovnik dr Ivan, političar. Pripadao lijevom krilu SLS, koje je podvrglo kritici stav šefa stranke A. Korošca i spoljnopolitičku orijentaciju vlade M. Stojadinovića — 213

Starčević dr Mile, saradnik Matice hrvatske; jedan od ideologa velikohrvatskih koncepcija; u godinama uoči drugog svjetskog rata pokušao da u svojim radovima predstavi dr Antu Starčevića kao preteču fašizma; ministar u ustaškoj vladi — 91

Starešina Martin (1902—1941), radnik, povjerenik URS-ovih sindikata u Gradskoj plinari u Zagrebu; član KPJ od 1937. U njegovoj kući na Grabovcu boravio je povremeno u toku 1940. J. B. Tito. Uhapsile su ga ustaše 22. juna 1941. u Zagrebu i 3. jula odvele u logor Kerestinac. Poginuo je prilikom bježanja iz logora 14. jula 1941. u blizini sela Obrež — 268

Stefan — vid. Mitrović Ratko

Stepinac dr Alojzije (1898—1960), kardinal; za vrijeme drugog svjetskog rata bio zagrebački nadbiskup; sarađivao s ustašama i marionetskom vladom NDH i odobravao njihove zločine. Osuđen od vlasti FNRJ na 16 godina zatvora; pomilovan poslije dvije godine — 157

Stojadinović dr Milan (1888—1961), državnik i političar; od 1922. bio u više vlada ministar finansija. U junu 1935. obrazovao vladu u kojoj je držao i resor inostranih poslova; orijentiše se na fašističke države. Godine 1935. formirao novu režimsku stranku JRZ i postao njen šef. Od aprila 1940. bio konfiniran, a sredinom marta 1941. Cvetkovićeva vlada ga predala Englezima; drugi svjetski rat proveo je na ostrvu Mauricijusu. Umro u Buenos Airesu — 7, 10, 19, 20, 21, 31, 32, 113, 119, 143, 162, 199, 206, 207, 208, 212, 219, 220, 226, 232, 233, 242, 244, 253, 254

Stojadinović Ratimir (1913—1975), vajar. Za vrijeme boravka u Parizu od 1935. do 1938. postaje član KP Francuske i radi u grupi Jugoslovena u Parizu kojom rukovodi B. Kidrič. CK KPJ u Parizu

angažuje ga na određenim zadacima. Po povratku u Jugoslaviju u jesen 1939. radio u tehnici PK KPJ za Srbiju. U NOP-u učestvuje od 1941. Hapšen je 1941. i 1942. i bio u logoru na Banjici — 280

Svetek Franc (1892—1965), jedan od vođa sindikalnog pokreta između dva rata. U vrijeme rascjepa radničkog pokreta u Sloveniji 1920. ostao uz vođstvo Socijaldemokratske stranke i uz reformističke sindikate. Od 1925. i kasnije član IO URSSJ. Uoči drugog svjetskog rata postepeno se odvaja od Ž. Topalovića i zalaže se za jedinstvo radničkog pokreta. NOP-u se priključio 1941, a 1943. prešao na oslobođenu teritoriju i radio u IO OF Slovenije, od decembra 1944. u Beogradu u odboru za saziv kongresa sindikata, član Sekretarijata Saveza sindikata Jugoslavije, 1945. potpredsjednik SSJ za Sloveniju — 77

Šaban Josip (1916—1951), u revolucionarni pokret uključuje se kao učenik klasične gimnazije u Zagrebu 1933, a ubrzo zatim postaje član KPJ. Došavši na Pravni fakultet postaje član rukovodstva SKOJ-a na Univerzitetu, zatim član MK SKOJ-a za Zagreb i član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Bio je jedan od delegata na Svjetskom omladinskom kongresu u Njujorku 1938; zbog nekontrolisanog trošenja partijskog novca isključen iz KPJ. Za vrijeme okupacije nije bio politički aktivan, a nije uspio, iako je pokušavao, da uspostavi kontakt s NOP-om; umro u istražnom zatvoru u Zagrebu — 192, 258

Šatorov Metodije Šarlo (1898—1944), poslije prvog svjetskog rata iz Prilepa emigrirao u Bugarsku; 1924. postaje član OK za Sofiju, a 1927. član CK BKP; 1929. emigrirao u SSSR i radio u aparatu KI, a 1934. se vratio u Bugarsku, suđen u procesu VMRO(ob); naredne godine emigrirao u Pariz, pomagao otpremanje dobrovoljaca u Španiju; 1939. vratio se u Jugoslaviju; sredinom 1940, na predlog CK KPJ, izabran za sekretara PK KPJ za Makedoniju, a na V konferenciji za člana CK KPJ. Odbio poziv CK KPJ o zajedničkim pripremama za otpor fašizmu i za dizanje svenarodnog ustanka, odvojio partijsku organizaciju Makedonije od KPJ i priključio je BRP, čime je otežao pripreme ustanka makedonskog naroda; u avgustu 1941. smijenjen sa dužnosti sekretara PK i isključen iz KPJ. Tada odlazi u Bugarsku; član je CK BRP od 1943; poginuo u Trećoj ustaničkoj zoni u Bugarskoj — 273

Šnajder Aurel Zlatko (1903—1931), u revolucionarnom pokretu od 1919; sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju od 1922, a od 1924. sekretar CK SKOJ-a i član CK KPJ. Hapšen 1921, 1925, 1926, a u proljeće 1927. osuđen na pet godina robije, na kojoj se zbog čestih maltretiranja i loših uslova života razbolio i umro 14. avgusta 1931. u Zagrebu — 265

Špoljarić Đuro (1906), krojački radnik; revolucionarnom pokretu pristupio poslije prvog svjetskog rata; član SKOJ-a od 1925, a član KPJ od 1929. Instruktor CK KPJ 1930. u Beogradu. Uhapšen 1931. i 8. aprila 1932. osuđen na 4 godine robije. Po izlasku iz zatvora 20. avgusta 1935. zapošljava se u Zagrebu i ubrzo postaje član i sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju (1937. i 1938). Poslije je pretežno radio u sindikatima. Krajem decembra 1939. i početkom 1940. bio u logoru u Lepoglavi. U toku rata vijećnik ZAVNOH-a — 75, 219, 241

Štampfer Fridrih (Stampfer Friedrich, 1874—1957), jedan od lidera desnog krila njemačke socijaldemokratije. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio je ekstremni socijalpatriot; od 1916. do 1933. član uprave Socijaldemokratske partije Njemačke, a od 1920. do 1933. član Rajhstaga. Po dolasku fašista na vlast u Njemačkoj bio je član uprave Socijaldemokratske partije u Pragu, gdje je uticao na svoje istomišljenike da ne pišu oštro protiv nacionalsocijalističke tiranije, jer time tobože otežavaju svoj položaj u Njemačkoj. Godine 1938. emigrirao u Francusku, zatim u SAD. U Njemačku se vratio 1948 — 94

Štebi Alojzija (1883—1956), učiteljica, saradnica i urednica više socijalističkih listova do prvog svjetskog rata u Ljubljani, kao urednik časopisa »Demokracija« 1919. se založila za komunističku orijentaciju. Bila rukovodilac od-

sjeka za zaštitu majke i djeteta u Povjereništvu za socijalnu politiku; 1927. prelazi u Beograd i radi na sličnim poslovima; predsjednica je ženske organizacije Alijansa ženskog pokreta u Jugoslaviji. Podržava napredni ženski pokret. Od 1940. živi u Ljubljani; sarađivala u NOP-u — 231

Štehle (*Stechle*), njemački vicekonzul u Mariboru od sredine marta 1939 — 211

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Narodni poslanik na listi HSS-a 1935. i 1938. Blizak V. Mačeku i, kao bivši dobrovoljac, krugovima oko dvora. Nakon sporazuma Cvetković--Maček imenovan za bana Banovine Hrvatske. Odbio je zahtjev za puštanje na slobodu komunista pohapšenih u Banovini Hrvatskoj prije aprilskog rata. Emigrirao 1941. zajedno s vladom i u SAD propagirao vladinu politiku. U junu 1944. mandator za sastav nove izbjegličke vlade. Tada postiže dva sporazuma s predsjednikom NKOJ-a Titom (16. juna i 2. septembra 1944), i u koalicionoj vladi DFJ (7. marta 1945) dobija resor inostranih poslova i pristupa NFJ. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji dao ostavku (teško bolestan) pred izbore za Ustavotvornu skupštinu 1945 — 91, 208, 252

Šutej dr Juraj (1889—1976), političar; jedan od osnivača Hrvatske težačke stranke u BiH. Gimnaziju je završio u Sarajevu, a prava u Zagrebu. Od 1913. radio je u sudskoj službi, Narodni poslanik na listi HSS-a 1927, 1935. i 1938. Bio ministar u vladi Cvetković-Maček i u Simovićevoj vladi (s kojom je ratne godine proveo u Londonu), zatim ministar bez portfelja u vladi Tito-Šubašić, ali je ubrzo došao u sukob s politikom NFJ, pa se povukao — 208

Šverma Jan (1901—1944), od 1921. je član Saveza komunističke omladine Čehoslovačke; od 1926. do 1928. slušalac Međunarodne lenjinske škole u Moskvi; 1929. postaje član Politbiroa CK KP Čehoslovačke, 1935. kandidat za člana IK KI. Po okupaciji Čehoslovačke bio u Parizu, zatim od jeseni 1939. do proljeća 1940. živio ilegalno u Jugoslaviji. Tada odlazi u SSSR, a 1944. u svoju zemlju da pomogne slovačkom narodnom ustanku, gdje je i poginuo iste godine — 269

Tempo — vid. Vukmanović Svetozar

Teodosić, službenik Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije u godinama pred aprilski rat 1941 — 252

Timotijević Olga (1903—1973), učestvuje u srednjoškolskim štrajkovima poslije prvog svjetskog rata i u radu Udruženja studentkinja na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Od početka 1936. vlasnik, a jedno vrijeme i urednik časopisa »Žena danas«. NOP pomaže od 1941. u Beogradu. Uhapšena 1943. i jedno vrijeme provela u gestapovskom zatvoru. Poslije oslobođenja radila kao član GO AFŽ za Beograd i u izdavačkom preduzeću »Dečja knjiga« — 230

T. — Broz Josip Tito

Tito — Broz Josip

T. T. — Broz Josip Tito

Tjer Adolf (Thiers Adolphe, 1797—1877), francuski državnik i istoričar, bio više puta ministar i 1840. predsjednik vlade; za vrijeme Drugog carstva bio u opoziciji; 1871. kao šef versajske vlade u krvi ugušio Parisku komunu. Prvi predsjednik Treće Republike (1871—1873) — 102, 247

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Erkoli, 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. član Sekretarijata IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik Kominterne u republikanskoj Španiji. U toku drugog svjetskog rata bio u SSSR-u, u Italiju se vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva u postfašističkoj Italiji, ministar i potpredsjednik u svim vladama od 1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 236

Tomović Budimir Budo (1914—1942), advokatski pripravnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupa u gimnaziji u Podgorici; u KP je primljen 1935; bio je sekretar MK SKOJ-a za Podgoricu 1936, zatim sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK Partije 1939, a od 1940. član CK SKOJ-a. Kao skojevski rukovodilac djelovao je u Zadružnoj

omladini u Crnoj Gori, a bio je i član GO ZOJ. Jedan je od organizatora NOB-a u Crnoj Gori 1941. Poginuo je u borbi s četnicima 20. marta 1942. Narodni heroj — 277

Tomšič Anton Tone (1910—1942), u re-revolucionarnom pokretu učestvuje od rane mladosti kao đak gimnazije i student Pravnog fakulteta u Ljubljani odnosno poslije isključenja s Pravnog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a od 1928, a član KPJ 1930. Više puta hapšen, u maju 1932. osuđen na 18 mjeseci zatvora, a u martu 1935. na dvije i po godine robije. U međuvremenu je delovao kao član pokrajinskog rukovodstva KPJ, CP i SKOJ-a. Po izlasku s robije (u februaru 1937) član CK KP Slovenije, a od početka 1938. do smrti bio je njegov organizacioni sekretar; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Od aprila 1941. jedan od organizatora i rukovodilaca oružanog ustanka u Sloveniji. Uhapšen je od Gestapoa i OVR-e 10. decembra 1941. i poslije svirepog mučenja vojni sud ga je osudio na smrt. Kazna je izvršena 21. maja 1942. Narodni heroj — 218, 247, 276

Topalović dr Živko (1886—1972), glavni predstavnik desne struje socijaldemokrattije u Jugoslaviji između dva rata; član Izvršnog odbora SRPJ(k), ali 1920. napušta Partiju i postaje idejni vođa tzv. centrumaša i Socijalističke partije Jugoslavije. Od 1941. do 1945. bio je u službi kontrarevolucije; član je Ravnogorskog komiteta Draže Mihailovića; u jesen 1944. emigrirao iz zemlje u Italiju, pa u Francusku i nstavio borbu protiv NOB-a i socijalističke Jugoslavije. Kao ratni zločinac osuđen u odsustvu na 20 godina zatvora — 22, 216, 235

Torbar dr Ivan (1889—?), političar, jedan od istaknutih pristalica HSS-a. Poslije prvog svjetskog rata advokat u Zagrebu; biran za narodnog poslanika 1935. i 1938; od avgusta 1939. je ministar pošta i telegrafa u vladi Cvetković-Maček, jedan od bliskih Mačekovih saradnika. Uhapšen od strane Pavelića u Zagrebu početkom septembra 1944 — 208

Torej — vid. Vojnilovič Boris

Torez Moris (Thorez Maurice, 1900——1964), član KP Francuske od njenog osnivanja 1920, član CK KPF, a u julu 1930. postaje generalni sekretar CK KPF. Od 1928. do 1943. član IK KI, a od 1939. i član Predsjedništva KI. Od 1940. do 1944. u SSSR-u. Poslije 1944. na raznim političkim funkcimaja i član u više vlada Francuske. Umro za vrijeme boravka u SSSR-u — 151

Tratar Ignac (1895—1959), tesar. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije aktivan u sindikalnom pokretu u Sloveniji i u Zagrebu, kao i u ekonomskoj emigraciji (u Porurju, u Forbahu, a zatim u Lensu u Francuskoj). U Lensu je primljen u KP Francuske. Od 1935. jedan od vodećih partijskih aktivista u sindikatu građevinara u Ljubljani i u Sloveniji uopšte, tajnik Podsaveza sindikata građevinara u Sloveniji i član IO URSSJ do raspuštanja ovih sindikata. Na Osnivačkom kongresu KPSI 1937. izabran u CK KPSI. Delegat na Petoj konferenciji KPJ oktobra 1940. Decembra 1941. uhapšen kao učesnik NOP-a. Do 1943. bio u internaciji u Italiji, zatim u Njemačkoj. Poslije oslobođenja isključen iz KPJ, jer se nije javio na rad kao član CK KPSI i politički se pasivizirao — 218

Trocki Lav Nikolajevič (pravo ime Lav Davidovič Bronštajn, 1879—1940), ruski revolucionar, političar i publicist. Revolucionarnom pokretu pristupio kao srednjoškolac; jedno vreme se kolebao između boljševika i menjševika; jedan od vođa oktobarske revolucije. U frakcijskim borbama koje su nastale u SKP(b) početkom dvadesetih godina bio glavni protivnik Staljinov; od 1923. vođ opozicije; 1927. isključen iz Partije, a 1929. protjeran iz SSSR-a; u emigraciji nastavlja borbu protiv Staljina; autor više radova iz istorije ruskih revolucija i o problemima socijalističke izgradnje. Ubijen u Meksiku. Za njegovo ime i djelatnost je vezano osnivanje IV internacionale — 215

Turković Ruža Ružica (1913), revolucionarnom pokretu pristupila je kao tekstilna radnica u Zagrebu; od jeseni 1931. je član uprave Saveza šivačko-odjevnih radnika za Savsku banovinu, a ubrzo postaje i član KPJ; 1935. je završila šestomjesečni ženski kurs pri MLŠ u

Moskvi. Od 1938. je član MK KPH za Zagreb; bila je i sekretar PO Narodne pomoći za Hrvatsku; 1941. jedan od organizatora mnogih akcija Partije u Zagrebu. Hapšena je više puta; po odluci Partije izlazi iz Zagreba i postaje član OK KPH i OO AFŽ za Hrvatsko primorje, a zatim za Gorski kotar. Poslije oslobođenja je partijski i sindikalni rukovodilac u Hrvatskoj i član GO AFŽ za Hrvatsku — 231

Ugarković Stipe (1910), revolucionarnom pokretu pristupio kao bravarski radnik u Gospiću; član KPJ postaje 1934. u Varaždinu; član Mjesnog komiteta KPH za Zagreb 1938, a sekretar MK 1939. Bio je organizator mnogih akcija koje je organizovao MK pred rat; hapšen je više puta. U toku NOR-a, u kojem učestvuje od 1941, nalazio se u Slavoniji, Zagrebu, Lici, na Primorsko-goranskom sektoru, a zatim je bio član OK KPH za Žumberak i u povjereništvu CK KPH za zagrebačku oblast — 274

V. — Broz Josip Tito

Valič — vid. Prežihov Voranc

Valter — Broz Josip Tito

Vegan Maksim (Weygand Maxime, 1867—1965), francuski general, član Francuske akademije. U prvom svjetskom ratu načelnik štaba maršala Foša, a u drugom svjetskom ratu komandant savezničkih snaga na zapadnom frontu. Bio ministar vojske u Petenovoj vladi, koja je potpisala kapitulaciju, a od 1942. do 1945. u koncentracionom logoru u Njemačkoj — 48, 234

Velebit Vladimir (1907), učesnik naprednog studentskog pokreta na Pravnom fakultetu u Zagrebu sredinom tridesetih godina; član KPJ od proljeća 1940. U NOP-u od 1941; do 1943. radi pri VŠ NOV i POJ (bio je šef sudskog odsjeka) i od decembra 1943. član je Vojne misije VŠ NOV i POJ u Egiptu i Italiji i šef Vojne misije u Londonu (potkraj 1944). Poslije oslobođenja ambasador FNRJ u Rimu i Londonu, podsekretar u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove itd. — 266—270, 272—274, 280

Vidačić Nikola (1912), intendantski poručnik na aerodromu Borongaj-Zagreb pred rat; član KPJ od početka 1940. Po okupaciji zemlje nalazio se u logorima Njemačke, a potom Italije, odakle je uspostavio kontakt s partijskom organizacijom na Sušaku i dobijao ilegalni materijal. Početkom septembra 1943. prebacuje se s grupom logoraša u Sloveniju u Šošku brigadu, gdje je bio načelnik štaba pa komandant 18. Bazoviške brigade, a kad je prebačen u Hercegovinu — zamjenik komandanta 29. udarne hercegovačke brigade. Od 1950. je pukovnik JNA u rezervi — 270, 279

Viktor — Broz Josip Tito

Vilder Večeslav (1878—1961), političar i publicist; član Narodnog vijeća SHS. Jedan od istaknutih pristalica SDS. Narodni poslanik do 1929. Radio je na povezivanju opozicionog bloka protiv diktature; od kraja 1930. do početka 1932. u internaciji u Bijelom Polju. Sredinom tridesetih godina sarađivao u stvaranju Narodnog fronta. Pred aprilski rat 1941. otišao u Englesku, odakle se nije vratio — 72, 75, 98, 99, 228, 240

Vilson Vudro (Wilson Woodrow, 1856—1924), političar i državnik SAD, jedan od vođa Demokratske stranke; od 1913. do 1921. predsjednik SAD; objavio *Četrnaest tačaka* (8. januara 1918), u kojima je izložio načela za uspostavljanje svjetskog mira i ujedno pokušao da parira uticaju Lenjinovog *Dekreta o miru*. Bio protivnik oktobarske revolucije i pristalica intervencije protiv Sovjetske Rusije, jedan od tvoraca Versajskog mira; inicijator osnivanja Društva naroda — 255

Vitasović Vladimir (1914—1941), profesor u Zagrebu. Naprednom pokretu pristupa u srednjoj školi. Jedan od urednika lista »Novi student« i izdavač časopisa »30 dana«. Policija Banovine Hrvatske hapsi ga u martu 1941. i predaje ga ustaškim vlastima koje su ga u maju sprovele u logor u Kerestincu; poginuo prilikom pokušaja bjekstva iz logora 14. jula 1941 — 257

Vlahović Velimir Veljko (Vlasov, 1914—1975), u napredni srednjoškolski pokret uključio se u Podgorici i Beogradu; jedan je od istaknutih skojevskih rukodilaca na Univerzitetu u Beogradu. U

SKOJ je primljen 1933, a u KPJ 1935. Januara 1937. otišao je iz Praga u Španiju i kao borac republikanske vojske teško je ranjen (izgubio je nogu). Od 1939. član je CK SKOJ-a i predstavnik SKOJ-a u KOI. Jedan je od organizatora radiostanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi (u novembru 1941). U Jugoslaviju se vratio krajem 1944. Nakon oslobođenja obavljao visoke partijske i državne dužnosti. Narodni heroj — 182, 184, 257, 264, 266

Vlajnić Adelina (1910), slikar, nastavnik gimnazije. Prije rata bila simpatizer KPJ. Učesnik NOP-a od 1941. Radila je u ilegalnoj štampariji PK KPH za Dalmaciju u Splitu, a zatim u tehnici na ostrvu Braču — 271

Vlajnić Živojin (1901), slikar. Kao simpatizer KPJ prije rata skrivao komuniste ilegalce, a u njegovom stanu u ulici Ivana Milutinovića u maju 1940. boravio je nekoliko dana Tito. Učesnik NOP-a od 1941. Radio je sa suprugom Adelinom u ilegalnoj štampariji PK KPH za Dalmaciju u Splitu, zatim u tehnici na ostrvu Braču — 271

Vlasov — vid. Vlahović Veljko

Vojnilovič Boris (Torej, 1912—1941), kao student tehnike u Ljubljani postao je član KPJ 1932. Uhapšen 15. aprila, 1933. i osuđen u novembru na 5 godina robije; dobio još 2 godine dodatne kazne; 1939. isključen iz KPJ zbog frakcionaškog djelovanja na robiji, s koje je izišao u proljeće 1940. Poginuo u partizanskim jedinicama u Srbiji, u koje se uključio poslije protjerivanja njegove porodice iz Slovenije — 14, 82, 83

Voka — vid. Kopinič Josip

Voki — vid. Kopinič Josip

Vokšin — vid. Kopinič Josip

Vrankar Vinko, sindikalni funkcioner, član IO URSSJ i tajnik Saveza metalaca Jugoslavije. Pristalica desne struje u Socijaldemokratskoj partiji; blizak Ž. Topaloviću — 109

Vresk Vilko (1909—1945), radnik, član SKOJ-a i KPJ od 1928. Osuđen 1930. na 18 mjeseci strogog zatvora; ponovo hapšen i osuđen na 8 godina robije; kazna mu je nakon žalbe snižena na četiri godine robije. Nakon povratka iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici, učesnik I konferencije KPSl 17. aprila 1938. Bio je član CK SKOJ-a 1939. i aktivist u narodnofrontovskom pokretu. Godine 1940. organizator štrajka građevinara u Trbovlju. Prvoborac; član Revirske čete 1941, aktivist u okolini Italije; 1943—1944. sekretar OK KP Trbovlje; poginuo kao politički radnik 1945. u Prekomurju — 182, 183

Vučković dr Mihailo (1908—1978), ekonomist. Simpatizer KPJ; od sredine tridesetih godina u duhu politike KPJ radi u zadružnom pokretu, SBOTIČ-u, sarađuje u »NIN«-u itd.; bio je glavni urednik lista »Seljačke novine«. U njegovom stanu uoči rata i 1941. sastajali su se članovi CK KPJ. Sarađivao u NOP-u. Poslije oslobođenja sekretar Komisije za zadrugarstvo pri Predsjedništvu vlade FNRJ i profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu — 279

Vučković Mira (1909), simpatizer KPJ prije rata; pomagala je jugoslovenskim dobrovoljcima iz Španije za vrijeme svog boravka u Parizu 1938. Za vrijeme okupacije bila je hapšena početkom 1942. u Beogradu od Gestapoa i početkom 1943. u Zemunu od ustaške policije. Poslije oslobođenja aktivna u JNOF i organizacijama AFŽ — 230

Vučković dr Vojislav (1910—1942), muzikolog, kompozitor i dirigent; od 1937. do 1940. radio u Muzičkom odjeljenju Radio-Beograda. Revolucionarnom pokretu pristupio je kao student u Pragu, gdje postaje i član KPJ krajem 1933. Organizator je mnogih radničkih i studentskih horova i pokretač i saradnik u više partijskih i naprednih listova i časopisa. U NOP-u učestvuje od 1941; u jesen iste godine organizuje u Beogradu akciju za prikupljanje potpisa kulturnih i naučnih radnika u odgovor na kvislinški Apel srpskom narodu. Prilikom hapšenja 24. decembra 1942. bio je ranjen, a zatim u Specijalnoj policiji podvrgnut mučenju, poslije čega je sutradan umro — 219, 272

Vučo Julijana (1899), simpatizer KPJ prije rata; obavljala određene zadatke Partije — prenosila materijal i poštu u sjedište CK KPJ u Parizu i natrag u Beograd. U kući Julijane i njenog muža,

poznatog književnika Aleksandra Vuča, sastajali su se komunisti i držani su ilegalni sastanci pripadnika NOP-a i komunističkog pokreta. Za člana KPJ prim'jena je u maju 1948. godine — 279

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), član SKOJ-a (od 1932) i član KPJ (od 1933) postao je kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Bio je u koncentracionom logoru u Višegradu od 4. februara do 20. marta 1935. Poslije toga radio je na formiranju partijskih organizacija u Crnoj Gori, zatim kao član MK SKOJ-a za Beograd, instruktor PK Partije za Crnu Goru. Od 1938. bio član MK KPJ za Beograd, član PK Partije za Srbiju, instruktor CK KPJ u Makedoniji. Više puta je hapšen. Od V zemaljske konferencije KPJ (1940) kandidat a poslije i član CK KPJ. Od okupacije zemlje bio član Vojnog komiteta, komandant VŠ NOV i POJ za BiH, zatim je od kraja 1942. politički radio u Makedoniji i na Kosovu i Metohiji. Poslije oslobođenja nalazio se na političkim i državnim funkcijama. Narodni heroj — 273, 274

W. Tito — Broz Josip Tito

W. Wiek — Broz Josip Tito

W. Wik — Broz Josip Tito

Zagorac Cveta Veda (1914), član SKOJ-a postala je 1933, a član KPJ u jesen 1936. kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu; djelovala je u aktivu za rad sa ženskom omladinom, i u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«. U NOP-u učestvuje od 1941. u Hrvatskom primorju i Istri; član je Okružnog odbora AFŽ, a poslije oslobođenja član GO AFŽ za Hrvatsku i urednik časopisa »Žena u borbi« — 185, 189, 268

Zečević Danica (1889—1967), simpatizer KPJ; višegodišnja predsjednica Lige žena za mir i slobodu između dva rata. Sarađivala s naprednim Ženskim pokretom prije 1941; za vrijeme okupacije držala se patriotski — 231

Zidanšek Miloš (1909—1942), pekarski radnik; u revolucionarni pokret se uključio poslije šestojanuarske diktature, a u KPJ je primljen kao sindikalni aktivist u Zagrebu 1933. Krajem 1935. uhapšen i 13. juna 1936. osuđen na dvije godine robije, koju je izdržavao u Sremskoj Mitrovici, Mariboru, pa ponovo u Sremskoj Mitrovici. Po izlasku s robije postaje sekretar Oblasnog komiteta KP Slovenije za Maribor odnosno za sjevernu Sloveniju i član CK KP Slovenije. Bio je hapšen i u junu 1938. u zatvoru proveo nekoliko mjeseci. Nakon okupacije jedan je od organizatora prvih partizanskih grupa u sjevernoj Sloveniji 1941, a u početku 1942. postaje komandant bataljona »Ljubo Šercer«. Poginuo 6. februara 1942. opkoljen od italijanske patrole u selu Hribljane, pružajući oružani otpor neprijatelju. Narodni heroj — 212

Zlatić dr Savo (1912), ljekar; marksističkim kružocima pristupio 1932. kao student u Zagrebu; član KPJ od 1934. Više puta hapšen. Bio je član PK SKOJ-a za Hrvatsku od 1935. odnosno u omladinskoj komisiji CK KPH 1937. Za vrijeme okupacije bio je sekretar OK KPH za Karlovac i član CK KPH, a poslije oslobođenja na partijskim dužnostima do 1948, kada mu prestaje i članstvo u KPJ. Bavi se problemima zdravstva i farmakologije — 186, 189

Zogović Radovan (1907), književnik; gimnaziju učio u Beranama (Ivangradu), Peći i Tetovu; diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Između dva rata pripadao grupi tzv. socijalnih pjesnika i učestvovao u revolucionarnom radničkom pokretu; u KPJ primljen 1932. Učesnik NOP-a od 1941. Radio je u partijskim ustanovama i bavio se organizovanjem ideološko-političkog rada. U vrijeme pritiska Informbiroa na Jugoslaviju izolovao se od borbe KPJ protiv staljinizma — 219

Žaja Andrija (1901—1941), drvodeljski radnik; revolucionarnom pokretu prišao je po završetku prvog svjetskog rata; član KPJ od 1919, član PK SKOJ-a za Hrvatsku 1922, član MK KPJ u Zagrebu 1923, član PK KPJ za Hrvatsku 1924, član CK KPH 1937. Član uprave sindikata drvodeljskih radnika. Više puta hapšen i proganjan; 31. marta 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije neuspješnog pokušaja bjekstva komunista iz logora u Kerestincu, 14. jula izvršio samoubistvo u

blizini sela Obrež da ne bi pao u ruke ustašama — 247

Željezar — vid. Marić Ivan Ivo

Žerdik-Kreačić (ranije Kovačić) *Olga* (1913), član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1937. Završila EKVŠ u Zagrebu. Radila je kao komunista u Udruženju akademski obrazovanih žena i u uredništvu časopisa »Ženski svijet«, zatim kao član komisije za rad sa ženama pri CK KPH (1940). Učesnik je NOP-a od 1941, član inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku i član CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se društvenim i publicističkim radom (pomoćnik sekretara za informacije SIV-a) — 185, 190, 230, 269

Žicina Milka (1902), književnica i novinar; kao činovnica otpuštana s posla zbog učešća u štrajkovima i akcijama koje je organizovala KPJ u Beogradu. Aktivna u SBOTIČ-u i u redakciji časopisa »Žena danas«. Poznata naročito po socijalnom romanu *Kajin put*. Za vrijeme rata bila u Dolovu u Banatu i uticala na antifašističku orijentaciju sela. Kandidat KPJ od 1945, a član KPJ od maja 1948. Od 1946. bavi se književnim radom i novinar je u sindikalnom listu »Rad« — 231

Živković Petar (1879—1947), armijski general, jedan od šefova militarističke klike kralja Aleksandra Karađorđevića (»Bele ruke«); po kraljevom nalogu organizovao je državni udar 6. januara 1929; predsjednik diktatorske vlade od 1929. do 1932. a od 1932. do 1936. ministar vojni. U toku drugog svjetskog rata kao emigrant ogorčeni protivnik NOP-a. Umro u emigraciji — 163, 209, 220, 242

Žolio-Kiri Irena (Joliot-Curie Irène, 1897—1956), istaknuta francuska naučnica, fizičar; kći slavnih fizičara Poljakinje Marije Skladovske i Francuza Pjera Kiria, supruga takođe čuvenog fizičara Frederika Žolia — 192, 258, 272

Žujović Sreten (1899—1976), namještenik, revolucionarnom pokretu prišao po završetku prvog svjetskog rata u Beogradu; član KPJ od 1924, a od 1928. sekretar Rejonskog komiteta Vračar u Beogradu; više puta hapšen; od početka 1933. do jeseni 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ; od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran u CK KPJ. U NOR-u je komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ i vijećnik AVNOJ-a. Poslije oslobođenja ministar u vladi DFJ, odnosno u vladi FNRJ; generalpukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i Staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 273, 280

Žuo Leon (Jouhaux Léon, 1879—1954), jedan od lidera francuskog i međunarodnog sindikalnog pokreta. Pripadao desnom krilu Amsterdamske internacionale; u godinama prvog svjetskog rata zauzimao socijalšovinističke pozicije, zbog čega ga je V. I. Lenjin okarakterisao kao »jednog od najgnusnijih socijalrenegata«. Kao član Međunarodnog komiteta za pomoć španskom narodu (1936) zalagao se za politiku neutralnosti, čime je nanosio ogromne štete republikanskoj Španiji. Godine 1941. interniran u logor u Njemačkoj. Potpredsjednik Svjetske sindikalne federacije 1945; bio je neko vrijeme predstavnik Francuske u OUN. Dobitnik Nobelove nagrade za mir 1951 — 112

REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA

ABISINIJA (ETIOPIJA)—56, 89, 137, 159, 237
AFRIKA — 137, 237
ALBANIJA — 45, 137, 144, 209, 233, 234, 237 240
ALEKSINAC — 232
ANKARA — 232
APAŠKA DOLINA — 211
ARŽELES-SIR-MER — 251
ATINA — 232, 267
ATLANTIK — 253
AUSTRALIJA — 34 225, 267
AUSTRIJA — 8, 9, 28, 29, 46, 56, 89, 137, 144, 163, 210, 225, 233, 234, 237, 255
AUSTRO-UGARSKA—150, 209, 210, 234, 236
AVGANISTAN — 255
AVR — 263
AZIJA — 237

BAČKA — 240
BAD-GODESBERG — 222
BALKAN — 21, 26, 37, 45, 46, 48, 51, 97, 98, 99, 101, 113, 117, 142, 151, 159, 166, 210 232, 233, 234, 273
BALKANSKI POLUOTOK (vid. BALKAN)
BALTIČKE ZEMLJE — 144, 160
BANAT — 240
BANOVINA HRVATSKA — 162, 199, 208, 212, 214, 216, 222, 234 238, 241, 244, 252, 259
BANJALUKA — 232
BAR — 232
BAZEL — 239
BEČ — 223, 255, 265
BELGIJA — 71, 86, 97, 137, 141, 160, 166, 218, 226, 240, 243, 252
BELORUSIJA — 34, 160, 165, 201, 227
BELVEDER (kod CETINJA) — 220
BELJE — 233
BENELUKS — 237, 246, 253
BEOGRAD — 8, 12, 14, 15, 17, 18, 29, 31, 36, 42, 44, 47—50, 61, 69, 70, 75, 78, 82, 87, 89, 108, 109, 114, 129, 131, 162, 181, 183, 184, 187, 188, 199, 200, 205—208, 210, 213, 217—220, 222, 223, 226, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 240, 241, 243, 245, 247, 248, 250, 252, 253, 257, 258, 270—273, 275, 277—280
BERANE (danas IVANGRAD) — 232
BERLIN — 19, 31, 97, 102, 118, 130, 141, 142, 144, 150, 150, 156, 157, 167, 222, 237, 245, 257
BERN — 222
BESARABIJA — 144, 160, 165
BIJELJINA — 232
BILEĆA — 234, 241, 259
BITOLJ — 223
BLISKI ISTOK — 46, 48, 57, 234
BOHINJ — 210, 217
BOKA — 235, 240
BOSNA — 7, 11, 15, 17, 20, 23, 33, 129, 196, 200, 212, 227, 241
BOSNA i HERCEGOVINA — 16, 24, 50, 59, 64, 78, 104, 175, 207, 209, 212, 213, 217, 223, 274

BRČKO — 208
BUDIMPEŠTA — 234
BUGARSKA — 8, 18, 45—48, 142, 226, 232—234, 237, 249, 268, 271
BUKOVINA — 144, 160, 165
BUKUREŠT — 102, 118, 130, 232, 247
BUZET — 189

CARIGRAD — vid. INSTANBUL
CELJE — 216, 218
CETINJE — 232
CRNA GORA — 8, 12, 13, 15—17, 20, 23, 24, 33, 50, 59, 104, 175, 196, 212, 213, 222, 224, 235, 274 277, 278

ČAČAK — 232
ČEHOSLOVAČKA — 8, 12, 13, 56, 68, 88, 89, 101, 116, 137, 144, 210, 211, 219, 222, 223, 226, 237, 239, 240, 245, 255, 270, 271
ČERNIGOV — 264
ČRNCI — 211

DALEKI ISTOK — 237
DALMACIJA — 15, 16, 23, 61, 62, 75, 83, 104—107, 133—136, 153, 163, 175, 196, 207, 208, 213, 220, 222, 223, 234, 247, 248, 253, 274, 275, 280
DANILOVGRAD — 232, 277
DANSKA — 86, 97, 137, 160, 166, 237, 243
DERVENTA — 208
DINARA — 208
DOBRUDŽA — 47, 232, 234
DOL (kod LJUBLJANE) — 247, 273
DRINSKA BANOVINA — 208
DUBRAVA (zagrebačka) — 278, 280
DUBROVNIK — 208
DUNAVSKA BANOVINA — 208

ĐENOVA — 230, 267
ĐEVĐELIJA — 223

EGEJSKO MORE — 232, 233
EGER — 211
ENGLESKA (VELIKA BRITANIJA) — 21, 22, 31, 32, 47, 56, 57, 64, 65, 68, 72, 93, 114, 117, 118, 142, 161, 162, 194, 210, 226, 232—234, 236, 237, 239, 240, 243, 246, 253, 258
ESTONIJA — 237
ETIOPIJA — vid. ABISINIJA
EVROPA — 25, 26, 37, 46, 48, 56, 57, 117, 118, 137—139, 141—145, 210, 211, 226, 241, 244, 249, 253, 264, 265, 270—277
— ISTOČNA — 227
— ZAPADNA — 142, 219, 246

FINSKA — 64, 65, 67, 95, 227, 237—239, 244—246
FINSKI ZALIV — 239
FOJNICA — 208
FRANCUSKA — 15, 21, 22, 28, 29, 32, 47, 56, 57, 60, 64, 65, 68, 72, 93, 94, 101, 102, 111,

113, 114, 116—118, 125, 126. 130, 137, 140, 142, 158, 161, 166, 194, 206, 210, 216, 218, 219, 226, 232, 233, 236, 237, 239, 240, 243, 246—253, 255, 258, 263, 264, 273—275

GIBRALTAR — 269
GIRS — 251, 252
GORNJI CMUREK (SREZ LJUTOMER) — 211
GRADAČAC — 208
GRAHOVO — 232
GRČKA — 45, 230, 232—234, 237, 268

HAMBURG — 222
HANKO (OSTRVO) — 239
HOLANDIJA — 71, 86, 97, 137, 14, 160, 166, 240, 243, 252
HRASTNIK — 235, 246
HRVATSKA — 7, 8, 10, 14—17, 20, 22, 23, 27, 49, 51, 75, 85, 90—92, 104, 127, 129—131, 145, 146, 149, 151—154, 157, 162, 163, 169, 171, 173, 175, 181, 183, 184, 189, 191—193, 196, 201—209, 211—214, 218—220, 223, 235, 253, 258, 269, 273, 277

ILOK — 208
IRAN — 255
ISTANBUL (CARIGRAD) — 38—41, 44, 48, 51, 55, 228—230, 232, 234. 265—268
ISTRA — 157, 240, 255
ITALIJA — 20, 31, 68, 86, 99, 113, 114, 116—119, 121, 129, 130, 151, 152, 155, 157, 161, 162, 167, 209, 210, 219, 226, 233, 234, 236, 237, 240, 250, 151—253, 255, 256, 263

JADRAN — 234, 240, 255
JAGODINA — 232
JAPAN — 236, 237
JESENICE — 218, 232
JUGOSLAVIJA — (gotovo na svakoj stranici)
JULIJSKA KRAJINA — 252

KAJMAKČALAN — 207
KANADA — 29, 41, 229, 230, 265
KARELIJSKA PREVLAKA — 238, 239
KARLOVAC —' 201, 259
KARPATI — 201
KAŠTELA (KOD SPLITA) — 275
KAŠTEL-SUĆURAC — 256
KATLANOVO — 213
KENTERBERI — 70, 240
KIKINDA — 220
KINA — 137, 159, 236, 237
KNJAŽEVAC — 232
KOČEVJE — 211
KOLAŠIN — 232
KOMPJENJ — 112, 139—142, 246, 249
KORUŠKA — 157, 225, 255
KOSOVO — 50
KOSOVO I METOHIJA — 15, 16, 274
KOSOVSKA MITROVICA — 232
KOSTANJEVICA — 273
KOTOR — 232
KRAGUJEVAC — 232
KRANJ — 218
KRAPINA — 201
KRUŠEVO — 223
KUMANOVO — 223
KUPA — 259
KUPINEC — 207
KURSK — 264
KVARNERSKA OSTRVA — 255

LADOŠKO JEZERO — 239
LANIŠĆE (kod BUZETA) — 189
LAŠKO — 246
LENJINGRAD — 239, 263
LEPOGLAVA — 244, 259
LESKOVAC — 232
LIBAN — 234
LIMOŽ — 228
LITVANIJA — 255
LOKOVICA (KOD ŠOŠTANJA) — 241
LONDON — 47, 97, 144, 222, 226, 245, 255
LUGA — 264
LUKSEMBURG — 141, 243

LJUBLJANA — 9, 29, 44, 50, 89, 183, 199, 200, 212, 214, 218, 232, 241, 247, 257, 259, 273
LJUTOMER — 211

MADRID — 244
MAĐARSKA — 45, 47, 48, 142, 210, 225, 226, 233, 234, 237
MAKARSKA — 275, 276
MAKEDONIJA — 8, 15, 16, 20, 23, 50, 59, 104, 130, 196, 213, 222, 223 235, 240, 253, 267, 273, 274, 280
MALA PLANINA (kod KAMNIKA) — 218
MANDŽURIJA — 137, 237
MARIBOR — 9, 16, 190, 211, 215, 216, 218, 232
MARSELJ — 239
MEDITERAN — 237
MEKSIKO — 246
MEŽICA — 211
MINHEN — 22, 88 222
MINSK — 235, 264
MONMEDI — 239
MORAVSKA — 211
MOSKVA — 6, 18, 27, 28, 30, 34, 37—41, 67, 71, 181, 184, 188, 193, 197, 198, 202, 206, 210, 214, 216—219, 224, 225, 227, 229, 233, 235, 236, 238, 240, 243, 257—259, 263—268, 270, 279
MURSKA SOBOTA — 218

NAPULJ — 267, 269
NARVIK — 243
NEJI — 47, 232
NIŠ — 231, 232
NORVEŠKA — 65, 67, 86, 97, 137, 141, 160, 166, 237, 243
NOVI SAD — 213, 214, 232, 235
NOVI ZELAND — 34, 225, 267
NOVO MESTO — 218

NJEMAČKA — 9, 12, 20—22, 31, 32, 34, 35, 45, 46, 56, 64, 68, 86, 98, 101, 102, 113, 114, 116—119, 121, 125, 129, 130, 138, 141, 151, 152, 155—157, 159—162, 165, 167, 206, 207, 209—212, 216, 219, 221—223, 225, 226, 232—234, 236—238, 243—246, 249—256, 259, 263, 273, 275, 278
NJUJORK — 192, 258

OBERSALCBERG — 222
ODESA — 229, 264, 265
OGULIN — 191
OMIŠ — 163
OMSK — 265
OSIJEK — 193

PARIZ — 28, 29, 47, 97, 144, 190, 192, 193, 210, 228, 245, 255, 257, 258, 263, 266, 267
PEĆ — 232
PETROVGRAD (danas ZRENJANIN) — 232
PETSAM — 239
PIRINEJI — 251
PLJEVLJA — 232

PODGORICA (TITOGRAD) — 162, 224, 232, 235, 277
PODRAVLJE — 211
PODSREDA — 278
PODSUSED (kraj ZAGREBA) — 278
PODUNAVLJE — 233, 234
POLJSKA — 68, 137, 141, 144, 160, 166, 201, 210, 227, 236, 240, 243, 255, 263
POPOVAČA — 271
POŽAREVAC — 232, 271
PREKOMURJE — 211
PRILEP — 223
PRIMORSKA BANOVINA — 7, 208
PRIŠTINA — 232
PTUJ — 218

RADGONA — 211
RAJNSKA OBLAST — 225
RAKOVICA (kod BEOGRADA) — 108, 243
RIJEKA — 255
RIM — 19, 31, 87, 102, 118, 130, 141, 142, 144, 150, 156, 157, 167, 234, 237, 245, 247, 253
RUMUNIJA — 45, 47, 48, 142, 232—234, 236 237, 255
RUSIJA (ZAKARPATSKA) — 210

SAD — 29, 142, 192, 229, 236, 237, 246, 258, 267
SAMOBOR — 256
SARAJEVO — 200, 235, 236
SAVA — 272
SAVSKA BANOVINA — 7, 208
SEN-SIPRIJEN — 251
SENJ — 220
SEVERNO LEDENO MORE — 239, 253
SIRIJA — 234
SIROBUJE (kod SPLITA) — 253, 276
SISAK — 189, 271, 280
SKANDINAVIJA — 89
SKOPLJE — 75, 223, 232
SLAVONIJA — 208, 211, 214, 235, 253
SLAVONSKI BROD — 191
SLOVAČKA — 210, 222, 254
SLOVENIJA — 8, 9, 11, 12, 15—17, 20, 23, 28, 33, 51, 59, 64, 75, 77, 130, 131, 157, 175, 181, 183, 190, 196, 200, 207, 209—214, 218, 219, 221, 223, 223, 235, 241, 242, 247, 250, 253, 257, 273, 278
SLOVENSKE GORICE — 211
SLOVENSKO PRIMORJE — 240, 255
SLOVENJ GRADEC — 241
SOFIJA — 240, 247, 270
SOLIN — 256
SOLUN — 207, 232, 267
SOMBOR — 232
SOVJETSKI SAVEZ — 10, 12, 18, 21, 22, 25, 26, 34—39, 46, 51, 56, 57, 59, 60, 64—73, 75, 77, 79, 87—89, 93, 95, 97—101, 103. 112 —114, 118—121, 129—132, 135, 137—139, 142 —147, 152, 157—160, 162, 164—167 194, 195, 200, 201, 216, 223—225, 227, 230, 232, 233 237—240, 245, 247, 249, 252, 253, 255, 356, 263, 265, 269—271, 273, 278
SPLIT — 37, 50, 69, 153, 136, 162, 229, 232, 234, 235, 247, 248, 253, 256, 275, 276, 280
SRBIJA — 8—11, 15—17, 19, 22—24, 27, 51, 104, 130, 131, 175, 184, 200, 210, 212, 213, 215 —219, 221. 223, 236, 240—241, 252, 267, 274, 280
SREDOZEMLJE — 97, 137, 234
SREDOZEMNO MORE — 233
SREMSKA MITROVICA — 14, 232
SREMSKI KARLOVCI — 213
STARI BEČEJ — 220
STOBREČ — 253, 276
STOKHOLM — 48, 51, 225, 227, 230, 234, 252

SUBOTICA — 232
SUDETSKA OBLAST — 210, 211, 222
SUŠAK — 50, 200, 234, 241
SV. ANA (SLOVENSKE GORICE) — 211
SVERDLOV — 264

ŠID — 208
ŠLEZIJA (TJEŠINSKA) — 210
ŠMARNA GORA — 205
ŠOŠTANJ — 241
ŠPANIJA — 9, 56, 89, 116, 125, 159, 164, 184, 230, 245, 246, 252, 263, 265
ŠTIP — 223
ŠTAJERSKA (DONJA, JUŽNA) — 211
ŠT. LENARD — 211
ŠVEDSKA — 65, 243

TACEN (pod ŠMARNOM GOROM) — 5 13, 205, 212, 217, 218
TETOVO — 232
TIHI OKEAN — 237
TITOGRAD — vid. PODGORICA
TJENŠINSKA OBLAST — 222
TOKIO — 237
TRAKIJA — 47, 232
TRANSILVANIJA — 47, 234
TRAVNIK — 208
TRBOVLJE — 75, 95, 183, 218, 232, 235, 246
TREPČA — 221
TRST — 252
TRIJANON — 234
TULUZA — 251
TUR — 249
TURSKA — 32, 45, 47, 48, 229, 232—234, 239, 255, 264

UKRAJINA — 34, 165, 201, 227

VALJEVO — 232
VARAŽDIN — 192, 219
VELEBIT — 208
VELES — 223
VELIKA BRITANIJA — vid. ENGLESKA
VENECIJA — 46
VERNE — 251
VERSAJ — 112, 117, 141—145, 249
VIBORG — 64
VINJE (nad Dolskim kod Ljubljane) — 247, 273
VOJVODINA — 15, 17, 20, 23, 33, 50, 59, 78, 104, 129, 175, 196, 211—213, 217, 221, 232, 235 274
VRANJICA — 256
VRANJIČKE NJIVE — 277
VRAPČE (kod ZAGREBA) — 277
VRŠAC — 232
VRH (iznad Trbovlja) — 218

ZADAR — 255
ZAGREB — 10—12, 15, 17, 25, 29, 41, 43, 44, 49, 50, 61, 63, 68, 78, 79, 81, 82, 85, 87, 89—92, 100, 103, 112, 115, 120, 124, 128, 129, 131, 132, 154, 158, 162, 173, 177, 183—185, 189 —192, 199, 200, 214, 215, 217, 220, 222, 228—231 234—236, 238—241, 244, 245, 252, 256, 257, 259, 266—274, 277—279
ZAKARPATSKA RUSIJA — vid. RUSIJA
ZEMUN — 243, 271
ZETSKA BANOVINA — 208

ŽABLJAK — 277
ŽENEVA — 222, 231, 239
ŽUGIĆA BARE (kod ŽABLJAKA) — 277

SKRAĆENICE

A-CK SKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFŽ	— Antifašistički front žena
ASNOM	— Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	— Bosna i Hercegovina
BKP	— Bugarska komunistička partija
BLS	— Balkanski lender (zemaljski) sekretarijat
BRP	— Bugarska radnička partija
CG	— Crna Gora
CK	— Centralni komitet
CO	— Centralni odbor
CP	— Crvena pomoć
CPJ	— Crvena pomoć Jugoslavije
CU	— Centralna uprava
CV	— Centralno vijeće
ČHS	— Čehoslovačka
ČSR	— Čehoslovačka republika
DFJ	— Demokratska Federativna Jugoslavija
DNB	— Deutsches Nachrichten Büro (Njemački obavještajni biro)
DSIP	— Državni sekratarijat inostranih poslava
EKVŠ	— Ekonomsko-komercijalna visoka škola
GESTAPO	— Gehieme Staatspolizei (Tajna državna policija)
GO	— Glavni odbor
GŠ	— Glavni štab
HFSS	— Hrvatska federalistička seljačka stranka
HRS	— Hrvatski radnički savez
HSP	— Hrvatska stranka prava
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
HSZ	— Hrvatska seljačka zaštita
IB	— Informacioni biro
IK	— Izvršni komitet
INOO	— Izvršni narodnooslobodilački odbor
IO	— Izvršni odbor
JA	— Jugoslovenska armija
JAZU	— Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti

JMO	— Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA	— Jugoslovenska narodna armija
JNOF	— Jedinstveni narodnooslobodilački front
JNS	— Jugoslovenska nacionalna stranka
JRP	— Jedinstvena radnička partija
JRZ	— Jugoslovenska radikalna zajednica
JSDS	— Jugoslovenska socijaldemokratska stranka
JSPN	— Jedinstvena socijalistička partija Njemačke
JSZ	— Jugoslovenska strokovna zveza
JUGORAS	— Jugoslovenski radnički savez
JV	— Jugoslovenska vojska
KDG	— Kmečko delavsko gibanje
KI	— Komunistička internacionala
KIM	— Komunistička internacionala mladih
KK	— Kaznionički komitet
KOI	— Komunistička omladinska internacionala
KOMINTERNA	— Komunistička internacionala
KOSTUFRA	— Komunistička studentska frakcija
KP	— Komunistička partija
KPdSU(b) (njemački)	— Komunistička partija Sovjetske Unije (boljševika)
KPF	— Komunistička partija Francuske
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPS	— Komunistička partija Srbije
KPSl	— Komunistička partija Slovenije
KPSS	— Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
KUSP	— Kulturno udruženje studenata pacifista
MK	— Mjesni komitet
MLŠ	— Međunarodna lenjinska škola
MOPR	— Međunarodna organizacija za pomoć revolucionarima
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NFJ	— Narodni front Jugoslavije
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NKVD	— Narodni komesarijat vnutrenjih (unutrašnjih) djela
NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOV i PO	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi
NP	— Narodna pomoć
NR	— Narodna republika
NS	— Narodna skupština
NSZ	— Narodna strokovna zveza

OF	— Osvobodilna fronta
OK	— Okružni komitet
OMPOK	— Omladinski pokret
OO	— Okružni odbor
ORS	— Opšti radnički savez
OVRA	— Organo di vigilanza dei reati antifascisti — Organi budnosti za suzbijanje antifašizma (Tajna politička policija fašističke Italije)
PK	— Pokrajinski komitet
PO	— Pokrajinski odbor
PRIZAD	— Privilegovano izvozno akcionarsko društvo
PTT	— Pošta, telegraf i telefon
PV	— Pokrajinsko vijeće
RK	— Rejonski komitet
RKP(b)	— Ruska komunistička partija (boljševika)
RSDRP	— Ruska socijaldemokratska radnička partija
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SANU	— Srpska akademija znanosti i umetnosti
SBOTIČ	— Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SDK	— Seljačko-demokratska koalicija
SDP	— Socijaldemokratska partija
SDS	— Samostalna demokratska stranka
SFRJ	— Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIČ	— Srp i čekić
SIV	— Savezno izvršno vijeće
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SK	— Savez komunista
SKS	— Savez komunista Srbije
SLS	— Slovenska ljudska stranka
SKP(b)	— Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SMRJ	— Savez metalskih radnika Jugoslavije
SP	— Socijalistička partija
SPD	— Studentsko pravničko društvo
SPF	— Socijalistička partija Francuske
SPJ	— Socijalistička partija Jugoslavije
SRN	— Stranka radnog naroda
SRPJ(k)	— Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SSDP	— Srpska socijaldemokratska partija
SSJ	— Savez sindikata Jugoslavije
SSR	— Sovjetska Socijalistička Republika
SSRN	— Socijalistički savez radnog naroda
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
UHRO	— Ustaša — hrvatska revolucionarna organizacija
UNS	— Ustaška nadzorna služba
UO	— Udružena opozicija

URO	— Ujedinjena revolucionarna omladina
URS	— Ujedinjeni radnički sindikat
URSS	— Ujedinjeni radnički sindikalni savez
URSSJ	— Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
USO	— Ujedinjena studentska omladina
USP	— Ujedinjena socijalistička partija
VMRO(ob)	— Vnatrešnja makedonska revolucionarna organizacija (obedinjena)
VOS	— Varnostna in obveščevalna služba
VŠ	— Vrhovni štab
ZAVNOCG	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZK	— Zemaljska konferencija
ZOJ	— Zadružna omladina Jugoslavije

POPIS ILUSTRACIJA

Titov portret, snimak iz 1938.

Hotel u Rue des Bernardins u Parizu u kojem je Tito stanovao 1938—1939.

Prijava o dolasku (2. septembra) i odlasku (26. novembra 1939) Josipa Broza Valtera iz hotela »Luks« u Moskvi.

Pasoš Josipa Broza Tita na ime kanadskog državljanina Spiridona Mekasa s kojim je on ilegalno putovao 1939—1940.

Faksimil prve i posljednje stranice Titovog rukopisa *Rukovodstvo emigracije u Francuskoj* od 4. oktobra 1939.

Faksimil rukopisa Titove informacije o organizaciji pomoći žrtvama reakcije u Jugoslaviji (»Narodne pomoći«) od 29. oktobra 1939.

Faksimil dopisnice od 13. decembra 1939. kojom se Tito iz Istanbula javio Kopiniču u Moskvu.

Faksimil prve i druge stranice Titovog pisma od 8. januara 1940. kojim se on iz Instanbula javio Kopiniču u Moskvu.

Hotel »Kontinental« u Istanbulu i soba u kojoj je Tito stanovao od 16. decembra 1939. do 8. marta 1940.

Faksimil početka Titovog članka *Poslije konferencije Balkanske antante*, objavljenog u časopisu »Die Welt«. br. 10 od 8. marta 1940.

Zgrada u ulici Parvleka Miškine br. 107 (ranije Sv. Duha br. 103) u Zagrebu u kojoj je Tito stanovao, s unutrašnjim izgledom garsonjere koje je snimio sam Tito.

Početni i završni tekst prvomajskog proglasa CK KPJ za 1940. s parafom koji je Tito dao prilikom autorizacije.

Faksimil naslovne strane »Proletera« od aprila-maja 1940. s Titovim uvodnikom.

Faksimil naslovne strane »Srpa i čekića« od juna 1940. s Titovim uvodnikom *Opasna igra*.

Zgrade u ulicama Ivana Milutinovića br. 50 i Ivanbegovoj br. 9 u Beogradu u kojima je Tito ilegalno stanovao za vrijeme svojih boravaka u toku 1939. i 1940.

Ostaci Jedeževe kuće na Vinjem vrhu nad Lazami gdje je 29. i 30. juna 1940. održana III konferencija KPSl, kojoj je prisustvovao Tito.

Faksimil Titovog pisma *Članovima partije u Dalmaciji* od kraja juna 1940.

Kuća Josipa Ružića u Splitu u Ulici oslobođenja u kojoj je održana okružna konferencija KPH 19. jula 1940. uz Titovo učešće.

Kuća braće Amižić u Sirobuji (Split) u kojoj je početkom avgusta 1940. održana pokrajinska konferencija KPH za Dalmaciju kojoj je prisustvovao Tito.

Faksimil naslovne i četvrte strane »Proletera« od avgusta-septembra 1940. s parafima koje je Tito stavio prilikom autorizacije svojih članaka.

Kuća na Žugića Barama na Durmitoru u kojoj je održana VIII pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak u avgustu 1940. uz Titovo prisustvo.

Kuća u Zagrebu u Ul. prosinačkih žrtava br. 205 gdje je održana I konferencija KPH 25. avgusta 1940. na kojoj je učestvovao Tito.

Kuća u Zagrebu, Grabovac br. 20, u kojoj je Tito povremeno stanovao 1939—1940.

Faksimil Titovog članka *O situaciji u Jugoslaviji* objavljenog u časopisu »Die Welt«, br. 32 od 2. avgusta 1940.

Zgrada u Gajevoj ulici u Zagrebu u kojoj je održana VI zemaljska konferencija SKOJ-a 8—9. septembra 1940. uz Titovo učešće.

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	IX
Rad partijske ćelije (ljeto, 1939)	3
Izvještaj druga Valtera o situaciji u Jugoslaviji (sa propratnim pismom V. Kolarova — G. Dimitrovu) (septembar 1939)	6
Situacija u Jugoslaviji, KPJ i njeni predstojeći zadaci (26. septembar 1939)	19
Rukovodstvo emigracije u Francuskoj (4. oktobar 1939)	28
Organizacija pomoći žrtvama reakcije u Jugoslaviji (29. oktobar 1939)	29
O situaciji u Jugoslaviji (»Die Welt«, 30. novembar 1939, br. 3) (prevela Zagorka Mujbegović)	31
Pokret protiv rata u Jugoslaviji (»Die Welt«, 21. decembar 1939, br. 16) (prevela Zagorka Mujbegović)	35
Josipu Kopiniču (13. decembar 1939) (preveo Milorad Simonović)	38
Josipu Kopiniču (20. decembar 1939) (preveo Milorad Simonović)	39
Josipu Kopiniču (29. decembar 1939) (preveo Milorad Simonović)	40
Josipu Kopiniču (8. januar 1940) (preveo Milorad Simonović)	41
Borba žena Jugoslavije za ravnopravnost i mir (»Die Welt«, 19. januar 1940, br. 3, str. 69—70) (prevela Zagorka Mujbegović)	42
Poslije konferencije Balkanske antante («Die Welt«, 8. mart 1940, br. 10, str. 243—244) (prevela Zagorka Mujbegović)	45
Ofanziva reakcije u Jugoslaviji protiv radnih masa (»Die Welt«, 21. mart 1940, br. 12, str. 314—315) (prevela Zagorka Mujbegović)	49
Kratki kurs Historije SKP(b) (»Proleter«, januar—februar 1940, br. 1—2)	52
Radnom narodu Jugoslavije (»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4)	56
Za boljševizaciju i čistotu Partije (prva varijanta) (»Proleter«, april-maj— 1940, br. 3—4)	61
Nova velika pobjeda SSSR-a nad ratnim huškačima i organizatorima napada na SSSR (kraj marta 1940)	64
Živio savez sa SSSR-om! (»Srp i čekić«, maj 1940, br. 1)	67
Zar će se produžiti s dvoličnom vanjskom i unutarnjom politikom (»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4)	69
Odgovor svim ratnim huškačima i klevetnicima naše Partije (»Proleter«, april——maj 1940, br. 3—4)	71
Jedinstvo reakcije protiv radnog naroda (»Proleter«, april—maj, br. 3—4)	74
Za čistotu i boljševizaciju Partije (druga varijanta) (»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4)	80
Savjetovanje aktiva Komunističke partije Hrvatske (»Proleter«, april—maj, 1940, br. 3—4)	85
Od koga Jugoslaviji prijeti opasnost da bude uvučena u rat (»Proleter«, april——maj 1940, br. 3—4)	86

Radnicima i radnicama i čitavom radnom narodu Jugoslavije (početak maja 1940) 90
Kontrarevolucionarni socijaldemokratski vođi na čelu ratnih huškača i protusovjetske kampanje (»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4) 93
Opasna igra (»Srp i čekić«, jun 1940, br. 2) 97
Saopštenje Sekretarijata CK KPJ (početak jula 1940) 101
Članovima Partije u Dalmaciji (početak jula 1940) 104
Jedinstvo poslodavaca, policije i socijaldemokratskih izdajica u borbi protiv radnika (»Proleter«, april—maj 1940, br. 3—4) 108
Komunističkoj partiji Francuske (»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6) 111
Protiv »novog poretka« totalitarnog sistema (»Srp i čekić«, prva polovina jula 1940, br. 3) 113
Saopštenje Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije broj 3 (»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6) 116
Radnicima i namještenicima! Svim izrabljenim i ugnjetenim! (»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6) 121
U borbu za povratak naših španskih dobrovoljaca iz pakla francuske reakcije (»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6) 125
Situacija u Jugoslaviji (»Die Welt«, 2. avgust 1940, br. 32) (prevela Zagorka Mujbegović) 127
Rezolucija Pokrajinske konferencije KPH za Dalmaciju (»Proleter«, jun—jul 1940, br. 5—6) 133
Pred godišnjicu imperijalističkog rata u Evropi (»Srp i čekić«, avgust 1940, br. 2) 137
Vojnici se bore za poboljšanje svog položaja »Srp i čekić«, avgust 1940, br. 4) 146
Godina dana sporazuma Cvetković—Maček (»Srp i čekić«, avgust 1940, br. 4) 149
Peta kolona (»Proleter«, avgust—septembar 1940, br. 7—8) 155
Tri godišnjice (»Proleter«, avgust—septembar 1940, br. 7—8) 159
Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije! (»Proleter«, avgust—septembar 1940, br. 7—8) 165
Jedinstvo radnika u sindikalnoj borbi (»Proleter«, avgust-septembar 1940, br. 7—8) 169
Borba za mladu generaciju (druga polovina septembra ili početak oktobra 1940) 174

PRILOZI

O SKOJ-u i kadrovima u omladinskom i ženskom pokretu Jugoslavije (septembar 1939) (preveo Milorad Simonović) 181
Odluka Sekretarijata IK KI o izvještaju druga Valtera o radu Komunistie partije Jugoslavije (23. novembar 1939) (preveo Dajić Putnik) 194
Partijski izvještaj iz Jugoslavije (1. jun 1940) (preveo Nikola Polak) 198

NAPOMENE 203

HRONOLOGIJA 261

REGISTAR IMENA 281

REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA 329

SKRAĆENICE 332

POPIS ILUSTRACIJA 336

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 5

Tekstove pisane na stranim jezicima preveli:
Zagorka Mujbegović
Nikola Polak
Dajić Putnik
Milorad Simonović

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Sovra Baračković

Korektori
Milica Miljković
Zorka Jančić

Meter
Šimun Zvonić

Štampa
Grafička radna organizacija »Liburnija«
Rijeka, Bulevar Marxa i Engelsa 20

Tiraž 10 000

Izišlo iz štampe avgusta 1983.